EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ

CİLD : III - IV

üçdal
1966 NEŞRİYAT

Piyerloti Cad. Dostluk
Yurdu Sok. No: 1/3
ÇEMBERLİTAŞ — İSTANBUL
Tel : 526 49 84 - 527 83 32

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ
★ Mehmed Zıllı oğlu EVLİYA ÇELEBİ ★ Sadeleştiren : Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş ★ Baskıya hazırlayan : Mümin Çevik ★ Cop. Üçdal Neşriyat ★ Dizgi ve baskı: Tasvir Matbaası / İstanbul, 1986.

İÇİNDEKİLER

Konya Kalesi 9
Camileri 10
Katırcıoğlu Macerası 63
1059 Senesi Muharrem Ayında Şam'dan Sayda'ya ve Safed Malının Bekayasını Almak İçin Şam Eyaleti Askeri ile Dürzistan Ülkesinde Ma'anoğulları Üzerine Gidişimiz 66
Akkâ Limanı'nda Büyük Cezayirli Cengi 85
Kefer Nahon Yani Safed Şehri 94
Safed'den Askalan'da Gazze'ye Gidişimiz 96
1059 Senesinde Şam'dan Anadolu'ya Gittiğimiz 106
Urfa (Roha, Reha) 118
Kayseri 139
Bor Kalesi'nden Aksaray'a Gittiğimiz 151
Sivas'a Gidişimiz 154
Sivas'dan Diyarbekir Eyaletindeki Murtaza Paşa Efendimizin Hâkiminden Mal Tahsiline Gittiğimiz 165
1060 Senesi Cumâdelulâ Başında Sivas'dan İstanbul'a Geldiğimiz 184
Melek Ahmed Paşa'nın Sadrazamlığı 199
Sadrazamlıktan Azlolunmuş Melek Ahmed Paşa ile Özü Eyâletine ve İlk Olarak Rumeliye Seyahatimiz 226
1062 Yılı Rebiülevvel Ayında Özü Eyâleti Köy ve Kasabalarını Korumaya Gittiğimiz 268
1062 Yılı Zilhicce Ayı Sonlarında Baba Dağı'ndan Rumeli Eyâletine Gittiğimiz 288
Büyük Şehir Filibe 296
Bir Şaban 1063 Tarihinde Sofya'dan İstanbul'a Hareketimiz . 323
Edirne'den İstanbul'a Gelişimiz 369
Dervişlerin Garip Halleri 383
1065 Senesi Cemâziyelulâ Ayının İlk Gününde, Üsküdar Şehrinden Çıkıp Melek Ahmed Paşa'nın Ardı Sıra Van Eyâletine Gidişimizi Beyan Eder 416
Pınarbaşı Mesiresi 429
Başhan'dan Diyarbekir'e Gittiğimiz 433

Diyarbekir'den Mardin ve Sencar Kalelerine Gidişimiz . . 460
Diyarbekir'den Van'a Gittiğimiz 417
Melek Ahmed Paşa'nın Şanlı Bitlis Han'ı ile Buluşması ve Büyük Ziyafet 476
Bitlis'den Van'a Revan Olduğumuz 514
Bu Mübârek Senenin Ramazan Ayının Başında Kırkbin Askerle Van'dan Bitlis Hanı Üzerine Seferimiz 567
1065 Senesi Ramazan-ı Şerifin Yirmidokuzuncu Günü Van'a Doğru Yola Çıktığımız 616
1065 Senesi Zilkâde Ayının Üçüncü Günü Van'dan Elçilik ile Acem Diyarına Gittiğimiz 623
Rumiye'den Tebriz'e ve Cihan'ın Yarısı Isfahan'a Gidişimiz . 657
Zilhicce Ayında Azerbeycan ve Tebriz'den Kalkıp, Isfahan'dan Geçip Hemedan, Şehr-i Zor, Musul Eyâleti ve Bağdad'ı Gezip Gördüklerimiz 669
Musul'dan Kürdistan İçine Gidişim 750
1066 Senesi Erzurum Üzerinden Ulakla Rum'a Gidişimiz . . 755

ÜÇÜNCÜ CİLT

KONYA KALESİ

KONYA Kalesi'nin yapıcısı, Yunanlılardan Yenvan Tarihi'nin sahibinin yazdığına göre, Nişan oğlu Aleksandır oğlu Harkılan'dır. Sonra, Hazret-i Ömer ile mektuplaşmış olan meşhur Kayser ikinci defa tamir ettirmiştir. Buraya Müslümanlardan ilk olarak gelen, Selçuklulardan Alâaddin Keykubat'tır. Bunlar Anadolu Selçuklularındandır. Selçuklular, Mahan diyarından Danişmendoğulları ile gelerek Azerbaycan ülkelerini fethetmişler ve amca oğulları Çobanbay'ı buraya hâkim tâyin etmişlerdir. Fakat bu sırada İran'da Ebu Said Cihangir padişah olduğundan, Çobanbay onun veziri makamında idi. Bunun çocuklarına Âl-i Çobâniyân derler. Sonra Ebu Said, Çobanoğulları ile bir kız meselesinden dolayı Pasin ovasında savaş edip, her ne kadar Selçuklular ve Danişmendliler yardım ettiler ise de, Çobanoğulları yine yenildiler. Devletleri Akkoyunluların idaresine geçti. Danişmendliler ile Selçuklular ilerliyerek Sivas ve Amasya'yı ele geçirdiler. Danişmendliler burada kalıp, Ilgın - Niksar şehrini merkez edindiler. Sonra bunların yardımı ile Selçuklular Konya'yı ele geçirip burada bağımsızlıklarını kazandılar. Bunlardan sonra da Osman Gazi bayrak ve mehter sahibi oldu.

İşte, Konya kalesinin üçüncü yapıcısı da Selçuklulardan Sultan Alâaddin'dir.

Konya Kalesi'nin şekli : 569 tarihinde, yontma taş ile Sultan Mesud'un oğlu Sultan İzzeddin Kılıç Arslan inşa ettirip sağlamlaştırarak, dördüncü yapıcısı olmuştur. Bir eyvan ve sultan divanhânesi yaptırmıştı ki, o asırda Kisra eyvanından daha üstündü. Zelzeleden yıkıldığında Keykubad tarafından onarılmış ve bir hendek kazılmıştı ki, derinliği onbir, genişliği elli ve surlarının yüksekliği otuz melik zirâ'dır. Dış kısmındaki hisar duvarının çevresi onbin adımdır. Atpazarı kapısı üzerine zincirlerle asılmış bir kuru at kafasına gem vurup, gösteriş için koymuşlardır. Binici olan bu memleket halkına nasihat için konmuştur. Yani avrata ve ata güvenmeyip, at kuru kafa olsa da ağzından gemi, başından dizgin ve yuları eksik etmeyesin demektir. İç kalenin avlusu belli değildir. Bu kale Selçuklular zamanında oniki kapılı idiyse de, Osmanlıların eline geçtikte dördü bırakılıp diğerleri kapatılmıştır. Kalenin her tarafı çeşitli sa-

nat eserleriyle süslenmiştir. En son olarak, Sultan Alâaddin Keykubat'ın oğlu Gıyaseddin yeniden yaptırmıştır. Sonra Erzurum taraflarında yağma ve tâlan çoğaldığından, oraya gidip intikam almak üzere iken babası Alâaddin vefat etti.

Anadolu Selçuklularının en son hükümdarı Alâaddin'dir. Hepsi ondört padişahtır. 699 tarihinde, Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey, hutbe okutup para bastırarak Emir olmuştur. Bu Konya havalisi Karamanoğulları'nın ellerinde kalıp, Kosova savaşında Hüdâvendigâr Gazi şehid olduktan sonra evvelce itaat etmiş olan Karamanoğulları da isyan etmiştir.

Bunun üzerine 792 tarihinde, Yıldırım Bayezid Han büyük bir ordu ile yıldırım gibi yetişip Konya kalesini aman ve zaman vermeyerek fethetti. Bu şekilde Selçukluların eski merkezi, darü'l-emân Karaman ülkesinin Konya şehri de Osmanlı şehirlerinden oldu. Kanunî Süleyman Han kanunu üzere hâlâ Karaman eyâleti namiyle ayrı bir eyâlet olup, paşa idaresindedir. Paşanın has geliri altı yüz altmış bin yetmiş akçedir. İki bin asker ile eyâleti zabtedip elli bin kuruş elde ederek gider. Bu eyâletin hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası ve çavuşlar emini vardır. Eyâlete bağlı yedi sancak bulunur. Bunlar Konya Şehri Paşa Sancağı, Kayseri Livası, Niğde Livası, Yenişehir Livası, Kırşehir Livası, Akşehir Livası ve Aksaray Sancaklarıdır. Zeâmeti 68, timarı 2111'dir. Defterdarının hassı 65.000, defter kethüdasının hassı 6500'dür. Tımar defteri de böyledir. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır. Bu eyâletteki tımar ve zeâmet sahipleri, sefer zamanında cebelü ve paşa askeriyle tam oniki bin seçkin asker toplar. Savaşta bir tımar sahibi olmazsa, tımarı başkasına verilir. Konya 500 akçelik mevleviyettir. Nahiyelerinden kadıya senede yirmi kese gelir sağlanır. Hepsi Hanefî mezhebindendir. Nakibüleşrafı, ayânı, ulema ve sâlihleri vardır. Mevlevî olanları da vardır. Asker sınıfı çok olduğundan, sipah kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı yerine bir gösterişli yeniçeri çavuşu, bir muhtesib ağası, üç yerde şehir nâibi ve şehir subaşısı, pacdârı, kale dizdarı, kırk aded küçük ve büyük topları, yeteri kadar cebhânelikleri vardır. Her tarafı ile mükemmel bir şehirdir. Bu büyük şehir Meram dağının doğu tarafında düz bir ovada kurulmuş olup, bir saatlik mesafededir.

CÂMİLERİ

En eski câmi, iç kalede Sultan Birinci Alâaddin Câmii'dir. Diller ile anlatılamayacak, kalemler ile yazılamayacak kadar güzel bir

camidir. Fakat İç kalede olduğundan cemaati az olmaktadır. Bu iç kale yüksek bir yerdedir. Mükemmel cebhâneleri ve topları vardır. Bu kalenin doğu ve kuzey tarafları küçük bir göldür. Konya'dan geçen bütün pınarlar bu göle akarlar.

Sultan Süleymanhan Camii : Birer tabakalı, minareli, geniş avlulu, has mermer ile kaplı nurlu bir câmidir. Mescidleri de çoktur. Medreselerinin en meşhuru Nalıncı Medresesi'dir. Onbir aded darü'l-kurra'sı vardır. Üç yerde darü'lhadis, yüz yetmiş yerde sıbyan mektebi vardır. Her yıl surre ve atiyyesi verilen kırk kadar derviş tekkesi vardır. En meşhuru Hazret-i Şems-i Tebrizî Tekkesi'dir ki, yüksek bir kubbesi olup onda da Mevlâna âyinleri yapılır. Mahkemeye yakın eski bir tekkedir. Çeşmeleri de çoktur. Kaynakları hep Meram dağında olup, taksim kubbesinden gelir. Üç yüzden fazla tatlısu sebili vardır. Onbir aded ziyafet yeri olup, yiyeceği daima bol olanları Hazret-i Mevlâna Tekkesi ile Sultan Süleyman Tekkesi'dir. Hamamlarının en meşhuru Asitâne hamamı olup, eski usûl suyu ve havası güzel, iç açıcı bir hamamdır. Kale içinde Sunkur hamamı da böyledir.

Vilâyet ayânının dediklerine göre, saraylarında seksen kadar saray hamamı vardır. Üçyüzkırk kadar bağlı, bahçeli, akarsulu büyük sarayları vardır. Paşa sarayı meşhurdur. Hanlarından, Atpazarı kapısı dışında Bağdad Fatihi'nin ilk annesi Kösem Sultan'ın yaptırdığı han meşhurdur. Ayrıca yirmialtı aded han vardır. Bedestanıyla beraber toplam bindokuzyüz büyük dükkânı bulunur. Yüzlercesi baştan başa kâgir, güzel dükkânlardır. Kâgir bina ve demir kapılı kanatlar ile örtülü kurşun kaplı bedestandaki zengin tüccarlarda dünyanın bütün kıymetli eşyaları bulunur. Sipahpazarı, sarachânesi, tahtakalesi güzel ve düzenlidir.

Suyu ve havasının güzelliğinden, halkı sağlam ve sıhhatli kimselerdir. Öyle yaşlı kimseler vardır ki, kuvvetleri gitmiş, ömrü yüzyetmişe yetmiş, güçleri bitmiş oldukları halde yine dinç olurlar. Bilginleri olgun, efendi ve dürüst kimselerdir. Konya'nın helvacı ve berberleri dillere destandır.

Eşrâf ve ayânının önde geleni, Hazret-i Mevlâna'nın oğlu Halim Çelebi'dir. Yirmi kadar, Eflâtun ve ibn Sinâ'dan örnekler veren hakim, cerrah, tabib bilginleri vardır. Sohbet ettiğimiz kimseler arasında duası kabul olunan büyük kimseler vardır. Askerî kumandanların hepsi samur kürk ve güzel elbiseler giyerler. Uleması da çeşit çeşit sof ve melâyi kumaşlar giyerler. Tarikata bağlı kimseler, Mev-

lâna'ya bağlı olduklarından, mevlevî külahları üzerine sarık sararlar.

Halkın hepsi Türk'tür. Açık-seçik ve güzel konuşan kimseleri vardır. Suyu ve havası gayet güzeldir. «Mâretü'n - Numan ve Halebü'ş-sehba havasından daha hoştur.» derler. Hakikaten, seher vakti sabah rüzgârından insan taze hayat bulur.

Kale dışında su taksimi için bir kubbe yapılmıştır. O kubbeden 366 çeşmeye su dağılıp şehrin câmi, mescid, han ve hamamlarına, ayân saraylarına hep oradan su gider. Kaynağı, Meram dağındadır. Ayrıca 2700 su kuyusu bulunur ki bostanlar sulanır. Bütün nebatlar bu şekilde yetişir. Şehir beşinci iklimin ortasında olup, yaz ve kışı normaldir. Yedi türlü buğdayı olup, devedişi tabir edileni ancak Şam cıvarında yetişir. Buğdayı gayet yağlı olduğundan ata çok vermek doğru olmaz. Hububat ve otları çok, tarlaları geniş, bereketli bir şehirdir. Kuyumcuları, külâhcıları, terzileri ve berberleri meşhurdur. Dericileri de Osmanlı ülkesinin en iyileridir.

Meram dağında bir çeşit çiçek yetişir ki, çivid rengindedir. Dericiler onunla derileri tabaklayıp gök rengi, şeftali sarısı, turuncu ve kırmızı deriler yaparlar. Bu deriler, Arabistan ve Acemistanda çok meşhurdur. Yiyeceklerden beyaz ekmeği, kâhisi (simit), çöreği, balı, böreği, çeşitli helvaları, zelbiyesi, pandisi, pişmaniyesi ve tahini de çok meşhurdur. Hele sabunisi ve beyaz çinisini âşıklar yediğinde lezzetinden dimâları açılır. Özel olarak helvacı çarşısı vardır. «Konya'da adama helvayı döğerek yedirirler» sözü meşhurdur. Meyvelerinden Meram dağında «kamerü'ddevle ve kamerü'ddin» adiyle iki çeşit kayısı yetişir ki, Şam'ın kaysısından daha lezzetli, sulu ve tatlıdır. Yirmi çeşit armudu, kiraz, şeftali, üzüm sarması ve badem kırması olur. Burada tabiat şartları gereğince limon, turunç, nar, incir ve zeytin gibi meyveler olmaz.

Eğlence yerleri: Herkes ve bütün gezginler, Konya'nın gezi yerlerini ve bahçelerini methederler. Ben de yirminci seyâhatim olan bu seferime kadar, hakikaten böyle bahçeler görmedim. Budin hududunda Peçevî Sirem şehrinin kale ardındaki Baruthane mesiresi, Kırım yarımadasının Sodak bağı, İstanbul'un yüzyetmişten fazla bahçe ve gülistanları, Malatya'nın Uspuzu'su, Tebriz'in Şah-ı Cihan bağı bu Konya'nın Meram mesiresinin yanında bir çimenlik bile olamaz.

Netice olarak, âriflerin sultanı Celâleddin Rumî hazretleriyle yetmişyedi tabakalık olgunluğu olduğundan, gavs-ı azamların tevec-

cühüne mazhar olmuş evliyâların bulunduğu bir şehirdir. Dokuz bin kadar bağ ve bahçesi vardır. Yabancı bir kimse bu bağlardan birine girse, kaybolur gider. Güzel sesli kuşların ötüşünden insan taze hayat bulur.

Konyalılar, çoluk çocuklarıyla sekiz ay Meram'da kalırlar. Zevk ve sefa ederek felekten kâm alırlar. Binlerce bağ evleri, kulübeleri, cami, mescid, musalla ve hanları, hamam, çarşı ve pazar yerleri vardır. Halkın Konya'ya gelmeye ihtiyaçları olmaz.

Aksaray: Konya'nın doğusundadır. Üç merhale uzaklıktadır. Kıblesinden Kâfiriyân kalesini geçip Larende kalesine varılır. Güneyinde Adalya (Antalya), Alâiye (Alanya) iskeleleri olup, ikişer konaklık mesafededirler.

Konya'nın içinde ve dışında olan büyük evliyâlar: Önce ilâhî sırların müftisi, sonsuz nurların görücüsü, bilgi ışığı, yaratılmışların meşalesi, imamların önderi, kadri yüksek ve himmetli, âlemin ışığı, hürrem meşalesi, asfiyânın direği, evliyâ'nın göz nuru eş-Şeyh Hazret-i ulemâ ki, isim ve şerefli künyeleri şöyledir: Hasan Belhi el-Hatib İbn Mahmud el-Hatib İbn Mevdud bin Sâbit bin Mesib bin Mutahhar bin Hammad bin Abdurrahman bin Emir el-Mü'minin Hazret-i Ebâ Bekir Essıddîk.

Şerefli soyları Hazret-i Ebâ Bekir Sıddik'a ulaşır. Kendileri Belh'den Sultan Alâaddin'e gelmiş, 605 tarihinde Anadolu'ya girerek hakikati yaymaya başlamıştır.

613 tarihinde vefat ettiğinde, Selçukluların da artık son günleri idi. Sonra, oğlu Celâleddin Rumî —ki Hazret-i Molla Hünkâr bin Sultan el-Ulemâ'dır— onun halifesi olup seccadesine oturmuştur. Sultan-ı Ulemâ kendi tekkesinde gömülüdür. Babasının sandukasıyla beraber aynı sandukada yüksek bilgi istekcisi, irfan içkisinin taşıyıcısı, Hak'ka erenlerin öncüsü, müttekilerin dayanağı, ilim isteklilerinin istediği, imamet aleminin güneşi, keramet tahtının yıldızı, gören gözlerinin kaynağı, mücâhede bilimlerinin sahibi, vefa denizi, şifa kaynağı, asfiyânın bir tanesi, evliyânın öncüsü eş-Şeyh Molla Hüdâvendigâr Celâleddin Rumî, yâni Hazret-i Mevlânâ Muhammed bin Sultan el-Ulemâ Hasan el-Belhî yatmaktadır.

Hazret-i Mevlânâ da Belh'de doğmuştur. Daha çocukluğunda babası ve bütün yakınları ile Karaman illerine gelmişlerdir. Doğum tarihi 6 Rebiülevvel 604'dür. Olgunluk devresinde, Nakşibendî tarikatine mensup Müslümanlara öncü olmuştur. Kendileri de zâhirî bilginlerden iken, Şems-i Tebrizî hazretlerinden fakr yolunu kabul

etti. Onlardan da bütün bâtini bilimleri öğrendi. Sonra Mevlevî tarikatini kurdu. Dörtyüz binden fazla kimseyi de irşâd etti. Küçük Sultan Rukneddin Süleyman zamanında, 673 senesi (1) Cemaziyelâhir ayında dünyadan ahirete göç ederek babasının yanına defnolunmuştur. Buna göre, 68 sene 3 ay yaşamışlardır. Allah onun aziz sırlarını mukaddes etsin.

Hazret-i Mevlânâ'nın eseri olan «Mesnevî» si, Kur'an'ın açıklaması ve hakikati arayan dervişlerin rehberi olup, hükmü kıyamete kadar devam edip gönül ehlinin sevgilisi olarak kalacaktır.

Din deryasına dalan, hakikat denizinin incisi eş-Şeyh Hüsâmeddin Hasan bin Muhammed bin Hasan bin Ahî Türkmân: Hazret-i Mevlânâ'nın gözlerindendir. Mesnevî'nin yazılmasına bu zat sebeb olmuştur. Hazret-i Mevlânâ'dan sonra bütün tarikat mensuplarının izni ile seccâde sahibi olmuştur. 684 senesinde Gıyaseddin Mesud Selçukî zamanında vefat etmiş, Hazret-i Mevlânâ'nın bitişiğine defnolunmuştur.

Din ve dünyanın sultanı, hakikat dağının ankakuşu eş-Şeyh Sultan Veled Efendi-i Bahaeddin ibn Hazret-i Mevlânâ Celâleddin Rumî ibn Hazret-i Mevlânâ Sultan el-Ulemâ: Hazret-i Molla Hünkâr'ın kıymetli oğludur. 623 senesinde Konya'da doğmuştur. Çelebi Hüsameddin hazretlerinden sonra halife olmuştur. Bunun zamanında büyük annesi, yâni Hazret-i Mevlânâ'nın şefkatli anneleri, Konya şehrinin kıble tarafındaki Larende şehrinde oturur idi. Bu Sultan Veled Efendi'nin rüyasına bir gün büyükannesi girip, ona: «Yetiş, yâ oğlum! Son nefesimdir. Beni defneyle!» der.

Sultan Veled uyanıp, göz açıp kapayıncaya kadar Larende'ye varır. Babaannesinin son nefeslerinde yetişir ve vefatından sonra onun yaptırttığı Lârende mevlevihânesine defneder. Sonra, yine bir anda Konya'ya gelir. Bu kerâmetli durumlarını anlattığında, 712 senesi sonlarında vefat etmiştir. Ömrü 89 sene olup, vefatında babası Hazret-i Molla Hünkâr'ın yanına defnolunurken Mevlânâ hazretlerinin mübârek elleriyle Sultan Veled Efendi'yi gösterdiği bir gerçektir. Allah onlara rahmet eylesin.

Ben hakîr, 1060 tarihinde, Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrazam iken padişahın fermanı ile bu tekkeyi tamir ettirip evkafnâmelerine baktığımda, soylarını şöyle yazılmış buldum:

---

(1) Rukneddin II. Süleyman Şah 592 tarihinden 600 tarihine kadar hükümdarlık yapmış olduğundan, bunun III. Keyhüsrev'in zamanında olması gerekir.

Hazret-i Mevlânâ'nın makamı: Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılmıştır. Daha nice melik ve sultan bu tekkeyi tamir ettirmiştir ama, Süleyman Han, Bağdad fethine giderken buraya ikiyüz kese masraf bırakmıştır. Bağdad'ı fethedip geldikten sonra, önce bilginler sultanının oğlu Molla Hünkâr'ın sandukasını altın sırmalarla donatarak etrafını gümüş parmaklıkla çevirtmiş, sonra dört tarafına hüsn-i hat ile âyetler yazdırarak gümüş kapkacak, şamdan, buhurdan, gülsuyu kabları, meşalelikler, binlerce süslü kandil ve süslü avizeler ile donatmıştır. Hazret-i Sultan el-Ulemâ'nın sandukasını hepsinden yüksek, Molla Hünkâr'ınki ondan alçakça yapılmıştır. Mübârek başlarında Mevlevî külahları üzerine beyaz sarıklar vardır. Keşmir ve Lahor şalları ve tılsân-ı sünnet-i Muhammedî ile öyle sevimli ve gösterişli kabirlerdir ki, avludan gören insan heyecana kapılıp adeta dehşete düşer. Bu kabirler semâhânenin kıble tarafına düşen köşesinde olup etrafları parmaklıklıdır. Üzerlerinde ayrı ayrı kubbeleri yoktur. Semâhâne meydanı cilâlı, geniş bir yerdir. Bundan başka çalgı çalacak ve ibadet edecek yerleri, mihrabı ve sütunlarla yapılmış binaları olan bir tekkedir. Beyaz ham mermer ile döşenmiş geniş avlusu vardır. Pencereleri, etraftaki ağaçlıklara bakar. Haftada bir defa Mevlevî âyini yapılır. Bu âyinlere üçyüz kişiden fazla insan katılır. Kimi molla, kimi bey, kimi paşa, herbiri birer bağın gülü olan Allah'ın ârifleri, dünya yaşantısını unutup Mevlânâ tekkesinde semâ ederek zikr ederler. Herbiri okulda ikinci Aristo, eser sahibi, yazar, fakirlikle iftihar eden kimseler olup, gece ve gündüz Allah aşkı ile kendilerinden geçen dervişlerdir.

Tekkede bulunan kiler, fırın, mutfak ve yemekhâne de Süleyman Han'ın hayratıdır. Bu tekkenin yanında iki minareli bir cami, bir medrese, bir ziyafet yeri vardır ki, bunlar da Süleyman Han tarafından yaptırılmıştır. Bu hayır yerlerinin hepsi de kâgir yapı olup kubbeler ile örtülü, baştan başa mermerlerle kaplı büyük binalardır. Osmanlı ülkesinde böyle büyük bir tekke daha yoktur.

Bu tekke dışındaki derviş tekkelerinde yatan büyük evliyâlar: Eş-Şeyh Hazret-i Sadreddin Konevî: Kuyumcubaşı oğlu idi. Annesini Muhiddin Arabî alıp, oğlu Sadreddin'i Muhiddin'e teslim etti. Bu şekilde bütün ilimleri ve ilâhî sırları Muhiddin Arabî'den öğrenerek olgun ve tam bir mürşit oldu. Muhiddin'in üvey oğlu ve onun yetiştirmesidir. Allah onlardan razı olsun.

El-Mevlâ Muhyiddin Muhammed bin Muhammed eş-Şehir Bekarablus Efendi: Mevleviler yanında gömülüdür.

El-Mevlâ Ahmed bin evvel el-Tarîni: Bu da mevlevîler yanında yatmaktadır.

Bu Konya şehri, Osmanlı şehzâdelerinin tahtı olmuştur. Binlerce şehzâdenin gözde yeridir. Niceleri de burada gömülüdür. Hatta 962 senesinde Süleyman Han, Şehzâdesi Selim Han'ı Konya'ya vali tayin etmiştir. Selim'e: «Hüküm ve hükümet, adil ve adalet eyleyesin» diyerek Konya'yı ona ihsan ettiğinde, bu beyit tarih olarak düşürülmüştür :

«Livâ-yı adl-i şehzâde urup nûr,
Karaman illerini kıldı aydın.»

Konya şehrinden kalkarak yine kıble tarafına doğru giderek, sekiz saatte İsmail kasabasına geldik. Konya Karapınarı kasabasında biraz dinlendik. Rumeli'de dahi Kırkkilise ve Karapınar olduğundan, buraya Konya Karapınar'ı derler. Konya toprağında ve Karası hududunda hâkimliktir. Havası ve suyu hoştur. Bağ ve bahçeleri şirin bir kasabadır. Çarşı içinde Süleymanhan Camii vardır. Kurşunlu büyük bir camidir ki, Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Bundan başka mescidleri, üç tekkesi, sıbyan mektebi ve bedestanı vardır.

Buradan ayrılıp dokuz saatte Ereğli'ye geldik.

Eski şehir ve eski kale Ereğli: Osmanlı ülkesinde seyahat ettiğimiz yerlerde dört Ereğli vardır: Biri, Rumeli'nde, İstanbul yakınında bulunan Silivri ile Tekirdağ arasındaki Tekirdağı Ereğlisi olup, büyük limanlı bir kaledir. Biri de Karadeniz sahilinde, Bartın şehri ile Akçaşar arasındaki Bartın Ereğlisi'dir. Diğeri Saruhan Ereğlisi olup, gittikçe harab olmaktadır. Bir de Karaman Ereğlisi olup, Hazret-i Peygamberin Hazret-i Ömer'e verdiği agz-ı yârı mucizesiyle ve Hazret-i Sultan-ı Ulemâ ve Celâleddin-i Rumî Mevlânâ'nın orada bulunması sebebi ile günden güne şenlenip güzelleşmektedir.

Buranın ilk kurucusu, Yenvan tarihinin yazdığına göre Nuh'un oğlu Hazret-i Sam aleyhisselâmdır. Sonra şehrin kalesini Hazret-i Ebu Bekir'in halifeliği zamanında Müslümanların korkusundan Kayser Herakliyos yaptırmış ve adını da Herakliye koymuş idi. 484 tarihinde Sultan Alâaddin bu kaleyi kuşatmış ve yapılan büyük bir savaştan sonra fethetmiştir. Savaşta yaralananların yaralarına peygamber pınarının başındaki çamurdan sürünce, o mübarek kil dertlere deva olmuştur. Bu sebeble o çamura «Erkili» yâni er çamuru denmiş ve bundan bozma olarak Ereğli adı ile Evliyanın gözdesi güzel bir şehir olmuştur. Daha sonra buranın halkı isyan ettiğinden,

Fatih Sultan Mehmed kaleyi ele geçirerek eşkiya gizlenmesin diye bazı yerlerini yıktırmıştır. Bir tepe üzerinde, beşgen şeklinde güzel bir kaledir. İçinde dizdarı, askeri ve cephanesi yoktur. Fatih'in kanunu üzere, Karaman eyaletinden muaf olarak Mekke ve Medine (Haremeyi-n muhteremeyn) evkafı, güzel bir şehirdir. İstanbul'daki Dârü'ssaâde ağası, padişah kanunu üzere bu işin görevlisidir. Onlar tarafından tâyin olunan muhteşem, şanlı bir ağa yüz atlı ile idare eder.

Ereğli, İslâm hükümdarları elinde iken Haremeyn vakfı imiş. Hattâ kâfirler elinde iken, Kral Herakliyos bu şehrin suyunun peygamberin mucizesi ile aktığını bilmekte idi. Fakat imana gelmemiştir. Ama Hazret-i Ömer'e ve diğer müminlerin emirlerine her sene hediyeler gönderirdi. Bu şekilde, bu şehir Allah'ın resûlünün himâyesinde olmuştur. Zira bu Herakliyos'u, Hazret-i Ömer Medine'de durduğu yerde parmağiyle gözünü çıkarıp kör etmişti. O da korkusundan, hayatta bulunduğu müddetçe halifeye hediyeler gönderirdi. Halen bu şehir halifelerin himayesinde olup, Haremeyn hâkimine bağlıdır. Karaman paşasının adamları şehre asla eziyet edemezler. Bir hâkimi de şeriat tarafından olup, üç yüz payesiyle şerif kazadır. Güzel nahiye ve köyleri vardır. Senede yedi kese bu nahiyelerden geliri olur. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, şehir nâibi, şehir subaşısı ve su taksiminde mîr-i âbı yani su ağası vardır. Eğer su ağası olmasa, gece gündüz kavga eksik olmaz. Zira bu şehir Peygamberpmarı dağı eteğinde kurulmuştur. Doğu, batı ve kuzeyi Herakl ovasıdır. Bu ferah verici yerde altı bin kadar bağ, bahçe ve tarla vardır ki, bu yerlerin hepsi aynı suya muhtaçtır. Bu sebeble bir su hâkimi bulunur. Herkese su sıra ile verilir. Şehirde büyük saraylar vardır. Her evde bir akarsu, havuz ve şadırvan bulunur.

Koca Mehmetpaşa Camii: Süleyman Han'ın veziri tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseridir. Birçok tekke ve mescidler, hanlarından Rüstempaşa Kervansarayı da Mimar Sinan'ın eserleridir. Hamamı ve çarşısı, pazarı, yiyecek ve içecekleri oldukça güzeldir. Ziyaret yerlerinden el-Mevlâ İskenderzâde Abdürrahimefendi nurlu bir türbe olup, gönül sahiplerinin ziyaret yeridir.

Peygamber Mucizesi mesiresi, yani Pınarbaşı: Bu yer hakkındaki Cemâlî merhumun manzum medhiyesini teberrüken buraya yazıyorum: Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestaîn ya fettah.

Hamd kılmak Hâlik'a vâcibdir,
Ni'metine ins ü cin tâlibdir.
Hem salât ile selâm o Ahmed'e,
Mazhar-ı Levlâk o sırr-ı Emced'e.

Sahbına evlâdına olsun selâm,
Anlar ile çünkü din temâm.
Ehl-i ahbârdan rivâyet olunur,
Çok tevârihde hikâyet olunur.

Bir gün ol sultân-ı Zeyn-i Enbiyâ,
Vâkıf esrâr-ı pâk-i «Hel Etâ».
Otururdu, rahmeten li'lâlemin,
Hem salâtiyle emire'lmü'minin.

İbn Hattâb Ömer ol kân-ı cûd,
Hazret-i serverle kılmışdı sücûd.
Hazret ağzından mübârek yârını,
Ol nübüvvet ağacı esmârını.

Verdi ağzından dedi ki «Yâ Ömer!
Emr-i Hak'dır, sen bunu tut mu'teber.
Bu emanettir senin ağzında bil,
Vakti gelinceye değin sakla gil».

Anı bel' etti emire'lmü'minin,
Mustafa'nın sırrına oldu emin.
Dâr-ı mihnetten muhabbet dârına,
Gitti sultan, kodu yarın yarına.

Yâr-ı sânî, âdil ve âmil Ömer,
Ehl-i İslâm buldu devrinde zafer.
Bir melikin adı merakl-i Rum idi,
Kendisi ve cümle kavmi şum idi.

Görmediler yüzünü Peygamberin,
Mu'cizâtın bilmeyüp ol serverin.
Nâme yazub gönderüb ol kavm-i dâl,
Sandılar ki ola bu iş muhal.

Dediler ki «İsteriz biz yâ İmâm,
Dininiz hak ise bildir bi't-temâm.
Zâhir olsun ilimizde bir pınâr.
Câri olsun görelim hem aşikâr.

Terk edelim din kendi yılımız,
Vakf idelim ana bütün ilimiz.

Hem müslüman olalım biz bi'ttemâm,
Sözümüz hep cümle budur ve'sselâm».

Nâme geldi çün Medine şehrine,
Ol halife ve adalet bahrine.
Nâme geldi çün ana buldu vusûl,
Gördü ma'nasın bilüp ol pür usûl.

Zâhiren verdi cevâb bâ sevâb,
Lik düştü kalbine çok ızdırâb.
Gice vardı merkad-ı Peygambere,
Makdamına kodu başın, yüz yere.

Çok tazarru eyleyerek ağladı,
«Yâ Habiballah! Meded eyle!» dedi.
Beyne nevm ve yekza ol pâk-ı zât,
Gördü kim geldi göründü pür sıfât.

Dedi kim: «Kâldır başını yâ Ömer!
Hak katında çün sen oldun mu'teber.
Sana verdiğim ağız yârı ki var,
Gizli idi, oliserdir âşikâr.

Gönder onu Rum'u ma'mûr eylesün,
Zemzem ile ehl-i Rum'u sulasun».
Çün emire'lmü'minin buldu safâ,
Dedi, zâhir mu'cizât-ı Mustafa.

Munkati olmaz cihandan tâ ebed,
Cümleye andan eriserdir sened.
Menzile geldi emire'lmü'minin,
Çıktı ağzından o dem dirhemin.

Gizledi sanduka içinde anı,
Hurrem oldu görenin cân ve teni.
Gönderüp ol dereyi ashâb ile,
İzzet ve ikrâm ile, ahbâb ile.

İhtirâm ile anı götürdüler,
Herakl-i Rum'a anı yitürdüler.
Cem oldu ben, «Bu sihirdir» dediler,
«Bu yalandır, ya mekrdir» dediler.

Dediler: «Bunu koyalım bir yere,
Olmaya toprak, ola taş ve dere».
Kodılar bir yere yârı sengi çok,
Bir deredir taşı çok, toprağı yok.

Zâhir oldu anda en hâr-ı kirâm,
Mu'cizât-ı Mustafa'dan ey himâm.
Ne yere kim kazdılarsa çıkdı su,
Çün hemân dem cârî olup akdı su.

Herbir bir dürlü söz söylediler,
Bunun üzre ittifak eylediler.
Yârı varub kodılar taş merınere,
Çoğu, münkir oldular Peygambere.

Diğer bir Kıt'a

Koyunce senk üzre mâî zâhir,
Tulû etdi o dem bir mâ-i tâhir.
Seri'an onda dahi oldu cârî,
Resûl-ü Kibriyâ'nın ağzı yârı.

Dediler ol pınara şimdi «Ejiz»,
Ne hikmetdir kim akar söyler tiz tiz.
Cemi'an etdiler tecdid-i imân,
İdüd tasdik olup cümle Müslüman.

Mu'cize ve hem kerâmet oldu bu,
Zemzem-i Ahmed değil midir bu su?
Oldu meşhur zemzem ile İsmail,
Hacer ana ile babası Halil.

Lîk budur mu'cizâtı kibriyâ,
O Şefâat kâni tâc-i asfiyâ.
Münkirine oldu ma'lûm bi'ttemâm,
Bildiler ol hazreti hep hâs ü âm.

Zübde-i evlâ-ı İsmâil-i Halil,
Hazret-i Ahmed muîn bâ delil.
Enbiya ve evliyânın efdali,
Âdem evlâdının oldur ekmeli.

Mu'cizâtından zuhûr etdi pınâr,
Tanımıdır zemzem denilse sad hezâr.
Ol mübârek su başında hâs u âm,
Mesken idüp tuttular anda hıyâm.

Ol mahkâm oldu nazargâh-ı Hüdâ,
Seyrederler pâdişah ve hem gedâ.
Müfti-i devr-i zemân, ehl-i yakin,
Hazret-i Essad Efendi şeyh-i din.

Eyledikde hac içün azm-i sefer,
Bu diyarı eyledi seyr ü güzer.
Olmagiyle bu vilâyet râh-ı hac,
Olduğiyçün dâhil-i min külli fec.

İzzet ile bu diyara geldi ol,
Vardı nehre seyr içün buldu vusûl.
Meclisinde hazır olan ârifân,
Olduğiyçün müft-i sahib-i zemân.

Eylediler anda istiftâ ulur,
«Bu suyun aslın beyan et» dediler.
Suret-i fetvada verdiler cevab,
Dinle budur ol cevab bâ savâb:

«İrâde eyleyüb yâri,
Mübârek ağzının yârı.
Yarub etrâb ve ahcârı,
Nehirler eyledi câri.

Zülâl-i mu'cizâtından,
Bu yerler oldu dilseyrâb.
Haraca kesdi tig ile,
Bütün küffârı tüccârı».

Mahasal su böylece oldu revân,
Mu'cizat-ı Mustafa'dan her zemân.
Ol feza kim yok idi onda pınâr,
Olmamıştı bağ ve bostan, sebzezâr.

Hep kuyudan içilirdi suları,
Hem su için var idü kayguları.
Gördüler kim akdı nehir bigirân,
Dediler cümle olmak Müslümân.

Ehl-i İslâm oldular cümle temâm,
Mu'cizât-ı Mustafâ'dan hâs ü âm.
Gördüler bu nehri cârî bâ sebât,
Bir sudur ki misli'dir Nil ve Fırat.

İdüb cüş ü hurüş akdı kurâya,
Hemândem başladı zikr-i Hüdâya.
Anın sayt ve sadâsın sanma hâil,
Zi zikrullah ider dinle makâil.

Lisân-ı hâl ile der: «Yâ Muhammed,
Ki sensin manhar-ı levlâk-ı Emced.

Benim âşık sana can ü gönülden,
Senin fikrin benim gitmez dilimden.

Bana kılmak karar iken ola mı,
Fezâlar bana hiç mesken ola mı?
Benim senden muradım budur, ey şâh!
Mübârek yüzünü göstere Allah.

Bile girem seniple cennete ben,
Şefâat kıl, erişem rahmete ben.
Ben oldum çünki mâ-i mucizâtın,
Ki senden isterim hem iltifatın.

Beni bir kere nûş iden ricâle,
Şefâat eyle, yalvar zülcelâle».
Bu şavk ile temâm etti fegânî,
Hemân alçaklara oldu revânî.

Olub câr-i figân vezârı güyâ,
Ovalar oldu güyâ misl-i deryâ.
Tahassun etmeğe hâk ve gubârı,
Götürüp yaydılar seddi ile yârı.

Geçüp yazı, dere deryây-ı Nil-ı veş,
İdüb cûş-ı hurûş akdı sil-i veş.
Dolup cümle su «Herakik» ovası,
Su içre kaldı evlerin binası.

Kaçup halkı sudan hep dağa çıktı,
Ki tufân-ı veş olup dünya su aktı.
Kral yanına geldi cümle âdem,
Dediler: «Noliser bu hâl-i âlem.

Ki derya oldu cümleten ovamız,
Yıkıldı evlerimiz, hep yuvamız».
Dedi: «Âkılları bir iş idelim,
Medine şehrine varub gidelim.

Ki zira anda etdiler duâyı,
Duasiyle sel almışdır ovayı.
Varub bildirelim hâl-i temâmı»,
Ki râzı oldular hâs ile âmmı.

Yazub nâme melik gönderdi âdem,
Ana derler idi peyk-i mükerrem.
Bu canibden varub nâme o şâha,
Anın adlı erişdi mühr ü mâha.

Emire'lmü'minin ol İbn Hattâb,
Oturmuşdı yanında cümle eshâb.
Okutdı nâmeyi bildi temâmet,
Gelüb nutka dedi sâhib-i salâ bet.
Dedi: «Peygamberimiz bildiridir,
Cemi' enbiyanın serveridir.
Muradınız ne ise ola hâsıl,
Kaçan kim olasız şer' ilel âmil»

Diğer bir kıt'a

Bir yere cem oldu suhb-ı Mustafa,
İbn Hattâb Ömer ile Murtazâ.
Cümle eshâb-ı Resûl-i Kibriya,
Söylediler her birisi bir yâ
Dediler ki: «Varalım Peygambere,
Diyelim ahvâlimiz ol servere.
Bize andan olîserdir bir cevâb,
Olalım âmil, bulalım çok sevâb».
Merkad-i Peygambere cümle varub,
Hâk pâye cümleten yüzler sürüp.
Kıldılar ana selâtile selâm,
Başlayûben söylediler hep kelâm.
Dediler ki: «Yâ Resûl-i zü'lmenen,
Gel bizim müşkilimiz hal eyle sen».
Yüz tutuben ağladılar her biri,
Merkad-i pâkine kodular seri.
Her kimin mir'at-i kaldı oldu pâk,
Dediler ikrâr edüp «mair fenâk».
Ol kişi kim kendisinden mahu ola,
Zât-ı Hak'da kendüliğin yok kıla.
Zâhir olur anda settare'l - uyûb,
Sert ider aybını settare'l - uyûb.
Keşf olub cümle hakâyık dürleri,
Zâhir iderler çu bâtın erleri.
Lutf ile kılur tecelli ana Hak,
İlm-i esrâr-ı ledün olur sebk.
Ya peygamberden olanlara nice,
Keşf-i esrâr olmasun mı hace?

Cümlesinin kalbine mülhem olub,
Murtazâ kim cümleden a'lem olub.
Dediler ki ana île feth-i bâb,
Bize ver gelsün cezâ-yı kâmyâb.

İbn Ebî Tâlib Ali'dir şah-ı din,
Dedi: «Bana keşf olubdur bu yakin.»
Cümlemiz suya yazalım bir kitâb,
Yazalım hem ismimiz şeyh ile şâb.

Gönderelim bir kişi eshâbdan,
İzzet ve ikrâm gören ahbâbdan».
Cümle eshâba dahi söylediler,
«Bize de mülhem olan bu» dediler.

Yazdılar bir nâme Bismillah ile,
Mustafa nâmı yazıldı evvele.
Yazdılar: «Pes Ahmed Muhtar Haklu,
Vech-i pâkinde olan envâr haklu.

Nâme vardıkda sana ey me' pâk,
İtbâ' yoluna et insilâk.
Âşık şeydalığından geç âsû,
Mest ve medhüş olup akmâğı ku.

Nâsa enf' ulu bin vaktiyle âk,
Tâ ki ola rüz-ı mahşer yüzün âk.
Nice bir âh ile feryâd idesin,
Aşk ile kendini berbâd idesin.

Mücerred hûy-ı hây ile iş olmaz,
Senin gözün yaşiyle dünya dolmaz.
Misâl-i ebkem ol kendi halinde,
Koy bu cüş ve hurûşu git yolunda.

Ki sırr-ı aşkı sakla, sendeki vâr,
Müyesser ola tâ ki sana didâr.
Ki haddinden tecâvüz etme asla,
Ki senden hasıl ola, nice ma'nâ.

Ki senden bula insan intifâı,
Bulasın Hak katında irtifâı.
Eğer ağlar isen vaktiyle ağla,
Zamâniyle çıkıb bir hoşca çağla.

Ki senden hasıl ola bağ ve bostan,
Yiyüp andan safâlar ide insan.

Dahi bitsin kamu eşcâr ve esmâr,
Ki günâ gûne bite sende ezhâr.

Ki feryâd eyleye murğ hoş elhân,
Karargâh edinüb envâ-ı murgân.
Eğer bir suda olsa sebze zârı,
Anı kim görse kalmaya kararı.

Zamaniyle çıkub da eyler ceryân,
Görüb seyr eyleyenler ola hayran.
Çıkub hengâm-ı gülde eyle feryâd,
Olasın bülbül-i şeydâyâ üstâd.

Ki vuslat demleri oldu o demler,
Gelur vuslat gider cümle sitemler».
Bu uslubda yazub nâme temâmı,
Dahi gönderdiler cümle selâmı.

Varan âdemler ile bir sahâbe,
Alub mektubu ol gitdi cevâle.
Getirdi çün bulur mektubu Rum'a,
Gelüp gösterdiler Herakl'le kavme.

Pınar başında cem' olup ulular,
Ki eshâb ile ahbâb ve velîler.
Dediler: «Varalım nehrin başına,
Gözümüzle bakalım işlerine».

Kim anda cem' olup cümle ki'bârı,
Durup sat saf kamu şeyh ve sıgârı.
Duâlar ederek anda cemâ'at,
Zuhûr etdi nice dürlü kerâmet.

Sahâbe kim yazub vermişti nâme,
Okuyup nâmeyi erdi temâma.
Mübârek su dahi dinledi anı,
Ki suyun gûya var cism ü cânı.

Tamamen okudu mektubu kârî,
İşidüb su o dem eyledi zârî.
Ki gûyâ nâmeyi nehre etti tefhim,
Kabul etti kelâmı oldu teslim.

Nice etmeye ta'zim ol kelâmı,
Lisân-ı hâl ile duydu selâmı.
Nice dürlü işâret oldu anda,
Dil ehline beşâret oldu anda.

Hemândem nice hikmet oldu zâhir,
Resûlün ümmeti kıldı tefâhir.
Pes andan su yine akub yürüdü,
Aynen «Allah, Allah!» der idi.

Pes andan gûne gûne zâr akdı,
Acibler gördü o kim ana baktı.
Açıldı pes o Herakile ovası,
Göründü herkesin mülk-i esâsı.

Yerine vardı herkes etti ma'mûr,
Reâyâ ve berâyâ oldu mesrûr.
Cemian zâid olan mâ-i cârî,
Akub buldu kemâl üzere karârı.

Zevâid su varub bir çaya akdı,
Ki Menfer oluben hep suyu çekdi.
Bu asır içre denildi anaçün «rûd»,
Zevâid sular oldu anda mevcûd.

Bu «rûd» suyunu çekmese evine,
Olub derya, yürür idi setine.
Taşar hengâm-ı kilde ol serâser,
Olur nef'inde her mahlûk berâber.

Su varır bağ ve bostan-ı ehl-i dihkân,
Refâhiyet bulur insan ve hayvan.
Medine vakfına bâis çu budur,
Sebeb-i vakf olmağa budur, bu sudur.

Anın ismiyle Herakl olur,
Hark demek olur idi mükemmel.
Mülük-ı Kayseriden bir melik zâd,
Hükm ilminde idi kâmil, üstâd.

Anılırdı vilâyet de adiyle,
Olup meşhur o adl ve dâdı ile.
Ereğli oldu adı şimdi meşhûr,
Ziyaret eyleyenler oldu mesrür.

Nice medh olmıya bu âb-ı seyyâr,
Ki san'yle yaratmış anı settâr.
Ki üçyüz altmışaltı hark suyu,
Aceb taksim etmiş bunca suyu?

Akar hark-ı misâf-ı mâ'i ceyhûn,
Gider sahralara gûyâ ki mecnûn.

Olur her küşe anda sebzezârı,
Bitüb güller olur bülbül kararı.

Anın her kûşesi şân-ı bağ-ı cennet,
Hayat bulur kılanlar anda sohbet.
Ki nerde varsa anın bir miyzâbı,
Döner üstünde nice âsiyâbı.

Nedir anda olan bağ ve besâtin,
Nedir ezhâr ile dürlü reyyâhin
Ne hoşdur seyir kıl şu mâ'-i câri,
Gönüllerde konmaz asla gubbârı.

Ana bâğ-ı İrem disem hatâ yok,
İrem bağında bu denlü safa yok.
Biter şeftâlı ve armud ve elma,
Olur zerdâlusu mânend-i hurma.

Nice medh etmiyeyim ben bu cenânı,
Ki yoktur bir tarafda ana sânî.
Verüb vakfiyyetini Âl-i Selçûk,
Bu hâli bilmiş idi cümle mahlûk.

Telef olmuş idi ol vakf-ı hırâs,
Mukarrer eylemişdi Âl-i Abbâs.
Gelüb sonra yine mir-i Karaman,
Muhakkık eyleyüb etmişdi fermân.

Olub vali bu iklime Selim Şâh,
Makâmın kıla Cennet'de evvel Allah.
Virüb hükmi ana sâhib kırânı,
Mukarrer etti evkâfında ânı.

Virüb vakfiyyesin cümle selâtîn,
Mücedded verdiler hükm ve berâtin.
Husûsâ bu zamanda ol vilâyet,
Ki mettüh üstüne bâb-ı saâdet.

Güzin-i Âl-i Osmân Hân-ı Osmân,
Şehin şâh-ı cihân sultan Osmân (2).
Anın şimdi olubtur pâdişahı,
Hüdâ olsun nigelbân ü penâhî.

Saâdetle mınıffer ola daim,
Semâvet ile arz oldukça kâim.

(2) Sultan II. Osman Hân hazretleri.

Olunca saltanat tahtına nâil,
Anın vakfiyyetine oldu mâil.
Verüb vakfiyyetine hükm-i te'kid,
Anınçün oldu böyle vakf-ı te'yid.
Celis-i Pâdişah âlem ârâ,
Enis-i tâcdâr-ı dâr-ı dünya.
Karin-i şehriyâr heft kişver,
Saâdet baht ve mansûr ve muzaffer.
Agây-ı a'zam darü's - saâde,
Saâdetle ola daim küşâde.
Ola vakfın re'yâsı safâda,
Analar hayr ile dâim duâda.
Tekellüf'den, meşakkatden, müsellem,
Mu'at ve hiç müberrâ olan âdem.
Huzûr-i kalb ile eyler duâyı,
İderler rüz ve şeb hamdü senâyı.
Cemâli'nin dahi budur ricâsı,
İrişe kâmil insânın duâsı.

Temmet (tamam oldu).

Ereğli şehri ne kadar anlatılsa azdır. Çünkü eski zamanda, Antakya şehrinden sonra bu Harkile yani Ereğli şehri düzgün ve şenlikli idi. Sonra Konya'yı Alâaddin Selçukî geliştirerek başşehir edindikte, bu Ereğli'nin gelişmesi geri kaldı.

Karaman Ereğlisinden yine kıble tarafına giderek, dokuz saatte Ulukışlak kasabasına vardık ve burada konakladık. Bu kasaba, Karaman eyâletinin Niğde sancağında Koca Mehmed Paşa vakfıdır. Mütevellisi hâkimdir. Yüzelli akçelik şerif kazâdır. Kadısına senede beş kese gelir sağlanır. Kethüdâ yeri ve serdârı vardır. Evleri bağ ve bahçeli olup, toprakla örtülüdürler. En meşhur camii, Koca Mehmedpaşa Camii'dir.

Kubbeli ve minareli olup, avlusu mermer döşeli şirin bir camidir. Bitişiğinde bir tekkesi, güzel bir hamamı ve büyükce bir hanı vardır. Güyâ bu han bu şehrin bir kalesidir. Yüzyetmiş ocakdır. Ayrıca harem odalığı, develiği, üçyüz tavla at alacak kadar ahırı, avlusu ortasında büyük bir havuz, bir kileri ve yemekhânesi vardır. Her akşam ocak başına birer bakır sini ile beşer tas buğday çorbası, beşer ekmek, birer yağ kandili ve her at başına birer torba yem verilir. Yiyeceği bol, geliri sağlam bir hayır yeridir. Üçyüz kadar

dükkân vardır. Bunların hepsi kâgir ve üstleri kurşunla örtülü olup, Mehmed Paşa vakfıdır. Hayır sahibi olarak Öküz Mehmed Paşa namiyle meşhurdur. Haleb'de, Bekriler yanında bir türbede yatmaktadır. Allah rahmet eylesin. Her yerde hayırları vardır. Bu büyük kışlak hayratının, Şam'ın batı ve güney tarafındaki hanlar hariç bir benzeri yoktur.

Buradan hareketle, yedi saatte Ramazanoğlu yaylasına geldik. Adana eyâletine bağlı, büyük bir yaylaktır. Osmanlı ülkesinde yetmiş kadar yayla vardır. Başlıcaları şunlardır:

Erzurum'un üstünde Bingöl yaylası, Revan yakınında Ağrı yaylası, Van yakınında Verk ve Sübhan yaylaları, Şehrizor'da Harir yaylası, Musul tarafında Cudi yaylası, Mardin yakınında Sincar yaylası, Diyarbekir'de Karadağ yaylası, Kayseri'de Kökeş yaylası, Bir'de Boz yaylak, Tire yaylası, Manisa üzerinde Sultan yaylası, Bursa'da Keşişdağı yaylası, Kastamonu yaylası, Sinob yaylası ve daha bunlar gibi birçok yaylalar... Rumeli'de Samakov yaylası, Rile (Rilo) yaylası ve yakınında Dest-i but (Despot) yaylası, Serez yaylası, Sofya'da Vituş yaylası, Menlik yaylası, Hersek'de Çimperne yaylası, Ayluk yaylası, Nevesin yaylası, Bosna'da Köprüz yaylası, Kızanlık yaylası, Şıbka yaylası gibi yaylalar. Bunların hepsini gördüm ve gezdim. Fakat Erzurum'un Bingöl yaylası ile Adana'nın Ramazanoğlu yaylası gibi yayla görmedim.

Burada bulunan Türkmen aşiretlerinin isimlerini yazsak bir kitap olur. Buraya daha çok Adana, Tarsus, Sis, Misis ve Silifke halkı yaylamaya çıkarlar ki her birinin hududları, kadı ve nâibleri, hâkimleri, câmi ve yayla evleri, çarşı ve pazarları, han ve hamamları vardır. Yaylaya çıkan yedi milyon koyından koyun hakkı alınır, diye meşhurdur. Buradaki sular, yayla kirazları, yoğurt kaymağı ve tereyağı hiçbir yerde yoktur. Çarşı ve pazarı, baştanbaşa çam tahtasından ve çam kabuğu ile örtülü küçük dükkânlardan ibarettir. Murtaza Paşa efendimiz güzel ahlâk sahibi bir zat olduğundan, üç gün burada istirahat edip eğlendik. Çeşitli çiçek ve otların güzel kokuları ile zihinlerimiz kokulandı. Atlar bile yonca ve tirtil yemekten küp kadar karın sahibi oldular. Paşa'ya bu yayla halkından tam üçbin koyun ve yedi at hediye geldi.

Buradan yine kıble tarafına doğru yokuş aşağı dere ve tepeli, taşlık, dikenlik ve çalılık yerleri aşıp Çiftehan Hamamı'na geldik. Küçük fakat faydalı iki handır. Burada bir dere içinde hamamı vardır. Kâgir yapıdır. Üzeri bir kubbe ile örtülü olup, suyu normal sıcaklıkta olduğundan bütün yayla halkı bu ılıcada yıkanırlar. Çifte-

han'ı ve bu ılıcayı geçip, yedi saatte Sultanhan'ı menziline vardık. Burası da küçük faydalı bir menzildir. Amma amansız bir yerdedir. Çoğunlukla Adana halkı buraya yaylamaya çıkarlar. Hayat suyu gibi pınarları vardır.

Buradan yine kıble tarafına doğru dereli, tepeli, yokuş üstü yerleri aşıp Külek kalesine geldik. Aşağı kısmında konakladık.

Külek kalesi: Bu kale sağ tarafımızda, göklere yükselen valçın kayalar üzerinde yüksek bir kaledir. Mısır hükümdarı Yusuf Salâhaddin'in korkusundan Ramazanoğulları bu kaleyi yuvarlak ve külek şeklinde yaptırdıklarından, halk ağzında «Külek kalesi» diye söylenir. 873 tarihinde Fetih babası Sultan Mehmed Han Karamanoğullarının Varsak eşkiyasını yenilgiye uğratıp ellerinden fethettiği için, hac yolu güvenli hale gelmiştir. Hâlen Adana şehri eyâletinde, Kusun kazasının sağlam, cephaneli, dizdar ve askeri olan bir kalesidir. Kale içinde evleri vardır. Fakat kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı yoktur. Halkı isyancıdır. Hiç kimse kaleye çıkmaya cesaret edemez. Zaten kaleye çıkmak çok güçtür. Çarşı, pazar, han ve hamam yoktur. Sadece Fatih'in bir camii vardır.

Buradan kalkıp dere ve tepeleri, yedi yerde çayları binlerce güçlükle geçip, kıble tarafında ilerleyerek, dokuz saatte Çanta Hanı'na vardık. Bu han, Çanta nehri kenarındadır. 1047 tarihinde Bağdad Fatihi Sultan Murad Han'ın vezirlerinden Bayram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Gayet amansız bir yerdedir. Büyük ve yetmiş ocaklı olup, avlusu ve ahırı vardır. Üstü toprak ile örtülü olup kale gibi bir handır. Dibinden geçen büyük nehir, bahar günlerinde asla geçit vermez. O zaman buralardan sallar ile geçilir. Bahardan başka zamanlar at ile geçilebilir. Gayet coşkun akar. Bu nehir Sis dağlarından doğar, bu Çanta Hanı altından geçip batıya doğru akar. Ak Tarsus altından Akdeniz'e dökülür.

Osmanlı padişahının kanunu üzere, kırk bin aded top çeken çamışları vardır. Amma, şimdi hesap ve kitabını Allah bilir. Kendi biter kendi yeter, damgalı damgasız, her biri Dabbetü'larz (3)'a benzer çamışlardır. Bunların bakımı için yedi şehrin halkı vergiden muaf ve müsellemdirler. Sefer zamanında binlercesi kemendlerle, tuzaklarla ve kapanlarla avlanır, sefere götürülerek balyemez topları çektirilir. Bu dağlarda kaplan da pek çok bulunur. Camış avına kaplan geldikde, camışlar —özellikle boğaları— kaplanları ortaya alıp

(3) Kıyamet vakti yaklaşınca çıkacak olan korkunç hayvan.

o anda aman vermeyerek parçalarlar. Bu dağlara yabancı kimseler de giremez. Hattâ Murtaza Paşa ile bir alay düzenleyip bu dağlar içinde çeşitli mehter çaldırıp giderken, yedi tane camış mehter sesini duyup alayın üzerine hücum edince askerleri derhal kaçırmıştır. Davullar orman içinde kaldı. Askerler silâhlı olarak yürüdüler ve camışlara hücum ettiler. O kadar mızrak vurdular ki, camışların vücudları kipri gibi oldu. Sayısız kurşun da yedikleri halde ruhları bile duymadı, yine dağlara girip kayboldular. Bu kadar camışa Osmanlı padişahından başka hiçbir melik sahip değildir.

Bu handan kalktık, Çanta nehrini geçerek yine kıble tarafına doğru sekiz saat yol alarak Adana (4) şehrine geldik.

Adana Kalesi'nin yapısı: Emire'l mü'minin Muhammed bin Reşid imam iken, Seyhan nehri kenarında bir küçük, taştan kale yapar. İsmine «Dâr-ı Huma» derler. Ebu'lfeth Sultan Mehmed Han'ın burayı nasıl fethettiğini ve özelliklerini daha önce geniş bir şekilde anlatmıştık.

Burada iki gün kaldık. Üçüncü gün kalkıp, Seyhan nehri üzerindeki onaltı gözlü büyük köprüyü geçtik. Yine kıble yönüne doğru giderek Misis Kalesine geldik.

Bu kaleyi Ebû Cafer el-Mansur yaptırmıştır. Sonra burası İspanyolların (5) eline geçti ve onların zamanında bir şehir haline geldi. Bin aded çuka işyeri vardı. Fakat hac yolunda olduğundan, burayı güvenli hale getirmek için Bayezid-i Velî tarafından fetholundu ve kaleye çok sayıda asker kondu. Sonra İspanyollar gemilerle gelip, sahilde olan Osmanlı kalelerini yakıp yıktılar. Misis kalesini de berbad ederek bırakmışlardır. Bu kalenin özellikleri daha önce anlatılmıştı.

Buradan da hareketle kıble tarafına gidip, Alçakbel'ini geçtik. Şahmeran kalesi, sol tarafımızdaki Maraş yolunda yalçın bir kaya üzerinde görünüyordu. Aynı yönde 12 saat giderek Kurtkulağı menziline geldik ve kazada konakladık. Buradan da hareketle Demirkapı denilen yere vardık. Burası korkulu ve tehlikeli bir yerdir. Kayserler zamanında, buradan tâ deniz kenarına kadar bir sur çe-

---

(4) Adana isminin Edirne ile karıştırılmaması için, Adana'nın «d» harfi «tı» ile Edirne'nin «d» harfi ise «dal» ile yazılmıştır. Eski Arapça adı olan Edene'ye (elif, dal, nun, e) benzetilerek karışıklık kaldırılmış ve daha doğru okunması sağlanmıştır.

(5) Venedikliler olacak.

kilip ortasına bir demir kapı yapılmıştı. Arap askerlerinden emin olduklarından, bu yere «Demirkapı» derler. Halâ kalıntıları görülmektedir. Yalçın bir kaya üzerindeki harab kalesi ormanlık içinde kalmıştır. Şimdi bile burada «Cum» adlı Kürt eşkiyası yol kesip, avlanıp dağlara çıkarlar.

Bu tehlikeli yeri geçerek Payas Kalesi'ne geldik. Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Onun vakfıdır. Üçyüz kişi ile idare olunur büyük bir vakıftır. Yüz elli akçelik şerif kazadır. Nahiyesi onaltı akçelik sayılır. Yeniçeri serdarı, kethüdâ yeri, şehir nâibi, şehir subaşısı, muhtesibi, gümrük emini olup, müftî ve nâibi yoktur. Kale dizdarı ve yetmiş aded kale askeri vardır.

Payas Kalesi'nin yapısı: Deniz kenarında dört köşe, kayalık, güzel bir yapıdır. Sekiz aded sağlam kulesi, her kulede küçük ve büyük on aded topu vardır. Büyük bir burcunda balyemez toplar olup limanı korurlar. Burası Haleb'in iskelesi olduğundan hudud gibidir. Kalenin çevre uzunluğu sekizyüz adımdır. Kale içinde toprak ve kireç ile örtülü üçyüz kadar ev vardır. Kalenin duvarı iki kattır. Burçları gayet sağlamdır. Doğuya bakan ikişer kat demir kapılı kapısı, hendek üzerinde ağaç köprüsü vardır. İskele kulesi sağlam ve yuvarlak bir kule olup, üzerinde kale askerleri gece gündüz nöbet tutarlar. Zira gümrük bu kısımdadır. Burası eskiden gayet güzel bir liman imiş, fakat şimdi o kadar bakımlı değildir. Gemiler bazen uğrarlar. Çoğunlukla büyük gemiler alarga demir alıp yatarlar. Sekiz çeşit rüzgârdan koruyucu bir limandır.

Kale hendeğinin sol tarafında genişce bir mahkemesi vardır. Kale kapısı önünde büyük bir dut ağacı var; ayrıca demir kapılı, kale gibi büyük bir hanı vardır ki 1007 tarihinde yapılmıştır. Han kapısı, kale kapısına bakar. Gayet düzenli, harem odalı, ahır ve develiği olan geniş avlusu, yemekhaneli, eşsiz bir handır. Bu hanın yanında güzel ve garip bir cami vardır ki, İstanbul'da Silivri kapısının iç kısmındaki İbrahimpaşa Camiine benzer. Mihrab ve minberi gâyet işlidir. Boyuna ve enine seksen ayaktır. Avlusu sanki Cennet'ten bir bahçedir. Şehrin en güzel selâtin câmii olduğundan cemaati boldur. Avlusunun ortasında bir havuzu vardır. Çepeçevre etrafında abdest muslukları vardır ki, sebil gibi gece gündüz devamlı akarlar. Burada abdest tazelenir. Bu havuzun etrafı çeşitli turunç ağaçları ile donatılmıştır. Her birisinin hoş gölge ve havasından, limon ve turunç çiçeklerinin güzel kokularından cemaatin dimağları hoş olur, herkes can ü gönülden Allah'a ibadet eder.

Camiin iki kapısı vardır. Biri kıbleye açılan avlu kapısıdır. Soldaki kapı, sözü geçen dut ağacına bakar. Camiin içi gâyet nurludur. Kubbesi ise daha da nurludur. Burada olan parmaklık, tunç pencereler üzerindeki sedef işli kapaklar, necef, telli ve kurdekâr camlar bir yerde yoktur. Nurlu güneşin ışıkları vurdukça, câmiin içine nur üstüne nur yağar. Kürsüsü ve müezzin yeri tezyinatlıdır. Şamdanlar, kandiller, avizeler ve ibrişim nakışlı halıları pek güzeldir. Kısacası kale, han, imâret, mescid, medrese, çarşı, pazar ve hamam hepsi kâgir binalar olup, mavi kurşunla kaplıdırlar. Hayır ve yardımların hepsi şehid gâzi Sokullu Mehmed Paşa'nın yapılarıdır. O zenginlik zamanlarında temel nâzırı Sinan Ağa vilâyet halkının arzı ile yedi bin kese masraf göstermiş ise de, koca vezir buna hiç önem vermeyerek, az bile bulup defteri yakmıştır. Bu derece Cafer Bermeki'ye benzeyen, Aristo gibi bir vezir idi.

Süleyman, Selim ve Murad Hanların vezir-i âzamı olup kırk sene sadrazamlık etmiş, birçok defa görevden alınmış ve pek çok kere başkumandan olmuştur. Bütün hayır ve hasenâtında üçyüzyirmi hutbe okunur. Rumeli'nde, Edirne yolunda, Burkaz (Burgaz) kasabasındaki hayratlar da onun eseri olup, hâlen vakıflarına kendi soyundan İbrahimhan zâdeler ocaklık olarak bakarlar. Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun. Çok kereler hayrat ve imâretlerinde yemek yemişizdir. Amma hayratlarının hepsinden önemlisi, bu Hac yolu üzerinde bulunan Payas (Peyâs) şehridir. Burası evvelce derbend halinde iken, vezirin imarı ile güvenli hale getirilmiş olup, halen düzenli, güzel bir şehirdir. Bağ ve balıçesi, gülistan ve sünbülistanı vardır. Şehrin şirin bir görünüşü var. Toprak, kireç ve cisin ile örtülmüş sekizyüzelli kadar ev vardır. Halkı avârız ve tekâlit vergilerinden af olunmuş müsellemdir ki, sekiz bin kişi olarak sayılmıştır. Teşkilât ve zabıtası için onaltı kethüdâlık tabir olunur.

Korsan ve dağ eşkiyası şehre ve yola bir kötülük etseler, hemen bu şehir halkının şehbazları batıdan Kurtkulağına, kıble tarafından Bilan ve Bakras yollarına silahlı olarak hücum ederek eşkiyayı mutlaka yakalarlar. Gelen giden Müslüman hacılarını, kara ve deniz tüccarlarını rahatlıkla geçirtirler. Gayet atik, kuvvetli ve son derece hünerlidirler. Bu güçlüklerine göre yine de gayet saygılı kimselerdir.

Şehirde sadece Mehmetpaşa Câmiinde hutbe okunur. Diğerleri tekkedir. Bilinenleri Halil ve İskele tekkeleridir. Üçyüz dükkân var-

dır. Dükkânlarda herşey bulunur. Yedi aded kahvesi, bir hamamı olup bağ ve bahçelerinin sonu yoktur. «Mercanağa Kuyusu» denilen, suyu gayet soğuk bir kuyusu vardır ki, Temmuz ayında buz parçası kesilir. Şehir halkı hep ona muhtaçdır. Şehir sahil olduğundan havası biraz ağırcadır. Fakat altı ay kışı pek hoş olur. Diğer altı ayda bütün halk, Temmuz olunca eşrâf ve ayân, küçük ve büyük, Payas dağı yaylağına çıkarlar. O kadar büyük bir yayladır ki, etrafı tarla olan Türkmen ve Araplardan iki yüzbin kişi bir milyon koyun ile Kuyruk yani Ülker yıldızı doğduğu andan başlayarak altı ay bu yaylada kalırlar. Hava ve zindelik kazanıp döldöş sahibi olurlar. Binlerce hayat suyuna benzer akarsuları vardır. Asıl şehir halkı garip, dost Oğuz boylarıdır. Namazına devam eden, imanlı, Allah'ın birliğine inanan, tarikat sahibi, derviş kılıklı kimseleri vardır.

Beyaz ve has ekmeği, yaylasında pişen livâşe yufka ekmeği, üzümü, inciri ve turuncu çok beğenilir. Yaylalarında kayısıya yakın bir üzüm olur ki buraya mahsustur. Yedi aded yaylası vardır. Her birinin ayrı özelliği vardır.

Evvela, Sürmeli Yayla'da asla tâun hastalığı olmaz. Habib Neccâr hazretleri birçok defalar bu yaylada kalmış, halkı dine davet etmiştir. Seçkin bir kimsedir. Duâsı sebebi ile bu yaylada asla vebâ hastalığı görülmez.

Göktepe yaylası : Çok yüksek ve büyük bir yayladır. Bunda hiçbir hayvanı ülker vurmaz.

Çatalağaç yaylası: Burada sıtma olmaz. Halkın sıhhati gayet güzel olur.

Fındıklı yaylası : Bu yaylada asla yılan, çıyan, akreb ve benzeri zehirli hayvanlar bulunmaz.

Şolgâni yaylası: Burada da hırsız ve eşkiya hiçbir zaman olmaz. Zirâ Cüneyd Bağdâdî hazretlerinin halifelerinden Solgânî Sultan burada yatmaktadır. Bir kimse başkasının bir şeyine el uzatsa, eli kuruyup kalır. Denenmiştir. Yol kesicilik olmaz. Herkesin malı meydanda, açıktadır. Kimse bir şeye el uzatamaz.

Sicin yaylası : Cüzzam ve miskin olanlar, burada Allah'ın emri ile altı ayda hayat suyu gibi sulardan içip sağlık bulurlar. Miskinin vücûdu beyaz inci gibi olur, hayat ve can bulur. Hazret-i İsâ aleyhisselâmın annesiyle birlikte Nablus'dan gelip oturdukları yer, bu yaylada mübârek bir ziyâret yeridir. Hazreti İsâ'nın halifesi Şem'un

Safâ hazretleri, Mısır'ın Behnisa şehrinden yola çıkarak bu yayladaki Hazret-i İsâ makamını ziyârete gelmiştir. Makamı vardır. Peygamber nazargâhı olduğu için suyundan içen miskinler taze hayat bulurlar. Doğru söylentiler vardır. Frenkler'in tarihlerinden bu yaylada Hazret-i İsâ ve Şem'un Safâ'nın yüksek makamları olduğunu okuyarak, İskenderun'dan kalabalık bir halde bu yaylalara pek çok insan gelip ziyârette bulunur ve temiz hava alır. Kısacası, görülmeye ve gezmeye değer bir yayladır.

Bu Payas şehrinde iki gün kaldık. Bütün askerin yiyecek ve içecekleri Mehmedpaşa Vakfı tarafından sağlandı. Sonra yol için borular çalınca hareket ettik. Payas'dan kıble tarafına giden yolda dört gözlü, güzel bir Sokullu Mehmedpaşa Köprüsü vardır. Ona yakın, sahilden gidince sağ tarafta, Şeyh Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin türbesi vardır. Mâmûr, süslü ve dervişleri dindardır; dinlenmek için en iyi yerdir. Buraları geçerek yine kıble tarafına gidip, küçük Dedesultan Tekkesi'ne geldik. Burada birkaç Bektaşî dervişi vardı. Yine kıbleye doğru giderek Mühresin nehrinin köprüsünü geçtik. Bu nehir Payas'ın doğu tarafındaki sözü edilen yedi yayladan toplanır, bu köprünün altından geçerek Akdeniz'e dökülür. Baharda coşkun halde akar. Buraya yakın Merkez kalesi vardır. Bu kale, Haleb vilâyeti sınırlarında denizden bir ok menzili uzaklıkta yüksek bir dağ eteğindedir. Dört köşe şeklinde, taştan yapılma güzel bir binadır. Kayserler yapısıdır. 921 tarihinde Selim Han Mısır'a giderken, halkı itaat göstermişlerdir. Halen Payas naibliğine bağlıdır. Serdar ve askerleri vardır. Yeniçeri serdarı ve kethüdâ yeri yoktur. Bağ ve bahçesi çoktur. Kale içinde câmi ile asker odaları vardır. Askerleri Haleb defterdarlığından aylıklarını alırlar.

Bu kaleyi de geçtikten sonra, sahilde «Sakaltutan» beli gibi bir bel vardır. Allah korusun, gece gündüz eşkiyâsı eksik değildir. Haleb'in Cum denilen Kürt haramilerinin karargâhıdır. Burada gayet ihtiyatlı davranmalıdır. Bundan sonra Acıçay denilen yeri de geçip, iki buçuk saat yol aldıktan sonra İskenderun kalesine geldik.

İskenderun Kalesi: Kaleyi ilk yaptıran Büyük İskender olduğundan, adına «İskenderun» demişlerdir. Sonra, buraları Urban kavmi harab etmiştir. Daha sonra, yine İbn Ebî Davud el-Bâdi kaleyi yaptırmıştır. Tekrar harab olmuş ise de, hac yolu kapalı olup harâmiler yatağı ve frenk durağı olduğundan, Sultan Ahmed Han zamanında vezir-i âzam Nasuh Paşa burada sağlam bir kale yaptırmaya başladı. O sırada, Karadeniz kenarında Sinop kalesini Kazakların ele geçirdiğini Sultan Ahmed'e bildirmediği için, Ahmed Han

Nasuh Paşa'yı öldürttü. Böylece İskenderun kalesi tamamlanmadan kaldı. Yine kolayca Osmanlıların gayreti ile onarılıp bir bender şehri olması mümkün idi. Zira Haleb'e iki menzil yakınlıkta, çok lüzumlu ve geniş caddeli bir iskeledir. Her sene limanına iki yüz parça Frenk gemisi ve Müslüman kalyonları gelip, demirleyip yatarlar. Kalesi yarı harab olduğundan, Frenkler çoğu kez gümrük vermeden giderler. Frenklerin âsî ve korsan kalyonları gümrük vermek istemediği zaman, bunlara karşı koymak mümkün değildir.

Hâlâ bu bender yetmiş yük akçe iltizam ile gümrük emanetidir. Yüzelli akçelik kazadır. Köylerinden, senede, kadısına beş kese gelir sağlanır. Güzel bir limanı vardır. Lâkin kara fraka, bursen, kalyon ve karavana kalyonları girip yatamazlar. Bir top menzili uzakta yatarlar. Güzel, demir bir yataktır amma, batı tarafı açık olduğundan kumu çok gelir. Amma yine de güzel bir yataktır, demir kuvvetiyle yatılabilir. Bu limanın batı tarafında 260 mil uzakta, Kıbrıs adasının Andros burnu vardır. «Açık ve güzel bir havada Kıbrıs adasının karlı dağları görünür» diyorlar amma, ben göremedim.

Bu İskenderun'da Frenk ve Rumlar oturduğundan câmi, han, hamam, çarşı ve pazar gibi şeyler yoktur. Amma meyhaneleri çoktur. Bazı gelip gidenler kış mevsiminde meyhanelerde kaldıklarından, sanki birer handır. Suyu uzaktan eşekler ile Kervanpınarı'ndan getirilir. İskenderun çukur bir yer olduğundan, gelip gidenler bu Kervanpınarı'na konarlar.

İskenderun'da yedi kralın balyoz vekilleri yani konsolosları vardır. Asıl balyozları, Haleb'de balyoz hanında oturur. İskenderun, Haleb ve civarının iskelesi olduğundan, gümrüğü yanında büyük mahzenleri vardır. Frenkler gece gündüz orada alışveriş ederler. Hattâ Murtaza Paşa efendimiz büyük bir alay ile buradan geçerken, yatan yirmi parça kalyonlar «safa geldin» mânasına o kadar top atışı yaptılar ki, sanki her gemi ateş ve duman içinde kalmıştı. İskenderun'un dört tarafı sazlık ve bataklıktır.

Buradan kalktık, kervan ile Kervanpınar'ından geçerek yine kıble tarafına yöneldik. Bazen sahilden bazen dağlardan gidip, «Kargasekmez» denilen beli binbir güçlük ve belâ ile rahmet yağmuru içerek geçtik. Oraya yakın Gök Gedik denilen yeri de geçtik ve biraz sonra Belen (Bilan) kasabasına geldik.

Belen Kasabası: Türkmen lisanında, yokuş olan yere «Belen» derler. Burası Haleb eyâletine bağlı voyvodalıktır. Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri ve yeniçeri serdar vekili vardır. Bütün evler birbiri üzerine havâleli, bayırlı yerlerde olup yediyüz adeddir. Üst-

leri toprak ile örtülü eski yapı binalardır. Hepsi Türk evleridir. Nüfusu üçbin kadardır. Su ve havasının güzelliğinden halkın yüzleri kırmızı renklidir. Fakat evleri gayet dardır. Yolcular hep bu durumdan sıkıntı çekerler. Zira kasaba yoldan hayli uzaktır. Amma yaylak ve zengin bir yerdir. Kurşunlu bir câmisi vardır. Kapısı önünde muntazam, kurşun örtülü güzel bir hanı da var. Ayrıca harab, tamire muhtaç bir han daha vardır. Bir hamamı, kırk elli kadar dükkânı mevcuddur. Sulu üzümü ve daha başka güzel meyveleri yetişir. Şehrin üstündeki dağlarda bulunan bağları ve havası hoş, yaylakları güzeldir.

Buradan kalkıp yine kıble tarafına doğru yöneldik. iniş-yokuş yerler aşıp Gaffarlar belenini, yani yol yeniçerilerini geçtik. Onların sağ tarafında bir top menzili uzakta bulunan Bakras kalesini gördük. Eski zaman yapılarındandır. Birçok hükümdarların eline geçtikten sonra, 921 tarihinde Selim Han Mısır üzerine giderken burası da teslim olmuş ve Tavaşî Sinan Paşa'ya anahtarlarını teslim etmişlerdir. Paşa, Yunus Paşa'yı buraya hâkim tayin ederek onu bu yollardan orduyu Merc-i Dabık sahrasına geçirmekle görevlendirmiştir.

Kale, bir bayır üzerinde, beşgen şeklinde küçücük bir yerdir. Çevresinin kaç adım olduğunu bilmiyorum. Haleb eyâletine bağlıdır. Yüz elli akçelik kazadır. Nahiye ve köyleri vardır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve askeri vardır. Kalenin içinde ancak yüz elli kadar asker evleri bulunur. Bir câmii, han, hamam ve küçük bir çarşısı vardır. Amma çarşısı pek güzel değildir. Zira yoldan uzaktır. Dağlarında yetişen sümbül ve müşk-i Rûmîsi düzlükleri süsler ki, Bakras sümbülü ve müşk-i Rûmîsi diye meşhurdur. Açtıkları zaman insana gönül hoşluğu verir. Buranın halkı bağ, bahçe ve dağlarında çiçek soğanları çıkarıp, İstanbul'a ve diğer yerlere götürüp satarlar. İşleri budur.

Buradan kalkıp yine kıble tarafına gittik, Bakras altında Kayaağaç denilen yerde Akıncılar ve Kara Magrat'ı geçerek 12 saatte Antakya'ya geldik.

Eski Kale Antakya: Eski şehirlerden olduğu için, her lisanda başka başka söylenir: Antakye. Antakya, ayn-ı Takya, Antakiye ve Antekiye gibi. Amma en çok kullanılanı Entakye ve Antakya adlarıdır (6).

(6) Bunların hepsi de şehrin kurucusunun adına nisbetle Antiyohos kelimesinden bozmadır.

Kıbtiler ise buraya Ceberyân derler (7). Çok eski bir şehirdir. Nuh tufanından önce, kaleyi Sureyd adında bir hekîm küçük bir yer olarak yaptırmıştır. Hazret-i İdris zamanında buranın halkı ilâhî dini kabul etmediklerinden, Cehennem azabı gibi şiddetli Semum ateşi ile yanarak yok oldular. Tufandan sonra, Nuh'un oğlu Yafes aleyhisselâm bu yöreyi düzenleyip burada yerleşti. Sonra çocukları ve soyu çoğalıp dünyaya yayıldılar. Fakat yoldan saptıkları için, bir kere daha Allah'ın azabına uğrayıp kahroldular.

Tarihçiler bu şehre Dâr-ı hacîm ya da Kayserler yeri derler. Hazret-i Süleyman zamanında burada bulunan şâh isyan edince, şehir bir ordu ile basılıp hükümdar esir edildi. Sonra burası kayserlerden Takyanos'un tahtı demek olan Antakyanos veya Antiyehos'dan bozularak Antakya olarak adlandırıldı.

Anklidyanos hakkında açıklama : Eski zamanlarda bunlara Rum kayserleri derlerdi. Zirâ Erzurum, Sivas, Konya ve Kayseri şehirlerine bunlar sahipti. Çoğulu Kayâsiredir. Bu Takyanos da Rum kayserlerinden olup, hükümet merkezi Roma ve Antakya idi. Yunanlı İskender takviminin 555. senesinde kral olup, zulmünden usanan Ashâb-ı Kehf'in, «ve yekûlûne seb'aten ve sâminehüm kelbühüm...» âyetinde belirtildiği üzere, yedi-sekiz kişi olarak kaçtıkları bütün tefsirlerde yazılıdır.

Bu Takyanos (8) puta tapıcı idi. Hristiyanları Mısır ve Şam'da kırıp, kiliselerini yıktırmıştır. Onlardan aldığı mal ile İskenderiye'ye gitti, kendisine isyan eden vezirini hile ile öldürtüp İskenderiye'ye sahib oldu. Mısır ülkesini de Buhtu'n-Nasr gibi harab edip, Acem ülkesine ait işler için bir vezirini serdar olarak İran'a gönderdi. Vezir, Şapur Şah ile büyük bir savaş yaptı. Şahı öldürüp, ailesi ve çocukları ile hazinesini Takyanos'a gönderdi. O da bu mal ile Antakya kalesini bir kat daha sağlamlaştırdı. Yirmi sene krallık yaptıktan sonra, zâlim olduğundan yerine oğlu kral oldu. İki yıl sonra o da öldü. Bu Kayserler dönemi de onunla son bulmuş oldu.

Sonra büyük kral olarak hristiyan âyinleri düzenlemeye başladı. İlk defa hristiyanlığı bu fakirler, yani Antakya halkı kabul etti. Takyanos'un bütün putlarını kırdılar. Heykellerin hepsini ateşe atıp, yerlerine kiliseler yaptılar. Amma Takyanos'dan sonra birçok de-

(7) Ceberyân, aslında kıbti lisanında Mısır bölgesinin adıdır.

(8) Diyokletien imparatorlarından olup, Milâdi 284 - 305 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Hristiyanlara yapılan zulmün onuncusu bunun zamanında olmuştur.

falar Antakya'ya saldırılar oldu. Şehir harab olup, nice nice hükümdarların eline geçti. Hristiyan Kayseroğulları elinde iken, Hazret-i Ömer'in halifeliği sırasında Kudüs fethedildi. Sonra Halid bin Velid, Esvad bin Mikdâd, Ebû Ubeyde bin Cerrâh ve bunlar gibi birçok sahâbe gelip savaş yaptıktan sonra şehri fethedemeden hepsi Mekke'ye döndüler.

En sonra Abbâsi halîfesi Harune'r-Reşîd üçyüz bin asker ve Seyyid Battal Cafer Gâzi ile gelip, büyük bir savaştan sonra burayı fethetti. Şehzâde Memun'u da şehrin hâkimi tâyin etti. Harune'r-Reşîd vefat edince, Rumlar kaleyi tekrar ele geçirdiler. Sonra, Şam hükümdarı Nureddin eş-Şehîd hazretleri şehri Rumlardan aldı. O vefat edince, veziri Yusuf Selâhaddin Mısır sultanı iken Kudüs, Trablus ve Antakya şehirlerini Frenkler ele geçirdi. Türkmenoğulları beş kişidir. Bunlardan biri olan Emir Kerboğa büyük bir ordu ile Antakya'yı Frenklerden kurtarmak üzere iken yenilgiye uğramış, utancından Haleb tahtını bırakıp 395 senesinde Acem ülkesinin İsfahan şehrine giderken Hoy şehrinde vefat etmiş ve orada defnolunmuştur.

Sonra Sultan Selâhaddin bin Yusuf Mısır'dan büyük bir ordu ile gelip Kudüs'ü, Trablus - Şam'ı ve bu Antakya'yı fethetmiştir. Ondan sonra, tâ Çerkes meliklerinden Sultan Gavri saltanatına kadar, Mısır padişahlarının elinde kaldı. Birinci Selim Han, İran'la savaş ederken, Şâh Gavri'nin İran'a yardım etmesi sebebi ile önce yenilmiş, Allah'ın emri ile sonra zafer Selim Şâh tarafına dönünce Şâh İsmail yenilip kaçmış, kırk bin kadar seçkin Mısır askeri kılıçtan geçirilmiştir ve Selim Han da zaferle dönmüştür. Döner dönmez de «Kızılbaşa yardım ederek Müslim geçinen adamın katli vacibtir» diye, Kemal Paşazâde Ahmed Efendi'den Fetvalar alıp, «Bismillâh ile niyet ettim gazâya» diye niyet etti. Ertesi yıl Mısır'da Gavri'ye elçiler gönderdi. Elçilerin öldürüldüğü haberi geldi. Sultan Selim bunun üzerine birçok fetvalar daha alıp, yer götürmez ordu ile Göksınır yaylasında Maraş hükümdarı Sultan Alâüddevle'yi bozguna uğratarak, yüzkırk bin Türkmen esirini kılıçtan geçirdi. Alâüddevle'nin devletsiz başı ile yetmiş kadar boybeyinin başını da Mısır'daki Gavri'ye gönderdi ve «Hazır ol vaktine!» dedi. Gavri de Selim Han'ı Merc-idabık'da dört yüz bin kişilik ordu ile karşıladı.

Hazret-i Davud'un Melik Câlut ile kavga ettiği yerde Selim ile Gavri savaşı oldu ki, Gavrî savaşın sonucunu beklemeden yedi yüz çerkes ile Haleb kalesine kaçtı. Selim Şâh onun peşine düştü. Haleb

kalesini aman ile fethetti. Yunus Paşa'ya da Antakya şehrinin anahtarlarını teslim etti. Yüzbinlerce altın hediye ile vilâyet halkı Haleb kalesi altında Selim Han'a gelip hediyelerini sundular.

Bıyıklı Mehmet Paşa, Antakya Vâlisi oldu. Şehrin kadısı da İskefserizâde Râmi Ali Efendi olup, Haleb eyâleti kayda yazıldı. Halen Osmanlı devleti elinde olup, Haleb vâlisi hassının voyvodalığı hükûmetidir. Üçyüz kişi ile idare olunur. Üçyüz akçelik şerif kazadır. Defalarca beşyüz payesiyle Mollalara arpalık olarak verilmiştir. Dört mezhebden müftüsü, nakîbü'leşrâfı, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir nâibi ve muhtesibi vardır. Kale dizdarı ve kale askeri de mevcuttur. İç kısımda olduğundan, yeteri kadar cephânesi ve büyük-küçük yirmi parça topu vardır.

Eski ve büyük Antakya Kalesi: Cenâb-ı Hak bu yeryüzünü Ademoğulları ile süsleyeli binlerce sene geçmiş, nice büyük ve eski kaleler yapılmıştır. Amma Ademoğlu'nun ilk görülmeye değer yapısı, Hazret-i İdris aleyhisselâmın öğretmesiyle Surit ve Klimon adlı hâkimlerin zamanında Mısır'da yapılan Ehram dağlarıdır. Bunlar tufandan sonra yapılmıştır. Sonra Cûdi şehri, sonra Mısır'da Hâsân yöresinde Ariş şehri, Belbis, Ahmim, el-Vahat, Asvan, Sudan, Menutiye ve sonra da Antakya şehirleri kurulmuştur. İşte, yeryüzündeki büyük yapılardan biri de budur.

Zaten dünyanın her bir tarafında şu büyük yapılar vardır: Dünyanın gözbebeği Kâhire-i Ma'ziye-i Mısır, Irak'da Bağdad Bihişt âbad, Arap Irak'ından Medine-i Halebüşşehbâ, Irak-ı Dadyan'da —Elbrüz dağı eteğinde— Deşt-i Kıpçak'a bakan Ahlat ve merkez Kostantiniyye... Fakat, Antakya'nın kuruluşu İstanbul'dan öncedir. Hazret-i Süleyman burayı savaş ile fethetmiştir. Büyük suru beş aded yüksek dağ üzerine kurulmuştur. Kale duvarları, doğu tarafındaki yüksek dağlardır. Kalenin yarısı aşağıda, batı kısmında, tâ büyük Âsî ırmağının kenarına kadar olan alçak yerdedir. Bu hesap üzere kalenin yarısı dağın yüksek yerinde, yarısı da dağın eteklerindedir. Mil olarak oniki mildir. Her mil dörtbin adımdır. Buna göre, kalenin yüksek ve alçak kısmı çepeçevre kırksekiz bin adımdır. Normal yürüyüşte oniki saatte dolaşılır. Amma İstanbul kalesi kırkyedi bin adımdır. Duvarlarının yüzü seksenyedi bina arşını tutar.

Bundan sonra Bağdad kalesi büyüktür. Yirmidört bin beden ve yirmiyedi bin adımdır. Ondan sonra gelen Antakya kalesidir. Bundan küçük kaleler ise sırasiyle şunlardır: Mısır, Şam, Haleb, Kırım'da Kefe, Rumeli'de Selânik kalesi.

Antalya kalesinin duvarlarının ve kulelerinin yüksekliğini başka hiçbir kalede görmedim. Doğu tarafında, dağlar üzerindeki duvarlarının yüksekliği tam seksen melik zira'sıdır. Âsî nehri sahili tarafları yirmi zira kadar olup, alçak ve yalınkat duvardır. Haleb ve Şam kapılarından yukarı çıkıncaya kadar kat kat yükselen burç ve duvarlar görünür.

Eski zamanda her kulede birer kûs-i Takyanusî dökerlermiş. Her kulenin içi beşer tabakaya ayrılmıştır. Kalenin dağ tarafındaki duvarının eni yirmi zira'dır. Kalenin yapıldığı taşların her biri birer fil azmanı büyüklüğünde vardır. Yapan usta Ferhad baltasiyle taşları birbirine öyle kaynaştırmış ki, sanki kale duvarı bir tek taştan oluşmuştur. Kuzeye bakan Haleb kapısı yirmi arşın yüksekliğindedir (9). Bu kapının iç yüzündeki kayalardan hayat suyu gibi sular kaynar. Batı tarafında Âsî nehri kapısı üzerinden büyük bir köprü ile geçilir. Kuvvetli bir kapıdır. Kalenin doğusunda beş aded yüksek dağ vardır. Üzerlerindeki kale duvarları seksen zira yüksekliktе olduğundan, şehre doğu kısmından iki saat sonra güneş düşer. Çünkü şehrin doğusu Cebb-i neccar tarafından ancak iki saatte çıkılabilen dağlardır. Bu sebeple iki saat geçmeyince, güneşin doğuşu şehirden anlaşılmaz.

Mahallelerin adları, evler, saraylar ve imâretleri: Sekiz aded büyük sarayları vardır. Birincisi, aşağı şehirde Ketagaçpaşa sarayıdır. Gayet geniş salonu vardır. Birçok odaları olup, kapısı demirden ve zincirli bir saraydır. Hatta bir kere zinciri Ketagaç Paşa kılıç ile iki parçaya ayırmıştır. Halen kapı üzerinde asılı durmaktadır. Zaten ketagaç da kılıç demektir.

Muntazam evlerinin çoğu Âsî nehri tarafında toplanmıştır. Âsî nehri buradan kıble tarafına doğru akarak Akdeniz'e dökülür. Hayat suyu gibi tatlı bir sudur. Hama şehri anlatılırken daha geniş bilgi verilecektir.

Antakya'nın evliya ziyâret yerleri: Kulların şerefi, zâhidlerin hazinesi, kerâmet dairesinin merkezi, vilâyet yuvarlağının kutbu, ashabın öncüsü, sevgililerin direği, sırların saklayıcısı, doğruların öncüsü Hazret-i Habib-i Neccâr, Hazret-i Yahya ve İsa'ya yetişmişlerdi. Bazı tarihler, Hazret-i İsa aleyhisselâmın halifelerinden ve havarilerin başıdır diye yazarlar. Bazıları ise nebidir derler. Fakat anlaşmazlık vardır.

---

(9) Bu kapı, 1290 tarihinde meydana gelen zelzelede yıkılmıştır. Zaten anlatılan burçlar da hemen hemen kalmamış gibidir.

Habib Neccâr'ın menkıbeleri: Antakya'nın kurucularından Bîatü'l-Gassan adlı melikin bir oğlu vardı. O da babası gibi Hazret-i İsa'ya inanan, imanlı, bir Allah'ı kabul eden bir kimse idi. Allah'ın hikmeti, eceli ile ölüp Antakya şehrinde gömülmüştür. Yedi yıl geçtikten sonra bu Hazret-i Habib Neccâr'dan bir mucize istediler. «Bizim hükümdarımızın Ya Vâhid adında adaletli bir oğlu var idi. Yedi sene vardır ki vefat etti. Onu diriltiniz, hepimiz iman edelim» dediler.

Habib Neccâr, derhal şehzâdenin kabri üzerine vardı. Dua ederek «Allah'ın izni ile kalk» deyince, şehzâde, Allah'ın emri ile kabirden çıkıp hayat buldu. Sonra yedi sene daha yaşadı. Bütün Antakya halkı Müslüman oldular. Ve çocuk o kadar hayır ve adaletle hareket etti ki, Antakya'da birçok ibadethane ve hayır yerleri yaptırdı.

Habib Neccâr geçinmek için neccârlık (marangozluk) ettiği için, kendisine Habib Neccâr denilmiştir. O zaman dülgerlerin piri idi. Lâkin Hazret-i Peygamber zamanında dülgerlerin piri Ebu'l-Kasım Abdülvâhid el-Buhârî'dir. Sonra Habib Neccâr kâfirler tarafından şehid edilmiştir. Saadetlû başı yüksek dağdan yuvarlanarak aşağı şehirde bir mağaraya düşmüştür. Orada merdiven ile inilir nurlu bir tekkenin içinde defnolunmuştur. Hâlâ bütün Müslüman ve Hristiyanların ziyaret yeridir. Şerefli vücudu ise kale içinde yüksek bir kaya üzerinde, mesire yeri olan bir türbede gömülüdür. Timurlenk'in buna bakıp taze hayat bulduğunu söylerler. Şehid olduğundan beri, kabri üzerinde gece gündüz kandil sönmemiştir. Tekkede hizmet edenler devamlı yakmışlardır. Şehîd oldukları esnada, Allah'ın emri ile dirilttikleri şehzâde Yâ Vahid de vefat etmişti. Kalenin iç kısmında, Habib Neccâr'ın yakınında defnolunmuştur. Onun için, Hristiyanlar «Bizim kıralımızdır» derler. Fakat ben tarihte gördüm, bu şehzâdeyi dirilten Hazret-i İsa aleyhisselâm imiş. Buna delil olmak üzere «Yâsin» suresindeki «Vadriblehüm...» âyet-i kerimesini göstermiş. Tefsirine bakılsın demiş.

Medreseler: İstanbul'daki gibi kâgir medreseler yoktur. Yedi yerdeki cami ve mescidlerde bütün bilimler öğretilir. Özellikle ders hocaları fazıl ve bilgin kimselerdir.

Darû'l-kurrâ ve çocuk mektebleri: Üç yerde seb'a, aşere ve takrib okuma usullerine ait okuma yerleri (dârü'l-kurrâ) vardır. Lâkin öğrencilerine ücret verecek durumda değildir. Şeyhi de ücretsizdir.

Kırk kadar çocuk mektebi vardır. Çocuğun bayramlık elbiseleri ve harçlıkları vakıflar tarafından her yıl gönderilir. Güzel mekteblerdir.

Tekkeler: Aşağı şehirde Habibneccâr Tekkesi vardır. Dervişler ile doludur. Çukur bir yerde yapılmıştır. Diğer bir Habibneccâr tekkesi de dağda vardır. Bir saatte çıkılır. Görülecek bir yerdir.

Hamamları: Hamamları küçük ve faydalıdır. Âsî nehri kenarında olan kale duvarlarının iç kısmında olup, havaları hoştur. Suları da Âsî nehrinden dolaplar ile getirilir.

Hanları: Dokuz aded bekârlara mahsus han vardır. Çarşısı üçyüz dükkândır. Kâgir bedestanı yoksa da yine kıymetli eşyalar bulunur. Şehir Arabistan hududunda olduğundan ceylân gibi sürmeli gözlü, nurlu yüzlü, şirin sözlü, güzel civanları vardır. Paşaları şehre girince, bütün kadınlar beyaz örtülere bürünüp çalgılar çalarlar.

İklimi orta iklimdir. Şehrin doğu tarafında yüksek dağlar bulunduğundan, bu dağların eteğinden nice hayat suyu gibi pınarlar akar. Güzel kaynakları vardır. Hattâ Haleb kapısının iç yüzünden turna gözü gibi akıp Âsî nehrine dökülürler.

Beyaz devedişi buğdayı, çakıl ekmeği, limon, turunç ve kamış gibi meyveleri meşhurdur. Bahçeleri hep Âsî nehri kenarındadır. Bostanları dolaplarla sulanır.

Şehrin batı kısmı Rum ülkesi (Türkiye) sayılır. Arabistan ve Haleb ile huduttur amma, Arz-ı Mukaddes'den değildir.

Antakya kalesini bu şekilde görüp seyrettim. 1058 senesi Ramazan bayramı namazını çarşı içindeki câmide kıldık. Sonra yolculuk için borular çalınıp hareket edildi.

Yine kıble tarafına doğru yola koyulduk. Güzel köylerden geçtik. 8 saat sonra Zanbakiye kasabası menziline vardık. Verimli bir vâdi içinde, bağ ve bahçeli, zanbak çiçekleri bol olan üçyüz hâneli bir yerdir. Antakya'ya bağlıdır. İncir ağaçları çok boldur.

Kasaba içinde Canpolatzâde Ali Paşa, Murtaza Paşa'ya öyle büyük bir ziyafet vermiştir ki, benzerini kimse yapmamıştır. Murtaza Paşa ve Ali Paşa'nın toplam altı bin askerleri ve bir o kadar da halkı yemek yediği halde, yine bir o kadar kab yemeklerle dolu kaldı. Paşa'ya üç küheylân kısrak hediye etmişti. Murtaza Paşa da Ali Paşa'ya samur kürk ve mücevherli bir hançer hediye etti.

Buradan da hareketle yine aynı yönde giderek nursuz Şugur köprüsüne geldik. Burası Haleb toprağında, Âsî nehri kenarında, çimenlik bir yerdir. Küçük bir hanı vardır. Amansız bir yerdir.

Oradan da hareket edip yine kıble tarafına doğru bazen kayalık, bazen sazlık ve bataklık yerlerden geçtik. Altı saat sonra Medık (Mazik) kalesine geldik. Burayı, Nureddin Şehid Sultan'ın Medık adında bir veziri yaptırmış. Onun ismi ile tanınmaktadır. Burayı da Selim Han, Çerkeslerin elinden aman ile almıştır. Haleb eyâletinde aynı adı taşıyan bir göl kenarında, küçük, kayak, alçak bir tepe üzerinde, dört köşe şeklinde yapılmış bir kaledir.

Buradan sonra yedi saat giderek Şecer kalesine geldik. Mısır halifelerinin hatunlarından Şecerüd-dür adındaki kadın, Diyarbekir eyâletindeki Hısn-ı Keyf'de bulunan oğlunu ziyarete giderken bu yerde kendisini eşkiya basmış ve yapılan çarpışmadan sonra zorlukla kurtulabilmiştir.

Oğluna Hısn'ı Keyf'de halifelik haberi gelince, dönerken bu korkunç ve tehlikeli yerde bir kale yaptırmıştır. Bu sebeple, bu hatunun adı ile anılmaktadır. Sonra, Mısır'da bu kadına halifelik verildi. Firavun zamanında Dekuke adlı hatun Menof (Menfis) şehrinde nasıl hükümdar oldu ise, bu da öyle bir melike oldu. Mısır sultanlarının bütün ağalarına ve iç oğlanlarına ve bin adama varıncaya kadar yıllık hilâtlar vakfetti. Kâbe-i şerifi siyah işli bir örtü, altın bir kuşak, Mekke kapısını perde, İbrahim makamı örtüsü gibi şeylerle donatmıştır ki, bu örtüler halen durmaktadır. İşte, bu kale de o hatunun hayırlarından biridir. Mısır içinde Sitti Nefise yakınında, Sirkeciler mahallesindeki güzel camii içindeki bir türbede defnolunmuştur.

Kale sonraları Sultan Gavri'nin eline geçmiş ve ondan da I. Selim fethetmiştir.

Eskilerin şehri, fakirlerin evi yani Hama Kalesi: Bu şehre Yunanca «Hamotan» derler. Farsçası Dâr-ı Şenbet'dir. Dürziler Şehr-i Zol, Araplar ise genellikle Hama derler.

Tufandan sonra şehrin ilk kurucusu Hâm bin Nuh aleyhisselâmdır. Gayet düzenli bir yerdir. Âsî nehri kaynağını buralara getirmezden önce, dört yüz bin kadar büyük kuyusu bulunan büyük bir şehir imiş!. Halkın hepsi İsrailoğulları olduğundan, Buhtu'n-Nasr bunlardan öcünü almak için bu Hamotan şehrini de harab etmiştir.

Büyük İskender zamanına kadar şehir pek gelişmemişti. İskender otuz iki yıl hükümdarlık yapıp vefat ettikten sonra, şehrin kalesi Rum kayserleri tarafından yapılmıştır. Daha sonra çok güzel bir şehir oldu. Buranın hükümdarı, Şam Trablusu'nda oturan İspanya kralı ile anlaşma yapıp Şam, Mekke, Medine yollarını ve birçok

şehirleri harab etmeye başlamıştı. Nihâyet Ömer'in halifeliği zamanında Ubeyde bin Cerrah başkumandan olup elli bin asker ile bu kaleyi kuşattıklarında, Halid bin Velid, Hazret-i Ali'nin kardeşi Akîl bin Ebî Tâlib, Esved bin Mıkdâd, Mâlik bin Eşter, Sâriyetü'l-cebel ve Yezid bin Süfyân gibi kimselerin her biri bir kola kumandan olup şehri kuşatmışlardı. Kale zor ile Rumlar elinden alındı ve İslâm ülkesine katıldı.

Şam halifeleri zamanında Trablusşam'ı istilâ eden Frenkler buraya da gelmişler, fakat çölden yardımcı Araplar yetişerek şehri kurtarmışlardı. Frenklerin kaçabilenleri de Dürzi dağlarına sığınarak Trablus'a güçlükle varabilmişlerdir. Sonra, halife tarafından kale gereği gibi tamir olunmuştur.

Daha sonra kale Mısır sultanlarından Sultan Gavri'nin eline geçmiş, Selim Han Mısır'ın fethine giderken de Şam veziri Çerkes Sinalbay Selim Han'a itaat edip hiç güçlük çıkartmadan Hama kalesinin anahtarlarını teslim etmişti. Şehre Güzelce Kâsım Paşa vali, Kemâlpaşazâde damadı Hicâbî Muslihiddin Konevî de hâkim ve kadı tayin edilmişti. Hama, Şam'a bağlı sancak olmuştur.

Mısır'ın fethinden dönülürken yeniden kayıtlar yapılmış ve Hama Trablusşam eyâletinde ayrı bir sancak beyliği olmuştur. Hama beyin padişah tarafından 36436 akçe hassı olup, 33 zeâmet ve 171 tımarı vardı. Çeribaşısı, yüzbaşısı, alaybeyisi vardır. Bütün paşa askerleri, zeâmet sâhipleri ve cebelüleriyle beraber iki bin asker olup sefere koşarlar.

Dört mezhebden şeyhülislâmları, nâkibü'l-eşrâfı, ayân ve eşrâfı vardır. Sipâh kethûdâ yeri, yeniçeri serdârı, kale dizdârı, askerleri ve muhtesibi mevcuttur. Üçyüz payesiyle şerif kazadır. Nahiyelerinden senede kadısına altı kese gelir sağlanır. Beyine de kanun üzere otuz kese gelir.

Şenbet-i dâr yani Hama kalesinin özellikleri : Çöl ortasında, Âsî nehri kenarında, yığma bir tepe (höyük) üzerinde, yontma taşlarla yapılmış bir savaş kalesidir. Eskiden çok muntazam imiş. İç kısımda olduğundan, burç ve kuleleri o kadar muntazam değildir. Dört tarafında hendeği yoktur.

Kalenin içinde bin kadar bağ ve bahçeli, havuz ve şadırvanlı büyük saraylar vardır. Hepsi kerpiçten yapılmıştır. En meşhur sarayı Arnavud Mehmedpaşa Sarayı'dır ki Âsî nehri kenarında üçyüz odalı, çok sayıda sütunlu, iki hamamlı, avlusu bahçeli bir saraydır. Benzeri ancak Şam'da bulunur.

Burada Murtaza Paşa efendimize öyle bir ziyafet verildi ki, dillerle tarif edilemez. Ayrıca Şeyh İbrahim Efendi bin Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî'nin sarayı da meşhurdur.

Câmileri: Yüzbeş mihrabdır. Yukarı çarşı içinde Ubeyde bin Cerrâh Câmii vardır ki, Hama'nın ilk fatihinin camiidir. Yapıcısı, aşere-i mübeşşere (daha sağlığında Hazret-i Peygamber tarafından Cennet'e gidecekleri müjdelenen on kişi)den biridir. Bu câmi, eskiden kilise imiş. Sonra mihrabı yapılıp, fetih sırasında câmi haline getirilmiştir. Humusluların vergileri ile onarılıp yenilenmiştir. Bu câmi çok eski bir ibâdet yeri olup, yapılması için harcanan para dört köşe mermer üzerine Celî yazı ile yazılmıştır. Cami duvarında alâmet olarak durur.

Güzelce Kâsımpaşa Camii: Selim Han'ın fethinde vali olan Kasım Paşa, bu nurlu camii yaptırmıştır.

Camilerden başka mescidleri de çoktur. Ayrıca yetmiş iki kadar çocuk mektebi vardır. Tekkeleri de varsa da, en meşhuru Abdûlkâdir el-Geylânî Tekkesi olup güzel yapılı, süslü, dervişleri çok bir tekkedir. Gelirleri daima boldur.

Tüccar ve bekâr hanları: Yedi aded tüccar hanı vardır. Çarşıları gerçi Haleb ve Şam çarşıları kadar düzgün değildir. Amma, yine de kıymetli eşyalar bulunur. Kuyumcuları ile berberleri çoktur. Bölge biraz sıcak olduğundan halkın rengi buğdayımsı ise de, bazıları beyaz tenli olup, kimisi de lâal renklidir. Zayıf, derviş kılıklı, duası kabul olan adamları bulunur. Terbiyeli ve nâmuslu kadınları vardır. Fakat o kadar güzel değildirler. Halk tabakası çuha, renkli ve ipek kaftan giyerler. Orta halli olanları, «Kazanan Allah'ın sevgilisidir» sırrınca kanaat ehli olup hepsi renkli ferâce ve sof giyerler. Kadınları ayaklarına çizme giyer ve başlarına beyaz çarşaf bürünürler.

Şehir dördüncü iklimin ortasında olduğundan, suyu ve havası sıcaktır. Şehrin dışında bir sam yeli eser ki, insanı mahveder. Fakat şehre etki etmez. Şehrin bütün halkı pamuk ipliği eğirip çarşaflar, havlular, siyah peşkirler yaparlar. Asker sınıfında ata binen çok olduğundan, gayet güzel atgemi yapan demircileri vardır. Hama gemi meşhurdur. Şam'ın Havran buğdayından daha taneli buğdayı olur. Temiz arpası, pamuğu, ful-ü reyhanı, tirfil ve yoncası olup, küheylân atları çoktur.

Hamamları gayet düzgün ve süslüdür. Arnavud Mehmedpaşa Hamamı kadar aydınlık ve iç açıcı bir hamamı başka hiçbir yerde

görmedim. Kırım'ın Bahçesaray'ındaki Mehmet Giray Hamamına benzer. Bu hamam yeni yapılmış olduğundan, kubbelerindeki necef, billur ve moran taşları hamamın içine nur saçarlar. Bütün peştemalları ipektir. Havlu ve mendilleri çok temizdir.

Hamamın içindeki Hanefî kurnalarının ve Şâfiî havuzun lüleleri ve diğer taşları altın yaldızlıdır. Bunlardan başka yüzseksen kadar da saray hamamları vardır diye, şehir halkı övünür. Gerçekten de öyledir.

Dolabın yapısı: Bu öyle bir dolaptır ki, dört yönündeki çöllerin sekiz saatlik uzak yerlerinden gece yarısı «Ya Muhammed» sesi açık açık duyulur. Bu sebeble adına Muhammed Dolabı derler. Göğe doğru yükselmiş bir dolaptır. Orta milinden tâ tepesine kadar kırk mimârî zira'i yüksekliktedir. Aşağı kısmı da kırk arşın olup, bütün yüksekliği seksen arşındır. Keresteleri, Baalbek dağlarından getirilen çam ağaçlardır (10). Üzerinde yüz ve yüzellişer okkalık mıh ve çivileri vardır. Dolabın etrafında binlerce su kovası bulunur. Kule üzerine temiz su çıkarılıp, oradan su kemerleri ile şehrin bütün cami, mescid, han, hamam, tekke, medrese, imâret ve saray gibi büyük binalarına su gönderilir. Gayet büyük bir vakıf olup, her türlü vergiden muaf müsellem dülgerleri, kırk-elli kadar da görevlisi vardır. Yanına gidip seyreden kimsenin dolabın gürültülü sesinden kulağı sağır olur.

Esas garib olanı şudur ki, şehrin başıboş çocukları bu dolaba sarılıp dönerler, yükseğe çıktıktan sonra Âsî nehrine atlarlar.

Bu dolaptan başka, Âsî nehrinin iki tarafında üç bin kadar Cennet bahçesi gibi bağ ve bahçeleri vardır. Her birinde ikişer üçer dolap ile sebzeler sulanır. Amma bu Muhammediye dolabından büyüğü yoktur. Bu dolap, bütün Acem ve Arap seyyahları arasında meşhur olmuştur.

Hama Şehrinin ziyaret yerleri: el-Mevlâ Taşköprüzâde Hâmid Çelebi: Şehir dışındadır. Kudüs'den gelirken, yine mukaddes topraklardan olan bu Hama şehrinde vefat etmiştir. el-Mevlâ İbrahim Âzeri Çelebi: Muallimzâde Efendinin körpe can kuzusu olup Âzerî'dir. Hama'da humma hastalığından vefat etmiştir. Geylânî tarikati şeyhleri civarında, Hâmid Efendi'nin yanında defnolunmuştur. Ölümüne dair şu tarih düşürülmüştür:

«Dediler geçdi Âzerî Çelebi» Sene: 994.

---

(10) Cedre de Liban dedikleri Sedr çamıdır ki, bugün Lübnan'da bile kalmamıştır.

Bu ziyaretlerden sonra, tuğlar ileri gönderildi. Çöl içinde Râstân köprüsünde konakladık.

Büyük bir köprüdür. Mukaddes topraklardan akan iki nehir üzerinde böyle bir köprü daha yoktur. Mukaddes topraklardan akan büyük nehirlerden biri de Fırat nehridir. Malatya hududundan tâ Umman denizine kadar uzanır. Nehrin kıble, güney ve batı tarafları Hâsan, Askalân, Remle, Yafa, Akka, Sayda, Beyrut, Şam ve Trablus şehirlerine kadar mukaddes topraklardır. Ramazanoğlu yaylası hududdur. Maraş da buraya girer.

Tefsircilerin yazdığına göre, Cenab-ı Hak mahşer gününde İsrafile «Sur'u vur» deyince bu mukaddes toprakları o kadar genişletecektir ki, insan ve diğer bütün canlılar burada toplanacaklardır. Bu durumda bütün yaratıklar Kudüs'ü soracaklardır. Bu sebeble, buralara mukaddes yerler denir. Diğer bir söylenişe göre, Hazret-i Davud aleyhisselamın tabut ile gezdiği yerler mukaddes topraklardır. Kur'an'da delili de «Kâle lehüm nebiyyühüm inne âyete mülkihi en ye'tiye kümü't-tâbütü» âyetidir. Söz konusu tabut buralardan Antakya, Kefernahon, Sayfe ve Mısır şehrine girmediğinden, tefsirciler de tarihçiler de bu üç şehrin mukaddes yerler olmadığında birleşmişlerdir.

Diğer bir söylenişe göre de peygamberlerin defnolunduğu yerlere mukaddes yerler denmiştir. Buna göre mukaddes yerlerde yani Baalbek ovasında Tenur nehri, Zabul nehri, Kelb nehri, Zagzaa nehri ve diğer nehirler bulunur. Amma Fırat ve Âsî nehirlerinden başka, mukaddes topraklarda akan büyük nehir yoktur. Fırat nehri mukaddes topraklara girdikten sonra Râstân köprüsünden geçer. Çünkü bunun ötesinde köprü yoktur. Zira deniz gibi olduğundan köprü falan tutmaz. Malatya, Birecik ve Caber kaleleri önünde gemilerle geçilir. Birecik'ten tâ Bağdad ovasına ve Kurna'ya varıncaya kadar bütün tüccarlar mallarını keleklerle ve gemilerle Bağdad ve Basra'ya götürürler. Fakat bu Âsî nehri öyle değildir, köprü tutar. Bir köprüsü Antakya köprüsü olup, biri de bu Râstân köprüsüdür.

Abbâsî halifelerinden Harun Reşid, Şam meliklerinden Nureddin Şehid ve daha birçok hükümdar, bu köprüleri tamir etmişlerdir. Zira bunlar halkın geçitleri olup Mısır, Şam ve Haleb yolu üzerindedir. Bu köprünün Humus toprağı kenarında, bir bayır üzerinde ve Humus hududunda, yüz hâneli bir Arap köyü vardır. Bu köyde zevk erbabının pîri, şevk eshabının şeyhi, akıl ve şeriatin bekçisi, asıl ve dallarının ârifi, ilâhî sırların şeyhi, sonsuz nurların

mücâhidi Şeyh Bayezid-i Bistâmî Hazretlerinin mübârek kabri bulunmaktadır. Hazret-i Şeyh, o köy içinde büyük bir cami ve bir tekke içindeki nurlu yüksek bir kubbe altında yatmaktadır. Tarikat sahibi büyük şeyhdir. Tekkenin yüze yakın hademesi ve dervişi vardır. Gelen gidene bol nimetler verilir. Bütün Türk ve Araplar bu şeyhe bağlıdır. Büyük küçük herkesin ziyaret ettiği bir yerdir.

Hazret-i Bayezid, Bağdad'ın Kuşlar Kalesi denilen yerde evinden çıkınca görür ki, Arş-ı Azimin rahmet kapısı açılmış; «Subhâne'l-hallâk el-bâkî» deyip hayret âlemine dalınca, görünmezden «Ya Bayezid! Benim böyle yetmiş bin rahmetim kapısı vardır» diye bir ses duyar. Bayezid hemen «Hu!» diyerek Bağdad çölü içine doğru zikre gider. O çöllerde semâından (zikredip dönme) ayaklarında tırnak ve parmak kalmayarak kuru incik kemiklerle buraya gelir ve merhum olur. Cesedini defnederler. Sırları mukaddes olsun.

Bu yerde Şam'ın çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, Şam yeniçeri, Mısır ağası ve birçok divan erbabı hediyelerle onun divan hizmetine geldiler.

Buradan hareketle çöl içine doğru altı saat giderek Humus şehrine geldik.

Humus şehri: İlk kurucusu hakkında bilgim yoktur. Kalesini kayserlerin yaptırdığını söylüyorlar. Burayı Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında Ebu Ubeyde bin Cerrah aman ile fethetmişse de sonra yine kâfirlerin eline geçmiştir. Fakat Hazret-i Halid bin Velid ikinci defa fethetmiştir. Daha sonra Mısır Sultanı Gavri'nin elinde iken, 922 tarihinde şehir halkı Osmanlıların gelişlerini görüp Hazret-i Osman'ın el yazısı ile yazılmış Kur'an-ı Kerim ile kalenin anahtarlarını 1. Sultan Selim'e teslim ederler. Böylece bütün vergilerden affolundular.

Evvelce 799 tarihinde, Timurlenk Şam'ı harab edip yerle bir etmeye gelirken, bu Humus şehrindeki Hazret-i Osman'ın yazdığı Kur'an sebebi ile buraları affedip harab etmemiştir. Sonra Selim Han kayıtlarında bu sancak İhtimanoğlu'na verilmiş, Trablusşam eyâletinde sancak beyi merkezi olmuştur. Halen de öyledir.

Hâss-ı hümâyûnu 220.290 akçe, tımar ve zeâmet erbabı 169'dur. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Beyinin askeri ile tımar erbabı ve cebelüsü toplamı iki bin olup sefere giderler. Üçyüz akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Dört mezhebden müftileri ve nakibüleş-

rafları vardır. Muhtesibi ve şehir nâibi de vardır. Çöl olduğundan, nahiyelerini Araplar harab etmişlerdir.

Humus kalesinin özellikleri : Âsî nehrinden doğuya doğru tam beşbin adım uzaklıktadır. Çöl ortasında yığma bir tepe üzerinde, yontma taştan yapılmış sağlam bir kaledir. Batıya açılır bir kapısı vardır. Kapısı demir kanatlıdır. Etrafında hendek yoktur. Duvarların yüzleri nakışlı taşlarla süslüdür. Hisarın içinde evler vardır. Kale dizdarı ve askerleriyle yeteri kadar topları bulunur.

Paşa efendimiz bu şehre girince, acaib şekilde top şenlikleri yaptılar. Oldukça yüksek bir kaledir. Bu Arabistan'da Humus, Hama ve Haleb kaleleri hep böyle yığma tepeler üzerine yapılmıştır. Aşağı varoşdaki evler daha güzeldir. Bağ ve bahçeleri yoktur. Âsî nehri kenarında yer yer bahçeler bulunur. Şehre, geçmiş halifeler zamanından kalma bir kanal vasıtasiyle su gelir. Suyu gerçi bu şekilde Âsî'den gelir amma, hamam suyu gibi ılık olur.

Aşağı varoşun etrafında kervansaray olduğundan, çöl Araplarından çok korkarlar. Yukarı iç kalesinde Sultan Câmii o kadar geniş bir câmi değilse de, büyüklerin nazargâhı olduğundan ruhâniyetlidir. Hazret-i Osman'ın Küfî yazı ile yazmış olduğu Kur'an-ı Kerim bu câmidedir. Hazret-i Osman, Medine-i Münevvere'de bu Kur'andan okurken, Ramazan ayında şehid olmuştu. «Feseyekfiyekühümullahe ve hüve semîu'l-alîm...» âyeti üzerinde hâlâ kan lekeleri ve izleri vardır. Bu câmiden başka daha câmi ve mescidleri de vardır. En meşhur mescidi, Bey'â mescididir. İki medrese, bir dârü'l-hadîs, bir dârü'lkur'a ve yedi sıbyan mektebi vardır. Bunların vakıfları o kadar kuvvetli ve teşkilâtlı değildir. Üç aded tekkesi, üç hanı ve bir hamamı vardır. Hamamın suyu dolap ile Âsî nehrinden gelir. Küçük, faydalı bir hamamdır. Öğleden sonra kadınlar girer. Bir mikdar da dükkân vardır. Her şey bulunur. Lâkin bedestanı yoktur. Su ve havası, çevresindeki çöller dolayısıyla şiddetli sıcaktır. Bazen sam yeli bile eser. Buralardan o kadar güzel çıkmaz. Dindar ve derviş kılıklı adamları çoktur.

Burada üretilen elişlerinin en beğenileni beyaz havlu, pamuk mendil, ipek siyah peştemallar, siyah gararlar ve alaca mendillerdir. Halkı Oğuz kavminden olup yalan, iftira, dedikodu nedir bilmez. Eski zamanda kâhinler ve hekimler, bu eski şehir içindeki yılan, çıyan, akrep ve diğer zehirli hayvanlar için yeraltına tılsımlar gömmüşlerdir. Bugün halen o tılsımların etkisi ile yılan, akrep ve benzeri hayvanlar zarar vermezler. Ara sıra görülüp insanı ısırsalar da tesiri olmaz.

Humus'un toprağından bir kişi alıp götürse de yılan, akrep ve çıyanın soktuğu yere bu toprağı bağlasa, Allah'ın emri ile hemen iyi olur. Bir de şehir içinde bir su kuyusu vardır. Bir kimse bu su ile gömleğini yıkayıp giyse, o adamı asla akrep sokmaz. Eğer o gömleği başka bir su ile yıkarsa, bu özelliği kalkar.

Ahâlisinden bir de şunu dinledim: Humus'un bir tarafında bir mescid varmış. Bu mescidin kapısı üzerinde acâip bir heykel var. Heykelin yarısından üst kısmı insan şeklinde, alt kısmı da akrep şeklindedir. Heykel ham mermerdendir. Bir adam o heykel üzerine bir parça çamur yapıştırsa, o çamur heykelin şekline döner. Çamur kuruduktan sonra bir parçasını ateşe atıp akrep sokan kimseye tütsü yapılsa, o yaralı adam çamur kokusunu koklayınca yaranın acısı geçer. Dizdar Ağası bana elli dirhem kadar verdi, ben de sakladım. Sonra Acem ülkesinde Urmiye şehrinde bir kölemi akrep soktu. O çamurdan bir parçasını ateşe atıp köleye dumanını koklattığımda derhal acıdan kurtuldu ve yara yerinden sarı sarı sular aktı.

Ziyaret yerleri: Humus'da eshâb-ı kirâmdan İbn Ebû Cehil, Sâbir bin Cürhüm, Eddes bin Ukayl eş-Şems, Mervan bin Âmir, Ensârdan Sâlim bin Buheyre, Hişâm bin Beni Neccâr, Cübeyr bin Âsım el-Eslemî, Halif el-Eşteri en-Nah'î, Câşin bin Halef, Ahmed bin Abdullah bin Neccâr, Huveylid bin Sehlü'l-Abâdî, Ma'rec bin Zâir el-Kelbi, Muammer bin el-Kays el-Mahzûnî, Hisan bin Ganem el-Mahzûmî, Cem' bin Harb el-Yetimî, Talha bin Abdullah ve daha birçokları gömülüdür. Humus civarında Sem'ân adındaki köyde de Emevilerden Ömer İbn Abdülaziz hazretleri yatmaktadır. İç hisarda Hazret-i Osman'ın el yazısı ile yazılmış bir mushaf-ı şerifin olduğunu söylemiştik. Humus'da ne zaman su kıtlığı olsa bu Kur'ân-ı şerifi çıkarırlar, o an yağmur yağmaya başlar.

Hazret-i Amr Ayyâr: Asıl adı Ömer bin Ümeyyetü'd Damiri'dir. Hazret-i Peygamberin özel muhasebecisi idi. Peygamberin vefatından sonra dünya işlerini terk edip, tasavvufa kemer bağlayarak uzun zaman seyahat etmiş ve sonunda bu Humus şehrine gelmiştir. Burada, iki kişinin mezar kazmış olduklarını görmüş. Mezarcılar, «Acaba uzun mu, kısa mı?» diye birbirleri ile münâkaşa ediyorlarmış. Hemen yanlarına yaklaşıp:

— «Ölen kimse ben kadar var mıdır?» der. Onlar da:

— «Evet, var» derler.

Amr hemen sıçrayıp mezarın içine girer. Meğer mezar kazanın birisi Azrail imiş. Amr'ın boynunu tutup, ruhunu alır. Oraya defn

olunmuştur. Bu Hazret-i Baba Amr'ın türbesini çeşitli eşyalar ile süslerler. Allah ondan razı olsun.

Diğer bir ziyâret yeri de el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Musâ bin el-Melikü'l-Mansûr İbrâhim türbesidir. Babasının yerine Humus hâkimi olmuştur. 602 senesinde vefat etmiştir.

Humus'dan ayrıldıktan altı saat sonra, İkikapılı Han'a geldik. Şam hududları içinde ve çöl ortasındadır. On bin at alacak kadar büyük bir handır. Gelen ve gidenler bir kapısından girip diğer kapısından çıktıkları için, iki kapılı derler. Kalesi büyüktür. İçindeki askerleri hâkimidir. Çöl eşkiyâsından etrafı korurlar.

Buradan da kalkarak kıble tarafına doğru yedi saat giderek Nebük (Nebek) köyüne geldik. Şam topraklarında bağlı ve bahçeli, sulu, aşevi olan güzel bir köydür. Bir camii vardır. Civarına bir han yapılsa daha da güzel olurdu.

Buradan da kalkarak altı saatte «Kadife Hanı» adındaki büyük bir kaleye geldik. Burası Yemen fâtihi Sinan Paşa'nın vakfıdır. Üçyüz askerle mütevellisi hâkimdir. Bu hana bağlı yetmiş aded vakıf köyleri vardır. On bin kişi atı ile, devesi ile gelip içinde yerleşse, yine de hanın bir kısmı boş kalır. Çok sayıda odaları, beşbin atlık ahırı, ayrıca develiği, harem odaları, imâreti, kileri, fırını, kırk aded dükkânı, ferah hamamı, mütevelli sarayı ve paşalara ait sarayları olan büyük bir handır. Her tarafı kâgirdir. Duvarlarında silah asmak için demir çengeller, etraflarında atları bağlamak için demir halkalar vardır. Orta kısımda geniş bir havuz yapılmıştır. Her gece bütün misafirler için her ocak başına birer bakır sini ile beşer tas etli buğday çorbası, adam başına birer ekmek ve her ocağa birer yağ kandili ile şamdan verirler. Ayrıca misafirlerin at, deve ve katırlarına yem çıkarılır.

Hanın mütevellisi Kâsım Ağazâde Mustafa Çelebi, Murtaza Paşa efendimize öyle bir ziyafet vermiştir ki diller ile anlatılamaz. Bu hanın hayır yerleri gayet çok olup, Arap ve Acem ülkelerinde «Kadifeli Han» adı ile meşhurdur.

Buradan da yine kıble yönüne doğru giderek altı saatte Harsa köyüne geldik. Üçyüz hâneli, bağlı ve bahçeli, bir camii olan güzel bir köydür. Burada Şam'ın ileri gelenleri toplu halde hediyeleriyle Murtaza Paşa'ya gelip şereflendiler. Hepsinin hediyeleri kabul olundu. Yüzelli kadar hediye at ve kısrakları, cömert Paşa, ağalarına verdi. Diğer yiyecek ve içecek gibi hediyelerden paşanın askerleri paylarını aldılar. Bana da Nâşifzâde'nin hediyesi olan atı bütün takımıyle hediye etti.

Ertesi gün sabahleyin, Allah'ın büyüklüğü, Şam askeri deniz gibi dolup taştı. Zırh, külâh, cebe ve cevşene bürünmüş olarak caddenin iki tarafına sıra sıra dizilip selâma durdular. Onların kılıç ve mızraklarından Şam sahrası âdeta bir ormana döndü. Ok uçlarının parıltısı insanın gözlerini kamaştırıyordu. Şehrin bütün ileri gelenleri, âlimler, sâlihler, imamlar, hatibler ve mollalar hepsi adamları ile birlikte atları üzerinde sıra sıra dizilip selâma durmuşlardı. Hac emiri olan Sinan Paşa da ayrı grup askeriyle geçit resmine katılıp selâma durdu. Sonra Türkmenoğullarından İsâ ve Musâ Ağalar, Abdüsselâmoğulları, Sinan Paşa oğulları, Kâsım Ağazâde, Nâşitzâde Mehmed Efendi, Şam defterdarı, Şam kethüdâ yeri, Şam çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi ve diğer ileri gelenler, mücevvezeli bir ablak sorguçlu küheylân atlar üzerinde çeşitli elbiseler giymiş olarak çavuşlar selâma durdular.

Kör Abdüsselâm, Rahtvaz Mustafa Ağa, Keyvanoğulları, Safed hâkimi Yavaşça Mehmed Ağa, Salih Ağa, Hüseyin Ağa ve diğer bütün ayân ve büyükler, saf saf olup saygı ile selâma durdular.

Daha ileride Şam'ın binbeşyüz yeniçerisi zırh, külâh cebe ve cevşen giyinmiş olarak yeşil, kırmızı, güve rengi, âl renklerle adlı sanlı, seçkin ve şehbâz yiğitler vardı. Ellerinde onyedişer boğum kargı ve yalman demirli Haleb kalkanı ile genç, atik, ün yapmış beylerin her birisinin altlarında falan oğlu filan diye soy ve sopu yazılmış mühürlü kısraklar vardı. Bunlar da üzerlerinde Şam başlığı, Şam takımı, Şam eğeri, Şam rikabı ve Şam'da dikilen ipek kumaşlar ve sırmalı sikkeler olduğu halde altı parça yancıklı küheylân kısraklar üzerinde selâma durmuşlardı.

Yevmiye yedi akçe ulufe alan, enselerinden en azından beşer, onar, kırkar dağınık kakül sarkan, gümüş kuşaklı, elleri sırıklı Gürcü, Abaza ve Çerkez gulâmlı yeniçeriler, arkalarında kapıkulu, yeniçeri serdarı, sipâh kethüdâ yeri olduğu halde, ayrı ayrı selâma durup törende bulundular.

Şanlı paşa da büyük bir gösterişle Rüstem ya da Efrâsyâb gibi atına binerek önce dörderyüz sedefli-savatlı, temiz, silâhlı, mükemmel kuskun ile atbaşı beraber geçti. Arkasından da ikiyüz deli, ikiyüz gönüllü asker silah, pusat, kapanca, sırıklarına kurt derileri sarılmış renkli flandire bayrakları ile yelken, şebkülâh, Sâlihli takkeleri ve çelenkleri ile atbaşı beraber geçtiler.

Bunların arkasından yüz çeşnigir, yüz aded taşra külâhçıları da elleri sırıklı olarak küheylân atlar üzerinde geçtiler. Daha sonra yüz aded iç ağası, saraclar, yüz aded mihrabcılar, matbah emini, vekil-

harc ve adamları da ellerinde sırıklarla geçtiler. Arkadan ikiyüz aded müteferrika, yüz samur kürklü, kapıcıbaşı küheylân atlı kırk ellişer eli sırıklı yiğitler, kafalarında zırh ve altın külâhlarla atbaşı beraber geçtiler.

Bunların arkasından paşanın bir yörük, bir ardçı bayrağı ve iki tuğu, ardından da paşanın sırmalara bürünmüş dokuz küheylân atı, yedekleri mücevvezeli yedekçileri ve ahür emiri ağa ile geldiler.

Nihayet hepsinin arkasından, Paşa dibâ ve sırmalı, kadife cevâhir düğmeli samur kabaniçe ve okluk ile, iki yanında kırmızı dolamalı, zerduz üsküflü mataracılar ve altın taslı şatırlar ile dörtyüz aded silahlı ağası ve mehterhânenin vuruşu ile 10 Şevval 1058 senesinde Şam'a girdi. Allah mübârek eyleye. Şam'ın imkân nisbetinde her yanını öğrendik. Bütün evliya ve peygamberlerin kabirlerini ziyaret edip yüz sürerek gezdik. Ayân ve eşrâfı açık seçik, düzgün bir şekilde konuşurlar. Lisanları Arapçadır.

Arap dili: Din-i mübîn lisanıdır. Cenâb-ı Hak, bütün melâikelere Arapça söylemeyi emretmiştir. Hazret-i Âdem dahi yeryüzünden Cennet'e girdiğinde, Hazret-i Cibrîl-i Emîn kendisine Arapça öğretmiştir. Sonra Havvâ Ana, diğer melaikeler ve bilhassa Cenâb-ı Hak ile Arap lisanıyla konuşmuştur.

Hazret-i Peygamber (Selâm üzerine olsun) şöyle der: «Lisanu ehlü'l-Cenneti'l-arabiyyeti ve'l-fârisiyyeti'dürriyeti» yani Cennet halkının dili Arapça ve Farsçadır. Bu hadis-i şerîf, belge olmak üzere Kemal Paşazâde merhumun eserlerinden Dekâyıku'l-hakâyık'da izah olunmuştur.

Hazret-i Âdem Cennet'ten yeryüzüne indikten sonra, Cenab-ı Hak'kın irâdesi ile üzüntüsünden kendisine unutkanlık geldi. Sonra kırlangıç kuşunun vasıtasiyle Arafat dağında Hazret-i Havvâ ile buluştu. Her ikisi de Allah'ın emri ile Arapça'ya yakın olan İberi lisanı ile konuştular.

İberi harfleri de Arapça harfler kadardır. Bu lisan ile ilgili açıklamayı yine bu cildimizle yapacağız.

Hazret-i Âdem'in çocukları ve torunları çoğalıp yayıldıkça İberî, Süryâni ve Umrâni dilleri ile konuştular. Tâ ki Hazret-i İsmâil Aleyhisselâm kırk yaşında peygamber olduğunda Arapça lisânı ile konuşur oldu.

Arapça, Allah'ın övdüğü bir dildir. Delili, «bi-lisanin Arabiyin mübin...» ayet-i kerimesidir. Öyle geniş bir lisandır ki, ucu ve başı yoktur. Bir anlam için yetmiş kelime kullanılır. Nitekim Mekke'nin

bu şekilde üçyüz adı vardır: Mekke, Bekke, Kâbe ve Zâdünnemil... gibi. Arslan için de yine üçyüzden fazla isim kullanılır.

Çok geniş, açık seçik, gösterişli bir dildir. Dilleri iyi konuşanlar: «Arapça açık, Farsça zarif, Türkçe lâtif, diğer lisanlar ise yanlıştır» derler. Arabistan gibi geniş bir ülkede kavim ve kabilenin sayısı belli değildir. Bu sebeble, Arap dili. oniki kısımdır. Her biri kendi özellikleri ile kullanılır. Hepsinin en doğrusu Mekke, Tâif, Hicaz Araplarının konuştuğudur ki, gizli inci gibidir. Bunlar Kur'an-ı Kerîm'e göre konuşurlar. Bu Şamlılar da açık seçik, düzgün konuşurlar. Âlimleri de her yerde meşhurdur. Uzun geziye çıkanların herkesle iyi geçinmek ve yakınlık kurması için her dilden biraz bilmesi gerektir. Su, ekmek isteyecek ve kendine zararlı olacak durumları anlayacak kadar Arapça da bilmek lazımdır. İyi bir gezgin yüzkırk dil bilmeli ki, değerli insanlarca takdir edilsin. Bilgili olmak her şeye yeğ tutulur.

Seyyahlara en çok lâzım olacak Arapça kelimeleri verelim : Vâhid: 1, İsneyn: 2, selâse: 3, Erba'a: 4, hamse: 5, sitte: 6, Seb'a: 7, semâniye: 8, tis'a: 9, aşere: 10, ahadü aşere: 11, isnâ aşere: 12, Hubuz: ekmek, mâ: su, batih: karpuz, asel: bal, tin: incir, tebn: saman, rumân: nar, tuffâh: elma, ades: mercimek, basal: soğan, nahl: hurma ağacı, şecer: ağaç, temr: hurma, rıtb: yaş hurma, beyza: yumurta, deccâc: tavuk, ganem: koyun, bakar: öküz, cemel: deve, feres: at, hımâr: eşek, bağl: katır, zi'b: kurt, kelb, köpek, hınzır: domuz, milh: tuz, fülfül: biber, debz: pekmez, hatab: odun, nâr: ateş, berd: soğuk, temmuz: sıcak, teâl: gel, ruh: git, iclis: otur, uk'ud: kalk, semek: balık, cebel: dağ, mekâlid: kilit, iftah: aç, el-babe: kapıyı, yâ veledî: eyoğul, galku'l-bâbe: kapıyı kapat, isterü'l-bâbe: kapıyı kapat, ta'al yâ ahî ürkübü'l-feres: gel kardeş bu ata bin, yâ sitti ta'al te'kül yaktin: ay kadıncığım! gel kabak ye, baklatü'l-hümeka: ahmak otu (semizotu), eşâ bedke?: ne istersin?, inkalebu'l-hamru halâ: şarap sirkeye döndü, eyyu se'elü'l-haberu: yani haber sordu, eyya vecedtuhu ceyyiden: ben onu yeni buldum, vecedtuhu bahîlen: onu cimri buldum, sare vaktu hasâdun: ekin vakti geldin, üzziltü anhu'ş-şikâye: ondan şikâyetci değilim, izâ kesire ındehu'l-lebüni: kaçan katında süt çok ola, i'tikaatü innehû kerîmun: inandım, muhakkak o cömerttir, revâ ölçdü, kâle: söyledi, haşîye: korktu, ganiye: zengin oldu, verese: miras yedi, edreke: anladı, yeşâ'u: sandı, vehebe: bağışladı, ekâme: durdu, tavafe: tavaf etti, müte: öldü, sâfere: sefer etti, kahare: kahır etti, te'addiye: kötülük etti, eyyu: yani, hıre: kedi, seba'a: arslan, Allahu yerdâ anke: Allah senden razı olsun,

Arap lisânı sonsuz bir denizdir. Bunu, manâ derinliklerine dalanlar bilir. Ben bu kadarcığı müsveddelerimizde bulunsun diye yazdım, ve'sselâm.

Cennet'e benzeyen Şam'da, Murtaza Paşa efendimizle gece gündüz Hüseyin Baykara fasılları edip özel sohbetlerde bulunurken, İstanbul'dan paşanın ulağı geldi. Mevlevî vezir-i azamın görevden alınarak sürgüne gönderildiği ve yerine Kara Murat Paşa'nın vezir-i azam olduğunu bildirdi. Bu duruma paşa efendimiz çok üzüldü. Çünkü kendisi Koca Mevlevî Mehmed Paşa'nın çırağı olup, özel haremden doğru Koca Vezir sarayına çıkıp onun misafiri ve gözdesi olmuştu. O gece paşa ile sohbet ederken, Paşa efendimiz: «Hazinedârı çağırın» dedi. Hazinedar gelince, «Evliya Çelebi'ye üçyüz altın, bir samur parçası Serhaddî ve üç adam, üç kat elbise kürkleriyle, adamlarına da ellişer kuruş!» diye emretti. Hazinedâr da derhal bana üçyüz altın verdi. Paşa efendimiz: «Kardeşim Evliyâm! Allah kolaylık vere! Devlet kapısına yolcusun» deyince, aklım başımdan gitti. «Ne çâre, emir sizindir» dedim. O gece Murtaza Paşa ile bütün emirleri, mektupları yazdık. Sabahleyin de dostlar ile vedâlaşıp üç adamımla yola düştük.

Şam'dan ulaklık ile İstanbul'a gidişimiz: İlk menzil İkikapılı'dır. Şam'dan 19 saat çeker. Sonra Humus ve oradan 12 saatlik menzil de Hama'dır. Burada menzil beygiri ve menzilci aldık. Şahor, Şugur köprüsü ve Dabkâ'yı geçtik. Gece Antakya, Belen, İskenderun, Payas, Kurdkulağı ve Misis'i geçip Adana'ya geldik. Sonra Sultanhanı ve Ramazanoğlu yaylasına indik. Bu kışlakta menzil aldık. Sonra Ereğli ve Karapınar'ı geçip Konya'da menzil aldık. Konya'dan çıkıp Lâdik ve Ilgın kasabalarını geçip Akşehir'e geldik ve burada da menzil aldık. Sonra Bolvadin, Bâbid, Hüsrevpaşa Han'ı ve Seydi Gâzi'yi geçtik. Eskişehir'de menzil aldık. Sonra Söğüd, Lefke kasabalarını geçerek İznik kalesine vardık. Burada da menzil aldık. Oradan Yalıkâbâd deresinden, Kırkgeçit adındaki kaleden, korkunç ve biçimsiz yerlerden geçerek tatlı canımızdan bıkmış halde derbendler aşıp, gece yarısı Gebze'de Acem adlı menzilcinin evinde dinlendik. Sabahleyin Üsküdar'dan kalabalık asker arasından güçlükle geçerek, paşanın kapı kethüdası Kuşcu Mahmud Ağa ile Sadrazam Murad Paşa'yı Üsküdar otağında bulduk.

Ben el öpüp mektubu verdim. Bana:

— «Şam'dan çıkalı kaç gündür?» dedi.

— «Çıktığım günden bugüne kadar on gündür» dedim.

Benim hal ve hatırımı sorup mektuplardan hoşlandı. Sonra:

— «Paşa ne işler?» dedi.

— «Hayır duanızdadır» dedim.

— «Biz onu büyük bir işe koşsak gerek. Hemen er olsun, baş yarsın, padişaha mal toplasın. Hele şu gâilemizi savalım» deyip bana bir hilat giydirerek, kapı kethüdâsına: «Evliyâ'yı bir hoşça gözet» dedi.

Ben de yer öper şeklinde eğilip, Mahmud Ağa'nın çadırında yerleştim.

Meğer bütün Osmanlı askeri, Gürcü Nebî ile Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı Celâlilerinin üzerine sefere çıkmışlar. Fakat adı geçen Celâliler Osmanlı askeri üzerine yüzbin kişi ile gelmek üzere olduklarından, Üsküdar'ın etrafına ve bağlar kenarına hendekler kazmışlarmış.

İlâhî görünümler ve doğru rüyâ : Kara Murad Paşa vezir-i azam olup, Koca Mevlevî vezir Mehmed Paşa görevden alınmıştı. Kasımpaşa mevlevî tekkesinin şeyhi Çelebi Halil Efendi bir rüya görmüş ve rüyasını Murad Paşa'nın tezkirecisi Karagöz Efendi'ye anlatmış. Onlar da bunu Kara Murad Paşa'ya anlatırlar. Paşa, hemen Şeyh Halil Efendi'yi yanına davet eder. Halil Efendi gördüğü rüyayı şöyle anlatır :

«Üsküdar sahasındaki namaz kılınacak yere yüzbinlerce Muhammed ümmeti toplanmışlar. Belâyı savmak için yağmur duasına hazır olmuşlar. Üsküdarlı Mahmud Efendi vaaza çıkmış ve buyurmuştur ki: «Üsküdar, Anadolu toprağında olup, bizim himayemizdedir. Gürci Nebî adlı Celâlînin Murad Paşa elinde hezimete uğramasını Allah'dan dua ettim. İnşallah, 1059'da Gürcü yenilip binlerce Müslüman denizde boğulmaz, Üsküdar da yanmaktan kurtulur. Allah, ricamızı kabul edip hayırla sona erdirsin. Sonra Murad Paşa Sadrazam olarak selâmetle Budin'e valî oldu. Sonra kapudân olarak yine sadrazam oldu. Sonra Arabistan'da Hama şehrinde evlenip sülâle sahibi olmasını rica eyledik. Şimdiki halde bu yağmur duası onadır. Biraz da gözüm nuru canım kardeşim Abdulgafûr çelebim kürsiye çıkıp vaaz ve nasihat etsin» diye buyurduklarında, Gafurî Efendi Üsküdar minberine çıkıp dua eylediler. Gökten rahmet yağmuru başlayıp, Üsküdar ve İstanbul üzerinden uğursuzluk yok olup her taraf nurlandı.»

İşte bu şekilde Şeyh Halil Efendi rüyâsını anlattı. Murad Paşa: «Vallahi efendi, geçen gece ben de rüyâmda bu İstanbul'da ailemi boşadım. Hama şehrinde evlenerek kubbeli saraylar ve camiler bi-

na ettirmişim. İnşallah hayır ola» dedi. Sonra Halil Efendi'ye ikramlarda bulunup hayır duasını aldı. Bu rüyadan sonra İlâhî bir şey zuhur edecektir derken, Gürcü Nebî'nin isyân ve ayaklanması olmuştur.

Celâlî isyanının sebebi : Bu Gürcü, padişâh hareminde yetişmiş, hizmet görür, zengin ve olgun bir kimse idi. Çok defa mutasarrıf olurdu. Sonra söz konusu paşa ile araları açılmıştı. Anadolu eyâletlerinin başı-bozuk, zararlı kimselerine bolca para verip, etrafına yirmibin bulaşık, hilekâr ve hain kimseleri topladı. İçindeki kin onu kötülüğe, hainliğe doğru sürükledi. Osmanlı ekmek ve tuzunu unuttu. Sonunun ne olacağını ve başına neler geleceğini düşünmeyerek Osmanlı Devleti'nden yüz çevirdi. Bir alay ipsiz-sapsız serseri ile İstanbul'u yağma etmeyi düşünmekteydi. Seksenbin askerini yetmişbin yalan sözlerle, boğaz tokluğuna, aç ve muhtaç kimselerden topladı. Nice görevlerinden alınmış beylerbeyi, mültezim ve bir tavuk için kırk eve konan bedavacılar ile Anadolu tarafından Üsküdar'a gelmekte ısrar etmekte idi.

Beri taraftan Osmanlı Devleti tarafında özel ve genel, büyük küçük herkesle görüşülüp, Hazret-i Peygamberin şerefli bayrağı Üsküdar'a çıkarılmıştı. «Her kim devletin birden bine, binden yüzbine varıncaya ekmek ve tuzunu yerse, Allah'ın Resulü'nün bayrağı altına gelsin!» diye çağrıda bulunuldu. Allah'ın büyüklüğü, ben Üsküdar'a vardığımda dağ, taş, ova, sahra, bağ ve bahçeler insan denizi olup dalgalanmakta idi.

Ben bu büyük toplantıyı görünce, «Yine fâni cihanın nakışından çeşit çeşit hisse almaya gelmişiz» deyip seyretmeye koyulduk.

Önce büyük bir tören ve Hazret-i Peygamberin sancak-ı şerîfi ile Sadrazam Murad Paşa, yüzbinlerce islâm askerini kayık, çekdiri ve diğer donanma gemileri ile Üsküdar sahrasına geçirip çadırında karar kıldı. İstanbul'da bulunan yetmişaltı oda Yeniçeri askeri, koruculari, Danişmend ve emeklileri, kul oğlu kul ve bütün acemiler ile toplam kırkdörtbin yeniçeri askeri, Üsküdar'a geçip saf saf çadırlarını kurarak bağlar kenarında siperlere girmişlerdi.

Bundan sonra onsekiz oda Dergâh-ı Âli topçu askerleri, ikiyüz aded Şâmî topları, kırk adet balyemez ve kolomborne topları yeniçeri siperleri önüne yerleştirilmiş olup, yer yer üçbin topçu askeri hizmet ederek topları ve diğer ihtiyaçlarını hazırladılar.

Sonra otuz oda Dergâh-ı Âli cebecileri topların hizmetine, orduya cephâne ve çevşen vermeye ve diğer hizmetlere ayrıldılar. Üç bin cebeci görevleri başında hazır vâziyette durdular.

Bütün bu askerî birliklerin arkasından, sadrazam hazretleri onbin seçkin ve tam techizatlı kapıkulu askeri ile, sağında ve solunda altı bölüm sipâhi, cebe ve çevşene ve diğer silâhlar ile donatılmış, ellerinde onyedişer boğum Bağdad ve Basra kargıları, bellerinde kılıçları olduğu halde, «Yâ galiben gayri mağlüp» zikrini ederek savaş meydanına vardılar.

Üsküdar, bayrak ve flandire sancakları ile bir lâle sahrasına dönmüştü. Yüzelli yerde savaş davulları çalındı, tokmaklar vuruldu. Yer ve gök, güm güm gümledi. Yine o gün yetmiş aded tuğ, davul, bayrak sahibi ve diğer yedi kubbe vezirleri, kapıkullariyle alaylarını gösterdiler. Ayrıca, görevlerinden alınmış mirmiran ve Arap emirleri de derecelerinin yükselmesi için var kuvvetleri ile toplanıp hazır oldular. Herkes tayin olundukları yerlerde durup, her tarafa gözcüler (karakollar) gönderildi. Bütün toplar kirpi gibi kol kola yerleştirildi. Çamlıca, Bulgurlu, Kayışpınar, Albahadır, Secah bağları ve Kadıköy bağları tarafına karakollar tayin olunup, günden güne savaşa hazır durdular.

Her gün Gürcü Nebî tarafından sadrazama casuslar gelip, «İşte falan menzile geldi, seksen bin askeri vardır» diye haber yayarlardı.

Sadrazam hemen Kaptan Paşaya ferman edip, kırk parça donanmâ-yı hümâyün kadırgası ile beşbin asker tayin ederek İzmit boğazı yollarına gönderdi. Pendik, Kartal. Hereke yollarını Celâlilere karşı korumakla görevlendirildiler.

Beri taraftan Celâliler, bu kadırgaların yolları üzerinde hazır bulunduklarını işitince, İzmit şehrine uğrayarak hesapsız erzaklarını zorla şehir halkından alarak Kocaeli sancağı içindeki güzel bahçe ve tarlalar içinden Üsküdar'a gelmeyi plânladılar.

Bu haberin İstanbul'a geldiğinin ertesi günü, bizzat saadetlû padişah özel gemisine binip ikibin kadar bostancıbaşı kayıkları ve diğer sandallar ile on iki bin kadar tüfekli, kurnaz bostancı yiğitleri, oniki bin baltacı, aşçı, helvacı, kilerci, ekmekçi, has ahırlı, yedekçiler, kapucular, zülüflü baltacılar ve diğer sayısız asker ile Üsküdar bahçesinde karargâh kurdu. O saat onikibin tüfeklinin Haydarpaşa bahçesinden tâ Ali Bahâdır, Seccah Bahâdır bağlarına kadar kat kat siperlere girmelerini bostancıbaşıya ferman etti. O gün padişah hazretleri, Defterdarzâde Mehmed Paşa efendimizi huzuruna davet edip bir samur hilat giydirdi, başına da mücevher bir sorguç soktu. Duâ ve dilekten sonra :

«Serdâr-ı ekremim ve çarhacı-vezir-i mükerremimsin. Yürü, İslâm askerinin öncüsü ol. Allah işini kolay ede!» diye nice güzel sözler söyledi.

Defterdarzâde efendimiz de yer öpüp, başındaki padişah sorgucu ile sadrazama gelip on kese altın ihsan alarak otağına geldi. Din-i mübin gayretiyle çarhacılık hizmetine başlayıp önce kendi askerinden dört bin seçkin cirit atlı Abaza, Çerkez, Gürcü ile bunların akrabalarından ve Hersek hudud gazilerinden ayırdı. Hepsini zırhlara bürüdü. Atlarının gemlerinin soluklarına birer zirâ yeşil mendil bağladı. Diğer bütün atların başlarına da yine birer zirâ yeşil mendil bağlayıp, iki bin kadar yaya askerine de yine öyle bir süs verdi. Bütün atlı bin askerini ayrı elbiseler ile giydirerek akıllıca hareket etti. Zira Celâlî askeri de Osmanlı askeridir. Savaş meydanı mahşer gününe döndüğünde, bu yeşil mendiller çarhacı nişanı olacak idi.

Bu kadar zamandan ve belki tâ Erzurum vâliliğinden beri hizmetinde olan yirmiyedi bayrak sekban ve sarıcayı tüm olarak yayaya dönüştürdü. Çatal fitil, çatal kurşun, çatal çakmaklı tüfekler ile silahlanmış olan gâzilerin hepsi ayaklı birer cephâneye döndüler. Bütün deli gönüllüleriyle, rüzgâr suratlı Tatarları çarha savaşı için ileri sürdü. Yüzelli kapıcıbaşı da silahlı olarak askerleri ile paşanın sağında ve diğer müteferrik sınıf da solunda, üçyüz aded tam yiğit iç ağaları alet ve silaha bürünmüş olarak Paşa'nın arkasında saf saf durdular. Bulgurlu denilen yerde çarha yeri diye karar kılıp, her tarafına, düşmanın geleceği tahmin olunan yerlere ince karakollar, ikişer at yemiyle tayin ettiler. Allah bilicidir. Eğer çarhacı Defterdarzâde Mehmet Paşa öncü olup Gürcü Nebî askeriyle kapışıp tam bir savaş yapmasaydı ve Üsküdar sahrasını dolduran bu adam denizine Celâliler at bıraksaydılar, beşyüzbinden fazla insanoğlunun Celâliler eliyle denize dökületeceği şüphesizdi.

Fakat Cenab-ı Hak yardım edip Üsküdarlı Mahmud Efendi'nin ruhânî yardımiyle ve Defterdarzâde'nin gayreti ile yüzaklıkları oldu. Yine onun düşünce ve plânı ile Üsküdardaki asker kayıklarla İstanbul'a kaçmadı. Bütün iskelelere yeniçeri ve acemi çorbacıları tâyin olunup, tâ Anadoluhisarı'na varıncaya kadar karşı taraftan beri tarafa gelen kayıklara engel olunup gelen kayıklar yine geriye gönderilirdi. Bu şekilde askerler karşıya geçemiyordu. Savaşa katılmak istemeyenlere karşı Defterdarzâde böyle çare bulmuştu. Askerler Ağaçayırı denilen yerde sıra sıra siperler kazıp bostancılar, cebeciler ve topçular bu siperlere girmişlerdi. Her dirsekte tabyalar üzerine balyemez toplar konulup Üsküdar'ın her köşebaşına

kapılar tesbit olunup hendekler kazılmıştı. Her kapıya birer oda yeniçeri ve çorbacı askeri yerleştirildi. Bunların da savaş hazırlıkları Defterdarzâde Mehmet Paşa tarafından tamamlandı.

Ertesi günü Celâliler tarafından casuslar gelip, âsîlerin Kapış Pınarı (11) denilen yere geldiklerini ve yarın mutlaka savaşa girişeceklerini sadrazama haber verdiler. Sadrazam Kara Murat Paşa kırkbin tüfekli yeniçerilere, diğer yedi bölük askerin ileri gelenlerine ve subaylarına güzel sözler söyleyip vaadlerde bulundu. Neveli'den, Bosna'dan ve Arnavutluk'tan onbin yiğit, cesur serdengeçtiler geldi. Peygamber'in sancağı ile meydâna çıktılar. Çarhacı Defterdarzâde Mehmet Paşa'nın arkasında saf durdular. O saat cebehâneden hesapsız ok, yay, kılıç, tüfek, kalkan, mızrak, zırh, külâh ve diğer savaş âletleri geldi. Kol kol deftere kaydedilip askerlere dağıtıldı. Yedi koldan bütün askerler sımsıkı dizilip hazır oldular.

Nihâyet Bulgurlu, Çamlıca dağı ve Âli Bahadır bağı taraflarında yedi yerden Celâlî askerleri göründü. Hemen sadrazam tarafındaki Peygamber sancağı açıldı. Allah'ın emri ile tatlı bir rüzgâr çıktı ve Celâliler üzerine doğru püfür püfür esmeye başladı. Gâziler bu hali görünce, Allah'a şükredip taze can buldular. Yetmiş yerde savaş için davullar çalındı. Davul, netir, turna ve nekkâre göklere yükseldi. «Allah Allah!» sesleri ile Üsküdar sahrası çalkalandı. Bir saat sonra âsilerin çarhacısı Katırcıoğlu adındaki kortacı Bulgurlu dağı'ndan aşağı at sürünce, Çarhacı Mehmet Paşa efendimiz de bütün askerleri ile bir ağızdan «Allah Allah!» diyerek hücuma geçti.

İki taraf birbirine girdi: İki taraftan da kırk ellişer dirhemlik Rum mermiler atılmaya başladı. Defterdarzâde efendimiz, Celâlilere aman vermiyordu. Celâlî askerleri arasına girerek vurup kırmaya başladı. Kendi askeri ile Celâlî askerlerini ikiye yarıp korkusuzca Celâlilerin öbür tarafına, Çamlıca dağı eteğine vardı. Oradan tepe aşağı Celâlilerin üzerine doğru «Hûdur, Hû! Gâziler!» diyerek daldı, yine kıra-geçire selâmetle sadrazamın tarafına çıktı. Yediyüzden fazla kelle götürüp at değiştirerek istirahata çekildi.

Bir kere de Defterdarzâde ağalarından paşanın kafadarı ve yakın dostu olan Şamlı Osman Ağa çarhaya çıkıp:

«Katırcıoğlu katırının tepmesi ne olacaktır? Bugün Kerbelâ-yı pür belâ günüdür. Uşaklarım! Padişah adalet köşkünde âdil edip baş getirene yüz altın, dil getirene sipâhilik ve zeâmet veriyor!»

(11) Kayış Dağı.

Diyerek bütün levend yiğitleri savaşa teşvik etmiş, yine akranları olan asker içine girerek paşa ile öyle bir hücum etmişlerdir ki, nice Celâliyi toprağa serip zaferler kazanarak dönmüşlerdir. Paşa, atını Şamlı Osman Ağa'ya verip :

«Koma kurdum!»

Diyerek uğurladıktan sonra, Katırcıoğlu'nun üzerine saldırdı. O da cenge kanıkmış. Abaza, Çerkez ve Gürcü yiğitler ile hücum edince, kaş-göz arasında bin kadarı helâk oldu. Paşa tarafından a ıcak yetmiş seksen kişi şehitlik şerbetini içmişti.

Beri tarafta sadrazam kümesi hazır vaziyette durduğu gibi Celâlî tarafından da Gürcü Nebî askeri hazır halde idi. Bu arada Defterdarzâde askeri ile Katırcıoğlu askeri çarha savaşı yapmakta idiler. Amma doğrusunu söylemek gerekirse, Celâlî tarafında da mert, yiğit ve cesur silahşör beyler vardı. Lâkin beri tarafta Defterdarzâde efendimizin Şamlı Osman Ağa'sı, Filibeli silahdar Mehmet Ağa'sı, Nakışlı bölükbaşısı, Kahveci İkbâl'i, Kilerci Hasan Ağa'sı ve Çukadar Behlül Ağa'sı vardı. Bunlar savaş meydanının namlısı, kahramanlık meydanının en iyi ata binicileri idiler. Her biri birer arslan ve belki de her biri er oğlu er dilâver idiler.

Celâlilerin kırk, ellişer dirhem dalyan tüfeklerine aldırmayıp, Şamlı Osman Ağa kalkanını yüzüne tutup ateş saçan kılıcını eline alarak at sürdü. Önüne geleni yere çaldı. Alayları, bölük bölük böldü. Yırtıcı aslan gibi gürleyip kılıç vurdu. Amma onlardan Celâlî Çomar bölükbaşı da İzorlu Kürt kabilesinden Rüstem gibi mert idi. Yedi defa paşanın, onbir kere Osman Ağa'nın üzerine hücum etmiş, her hamlesinde burnu kışırdayıp mutlaka bir-iki adam öldürüp geri boş dönmemiştir.

Bu sırada Vezir-i Âzam Kara Murad Paşa, Şamlı Osman Ağa'ya gümüş takımlı bir küheylan at hediye edip Amasya sancağını söz verdi. Diğer gâzilerden kelle getirenlere hesapsız bahşişler vererek savaşa teşvik etti. Bu hâl üzere iki taraftan da çarha cengi kızışmış ve alevlenmişti. Bu vaziyette bile Gürcü Nebî tetiğini bozmadı. Ağır ağır Bulgurlu'dan aşağı İslâm ordusu üzerine yürüyünce, bütün asker kol kol, grup grup olup yetmiş yerden Celâlî askerini kuşatmış ve Gürcü Nebî galip gelecek durumda iken iki taraftan bir yaylım top ve tüfek atışı başlamıştı. Üsküdar sahrasındaki adam denizi galeyana geldi. Dünyayı tutmuş Celâlî askerlerinden bir sene kırmakla bitmez derecedeki âsiler kılıçtan geçirildiği halde, geride kalan kılıç artıkları yine de gayreti elden bırakmıyorlardı.

Bu esnada Gürcü Nebî'nin alayı dalgalar hâlinde çalkalanıp dalkılıç halde Bulgurlu'dan tepe aşağı inmeye başladı. Yine çarhacı Defterdarzâde, Peygamber sancağı önünde, Gürcü Nebî askerinin içine daldı. «Hudur, Hu Allah!» diyerek coşunca, Gürcü Nebî askeri yanladı ve aşağı toplar üzerine metrisleri basmak istediler. Metristekiler yaylım ateşine başlayınca, Allah'ın büyüklüğü, Üsküdar sahrasında bir gürültü koptu ve Celâliler ateş içinde kaldı. Bütün halk ve askerler şaşkına döndüler. Bu anda Defterdarzâde efendimiz asıl askere sıra vermeyip kendi askeri ile hücuma geçti. Celâliler yanlayıp kaçmaya başladılar.

«Kul tedbirini alır, Allah takdir eder» hükmünce iş değişti. «Bre Celâliler bozuldu!» diye sekiz saat süren şiddetli bir çarpışmadan sonra, Üsküdar'daki Osmanlı askeri coştu. Mirmiran ve mirlivalar, yaya ve atlılar, Arafat günü gibi birden siperlerden çıktılar. Kumandan Defterdarzâde Paşa bütün askeri ile lânet olası Gürcü Nebî'nin askeri üzerine saldırdı. Gekboza (Gebze) yolu üzerindeki Kemikli Ali Baba'ya varıncaya kadar Celâlileri kırdılar. Kemikli Baba'da binlercesini parça parça ettiler.

Sadrazam askeri de Çamlıca, Bulgurlu, Kayış Pınarı, Sarı Kadı ve tâ Kocaeli sınırına kadar Celâlileri kırarak kovdular. Bütün askerler bol ganimet elde ettiler. Çarhacı Mehmed Paşa binlerce kelle ve ganimet malı ile padişahın huzuruna geldi. Bizzat saadetlû Padişah kendisine üzeri nakışlı bir hilat, bir samur kürk, başına mücevher hediye edip bir de eyâlet tevcih etti. Yetmiş aded ağasına kıymetli hilatlar, elli adamına zeâmet, tımar ve sipâhilik verdi. Kubbenişîn vezirlere, mirmirân ve diğer cebeci, topçu ve yeniçeri neferlerine de çeşitli ihsanlarda bulundu. Celâliler üzerine nefir-i âm emirleri verilip, «Malı sizin, canı benim!» diye fermanlar yazıldı. Bunun üzerine emirler yine Celâlilerin arkasına düşüp, gece ve gündüz yüzlercesini yakalayıp getirmeye başladılar. Padişahın otağı önünde yığılan kellelerin sayısı belli değildi.

KATIRCIOĞLU MACERASI

Sadrazam Paşa araya girmiş, Katırcıoğlu haramilikten tevbe edip devlete bağlılığını bildirmişti. Bunun üzerine Katırcıoğlu'na Anadolu eyâletinde sancak verilmişti. Beşyüz kadar eli kanlı, gözü kanlı, eskiden «Menem, diğer nist» (Benim, başka yoktur) diyen yiğitler de Girid adasına geçip, Deli Hüseyin Paşa ile gece gündüz Allah yolunda mücâdele edip yararlı işlerde bulunmuştur.

Bu Üsküdar cenginin sona erdiği sevinçli günde ben sadrazam Murad Paşa'nın yanına varıp:

— «Gazânız mübarek ola, Sultanım! Bütün düşmanlarının kelleleri böyle yuvarlana, Sultânım. Ben geleli on sekiz gün oldu. Emr-i şerifiniz ile Şam'a, paşa kardeşinize bu fetih müjdesiyle gideyim» dedim. Paşa:

— «Reis efendi! Murtaza Paşa kardeşime emr-i şerifler yaz! Şam eyâletiyle Safed sancağı malının bekâyası tahsiline de Dürzistân'a başkumandandır. Emirler yazılsın. Karagöz Efendi'ye de mektuplar yazılsın» diye tembihde bulundu.

Murtaza Paşa'nın serdarlığını saâdetlû padişah yazıp, yazı kapıcıbaşılarından Kabakulak Mustafa Ağa'ya teslim olundu. O gün Defterdarzâde efendimizle görüşüp, «Gazânız mübarek ola» diye hayır duada bulundum. Bana yüz altın yol harçlığı verdi. Ertesi sabah kethüdâsı Mahmut Ağa ile Sadrazamdan menzil emirlerini, serdarlık emrini, mektupları ve ikiyüz altın alarak besmele ile yola çıktım. Sırası ile menzillerden geçtik: Gebze, İznik, Eskişehir. Eskişehir'den Akşehir'e giderken yolda dağlı bir yerde menzil beygiriyle çaresiz geceledik ve şu olayla karşılaştık:

Bir tesadüf sonucu Çomar Bölükbaşı ile karşılaşmam: Sabahleyin abdest alırken, Rüstem gibi cesur ve arslan gibi heybetli bir kimse çıktı karşıma. Kendisinden erlik umulan bu yiğit, atiyle ve donu ile bir dağ içinden çıkıp gelmişti. Amma atı ve kendisi halsizdi. Ben hemen: «Bu iyi bir alâmet değildir.» düşüncesiyle durumunu inceledim. Öğrendim ki, Üsküdar cenginde Gürcü Nebi'nin baş bölükbaşısı olan Çomar Bölükbaşı imiş.

Derhal yanıma çağırdım. Hal ve hatırını sorduktan sonra, kalkıp iki yanağından öptüm. Amma sanki zehir içmiştim. Bıyıkları kulaklarına erişmiş, tıraşlı, acaip yüzlü, çirkin ve kötü bir kimse idi. Fakat göz yumup:

— «Tiz, tiz menzilci! Tütün, kahve getir. Heybede hazır ne varsa getir, bu kardeş ile yiyelim!»

Dedim. Amma yemek yemeyi bile kabul etmeyip kalkmak istedi.

— «Elbette bir lokmamızı yemelisin»

Dediğimde, ister istemez bir yere oturup yemeye başladık. Ben söz açıp:

— «Dünya ve ahiret kardeşim ol! Devletten düşmüş bir yiğide benzersin, atların perişan olmuş. Nerelisin ve adın nedir? Bana bağışla, bu perişan halini bir bir anlat!»

Dedim. Hemen söze başlayıp :

— «Madem ki bana kardeş dedin ve kabul ettin, artık sen benden eminsin, ben de senden!.. Yemeğini dahi yedik. Ben, İzoli Kürd kabilesindenim. Gürcü Nebî'nin baş bölükbaşısıyım. Adıma «Çomar Bölükbaşı» derler. Üsküdar cenginde bozulup geçe geçe, dağdan dağa kaça kaça buraya gelip sana düştüm.»

Dedi. Hemen kalkıp yine yüzünü, gözlerini öptüm. Sanki gön derisi öpmüştüm. Kılları neşter gibi dudaklarıma ve ciğerime battı.

Ben :

— «Canım! Ben şimdi o cenkten geliyorum. Çarhacı Mehmed Paşa alayına, Şamlı Osman Ağa'ya karşı cenk ederek adamlarını aktaran sen misin? Ey! imdi birader! Ben seni elden komam. Ben Şam veziri Murtaza Paşa'nın ağalarından güvenilir bir kimseyim. Üsküdar cenginde senin yiğitliğini ve cesaretini gördüm. Ben seni elden komam. Paşa efendiye götürürüm.»

Dedim. Bana :

— «Canıma minnet. Amma atlarım halsizdir. Bozulalıdan beri gündüz sarp dağlarda yatarım, gece yollarda giderim. Nefir-i âm korkusundan köy ve kasabalara uğrayamıyorum. Artık açlık canıma yetti. Burada sana rasladım. Senden bir av alalım derken, Hızır gibi tatlı dilinle ve nimetinle bizi avladın. Amma siz ulak olduğunuzdan, cenk görmüş bu yorgun atlar ile size arkadaş olmam imkânsızdır.»

Dedi. Ben de şöyle dedim :

— «Birader! Senin hatırın için ben dahi menzil menzil giderim. Atların kalırsa sana at verelim. Hemen durma gidelim».

Yemin billah ederek onunla birlikte yola çıktık. Seydi Gâzi menziline geldik. Burada atlarına ağır yemler astık. Sonra Bolvadin'i geçerek bir sahraya geldik. Orada bin kadar askere rasladık. Çadırlar kurup istirahate çekilmişlerdi. Hemen içlerinden beş-on atlı haşerat yanıma gelerek :

— «Ulak mısınız?» dediler. Ben de :

— «Evet. Ulakla İstanbul'dan gelirim» dedim.

— «Ya bu yanımızdaki Üsküdar yorgunu sarıca kafirleri nedir?» Dediler. Ben de :

— «Murtaza Paşa Efendimizin bölükbaşılarından, Amasya'dan gelirken rasgeldim. Şimdi Şam'a gidiyoruz.»

Dedim.

— «Hele buyurun. Teftişçibaşı sizi ister.» dediler. Beni alıp paşanın otağına götürdüler. Meğer benim efendim Ketenci Ömer Paşa'nın oğlu Bâki Paşa imiş!...

— «Safa geldin Evliya Çelebi!»

Diyerek bir at ve yirmi altın ihsan etti. Paşaya Üsküdar cengini anlattım. Yemeği beraber yedik.

Buradan kalkıp kıble tarafına Çomar Bölükbaşı ile beraber yol aldık. Akşehir'e vardık. Buradan sonra da sırasiyle şu menzillerden geçtik: Konya, Ulukışla, Adana, Antakya, Hama, İkikapılı. Buradan sonra Şam'a girdik. Doğru İbrahim Kethüdayı gördük. Onunla birlikte paşanın yanına girdiğimizde, paşa ayağa kalkıp:

— «Evliyâm! Hoş geldin! Yol zahmetleri çektin. Devlet kapısından çıkalı kaç gün oldu?» dedi.

Emirleri ve mektupları şerefli eline verdim. Üsküdar cengini de olduğu gibi anlattım. Son derece sevindi. Bana bir hilat ve bir altın hançer hediye ederek Sayda ve Beyrut kalelerinin yoklama görevini verdi.

Getirdiğim emirler okundu. Serdarlık görevinden herkes sevindi. Bana bir samur mintan abdest kürkü daha ihsan etti. Büyük divan toplantısı yapıp emirler okundu. Divanda bulunan Şam ileri gelerine tekrar tekrar tembihlerde bulundu. Kaza kaza, bütün Şam eyâletine asker göndermek için kapıcıbaşılar giderek dua ve şükür ile saray meydanında kurbanlar kesildi, tuğlar çıkarıldı, tellallar bağırdı. Herkes hazırlanmaya başladı.

1059 SENESİ MUHARREM AYINDA ŞAM'DAN SAYDA'YA VE SAFED MALININ BEKAYASINI ALMAK İÇİN ŞAM EYALETİ ASKERİ İLE DÜRZİSTAN ÜLKESİNDE MA'ANOĞULLARI ÜZERİNE GİDİŞİMİZ

1059 senesi başında Murtaza Paşa Efendimiz Şam (Darü's-selâm) askeri ile bir alay hazırladı. Alay, Şam'ın Gökmeydanı'nda çadır kurup günden güne büyümekte idi. Paşanın kendi askeriyle birlikte vilâyetten yetmiş bayrak sekban, sarıca, deligönüllü ve Tatar askeri toplandı. Atlara oniki bin altmış aded sade yem asılmaya başladı. Ertesi gün hatt-ı şerif ile Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Kabakulak Mustafa Ağa gelip paşayı sefere memur etti.

Kapıcıbaşıya bir samur kürkle on kese ihsan olundu. Gökmeydanı'nda on gün kalındı. Bu sebeple Mencik Köşkü adlı yerde zevk

ve safalar ederken, Safed Hâkimi Tabanıyassı Yavaşça Mehmet Ağa ile Sayda ve Beyrut Hâkimi Nalbant Ali Ağa, bütün askerleriyle gelip Maanoğlu Emir Merhem'den, Şeyh Sarı Han'dan, Şehâboğulları'ndan ve Turâbîoğulları'ndan taraf taraf feryâd ve figân ile şikâyetlerde bulundular. Adı geçen şeyhlere adam gönderilip çağırtıldı ise de: «Bizim devlete asla borcumuz yoktur. Paşa bildiğinden kalmasın» diyerek giden adamları kovdular.

Bu haber gelince, sefer boruları çalındı. Şamlı Osman Ağa üçbin çatal fitilli yiğit ile, Üsküdar cenginde Gürcü Nebî'nin baş bölükbaşısı olan Çomar Bölükbaşı ile yeni gelmiş yedi bayrak silahlı sarıca yiğitleri Konakçı Şamlı Osman Ağa ile birleşip bir gün önceden hareket ettiler.

Ertesi gün Paşa, Şam'dan kalkıp güney tarafında taşlık, dar bir boğaz olan Mize Boğazı'nı geçip, Banyas nahiyesinde Cebelü's-selc (Kardağı) dibinde konakladı. Dağın her tarafına ve boğazlara pusu ve karakollar kurularak tuzak yerlere askerler yerleştirildi. O gece burada yatıldı. Zira bu Şam etrafı Dürzistan ve yirmi adet mezhepsiz, sapık kavimlerin yeri olup, yolları da güvenli değildi. Ordunun etrafına gözcüler tayin olundu. Şam askeri, Paşa askerinden uzağa yerleştirildi.

CEBELÜ'S-SELC (Kardağı)

Öyle yüksek bir dağdır ki, dünya kurulalı bu yüksek dağın tepesinden kar eksik olmamıştır. Yetmiş yerden akan coşkun dereleri Miyze Boğazı'nı geçerek Şam bağlarını sular. Bu dağlarda zülâl suyu dedikleri suda canlı kar kurdu vardır, derler. Araplar ismine «Dûdü's-selc» derler. Ben de gördüm. Bu dağdan hergün biner yük kar, Şam'a gider. Şam suyuna karıştırdıklarında tad verir. Bu kardan insan ne kadar yese, o kadar faydalı olur. Hiç zararı yoktur. Öyle acâib görünüşlü dağdır ki, üç günlük yoldan görünür.

Bu dağda Ebu's-selc ziyaretgâhı vardır. Daima Şam halkına kar taşıyıp dağıttığı için, adına Ebu's-selc derler imiş. Ona yakın Ebu's-selc-i Hindî ziyaretgâhı vardır. Bu zat Şam civarına gelmiş ve sonra Şam'da kalmıştır. Cebelü's-selc'de defnolunmuştur. Herkesin ziyaret ettiği özel bir yerdir.

Bu dağ eteğinden kalkıp güneye doğru giderek Cebel-i Reve'ye geldik. Şam'ın güneyinde bir merhalelik yerdir. Bazı tefsirciler «Ve âveynâ hümâ ile rebvetin zâti kararin ve ma'in» âyet-i kerimesinin bu boğaz hakkında olduğunu söyler. Gayet ormanlık bir dağdır. Te-

pesinde Hazret-i İsâ (A.S.)'nın halifelerinden biri yatmaktadır. Bu dağ üzerinde Muaviye iki mescid yaptırmıştır. Temmuz ayında Kerk ve Baalbek halkı bu dağa çıkıp havarileri ziyaret ederler.

Bu dağa bitişik büyük bir dağ daha vardır. Bunda bir mağara bulunur. Bütün Hristiyanlar bu mağarayı ziyaret ederler. Şam halkı, Hazret-i Meryem'in Hazret-i İsâ (A.S.)'yı bu mağarada doğurduğunu söylerler. «Ve'zkür fi'l-kitâbi Meryeme izintebezet min ehliha mekânen şarkiyyen» âyet-i kerimesini buna delil gösterirler. Lâkin Hristiyan büyükleri ile tefsirciler ve Yunanlılardan Yenvan Tarihi'nin yazarı, Hazret-i İsa (A.S.)'nın Kudüs yakınında Beytü'l Lahn denilen (halen büyük bir kilisedir) yerde ana rahminden çıktığını isbat ediyorlar. Bütün Rum tarihleri de bunu kabul ederler ki, bu tarihler asla yanlış yazmazlar.

Buradan kalkarak Han-ı Garad denilen yerde menzil aldık. Banyas nahiyesinde geniş, dereli bir yerde Berâmike yapısı bir handır. Burada da askerler hazır durumda olup, dağlarda nöbet beklerlerdi. Günden güne askerin sayısı çoğalmakta idi.

Buradan da kalkarak yine güneye doğru gidip Sulu Han menziline geldik. Dimas köyü yakınında Emeviler'in yaptırdığı büyük bir handır. Dimas köyü, Bukâ nahiyesi hududunda üçyüz hâneli, câmili, bağ ve bahçeli güzel bir köydür.

Buradan hareket edip, Deyr-i Zünnün köprüsü denilen yerde menzil aldık. Bikâ sahrasında üç gözlü büyük bir köprüdür. Yapısı belli değildir. Altından Bikâ nehri geçer.

Bu nehir, Baalbek dağlarında Maan ile Lübnan dağlarından toplanıp Rebve nehrine, o da Tenûre nehrine, ondan Berid nehrine, o da Kasımiye kalesi dibinde Akdeniz'e dökülür. Bikâ nehri at ile geçilebilir küçük bir nehirdir.

Buradan hareketle Bikâ sahrası içinden geçip kuzeye doğru gittik. İlyas Nebi köyüne geldik. Bikâ sahrasının kuzeyinde Lübnan dağında Bikâ hakimi idaresinde ve Baalbek kazası hududunda ikiyüz hâneli bağı, bahçesi, hamamı ve küçük çarşısı olan bir köydür. Reâyasının yarısı Dürzi, yarısı da Fellah Arabıdır.

Hazret-i İlyas Aleyhisselâm Ziyaretgâhı: İsrailoğulları'na gönderilmiş mübarek peygamberlerdendir. Bu büyük türbe içinde sof ile örtülü sandukası ve derviş türbeleri vardır. Amma nice tarihlerde: «Bu âsitâne kabr-i şerîfi değil yüksek makamıdır» diye yazılıdır. Zira halk ağzında Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyas Aleyhisselâm

hayatta olup, Hızır Nebî deniz, İlyas Nebî de yerde görevlidir denmektedir.

Yine Cebel-i Lübnan'da bu türbeye yakın Hazret-i Hatvan oğlu Hazret-i Elyasa' aleyhisselâmın kabri vardır. Bu zat İlyas Nebî'nin arkadaşı olup, yerine halife olmuştur. Kendileri kumandan olup Beni İsrâil ile sefere gittiğinde kırk yaşında idi. Yine Cebel-i Lübnan'da bu türbelere yakın Nuh aleyhisselâmın türbesi vardır.

Lübnan dağı eteğinde Kerk Nuh dağında bir köy var. İkiyüz hâneli, bağlı, bahçeli güzel bir köydür. Bikâ subaşısı idaresinde, Baalbek nahiyesi hududundadır.

Nuh Aleyhisselâm'ın ziyaret yeri: Bir çimenlik içinde, Cennet bahçeli büyük bir türbedir. Yüz kadar fukarası vardır. Nurlu türbesini Emevi halifelerinden Mervanoğlu Abdülmelik yaptırmıştır. Kabr-i şerifinin sandukası yeşil çuha ile örtülüdür. Çeşitli şamdan ve avizeler ile süslüdür. Peygamberler Tarihi yazarı İshakoğlu Mehmed'in söylediğine göre, Hazret-i Nuh (A.S.)'ın ömrü dörtyüz seneye vardığında kendisine vahiy gelmiştir. Yüzyirmi sene halkı dine davet etmiştir. Ancak seksen kişi iman etmiştir. Onun için tufan olmuştur. Hazret-i Nuh, gemisine seksen kişiyi alıp tufandan kurtulmuştur. Kırkıncı gün Irak'da Cudi dağı üzerinde kalmışlardır. Delili, «Ve kıyle yâ erdu ibla'î mâeki veya semâu ekli'î ve gıyde'lmâu...» âyet-i kerimesidir. Cudi dağında seksen kişi Cudi şehrini kurmuşlardır. Orada yerleştiler. Çocukları ve torunları çoğalarak yeryüzüne dağıldılar. İstedikleri yere yerleştiler. Hazret-i Nuh'a ikinci baba denmesinin sebebi budur.

Önce Hâsân ülkesinde Ariş şehri kuruldu. Sonra Balis şehri kurulmuştur. Daha sonra Eski Mısır'da Ciyze topraklarında Hazret-i İdris (A. S.)'ın öğretmesiyle Surid adlı hekimin yaptığı Ehram dağları, sonra Heremin şehri, sonra Eski Mısır —ki o asırda Fustat şehri derlerdi— kurulmuştur. İşte, ilk olarak kurulan şehirler bunlardır. Tarihçilerin anlattıklarına göre, Hazret-i Nuh tufandan sonra üçyüz sene daha yaşamış ve üç oğlu olmuştur. Biri Hâm'dır ki Kara Zengiler, Firavunlar bunun soyundandırlar. Biri Sam'dır ki Arap, Acem ve bütün peygamberler bunun temiz ırkındandırlar. Diğeri Yafes'dir. Türk ve Tatarlar bunun soyundandırlar. Bir oğlu da Kenan idi. Bu, babası Nuh ile gemiye girmedi ve dinden döndü. Kenan, babası ile rahmet gemisine girmeyip yiyecek ve içeceği ile bir tunç kumkuma içine girerek yiye içe pisliğinden boğulup tufandan sonra bir kenara çıkar.

Bazı tarihçiler Ham, Sam ve Yafes gemide idiler, derler. Bazıları ise sonradan dünyaya geldiklerini yazarlar. Doğrusu da bu olsa gerek. Bazıları Feridun'un dahi Hazret-i Nuh ile beraber gemide olduğunu söylerler. Tatarların da onun soyundan geldiğini zannederler. Feridun'un kabri Heyhât sahrasındadır. İnşaallah, onun hakkında da bildiğimizi yazarız.

Hazret-i Nuh'un ziyaret yeri olan Kerk Nuh köyü semtinde Cebel-i Deyr denilen yüksek bir dağ vardır. Bir tarafı Beyrut tarafına ve Akdeniz'e bakar. Bu dağda sapık fırkalardan Dürzî, Yezidî ve Mervânîler vardır. Kesinlikle söylendiğine göre, Nuh tufanı önce bu Bikâ sahrasındaki Tenur nehrinin kabarmasıyla başlamıştır.

CEBEL-İ LÜBNAN

Şam'ın batısında, üç menzil mesafede, Bikâ sahrasının kuzeyinde ucu göğe yükselmiş olan güzel ve şenlikli bir dağdır. Nusayrî, Dürzî ve çeşitli fırkalar burada yerleşmişlerdir. Dağın bir ucu Antakya yakınındaki Kelbîr dağına varır. Diğer ucu da Hicaz'da, Mekke'ye kırk konak mesafede son bulur. Böyle enine ve boyuna büyük bir dağdır. Dağdan akan su kaynaklarının sayısı belli değildir. Çeşitli meyveler ve çiçekler bulunur. Bütün Frenk ve Arap hekimleri ve kimyagerleri, bahar mevsiminde bu dağa çıkıp yüzbinlerce çeşit ilaç için faydalı otları toplayıp, binlerce çuval doldururlar. Bunları ilaç için diyar diyar götürürler. Kimyagerler burada çeşit çeşit özel otlar bulurlar. Bu dağda bir çeşit ot vardır ki, bu otu yiyen koyun ve keçinin dişleri altın gibi olur. Kimyagerler onu elde edip altın işleminde kullanırlar. Fakat çok az bulunur.

Ben bu dağın tepesine çıktığımda abdal ve melâmîlerden kimseler vardı ki, kırk ellişer senedir bıçak ile boğazlanmış canlı et yememişlerdi. Haftada bir iftar eder, gündüz oruçlu, gece ibâdet eder, kutsal güçleri olan kimselerdi. Haftada bir hurma ile üç badem yeyip bir fincan süt içerler. Resul ve resul olmayan bütün peygamberler bu dağı ziyaret etmişlerdir. Sabahleyin bu dağa bakıldığında, ilâhi nurun saçıldığı apâşikâr görünür. Burada birçok peygamberlerin kutsal kabirleri vardır. Birisi dağın eteğindeki Nuh Peygamberin kabridir. Ben, Kûfe'de Hazret-i Ali (R.A.) nin şehid olduğu camide de bir Nuh Peygamber kabri ziyaret etmiştim. Doğrusunu Allah bilir. Tufandan önce gelen peygamberlerin mübârek kabirlerini ancak keremli evliyalar keşfederek bulabilirler. Fakat tufandan sonra gelen peygamberlerin kabirleri çeşitli lisanlarda yazı-

lan dünya tarihlerinde belirtilmektedir. Özellikle Kudüs-ü Şerif ve Halilü'r-Rahmen ziyaret yerleri tarihleriyle, yapılarındaki alâmetleriyle herkes tarafından bilinmektedir.

Bu makamın civarında İbrahim, İsmail, İshak, Yakup Musa ve Yahya aleyhisselâmın saadetlû makamları vardır. Bu makamların yanında Şeyh Hazret-i Şeyban Râî yatmaktadır.

Bu Cebel-i Lübnan'ın özelliklerini gördüğümüz şekilde yazsak, ayrı bir cild olur. Bu kadarla yetinmiş olduk.

Bu yüksek dağın eteğinde Hızır aleyhisselâmın ziyaret yeri vardır. Hazret-i Hızır'ın Nuh'un oğlu Sam'ın evlâdından olduğu muhakkaktır. Bazıları hâlâ hayatta olduğunu söylerler. Amma Hazret-i Peygamber'in «Hızır sağ olsa bizimle buluşurdu» sözü de ağızlarda söylenmektedir. Hayatta olduğu Hazret-i Musa'ya Merce'l-bahreyn, İskenderiye, Reşid ve Dimyat adlı yerlerde arkadaşlık etmiş olmasiyle sabit olup, «Merece'l-bahreyni yeltekıyâni» ile «Hâzâ fırakun beynî ve beynike seunebbiuke...» ve daha birçok âyet-i kerimelerle de sâbittir. Bunun da diğer bazı zatlar gibi nebiliğinde ihtilâf edilmiştir. «Amâli» manzûmesinde etraflıca görünür. Bu ve İlyas aleyhisselâmın hayatta olduğu şüpheden uzaktır. Nice seyyah ve gönül ehli ile karşılaştıkları geleneklerle isbatlanmıştır.

Hazret-i Hızır denizde, Hazret-i İlyas karada görevlidir. Gaibden haber verenler ve diğer mübarek evliyanın ruhları emirlerine memurdurlar. Hızır denmesine sebeb, kırda yattığı yerde ot bitmesidir. Araplar yeşile «ahzar» derler. Hafifletmek için baştaki elif kaldırılarak «Hızır» kalmıştır. Himmetleri hâzır olsun. Görülmeye değer bir ziyaret yeridir.

Kerk Kalesi'nin vasıfları : Lübnan dağı eteğinde, Hazret-i Nuh kabrine yakın bir yüksek tepe üzerinde yapılmıştır. Kanûni Sultan Süleyman'ın emri ile Şam eyâletinde ayrı bir sancak beyliği merkezidir. Beyinin hassı 253485 akçedir. 100 kadar tımar ve zeâmeti vardır. Dürzî kabilelerinden Ma'ânoğlu Şeyh Tâhir devlete karşı isyan ettiği vakit bu kaleyi yaptırmıştı. Hakikaten güçlü bir kale idi. Çevresi dörtbin adımdır. Yirmi kule ve yirmi dirsektir. Hiç hendeği yoktur. Duvarının yüksekliği otuz arşındır. Kıble tarafında demir bir kapısı vardır. Çok sarp bir kaya üzerinde olduğundan, kaleye girişle çıkış çok zordur. İçinde bina diye bir şey yoktur. Bikâ subaşısı ikiyüz askerle burada oturup idare eder. Üç aded şâhî topu vardır. Bu sağlam surun önünde, kaya içinde büyük bir mağarada

Hazret-i Cibril-i Emîn'in makamı vardır. Murtaza Paşa efendimiz çıkıp ziyaret etmiştir.

Kale altında askerler istirahat edip, günden güne diğer askerler de gelmekte idi. Ben, Paşa'dan izin alıp, elli aded silahlı yiğit ile Bikâ sahrası içinde doğu tarafa doğru verimli topraklarda ilerleyerek Baalbek kalesine gittim.

Görülmeye değer eski ve büyük yapı Baalbek kalesi : Bütün tarihçiler, bu kaleyi Hazret-i Süleyman'ın yaptırmış olduğunu söylerler. Doğrusu da öyledir (12). Hazret-i Süleyman'ın devleri hapsettiği hapishâne ve mutfağı açıkça görülmektedir. Her taşı Süleymaniye Camii'nin kubbesi kadar düzgün, parlak, cilâlı taşlardır ki insanı hayrete düşürür, nefesini keser! Her burç ve kalesi dağ gibi birer sütundur. Elhâsıl, seyahatimde gezdiğim kaleler içinde böyle sağlam ve zorlu kale görmemiştim. Hazret-i Süleyman'dan sonra nice hükümdar eline geçmiştir. Emevîler zamanında bu Baalbek sahrası o kadar şenlendirilmiştir ki, sanki İrem bağları idi. Sonra Şam meliklerinden Nureddin Şehid Hazretleri tamir ettirmiştir. Sonra Yusuf Selâhattin'in eline geçmiştir. Ondan Sultan Gavrî'ye kalmış ve H. 921 senesi savaşından sonra Yavuz Sultan Selim tarafından fetholunmuştur. Şam eyâletinde subaşılık ve yüzelli akçelik kazâdır. Kale içinde dizdar askerleri bulunur. Baalbek'in adı, dilbilgisinde çekimsiz kelimeler bahsinde örnek olarak gösterilir: «Ba'al» bir padişahın ismi, «bek» de onun sıfatıdır derler.

İlyas Peygamber bir seyahatinde buraya uğrayıp görür ki, bu câmide «Ba'al» adlı bir puta tapıyorlar. Halkı bu puta tapıcılıktan uzaklaştırdı ise de, kendisinin nebiliğine inanmadıklarından, Allah tarafından kıtlık ve kuralık olup hepsi yok oldular. Sonra Hazret-i İlyas bu şehri terk etti. Elyasa Peygamber ile Lübnan dağı eteğindeki Kerk-Nuh'a geldiler. Elyasa' nebî halen orada gömülüdür. Burada İdris'in makamı, Halilullah'ın makamı ve Emînullah Süleyman kasrı vardır. Bu kaleye yakın Rabtan nehri akar. Nehir, Lübnan dağının doğusundan çıkıp Baalbek köyü yakınından geçerek nice ekinleri sular. Sonra Tenur nehrine karışır ve Kayha kalesi dibinde Akdeniz'e dökülür.

Baalbek kalesini gördükten sonra, Bikâ sahrasının sağ tarafının kıble yönünde olan Yakûboğlu Yahuda aleyhisselâmın ziyaret yerine gittik. Hazret-i Yusuf'un büyük kardeşi idi. Hattâ Hazret-i Yu-

(12) Baalbek, Fenike lisanında «Güneş Şehri» demektir. Kurucusu Fenikelilerdir.

suf'u diğer kardeşleri kuyuya atmak istediklerinde Yahuda razı olmamış ise de sözünü dinlememişler, Hz. Yusuf'u kuyuya atmışlardır. Nihâyet Hazret-i Yusuf'u kuyudan kervancılar çıkarıp Mısır'da Aziz-i Mısr (Firavun)'a sattılar. Cenâb-ı Hak, Yusuf'u imtihan için hapis cezasına düşürdü. Nice günlerden sonra Peygamberlik ile Mısır'a aziz edip onu yüceltti. Mısır'da kıtlık olunca, Hazret-i Yakup oğulları Ken'an ilinden Mısır'a erzak almaya geldiler. Hazret-i Yusuf gördü ki bunlar kendisini kuyuya atan Mikail, Heysan, Şem'un, Meşhar ve ana baba bir Bünyamin ile Yahuda'dır. Hazret-i Yusuf bunları görünce, hepsine güzel bir ziyâfet verdi ve bol bol zahire ihsan etti. Amma Yusuf'un Yusuf olduğundan birinin haberi yoktu. Bu defa Yusuf, Bünyamin'i bir bahane ile yanında alıkoymak ister ve onun yüküne bir altın tas saklatır. Sonra arattırıp Bünyamin'in yükünde buldurur. Diğer kardeşleri bir cevap veremezler. Fakat Yahuda:

— «Bak ey Aziz! Bu Bünyamin'in bir kardeşine de Yusuf derlerdi. Babamız Hazret-i Yakub, Yusuf'u çok severdi. Bu kardeşlerim Yusuf'u çekemediklerinden kuyuya attılar. Babamıza, «Yusuf'u kurt yedi!» dediler. Babamız da Yusuf'un hasreti ile ağlaya ağlaya kör oldu. Bu Bünyamin'i, Yusuf yerine sevmeye başladı. Şimdi sen de bunu hırsızdır diye hapsettin. Ken'an iline vardığımızda o peygamber babamıza ne cevap verelim? Çabuk şu Bünyamin'i ver, yoksa bir nara atarım ki gökte bulutlar parça parça olur, Nil nehri de yere geçer, Mısır ateşten yanıp harab olur!» dediğinde, bütün tüyleri mızrak gibi elbibesinden dışarı çıkmıştı. Hazret-i Yusuf, kardeşi Yahuda'nın böyle ateş parçası kesildiğini görünce oğlu Efrayim'e:

— «Var, Yahuda'nın sağından ve solundan geçerken elini eline bir bahane ile dokundur.»

Der. Bunu yapınca Yahuda şaşırıp:

— «Ne hikmettir?. Bana Yakub oğullarından biri dokundu.»

Diyerek susar kalır. Ne yapsalar Bünyamin'i bir türlü vermez. Kendilerine erzak paralarını da geri verir. Kardeşleri Ken'an iline gidince. Hazret-i Yusuf Bünyamin'i hapisten çıkartır. Onu bağrına basıp taht üzerine beraber otururlar. Hattâ Hazret-i Yusuf Fiyum şehrinde iken, babası oraya gelir. İki oğlunu da orada görüp son derece sevinç duyar ve gözleri görmeye başlar. Hazret-i Yakub, ailesi ve çocukları ile Mısır'da yerleşmiştir. Vefatında, Hazret-i Yusuf onu Kudüs'de Halilü'r Rahman bitişiğinde defnettirmiştir. Halen

orada medfundur. Sonra Hazret-i Yusuf'u da Hazret-i Süleyman tunç sanduka ile Nil'den çıkarıp Halilü'r Rahman'da babasının yanına defnettirmiştir.

Amma Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrâyim, Yusuf'un kardeşi Bünyamin, Hazret-i Musa'nın annesi, Yusuf'a âşık olan Zeliha Hatun, Mısır'da büyüklerin bulunduğu yer olan Puşî dağı denilen büyük dağda gömülüdürler.

Bu yüksek dağın eteğinde Abdullah Magavvî hazretlerinin kabri vardır. Onun karşısında da nice peygamberlerin oğulları büyük kubbe içinde defnolunmuşlardır. Halen Mısır'ın herkes tarafından ziyaret edilen yeridir.

Fakat bu Yahuda hazretleri, babası Yakub Nebî'nin vefatından sonra Bikâ sahrasında vefat etmiş olup, alçak bir dağın eteğinde güzel ve küçük bir nurlu kabirde defnolunmuştur. Boyu tam yüzkırk ayaktır. Türbesi kâgir olup üstü toprakla örtülüdür. Birkaç fakir dervişi vardır. Üzerine sanduka yapılamamıştır. Çünkü kabri uzundur. Amma zamanımız kabirleri gibi kıble yönüne değildir, başı Kudüs'e doğrudur.

Buradan arkadaşlarımızla batıya doğru üç saat yol aldık. Yine Bikâ sahrasının kıble tarafında bulunan Hazret-i Şit'in ziyâret yerine geldik. Bir bayır dibinde yüzyetmiş adım uzunluğunda bir kabirdir. Saadetlû başı Kudüs tarafına doğrudur. Yetmiş seksen kadar fukarası vardır. Etrafında köy ve kasaba gibi gelişmiş yerler olmadığından, ziyaretçisi azdır. Fakat garip bir ruhânîlik var. Şerefli kabrine girince, insanın vücûdu titrer. Hazret-i Âdem hayatta iken, Hazret-i Şit'e kırk yaşında peygamberlik gelmiştir. Çulhacılık ile geçinirdi. Babası Hazret-i Âdem'den sonra vefat etmiştir. Buraya defnolunmuştur. İshâkoğlu Muhammed'in söylediğine göre, Hazret-i Şit'ten Hazret-i Peygamber'e kadar 6750 yıl geçmiştir.

Hazret-i Şit'in menkıbeleri: Birçok tarihçiler, Hazret-i Şit Peygamber için şunları söylerler:

Hazret-i Âdem Cennet'den çıkıp dünyaya geldikten sonra, Hindistan topraklarında Serendib adasına ayak basmıştır. Hazret-i Âdem Cenab-ı Hak'dan uzaklaşmanın acısı ile feryad edip ağladıkça, bütün hayvanlar ve kuşlar Hazret-i Âdem'i ayıpladıklarında:

— «Ya Rabbî! Yüzümün karasına bakma. Bana gam dağıtıcı bir dost ihsan eyle».

Diye dualar eyledi. Nihâyet Hazret-i Âdem'e Cennet'ten bir öküz ve bir at ihsan olundu. Onlar ile yakınlık peyda edip üzerlerine bi-

nerek Hazret-i Havva (A.S.)'yı aradıysa da nâm ve nişanını bulamıyordu.

Doğru olan rivayet ise şöyledir: Hazret-i Âdem Serendib adasında iken kırlangıç kuşu gelerek sakalının telinden alıp Cidde'de bulunan Havva'ya, onun saçının telinden alıp Âdem'e götürmüştür. Bu kuş vasıtasıyla, Âdem ile Havvâ birbiriyle Aşurâ gününde Arafat dağında görüşmüşlerdir. O an Hazret-i Âdem, Havva ana ile münâsebette bulunmuşlar ve bu birleşmeden Hazret-i Şit dünyaya gelmiştir. Bütün peygamberlerin ikinci babasıdır.

Hazret-i Şit hakkında diğer bir hikâye: 950 tarihine doğru Sultan Süleyman zamanında, Derviş Paşa Şam valisi iken, bu Bikâ sahrasında şiddetli bir yağmur ve sel olur ki, yedi gün devam eder. Nice belde ve dağlarda kayalar parça parça olur. Nil nehri sel gibi dalgalanınca, bu Hazret-i Şit kabrinin bir tarafı yıkılır. Şit'in cesedinin sağ tarafından mübarek elleri ve oylukları taptâze olarak meydana çıkar. 7750 senelik bir vücud ortaya çıkınca, hemen Şam Valisi Derviş Paşa'ya acele haber gönderilir. Onlar da gelip yüzbinlerce kişi ile Hazret-i Şit'in cesedini görürler. Binlerce kâfir imana gelir. Sonra Derviş Paşa bütün ileri gelen kimseleri toplar. Hazret-i Şit'in sağ tarafından cesedini gülsuyu, misk ve amber ile yıkayıp tekrar defnederler.

Bu durum yakın zamanda olduğundan Bikâ mahkemesinde, Zeydaniye ve Baalbek sicillerinde kayıtlıdır.

Sonra Sultan İbrahim Han'ın sadrazamı olan Civan Kapıcıbaşı Mehmet Paşa bu türbeyi tamir ettirmiş ve kabri beşyüz zira çuka ile örttürmüştür. Ben ziyaret ettiğimde bu çuha duruyordu. Bu nurlu kabir üzerindeki tozu toprağı süpürüp nebiye hizmette bulunarak Allah rızası için bir hatim indirmeye başladım. Sonra ziyaret ve dua ile veda ettik.

Atlarımıza binerek akşam vaktinde Kerk Nuh kalesi dibinde orduya vâsıl olduk. Ertesi gün köş ve borular çalındı ve harekete geçtik. Firavun köprüsü köyünde menzil aldık. Bikâ sahrasında yüz evli câmi ve hamamı olan bir köydür. Halkı Arap ve Dürzî'dir. Bikâ subaşısı idaresindedir. Tenur üzerinde üç gözlü Tâhir Baybars köprüsü vardır. Buradan kalkarak Taraman köyünde menzil aldık. Tenur nehrinin batı tarafında ve Zeydaniye nahiyesi hududundadır. Yüz hâneli Dürzî köyüdür. Bunlara «Kızıllı» derler. Savaş yerlerinde «Hubâr!» diye feryad ederek gülbank çekerler. Bütün evlerinin kapı ve duvarları, bahçelerindeki zeytin ve dut ağaçları kızıl

aşı ile boyanmıştır. Allah'ın hikmetinden olacak, dağlarının ve ovalarının toprağı da kırmızıdır. Çocuk ve kadınları baştan ayağa kırmızı giyerler. Bunun için Kızıllı adını almışlardır. İpek ve bilhassa zeytin üretimi gayet fazladır. Burada Maanoğlu'nun kendine bağlı şeyhleri geldi, hediyelerini vererek zimmetlerinde olan yüzyetmiş keseyi teslim edip Şam defterdarından senetler aldılar. Buradan da kalkarak Şakif kalsine geldik.

Şakif kalesinin vasıfları: Buraları Kudüs'ü ele geçiren Avrupalıların idaresinde iken, bu kaleyi Şekif adında bir Dürzî beyinin yardımı ile İspanyollar yaptırmıştır. Sonra Kudüs'ü feth eden Nureddin Şehid'in eline geçmiştir. Daha sonra 922 tarihinde Selim Han'ın veziri Yunus Paşa tarafından fetholunmuştur. Şam eyâletinde Kerk sancağı hududunda, Zeydaniye kazası subaşılığı idaresindedir. Yalçın ve beyaz bir yüksek dağın üzerinde, görülmeye değer bir kaledir. Aşağı Tenur nehrinden kalenin en yüksek yerine iki saatte çıkılır. Maanoğlu devlete isyan ederek bu kaleye yirmi bin tüfekli asker yerleştirip savaşa hazırlanmıştı. Kara tarafından Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Haleb, Şam ve Trablus askerleri bu kaleyi kuşattılar. Deniz tarafından iki yüz parça kadırga ile Osmanlı donanmasına Kaptan Cafer Paşa kumandan olup, Bektaş Ağa da donanma yeniçeri ağası tayin olunmuştu. Yetmiş, seksen bin asker ile kale kuşatıldı. Bir taşına bin baş verilse Maanoğlu kaleyi vermediğinden, ordu üzgün olarak geri döndü. Halen metris yerleri açıkça görülür. Binlerce Osmanlı şehidi gömülüdür.

Kıble tarafı, Tenur nehri vâdisine bakan bir gayyâ kuyusudur. Allah korusun, insan aşağı doğru bakmaya cesaret edemez. Bu aşağı derenin beri tarafında, Baalbek tarafından gelen Rabtan nehri Tenur nehrine karışır. Aynısul nehri de burada Tenur'a karışır. Bu üç nehrin çıkardığı sesden insanın kulağı sağır olur. Sesler bir fersahlık yerden duyulur.

O tarihte Maanoğlu, bilgili dağ delici ustalar getirerek kaleden aşağı nehirlere kadar 120 ayak taş merdiven kestirip su yolları yaptırmıştı. Ertesi sene Vezir Küçük Ahmet Paşa kumandan olup, çok sayıda asker ile Maanoğlu üzerine geldi. O yezidi zorla kaleden çıkararak devlet kapısına gönderdi. Sultan Dördüncü Murad Han'ın huzurunda kellesi kesilip, oğlu ise has harem hazine odasına alındı. Hâlâ bu Şakif kalesinde insan yoktur. Sapasağlam duran burç ve kulesi zerre kadar eskimemiş, beş köşeli güzel bir kaledir. Her taşı fil büyüklüğündedir. Kat kat sarayları, çeşitli oda ve salonları, bir

camii, erzak anbarı, cephane odaları ve su sarnıçları vardır. Hepsi de kâgir yapı olup, daha henüz yapılmış gibidirler. Kalede saat gibi kurulan bir çeşit un değirmeni vardır ki, dillerle anlatmak mümkün değildir. Acaib bir sanat eseridir. Bu kale düzenlenip insan doldurulsa, gayet sağlam ve eşsiz bir kale olur.

Bu kaleyi seyrederken, bazıları Zeydaniye kalesini övdüler. Hemen aşağı orduya inip Paşadan izin aldık, kırk - elli yiğit ile Tenur nehrini geçip yedi saatte Aynısul denilen yere vardık. Şakif nâhiyesinde Aynısul adında bir kayadan çıkan su burada bir göl olur. Bu gölde senenin diğer zamanlarında balıktan eser yoktur. Amma Şubat ayı gelince o kadar çok balık olur ki, sanki halis gümüşdürler. Trabzon'un hamsi balığına benzer. Şubatın yarısı olunca bu balıklar çiftleşirler. Balıklar su yüzüne bir çeşit neft yağı gibi yağ çıkarıp yüzerler. Bu yağı cüzzam olanlar yaralı yerine sürse veya tütsü yapsa, Allah'ın emri ile şifa bulurlar. Bu haliç üzerinde, yağın çıktığı yerde, bir kimse bu sudan içse sallabaşlık hastalığına tutulur. Cinsî münasebette bulunamaz. Bu balığı ateşe atsalar, kokusunun gittiği yerde akrep, çıyan, yılan gibi şeyler olur. Balığın etini yiyenler de sallabaş olurlar. Burayı seyredip yine kıble tarafına doğru taşlık ve zeytinlik yerleri geçerek Zeydaniye kalesine geldik.

Zeydâniye kalesinin vasıfları : Tarih-i Fütühât-ı Şam, bu kaleyi Emevilerden Süleyman bin Abdülmelik'in kardeşi Mesleme'nin yaptırdığını yazıyor. Sonra birçok meliklerin eline geçmiştir. Nihayet 922 senesinde, buranın halkı Birinci Selim'e savaş yapmadan kaleyi teslim etmişlerdir. Halen Şam eyâletinde Şam paşasının hâssından ayrılmış yedi kese gelirli kale olup, yüzelli adamı ile subaşısının idaresindedir. Yüz akçelik kazâdır. Zira köyleri tamamen Dürzî, Tilmânî ve Mervânî'dir. Şam yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve neferleri vardır.

Kalenin yapısı : Yüksek bir dağın tâ tepesinde, beş köşeli bir kaledir. Duvarı yalınkattır. Yerle ilişiği yoktur. Bir tarafından fethi mümkün değildir. Dört tarafında da hendeği yoktur. Çevresi altı bin adımdır. Bir demir kapısı vardır. Kalede bu gece Subaşı Saçlıoğlu'nda misafir kaldık.

Ertesi gün yine kuzey tarafına süratle giderek, Şakif kalesi önünde orduya geldik. O gece orduda, askerler arasında, «Orduyu kırkbin tüfekli Dürzî basmış imiş» diye bir söylenti yayıldı. Gece ordunun dört çevresine tuzaklar kurulup binlerce yiğit yerleştirildi.

Tâ ki gece yarısı oldu, Allah'ın büyüklüğünden olacak, Lübnan dağının üzerinde yüzbinlerce fitil meşâle görüldü. Bir hay-huy sesleri koptu ki, yer ve gök tir tir titredi. Hangi taraftan baskın için hücum ettilerse, tuzaklara raslayıp hüsrana uğradılar. Ertesi gün sabahleyin bir gün evvel tuğların ileri gitmesi uygun görülmeyerek, bütün ordu hep birlikte batı tarafına gidilerek Kâsımiye kalesine geldik.

Bu kaleyi Güzelce Kâsım Paşa'nın yaptırmış olduğunu ve diğer vasıflarını Hacc-ı şerif bölümünde anlattık. Burada gaziler, Akdeniz kenarına çadırlarını kurup yerleştiler. Sayda ve Beyrut hâkimi burada yardıma geldi. Daha önce ulaklık ile İstanbul'dan geldiğimizde, Paşa efendimiz bu Sayda ve Beyrut kalelerinin teftişini bana vermişti. Burada sayda hakiminden iki esedî (13) aldım. Yine o gün Safed hâkimi Nalbant Ali Ağa üçbin askerle gelip deniz kenarında yerleşti ve çarhacı tayin olundu. Oradan sahil boyunca giderek iki saatte Re'sü'l-ayn tılsımlarına geldik.

Bu diyar Yunanlılar elinde iken, hakimler, deniz kenarından yüz adım içeride, deniz ortasında, elli zira' boyunda bir yüksek kule yapmışlardır. Ortasında gayet berrak su ile dolu büyük bir havuz vardır. Havuzun dibinde nice kıymetli eşyalar vardır. Nice serdengeçti kimseler ayaklarına taş bağlayıp kendilerini havuza atarlar, fakat dibe varmadan yaydan ok fırlar gibi su yüzüne çıkarlar ve bir şey olmaz. Suyun dibine erişmek imkânsızdır. Cüzzam hastalığı olanlar, bu havuzun suyundan içince iyi olurlar. Ne hikmettir ki, bu kalenin yakınında daha yüksek bir dağ olmadığı halde tepede olan bu havuz coşkun deniz gibi taşıp kalenin dört tarafından denize akar.

Buradan yine kıble tarafına doğru sahil boyunca giderek iki saatte Sur şehrine geldik.

Sur şehri ve kalesi'nin vasıfları : Sur şehri deniz kenarındadır. İskender'in yaptırdığını söylerler (14). Sonra Melik et-Tahir burayı İspanyollardan almıştır. Sonra 922 tarihinde aman ile Selim Han'a teslim olunmuştur. Sayda hakimine bağlı voyvodalık bir kazadır. Sahilde kalesi ve büyük limanı vardır. Yer yer harab olmaktadır. Çevresi altı bin adımdır. Üç mahallesi, üçyüz toprak örtülü evleri,

(13) Üzerinde arslan resmi bulunan Felemenk dolarlarına, Osmanlılar «Arslanlı», «Arslanî», «Esedî» kuruş derlerdi. Bu esedîler sekizbuçuk dirhem ölçüsünde gümüş idi.

(14) Eski adı «Tîr» dir. İskender'den çok evvel Fenikeliler kurmuş idi. İskender burayı zabtedip harabetmiştir.

bir câmii, küçük bir çarşısı ve bir kilisesi vardır. Şehir halkı bu kiliseye «Aleksandr» mabedidir diye itibar ederler. Limana bakan bir kapısı olup, Yemen fatihi Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Dizdarı ve elli askeri burada oturur. Sekiz rüzgârdan korunan bir limanı vardır. Akkâ limanında gemiler kışlayamayınca, bu limanda yatarlar. Amma denizden gelen kumlarla kum deryası kesilip, şehir günden güne kuma boğulmaktadır. Eski zamanda, burada kum tılsımı olmak üzere yüksek bir direk varmış. Maanoğlu define vardır diye direği yıkınca, kumlar şehre girmeye başlamış. Buranın hakkında daha geniş olarak Hacc-ı şerif bahsimizde bilgi verilmiştir.

Buradan kalkarak ordu ile Nakura boğazını geçmek için müzakerelerde bulunuldu. Safed Hakimi çarhacı olarak, kırk bayrak sekban ve sarıca askeri gece yarısı silâhlı olarak Nakura boğazına vardılar. Orasını boş bulduklarından, hemen pusulara çekilip bütün askerler hazır vaziyete geçtiler. O gece Dürzîlerden yedi aded casus yakalandı. Bunlar Paşaya getirilip konuşturuldular. Ertesi sabah Nakura boğazından feryadcılar gelip:

— «Bire Sultanım, pusudaki askerleri Dürzîler bastı, bizimkiler mağlup olmak üzereler.»

Deyince, hemen kırk bayrak piyâde olarak Şated, Sayda ve Beyrut askerleri ileri gidip imdada yetiştiler. Paşa da atlanıp, bütün ordu ile bir saat içinde savaşa katıldı.

Nakura dağı savaşı: Cenk çalgıları çalındı. Şamlı Osman Ağa bir koldan, Delibaşı bir koldan, dört iç ağaları deniz kenarındaki yalçın kayalardan, velhasıl onyedi yerden alarga dağlar içine girip tâ cenk yerine vardıkta «Allah, Allah!» sesleri göğe yükselince, bütün Dürzî ve Timânîlerin akılları başlarından gitti. Daha önce pusuda yenilgiye uğrayan gaziler de taze can bulunca, iki asker arasında kalan dinsiz Dürzîlerin:

«Neresi! Ya neresi! Kurtuluş yeri neresi!»

Mısraında olduğu gibi, bir kurtuluş yeri bulmalarına takatleri kalmadı. Kudurmuş köpek gibi yedi saat çok şiddetli çarpışmalarda bulundular. Şimdiye dek bu dağlarda öyle uzun cenk olmamıştır. Sonunda kimisi kendini kayalardan denize atarak boğuldu, kiminin başları kılıç ateşinden geçip kelleleri gövdelerinden ayrıldı. İkindi vakti olduğunda, üç bin kadar Nusayrî ve Mervânî öldürülmüştü.

Sonra Nakura boğazı yüzbin askerle güçlükle geçilerek, akşam vaktinde Şem'ün-i Safâ köyüne gelinip burada konaklandı.

Burası Safed hududundadır. Dürzistan topraklarındandır. Şem'-ün-i Safâ köyü bin hanelidir. Bir camii, hanı, hamamı ve pazar yeri vardır. Her evde kale gibi mazgal delikleri bulunur. Bütün kapıları sağlım yapılıdır. Binaları kale gibi güzel toprak ile sıvamadır. Çevresi zeytin, dut, bağ ve bahçeleri ile donanmıştır.

Bu kalede yediyüz esir alınıp kelleleri kesildi. Köy şeyhleri ile altıyüz kadar esir de bağlı olarak otağ önüne konuldu. Murtaza Paşa askerinden ancak ikiyüz seksen asker şehid olmuş idi. Yedi yüz asker de yaralanmıştır. O gün ileri gelenlere hilatlar giydirildi. Birçoklarına zeâmetler ihsan olundu. İkibin kadar şehbaz, yiğit, hünerli erlere çelenkler verilip, hepsine yetmiş kese bahşiş ihsan olunmuştur.

Bu cenk için şöyle bir tarih düşürmüştüm :

«Evliyâ bu cengi gördükde dedi tarihini
Binellidokuz yılında oldu bu şanlı gazâ». Sene: 1059.

Esirlerini kurtarmak için Dürzî şeyhleri gelip zimmetlerinde olan malları getirdiler. Bu Şem'un beldesinde yirmi gün kaldık. Bin kese mal, üçyüz katır yükü ham keten alınıp Şam'a gönderildi. Bütün İslâm askerleri birer rehinler ile Dürzî dağlarına gidip, mallar alarak ağa ve bay olarak döndüler.

Nakura dağının vasıfları : Akdeniz sahilinde ucu göklere yükselmiş kayalardır. Öylesine yüksektir ki, havada uçan bir kuş bu yüksek dağın üzerinden geçmeye güç bulamaz. Akka kalesinde yatan Hazret-i Salih'in duası sebebiyle, bu yüksek dağ üzerinde dar bir yol açılmıştır. Amma yine deve, katır, yüklü eşeğin geçmesi imkânsızdır. Bu Nakura boğazını açmışlar amma, yine sahil tarafına bakmaya insan cesaret edemez. Mâlik el-Tahir, Akka kalesini fethe giderken yolları temizlemiştir. Dağın kendisi göğe yükselmiş, altı ise sütun gibi bomboştur. Altına büyük kalyonlar girse direklerinin, serenlerinin cundaları kayalara dokunmaz. Öyle mağaralar, kaya oyukları var ki, içine yirmişer bin atlı girse, yerimiz dardır demez. Öylesine geniş, görülmeye değer büyük mağaralardır. Ancak lodos rüzgârları estiğinde, denizin dalgalarından her taraf kalkıp kopar. «Yedişerleme» denilen deniz kumu dağlar gibi gelip bu Nakura kayaları mağaralarına vurduğunda, o dağların yıldırımından insan Nakura'dan geçmeye cesaret edemez, ödü patlar. Öyle şiddetli ses çıkarırlar ki, üç menzil uzak olan Şam'dan bu Nakura kayaları mağaralarına dalgaların vurmasından çıkan ses duyulmak-

ta olup, «Nakura dağları gürlüyor» derler. Bu derece büyük mağaralardır.

Bütün denizciler, kara ve deniz seyyahları ve tüccarlar arasında meşhur olmuş bir boğazdır. Dar yolunun iki tarafı öyle yalçın kayalardır ki, külünklerin tırnaklarını iliştirecek yer bulunmaz. Bu kayalarda bir tüfekli kimse dursa bin adamı geçirmez, geçme imkânını da vermez. Hiç tüfek atmayıp da taş yuvarlasa yeter. Kuş uçamaz. Allah korusun sarp, korkulu ve tehlikeli yerlerdir.

Böyle geçilmesi zor yerlerde Murtaza Paşa efendimize Dürzî melunlarının fethi nasib olmuştur. Kusurlu ben hakir de böyle bir gazada bulundum.

Sonra Şem'un Safâ köyünde Padişah malının alınmasına başlandı. Murtaza Paşa bana kırkbin kuruş alınmasını tembihlemişti. Ali Bölükbaşı bayrağı ile seksen aded silahlı asker götürüp, Zeydâniye nahiyesine yedi saatte yetiştik. Bir dağ başında, bağlı, bahçeli, incir, zeytin ve dut ağaçlarının bol olduğu bin hâneli, şenlikli bir köydür. Allah'a şükür, yedi günde otuz kese topladık. Üç kese bana, bir kese bayrak sarıcalarına verildi.

Hazret-i Şem'un Safâ ziyaretgâhı: Hazret-i Mesih (A.S.)'ın oniki halifesi vardı. Bunların birincisi Habib Neccâr, ikincisi de Şem'un Safa idi. Yunanlılar buna peygamber derlerse de aslı yoktur. Hazret-i İsâ, çocukluğunda bunların kucağında yetişmiştir. Bu Şem'un, Hazret-i Yahya'nın akrabalarından idi. Hazret-i Mesih'in göğe çıkmasından sonra Nablus şehrini terk edip, çok zaman Antakya'da Habib Neccar ile oturmuş idi. Habib Neccar'ın şehid olmasından sonra nice zaman seyahat etmiştir. Yaşlandığında bu Nakura da şehid olmuştur. Hristiyanlar onu burada defnedip, üzerine kaysərlerden biri kubbe yaptırmıştır. Etrafına da güzel bir bahçe yapılmıştır. Bütün Muhammed ümmetinin ziyaret ettiği gibi, halen Hristiyanların da ziyaretgâhıdır. Nice yüz Dürzî dervişi ve fukaraları vardır. Nurlu kubbesinin içi çeşitli balmumu ile süslüdür. Şamdan, kaliçe ve meşaleler ile donatılmış ve oniki havari aşkına oniki kandil maaşallah gece gündüz devamlı yanmaktadır. Hiç sönmemişlerdir. Bütün hizmetkârları bu işle görevlidirler. Zeytinyağı yaktıklarından, her köyden yüzlerce kab zeytinyağı gelir. Sığırları dağlarda başıboş gezerler. Asla kurt yemez. Hırsızlar uğramaz.

Bir de bu köy halkının evlerinin kapıları gece gündüz açıktır. Gayet düzenli Dürzîleri vardır. Bütün eşyaları her tarafta meydan-

dadır. Hiç kimse dokunmaz. Bu da güzel bir âdettir. Hristiyanların bir müşkilleri olsa, bu türbeye gelip Şem'ûn Safâ'nın el yazısı ile ceylân derisi üzerine yazılmış ve halen türbede bulunan İncil âyetlerine el sürüp yemin ederler. Eğer yalan söylerler ise ölürler.. Fakat suçlular korkup türbeye yaklaşmazdan önce kaçarlar. Ben bu İncili yedi kere açıp seyrettim. Muakkile yazısına benzer bir yazıdır. Masraf kâtibi Rum Mehmet Ağa ile bu gerçek İncilden Hazret-i Peygamber hakkında Hazret-i İsâ'ya gönderilen âyeti çıkartıp buraya yazdım. Âyet-i şerif İncilden olup, Muhammed el - Mustafa Sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem için söylediklerinin Türkçesi şöyledir :

«Bir çocuk, Azer oğlundan peygamber ola. Yalancı olmaya. Onun doğumu Mekke ola. Doğrulukla gelmiş ola. Onun mübârek adı Ahmed Muhammed ola. Ona uyanlar bu cihan ıssı olalar. Dahi ol cihan ıssı ola.»

Bu Şem'un yazısı ile yazılan İncilden bu âyet-i şerife çıkarılıp yazıldı. Daha nice şeyler seyredildi. Bütün İslâm askeri, buraları ağaçlıklı bir yer olduğundan, gezinti için buralara gelir. Burada bütün Akdeniz, kara tarafından Baalbek, Bikâ sahrası, Rebve boğazı, Yezid nehri, Deyr-i Cebeli, Zeydaniye kalesi, Şakif kalesi, Sayda kalesi, Beyrut ve bütün Maanoğlu dağları görünür.

Timânilerden her birinin birer çeşit lehçe ve lisanları vardır. Birbirinin lisanlarını tercümanla anlarlar. Çoğunlukla Avrupalılar ile oturup kalkarlar.

Timânî lisanından bazı kelimeleri :

Vad: 1, âş: 2, sülüs: 3, rub': 4, hams: 5, sitte: 6, seb'a: 7, semân: 8, tisa: 9, âşer: 10, vad-aşer: 11, âs-aşer: 12, ârbâşer: 14, hamşâser: 14, sittaş: 16, seb'âs: 17, semânâş: 18, tisâşer: 19, teltîn: 30, vâd-tildin: 31, Hâbız: ekmek, mây: su, tâl: gel, râh: git, tâlkıd: gel otur, hobhâm: misk, telefrakt: zağferan, hâv: yağmur, zarmtelk: gökyüzü, hancercâs: Cennet, hü atel: Cehennem, haflâs: âsîler, gaftarat: kaleler, nâm: uyku, riş'at: ateş, Cemâ'at-i taft: Aksâ Camii, hanh câs sakt: Cennet'e benzer, zemz bertay: tahkik, eva: bu dünya, kara ketlık: aldanma buna, galesternak: dünya fânidir, sar ezfild hacer: Âhiret gerçektir, marib: yılan, akreb: akrep, muşmuş: yemişler, kınâr: atlar, ulâb: deve, ma'anfilnât: Hazret-i Nuh'un gemisi, batagele remft: selâmün aleyküm, remft bata gel: ve aleyküm selâm, fasl-ı malhat: hayırlı sabahlar, bâ mâlhât: yâ hayır sabah, ömrü zât: dağlar, zerirât: sanatlar, melniyas: yahudi.

Yine Timinilerin bir gazelini manzum olarak aynen ve tercümesi ile alıyoruz. Rehâvî usülündedir.

Dur dolu dob bzadhi?
(Sen niçin ağlarsın böyle?)
Dorula mertes mantuhi
(Derdini bana söyle)
Âbid âd riyde rihi
(Yarın yok ise âh eyle)
Kul kulî kuli kul lâhî
(Tel tellide raks eyle).

Eğer bu ülke halkı ile devamlı görüşüp onların yaşayışlarını iyice öğrenip yazmış olsak koca bir kitap olur. Biz bu tarafta Murtaza Paşa efendimizle Şem'un Safâ köyünde yirmi günde devlet malını alıp sefer borularını çalarak, yine güney tarafına doğru yola çıktık. Makura dağından tepe aşağı indik. Sahili takib ettik. Yanımızda dört yüz kadar köyün şeyhleri de vardı. Tavahin-i menşuhat menziline geldik.

Burası Akkâ hâkimi ve kadısı idaresinde, deniz kenarında, Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın değirmenleridir. Evkafı büyüktür. Yüzyetmiş parça âsî ve âsî olmayan Dürzî, Yezidî ve Timânî köyleridir. Ellibin yiğit askeri çıkar. Her bir beldesi kale gibidir. Bütün dağları zeytin ve dut bağları ile kaplıdır.

Sonra yine sahili takib ederek Akka kalesine geldik.

Akkâ Kalesinin vasıfları : Burası sağlam ve eski yapı bir kaledir. İlk yapıcısı Hazret-i Yahya zamanında Hristiyanlardan birisidir (15). Hicrî 600 tarihinden önce, İspanya kralı bu kaleyi tamir edip Kudüs-ü şerife büyük bir liman yaptı.

Akka, o asırda çok güzeldi. Yediyüz kadar kilisesi, üçyüz han ve hamamı vardı. Her sene Kudüs'e ziyaretçi getiren gemiler burayı daha da güzelleştirirdi. Mısır'da Kölemenler yanında vezir olan Sultan Yusuf Selâhaddin, burayı ele geçiren Haçlıları çıkarmak için önce Dimyat'ı ellerinden almış ve Mansûriye'ye gelmişti. Bu esnada efendisi Nureddin Şehid Şam'da vefat edince, kendisi Mısır Sultanı olmuştu. Büyük bir ordu ile Kudüs'e geldi. Kırk günde Haçlılar elinden Kudüs'ü aldı. Kaleyi temelinden yıktı. Selâhaddin'den sonra Tâhir Baybars zamanında yapılan toplantıda, «Madem ki Akkâ kalesi Frenkler elindedir, Kudüs'e yine saldırmaları mümkün-

(15) Saint - Jean d'acre.

dür» diyerek, denizden ve karadan yer götürmez asker ve yediyüz parça gemi ile kaleyi sardılar. Kale dibinde yedi sene beklediler. Bağ yetiştirdiler. Çoluk çocuk sahibi oldular. Yine de kaleyi fethedemediler. Bir gece Tahir Baybars'a rüyasında, Haleb'deki Şeyh Abidin Efendi gelmeyince bu kalenin fethinin mümkün olamayacağını söylerler. Tahir hemen Haleb'e bir mektup ile adam gönderir. Adam gidip mektubu verdiğinde, abdest alan şeyhin bir gözü şehid olur. Varan adam şaşırır. Şeyh de, «Bu anda kale fetholur» diyerek, hemen takunyesini çıkarıp havaya atar. O adama da: «Var Melik Tâhir'e selâm eyle, gazâları mübarek olsun. Biz dahi gerçek âlemde o kale dibinde cenk ederken bir gözceğimiz şehid oldu» diyerek, ölü gözünü bir kaba koyup Tahir Baybars'a gönderir.

O esnada o adam kaleye geldiğinde görür ki kale yerle bir olmuş. Meğer mektubu verdiği zaman, şeyhin attığı nalın gelip sura değmiş ve surda bir sarsıntı olarak kalenin bütün duvarları ve kuleleri harab olmuş, burç ve duvarlar yere geçmiştir.

Şimdi azizim, evliyaların kerâmetleri hakdır. İnkâr etmemek gerektir. Akâid kitaplarımızda, «Evliyanın kerâmetleri hakdır» buyurulmuştur. Şeyh Abidin'in şehid olan mübârek gözü mücevher bir kutu içinde Şam'da Melik Tâhir'in nurlu türbesinin hazinesinde saklıdır. Ben gördüm.

İşte Akkâ kalesinin fethi bu şekilde olmuştur. Sonraları yine Frenklerin eline geçmişse de devamlı kalmamıştır. Eyyûbilerden Melik Kâmil Mısır hâkimi iken, kaleyi tamir edip asker yerleştirmiştir. Çerkes sülâlesinden Sultan Gavri elinde iken, 921 tarihinde Selim Han'ın Mısır seferinde kale halkı itaat edip kaleyi teslim etmişlerdir. Halen Şam eyâletinde Safed sancağı hududunda üçyüz kese ile iltizam olunan ve bir mikdar asker ile idare olunan hâkimliktir. Beyine de yüz kese kalır. Safed bir merhâle, Kudüs ise üç menzildir. Her iki şehrin de iskelesidir. Şehir nâibi, şehir muhtesibi, gümrük emini ve Şam yeniçeri serdarı vardır. Sipâh kethüdâ yeri yoktur. Dizdarı, kale neferleri, nakîbü'leşrafı ve şeyhülislâmı vardır. Ayân ve eşrafından eser yoktur. Çünkü halkı hep gemici ve tüccardır. İskele başındaki han içinde yedi kralın balyozları oturur.

Akkâ Kalesinin yapısı: Akdeniz kenarında, bir körfez nihâyetinde, düz ve kumsal bir yerde, dört köşe eski bir kaledir. Beş kattır. Her duvarı yirmi arşın eninde olup, bir sıra horasan ve tuğla, bir sıra da dört köşe kesme taşla örülmüştür. Beş kat duvarının aralarında birer kat elli arşın eninde hendekleri vardır. Hepsi beş sıra

hendek olup, içlerinden deniz geçer. Yedi kapısı vardır. Çevresi dokuzbin adımdır. Kapı ve duvarları harab olmaya yüz tutmuştur. Büyük kale içinde incir ve dut ağaçları vardır. Sanat eserleri yoktur.

Kalenin güney tarafında deniz kenarında, Süleyman Han'ın vezirlerinden Koca Lala Mustafa Paşa dört köşeli kule gibi küçük bir kale yaptırmıştır. Etrafı sekizyüz adımdır. Batı tarafına açılan bir kapısı vardır. Askerler ve dizdar burada otururlar. Limana bakan yedi parça balyemez topları ve diğer cephânelikler bulunur. İçinde erzak anbarları, su sarnıcı ve Süleyman Han'ın bir camii vardır. Dış varoşunda bin kadar çeşitli binalar vardır. Mimâri eserlerinin en güzeli, Sinan Paşa'nın iskele başındaki Balyoz Hanı'dır. Kaleden daha sağlam bir yapıdır. Civarındaki Sinanpaşa Camii küçük ise de cemaat gayet çoktur. Dükkân azdır. Kıymetli eşyalar ancak Balyoz Hanı'nda bulunur. Şehrin dışında güzel, küçük bir hamam vardır. Hamamın içi zift ile döşenmiş olduğundan güzel kokusu vardır. Günden güne bu hamamı kum doldurmaktadır. Zira Büyük İskender bu şehirde otururken kum için tılsım yaptırmış idi. Şimdi o tılsım harab olduğundan şehri kum bürümektedir.

Hamamın yanında denize bakan harab, büyük bir saray vardır. Burada bulunan eserler ancak Ayasluğ ve Aydıncık şehirlerinde bulunabilir. İskender Sarayı adıyla tanınmıştır.

Bu şehri gezerek iskele başındaki Sinanpaşa Camiinde Cuma namazına hazırlanırken, büyük bir gemi on iki parça yelkenini açıp, orsa bayraklarında haçlı işaretlerini taşıyarak gürültü ile Akkâ limanına girdi.

AKKÂ LİMANI'NDA BÜYÜK CEZAYİRLİ CENGİ

Felemenk ve İngilizlerin öncü kalyonlarının peşinden bir küçük kalyoncuk koşarak, o da orsa bayraklarını ve yeşil sancağını açmış geliyordu. Bütün kırmızı fesli Müslüman gazileri kalpo, kıç ve baş palavrası üzere göğüsleri bağırları açık olarak «Allah, Allah!» diyerekten o dağ parçası gibi gemiye saldırdılar. Bir kat alabanda top attılar. O gemiden de top atıldı. Arkadan yaylım tüfek ateşini baştan ve kıçtan sardırıp, o kafir gemisini semender gibi Nemrud ateşi içinde bıraktılar. Binlerce hile ve şeytanlık ederek Cezayirli'den alarga oldu. Gemi içinden hazin hazin trampet ve borular çalındı. Şehir içinde bulunan balyozlar Murtaza Paşa'ya, kadıya ve Safed hâkimine bol miktarda mal vermeye başladılar. Murtaza Paşa:

— «Görelim iş neye varır?»

Diye göz yumdu. Hemen Cezayirli can ve gönülden düşman gemisine saldırmaya başladı. Düşman gemisi de tekrar yelkenlerini açıp, kale arkası burasıdır diye, can havliyle gemilerini karaya oturttular. Bütün tayfalar karaya döküldüler ve kale altına geldiler. Cezâyirli bu defa derhal taramula edip limana gelirken bir de baktık ki, iki parça dağ gibi kalyonlar yelkenlerini döküp, haçlı bayraklarını açmış olarak limana giriyor. Ardı sıra yeşil bayraklı, al fesli Cezayirliler bu iki gemiyi kovalayarak limana girdi. Hemen daha önce gelen küçük Cezâyir gemisi o iki düşman kalyonunun önünü aldı. Bu sefer o iki düşman kalyonu yelkenlerini ıskanda vurup savaşa başladılar.

Üç İslâm gemisi arasında kalan bu iki düşman gemisi birbirine sarılıp Akkâ önüne geldiler. Tam üçbuçuk saat şiddetli savaş yaptılar. Akkâ içinde bütün halk top güllesinden kaçarken, şehir içinden yetmiş-seksen kişi şehid oldu. Çok kimse de yaralandı. O esnada minarede salâ veren bir müezzin, minârenin top güllesi ile yıkılmasiyle yere düşerek şehid oldu. Sonunda bütün Cezâyirliler bir ağızdan «Allah, Allah!» diyerek hücuma geçtiler. Top, tüfek atışı ile kıçtan ve baştan düşman gemilerine saldırdılar. Bu durumda, dalkılıç çarmıhlara ve gemi direklerine çıkarak çarmıh, âblı, karlı, güncük, ıstaca ve kurnal gibi yelken âletlerini balta ve kılıç ile kesip ezanlar okudular. Bir saat kadar da düşmanla anbar içinde cenk ettiler.

Önce Felemenk gemisi ele geçirildi. Sonra İngiliz gemisi fetholundu. Bu iki gemiyi yedeğe alarak top, tüfek sesleri ile bir «Allah, Allah» gülbankı çektiler ki, Akkâ'nın dağ ve taşı sarsıldı. Orada demir atıp yattılar.

Beri taraftan balyozlar, bütün iş erlerine mal yedirerek:

— «Ne demek? Osmanlı limanında gümrüğe gelmiş, yanaşmış gemilerimizi herkesin gözü önünde alalar!»

Diye, Paşaya şikâyette bulundular. Paşa tarafından sandallarla Cezâyirliye adam gönderildi. Onlar da:

— «Üç gün üç gecedir tâ Kıbrıs adasından beri bu savaş yapılmaktadır. Kovalıyarak bu isyancıları buraya düşürdük. Gaziler kanunu üzere bunları ele geçirdik. Mekke'de, Medine'de de olsa hakkımızdır, alırız.» dediler.

Paşaya da iki esir hediye gönderip, avlarını yedeklerine çekerek Akdeniz'e açıldılar. Allah bilir, karada durduğumuz yerde yedi, sekiz saat öyle bir deniz savaşı seyrettik ki, uzun zamandır böyle bir şey görmemiştik. Sonra Paşa, bazı evleri ve toptan yıkıl-

mış olan minâreyi tamir ettirdi. Amma karaya düşen kalyonu Frenkler öyle bir onardılar ki akıllara hayret verir.

Kalyonun çıkarılması: Önce şehirden yüzlerce fıçı topladılar. Her fıçıya birer ip bağladılar. İplerin diğer uçlarına da birer fıçı bağladılar. Yüz fıçıyı kalyonun bir tarafına, yüz fıçıyı da diğer tarafına koydular. İplerin hepsi geminin altında kaldı. Bu sefer bütün fıçıları deniz suyu ile doldurup denize batırdılar. Her fıçıya birer kişi ile tulumba koydular. Fıçıların suları tulumbalar ile boşaltıldıkça, boş fıçılar yukarı kalkmaya başladı. Kıç tarafta olan demiri tramula edip kolayca gemiyi kurtardılar. İnsan bu hünere hayran olur.

SANAT SAHİBİNİN HÜNERLERİ

Bu Akkâ sahrasında yetmiş-seksen bin askerle beklerken, adı geçen savaşçı Cezâyir kalyonlarından iki adamıyla bir pehlivan çıktı. Bütün orduya, paşaya ve diğer ileri gelenlere yeşil bayraklar ve hediyeler verip:

— «İbretle görülecek hünerlerim var. Bunlar hakikaten görülecek şeylerdir.»

Diye herkesi meydana çağırdı. Mağrib (Kuzeybatı Afrika) yöresinde meydana çıkmış bir adamı vardı. Sözün kısası, üç gün bu hünerler devam etti. İnsan şaşırıp kalır. Bu üç günde seyircilerden iki kese kadar para topladı.

Birinci hüner: Yüzlerce kimseye kavun, karpuz, kabak, hıyar, turp gibi sebze ve bitki tohumları verdi. Herkese elindeki tohumları yere sokup seyretmesini söyledi. Tohumları yere soktular. Pehlivan hemen o tohumların üzerine yeşil bir tulum içinden bir çeşit su serpti. O anda bütün tohumlar yeşerip kısa zamanda meyve verir hale geldiler. Herkes ektiği yerden beşer, onar kavun, karpuz, hıyar alıp birbirlerine dağıttılar ve yemeye başladılar. Bu durumda herkesin eli ağzında kaldı. Hepsi hayrette kaldılar.

İkinci hüner: Paşa'nın askerlerinden birçok âlufte, âşufte, açık meşreb levend takımı bu pehlivanı bir harar içine koyup hararın ağzını öyle bağladılar ki, Süleyman devleri bile bunu çözemezdi. Pehlivan ise harar içinden bir kere «Ya Allah!» deyince kendisini dışarıda buldu.

Üçüncü hüner: Halk üzerine bir efzun okuyup üfledi. Herkes birbiri ile öpüşmeye başladılar.

Dördüncü hüner: Bir efzun daha okudu ve herkes birbirini başsız görüp korktular.

Beşinci hüner: Bir efzu daha okudu. Halk birbirini biçimsiz durumda görüp, hay-huy ederek olmayacak şakalar etmeye başladılar. Ayrıldıkları zaman bu hallerine gülerek şaşırıp kaldılar.

Üç gün içinde bu şekilde daha birçok hünerler gösterdi. Sahra, insan denizi haline geldi.

Üçüncü günkü hüneri: Önce iki hizmetçisine def çaldırıp kendisi de semâ etti.

— «Bugünkü gün size, erenler son hünerimi göstereyim».

Deyip, cebinden bir küçük karpuz kadar kırmızı, yuvarlak bir top çıkardı. Ucunda bir kınnap bağlı idi. Meydana iri bir at kazığı çaktı. O topun ucundaki ipi kazığa bağladı. Topu eline alıp kazığa bağlı olan ipden çeke çeke on kulaç kadar ipi topun içinden çıkardığında, bu defa «Yâ Allah!» deyip topu bütün gücüyle havaya attı. Top havada titreyip boşlukta kaldı. Toptan şöyle bir ses geliyordu:

— «Bütün dost seyirciler birer akçe vermeyince inmem.»

Herkes elinde avucunda olanı verdikten sonra, topun altına gidip:

— «İşte akçe, in aşağı»

Dedilerse de top yine yerinde kaldı. Sonra herkes birlikte ipi çeke çeke topu indirmeye başladılar. On yerde ip kangal kangal yığıldı. Üç fil yükü ip oldu: Bu ipler hep havadaki toptan çıkıyordu. Bu sefer kendisi gazaba gelip, hizmetçisine:

— «Var şu topu indir!»

Dedi. Hemen esmer renkli bir hizmetçisi toptaki ipe yapışıp, canbazlık ederek, herkesin gözü önünde ipe tırmanıp yukarı çıktı ve topun üstünde durdu. Bunun üzerine kendisi hemen:

— «Bre topu indir, sen de in»

Diye emretti. Amma ne adam indi, ne de top! Onun için de yüz kuruş kadar para toplayıp yine:

— «İn aşağı!»

Dedi. Yine inen yok. Bu sefer de öbür çocuğa:

— «Var şunları aşağı indir»

Diye tembih etti. Çocuk hemen kazıktaki ipe yapıştı. Gemici gibi havaya çıkarak öbür çocuğun yanına vardı. O da orada kaldı. Bu durumu seyredenler şaşırıp kaldılar. Hemen pehlivan:

— «Bre inin oğlancıklar»

Diyerek, birçok adamla ipe yapıştı. Çeke çeke üç kangal ip daha yığıldı. Çocuklar ise havada rahatça duruyorlardı. Bu defa pehlivanı telâş aldı ve gazaba gelip:

— «Hoş adem, pişman olursun, işime mâni olma, sana kıyarım»

Diyerek, dalkılıç olup oyun yerinde dolaşmaya başladı. Amma bu sözlerden maksadının ne olduğunu kimse bilmiyordu. Hemen sarığından bir kabak çekirdeği çıkardı ve yere dikti. Sonra yeşil tulumdaki sudan döktü. Kırmızı büyük bir kabak oldu. Yine:

— «Gel adam, benim hünerime engel olma».

Deyip dalkılıç meydanda dolaştı. Sonra:

— «Şimdi bir hünerimi daha seyredin, Ümmet-i Muhammed!»

Deyip ipin yanına geldi. Çocuklara: «Gelin, inin» diyerek nice akçe topladı. Ayrıca seyircilerden hançer, kantoş gibi birtakım eşyalar aldı. Elbiselerini giyinip sarığını beline bağladı. Elindeki kılıç ile yetiştirdiği kabağa bir defa vurdu. O an ipe yapışıp, örümcek gibi yukarı tırmandı. Çocukların yanına varınca, dalsatır olup:

— «Ben size inin demez miyim, niçin inmezsiniz? Ey ümmet-i Muhammed, Hüdâ'ya ısmarladım. Endülüs diyarına bize yol göründü. Bu çocuklar Allah emaneti olsun, bir hoşça vakit eyleyin».

Deyip, iki çocuğun başını kesti ve aşağı düşürdü. Bir de:

— «Benim sanatıma mâni olanın dahi başını bir hoşça gömünüz».

Deyince, hava birden karardı ve yerde bağlı olan kazıklı ip koptu. Pehlivan havada kayboldu. Herkes hayretler içinde kaldı. İki çocuğun başları vücutları ile meydanda kaldı. Paşanın masraf kâtibi Rum Mehmed Ağa dahi başsız bulundu. Bütün halk gördüler ki zavallı Mehmed Ağa, Akkâ kalesi içinde İskender'in harabe sarayının yüksek bir yerinden bu pehlivanı seyrederken, kendisi de hünerli bir çelebi olduğundan bütün elbiselerini ters giyinmiş!... Ayağındaki pabucunu çıkarıp başına sokmuş, bu şekilde pehlivanın sihirini bozmaya çalışıp dururken, meydanda pehlivanın: «Adam, benim hünerime mâni olma! Sana kıyarım, sonra pişman olursun.» demesi onun için imiş!.. Bu hal üzerine kabağı yetiştirip kılıç ile kestiğinde, Mehmed Ağa İskender sarayından aşağı düşmüş. Ters giyilmiş elbiseleri ile zavallı Mehmed Ağa'nın cesedini kaldırıp yıkayarak, Hazret-i Salih türbesi yanında gömdüler. Çocukları da Akkâ kumluğuna gömdüler. Sabahleyin hamama gidenler gördüler ki, sırtlanlar iki çocuğun mezarından iki keçi leşi çıkarıp bazı yerlerini yemişler!... Meğer asla konuşmayan bu çocuklar, simya ilmi kuvveti ile hareket eden cansız şeylermiş!... Merhum masraf kâtibi Meh-

med Çelebi'ye yazık oldu. İşte bu Akkâ kalesinde böyle acâib şeyler seyrettik.

Akkâ kalesinin ortasındaki harâbelikte, bir kumluk sahada, alçak bir kubbesi olan küçük ve güzel bir türbede Hazret-i Sâlih aleyhisselâmın kabri vardır. Bu kale, bu mübârek kabir berekâtiyle böyle güzel olmuştur. Kâfirler bu kaleyi ele geçirip Hz. Sâlih'in naşını İtalya'daki büyük şehire yani Kızıl Elma'ya götürmek istediklerinde, kabir içinden acı bir ses gelmiş ve kabire el sürenlerin hepsi o sesten helâk olmuşlardır. Hepsi de İskender'in harabe sarayı civarında gömülüdürler.

Hazret-i Salih Aleyhisselâm'ın mucizesi: Hazret-i Salih, Semud kavmini imana dâvet etmek için gönderilmiş ise de hiç kimse iman etmemiş ve çeşitli mucizeler göstermesini istemişlerdi. Bazıları:

— «Şu karşıki kara kayadan bize bir deve çıkar, görelim ve yanına erkek deve gelmeden hamile kalıp ondan yavru bir deve doğsun. Dişi devenin südü ile geçinelim. Sonra sana iman edelim.»

Diyerek açık âyetler istediler. Hemen o anda Salih Nebî, el açıp dua etti. Allah'ın emri ile o yalçın kızıl kaya yarılarak bir deve göründü. Az zaman içinde hamile olup, küçük ve güzel bir yavru doğurdu. Tam otuz sene bu develer sahrada otlayarak, sütleri ile bütün Semud kavmi geçindiler.

Durum böyle iken yine :

— «Ya Salih! Şaşılacak, olgun bir sihirbaz imişsin ki şöyle bir kızıl kayadan bir deve çıkardın.»

Diyerek, bir kimse bile imana gelmedi. Sonra dişi deveyi de öldürdüler. Hazret-i Salih'in duası ile yine kaya ikiye ayrıldı. Devenin küçüğü kaya içine girip kayboldu. Ben Şam yolu ile Hacca gittiğimde, bu Nâke kayası denilen yeri görüp seyrettim. Ucu göğe yükselmiş kızıl kayadır. Büyük devenin göründüğü yer ile küçük devenin kaybolduğu yer öyle açıkça görülmektedir ki, sanki usta bir taşçı parlatmak ve süslemek için yüzlerce sene çalışmıştır!... İki tarafı dar boğazdır. Eskiden bu kayalıkta, kayadan kayaya büyük bir kapı varmış. Hâlâ o kapı yeri bu kayada görünür. Eskiden buradan hiçbir deve geçemezmiş. Geçerken bir ses işidip ölürlermiş. Sonra Şam hacıları, develerimiz bu şekilde kırılmasın diyerek, bu Nâke kayası dibine geldiklerinde hepsi bir ağızdan «Allah Allah!» diye bağırırlar. Bu kayalar arasında nice yüzbin tüfek ve haç emirinin altı parça topları atılarak, develer bu hay-huy sesleri arasında kayalardan geçerler. Nice imanlı kimselerin ağzından «Salih Nebi'-

nin devesinin sesini duydum» dediklerini işittim amma, ben geçerken bir ses duymadım. Salih aleyhisselâmın devesi bu kaya içinde kaybolunca, kendisine Allah tarafından «Şam'a git» emri gelmiştir. Hazret-i Salih Şam tarafına gittiğinde, Allah teâlâ bu Semud kavmine gök gürültüsü ve yıldırım gazabını gönderdi; gökten gelen bir sesden bütün Semud halkının ödleri patlamış, köyleri yerle bir olmuş, kayalar içinde oyulmuş olan mağara evleri yıkılmıştı. Hâlâ kapılarının üst eşikleri, kayadan oyulmuş tavanları, yük ve dolapları yere geçmiş olup, kimi baş aşağı, kimi yan üzeri yatar haldedir. Şam hacıları buradan geçerlerken, kâlplerindeki Allah korkusu artar ve Allah'ın gazabından tir tir titrerler. Burası yani Akkâ'daki mezar, herkes tarafından ziyaret edilen Hazret-i Salih aleyhisselâm'ın türbesidir. Gerçi büyük bir türbe değildir amma, yine de türbedar ve dervişleri vardır. Yer yer kum ile dolmaktadır. Her sene şehir halkı toplanıp Hazret-i Salih'in ruhundan yardım isteyerek, binlerce arka yükü kumu taşıyıp türbeyi boşaltırlar. Ben dahi «Hizmetim bulunsun» diye birkaç defa eteğimle kum taşıyıp denize dökmüşümdür. Burada Salih Nebi'nin ruhu için bir Yasin-i şerif okuyup dua ettik.

Âdem Aleyhisselâm'ın ziyâret yeri: Hazret-i Âdem ceddimiz, Şam yakınında Havran sahralarında çift sürer iken, birkaç kere bu Akkâ'ya gelmiştir. Hâlâ Havran nâhiyesi, bizim şimdiki adımlarımızla Akkâ şehrinden altı konaklık bir menzildir. Hazret-i Âdem'in bu Akkâ'da ibâdet ettiği yerde, çimenlik sofa üzerinde kayaya oyulmuş yüksek bir makamı vardır.

Sığır Pınarı ziyâret yeri: Akkâ kalesinin dışında ve doğu tarafında, bin adım uzaklıkta çimenlik bir yerde, kırk basamak taş merdiven ile çıkılır tatlı bir sudur. Nice Peygamberler bu pınara girip yıkandıklarından, hasta bir kimse gelip bu suda yıkansa şifâ bulur. Bikâ' ve Akkâ halkı, Hazret-i Peygamber ile Hazret-i Ali'nin de geldiğini zannetmektedirler. Bu pınardan takatsiz ve güçsüz bir sığıra yedi gün su verseler, ölüm derecesinde bile olsa kurtulup semiz ve kuvvetli olur. Arap lisanında semiz ve hareketli olanlar için Sevr-i Akkâ (Akkâ sığırı) diye söylenir.

Çifte pınar ziyaret yeri: Sığır Pınarı'na yakın iki pınardır. Çıktığı yerde kaybolur. Allah'ın emri ile biri süt lezzetinde olup, diğeri de başka bir koku verir. Cenâb-ı Hakkın ezelî âdeti üzere her suyun bir tadı vardır. Amma suda koku bulunmaz. Fakat bu iki nimette bir koku vardır ki, Allah bilir, damlasını koklayanın son-

suz hayatı bulmuş gibi dimağı can bulur. Hekimlerin söylediğine göre, bu suda yetmiş madde bulunur. İçine girip yıkanan kimse bütün hastalıklardan kurtulur. Hattâ ben şifâ niyetine girip yıkandığımda, özengisiz ata binmeye başlayıp o kadar canlı ve kuvvetli oldum ki, gençler bileğimi bükemez oldu.

İki küçük nimet: Bu dahi ona yakın geniş bir şekilde merdiven ile inilir bir hayat pınarıdır. Kudüs'deki Silvan suyunun lezzetindedir. «Bu suda çok defa Hazret-i İsa yıkanmıştır» diye, Hristiyanlar ile diğer Avrupa milletleri yıkanırlar. «Hazret-i Musa burada yıkanmıştır» diye, Yahudiler de ziyaret edip yıkanırlar. İşbu iki pınarın «iki nimet» diye nasıl adlandırıldığı, «Manzara-i enhâr ve uyûn ve bü're-i kermâb» adlı tarih kitabında şöyle anlatılır:

«Bizzat Hazret-i Risâlete sihirbazlar büyü yaptığında, Allah'ın ilhamı ile Hazret-i Peygamber Şam yakınında Busra şehrine ticarete geldi. Orada Buhayra adında bir rahip var idi. Rahip dedi ki:

— «Ya Muhammed! Sende sihir alâmeti var. Durma, var git: Akkâ'da Nimeteyn adında iki pınar var. Birine Hazret-i Musa girip Firavunların sihirinden kurtuldu ve İsrailoğulları'nı Mısır'dan kurtardı. Birine de Hazret-i İsa girip İsrailoğullarının elinden kurtulup göğe yükseldi. Sen de o pınarlara girip yıkan ki Kureyşlilerin büyüsünden kurtulasın. Yâ Muhammed! Akkâ'da pınar çoktur, hangi pınar sana: «Ben ni'meteyne'l-huld» derse, ona girip yıkan» dedi.

Hazret-i Resûl anlatılan şekilde yaparak, besmele ile girip yıkandı. Hazret, bu pınarda temizlendikten sonra kaya üzerine çıkıp ibâdet ettiği yerde, mübârek başının taşa geldiği yer açıkça görülmektedir.

İki hurma ağacı: Bunlar Akkâ'nın doğusunda uçları göğe yükselmiş, her biri üçer kere semâya doğru yücelmiş dalları aşağı sarkmış, deve gerdanı gibi eğri büğrü hurma ağaçlarıdır. Akkâ ihtiyarlarının söylediklerine göre, bu eğri büğrülük, ağacın kendisine selâm veren peygamberlere baş eğmesinden ileri gelmiştir. Diğer bir söylentiye göre, Hazret-i Meryem babasız çocuk dünyaya getirdiğinde halktan utanıp Nablus şehrinde kalamayınca, o zaman ayrı ayrı olan bu iki ağaç birleşip ana-oğul bunun altında otururlar. Esta'iyzü billah: «Rutaben ceniyyen. Fekülî ve'şrebî ve karrî aynen» âyet-i kerimesi bu iki hurma ağacı hakkında inmiştir. Bazı Akkâ âlimleri: «O büklümler, ağaçların Cenab-ı Hak'ka secde ettiğine işârettir» derler. Biri erkek biri dişidir. Yirmi salkım hurma verirler. Bir tanesini Frenkler bulsa, pek pahalı satın alırlar. Bir

kimse hasta olarak bunun altında üç gün yatsa, şifâ bulur. Hazret-i İsâ hurma ağaçlarının gölgesinde yatarken mübârek ayağının ökçesiyle taşa vurduğu yer halen bellidir. O çukurlara göl suyu doldurup yüzlerine sürerler. Hristiyanlar da kumkumalara doldurup Avrupa'ya kadar götürürler.

Akkâ eski bir şehir olduğundan, daha birçok ziyaret yerleri vardır. Amma seyahatimizin ve meşguliyetimizin çokluğundan, hepsini yazmaya imkân bulamayıp bu kadarla yetindik. Bu Akkâ'da tam iki ayda 1600 kese gelir topladık. Sonra ordu ile kalkıp doğuya doğru ilerledik.

Dört saatte zeytinlik dağlar ve Kenân ili sınırları içine girip, Benî Vâme köyüne geldik. Safed sancağı topraklarındadır. Yüz haneli olup camii, hanı ve hamamı vardır. Dut ağaçları bol olan bir Teymânî köyü olup ze'âmettir.

Oradan yine doğuya doğru giderek, dağlar ve bağlardan geçip Limon Vâdisi köyüne geldik. Bütün askerle limonlu bir bölgede çadırları kurup istirahate geçtik. Burada bakâya toplamakla meşgul iken, «Kaleye yeni mütesellim geldi, siz görevden alınmışsınız» dediler. Murtaza Paşa efendimizin aklı başından gidip üzüntüye kapıldı.

İstanbul tarafından Şam eyâleti İpşir Paşa'ya verildiğinden, mütesellimi Köse Bayram Ağa bütün Şam ayânı ve Safed mollası ile gelip, Paşa ile görüştü. Padişahın emrini ve hatt-ı şerifi gösterdi. Murtaza Paşa efendimiz:

— «İpşir Paşa kardeşimize Şam eyâleti mübarek ola»

Diyerek, mütesellim Bayram Ağa'ya yeşil renkli, çok katlı bir kürk hediye etti. Bayram Ağa:

— «Sultanım, Safed malından tahsil ettiğiniz bütün parayı bize teslim ediniz»

Deyince, Paşa hiddetlenerek:

— «Çık bire hınzır!»

Diye Bayram Ağa'yı öldürecekti. Zavallı Bayram, bayrama ermeye yazup, çadırdan çıkıp bayram seyrine gitti.

Ertesi gün büyük divan toplandı. Paşa bütün Dürzî ve Teymânî şeyhlerine:

— «Bakâyâ parası verenlere şu kadar para aldım ve şu kadar padişah malı kaldı diye senet vereyim» dedi. Bütün şeyhler:

— «Var git yâ Murtaza, selâmetle. Biz sana bir akçe padişah parası vermedik. Sana verdiğimiz hep ayak parasıdır Bütün padişah

parası hâlâ bizim elimizdedir. Senden başka bir vezir gelsin de Nakura boğazında bizi tepelesin».

Diyerek sicillere kaydedip, Murtaza Paşa hepsinden para vermediklerine dair senetler aldı. Senetler gereğince Safed mollasından şer'î hüccet dahi alarak, 1600 keseyi fındık gibi yutup tâze can buldu. Dürzî şeyhlerine ikiyüz kat kaba, sarıklar ve çuha kumaşlar hediye etti. Hepsi ile vedalaşarak Şam askerlerine izin verdi. Onlar da Şam'a gittiler.

Ordu ile Limon Vâdisi'nden kalktık, Beyt-i Ya'kub'ı ziyaret etmek üzere sarp dağlar aşıp Mağâr köyüne geldik. Safed toprağında yüz hâneli Teymânî köyüdür. Burada bir kayalı derede, İsrailoğullarının şehirlerinden Hayan adında bir şehir varmış. Halkı hep mağaralarda otururlarmış. Cenâb-ı Hak bu topluma gazab ettiği için, bütün arpa, buğday ve pirinçleri taş olmuş. O derenin içi, ağzına kadar taş molozları ile dolu durur. Hekimler, ishal olmuş kimselere verilen macuna katarlar. Taş olan zeytinlere Yahudi zeytini ve Yahudi taşı derler. Tıpkı zeytin büyüklüğünde bir taştır. Mesâne hastalığına tutulanlar bunu gülsuyu ile ezip o sudan aç karnına içseler, mesâne yolları açılıp rahat ederler. Fakat çok kullanmak zararlı olup, idrar tutamaz hale gelirler. Çok sakınmalıdır. Bu Yahudi taşını başka yerlere götüren özel tüccarlar vardır. Buradan kalkıp yine doğuya doğru giderek Kefer Nahon yani Safed şehrine geldik.

KEFER NAHON YANİ SAFED ŞEHRİ

Tufandan sonra ilk kurucusu, Nuh aleyhisselâmın oğlu Sam'dır. Hazret-i Ya'kub'a gelinceye kadar bu şehir o kadar gelişmiştir ki Askalan, Hâsan, Filistin, Taberşan, Kudüs ve Zağzaga gibi şehirler bile Safed kadar gelişmemişti. Çünkü bütün İsrailoğulları bu Safed şehrinden çıktığından, onların eski ibâdet yerleridir. Halen İsrailoğulları için Safed şehri Kâbe gibidir.

Bu şehri Selim Han Mısır Çerkeslerinden Sultan Gavri'den aldığında, Hadım Sinan Paşa'nın yoklamasına göre altı yüzbin Yahudi haracı idi. Halen yine yetmiş, seksen bin Yahudisi vardır. Şehir tamamen Yahudi evleridir. Ömründe bir yahudi bu şehri ziyaret etmese, yahud imkânı olmayıp da getirilen toprağından sürünüp suyundan içmese, yahut sonbahar yapraklarından yakıp kendisine tütsü yapmasa, batıl inançlarınca Yahudi olmayıp kara çıfıd olurlar. Bu şehrin yapısı, şekli ve imâretleri tarih kitaplarında anlatılmış-

tır. Bütün ziyâret yerlerinde Hazret-i Ya'kub'un çocukları ile Hazret-i İsmail'in çocuklarının isim ve resimleri vardır. Ya'kub'un hüzün evi, Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrayim'in evi, Hazret-i İshak'ın evi, Hazret-i İsmail ve Hazret-i Eyyüb'ün evleri gibi binlercesinin özellikleri Hacc-ı şerif cildimizde genişce yazılmıştır. Amma dünya seyyahı ve Ademoğlu'nun seçkini olan kimselerin her dilden bilmeleri gerekli olduğu için, Tevrat diline göre bazı Yahudi kelimelerini vermeyi faydalı buluyorum:

Yahudi dili hakkında: Bu yahudiler eski bir toplumdur. Gayet mutaassıb olup, yüzyirmi dört bin Peygamberin dört bini Allah Te'âlâ'nın sevgisi sebebi ile rahat döşeklerinde vefat etmemiştir. Hepsini bu Yahudi taifesi şehid etmişlerdir. Yahya, Zekeriyyâ ve Cercis gibi binlerce resûl ve resûl olmayan nebileri şehid ettikleri bütün tefsir ve tarihlerde yazılıdır. Hiçbir millete iki kitap gönderilmemiştir. Fakat bunlar önce Dâvudî olmakla, Cenâb-ı Hak Hazret-i Davud'a Zebur kitabını gönderdi. «Ve âteynâ Dâvûde Zebüren» âyeti buna bir delildir.

Hazret-i Dâvud önce yüksek sesle Zebur âyetlerini okuyup vaaz ve nasihat eder, geçimini sağlamak için de savaş âleti olan demir zırh yapardı. Sonra Cenâb-ı Bârî'nin emri üzerine, Hazret-i Davud Melik Câlud üzerine sefer açtı. Melik Tâlüt iman etti. Câlüt ile Halep eyâletinde Merc-i Dabık sahrasında büyük bir savaş yaptı. Hazret-i Davud, Câlüt'un kellesine bir sapan taşı ile öyle vurdu ki, Calüt'un kellesi parçalanıp öldü. Cenâb-ı Hak Hazret-i Davud'a Tâlüt'un mülkünü ihsan ettiğinden, hem peygamber ve hem de padişah oldu. «Ve katele Davudu Câlüte ve âtâhu'llahu'lmülke...» âyeti buna delildir.

Hazret-i Davud'a gönderilen Zebur'da va'ad, hikâye, emir, yasak, haram ve helâl gibi şeyler yoktur. Hepsi duâdır. Halen bütün Yahudilerin sinagog yani tapınaklarında hahamlarının okuyup yemin ettikleri kitap Zebur'dur. Amma Hazret-i Musâ'ya gönderilen kitap olan Tevrat'da va'd, emir, yasak, helâl, haram, Cennet, Cehennem, a'râf ve hikâyeler vardır. Kıyamet günü belirtilmiştir. «Ve lâratbin ve lâ yâbisin illâ fikitabin mübîn» âyeti Kur'an-ı Kerim hakkında gönderilmiş olup, bütün emir ve yasaklar ile hikâyelerin bulunduğuna delil olduğu gibi, Tevrat-ı şerif dahi aynen bunun gibi her şeyi içine alır. Yahudilerden başka Hristiyan milletlerden İsveç, Felemenk, Danimarka ve Nemse (Avusturya) Hristiyanları da Tevrat ve Zebur okurlar.

Yahudi lisanından örnekler (16):

Uno: 1, doş: 2, tre: 3, kuvatra: 4, çinko: 5, si: 6, siete: 7, oyte: 8, nove: 9, diec: 10, kimande?: ne dersin?, vıfkı ondos?: nerede idin?, ankada: evde idim, miyalum: canım, kakanyan?: ne işlerdin? avroport: kapıyı aç, serrek: kapa, port: kapı, masniyor: ağa.

Bazı erkek yahudi isimleri de şöyledir: Abraham (İbrahim), Mordahay Nesim, Mayliko (İsmail), Yako Döşenko (Yakub), İsrail, Musiko (Musa), Kzaliko, Harun, Zaharya (Zekeriyya).

Yahudi'lerin bu özel lisanlarından başka birçok kelimeleri daha vardır amma, biz bu kadarı ile yetindik.

Paşa efendimiz bu Safed'den Şam'a gidip hazırlıklarını yapmaya başladı. Beni de on kese bakâyâ tahsili için Gazze paşası Hasan Paşa ile Şahâboğulları'na yolladı.

⁂

SAFED'DEN ASKALAN'DA GAZZE'YE GİDİŞİMİZ

ÖNCE güneye doğru sarp ve kayalık dağlardan, zeytinlik bahçelerden ve ormanlardan geçerek, Uyub Neccar köyünü sol tarafımızda bıraktık. Dokuz saatte Hadese köyüne varıp burada menzil aldık. Turâbîoğlu hududunda yüz haneli, bağ ve bahçeli, bir camii olan güzel bir köydür. Buradan sonra deniz kenarını takib ederek Aclon sancağı toprağında Hayfa kasabasına geldik.

Burası Turâbîoğlu'nun merkezidir. Birinci Selim'den beri bu Turâbioğulları itaatkâr ve dürüst Arap evlâdından idiler. Kasaba hakkında geniş bilgiyi Hacc-ı şerif cildimizde verdik. Buradan yine deniz kenarı ile nice harab kale ve yerleşme yerlerini geçerek Hane'l Hün'ü sol tarafımızda, Mısır yolu üzerinde bırakıp İskele menziline geldik.

Burası Nablus toprağında olup Nablus ve Kudüs'ün iskelesidir. Fakat Akka gibi bender değildir. Gümrüğü Akkâ hâkimi tarafından alınır. Birkaç mahzenleri, bir-iki fellah evi vardır. Buradan yine güneye doğru Kakon sahrası içine giderek, Kakon sahrasını sol tarafta yani Mısır yolu üzerinde bıraktık. Büyük meşe ormanlarına

---

(16) Evliya'nın Yahudi lisanı dediği lisan, İspanya'dan Endülüs İslâmları ile beraber göç eden Yahudilerin diğer ırkdaşlarına öğrettikleri İspanyol dilidir Esası, Latin soyuna aittir. Şimdiki Türkiye Yahudileri de hep böyle konuşurlar. Yoksa asıl İbrâni dili bu değildir.

girdik. Kalansova kalesine geldik. Mısır tarihini derleyen Makrizi'de burasının tufandan önceye ait büyük bir şehir olduğu, tufandan sonra da yeryüzünde kurulan ilk büyük şehirlerden biri olduğu yazılıdır. Kalansova, İbranice bir şeyhin adıdır. Kıbtiler buna Şeyh Kalansova diyerek peygamber olduğuna inanırlar. Yediyüz sene yaşayıp bu kaleyi onun yaptırdığını söylerler. Sonra Buhtu'n Nasr Yahudi diyarını harab ettiği zaman, bu şehri de harab etmiştir. Sonra Emevilerden Ömer İbn Abdülaziz hazretleri, Şam ve Gazze arasında güvenli bir yol olsun diye, burayı geliştirmiştir. Hicri 920 tarihinde, Sultan Selim Han bu yerleri de idaresi altına almıştır. Halen Nablus sancağı toprağında Kakon kalesi nahiyesinde, yoldan uzak bir ormanlık içinde gayet büyük bir kaledir. Herbir taşı kubbe gibidir. Anlatılması çok güçtür. Dizdarı, askerleri, yeteri kadar cephânesi, kale içinde urban evleri ve dış kısmında camii, hamamı ile birkaç dükkânı vardır.

Buradan kalkarak güney batıya doğru yol aldık. Şeyh Hazret-i Alem İbn Ali'nin türbesine geldik. Büyük bir türbe ve herkesin ziyâret ettiği bir yerdir. Senede bir defa büyük mevlid-i şerif cemiyeti yapılır.

Burada Celcule Hanı'nı Mısır yolunda bıraktık ve yine güneye doğru giderek bir saatte meşhur Yafa kalesine geldik.

Yafa Kalesi: Gazze sancağı toprağında, deniz kenarında, dört köşe taştan yapılmış güzel bir kaledir. Remle nahiyelerinden Gazze subaşılığı idaresindedir. Dizdarı ve askerleri vardır. Burası tam oniki yılda yapılmıştır. Gayet sağlam ve dayanıklı bir kaledir. Cephâneliği, limana bakan topları, güzel, hoş ve demir tutan limanı vardır. Kıbrıs adası ile Şam Trablus'u, Sayda, Beyrut, Akkâ, İskenderiye, Reşid ve Dimyat benderlerinden her sene Yafa'ya yüzlerce parça gemi gelir. Gazze, Remle ve Kudüs gibi yerlere zahire, tüccar malı ve yolcu getirirler. Fakat fazla büyük ve güzel şehir değildir. Ancak beşyüz hânesi, câmi, han, hamamı, çarşı ve pazarı vardır. Bağlı ve bahçeli, hoş bir kasabadır. Güney, doğu ve kuzey tarafları kumluktur. Kuzeyindeki Akkâ kalesi ikiyüz mil mesâfededir. Güneyindeki Teyme benderi yetmiş mildir. Kudüs'e bir konaklık mesafede olup, en yakın iskelesidir. Avrupalılar zamanında Kudüs'ün hatırı için imar olunmuş bir şehir imiş!

Buradan hareketle yine kıble tarafına yönelerek, kumluk içinde ilerledik. Şehir dışındaki Hazret-i Uzeyr aleyhisselâmın ziyaret yerine geldik. Bu peygamber İsrailoğulları'na gönderildikte ümme-

tinden hiçbiri kendisine itaat etmedikleri için, onlara büyük tâun hastalığını beddua etti ve kendisi Askâlan şehrinden dışarı çıktı. Halk da kaçarken, Hazret-i Cibril Allah'ın emri ile gelip «Mütü bi emrillah» diye bağırınca hepsinin ödü patlayıp, birbiri ardınca helâk oldular. Böyle hep birden helâk olmalarına sebeb, aralarına tâun girmesin diye birbirlerini kucaklayıp öylesine kenetlenmiş, aralarından su sızmaz oluşlarındandı. Nice yıllar geçtikten sonra Hazret-i Üzeyr bu ölülerin cesedleri üzerinde ağlayarak gördü ki, yığınla insan kemikleri biribirine çatılmış yatar. Hayrette kalıp: «Yâ Rab, bu ne haldir ki bu kadar ölülerin kemikleri hep bir yerde yatar. Hiçbiri diğerinden ayrı değildir. Bu ne hikmettir?» deyince, Cenâb-ı Hak tarafından bir cevap geldi: «Bunlar benim tâun gazabımdan kaçıp helâk oldular. Senin duânı beklerler. Dile ki onlara hayat vereyim.»

Hazret-i Üzeyr de işarete uyarak dua edince, Allah'ın büyüklüğü, bütün azalar birbirine karışmışken her cesedin kemikleri yerli yerine varıp kemikler üzerine sinirler ve damarlar bağlandı. Sonra deriler yaratılıp ayağa kalktılar. Hepsi birden Üzeyr'i görüp:

«Lâ ilâhe illallah Üzeyr İbnü'llah» yani Allah'dan başka ilah yoktur, Üzeyr Allah'ın oğludur diyerek, hâşâ sümme hâşâ Hazret-i Üzeyr'i Allah'ın oğlu yapmakla asıl yaratıcılarının Hazret-i Üzeyr olduğunu zannettiler.

«Ve kâleti'l-yahudu Uzeyruni'bnu...» âyet-i kerimesi buna delildir. Ölü iken Hazret-i Üzeyr'in duası ile hayat bulan Yahudi tâifesinin sarı benizli ve kuvvetsiz olmaları, ağızlarının leş gibi kokması, hep bu sebebdendir.

Hazret-i Üzeyr bundan sonra yüz sene daha yaşayıp vefat etti. Remle (Filistin) şehrinde defnolunmuştur. Sonra, Cenâb-ı Hak kudretini göstermek için Hazret-i Üzeyr ile eşeğine can verdi. Üçyüz sene daha halkı dine davet etti. Buna da «fe emâtehullahu miete âmin...» âyet-i kerîmesi delildir. Hazret-i Üzeyr yine vefat edip, Yafa şehri dışında bir yerde defnolundu. Onun için, Hazret-i Üzeyr'in iki yerde kabri vardır. Biri Remle'de, biri de burada. Hazret-i Üzeyr'i Avrupalılar kabrinden çıkarıp Kızılelma'ya götürmek istediklerinde büyük bir zelzele olup Askalân, Kalansuva, Reble, Filistin şehirleri ve kaleleri bu zelzeleden harab oldu. Halkı da helâk olup, buraları tam üçyüz sene kır gibi kaldı. Sonra yine gelişmeye başladı. Mısır hükümdarı Melik Kâmil (17) zamanında, İspanya ve diğer ül-

(17) Eyyûbilerden olup Kudüs'ü Avrupalılara satmıştır.

kelerin Hristiyanları tekrar Kudüs'ü elde ettiler. Fakat Hazret-i Üzeyr'in kabrine el sürmeye cesaret edemediler. Eşeğin kemiklerini kabirden çıkararak götürdükleri ve eşeğin iki ön ayağının kemikleri Nemçe (Avusturya) çasârının hazinesinde mücevher işli bir kutu içinde saklı olduğu bilinmektedir. Arka ayak kemikleri de İtalya'da Kızılelma (18)'da, Rim Papa hazinesindedir. Diğer kemikleri yine burada, Hazret-i Üzeyr kabri yanında gömülüdür. Avrupalıların Kudüs'ü ele geçirmelerinden faydalanan Malta atlıları da Nablus yakınında Sabastiye köyünde yatan Hazret-i Yahya'nın mübârek cesedini çalıp Tarsus civarında karargâhları olan Karagörgez adlı kaleye getirdiler. Orada Müslümanlardan rahat göremeyince Rodos'a geldiler. Rodos da 928 senesinde Süleyman Han tarafından kuşatılınca, Hazret-i Yahya'nın cesedini alıp Malta adasına geldiler. Cesed, hâlâ orada Saint-Sean (Hazret-i Yahya) hazinesinde gömülüdür. O vücudu gayet mukaddes sayarlar. Sefere gitseler, açtıkları bayraklara Hazret-i Yahya'nın mübarek elinin resmini işlerler. Malta atlılarının bütün Hristiyanlarca muhterem ve aziz olmalarına sebeb, Hazret-i Yahya'nın cesedinin kendilerinde olmasıdır. O cihetle, Sen Jan atlıları diye şöhret bulmuşlardır. Hazret-i Yahya'nın mübârek başı ise Şam kalesinde, Ümeyye Câmii ortasında, yeraltında altın bir tepsi üzerine konulmuş olup halen oradadır. 798 tarihinde, Timurlenk açtırarak ziyaret etmiştir. Fakat Üzeyr'in Kabrini kimse açmaya muvaffak olamamıştır. Hazret-i Üzeyr, tam bir celâl ve izzet sahibidir. Kabrinin açılmasına razı olmaz.

Buradan aşağı yine kıble tarafına düz ve geniş güzel bir sahra içinde giderek, Şeyh Ravdeyn hazretlerini ziyaret ettik. Önemli bir ziyaret yeri olup, ihtiyaç sahipleri ziyaret ederler. Bu semtlerde sahile inen Türkmen kabilelerinin hepsi bu zâta bağlıdırlar. Oradan ileri giderek Hazret-i Lut kasabasına geldik. Eski bir şehirdir. Hazret-i Lut burada oturduğu için Lut şehri demişlerdir. Eskiden büyük bir şehir imiş. Buhtu'n Nasr harab etmiş! Büyük yapı kalıntıları hâla görünür. Gazze sancağı toprağında, Filistin Remlesi kazası sınırları içinde bir nahiyedir. Lut gölü sahilinde bin hânesi, üç câmii ve mescidi, han, hamam ve tekkesi, çarşı ve pazarı vardır. Suyu ve havası o kadar güzel değildir. Zirâ Lut gölünün fena kokusu, rüzgâr ile gelip bütün halkı sersem eder. Paşa evkafı olduğundan mütevellisi hakimdir. Muhtesibi, nâibi ve subaşısı vardır.

(18) Roma şehri.

Lut Gölü: Fena kokulu, zehir gibi acı bir göldür. Hazret-i Lut zamanında Cenâb-ı Hak Lutlulara gazab edip, leşlerini melekler vasıtası ile havadan bu göle döktürmüştür. Leşler suyun yüzüne çıktığında su fena kokulu olarak kalmış ve bu güne kadar bu kokusu devam etmiştir. Şeyh Necîbüddin, Şeyh Ali el-Vahî ve Hatıb Muhammed Şennâdi hazretleri yemin ederek söylemişlerdir ki: «Biz gördük, yakın zamanda yüzlerce Lut kavmi ölüsü bu gölde su yüzünde dolaşıp kenara geldiklerinde, gemiciler onların kefenlerini alırlardı. Balıklar önce avret yerlerini koparıp yerlerdi!». Bu şehir halkı, gölün balıklarını Lut'lu eti yiyorlar diye yemezler. Allah korusun, arslan pençesi gibi yüzgeçleri olan siyah bir çeşit balığı olur ki, insan etinden başka bir şey yemez.

Bu kasabayı dolaştıktan sonra, yine kıble tarafına giderek iki saatte Remle kalesine geldik. Tarihçilerin bildirdiğine göre, Tufandan sonra yeryüzünde kurulan şehirlerden biri de budur. İlk kurucusu Nuh oğlu Sam'dır. Sonra Buhtunnasr, eski Mısır'ı harab etmeye giderken bu şehri de harab etmiştir. Nice kereler yıkılıp yapılmış olup hükümdardan hükümdara geçmiş, sonunda 922 senesinde Selim Han Sultan Gavri'den almıştır. Gazze sancağı toprağında hâkimliktir. Yüzelli akçelik şerif kazadır. Bütün nahiyelerinden kadısına senede yedi kese gelir olur. Muhtesibi, subaşısı, Şam yeniçeri serdarı, müftüsü ve nakibüleşrafı vardır. Evlerinin damı toprak ile örtülüdür.

Remle Kalesi: Kumluk bir yerde olduğundan adına Remle kalesi denmiştir. Sağlam yapılı güzel bir kaledir. Hendekleri kum ile dolmuştur. Kale içinde evleri, dizdarı, yetmiş kadar kale askeri vardır. Burç ve kulesi ve asıl kalesi pek sağlam değildir. Kale dışındaki varoşu gayet sağlamdır. Buranın karpuzu Remle karpuzu olarak meşhur olup çok suludur.

Ziyaret yerleri: Hazret-i Nuh oğlu Sam oğlu Erhameş, dörtyüz altmış beş yıl yaşamıştır. İbn Abbas'a göre, Cemşid zamanında vefat edip bu Remle kalesi dışında defnolunmuştur. Halen ziyaret olunur. Amma Çemşid'in ömrü belli değildir. Ancak nice tarihçiler: «Yediyüzelli yıl hükümdar olup tahtta oturmak, ilmi öğrenmek, silah düzmek, yün ve ibrişim yapmak, çeşitli hayvanların derilerini tabaklayıp işleyerek kürk giyinmek, dalgıçlık yaptırıp deniz dibinden inci çıkartmak, şehirden şehire yol açmak, kerpiç, kireç, alçı misk, öd, anber, kılye gibi çeşitli kokuları bulmak, çadır, hamam, nefir, zurna, gözlük, sabun, kiriş ve benzerlerini yapmak, halkı ilim

sahibi, asker, sanatkâr, çiftçi gibi sınıflara ayırmak, Istahar (19) şehrini imâr etmek hep buna nasib olmuştur» derler. Bu şehirde hak ve adalet üzere hükümet ederken, kendisine delilik gelerek Rumeli'de Filibe ve Tırhala panayırları semtinde haşâ sümme hâşâ ilahlık iddiasında bulunmuştur. Sonra, Ad'in oğlu Şeddâd onun üzerine gitmiştir. Cemşid, Boğazkesen (Rumelihisarı) hisarından Anadolu tarafına geçip, büyük bir ordu ile Ayasluğ şehri sahrasında Şeddâd ve oğlu Dahhâk ile büyük bir savaşa girişmiştir. Sonunda Cemşid hezimete uğramıştır. Cemşid'i yakalayıp Dahhâk'ın huzuruna getirdiklerinde, onu iki levha arasına koyup destere ile biçtiler. Hâlâ Kuş adası dibinde gömülü olup, ziyareti yasaktır.

Hazret-i Lokman ziyaret yeri: Sudanlı, esmer renkli bir hekim idi. Cenâb-ı Bârî kendisine hikmet vermiştir. Dağlarda yetişen ot ve diğer bitkiler ona kendi dilleri ile: «Ya Lokman! Ben şu derde devâyım» derlerdi. Hatta ecele dahi derman bulmaya çalışırdı. Mukaddes toprakların son kısmında, Adana şehri yakınındaki Misis köprüsünden Cihan (Ceyhan) nehrini geçerken, Cibril kanadiyle elinden kitabını nehre düşürdü. Lokman, sonra seyahate başladı. Said toprağında Asvan şehrinde, Hazret-i İdris'in mağarası içinde uzun zaman kaldı. Ben bu mağarayı gördüm. Allah'ın hikmeti, hâlâ mağara içinde zencefil, tarçın, karanfil, besbâse, kebâle ve kâkule kokusundan insanın dimağı kokulanır.

Oradan çıkıp bu Remle'ye gelir ve burada derman bulmaya çalıştığı ecel eline düşüp cennet tarafına gider. Remle dışında defnolunmuştur. «Ve iz kâle Lokman...» âyet-i kerîmesinde bazı tefsirciler nebîliğine hüküm vermişlerdir. Kabri herkes tarafından ziyaret olunur. Anuş, Nefah, Ahnuh, Kınan gibi Samoğullarının da kabirleri bu Remle'dedir.

Ubâde bin Sâmin ziyaret yeri: Peygamberimizin ensârındandır. Hazret-i Amr bin Âs ile Mısır'ın fethinde bulunmuştur. Hazret-i Osman'ın halifeliği zamanında Hicri 34 tarihinde vefat etmiştir. Tarih kitapları bu şehirlerde birçok peygamberlerin gömülü olduklarını yazarlarsa da, ziyaret edebildiklerimiz bunlardır.

Buradan kıble tarafına yöneldik, çöl içinde giderek Sedud hanı menziline geldik. Gazze toprağında gelişmiş, güzel, şirince bir kasabadır. Kale bedenleri gibi bedenleri olan büyük bir hanı vardır. Camii, hamamı, küçük bir çarşısı da var. Buradan yine kıble tarafına giderek eski bir şehir olan Gazzetü'l Hâşim'e geldik.

(19) Istahar yani Perse Polis, eski Medya hükümetinin merkezi idi. Şimdiki Şiraz'a yakın olup harabe haldedir.

Gazzetü'l Hâşim: Askalan'a hududdur. Hâssân topraklarındandır. Bu eski şehre ayak basınca, doğru şehir hâkimi olan Hüseyin Paşa'nın evine gittik. Murtaza Paşa efendimizin mektupları ile ipekli hâre hediyeleri verdiğimizde dünya kadar sevindi ve sevgi mektuplarını okutturdu. «Evet, borcumuzdur. İnşaallah sizinle gönderip borcumuzu öderiz» diyerek, bana bir ev döşetti. Paşa ile gece gündüz sohbete koyulduk. Meğer paşa, dostlardan şen ruhlu, Hâtem Tay (iyi) huylu, kerem sahibi, güzel yazı yazan, tarihçi bir kimse imiş. Benim seyahati isteyen ve seven biri olduğumu öğrenince, şehrin âlimlerini ve tarihçilerini topladı. Gece gündüz tarih kitaplarını inceledik. Onlardan öğrendiklerimize göre, Tufan'dan sonra kurulan şehirlerden biri de bu Gazzetü'l Hâşim'dir. İbn Solak (Solakzâde) ile Hattat el-Kaddâî yazarının ve el-Tecrîd fi's-Sahâbe sahibi Zihni'nin yazdıklarına göre, bu şehrin ilk kurucusu Nuh aleyhisselâm'ın oğlu Sam'ın oğlu Mermâsim'dir. Bu Mermâsim nice seneler yaşayıp, Hâssan ve Taberistan'da nice şehirler kurmuştur. Bu şehirden üç mil uzak bir yerde diğer bir şehir daha yaptırıp, ismini Mermâs koymuştur. Buhtunnasr'dan beri harabdır. Fakat kalıntılar şehrin büyüklüğünü göstermektedir. Calinos Hekim, şehrin gelişmiş zamanında buraya uğramış ve burada vefat etmiştir.

Gazze, büyüklerin gözünde olduğundan, hâlâ gelişmiş haldedir. 922 tarihinde Gavri'den Yavuz Sultan Selim'e geçmiştir. Şam eyâletinde sancakbeyi merkezidir. Mirlivasının padişah tarafından geliri 508328 akçedir. 7 zeâmeti, 107 tımarı vardır. Kanun üzere cebelüleri ile yüzelli askeri olup, paşası ve alaybeyisi sancağı altında sefer ederler. Üçyüz akçelik şerif kazâdır. Köylerinden kadısına senede dört bin, paşasına seksen bin kuruş gelir sağlanır. Bu sancak, çok gelişmiş güzel bir şehirdir. Dört mezhebde yüksek bilgi sahibi şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı, şehrin ayân ve eşrafı, âlim ve salihleri, muhteşem sipâhi birlikleri ve sanatkârları vardır. Şehir nâibi, şehir subaşısı, şehir muhtesibi ve bacdârı da vardır. Bu şehir kayd-ı hayat (ölünceye kadar) ve çocuklarına geçme şartı ile Hüseyin Paşa'nın Selim Han'dan miras ocağı olduğundan, gelirleri hep paşa hâssıdır.

Gazze Kalesi'nin yapısı: Eski zamanda yapılmış olan kalesini Buhtunnasr harab etmiştir. Şimdiki kalesi sonradan yapılmıştır. Deniz kenarından doğu tarafa doğru bir saat uzaklıkta kumluk içinde, dörtgen biçiminde, taştan yapılmış küçük bir kaledir. Duvarının yüksekliği yirmi zira'dır. Kale askerleri daima mevcud olup bekçilik ederler. Zira gayet tehlikeli ve çöl Araplarının hududu olduğundan

düşmanı çoktur. Kale içinde ayân ve şehir halkının kıymetli eşyaları saklıdır. Kale içinde toprak damlı asker evleri vardır. Bir câmii, buğday anbarları, cephânelikleri, güzel ve hoş şâhî topları vardır. Bu kalenin kıble tarafındaki varoş bir şehir gibidir. Kale kapısı önünde yol aşırı bir mescidi vardır. Üç vakit namaz kılınır. Cemaati boldur.

Asıl şehir: Düz, geniş bir sahradadır. Altı mahallesinde 1300 ev vardır. Bütün yapıları taştan olup, damları toprak ve kireç ile örtülüdür. Saraylarından Hüseyinpaşa Sarayı'nın yapısını dile ile anlatmak imkânsızdır. Her gece iki yüz atlı misâfir eksik değildir. Yetmiş mihrab camileri vardır. Onbirinde Cuma namazı kılınır. Çarşı içinde cemaati bol olan Hüseyinpaşa Camii vardır.

Hüseyinpaşa Camii: Güzel bir yapıdır. Bütün Mısır, Şam ve Kudüs mimarlarınnı birbirine üstün gelmek için sanatkârâne işledikleri eşsiz bir câmidir. Hesap bilenler, câmie baktıklarında son derece hayrete kapılırlar. Büyük ustası bu câmie üç tabaka şerefeli, düzgün ve yüksek bir minare yapmıştır ki, bir yerde benzeri yoktur. Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın camii dahi bunun kadar geniş değildir.

Şehrin ortasında Abdüllazim ve ona yakın Murgan tekkeleri vardır. Şehrin iki yüz sebili olup, şehir çölde olduğundan akarsuyu yoktur. Suları hep kuyu suyudur. İçilecek suyu, dışarıdan develer ile getirilir. Hamamlarından Paşa Hamamı ve İsker Hamamı iç açıcı güzel hamamlardır. Tam altıyüz dükkânı vardır. Gerçi pek bender şehir değildir amma, çarşısında kıymetli eşyalar bulunur. Saraçhânesi, gazazhânesi taştan yapılmış olan güzel pazar yerleridir.

Halkında, Gazzetü'l Hâşim ben'i denilen yakışıklı ve gâyet sevimli bir çeşit ben olur. Samur, çuka ferâce, atlas ve kabalar giyerler. Orta halli olanları çuka ve sâde beyaz giyerler. Sanatkâr ve fakir halkı hepsi alaca kerâme ve aba giyerler. Halkın bazısı beyaz renkli ve siyah kaşlı, bazıları esmer renkli, canlı hareketli, sıhhatli, keremli ve sevimli kimselerdir. Kazançlarını çalışarak sağlarlar. Dördüncü iklimin ortasında olup havası güzeldir.

Beyaz deve dişi buğdayı ve arpası makbuldür. Pamuk ve ipeği meşhurdur. Alaca, sof, kerâke ve Gazze mendilleri, peşkir ve futaları ve sipâh pistovları meşhurdur. Yedi bin bağı vardır. Zeytini, dudu, limonu, turuncu, narı, inciri, sulu üzüm ve karpuzu, hurması, dünyayı tutmuştur. Mısır'a yüzlerce deve yükü zeytinyağı gidip oraları zenginleştirir. Güzel yağdır

Mesire yerleri: Gazze yakınında Übülle denilen yerde küçük bir sahra vardır. Bu sahrada beş aded güzel pınar akar. Bunlara Ayn-ı

Seccân (Seccân pınarı) derler. Kış mevsiminde suları oldukça bollaşır. Akan suları bir çukurda kaybolur. Yaz günleri kaynakları gayet azalır. Buralarda pınarların kenarlarına yastık, tencere ve kazan kadar yuvarlak taslar döşenmiştir. Bu taşlar arasında küçük bir ırmakcık bulunur. Suyun kenarında bir parça halinde yüksek ve büyük bir küp vardır. İçi ağzına kadar su doludur. Bu köyden bir ordu asker on gün on gece su taşısalar, yine bir damlası eksilmez. Daima su ile dolu durur. Suyunu almasalar, yine olduğu gibi dolu durur. Asla taşmaz. Garip bir hikmettir. Asıl garibi şudur ki, bu sudan vahşi kuşlar ve hayvanlar içse tüyleri dökülüp çıplak kalırlar. İnsanlar içse birçok dertlerine deva olur.

Diğer bir hikmeti de şudur: Bu yuvarlak küpten kötü bir adam su almak istese, bir damla su bulamaz. Günahsız, temiz bir el uzansa, su ile dolu olur. Bu küpü, buraya yakın Mermas şehri harâbesinde yatan Hekim Calinos tılsımla koymuştur derler.

Bir gariblik daha: Tarihçilerin söylediğine göre, Hazret-i Peygamber'in doğumundan 882 yıl önce Büyük İskender zamanında, bu Gazze yakınında deniz kenarında, Askalân şehrinden ta Kıbrıs'a kadar deniz içinde geniş bir yol vardı. Bütün kara ve deniz tüccarları o yol ile gidip gelirlerdi. Hatta Mısır'da kıptiler zamanında yapılan kilisenin sütunları bu yoldan camış ve develer ile getirildi diye söylenir. Sonra İskender devrinde Hamalı bir yahudi, Mısır'ın Nil nehrini sihir ile Hama şehrine getirirken, o şişe içindeki Nil suyu yere düşmüş ve deniz haline gelerek Kıbrıs yolunun yarısı suyla kaplanmıştır. Diğer yarısı da, daha önce İskender'in Karadeniz'i kesip Akdeniz'e karıştırdığı yerde suyla kaplanmıştır. Bu güne kadar gemiler Kıbrıs'tan gelirken, o yolları denizde görünce sığ kısımlarından kaçıp gemilerini alarga ederek geçerler.

Ziyâret yerleri: Gazze şehrinden bir saat uzaklıkta, batı tarafta deniz kenarında, Askalan köyü harabesi vardır. Bu büyük şehri Buhtunnasr harab edip İsrailoğullarını yoketmiştir. O asırdan beri şehir gelişemeden kalmıştır. Bu harâbelikte bulunan eserleri yazmaya kalksak, bir kitap olacak kadar uzar. Bunun için sadece ziyaret yerlerini yazıyoruz :

Hazret-i Askalân: Bunlar yedi kardeş idiler. Yahudiler yedisini de peygamber zannederler. Kardeşleri: Sühâde, Vâdin, Elve, Havra, Yehdi ve Semlân'dır. Hepsi Askalân şehri dışında gömülüdürler. Çoğunlukla Safed yahudileri, Akkâ'dan gemiler ile gelip ziyâret ederler. Karadan gelmeye korkarlar.

Gazze'nin kıble tarafında, tekkesi içinde es-Şeyh Şâvân hazretleri vardır. Ulu sultandır. Mübârek isimleri Şaban'dır amma, halk Şeyh Şavan der.

Şehrin ortasında Şeyh hazret-i Abdülazim, Şeyh Ali bin Fergan büyük ziyaret yerleridir.

Şehrin batı tarafında, deniz kenarında Şeyh Hasan Râmidî ile Şeyh Rıdvan'el-ulâ vardır. Hepsi de kutubluğa ayak basmış büyük sultanlardır.

Sonra Hazret-i Hâşim bin Abd Menâf, Hazret-i Peygamberin büyük atasıdır. Gazze'de gömülüdür. Gazze'ye cahiliyet devrinde gelmiştir. Vefat ettiğinde daha Hazret-i Muhammed'in nurlu ışığı yok iken, kıble Kudüs olduğundan o yana yaslandırılıp defnedilmiştir. Nice tarihlerde, bu Haşim'in Gazze'de hakim olmasından dolayı, şehre Gazzetü'l Hâşim derler diye yazılıdır. Bazı kimseler, cahiliyet devrinde vefat etmiştir diye ziyaret etmezler. Fakat nicesi, Hazret-i Resul hatırı için ziyâret ederler. Güzel ve faydalı bir tekkesi vardır. Bu Gazze'den Kudüs'ün doğusuna iki menzildir. Nablus ise doğusuna bir menzildir.

Burada on gün zevk ve sefa edip, mümkün olduğu kadar ziyaretlerde bulunduk. Hüseyin Paşa'dan Murtaza Paşa efendimizin on kese parasını aldım, paşaya iki küheylân kısrak ile bana bir kese yol harçlığı verdi. Bütün dostlar ile vedâlaşıp yola düştüm.

6 saatte Sedud hanına, kuzeyde 9 saatte Remle şehrine, yine kuzeyde 6 saatte Celcule, 9 saatte Kakon'a, 8 saatte Lecun hanına, 9 saatte Ayn-ı Neccâr'a, 8 saatte Akabü'l-han menzillerine uğradık. Yine kuzeye taşlık içinde gidip, Hazret-i Yusuf kuyusuna geçtik. Hayat suyundan içip kuyu yanındaki hanı seyrettik. Oradan Ken'an bölgesinde Yakûb'un hüzünlü kulübesini geçip, aşere-i mübeşşereden Sa'd İbn Ebî Vakkâs'ı ziyaret ettik. Sonra yine kuzeye giderek Yakup köprüsü hanında menzil aldık.

Buradan yine kuzeye büyük bir meşe ormanı içinden gidip, 8 saatte Kunaytara kalesine geldik. Süleyman Han vezirlerinden Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kalesi, hanı, câmii ve imâreti vardır.

Buradan yine kuzeye doğru taşlık ve bayırlık yerleri aşıp Turunciye köyünü geçerek, 8 saatte Sa'saa kalesine geldik. Sonra yine kuzeye giderek Darube köyünü ve Ahmetpaşa Kasrı'nı geçip Şam'a v[illegible]dık. Şam'ın batı sınırında Gökmeydan denilen yerde Murtaza Paşa efendimiz ile görüşüp, sonra istirahate çekildik. Burada Paşa efendimizin temiz ayağına yüzümüzü sürüp, on kese ile iki kısrağı

ve mektupları verdik. Görevden alındığı sırada on kese eline girince, bütün karakullukçulara bahşişler verdi. Bana da üçyüz kuruş ile bir kısrak verdi. Geldiğimden dolayı da dünya kadar sevindi. Şam'ın Gökmeydanı'nda eğlenceye koyulduk. Görevden ayrıldığından, Hacc-ı şerife gitmesi mümkün olmadı. Yedi baş devemizi yediyüz kuruşa ve mahfil emanetini bir kese kuruşa Ali Mecâzi adında birine satıp, Anadolu'ya gitmeye karar verdik. Bu esnada İstanbul tarafından Vezir Kara Murat Paşa ağalarından Ali Ağa gelip, Murtaza Paşa efendimize Sivas valiliği emrini getirdi. Paşa, ağaya bir kürk ve on kese vererek ağayı Anadolu'ya gönderdi. Ben bütün dostlarla vedalaşıp, Hazret-i Yahya'yı, Muhyiddin Arabî, Şeyh Bilâl Habeşî'yi tekrar ziyaret edip dualarda bulundum.

⁂

1059 SENESİNDE ŞAM'DAN ANADOLU'YA GİTTİĞİMİZ

ZİLKA'DE ayının birinci günü Mısır'dan azledilen Emin Paşa Şam'ın Gökmeydanı'na kondu, o gün Murtaza Paşa efendimizle Şam'dan kalkıp kuzey tarafa doğru yol aldık. Bağlar içinden geçerek Marsata köyüne geldik. Burası üçyüz hâneli, camii ve hamamı olan bağlı, bahçeli güzel bir köydür. Burada bir gün kaldık. Şam ayânından o kadar at, katır, deve, yiyecek ve kıymetli hediyeler geldi ki, paşaya görevinde iken o kadar hediye gelmemişti.

Buradan da ayrılarak Nusayra köyüne geldik. Bunun da yüz haneli, camii, hamamı, bahçeleri, çarşıları ve dükkânları olduğu daha önce anlatılmıştı. Buradan hareketle Karalar Kalesine geldik.

Karalar Kalesi: Bu kale eşkiya ve çöl Araplarından korunmak için yapılmış olup, etrafına ve kale içine on iki bin zenci askeri konulduğu için Karalar Kalesi adıyla tanınmıştır. Vaktiyle bu kale sayesinde, Şam yolu güvenli imiş. Bu kale çölde, yalçın kaya üzerinde, beşgen olarak yapılmış yüksek bir kaledir. Fakat zaman geçtikçe bazı yerleri yıkılmaya başlamış olduğundan, içinde insanoğlundan hiç kimse kalmamıştır. 922 tarihinde Selim Han Mısır'a giderken fethetmiştir. Sonra harab olmuştur.

Buradan yine kuzey tarafa bütün asker ile giderken Şeyh Çıplak Bekâr adlı ilâhi bir meczûbun bazı garip halleri olmuştur ki, aşağıda anlatılmıştır:

Şeyh Çıplak Bekâr'ın hikâyeleri: Şeyh Çıplak Bekâr başı kabak, yalın ayak ve çıplak olup, iki ellerini omuzlarına koymuş, zevk ve şevke gelmiş olduğu halde İslâm askerleri arasında salına salına yürürken, yüksek sesle: «Ben Bağdad'dan geldim» demeye başladı. Devecilerbaşı Halil Ağa gayet dindar bir kimse idi, ona: «Ey Şeyh Bekâr! Bağdad nerede, biz nerede?» dedi. Şeyh Bekâr kızarak, «Bismillah» deyip iki elleri omuzunda iken, sağ eliyle omuzundan bir salkım Bağdad hurması çıkardı ki henüz ağacından kopmuş olup, kırk Osmanlı batmanı gelirdi. Onu devecibaşıya verip: «İşte Bağdad hurması» dedi. Şeyh Bekâr, gülerek Murtaza Paşa'nın da yanına varıp: «Ya Murtaza! Anadolu'ya git, sonra İstanbul'a git ve sonra Bağdad'a git» diyerek, daha nice rumuzlu sözler söyleyip, bir anda gölge gibi kaybolup Şam'a döndü.

Sonra devecibaşı, Şeyh Bekâr'ın verdiği hurma salkımını Murtaza Paşa'ya verdi. Murtaza Paşa: «Subhanallah, henüz kopmuş Hıstâvî Bağdad hurmasıdır» diyerek, önce bana bir çengel hurma verdi. Üç tanesini hatır için yedim, gerisini sakladım. Hâlâ yanımda saklı olup, sara ve nüzül hastalarına birer tâne veririz. Allah bilir, Şeyh Bekâr'ın hikâyesi böyle olmuştur. Bir gün önce bizimle beraber Karalar kalesinde çadırlarımız arasında konuşup dolaştığı halde, ertesi gün bir salkım Hıstâvî hurması getirdi. O zaman Bağdad ilinde hurmanın çiçeği bile yok idi. Evliyâ kerâmeti hakdır.

Ermişlerden çıplak bir kimse idi. Himmeti hâzır ve nâzır ola. Onunla konuşup hayır duasını alırdık. Benim evimde bir dairesi var idi. Bize geldiğinde muhakkak daireyi bulup elime verir, «Defe vur!» deyip sıçrardı. Ben çaldıkça, o mest olup kendinden geçercesine raks ederdi.

Diğer bir hikâye: Şeyh, Bağdad'lı idi. Bağdad'da bir câmide müezzin olup gece yarısı temcit okurken, Allah'ın rahmet kapısını açık görünce, minareden kendini aşağı atar ve çıplak olarak Şam'da dolaşmaya başlar. Çarşı ve pazarda çıplak gezer.

Diğer bir hikâye: Bir defasında yine bir çorbacının hamile hanımına kese ve sabun sürdükten sonra:

— «Bu senin karnındaki oğlan benim mânevî evlâdım olup, benim gibi gezsin!»

Demiş, Allah'ın emri ile kadın elmas parçası, nur gibi bir erkek çocuğu doğurmuş. O an Şeyh Bekâr da kapıya gelip:

— «Bizim oğlanı verin!» deyip, çocuğu alıp kulağına ezan okuduktan sonra annesine teslim edip gitmiştir. Allah'ın hikmeti, henüz

doğmuş olan bu temiz çocuk harekete başlayıp nice kelimeler söylemiş. Beşik, kundak, elbise gibi şeyleri asla kabul etmezmiş. Üç yaşına vardığında, Çorbacı Ağa'nın oğlu da çıplak olarak Şeyh Bekâr'ın yanında gezmeye başlamış. Bütün vücud yapısı, hal ve hareketleri hep şeyh Bekâr'a benzerdi. Lâkin Şeyh Bekâr çok söz söylemez iken, bu manevî oğlu daima konuşurdu. Her kime rasgelse onunla söyleşirdi. Adam bulamasa hayvanlar ile veya taş ve ağaç gibi şeylerle konuşurdu. Himmeti var ola.

Sonra, Murtaza Paşa ile bu Şeyh Bekâr hurmasını yiyerek Humus kalesine geldik. Oradan, sırasiyle Dastan Köprüsü, Hama, Şeceretüd-dür, Maarratu'n-Numan kalelerine gelerek menzil aldık. Maarratu'n-Numan, Halep eyâletinde paşa sancağıdır. Hezarpâre Ahmet Paşa'nın kardeşi defterdar İbrahim Paşa üç tuğlu vezir iken, burası kendisine arpalık olarak verilmiştir. Kırk bin kuruş gelir olur. Paşasının 230000 akçe hassı vardır. Yedi ze'ameti, seksen yedi tımarı vardır. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelileri ve paşa askeri ile bin beş yüz altmış asker olur. Üç yüz akçe pâyesiyle şerif kazadır. Kadısına altı kese gelir olur. Şeyhülislâm ve nakibüleşrafı da vardır. Halkı fakir olduğundan fazla hâkimleri yoktur. Kalesi haraptır. Şehir taşlık bir bölgede olup, 800 aded kâgir bina ve küçük, güzel evler vardır. Yirmialtı mihrab ibadethânesi bulunur. Suyu pınarlardan olup, temmuz ayında buz gibi soğuk olur. Bir hayat suyudur. Kokulu suların biri de budur, her tarafta meşhurdur. Bunun hakkında şu hikâyeyi anlatırlar:

Bir gün meşhur şâir Ebu'l-alâ e'l-Maarrî —ki anadan doğma kör idi— seyahat ile Bağdad halifesine varır. Şattü'l-Arab'dan su içtikçe, Ma'arre'nin su ve havasını aşırı derece över. Halife derhal Ma'arre şehrine adamlar gönderdi, Ma'arre'den kumkumalar ile su getirtti. Bir gün yemek yenirken şeyh su istediğinde, halifenin işareti ile Ma'arre suyundan verirler. Şeyh Ebu'l-alâ e'l-Ma'arrî bardağı eline alınca, suyun hafifliğini hissedip:

— «Bu su bizim Ma'arre suyu kadar hafiftir.»

Diyerek içmeye başlar. İçerken:

— «Allah Allah, mutlaka Ma'arra suyudur. Ya ben tayy-ı mekân ile Ma'arre'ye vardım, yahud Ma'arre'nin suyu Bağdad'a geldi.»

Der. Onun için, oranın Arapları arasında bu gibi hallerde: «Subhanallah, hâzâ mâi'l-Ma'arra, eyne havâiha?» sözü bir atasözü olarak söylenir ki, mânası: «Suphanallah, işte Ma'arre suyu... ya havası nerede?» demektir. Gerçekten de Ma'arre'nin ve Haleb şehrinin suyu ve havası yedi iklimde bulunmaz.

Ma'arre'nin bir hanı, bir hamamı, kırk elli kadar dükkânı olup, dut bahçeleri ve zeytinlikleri dünyayı tutmuştur.

Ma'arre'nin eski yerinde, Nuh Aleyhisselâm'ın oğlu Yuşa' medfundur. Yüzyirmi yıl yaşamıştır. Tih sahrasında Semud şehrinde oturur idi. Hazret-i Musa aleyhisselâm ile bazen görüşüp birlikte koyun güderlerdi. Musâ Peygamberden sonra yedi sene daha yaşamıştır. Kabrini bir Şam Trablus'unda, bir de burada ziyaret ettim. Bunlardan biri makam olsa gerek. Yuşa' Nebinin hanımı Musa Peygamberin kızkardeşi Meryem Hatundur ki, Tûr-ı Sina'da defnolunmuştur. Babası, Efrayim bin Hazret-i Yusuf'un oğlu Hazret-i Nun'dur. Mısır halkı, bu Hazret-i Nun'u hadis rivayetçisi Zinnûn-ı Mısrî zannederler ki yanlıştır. Mısır'da Şeyh Akabe-i Cuheyrî yanında yatan Zünnûn-ı Mısrî Mısır meliki Mukavkas'dan Hazret-i Peygambere elçilik ile gelmiş ve Hazret-i Resûlün nurlu cemâlini görünce kendiliğinden imana gelmiş keremli sahâbedendir. Yine Ma'arre'de, Ebu'l-alâ e'l-Ma'arrî hazretlerinin ziyaret yeri vardır.

Buradan hareket ederek Serremin şehrine ve oradan da doğu kısmında bulunan Seleme kasabasına geldik. Sermin, Hac cildimizde anlatılmıştır.

Seleme ise, Abbasilerden Abdullah el-Saffah yapısıdır. Haleb toprağında, çöl ile Bağdad yolunda büyük bir şehir imiş. Kalesi ve şehri harab olup, etrafında üçyüz kadar Arap evleri kalmıştır. Harap ve dağınık boş sahalardır ki, işlenilse güzel bir şehir olur. Eskiler Murad nehrinden buralara arklar ve tarhlar açmışlar ki, insan gördüğünde hayran olur. Ne çare, onların yerlerinde yeller esmiştir! Halkı Hâşimoğullarından olup, soy ve sicilleri kayıtlıdır.

Buradan yine Sermin'e geldik. Paşa yorgunluğunu giderinceye kadar burada kaldık. Bu sebeble, dört çevresindeki köy ve kasabaları gezdik. En güzelleri Bayha, Bekfelon, Edlib ve Şugur kasabalarıdır. Bunlar hep Hac cildimizde anlatılmıştır.

Buradan kalkarak yine kuzeye gidip, Teyman Hanı'nda menzil aldık. Halk, buraya Tuman Han'ı der. Kalesi ve diğer özellikleri Hac cildimizde anlatılmıştır.

Buradan yine kuzeye doğru giderek Haleb'e girerken, Haleb halkı deniz gibi paşanın alayını karşılamaya çıkmış, caddeler üzerine taklar yapmışlardı.

«Paşa, Haleb kalesi dışında Hünkâr Sarayı'nda istirahat edecek. On gün izindir.» diye, alay çavuşlarına tenbih ettiler. Bu şehrin de vasıfları Hac cildimizdedir.

Haleb'de işittiğimiz karşılamalara ait fıkralar: Seyahate başladığımızdan beri dokuz hükümdar ve yetmiş vezir ile şereflenip hepsinin hallerini öğrendim. Gördüm ki vezirler, vûkelâ, a'yân ve büyükler, hoş söyleyenler ile şakacılara, gammaz ve boşboğazlara oldukça itibar ederler. Hattâ Haleb'de Murtaza Paşa efendimizin Hünkâr bahçesinde havuz başında yanında bulunuyordum, bazı sefa düşkünü kimselerle sohbet ediyorduk. Çok defa konuşma sırasında son derece mübalâğa edip, açık açık yalan söylerlerdi. Söyledikleri sözlerin yalan veya doğru olduğunu biliyordum, çünkü anlattıkları seferlerin çoğunda ben de bulunmuştum. Ben onlarla münakaşa ettikçe, Paşa efendimiz onların açık yalanlarını tasdik edip pohpohlardı. Hattâ bir gün merhum Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın imamı Yahya Efendi, Şam'daki görevinden ayrılmış, Haleb'de bulunuyordu. Murtaza Paşa'nın kapıyoldaşı olması dolayısı ile sırdaşı ve has nedimi, itibarlı bir molla idi. Fakat gayet palavracı ve şakacı bir kimse idi. Onun anlattığı hikâyelerden bir kısmı şöyledir:

«Bir tarihte Revan kalesi'nde kuşatılmış olan Murtaza Paşa'yı korumak için Tabanıyassı Mehmed Paşa efendimiz kırkbin asker ile Erzurum'da kışlakta iken, Revan'ı İran şahının kuşattığı haberi geldi. Bunun üzerine askerimizle Erzurum'dan kalkıp Murtaza Paşa'yı kurtarmaya gittik. Yolda bir mızrak boyu kar sökerek Erzurum'a iki merhale olan Deveboynu denilen yere yedi günde güçlükle vardık, kar üzerinde çadır kurduk. Gece tipi, bora ve kızıl kıyamet çekerek orada yattık. Sabahleyin kalktık. Bir de ne görelim? Bütün çadırları kar kaplamış. Askerler üşümüş. Üç bin garibin el ve ayakları donmuş. Yüzlerce at ve deve de donmuş!.. Çadırları bozmaya ve atları çadırdan dışarı çıkarmaya kimsede kudret kalmadığından, Tabanıyassı bazı piyâde ağalarını Hasankale'ye ve diğer köy ve kasabalara gönderdi. On binden fazla eli kürekli, çapa ve kazmalı reâyâ gelip, Deveboynu'nda yol açtılar.

O gece yine kar yağmış, dere-tepe bembeyaz kar ile dolmuştu. Sabahleyin yine yollar açıldıysa da, devamlı kar yağışı bize on iki gün bu güçlükleri çektirdi. Halk bundan bıkarak, yorgun asker Mehmet Paşa üzerine yürüyüp:

— «Be hey Paşa! Bizi kırar mısın?» Revan kalesini Şah alırsa, baharda ister istemez geri alırız. Hemen kalk, Erzurum'a gidelim.»

Dediler. Paşa endişelenerek:

— «Ya padişaha ne cevap verelim?»

Dediğinde:

— «Biz hepimiz padişaha arzederiz. Siz de bizi salıp, kıymetli

başınız için Allah'ın kullarını Erzurum'un bu soğuk cehenneminden kurtarınız. Hemen dönelim.»

Dediler. Sonunda, Deveboynu aşılamadığından Revan'a yardım gönderilemedi. Bütün askere dönüş emri verilip, o kadar hazine ve cephâne kar içinde kaldı. Tabanıyassı'nın ağalarından Mehmet Ağa canından bıkıp, kemerinde olan iki bin sikke altını çadırın içini hançer ile kazarak gömdü. Sonra gökyüzüne bakarak bir gök bulut parçasını işaret belledi. Sonra düşe kalka Erzurum'a geldiler.

Yedi ay kışlıkta iken, Avnik ve Ziyaeddin kaleleri taraflarından Kürt beylerinin adamları gelip:

«Revan kalesini Murad Han yedi günde aldı. Şah ise yedi aydır döğüyor, alalı henüz yedi gün oldu. Kaledeki Muhammed ümmetini kılıçtan geçirip, kale miras malımdır diyor. İçine yetmiş bin asker muhafız koydu.»

Diye kötü bir haber getirdiler. Tabanıyassı efendimiz:

— «Revan kalesi gittiyse, cehenneme! Amma o serdar Kara Murtaza ne oldu?»

Dedi. Kürt:

— «Murtaza Paşa baktı ki kale içindeki asker aman ile onu şaha verdi, o da hasta idi, hemen parmağındaki elmas mührünü yutup çiğeri parçalanarak öldü.»

Deyince, Tabanıyassı da:

— «Bire mûrd oldu, hortladı desene» dedi. Sonra yanındakilere:

— «Efendiler! Revan'ın elden gitmesi Kara Murtaza'nın dünyadan gitmesine değmez mi?»

Diyerek zevk ve sevinç duyup, Kürde bolca para ve mal verdi. Acem Şahı'nın Revan'ı ele geçirdiğini Murad Han'a yazıp bildirdi!..

Hikâye buraya geldiğinde, Murtaza Paşa söze başlayarak:

— «Evet, o sene Deveboynu'nda büyük dert ve belâlar çekip Revan'ın imdadına yetişemediğimizden, kale kızılbaş eline geçti. Amma efendi, Mehmed Ağa'nın Deveboynu'nda kar altına gömdüğü kemer ile iki bin altın ne oldu?» deyince, Yahya Efendi şöyle cevap verdi:

— «Sultanım! On aydan sonra kar kalmayıp Mehmed Ağa adamları ile iki günde Deveboynu'na giderek altını gömdüğü yeri ararken nişan koyduğu bulutu bulup onun hizasiyle toprağı kazdı, altınları kemeri ile birlikte alıp Erzurum'a geldi.»

Yahya Efendi'nin bu denli yalan söylediğini işitince, aklım başımdan gitti. Toplantıda Haleb ileri gelenlerinden akıllı ve sözü din-

lenen birçok kimse vardı. Onlar dahi bunu alaya alıp güldüler. Paşa'nın gözdelerinden niceleri söze karışarak:

— «Mehmet Ağa'yı biz biliriz. Oğuz ve soylu bir kimsedir. Altın onun helâl malı olduğu için buldu» dediler. Hemen Paşa da:

— «Bu altın hikâyesine ben de şahidim» diyerek boşa şâhidlik edip, yalancı Yahya'yı doğruladı.

Halbuki Revan seferi esnasında, Murtaza Paşa dünya ve âhireti bilmez, kara kaşlı, sekiz yaşında bir sarıkçı çırağı idi. Sefere gitmeye kudretleri olmadığından Haleb'de kalmıştı. Gerçi bu hikâyenin doğru olduğunu ben de kabul ediyorum. Fakat o kar fırtınası içinde karı eşip yere altın gömerek gökdeki bir bulutu nişan koymak yalanını duyduğumda şöyle konuşmaya başladım:

— «Bre canım! O seferde binlerce yiğit çadırlarını bozup katır ve derelerine yükleyip giderken, şüphe yok ki çoğunun belinde altın ve kuruşla dolu kemerler var idi. Onları çıkarmadan selâmete ulaştılar. Ya Mehmet Ağa'ya ne oldu da iki katar deve ile vara gele, belindeki altın ve kemerinden mi aciz oldu? İstese hizmetkârlarının heybesine veya bir katarın üstüne koyabilirdi. Altın dedikleri maldır, mal ise candandır. İnsan nasıl olur da çölde o kar içine altın gömer? Ya o kışlakta... el tutmaz, ayak tutmaz, yer Nehcivan çeliği gibi olmuş... değil hançerle, Ferhad yapısı külünklerle bile bir parça yeri kazmak mümkün değil iken, nasıl olur da Mehmet Ağa yeri kazıp altın gömer? Özellikle on aydan sonra gidip gökte bulutu aynı yerde bularak altındaki çukurdan altın çıkarmak aklın kabul edeceği şeylerden midir? Bulutlar ilâ maşâllalı gökde yer değiştirmek üzere yaratılmışlardır. Ya o bulut nasıl aynı yerde durur?» dedim. Hemen nedimin birisi atılıp:

— «O sene öyle şiddetli kış oldu ki, güneşin ışığı birkaç ay donup yeryüzüne ulaşamaz oldu. O bulutlar da havada donup aynı yerde kaldığından, Mehmet Ağa nişan koyduğu bulutu bulup onun sayesinde altınını da bulmuştur» diye söyleyince, hemen Murtaza Paşa söz edip:

— «Evet, o sene öyle kış oldu ki, bulutlar gökte yürümeyip birkaç ay yerlerinde kaldı.» diyerek, Molla Yahya'nın palavrasını tasdik etti. Ben de şu şekilde itiraz ettim:

— «Bre canım! Bir adam Erzurum'un şiddetli kışında ölse, önce o ölüyü gömecekleri yere onbeş-yirmi yük odun yığıp ateş yakarlar. Toprak yumuşadıktan sonra, güçlükle gülünkler ile kazıp, beş-altı saatte bitirebilirler. Sonra cesedi tabutu ile getirip gömerken mezara öyle koyarlar ki, asla bir yerini oynatmazlar. Zira cesedin

bir âzası hareket ederse parçalanır. Çünkü vücud donup buz olmuştur. Bunun için cesedi but, oyluk ve kol gibi yerlerden sıkıca sarıp, mirasçıları ölü yıkayıcılara ve mezarcılara para verip hoşça gömmelerini rica ederler. Böyle olunca, hançerle yeri kazmak nasıl mümkün olur? Buluta nişan koymakla para nasıl bulunur? Allah'ın âdeti şöyledir ki, bütün yıldızlar ve güneş sistemi, ay ve bulutlar durmadan hareket ederler. On ay bir bulut nasıl olur da aynı yerde durur? Bir an bile durmaz, kaybolur.» dedim.

Mustafa Paşa efendimiz, Yahya Efendinin yalanını örtmek için:

— «Ya bilmez misiniz ki gökyüzünde demirkazık yıldızı nasıl yerinde hareketsiz durur? Öyle olunca, Erzurum vilâyeti gayet soğuk bir yerdir. Onun için orada o zamana ait olmak üzere bulutlar hareketsiz kalmış. Nitekim göğün gayet şiddetli kış yapan demirkazık tarafları da hareketsizdir.» dedi.

Baktım ki itiraz ile olmayacak, Mısır Süveyşinin med ve ceziri (gelgit) gibi iki tarafa akıp, Paşa ve Yahya Efendi'nin sözlerini tasdik için:

— «Efendim, doğrusu ya Yahya Efendi hazretleri duacınızın garip hikâyesini doğru bulup yeni usul üzere açıkladınız!» dedim. Buna karşılık olarak da başımdan geçen şu olayı hikâye ettim:

— «Benim efendim! Bir tarihte Kırım hanlarından İslâm Giray Han ile Kırım'dan Moskof'a sefer edip hesapsız ganimet malı alarak döndüğümüzde, Erbaîn ve Zemherîr idi. Bu kadar ganimet malı ile geldiğimiz yoldan dönmeye korkup, mecburen Heyhat sahrasını onyedi gün onyedi gecede aşıp, yortup gezmekte idik. Bir gece öyle soğuk oldu ki, yediyüz esir dondu ve bin kadar Tatarın eli-ayağı düştü. O sabah bana da rüzgâr sert yüz gösterip, sanki Cehennem azabı çektim. Yedi saat yaya yürüyüp, oldukça yorulduktan sonra atıma bindim. Dört saat daha gittiğimizde, altı yerden güneş ışığı göründü. Bütün Tatar yaşlıları hayrette kaldılar. Çünkü Allah'ın âdetidir ki güneş doğudan doğar. Halbuki böyle dört saat doğmayıp birden bire altı yerden, biri Heyhat'ın kıblesinde olan Çerkes vilâyetinden, diğeri güneyde olan Kırım'ın Kefe kalesinden, üçüncüsü batıdaki Alman vilâyetinden, dördüncüsü Leh tarafından, beşincisi ise Kuzey tarafında Karakov vilâyeti tarafından, altıncısı da yıldız tarafındaki Görlöv kalesi tarafından doğmuştu. Bu altı güneşin her biri, asıl güneşin ışığından daha fazla parlak idi. Gökden yere, balık ağzı yahut Tuba ağacı gibi, başı aşağı iniyorlardı. Bu, gü-

neşin doğu tarafı çok şiddetli kış yaptığından ışığının donmasından ileri gelmiştir.»

Böyle anlatınca, dalkavuklar ve fırsatçılar bir parça teselli buldular. O zaman anladım ki bütün vezirler, vekiller ve devlet adamları huzurunda dalkavukluk ve şakacılık yapmak lâzım imiş. Amma bizim efendimiz Melek Ahmet Paşa huzurunda bir kimsenin haddi mi vardı ki dalkavukluk ya da şaka yapmaya kalkışsın! Onu derhal toplantıdan kovar, bir daha adını bile anmazdı. Yanında bir kimse yalan söylese, o adamdan nefret ederdi. Allah, Osmanoğullarını dünya durdukça emin eylesin. Din ve devleti koruyan kimselerden bazı şairler şu güzel kasideyi yazmışlardır:

ŞEYHİ EFENDİ GÜFTESİ

«Dinle ey pâdişahım nâfi' olan sözlerimi
Habl-i Kur'an ile sabit - kadem ol bil ikrâm
Kutb u ervâh-ı mukaddes sana mâil olalar
Bulalar cümle taalluk ideler hubb-i kirâm
Bî garaz kimselere sormayıcak taşra işin
Maslahat bitmez ebed olsa ne denlû ikdâm
Bed duây-ı fukaradan seni mahfûz ide Hak
Fukara yol buiamaz ki ide hâlin i'lâm
Şahsa mansıb mı gerek mansıba adam mı gerek
İşte bu safvet-i dini bozan ey fahr-i azâm

Bu kasîde, kırk elli beyit kadar vardır. Fakat bu kadarı alındı.

Haleb'de zevk ve sefa ederken bizi mektup ve hediyeler ile Urfa'da Halîlürrahman şeyhi efendi hazretlerine gönderip, bana da bir at ile bir Gürcü kölesi ve yüz altın verdi. Onüç arkadaşla birlikte yola koyulduk.

Haleb'den Raka ve Rumiye eyâletine gidişimiz: Haleb'den kalkarak Bab kasabasında menzil aldık. Haleb eyâletinde Paşanın hassı olup, subaşısı idaresindedir. Üçyüz kişi ile idare olunur. Yılda yedi bin kuruş geliri vardır. Türkmen ve Arap eşkiyasının yerleştiği yer olan geniş bir kasabada toprakla örtülü bin altmış hanesi vardır. Yüzelli akçe pâyelidir. Yetmişaltı parça köyünden kadısına beş kese gelir olur. Onbir mihrab câmi ve mescidi, han, hamam ve çarşısı vardır. Bağları yok amma, bostanları çoktur.

Ebî Tâliboğlu Hazret-i Akîl'in ziyaret yeri: Hazret-i Ali'nin kardeşidir. Ebu Cehil'in öldürüldüğü savaşta Hazret-i Resûlün amcası Abbas ile amcasının oğlu olan bu Akîl esir edilip ikisi de müslüman

olmuşlardı. Sonra Hazret-i Akîl vefat edip, bu Bab'da defnolunmuştur. Herkes tarafından ziyâret olunur. Tekkesi bu tepenin üzerinde olup kasabaya bakar.

Şeyh Hâmid Dımışki: Ahmed Rufaî tarikatından büyük bir şeyhtir.

Şeyh Sühreverdi oğlu Şeyh Tahirûddin: Bu da büyük şeyhlerdendir. Emevî ve Abbasiler zamanında bu Bâb büyük bir şehir olduğundan, büyük zatların çoğu burada gömülüdür. Fakat eşkiya zulmünden Bab şehri harab olmuştur. Binlerce ziyaret yerleri kaybolmuştur.

Buradan hareketle Karaköprü köyünü sol tarafımızda bırakıp, Kızılhisar köyünde menzil aldık. Burası Haleb toprağında olup, kalesi harab fakat kendisi mamur, câmili, hanlı bir köydür. Buradan da kalkıp kuzeydoğuya doğru giderek Nizib şehrine geldik.

NİZİB ŞEHRİ

Fırat nehrinin batı tarafında, çöl içinde, bir dağın eteğindedir. Hanı, camii, çarşısı olan bir kasaba olup, bağ ve bahçesi yoktur. Yüzelli akçelik kazâdır. Daima Birecik'e bağlanıp nâhiye olur. Harun Reşid zamanında burası da güzel bir şehir imiş. Ayıntab'ın kıble tarafında bir konak vardır. Yaya olarak bir günde gidip gelinir. Buradan da kalkarak doğuya doğru giderek 6 saatte Birecik'e geldik.

BİRECİK KALESİ

Birecik, Fırat kenarında bir tepe üzerindedir. Abbasîlerden Harun Reşid, Bağdad'ın faydalı iskelesidir diye mamur etmiştir. Sonra hükümdardan hükümdara geçip, en sonunda Sultan Gavrî'nin veziri Çerkes Hayre Bey, Birecik'i ve Haleb'i, 922 tarihinde Birinci Selim Şah'a teslim etmiştir. Urfa eyâletinde sancakbeyi merkezi olarak kayıtlıdır. Beyinin hâssı 295220 akçedir. Tımar erbabı 109, ze'âmeti 15 olup alaybeyisi, çeribaşısı, yüzbaşısı vardır. Sefer zamanında, beyinin sancağı altında ikiyüz aded yetişkin silahlı askeri olur. Yüzelli akçelik şerif kazadır. Yetmiş aded köyü vardır. Bu nahiye köylerinden, kadısına senede altı kese gelir olur. Şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı, şehir nâibi, iskele başında gümrük emini ve iskele emini vardır. İskele emini Karamankulu ağalarından güçlü bir ağa olup, bütün kelek (20) ve mavna gemileri onun emrindedir. Yılda Suruc'-

(20) Geldânîler zamanında da kullanılan ve şişirme tulumlardan kurulu olan bu nakil vasıtaları hâlâ eskisi gibi ve aynı adla kullanılır.

dan ve diğer benderlerden yetmiş yük akçe gelir olur. Kars kalesi kullarına ulufe verir yahşî emanettir.

Birecik Kalesi'nin yapısı: Büyük Fırat nehrinin kuzeydoğu tarafında eğik bir yalçın kaya üzerinde, taştan yapılmış yüksek bir kaledir. Altı köşeli olup, burç ve kuleleri gayet sağlamdır. Her kulesi birbirine bakar. Hendeği yoktur. Zira altı tarafı gayya kuyusuna benzer kayalardır ki şahin, karakuş ve dölengeçler gibi yırtıcı kuşlara yuva olmuştur. Çevresinin uzunluğu belli değildir. Kıble tarafında, iç kaleye karşı sağlam bir demir kapısı vardır. Hepsi üç kattır. Amma iç kalesi kadar sağlam hisar, olsa olsa Mardin kalesi olabilir.

Varoşunda dokuz yüz kadar toprak ile örtülü ve kayalar üzerine yapılmış, yüzleri Fırat'a bakan iki katlı tahta evleri vardır. Alaybeyi sarayı, Emîn sarayı, Kadı sarayı, Melek Ahmet Paşalı Hacıkapıcı sarayı güzeldirler. Görevden alınmış olan dizdar Halil Ağa aşağıda oturur. Amma kale dizdarları yukarı kalede otururlar. Kaleden dışarı çıkan dizdar görevden alınır. Zira hükümdarların özendiği bir kale olup, askerleri ve Fırat'a bakan kuleleri üzerinde küçük-büyük yetmiş aded topu vardır. Kaleden kayalar içine su yolları vardır. Cephâneliği, buğday anbarları, büyük mağaraları vardır.

İç hisarda Selimhan Camii vardır. Diğer binalar aşağı varoşdadır. Onbir mihrab cami ve mescidi, tekkesi, sıbyan mektebi, iskele başında hanı ve hamamı, küçük ve faydalı çarşısı ve pazarı vardır. Burası Haleb ve Bağdad gibi iki büyük şehrin iskelesi olduğundan, dükkânlarda kıymetli eşyalar bulunur.

Gayet verimli olan Birecik sahrasına Zeytin Vadisi derler.

Büyük Fırat nehri: Erzurum tarafına seyahat ettiğimizde bu Fırat nehrinin doğuş yeri olan kayanın Erzurum'un iki menzil kuzeyinde Gürcistan boğazında bulunan Dumlubaba Türbesi yakınında bir mağarada olduğunu, Kemah kalesine uğrayıp İzoli Kürtleri içinden geçerek nice kale ve nâhiyelere uğradığını ve Malatya yakınında Bingöl yaylasından gelen Murad suyuna karıştığını anlatmış idik.

Murad suyu, Muş sahrasında Çanlı Kilise yakınından geçip eski Muş ve Palu'ya uğrayarak Malatya geçidinde Fırat ile birleşir. Fırat, Birecik'e gelinceye kadar yetmiş aded kol alır. Mukaddes yerler içinde en büyük nehirdir. Birecik'den her sene binlerce tulumdan yaptıkları kelekler ile Osmanlı tüccarları kıymetli eşyalarını alır, Caber ve Raka'ya yük boşaltıp üç günde Bağdad'ın dışındaki

Muşlar kalesine gelirler. Burası bender iskele olduğundan, mallarını çıkarırlar. Ne zaman ki Dicle ve Fırat taşar, iki büyük nehir Bağdad ovasında birbirine karışır. Amma bu pek nadir olur. Bazı seneler Şattü'l - Arap taşıp Bağdad'ın köprü kapısından içeri girer.

Melek Ahmet Paşa efendimiz Bağdad valisi iken, Murad Han zamanında Şatt taşarak lağım ve siper yerlerinden girip kalenin birçok yerini harab etmiştir. Bu iki büyük nehir, Kurna kalesi köşesinde birbirine dökülür. Üç konak aşağıdaki bu yere Basra'da Şattü'l - Arap derler. Su orada acı olur. Çünkü Umman ile birleşir. Fakat bu durum seher vaktinde deniz yükselince olur. Gün doğunca deniz geriye çekilir. Şattü'l-Arap üstün gelir ve Basra önünde su hayat suyu gibi olur. Oluşundan beri Basra önünde bu Şattü'l - Arap'ın hali hergün böyledir.

Buradan batıya doğru dokuz saat giderek, Erzen-i Rum yani Raka Kalesi'ne geldik. Erzen adında dört vilâyet vardır: Biri Erzen-i Rum yani Erzurum, ikincisi Erzen-i Ahlat, üçüncüsü Erzincan, dördüncüsü bu Rum Kale'dir. Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında Rum kayseri tarafından yaptırılmış olduğundan Rum Kale derler. Urfa ile Birecik arasındadır. Her birine birer merhale mesafededir. Urfa Paşası eyâleti toprağındadır.

Rum Kalesi'nin yapısı: Fırat'ın güney tarafındadır. Birecik'in batısında kalır. Bir tepe üzerinde, gayet sağlam ve düzenli bir kaledir. 922 tarihinde, Mısır hükümdarı Gavri'den Sultan Selim alarak imarına çalışmıştır. Bugün o kadar kullanışlı değildir. Dış kısmında camii, hanı, hamamı ve çarşısı vardır. Merzeban suyu, bu kale dibinde Fırat'a karışır.

Buradan kalkarak kıble tarafına doğru gidip, on saatte Suruç kalesine geldik. Emevilerden Hâşim bin Abdülmelik zamanında, bu Suruc sahralarında 600.000 Türkmen ve Arap otururdu. Dut bağları ve ormanlarından geçilmeyip, beş bin yük ipek öşürü (onda bir vergi) gelir sağlanırmış. Gayet büyük bir kalesi varmış. Selçuklular zamanında Rumlar onlara galip gelip yer götürmez asker ile Kudüs'e giderken, Suruc'un çimli toprak kalesiyle şehri harab etmişlerdir. Halen kalıntıları durmaktadır. Fakat kaleden bir nişan yoktur.

Suruc, Haleb'e bağlı sancakbeyi merkezidir. Beyinin geliri 27790 akçedir. 291 tımarı, 9 zeâmeti vardır. Alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Bütün eyalette 37 zeâmet, 226 tımar bulunur. Nahiyelerinin çoğu Merc - Âbâd nâhiyesi, hep Erzurum ve Kars askerlerinin kale-

leri olup, Kars ağalarından beşyüz atlı ile bir ağa gelip her sene kırk bin kuruş gelir toplayıp Kars askerine götürür. Bu gelirlerin hepsi bu Suruc sahrasında oturan Türkmen ve Kürtlerden toplanır. Bu vadiler içinde oturan aşiretlerin çoğu Dünyay, Berazi, Kunbik ve Cuna gibi Kürt kabilelerinden ibaret olup, genellikle dut bağları içinde ipek yetiştirip ipek vergisi verirler. Ayrıca arpa ve ot hakkı da verirler.

Bu Suruc sahrasının havası gayet hoş olup, halkın çoğu zinde kimselerdir.

Burası Birecik'in doğu tarafındadır. Suruc, Fırat ile Dicle arasında olduğundan burada birçok acaip eserler vardır ki, anlatılması lüzumsuzdur. Suruc, Urfa kadısına bağlı yüzelli akçelik kazadır. Gelişmiş nahiyeleri vardır. Suruc'un bulunduğu bölgeye el-Cezire derler. Uzunluğu yirmi menzildir. Sırasiyle yer yer altı, yedi, sekiz, on merhaledir. Buraları Abbâsi halifeliği zamanında gayet gelişmiş olup, dörtyüz kadar kale ve altıyüz kadar güzel şehir ve kasabayı kapsadığı tarihlerde kayıtlıdır.

Suruc'dan batı tarafına iki saat giderek, Çar Melik kalesine geldik. Burası çâr melik yani dört hükümdar kalesidir. Hakikaten tarihçiler bu kalenin enasıreden (İran hükümdarlarından) dört kardeş tarafından yapıldığını ve bundan dolayı «Çar Melik» adını aldığını yazarlar. Bir tepe üzerinde, dört köşe küçük bir kaledir. Fakat o kadar kullanışlı değildir. Dizdar ve askerleri Urfa subaşısı idaresinde olup, yüz hâneli kasabası vardır. Camii, mescidleri, hamamı ve birkaç dükkânı var.

Kale, birkaç kere harab olup onarılmıştır. Taş yapıdır. Bir hanı olup, içinde Türkler oturur. Menzil beygirleri, mütevellisi idaresindedir. Havası ve suyu hoştur. Bağ ve bahçesi yoktur. Buradan kalkarak Urfa şehrine vardık.

***

U R F A
(Roha, Reha)

NUH tufanından sonra kurulan eski şehirlerin biri de bu Urfa'dır. Semud kavminden Rohay adında bir hükümdarın yapısıdır. Sonra Nemrud, buranın su ve havasından hoşlanıp yaşadığı müddetçe ilahlık iddiasında bulunarak tam ikiyüz sene burada yaşadı. Hazret-i İbrahim'i bu şehirde Nemrud ateşe attırmış-

tır. Hazret-i İsa, buraları Kayserin idaresinde iken, gelip bir kiliseye inmiş. Onun için buraya Dîr-i Mesih derler. Halen bilinir. Havârîler, burada İncil'i gayet hazin bir sesle okumuşlar. Onun için o makama Rehâvî demişlerdir.

Nihayet Emevîlerden Muaviye Şam'da iken, asker gönderip burayı Rumlardan alarak İslâm ülkelerine katmışlardır. Sonra Abbasilerden Me'mun, bir sebeple buraya gelip İbrahim Halîl türbesini tamir ettirmiştir. Birçok hükümdarların eline geçtikten sonra, 922 tarihinde Birinci Selim Mısır'a giderken burasını Hadım Sinan Paşa almıştır. Sonra Sultan Süleyman tamir ettirip, Baka kalesi Amid hakimi elinden alınca Urfa eyâleti mirmiranlık olmuştur. Kalenin asıl adı Urfa'dır. Yakınında Raka kalesi olduğundan, onun eyâleti hâlâ padişah defterhânesinden gelen emirlerde «Raka eyâletine mutasarrıf vezirim falan paşa» diye yazılır. Defalarca arpalık yoluyla üç tuğlu vezirlere ihsan olunmuş yüksek bir mevkidir. Paşasının padişah hassı 60076000 akçedir. Senede kırk bin kuruş geliri vardır. Bin aded askeri, eyâletinde üç zeâmet, 132 tımarı vardır. Alaybeyisi, çeribaşısı, yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelüleriyle toplam 1400 silahlı askeri olup, alaybeyi bayrağı altında sefere giderler. Paşası da hassına göre 1200 askerle sefere gider.

Urfa eyâleti sancaktır: Cemâsi sancağı; Habur sancağı, Kıble tarafında üç konaklık çöl içeri Habur nehri vardır ki Kerkük'ten geçer ve Murad'a kavuşur; Dicle sancağı kıblesine düşer, beş konak içeri çölde ve Fırat kenarındadır; Beni Rebia sancağı kıble tarafında, Baka çölünde beş menzil yerdir; Suruc sancağı kıblesinde olup, çölde bir konaktır; Baka sancağı, Urfa'dan dört konak içeri çölde harab bir yerdir. Süleyman Han zamanında Baka eyâletinin merkezi idi. Şimdi sancak merkezi Urfa'dır. Bütün mirmiranlar orada otururlar. Eyaletin mal defterdarı yoktur. Defter kethüdâsı, defter emini, çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emini vardır. Burası eski bir eyâlet olup, nice kere arpalık ile üç tuğlu vezirlere verilmiştir. Birkaç subaşılığı da vardır. Şehir subaşılığı, Baka subaşılığı, Samsad subaşılığı gibi. Üçyüz akçelik kadılıktır. Sultan Ahmet zamanında, akrabamızdan Kütahyalı Fırâkîzâde'ye beşyüz akçe mevleviyet ile ihsan olunmuştur. Senede kadısına yedibin kuruş gelir olur. Kadı nahiyeleri: Suruc, Harran, Baka, Samsad'dır. Bu nahiyelerin sahipleri, yurd sahipleri olan Türkmenlerle Kürtlerdir. Dağlık yerleri çoktur. Şehir Halilürrahman'ın nazargâhıdır. Dört mezhepten fetva sahibi şeyhül-islâmı, nakibüleşrâfı, ayân ve eşrâfı, sipah ket-

hüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir naibi, şehir muhtesebi, bâcdar ve şehbenderi ile kaban emini vardır.

Urfa kalesinin yapısı : Bu kalenin üst kısmında Damlacık adında kayalık. yüksek bir dağ vardır ki, lânetli Nemrud'un yaylak merkezi imiş. Bu dağın yarısında göğe yükselmiş yalçın bir kaya üzerinde büyük taşlarla yapılmış, sağlam sûrlu yüksek bir kaledir. Her taşı fil büyüklüğünde vardır. Yuvarlak şekil olup, benzeri olmayan güzel bir kaledir. Burç ve kuleleri çok kuvvetlidir. Etrafında hendeği yoktur. Zira dört tarafı gayya kuyusu gibi uçurum kayalardır. Batı tarafına açılan gayet kuvvetli ve sağlam demir kapısı vardır. Burada yirmi ev vardır ki dizdar ağa bunlarda oturur. İkiyüz kadar askeri, cebhânesi, buğday anbarı ve su sarnıçları bulunur.

Kale kapısının iç yüzünde bir câmii vardır. Minâreleri küçük fakat güzeldir. Bundan başka bir imâreti yoktur. Evler iç kalede olduğundan, bağsız ve bahçesiz küçük asker evleridir. Hazret-i İbrahim'i lânet olası Nemrud'un ateşe attırdığı mancınık bu kale içinde durur. İki aded yüksek sütunlardır. Aşağı varoşundaki büyük kale, dört köşe eski bir kaledir. Taşları gayet büyük olup iç kalenin eteğinde yapılmıştır. Bunun da burç ve kuleleri sağlamdır. Bu varoşun üç kapısı vardır: Bağdad tarafına doğuya açılan Bey kapısı; batıya açılan Samsad kapısı; yine batıya açılan Harran kapısı. Burası yukarı kale gibi kayalar üzerinde olmayıp alçakta, geniş bir yerdedir.

Bu Urla kalesi Fırat nehrinin doğu tarafında bir konak uzaklıktaki Tasdir dağları içinde olup, daha çok kuzeye doğru meyillidir. Rum kaleye bir konak mesafededir. Yolları Kürt eşkiyâları sebebiyle korkuludur. Bu şehrin yüksek kalesi ile kat kat sur ve varoşunun iç ve dışında, toplam ikibin altıyüz kireç ve toprak ile örtülü evleri vardır. Bağlı, bahçeli, akarsulu, hamamlı büyük sarayları vardır Meşhurları: Tayyar Mehmetpaşa sarayı, oğlu Ahmet Paşa'nın sarayı —bu zat Hâtem ve Cafer Bermekî'ye halef olacak derecede kerem sahibi bir kimsedir—, Paşa sarayı, Molla sarayı, Gezerpaşa sarayı, Celâlî Kadı sarayı, Sarıdzâde Mustafapaşa sarayı, Arap Alipaşa sarayı... dır. Bildiğimiz mahalleleri: Beykapısı mahallesi, Tatlık mahallesi, Câygirli mahallesi, Kolaboynu mahallesi, Tılıfdır mahallesi, Karameydan mahallesi ve Bağsafa mahallesi.

Urfa Câmileri : Hepsi yirmiiki mihrabdır: İç kalede eski mabed olan Minaresiz Câmi; Paşa sarayı yanında çok cemaati olan Kızıl Câmi, Nemrud zamanından kalma eski bir kilise imiş. Harun Reşid

fethinde kiliseden değiştirilerek câmi yapılmıştır. Hâlâ minarelerinde Erganon hâneleri vardır; Ak Câmi, bu da eski bir yapıdır; Hazret-i İbrahim Halil Camii, ilk yapıcısı halife Me'mun'dur; Bazar Camii, cemaati çoktur; Sultanhasan Câmii, bu da güzel bir câmidir; Tarihli Câmii; Caygirli Câmii; Ihreyn Câmii, iki kardeş tarafından yaptırılmış güzel bir câmidir; Debbağhâne - Tabakhâne Câmii, bu son altı câmilere İbrahim Halilullah suyu gelip havuz ve şadırvanlara verilir. Fıskıyelerinden bol su akar; Beykapısı Câmii; Hekimdede Câmii; Karameydan Câmii; Uğurlumeydan Câmii, bu dahi eski bir yapıdır. Ayrıca altmış yedi mahalle mescidi vardır. Bazı mahallede iki, üç tekke vardır. Çünkü halkı gâyet dindar, tarikat ehli, iyi huylu kimselerdir.

Medreseler: Kızıl Câmi medresesi, Firuzbey medresesi, Sultanhasan medresesi. Her câmide ayrıca talebe odaları da vardır. Amma bunların özel hocaları ve gelirleri vardır. Üç aded Kur'an ve Hadis okunan yeri vardır. Öğrencileri gayet çok ve bilginlerin sayısı da fazladır. Bütün ilimlerin öğrenimini yapmış tefsirci, hadisci, musannif ve derin bilgi sahibi kimseleri vardır. Otuz aded ebced okuyan mektebi vardır. Kızıl Câmi mektebi, Hazret-i İbrahim Halil mektebi, Sultanhasan mektebi ve Ak Câmi mektebi önde gelenleridir. Her sene başında bayramlık giyimleri vakıf tarafından yetim çocuklara dağıtılır. Surre ve hediyeleri boldur. İmaretleri de vardır. Meşhurları: İbrahim Halil tekkesi imareti ki bütün gelen giden misafirler ve komşulara günde iki defa pilav verilir. Çorbası da boldur.

Tekkelerinden birincisi: Hazret-i İbrahim Halil tekkesidir. Kale içinde iç hisar dibinde Halife Me'mun yapısıdır ki Rum, Arap ve Acem'de velhasıl bütün islâm ülkelerinde meşhurdur. Lânetli Nemrud tanrılık iddiasında bulunup kartal kuşları ile göğe çıkarak —hâşâ sümme hâşâ— gök tanrısı ile savaşmaya karar verir. Bu düşünce ile göğe oklar atmış, Allah'ın emri ile oku kanlı olarak içinde bulunduğu ve kartal bağladığı sandukasına düşmüştür. Bunun üzerine:

— «Gök tanrısını öldürdüm».

Diyerek, önce yer tanrılığı iddiasında bulunurken, «Hem yer ve hem gök tanrısı benim» diye ilâhlık davasına kalkışmıştır. Cenab-ı Hak, Hazret-i İbrahim'i gönderip onu imana davet ettiğinde:

— «Hem gök ve hem yerin tek tanrısı olan bir kimseyi senin imana davet etmen büyük cesarettir!»

Diyerek, Hazret-i İbrahimi' tutuklatıp büyük bir mağaraya hapsettirdi. Dağlar kadar odunlar yığdırıp büyük bir ateş yaktırdı. Hâlâ Nemrud ateşi diye meşhur olup, Hazret-i İbrahim tekkesi zemininde idi. Hazret-i Peygamber dünyaya geldikleri gece —ki Medâyin'de (İran) Nâle-i Kisra ve Asvan şehrinde Aynül-leben kuruyup Mekke'de Safa ile Merve arasındaki putları baş aşağı olmuş, İskenderiye'deki ip sütun yıkılmış, Trabzon'da balık tılsımı sütunu batmış, Makedonya'nın merkezi olan Kostantiniyye'de denizden ve karadan üçyüz altmışaltı tılsım yıkılmış, Ayasofya kubbesi ile Roma Papa kubbesi ve bunun gibi nice tılsımlar yıkılmış idi— bu Urfa şehri içindeki Nemrud ateşi de sönmüştür.

O ateşe lânetli Nemrud, Hazret-i İbrahim'i mancınık ile atmış, havadan uçarak tâ ateşin ortasına düşünce, Cenab-ı Hak'kın :

«Yâ nâr künî berden ve selâmen Alâ İbrahim»

emri ile İbrahim'e ateş gül bahçesi olup, ateş içinden bir hayat pınarı doğmuştur. Rabbü'l-izzet'in kudret ve hikmetini göstermek için o tatlı suyun dört tarafında gül ve gülistan, sünbül ve reyhan olup, güzel sesli bülbül ve çeşitli kuşlar öterek uçarlar. Fakat yine de etrafta ateşi yanmaktaydı.

Bu ateşin yerinden çıkan hayat suyu, Halîlürrahman tekkesi içinde büyük bir kaynaktır ki bütün câmiler, han ve hamam gibi hânedanlarla sarachâne ve debbağhâneyi sular. İçinde binlerce balıklar oyunlar yaparlar. Sultan Dördüncü Murat Bağdad fethine giderken, bu tekkenin ziyâretine gelip tekkeyi seyrederken iki aded balık avlatıp kulaklarına birer altın küpe takmıştır. Sözün kısası, acâip ve garip bir tekke ve gezinti yeridir. Anlatılmasında dil âciz kalır. Birçok salonları, odaları, kileri, mutfağı ve çeşitli misafir odaları vardır. Şeyhi yarândan, sofra sahibi, sevimli, garipleri seven, bilgili bir kimsedir. Yoksulu sevindirir. Tarikat öncüsü, doğru ve gerçek bilgi sahibi idi. Yedi gece misafiri olduk. Murtaza Paşa efendimizin verdiği hediyeleri kendisine teslim edip hayır dualarını aldık. Bir kimse yedi gün yedi gece bu tekkeyi ziyâret etse, yedi muradı yerine gelir derler. Tatlı suyundan içenler, Allah'ın emri ile hafakan hastalığından kurtulur. Bunun için Urfa halkında hafakan hastalığı olmayıp dinç olurlar.

Bu tekkede nice fakir erenler vardır ki baş ve ayak açık, fakir ile övünür, hal sahibi, Allah yolunda kimselerdir.

Seyyid Münci tekkesinin dahi fukarası çok ve nimeti boldur. Bunun da şeyhi salih bir kimse, olgun bir önderdir.

Hamamları : Urfa'da sekiz hamam vardır. Paşa hamamı; gayet hoş suyu ve havası olup güzel bir yapıdır. Samsadkapısı hamamı, Hacıbey hamamı, Arasta hamamı, Muharrem hamamı, Keçeci hamamı ve Meydan hamamı. Bunlar herkese açık hamamlardır. Toplam yetmişbeş aded saray hamamı vardır. Evvelâ Tayyar Mehmed Paşa sarayında iki güzel hamam vardır ki, padişah hamamı gibi yapılmış, güzel ve görülmeye değer bir hamamdır. Bundan başka diğer saraylarda da güzel hamamlar vardır.

Hanları : Çarşı içinde kâgir yapı olan Yetmiş hanı vardır. Yüksek bir han olup, İbrahim Halil nehri içinden geçer. Hacı İbrahim Hanı, Samsadkapısı hanı, Beykapısı hanı, Beykapısından dışarıda Sebil Hanı.

Samsadkapısı'ndan dışarıda mağaralardan hanlar vardır ki, her biri beşer-altışar yüz at alır. On aded kudret eli ile kayadan oyulmuş, benzeri olmayan kervansarayları da vardır. Bunların içinde insan kaybolur. Allah'ın şaşılacak hikmetidir ki, bu mağaralar Temmuz ayında serin ve belki soğuk olup, kışın ise hamam gibi sıcak olurlar.

Çarşı ve pazarı : Toplam dörtyüz dükkân vardır. Şehrine göre çarşı ve pazarı gelişmiş, muntazam değildir. Yine de kıymetli eşyalar devamlı bulunur. Sarachânesi İbrahim Halil nehri kenarında olduğundan temizdir. Bağdad serdâbı (yeraltında soğuk depo) şeklinde olup geniş bir yolun iki tarafında düzgün, güzel, mevsimi geldikçe zanbak ve diğer çeşitli çiçeklerle bezenir, gelen gidenin dimağları kokulanır. Buralarda bütün bilim sahiplerinin ve binlerce bilginin toplandıkları yerler vardır.

İki bedestanı vardır: Biri eski yapı, kâgir, kubbeli, kuvvetli bir binadır. Diğeri Tayyaroğlu Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış olup uzunca yapılmıştır. Üç aded demir kapısı vardır. Bütün kıymetli, lâal, yakut, zümrüt ve mücevherler bulunur. Şehrin içinde ve dışında birçok su değirmenleri vardır ki benzerleri yoktur.

Pazar değirmeni, günde elli kile un öğütür. Gezinti yeri bir değirmendir. Duvarına güzel yazı ile şu beyiti yazdık :

«Âsiyâb-ı felek âhir öğüdür dânemizi,
Çün gelir nevbetimiz itme a devran acele».

Arasta değirmeni, Tayyarpaşa değirmeni, Sakî Fakih değirmeni, Arastabaşı değirmeni ve Kadı değirmeni. Bunun aşağısında Debbağhâne vardır ki orası da güzel yerdir. Onlardan aşağı Çürüksu üzerinde nice değirmenler vardır ki güzel değildirler.

Urfa'nın su ve havası gayet mutedil olup yazı yaz, kışı kışdır. Kış mevsiminde kar yağar. Baharda yağmur yağar. Burası dört mevsimin bulunduğu bölgede olup onyedinci örfî iklime düşer. Tali'i ay burcudur. Dostlardan iyi huy sahibi, şirin ve edâlı dilberleri olur. Temiz, lekesiz, terbiyeli, edepli, örtülü ve güzel sözlü hatunları vardır.

Elbise, sanat, yiyecek ve içecekleri : Ayân ve ileri gelenleri hepsi samur, sincab kürkü ve atlas giyerler. Orta halli olanları çeşitli kısa elbise giyerler. Türkmenler ve Kürtler kendi dilleri ile konuşurlar.

Pamuk ipliğinden kaput gibi bezi olur ki, Musul bezinden daha güzel ve temizdir (21). Ürünlerinden buğdayı, arpası, mercimeği, nohud ve pamuğu bol yetişir. Yiyecek ve içeceğinden narı meşhurdur. Bu şehrin Harran tarafında Halil nehrinin iki tarafı baştan başa bağ ve bahçe olduğundan, yazın ve kışın sebzesi boldur. İç kalenin arkasındaki Damlacıkdağı'nın üzeri de bahçeliktir. Buradaki narların herbiri bir okka ve bazen beşyüz dirhem gelip insan kellesi kadar olur. Bağdad, Niksar ve Gemlik'de dahi böyle sulu nar yetişir. Hattâ İstanbul'un ve Karaferiye'nin lefan narı ile başbaşa gelir. Gerçi Maraş'ta dahi nar çok olur. Hattâ fırınlarda kurutup başka ülkelere gönderirler. Fakat bu Urfa narı her tarafta makbuldur. Hattâ «En - nâru fâkihetü'ş-şita» (Ateş, kışın meyvesidir.) demişlerdir. Dostun biri «fâkihe» (meyve) kelimesinden alarak nardan maksat yenecek nar zannedip, «özellikle Urfa narı» demiştir. Hakikaten az bulunan gayet sulu nardır.

Has ve beyaz livâşe ekmeği, saçta pişirilen beyaz yufka ekmeği, tandır kebabı, helvası, dut şarabı ve ipeği çok ünlüdür. Urfalı halkı son derece misafir seven, garipleri koruyan dost insanlardır. Gece gündüz misafirsiz yemek yemezler. Yiğit, güçlü, merd, meydan erleri vardır. Cenab-ı Hak bu şehir halkına İbrahim Halil bereketi vermiş, gayet zengin yerdir. Halilürrahman tekkesi olduğundan, burada zulüm eden hâkim hiç yaşayamaz; mutlaka bir kazaya uğrar.

1256 tarihinde yaptığımız seyahatte bu Urfa şehrine geldiğimizde, Trabzonlu Ketenci Ömer Paşazâde Bâkî Paşa buranın hakimi idi. Sarayında misafir kalıp, sabah-akşam kendisiyle sohbet ederdik. Bir gün Hazret-i Halilürrahman evkafını teftiş ve tetkik edip,

(21) Musul bezi dedikleri Avrupa'da Mouslin diye meşhur olan ince bezdir.

halka hak yönünden görünerek, nice yerleri tamir eder şekilde para toplama yoluna düşer. O gece rüyasına bir ihtiyar girer. Boyu çok yüksek olup elinde asâsı, dilinde «Yâ Kahhar» sözüyle gelip, paşanın önündeki masası üzerinden birçok emirleri alır. Elindeki asâ ile paşayı döğe döğe sorar: «Niçin benim evkâfıma el koymak istersin?» Derken, hemen Bakî Paşa can havli ile uykudan uyanıp Halilullah evkafını yoklamaktan vazgeçer. Sabahleyin rüyasını imamına ve bana anlatıp yorumlanmasını istedi. Ona:

— «Hayır ola sultanım! Halil fukarasına sadaka ve kurbanlar gönderip ruhu için hatim okutturun.»

Dedim. Paşa da dediğim gibi yapıp, türbesine yüz sürerek her şeyden elini çekip temizlendi. İşte, Urfa böyle bir yerdir. Halkı Halil sıfatlı, sevimli kalpli, imanlı ve Allah yolunda kimselerdir.

Urfa'nın hayret verici garib eserleri: Urfa kalesinin doğu tarafında Damlacık adında yüksek bir dağ vardır. Lânetli Nemrud'un yayladaki merkezi imiş. Bunun eteğinde ve şehir içinde binlerce mağaralar vardır ki, her birinde ikişer üçer yüz at ve başka hayvanlar yatar. Binlerce Arap ve Kürt konar, göçer. Mağaraların birinde İbrahim Halil makamı vardır. Nurlu bir mağara olup kavisli bir kapısı bulunur. Nemrud, Hazret-i İbrahim'i ateşe atmazdan önce, bir mağaraya aç ve susuz kalsın diye hapseder. Allah'ın hikmeti, mağaranın bir tarafından ince bir su akmaya başlar. Bu mucizeyi gören nice kâfir, İslâm ile şereflenip mesud olurlar. Hâlâ o mağarada İbrahim Halil makamından o temiz su akmaktadır. Her kim bu sudan içse, koyun eti yemiş kadar güçlü olur.

Diğer özelliği: Kırk gün içilse, kırk çeşit hastalıktan kurtulup vücud beyaz inci gibi olur.

Diğer özelliği: Üç sabah bu sudan içen hileden, sevdadan, hayalden, korkudan uzak olur.

Diğer özelliği: Bir kimse ne kadar evhamlı olsa, bu sudan üç gün içse gayet zinde olur.

Diğer özelliği: Bir adam bu sudan içse, dizanteri hastalığına dahi tutulmuş olsa kurtulur.

Diğer özelliği: Eğer adamın kabızlık durumu varsa, Allah'ın emri ile düzelir. Bu su Hazret-i İbrahim Halil için aktığından, hekimler tahlil edip yetmiş derde şifadır demişler. Süt lezzetinde olup, Temmuz ayında gayet soğuk olur; kışın adeta ılık olur, üzerinden buğular çıkar. Burası herkesin ziyâret yeridir.

Bu Urfa şehri kayalarında büyük mağaraların çok olmasına sebeb, kâfirler zamanında her birinin bir çeşit puthâne olmasıdır. Her birinde binlerce rahip dolu imiş. Her bir mağaranın birer çeşit ziyâreti olurmuş. Bu hesap üzere, gün başına birer putgede (tapınak)'ler varmış. Yunan tarihlerine göre, Hazret-i Davut Kudüs'de Mescid-i Aksâ'yı yaptırmazdan önce mâbedhâne Urfa'da imiş. Hâlâ Hristiyanların çoğu Kudüs'ü ziyâret ettikten sonra Urfa'yı da ziyâret ederler. Hazret-i İsa Beytüllahn denilen yerde doğduğu için itibar oraya ise de, yine bütün Hristiyanlar Urfa'ya itibar edip Avrupa'dan adaklar gönderirler.

Diğer bir hikmet: Bu Halîlullah tekkesinde olan balıkları avlamak yasaktır. Bir defasında adamın biri bu balıklara balıkotu döker. Nice balıklar zehirlenip ölürler. Kötü iş yapan adam, balıkları çantasına koyup evine götürür. Balıkları pişirip yediğinde balıktaki zehir adama geçer, çocukları ve ailesi ile birlikte yedi kişi zehirlenerek ölürler. Bu olay herkesin dilinde söylenmektedir. Amma tekkenin dışındaki balıklar avlanıp yense bir zarar olmaz. Bu da ilâhî bir sırdır.

İbrahim Halil mancınıkı: Urfa'nın yukarı kalesi içinde yalçın bir tepe üzerinde, şehre doğru eğik kızıl bir kayanın üzerinde bir mancınık vardır. Bu mancınık, Hazret-i İbrahim Aleyhisselâmı ateşe atmak için yapılmıştır. Bu kayanın üzerinde minare gibi iki aded yüksek sütun vardır. O asırda, zemberek ve sapan gibi kalın ipleri varmış. Hâlâ zamanımızda mübârek bayramlarda bid'at olan ve salıncak denilen şeyler vardır ya, buna benzer bir salıncak içine koyup sallamışlar. Tam istenilen yere gelince, İbrahim Nebî havaya atıldığı an zembereklere çarpıp havaya fırlatılmış. Yedi kere parlayan şimşek gibi Cibril-i Emin gelip: «Ya İbrahim! Seni kurtarayım mı?» deyince, «Beni Allah kurtarır. Sığınağım odur» demiş. Sonra ateş içine düşünce, Cenab-ı Hak Hazret-i İbrahim'e ateşi gülbahçesi eylemiş. Hâlâ on iki aded mancınık, sütunları gibi durmaktadır ki görülmeye değer. Urfa şehrinde daha birçok garip ve acâib eserler vardır ki anlatılmaya muhtaçtır. Ben bu kadarını yazabildim.

Urfa Ziyâretgâhı: Şehir içinde büyük bir ağaç kökü vardır. Ona, İbrahim makamı ziyâret ağacı derler. Lânetli Nemrud zamanında Hazret-i İbrahim dünyaya geldiğinde bütün müneccimler:

— «Yâ Nemrud! Bu saatte bir çocuk doğdu. Senin devlet ve dinine ve canına kasdeder. Tez onu buldurup öldür!»

Diye haber verdiler. Nemrud bütün şehri arattırıp, anasından yeni doğmuş nice günahsız çocukları öldürttü. İbrahim Nebîyi annesi, sözü edilen ağaç kovuğunun içinde sakladı. İbrahim Aleyhisselâm da parmağını ağzına koyup emmiştir. Allah'ın emri ile Hazret-i İbrahim'in kendi parmağından süt akmış ve onunla beslenmiştir. Hâlâ küçük çocukların beşikte iken parmaklarını emmeleri, Hazret-i Cibril'in öğretmesi ile İbrahim Aleyhisselâm'dan kalmadır. O ağaç kökü, binlerce yıldan beri çürümüş olduğu halde halen durmaktadır. Ağızdan ağıza söylenip meşhur olmuş olup, herkes tarafından ziyâret edilir. «İbrahim Nebî makamı» derler.

Şehir içinde Hekim Dede ziyâret yeri, Yahya Bermekî ziyaret yeri: 191 tarihinde vefat etmiştir. 80 yıl yaşamıştır. Nurlu kabirleri o kadar düzenli değilse de, yine de herkes tarafından ziyâret edilen bir yerdir. Fadl bin Yahya Bermekî hapiste vefat etmiştir. 45 sene yaşamıştır.

Bu ziyâret yerlerini de tamamlayıp Urfa'dan ayrılarak doğuya doğru altı saatte Seydi Gazi karyesine geldik ve burada menzil aldık. Urfa toprağında Murad nehri kenarında İrem bağlı kasaba gibi olup, cami ve hanı olan güzel bir köydür. Bu güzel köyün yanında bir kale vardır ki Hristiyan yapısıdır. Yapıcısının kim olduğu belli değildir. Fırat nehri kenarında yüksek bir tepe üzerinde, daha henüz yapılmış gibi sağlam bir kaledir. Amma içinde bir eser yoktur. Kış mevsiminde bazı Yörük göçebeleri bu kale içinde kışlarlar. Kale onarılıp içine cephâne konulsa, sağlam ve kullanışlı hale gelir. Bu kale dibinden gemilerle Fırat'ı karşıya geçip, Maraş toprağındaki Görik kasabasına geldik.

Görik kasabası : Fırat nehri kenarında, bin hâneli, camii, hamamı, hanı, çarşısı, bağı ve bahçesi, pamuğu ile meşhur güzel bir kasabadır. Yüzelli akçelik kazadır; subaşılıktır. Ona yakın, yine Fırat nehri kenarında ve Maraş toprağında bulunan Samsad kalesine geldik.

Fırat ile Dicle arasındadır. Camii, hanı, hamamı ve çarşısı olan, toprak ile örtülü evlerden kurulu şirin bir kasabadır. Diyarbekir ve Harput arasında kalır. Maraş sancağı beyinin merkezidir. Buradan yine Urfa kalesine ve oradan güney tarafına 9 saat giderek, Dâr-ı Dehkan ile Harran kalesine geldik.

Burayı da lânetli Nemrud yaptırmıştır. Urfa toprağında, çöl içinde ve Dicle arasında, Hamun sahrasına karşı gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şeklindedir. 922 tarihinde, Sultan Gavri elinde iken

Selim Han'a geçmiştir. Araplar buraları harab etmiş ve namuslu halk göç etmişdir. Sonra şehir harab ve evler toprak olmuş, kalesinde de insanoğlu kalmamıştır. Ancak kâgir camileri, han ve hamamları kalıp, diğer harab evler içinde çöl Arapları kışlamaktadır. Fakat, kale sanki henüz usta elinden çıkmış gibidir. Abbasî halifelerinden el-Mutteki Billah zamanında, bu ülkenin ipeği ve diğer ürünlerinden üç Mısır hazinesi gelir sağlanırmış.

Bu Harran yakınında Ayn-ı Rez ziyaret yeri vardır. Harran topraklarında Dehdaniye nehri denilen bir pınar akar ki, Bak .a-lesi yanında Belih nehri ile birleşip Fırat nehrine dökülürler. İkisi de hayat suyu gibidir. Ayn-ı Rez, pirinç gölü demektir. Hazret-i Ali (R.A.) Hazret-i Muaviye ile bu yerde Sıffîn-i Nahseyn savaşını yaparken pirinç ekip bu su ile suladığından, hâlâ onların kerâmetiyle Allah tarafından pirinç yetiştiği için bu göle Ayn-ı Rez derler. Türkmen kabilesi girip burada yıkanırlar. Türkmenler ve başkaları tarafından ziyaret edilen ünlü bir yerdir.

Şeyh Yahya ziyâret yeri: Harran dibindedir. Kutubluğa ayak basmış ulu sultandır. Harran kalesinin yanında, çöl tarafında büyük bir kubbe içinde medfundur. Çöl Arapları bu sultana son derece bağlıdırlar. Hattâ Araplar arasında büyük bir şey için birine yemin ettirmek icab etse, tâ Basra, Lahsa, Umman, Cezâyir ve Kurna'dan gelip bu sultan üzerine «Bi ser-i Yahyâ Hayâtî» deyip duvarına el sürerse Allah'a yemin etmiş gibi sayarlar.

Bu sultana Yahyâ Hayatî demelerinin aslı, bir seccâde üzerinde tahiyatta ve hayatta oturur gibi oturduğundandır. Buradan kıble tarafına çöle doğru 18 saat giderek Raka kalesine geldik.

Eski Raka kalesi : Burası hükümdardan hükümdara geçip, sonunda halkı Selim Han'a itaat etmiştir. Süleyman Han'ın kaydı üzere Raka eyâleti merkez olup, yakın zamanda Türkmen eşkiya ve kötülerinin elinden harab olunca Raka eyâleti için Urfa merkez olmuştur. Bu kale, çölde Fırat ve Dicle arasındaki ada ortasına yakın bir tepe üzerinde büyük bir kaledir. Amma kale içinde Türkmen ve Araplar kışlarlar. Temmuzda bir kimse kalmaz. Eski binalarının harab kalıntıları hâlâ görülmektedir. Bağları ve dut bahçeleri kendileri yetişir, kendileri biter, git gide yok olurlar. Bu harab hali görmek insana keder verir. Eskiden büyük bir şehir olup Bağdad bunun doğusunda kalır. Toprakları yine Urfa paşası idaresinde olduğundan, Arap ve Türkmenlerinden otlak hakkını Urfa paşası alır.

Peliçe-i Ûlâ nehri, Harran'da Dehdâniye denilen saf bir sudur. Peliç nehri ile birleşip doğu tarafına doğru akarak Burka şehrinin

doğu tarafına uğrar, sonra Raka'dan aşağı akıp Fırat nehrine dökülür. Raka kalesi yanında kıble tarafında ilerleyerek, 6 saatte Buk gölüne geldik.

Pelic nehri taşarak geldiğinde büyük bir göl olur. Etrafı ormanlık ve bahçelik olup, çoğu dut ve güllük olan bir sefa yeridir. Fakat, içinde çöl Arapları oturur. Araplar, Etresoğlu idaresindedir. Semek Arapları denilen kötü bir toplumdur. Harran, Raka, Balyas, Ane, Seleme ve Hadesiye kalelerini berbad etmişlerdir. Buk içinde oturup ipek elde eder, Urfa paşasına pay verirler.

Raka'dan doğu tarafına 10 saat gidip, Caber kalesine geldik.

Caber Kalesi (Döseriye) : Melik Münzir'in kölesi olan vezir Döseriye tarafından yapımına başlanmıştır. Sonra Ca'fer Kuşeyri melik olunca, bu kaleyi gayet sağlam ve müstahkem bir şekilde tamamlamıştır. Ca'fer Kuşeyrî yetmiş sene burada hükümdarlık yaptığından, onun adına, Ca'fer adı da ilâve olunmuş, fakat Türkler tarafından Ca'ber şeklinde değiştirilerek bu isimle söylenmiştir. Sonra diğer hükümdarların eline geçmiş ve nihayet 922 tarihinde, Mısır Sultanı Gavrî'den Sultan Selim sulh ile almıştır. Sultan Süleyman'ın kaydı üzere Raka eyâletine bağlı voyvodalık ve yüzelli akçelik kaza olmuştur. Geliri yoktur. Dizdarı ve kale askerleri vardır. Yeteri kadar cephânesi bulunur. Diyarbekir, Mardin, Musul ve Haleb'e giden yol üzerinde olduğundan, işlek ve gelişmiş bir yerdir. Fırat nehrinin doğu tarafında göğe yükselen kızıl bir kaya üzerinde, taştan ve dört köşeli olarak yapılmıştır. Burc ve kuleleri gayet sağlam olup, etrafında hendeği yoktur. Çevresinin uzunluğu belli değildir. Amma küçüktür. Dizdar ve neferleri, kale içinde kırk aded toprak ile örtülü evlerde otururlar. Buğday anbarları, bir camii ve kayalar arasında aşağı Fırat'a inen su yolları vardır. Kalenin içinde sanat eseri yapılar yoktur. Fakat aşağıda nehir kenarında, küçük ve güzel bir kasabası vardır. Camii, hanı, hamamı ve küçük bir çarşısı vardır. Büyük, güzel yapıları vardır. Yer yer dut bahçeleri çoktur. Halkın hepsi Türkmendir.

Bu kale dibinde Süleyman Şah'ın ziyaret yeri vardır. Bu zât, Osmanoğulları'nın büyük dedelerinden Ertuğrul Bey'in babası Süleyman Şah'dır. Süleyman Şah, Mâhan ülkesinden çıkıp Selçuklulara gelirken, bu Ca'ber kalesi dibinde bütün adamları ile birlikte kalmıştı. Süleyman Şah yıkanmak için Fırat nehrine girdiğinde, Allah'ın emri boğulup cesedi kalede bir tepe üzerinde defnolunmuş-

tur. Burası hâlâ herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Sonra oğlu Ertuğrul, dosdoğru Sultan Alaaddin'e gelmiş ve Bolu Beyi olmuştur. Ondan sonra da oğlu Osmancık ilk Osmanlı Beyi olmuştur. Allah, devletlerini dünya durdukça devam ettirsin! Amin. Bu Ca'ber kalesinin karşısı Haleb topraklarıdır.

Seçkin ve Keremli sahâbenin ziyaret yerleri : Bu yerler, gerçekte mukaddes topraklardır. Seçkin sahabenin bu yerlerde defnedilmiş olmalarının sebebi şudur :

Hazret-i Ali ile Muâviye, bu Ca'ber kalesi karşısında büyük bir savaş yapmıştır. Her iki taraftan binlerce sahabe, sufe erbâbı, muhacirin, ensâr, tâbiîn ve tebe-i tabiîn şehit olmuştur. Hâlâ o Ca'ber sahasında nurlu kabirleri ve mezar taşları vardır. Her tarafta yüzlerce kubbe ve kabirleri görülmektedir. Başlıca bilinenleri şunlardır: Beşir bin Hâtem Tâî, Musa bin Hazret-i Zübeyr, Zeynüddin bin Akîl İbn Ebî Tâlib, İsmail bin Hüzeyme, Seraceddin bin Hâlid, Sâlih Berkî bin Abd Rey. Bunlardan başka daha nice sahabe-i kiram vardır.

Bunları ziyâret edip ruhları için at üzerinde Kur'an okuyup tekrar Fırat'a geldik. Gemilerle karşıya geçip, Ca'ber tarafına gelerek istirahat ettik. Sonra yine gemi ile beri tarafa Haleb toprağına geçerek, batıya doğru çöl içinde ilerleyerek Balîs kasabasına geldik.

Balis kasabası (22) : Ca'fer Devaniki'nin veziri Balis adında bir zat kurmuştur. Fırat nehrinin batı tarafında çöl içindedir. Haleb eyâleti sancak beyinin merkezidir. Beyinin hassı, Padişah kanunu üzere 220000 akçedir. Zeâmeti 1, tımarı 57'dir. Çeribaşısı ve alaybeyisi vardır. Raka gibi bir kalesi olan bu Balis'in sefer zamanında beyinin askeri ve cebelileri ile binaltmış kılıç askeri olur. Sipahkethüdâ yeri, yeniçeri serdarı yoktur. Yüzelli akçelik kadısı vardır. Evleri toprak ile örtülüdür. Camii, hanı, hamamı ve küçük çarşısı vardır. Raka kalesi, bu Balis'in doğusunda bir konaklık menzilinde olup çöldür Raka yoluna da yakındır. Amma Canpoladoğulları zamanında gelişmiş, şenlikli dut bağları olan bir bender şehri imiş. Canpolad'dan sonra harab olmuştur.

Buradan kalkarak Rasâfe-i Kebîr kasabasına geldik. Buranın ilk kurucusu, Hişam bin Abdülmelik bin Mervn'dir. Şam'da tâun hastalığı olunca, bu Hişam tâundan kaçarak bu çöl içinde çadırlar ku-

(22) Şimdiki adı Meskene'dir. Asıl Balis, Meskene'nin güneyinde bir harabedir.

rup yerleşti. Av ve avcılıktan hoşlandı. Suyu olmadığından, hesap uzmanları ile görüşüp yerin yüksekliğini ölçerek Fırat nehrinin en yüksek yerinde ve doğu tarafında birer büyük sed yaptırttı. Fırat'ın aktığı yerlere ikiyüz bin işçi toplayıp, çadırlarının bulunduğu yere deniz gibi Fırat suyu akıttı. Bu çalışma, Rasif sözü hesabına göre üçyüz seksen günde tamamlandı. Sonra çadır kurdukları yere bir şehir kurdurup adını Rasâfe koydular. Fırat'tan tam bir günlük uzaklıktadır. Gün geçtikçe Rasif kum ve toprak ile dolup nice yerlerin halkı kırk-elli kulaç yerden su çıkarmak suretiyle ihtiyaçlarını giderirlerdi. Kurak bir yer olduğundan o kadar gelişmiş değildir. Kalesi dahi harab olmuştur. Hişâm bu şehirde taundan vefat etmiş olup, burada defnolunmuştur. Türbesi vardır, Araplar ziyaret ederler.

Buradan Merkisa şehrine geldik. Geniş bir sahra içinde, eski zamanın büyük bir şehrinden kalma harab bir kasabadır. Camii, hanı, hamamı ve birkaç dükkânı vardır. El Cezîre'de, Raka yakınından Fırat nehri kenarında, Habur nehrinin Fırat'a karıştığı yerdedir. Fırat nehrinin doğu tarafındadır. Habur nehrinin kaynağı Resûl-ayn'dır. Oradan çıkıp burada Fırat'a dökülür.

Buradan da kalkarak güneydoğuya doğru gidip Ane kalesine geldik. Şam toprağındadır. Eskiden Fırat nehrinin kolları ile sulanan büyük bir şehir imiş. Hâlâ Arap eşkiyasının saldırılarından harab haldedir. Fırat ve Dicle arasında, kalesi bir tepe üzerinde olup, taştan ve dört köşe olarak yapılmıştır. Buraya Fırat nehrinden bir kol gelir imiş. Fakat şimdi kum ve toprak ile dolmuştur. Buraya büyük kervanlar gelip Şam topları getirirler.

Buradan doğuya doğru giderek Der kalesine geldik. Kalenin dizdarı ve neferleri vardır. Nil nehri kenarında bir Der şehri daha vardır. Buradan hareketle Hadde kalesine geldik. Bir Hadde de Mekke ile Cidde limanı arasında vardır ki, küçük bir kasabadır. Amma bu Hadde, Irak'ta Fırat nehrinin batı tarafında, Mesleme ve Ane topraklarında bir kaledir. Dizdarı, neferleri ve nehri geçmek için gemileri vardır. Burada Murat nehrini geçmeyip yine batı tarafa, çöl ve amansız Arap obalarından korku ile geçerek Hadesiye kalesine geldik.

Bu kale, Fırat nehrinin tâ ortasında, gayet metin olarak taştan yapılmıştır. Dört tarafı Fırat nehri ile çevrilidir. Buradan da kuzey tarafına giderek Culab kasabasına geldik. Urfa toprağında bin haneli, bağ ve bahçeli, çöl içinde bir kasabadır. Köylerinde çok pirinç yetiştirilir. Suyu ve havası güzel, toprakları verimlidir. Camileri,

mescidleri, hanı, hamamı, birkaç dükkânı ve birkaç değirmeni vardır. Bu şehrin yarısı padişah hassı, yarısı zeâmettir. Burada, Şeyh Hazret-i Cabir el-Ensârî ziyaret yeri vardır. Küçük, kubbeli bir kabri var. Ben, Mısır İskenderiyesi dışında bir Câbir el-Ensârî daha ziyaret ettim. O sahâbedendir. Cami ve tekkesinin kapısında tarihi yazılıdır. Bu Culab'daki Câbir el-Ensârî'nin kim olduğunu bilmiyorum.

Sonra Culab'dan kalkıp, kuzey tarafına giderek Siverek kalesine geldik. Burası sancakbeyi merkezidir. Beyinin padişah tarafından hâssı 213043 akçedir. 123 tımarı ve 4 kılıç zeâmeti vardır. Alaybeyi ve çeribaşısı da vardır. Cebelileri ve beyinin askeri ile binikiyüz silahlı askeri olur. Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, Diyarbekir voyvodası emini, müfettişi, han ve hamamları, mektebleri, güzel çarşı ve pazarı vardır. Buradan da hareketle Değirmenboğazı menziline geldik. Diyarbekir toprağında, kayalık bir yerde dar boğazdır. Buradan geçerek Ruhbe kalesine vardık.

Diyr-i Ruhban'dan değiştirilerek yanlış olarak Ruhbe adı verilmiştir. Lânetli Nemrud tarafından yaptırılmıştır. Urfa eyâletine bağlı sancakbeyi merkezidir. Beyinin hassı 600000 akçe olup zeâmeti 100, tımarı 156'dır. Alaybeyisi, çeribaşısı ve sekizyüz sefere çıkabilecek askeri vardır. Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri, serdarı, dizdarı ve neferleri vardır. Kalesi taş yapı olup dörtgen şeklinde zannedilirse de, dikkatlice bakıldığında biraz uzunca olduğu görülür. Güzel bir kaledir. Şam ve Haleb tüccarları Bağdad'a buradan geçerler. Arap yatağı yerlerdir. Buradan, harab bir kale Sen Roha'ya geldik. Urfa'yı kuran Roha, Nemrud'dan önce burayı kurup, burada ölmüştür. Gömüldüğü yer de burası olduğu için, Sen Roha olarak adlandırılmıştır.

İbret verici sütun: Burada ibret verici somaki yüksek bir sütun vardır. Doğu yanında bir çeşit İbrânî yazısı olup, bütün bilginler ve seyyahlar gelip onu okurlar. Hazret-i İdris aleyhisselâmın yazısı olduğunu söylerler. Mısır'dan Kıbtî kavmi bilginleri gelip bu yazıyı okumuş ve İdris yazısı olduğunu tesbit etmişlerdir. Burası tufandan önce kurulmuş büyük bir şehir iken, sonraları harab olmuştur. Halen Yahudi, Kıbtî ve batılı kavimler İdris aleyhisselâm yazısı ile süslü olan bu sütuna bakıp iç çekerler. Bu harab şehirde kırk aded büyük hazine vardır derler. Bu dünyada tâ kıyamet gününe kadar neler olacak ise, bu sütunda yazılıdır diye batılılar merak-

la incelerler. Kalesi çetin, sağlam, eski bir kaledir. Küçük Zab nehri bu kale dibinde Dicle'ye dökülür. Hayat gibi suyu vardır.

579 tarihinde, Melik Eşref bin Âdil bu kaleyi yedi ay kuşattıktan sonra çok güçlüklerle feth ettiği için, fetihten sonra çok sayıda askeri perişan etmiştir. İmar edilecek bir kaledir. Camii, hanı, mescidleri ve küçük çarşısı olan bir kasabadır.

Buradan yine Siverek'e ve oradan da Ali pınarına gitmeyip, Siverek'ten batı tarafına geçerek Karakayık kasabası menziline geldik. Buradan gemi ile Fırat'ı geçip Gerger'e geldik.

Gerger, Fırat nehrinin batı tarafında, Malatya eyâleti toprağında subaşılıktır. Geniş ve düz bir yerde olup, bağ ve bahçesi çoktur. Buradan yine gemi ile karşı tarafa geçip, Çermik kasabasına geldik.

Çermik : Burası Diyarbekir toprağında olup, ılıcaları olduğundan Ilıcalı Çermik de derler. Güzel bir şehirdir. Burada, Melek Ahmet Paşa efendimizin kethüdâsı Kadde Mehmed'in evinde misafir olduk. Sonra, şehri gezmeye başladık. Fırat nehrinin doğu kenarında mamur ve güzel bahçelerle çevrili evleri olup, sancak beyi merkezidir. Beyinin hâssı 23940 akçedir. 9 tımarı, 105 zeâmeti vardır. Ayrıca alaybeyisi de vardır. Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri ve serdarı vardır. Buradan hareketle, yine Çermik şehrinin yanında ve Diyarbekir toprağında Cungûş kasabasına ve oradan Abdiher kasabasına geldik. Diyarbekir toprağında ve Fırat nehri kenarında bağlı, bahçeli bir kasabadır.

Buradan yine Fırat nehri ile Gerger şehrine geldik. Ondan da elli adet salt atlı arkadaş ile batıya giderek Safraz kalesine geldik. Türkmenoğullarından Sultan Algüdevle tarafından yaptırılmıştır. Göksu nehrine yakın acaip bir şehirdir ki, bağ ve bahçesi olup akarsuları cihanı sulamıştır.

Buradan da kalkarak, Kargasekmez tarafından Safraz'a yakın Surh kasabasına geldik. Bin kadar bağ ve bahçesi, câmii, hanı, hamamı, çarşısı olup havası güzel, şirin bir kasabadır. Malatya'ya bağlı subaşılıktır. Bu şehir Kömürdağı eteğinde kurulmuş olduğundan, akarsuları çoktur. Bütün bahçe ve bostanlarını Kömürdağı suları sulayıp, doğuya doğru akarak Fırat nehrine dökülürler. Fakat şehir Fırat'tan uzaktır.

Oradan kuzeye doğru çıkarak Kâhta kasabasına geldik. Burası da Kömürdağı eteğinde bağlı, bahçeli, eski tip evleri olan bir kasabadır. Halkı hep Türkmendir. Hâkimleri Malatya paşasının subaşısıdır. Yüzelli akçelik şeriat kazadır. Halkı şeriat kurallarına son

derece bağlıdır. Kethüdâ yeri gibi hâkimleri vardır. Bu şehrin yaslandığı Kömürdağı'nın arkası Malatya aspozusunun İrem bağlarıdır. Bu şehir de Fırat nehrine uzaktır. Birçok camii, hamamı, hanı, sultan çarşısı vardır. Buradan kalkarak Hısnımansur (23) kalesine geldik.

«Dilberlerinin misli Stanbulda bulunmaz,
Rif'at bu sebebden seviyor Adıyaman'ı.»

Hısn-ı Mansur: İlk kurucusu Mansur bin Ca'vine bin el-Hâris el-Âmirî olduğundan, Hısn-ı Mansur yani Mansur kalesi denmiştir. Halk ağzında yanlış olarak Hasan Mansur diye söylenir. Maraş'a bağlı subaşılık olup, yüzelli akçelik kazadır. Yetmişden fazla köylerinde Türkmenler oturur. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, nâibi ve bacdârı vardır. Müfti ve nakibi Maraş'ta oturur. Kale dizdarı ve neferleri vardır. Kalesi, Fırat nehrinin batı tarafında Samsat şehrine yakındır. Emevî halifelerinden Mervan bin Mehmed el-Ca'dî'nin bu kaleyi tamir ettirdiğine dair kale surunda tarih vardır. Küçük bir kaledir. Amma gayet çetin olduğundan, Mısır halifeleri sürgün edecekleri kimseleri buraya sürüp hapsederlerdi. Göksu'nun kuzeyindedir. Fırat nehrinin güneybatısı tarafına düşer. Bu iki su da kaleye yakındırlar.

Hısn-ı Mansur kalesi: Yuvarlak, taştan yapılmış emsalsiz bir kaledir. Siyah ve beyaz, parlak, düzgün taşları vardır. Aşağı kısmı güzel ve gelişmiş bir şehirdir. Bu şehir halkı Malatya'ya ve Malatyalılar bu şehre öğle vaktine kadar gidip gelebilir. Zirâ her ikisinin arasında sadece Kömürdağı vardır. Güneybatı tarafında Ayıntab (Anteb) iki menzil, Maraş ise bir menzildir.

Buradan kalkarak Samsat kalesine geldik. El-Melikü'l-Efdal Mısır hâkimi iken, haset ve fesatlığından askeri isyan ederek kendisini tahttan indirip bu Samsat kalesine sürdüler. Üzüntüsünden inleyip ah ederek ölüp, Samsat'ın dut bağları içinde bir türbede defnolunmuştur.

Buradan yine batıya doğru şenlikli köyler içinden geçip, Maraş tarafında Sadbaz-Bihisni kalesine geldik. Burayı hac cildimizde anlattık. Buradan güneybatıya giderek Maraş şehrine geldik. Burayı da hac cildimizde anlattıysak da, burada da bazı durumlarını öğrendiğimizden biraz söz edelim:

---

(23) Buranın halkı Adıyaman der. Meşhur şâir Rıfat Baba'nın doğduğu yerdir. Baba'nın Adıyaman'ı çok sevdiği şiirinden de anlaşılır.

Bu yeni Maraş'ın kıble tarafında ve halen bağların bulunduğu yerde, eski Maraş şehrinin harabeleri vardır. Halen kalıntıları görülmektedir. Şehrin harab olmasının sebebi şudur:

Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında bizzat kendileri Kudüs'ü alıp, «Acaba kayser toprağı nasıl ola?» diye birkaç bin gazi ve Allah'ın arslanı, Düldül'ün binicisi Hazret-i Ali ile Haleb'e, Ayıntab'a ve Maraş'a doğru gelir. Maraş kayseri olan Cimcime ile Maraş halkına bir mektup yazarak Esved bin Mıkdâd ile gönderir. Mektupta şöyle yazılıdır:

«Evvela bir Allah, ikinci olarak resulü Muhammed aleyhisselâm, üçüncüsü Çar-ı yâr-ı güzin tarafından olan bu mektubumuz vardıkda, din-i mübini kabul edip kaleyi teslim edesiniz. Harac kabul eylemiyesiniz.»

Mektup kaysere okunduğunda, derhal Maraş halkı şehri boşaltıp Şîr dağına kaçarlar. Bu sebebden eski Maraş harab olup, sonra Dulkadiroğullarından Alâüddevle Maraş sahibi olup şehri imar etti. İçinde hüküm sürdüğü kalenin bir vâdinin kenarında, dağ eteğinde olduğunu hac cildimizde anlattık.

Şîr dağından bu şehre bir pınar akar. Adına Pınarbaşı derler. Gezinti yeridir. Şehrin bütün bilginleri burada eğlenirler. Bu su şehre girip sekiz adet değirmeni döndürür. Şehrin kıble tarafında, Elmalı köyü tarafından başka bir nehir daha akıp onaltı göz değirmen döndürür. Bu yirmidört göz değirmenin hepsi vakıftır.

Şehir içinde Alâüddevle Câmii avlusundaki değirmen gayet serîdir. Camiin cemaatinin çoğu bunun suyundan abdest alırlar. Şehrin bir tarafında yaylak vardır. Bunun en yüksek yerinde büyük bir havuz bulunur. Sanki göl gibidir. Adına Kara Göl derler. Maraş üç saatlik mesafededir. Bu Kara Göl yakınında büyük bir sarnıç vardır. Enine ve boyuna dörder yüz adımdır. Eskiden kayser Cimcime'nin bu yaylalarda ve Göksun yaylasında yetmiş bin koyunu, keçisi, camışı ve sığırı varmış. Bütün çobanlar bu hayvanları sağıp südünü bu havuza dökerler. Ondan, üç saatlik yeraltından beyaz mermer yoldan, Maraş'daki Cimcime sarayına gidip havuzlara dökülür. Buradan da halka dağıtılırmış!. Kalanı da mutfağında pişirilip gelen gidene süt aşı verilirmiş. Bu kayser Cimcime öyle gösterişe meraklı imiş ki, her gün mutfağına ve diğer lâzım gelen yerlere yetmiş katır yükü tuz harcanırmış!... Onun zamanında Maraş öyle güzel ve gelişmiş halde imiş ki, şehrin bir ucundan diğer ucuna horoz damdan dama sıçrayıp bir dama takılmazmış. Halâ yine güzel bir şehir imiş.

Maraş'ın doğusundaki dağların ardı Elbistan sahasıdır. O sahrada bir nehir akar ki adına Aksu derler. Maraş ve Ayıntab'ın bütün pamuk ve pirinci kendi topraklarında yetişip nehrin bir tarafı Maraş, diğer tarafı Ayıntab'dır. Arasında Şîr dağı vardır. Sıra ile tâ Arafat dağına varır. Bu dağlar ve beldelerde hep Türkmenler otururlar. Lisanları —kendileri gibi— Buhâra illerinden gelmedir. Bütün Türkler on iki çeşit lisan üzere konuşurlar.

Bu kavim ilk olarak Mâverâünnehir'den çıkıp Danişmendî, Akkoyunlu ve Selçuk adları ile ayrı ayrı bu Rum ülkelerine ayak basıp her biri birer ülkeye yerleşmişlerdir. Çeşitli lehçeleri vardır. Türkmen lisanı Tatarca'dan ayrılmaz.

Türkmen lisanı : Rakamları, bildiğimiz şekilde bir, iki üç..... şeklindedir. Diğer konuşmaları aşağıda gösterilen şekildedir:

Allah: Çalab, yalvaç: peygamber, heykel: tılsım, ayine: câmi, mezkit: mescid, faki: imam, ünlem: müezzin, Kancride idin?: Nerede idin?, acarlı: yeni, irvana: dişi deve, darçıkma: darılma, onatdur: iyi eyle, Kanciri yalıgan bih?: Nereye gidersin bire?, gömeç: ekmek, livaşe: ekmek.

Kız ve kadın adları: Zahrofa, Çiğdem, Mavzeniye, Aşîde, Câm, Cameb, Gülhan, Susam, Canzâr, Düdlüdzâr, Cûbâr, Hûma, Asidâ, Abişâ, Hevcan, Hondi, Döndü.

Câriye adları: Yamalak, Domalak, Penbe, Eriye, Nâriye, Nârine, Narice, Have, Dehân, Suhân, Minşe, Varka.

Türkmen fakirlerinin adları: Mısmar, Yoz, Avlud, Bozoklu, Taşar, Yasar, Kohud, Kahraman.

Türkmen erkek adları: Elemşah, Kılıcalp, Dişbudak, Korkut, Boğaalp, Musladin, Yezid, Mezid, Mozud, Merdan, Seyfali.

Türkmen kabileleri adları : Zülkadriye, Karakeçili; Düblü, Akkoyunlu, Memaplı, Pehlivanlı, Kaçarlı, Dümlek, Yuvacık, Keçeli, Avşarlı, Avcılar, Dedeler, Torunlar.

Bunlar hep birbirine bağlı kabileler olup, Arapgir ile Divriği arasında Sarıkeçeli dağında yaylarlar.

Diğer deyimler: Ballı gara: markub, kekremsi: şarap, dotuk: duvak, hilat: hil'at, Mohdi gibik mi?: Ferâce giyer misin?; Bargım yavuncidi: Karnım ağrıdı; Çöngüldüm: Kocadım; Yağız anulayın düz neccar: Bu kere şöyle yap dülger, karanda şarlı: taşrada şehirli, Kekremsi hörpüldedir: Şarap içerler, Irmağa çimmen mi uşak?: Çocuk, suya girer misin?; Naşi avanla helesi midin hemi?: Bilmediğin adamla söyleşir miydin?; uşak: oğlan; Ayine daminin faki musallıkıdır: Camiin büyük imamıdır; şukişi: o kişi; hâm hâlet: çerçi elbisesi;

Şarkıdi: Şehirli oldu; çendi: makas, emcik: meme, dam dazlak: çırçıplak, damla bana: çardırda bana; Uyan mı dik bi uşak?: Benzeyeyim mi dersin be çocuk?; Gil ve gışlı şarlı gaze hörpüldedir: Kinli kibirli şehre gelir kahve içerler; alât sımat: tiz korıca, Öykünün mü kişi?: Uyar mısın adam?; Benidin: Bire neylersin?; şuçuli: Şu murdarı, Belki dehliyenin yerden: Belki gözde uzak yerden; El bizi de dâkiyeler kişi: Halk bizi acebliye adam; gözgü: ayine, taşum: fikrime geldi, gökçük: güzel, Çıllığdırır bağrım: Yüreğim oynar; tahil: buğday, delile: gözet, Birikti alan yere: Bir yere geldi meydâne; çum cemaat: bütün cemaat, çok uşımak kızan: uşmen oğlanlar, taraş: zağar, gübler tigen: küçük zaar, tazı; Dolma: Yuvarlandım; hâşat it: uyuz köpek, sankı: yengi.

Bunların daha nice garip lehçeleri vardır. Birbirlerinin lisanlarını tercüman ile anlarlar. Türk şubelerinin Çağatayca kolu, en açık konuşulanıdır. Moğol, Bogol, Türk, Kozak, Heşdük, Dağistan, Lazki, Komuk, Tatar, Buhârâ, Noagri, Uromit, Ulu Nogay, Geci Nogay, Şeydak Nogay, Haydak, Bardak, Kırım gibi birçok kavimler hep Türk ve Tatardırlar. Türkmen Osmanoğulları dahi onlardandır. Amma Kalmak Tatarı yani Çin, Hatây ve Hotin ile Moskof arasında karanlık dünyaya varıncaya kadar yayılan bu kavim başka Tatarlardır. Oniki Tay yani şâhları olup oniki aded lisanları vardır ki, birbirlerini anlamazlar. Dünyayı tutmuş bir alay Mecuclardır. Moskof kıralı ile Fağfûre Kozak tâifesi, bu Kalmağ kavminden yılmıştır. Yeryüzünde Cenab-ı Hak iki kavmi hesapsız yaratmıştır: Biri Mısır yarımadasında on iki melik hükmünde olan Karalar yani Sudan kavimleri, diğeri de bu Kalmak kavmidir. İnşallah bu Kalmakları da sırası gelince genişçe anlatırız. Cenab-ı Bârî sıhhatli bedenle iyi bir seyahat ve son nefesde tam bir iman nasib eylesin!...

Bu Maraş şehrini iyice gezdikten sonra batı yönüne giderek Kars Maraş (Kars Zülkadriye) kasabasına geldik. Osmanlı ülkesinde üç Kars vardır: Biri Erzurum Kars'ı, ikincisi Silifke sancağında Kara Taşlık Kars'ı ki harab olmadadır, üçüncüsü de bu Maraş Kars'ıdır. Maraş toprağında sancakbeyi merkezidir. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Savaş zamanında paşası askeriyle sekiz yüz askeri olup sefere giderler. Yüzelli akçelik kazadır. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Kalesi dört köşeli, taş yapı güzel bir kaledir. İçinde evleri, camii, çarşı ve pazarı yoktur. Aşağı tarafı bağ ve bahçeli, hayat sulu bir kasabadır. Halkının çoğu Hamalı Türkmenlerdir.

Buradan batıya doğru giderken, meşhur Celâli Gürcü Benî'nin Develi köyü bir tarafımızda kalarak Sarıkamış köyünde menzil aldık. Bağlı-bahçeli, gelişmiş bir kenttir. Buradan da hareketle Göksun yaylağı dağlarına geldik.

Kara ve deniz seyyahlarından, gece gündüz dolaşanlardan, Payamonta (Peye Munte) müellifi ile Mimor Atlası ve coğrafya kitapları yazanlarının doğru anlatışlarına göre, yeryüzünde tam yüzkırk aded büyük dağ vardır ki bunlar önceki cildimizde anlatılmıştır.

Bu Göksun yaylası dağı da yüzkırksekiz büyük dağın birisidir. Öyle bir yüksek dağdır ki anlatılması güçtür. Öyle bir ulu yayladır ki, içinde bir milyon insan ve bir milyon hayvan rahatça yaşarlar. Konya ve Maraş eyâletleri halkı ile nice boybeyi Türkmenleri bu yaylada dolaşırlar da birbirlerinden haberleri olmaz. Bu yüksek dağda yetişen bitki ve ot, çiçek ve ilaç yapmaya yarayan ağaç hiçbir yaylada yoktur. Belki Erzurum sırtında olan Bingöl yaylasında bulunur. Binlerce kaynak pınarı ve akarsuları vardır ki hayat suyundan nişan verirler. Böyle geniş bir dağdır.

Hattâ 921 tarihinde Sultan Birinci Selim İran Şahı Şah İsmail üzerine sefere giderken, Zülkadriye sahibi olan Sultan Alaüddevle Mısır Sultanı Gavrî'nin kışkırtmasiyle Osmanlı ordusunun ilerisini ve gerisini yağma edince, Sultan Selim Han Sultan Gavrî'ye mektuplar yazarak şöyle demiştir:

«Şu Alâüddevle'yi ele geçirin, İslâm askeri üzerinde yol kesicilik ediyor. Hakkından geliniz. Yoksa ben hakkından gelirim».

Gavrî, mektubu okuduktan sonra kabız olup Selim Han'a:

«Hakkından gelebilirsen gel.»

Diye cevap gönderdi. Bir mektup da Zülkadriye sahibi Sultan Alâüddevle'ye yazıp: «Seni Şah İsmail'e göndereyim, elinden geldiği kadar yardım edesin» diyerek kışkırtmıştır.

Selim Han, Çıldır sahrasında Şah İsmail ile savaşırken ne görsün? Yirmi bin kırmızı şalvarlı Mısır silahşörü ile Alâüddevle'nin yirmi bin Zülkadriye pehlivanı ve ellibin Türkmen askeri Acem şahı askeri ile birleşmemiş mi! Selim Şah'ın askerini ortaya alıp kıra kıra hezimete uğratmak gayretinde iken, yardım rüzgârı Selim Han tarafına esip bütün Türkmen ve Mısırlıları kılıçtan geçirdi. Şah İsmail ancak yetmiş kadar adamiyle İran toprağına canını atabildi.

Selim Han, İran'ın yedi aded mirmiranlık yerini fethedip geriye döndü. Sonra şeyhülislâmlardan fetva alıp, Mısır Sultanı Gavrî üzerine sefer için Kayseri'ye geldi. Maraş hakimi Alâüddevle gûyâ Selim Han'ın Mısır üzerine gitmesine engel olmak için yüzbin as-

kerle hazır iken, Selim Han vezir-i âzamı Hadım Sinan Paşa ile vezir Ayas Paşa'yı Göksun yaylasına gönderdi. Alâüddevle ile burada büyük bir savaş yapıldı. Sinan Paşa zafer kazanıp, Alâüddevle yetmiş kadar boybeyi ve emiri ile öldürülüp kelleleri Sultan Gavrî'ye gönderilerek:

«İşte haklarından geldim. Hazır ol vaktine.»

Diye haber yollandı. Gavrî, giden elçileri öldürttü. Mısır'da, Arapkapısı dışında defnettirdi. İkiyüzbin askerle Mısır'dan çıkıp Merc-i Dabık'a geldi. Orada yapılan savaşta yenilerek Mısır'a kaçtı. Hâlâ Mısırlıların kemikleri Merc-i Dabık'da öbek öbek yığılıdır. Türkmen kemikleri de Göksun yaylasında yığın yığın durur. Alâüddevle ile Türkmen emirlerinin cesetleri de burada gömülüdür.

Buradan kalkarak batı tarafına gidip, Künki köyüne geldik. Bağlı, bahçeli, sulu, somatalı, kiliseli bir Ermeni köyüdür. Bu yaylanın batı tarafı Kayseri toprağıdır. Buradan yine batı tarafına giderek Değirmenboğazı köyüne geldik. Beş yüz hâneli, kiliseli bir Ermeni köyüdür. Buradan da yine batıya giderek Kayseri şehrine geldik.

***

KAYSERİ

ŞEHRİN ilk kurucusu Hazret-i Zekeriyya aleyhisselâm zamanında Kayser Erciş'dir. Sonradan nice ellere geçmiştir. Sonunda, Hazret-i Ömer'in halifelik devrinde Kayser Herkl şehri tamir ettirerek güzelleştirdiğinden bazen burada otururdu. O zamanlar Kayseri, Maraş ve Sivas'dan daha gelişmiş idi. Çok sayıda askeri olup hepsi de Rum idi. Hazret-i Ömer (R.A.) bizzat Kudüs'ü fethedip, Halid İbn Velid hazretlerini başkumandan tayin edip seksen bin askerle Kayseri'yi de fethettirip içine İslâm askeri yerleştirdi. Hâlid. tekrar Medine'ye döndü. Bunu haber alan kayser, büyük bir ordu gönderip kaleyi kuşattırdı. İçinde bulunan Müslüman gazilerini şehid ettirdi. Derken kaleyi tamamen ele geçirmekte iken, kalenin sırtındaki dağlardan sayısız asker meydana çıkıp mavi renkli bayrakları ile gelip bütün kâfirleri kırdılar. Kâfirlerin leşlerinde silah yarası ve eseri görünmeyip, sadece dudaklarının sağ tarafı yaralanmış olarak ölmüşlerdir. Sonra Kayseri'yi tamir etmeye kimse cesaret edemeyip, olduğu gibi harab halde kalmıştır. Tâ ki Kayser

Herakl'ın oğlu Rum Kayseri olarak bütün İslâm ülkelerini ele geçirmek sevdasına düşüp buralarını da ele geçirince... Kayseri surunu tamire başlayınca, Şam'da hüküm süren Emevî halifelerinden Muâviye, Ubeydetü'bni Cerrah hazretlerinin kumandasındaki seksen bin askerle, yetmiş günde zor kullanarak bu kaleyi fethettirdi. Sonra, Abbâsi halifelerinden El-Mutaassım Billah'ın Bağdad'da Hulâgu elinde helâk olduğunu işiten kayserler yine Kayseri'yi ele geçirmişlerdir. Sonra Mahan diyarından gelen Selçukluların büyük sultanı olan Sultan Alâaddin bu kaleyi Rumlardan alarak üçüncü fetheden olmuştur. Sonra Türkmenlerin eline geçmiş ve onlardan da Osmanlılara geçip bu zamana kadar kalmıştır.

Süleyman Han'ın kanunu üzere Kayseri sancağının paşa merkezidir. Alaybeyisi, çeribaşısı vardır. Paşanın askeri ile toplam bin beşyüz tam techizatlı askeri olur. Paşasına yılda kırk bin kuruş gelir olur. Nice kere arpalık yolu ile üç tuğlu vezirlere verilmiştir. Beşyüz akçe payesi ile şerif nâibliktir. Nahiyelerinin hepsi gelişmiş halde olup, Mollasına senede beş bin kuruş gelir sağlanır. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, şehir nâibi, muhtesibi, şehbenderi, sipah kethüdâ yeri, dergâh-ı âli yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve neferleri vardır.

Kayseri kalesinin şekli : Şehrin kuzey tarafındaki Ercis dağının eteğinde yüksek bir tepe üzerinde, Rum hükümdarları fil büyüklüğünde taşlarla sağlam bir şekilde yaptırmışlardır. Sonra Danişmendoğulları daha fazla geliştirmiştir. Amma hâlâ şenlikli olan yeni Kayseri, bu tarihini anlattığımız eski Kayseri'den sekiz bin adım kadar uzaklıkta güzel bir şehirdir. Bu güzel kale, eski uslup yapı olup gayet sağlamdır. Sivas doğusunda kalıp, beş menzillik mesâfededir. Kapısının kemeri üzerinde, karşı karşıya ve yan yana bir arslan ve bir kaplan resmi vardır. Bu kapıdan içeride erzak anbarları vardır. Tâ fethinden beri darı, buğday, pirinç ve peksimet ile doludur. Diğer malzeme, silâh ve cebhânenin hesabı belli değildir. Kale içinde altıyüz hâne vardır. Mevlâhâne mahallesi, Kazancılar mahallesi, Kıçkapı mahallesi olup, kale kapısından dışarı çıkınca attarlar, berberler, eski çizmeci dükkânları vardır. Dizdar kapısının önü bahçe ve şadırvanlar ile süslüdür.

Asıl şehir hakkında : Aşağı şehir, düz ve geniş bir alanda dört köşeli, ağaçtan yapılmış köhne bir kaleye benzeyen büyük bir varoştur. Şehrin altındaki Koyunköprüsü nehrine Gezerler Suyu derler. Bu varoşta bin kadar, kiremitli, iki katlı ahşap evler vardır.

Varoşun çevresi tamamen surla çevrilidir. Beş aded kapısı vardır: Boyacıkapısı ve Keçikapısı güneye bakarlar. Mahkeme yanında Asarönü kapısı doğuya açılır. Pazarkapısı kuzeye doğrudur. Atpazarı kapısı da kuzeye açılıp Paşa Sarayı yanındadır. Bu surun etrafı hendektir. Kışın bu hendek su ile dolup baharda da hendek içine bostan ekerler. Hoş sebzesi olur.

Mahalleleri: Meşhurları olan Büyükçeşme ve Küçükçeşme, Müfti hamamı önündedir. İshak Çelebi, Sayacı, Katırcızâde, Oduncu, Fırıncı, Tekkeovası pazarı ve Hüseynî Keçikapısı'nda; Kürdler, Hacı Fele, Hasir, Debbağlar da Hacı İvazlar'dadır.

Sarayları: Atpazarı yanında Paşa Sarayı: Hanından büyük olup, avlusu cirid meydanı kadar geniştir. Yer yer söğüt ağaçları gölgelerinde hayat suyu çeşmeleri vardır. Dilâverpaşa Sarayı, Kürspaşa Sarayı, Küçük Hasanpaşa Sarayı, Aliçavuş Sarayı, Çiğ Delizâde Sarayı.

Câmileri: Ebî Mehmed bin Ebî Talib Câmii. Duası kabul olunan bir yerdir ki anlatılması güçtür. Halk dilinde Ulu Câmi olarak söylenir. Tuğladan, yüksek ve düzgün bir minaresi vardır ki, benzeri Niksar'daki Melik Gazi Câmii minaresidir. Kayseri'de bundan eski ve büyük câmi yoktur. Kâgir yapı olup, avlusu baştan başa dalları aşağı sarkmış söğüdlerle doludur. Bu câmie Boyacıkapısı ve Kadı hamamı yakındır.

Şeyh Emirsultan Câmii: Eski bir yapıdır: Lalapaşa Câmii, Osmanpaşa Câmii, Hacıpaşa Câmii, bu üç câmi Süleyman Han vezirleri câmileri olup, Koca Mimar Sinan ustanın yapılarıdır. Çığ Delizâde Câmii: Sivaskapısı'nın iç yüzünde bol cemaati olan tek minareli bir câmidir. Ahundhanım Câmii: Geçmiş hükümdar hanımlarından Ahund adında bir melikenin câmii olup medrese ve imareti vardır. Cemaati de çoktur. Hatırcızâde Câmii: İşli minaresi olan güzel bir câmidir. Kurşunlu Câmii: Ortasında şadırvanlı bir havuz vardır. Aydınlık bir câmidir. Ulvan Câmii: Yüksek bir minaresi vardır. Kurşunlu Câmisine yakındır. Hacı İvazlar Câmii, Hacı Kılıç Câmii: Medrese ve imaretleri vardır. Debbağhâne yakınında olduğundan cemaati çoktur. Vakıfları güvenlidir. İmam, hatip ve hürmetkârları vardır. Yeni Câmii: Kurşunlu, gönül açıcı, ferah bir câmi olup, Dilaverpaşa Sarayı yanındadır. Diğer bir Yeni Câmi: Süleyman Çelebi'nindir. Sahibi hayatta olduğundan vakıfı yoktur. Debbağlar Câmii, Gönül Câmii: Keçikapısı'nda Hüseynî mahalle-

sindedir. İç açıcı ferah bir câmidir. Akkaş Çorbacı Câmii: Yeni bir câmidir. Sahibi hayatta olduğundan gayet bakımlıdır.

Medreseler: Sultan Zibâ Medresesi: Gayet güzel bir sanat eseridir. Ahundhanım Medresesi: Eski uslûp üzere yapılmış eski bir yapıdır. Öyle mübârek bir medresedir ki, içinde bir kere «Bismillâh» diyen mutlaka tefsirci ve eser sahibi olmuştur. Hacı Kılıç medresesi, Müfti medresesi Sivaskapısı'ndadır.

Bilginleri Kur'ân-ı Azîmüşşan'ın okunuşuna son derece dikkat edip, harfleri ve kelimeleri hakkiyle okurlar. El'an Hafza okunuşu üzere okurlar. Her câmi ve medresede hadis ilmi öğrenenler vardır. Her câmide mutlaka bir mekteb bulunur. Çocukları oldukça zekî olup hafızları çoktur.

Tekkeleri: Celâleddin Rumî tekkesi: Bir mevlevîhanedir. Her zaman bilgin, fakir-fukara kimselerle doludur. Haftada iki defa Mevlânâ ayini yapılıp semâ ve safa ederler. Bu tekkenin bahçe kapısı önünde bir çeşme vardır. Bütün dervişler buradan abdest alıp su içerler. Tekkenin içinde oda ve sofalar olup mutfak, semâhâne, çalgı odası bulunur.

Seyyid Battal Câfer Gâzi tekkesi: Bektâşi tekkesidir. Bütün dervişleri âşıktır. Gelen, giden kimselere nimeti boldur. Kırk nisâ (kadın) ziyâreti de burada olduğundan büyük bir ziyâret yeridir.

Kırk nisâ: Bu kırk hatunun kırkı bir günde doğmuş olup, yeryüzüne aynı anda ayak basmışlardır. Kırkı da kırkar sene yaşamış olup, herbiri birer Rabia-i adviye mertebesine yükselmiş, hepsi de kız olarak kırkar yaşında, kırkı da bir anda ruh teslim etmişlerdir. Garib bir hikmet-i Hüdâdır! Kayseri'nin doğu tarafında Bilanlı dağında Koyunbaba Tekkesi vardır ki, bu da Bektâşî tekkesidir.

Eski Kayseri yakınında Kalenderân tekkesi de eski bir tekkedir. Hâlâ birkaç dervişi vardır ki Bektâşîdirler. Bazen şehre gelip parsa ederek geçinirler.

Çeşmeleri: Mevlevîhânenin kapısı önündeki çeşme saf sudur. Büyükçeşme ve Küçükçeşme mahallelerinde hayat suyu çeşmeleri vardır. Seyremisli çeşmesi, Keçikapısı çeşmesi, Paşa Sarayı çeşmeleri, Kuyumcularbaşı çeşmesi ve daha bunlardan başka yüzlerce çeşmeler vardır. Kalabalık yerlerde, büyük caddenin sağında ve solunda sebiller vardır. Kağlamaz sebili ve Hundiye sebili meşhurlarıdır. Bu çeşmelerin çoğunun suyu Kens pınarı denilen yerden gelir. Bu

pınar, turna gözü gibi berrak suyu olan Allah yapısıdır. Bu pınar, Gezmerî denilen yerden çıkıp nice bağ ve bostanı sulayarak şehre gelir ve şehrin binalarında da kullanılır.

Hanları: Boyacıkapısı'nda Kağlamaz hanı, kâgir güzel bir yapıdır. Gayet işlektir. Kapan Hanı çok kalabalık, sağlam bir handır. Gün Hanı, Uzunçarşı içinde kâgir bir yapıdır.

Çarşı ve pazarı: Kayseri'nin de —Bursa ve Edirne gibi— iki yerde kâgir kapalı çarşısı vardır. Biri kuyumculardır ki, her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur. Çeşitli kab-kacak eşyaları pek çoktur. Kuyumcuları mücevher eşyalar işlerler. Büyükbedestan'da zengin tüccarlar alış-veriş edip, nice çeşitli kumaşlar satın alırlar. Büyük çarşılarından Uzunçarşı gayet süslüdür. Atpazarı'nın yanında olup, sadece kapamacılar çarşısıdır. Bunun sağ tarafında Unkapanı vardır. Beyaz un burada satılır. Acâib hikmettir ki, bu şehirde un çuvalı içine unu koyup on sene kadar durdursalar asla çürümeyip yine has, beyaz ekmeği olur. İçkale kapısından çıkınca Attarlar çarşısı vardır ki, çeşitli ilâçların kokusundan gelen gidenin dimağları kokulanır. Attarlardan aşağı temiz ve güzel berber dükkânları vardır. Her birinde temiz ve namuslu birer civanları bulunur. Birden aşağı, «Pine duran» yani eski pabuç ve çizme yamayıcı dükkânları vardır. Oradan yine caddenin iki tarafı, Karakeçili dükkânına varıncaya kadar, bütün kapama ve zebun (entari) yapan terzi dükkânları ile doludur. Sonra, temiz bakkal dükkânları vardır. Muhtesib dükkânı buradadır ki, bütün sarraflar devlet ayarı dışında bir dirhem noksan veremezler. Buradan aşağı hep kasap dükkânlarıdır. Kasap çırakları yüzlerce kesilmiş Karaman koyun ve kuzuları parça parça edip her parçaya bir gül takarak, zağ feran sürüp satarlar. Bunların alt tarafında has ve beyaz çörekçiler ile börekçiler vardır. Çeşitli börek, badem, susam ve çörek örtülü börek, kaymaklı börek pişirirler. Tâ Sarachânebaşına avrıncaya kadar böyle nimetler pişer. Çörekçi, börekçi, aşçı, başcı, çeşitli hoşafçı dükkânları vardır.

Muhtesib Ağa dükkânını geçince Arpacılar çarşısı, Kazancılar pazarı ve Samurcular çarşısı gelir. Buradan içkale önüne varılır. Sol tarafı, Mevlevîhânebahçesi kapısıdır. Bahçe, Uzunçarşı başında son bulur. Sarachâne ile Haffafhâne pazarı aydınlık, düzenli ve çok kalabalık pazarlardır. Debbağlar pazarı da temizdir. Odun pazarı, kale kapısı olup, o kale kapısına da Odunkapısı derler. Atpazarı kapısı, Paşa Sarayı yanındadır. Koyun pazarı da o civardadır.

Genç ve yaşlıların yüz renkleri: Bu şehir Erciş dağı eteğinde olduğundan havası soğuktur. Bütün halkı zinde olup, kimi yüz kimi de yüz altmış yaşları civarında vefat ederler. Buğday yiyen, siyah püskürme benli genç ve yaşlı adamları olup, genellikle dinç ve güçlüdürler. Çocukları erken sakallanıp, av ve avcılığa başlayıp avan zümresine katılırlar.

Ayân ve eşrafı: Dilâver Paşazâde Murad Paşa, müfti efendi, nakîbüleşrâf efendi, Ali Çavuş, Civelizâde, Akkaş Ağa, Kamışçız[illegible], Musa Efendi, Mevlevî Ali Ağa ve Hüseyin Efendizâde meşhurlarıdır.

Tabib ve cerrahları: Olgun hekim ve kan alan Al-Kayranoğlu gayet mâhir bir üstaddır. Özellikle nabız ilminde Aristo gibi bir zattır. Bu şehirdeki Türkler hekime Al-Kayran derler.

Şeyhleri, musannifleri ve şairleri: Ali Efendi adındaki şeyh, ilmi ile amel eder. Şehrin kışı şiddetli olduğundan, halk öğrenimle uğraşır. Zekî kimseler olduğundan şâirleri çoktur. Bunlardan Şehâb Çelebi dîvan sahibidir. Hicrânî Çelebi dahi meşhur şâirdir. Ermişlerden Derviş Mustafâyî, yaz ve kış gömleksiz gezer ve kışın ilâhî aşkla ter içinde kalır bir derviştir. Derviş Ahmet Halhali de âşık bir Allah adamıdır.

Giyimleri ve konuşmaları: İleri gelenleri saya, çuka, çamur, zerdevâ, tilkiboğazı ve sincab kürk giyip atlastan kaftan biçtirirler. Orta hallileri Üsküdar ve Londra çukası, boğasî kaftanı giyerler. Kadınları sivri takke giyip üzerine ezâr bürünürler. Şehir ileri gelenleri Arapça ve Farsça konuşurlar. Halk ise Türkçe konuşur. Abe bre, altla bre, götür bre, getir bre şeklinde sözleri vardır. Amma Kürtçe ve Rumca bilmezler. Şehir Erciş dağı eteğinde olduğundan, evlerinin ön cephesi kuzeye doğrudur. Seher vakti kalkan kimseler havasını koklayınca, Cennet rüzgârı koklamış gibi tad alır. Batlemyus'un dediğine göre üçüncü iklimde olup, onyedinci örfî iklimin ortasındadır. Filozof Kolon'a göre bu şehrin kuruluş tarihi Sünbüle burcunda olup, Utarit beyti toprağında bulunmuştur. Onun için, her sene ürünleri ve sebzesi çok bol olur. Halkın tabiatları toprak gibi süflîdir. Üç bin aded su kuyuları olup, her evde mutlaka bir veya iki kuyu bulunur. Şehrin dört tarafında yüzonyedi aded ârklarla kaynaklı akarsuları vardır. Çoğu Erciş yaylasından çıkar. Şehrin alt yanındaki Koyunköprüsü suyuna Kirazlar suyu derler. Bu köprüden akarak Mazlumoğlu köprüsünden iner, Alî köprüsüne varır, oradan akıp saza karışır. Sonra Kızılırmak nehrine akar. Bir koluna da

Eknes suyu derler. Gümrü denilen yerden çıkıp, şehrin bağ ve bahçelerini suladıktan sonra Kızılırmağa dökülür.

Kızılırmak, Bafra kasabası önünde Karadeniz'e dökülür. Şehrin batı tarafında ve bir saat mesafede Kızılırmak nehri üzerinde iki kaya arasında yapılmış Birgöz Köprü adında eşsiz, yüksek bir köprü vardır ki, Sultan Süleyman zamanındaki Koca Mimar Sinan'ın yapısıdır. Üstad Mimar kıymetli ömrünün nice senelerini geçirip var gücünü harcayarak gökkuşağı gibi benzeri olmayan bir köprü yapmıştır ki, gören kimse hayrette kalıp yapana karşı saygı duyar.

Hamamları : İç kaledeki Kadı Hamamı: Gayet ferah bir çifte hamamdır. Gürcü hamamı: İç kalede tek hamam olup aydınlıktır. Yine İç kalede Yeni Kadı hamamı: Yeni yapı, güzel bir hamamdır. Dış varoşda Hundihanım hamamı: Gayet eskidir. Hatta bazı tarihçiler: «Belî Nâs adlı hekimin felsefe ilmi ile bina edip bir kandil sırıc yağı ile ısıttığı hamam budur. Hazret-i Peygamberin doğduğu gece, kandil sönüp hamam çalışmaz olmuştur. Sonra Danişmend melikelerinden Hundi hanım tamir ettirmiştir» derler. Amma nice yaşlı kimseler: «Belî Nâs hekimin tılsım ile yaptırdığı hamam Eski Kayseri'de olup, esas binası ve nice kubbeleri ile kandili ve külhâni yerleri bellidir» derler.

Aşağı Kalede Hüseyinpaşa hamamı : Koca Mimar Sinan yapısı olup gayet güzel bir sanat eseridir. Paşa hamamı: Bu da Koca Mimar Sinan yapısı olup, Süleyman Han Acem Irak'ı seferine giderken yaptırıp içine girmiştir. Meydan hamamı, Sultan hamamı, Selâhaddin hamamı güzel hamamlardır. Buna bitişik bir kadınlar hamamı da vardır. Bu hamam önünde, kale hendeği kenarında, İrem bağı gibi bir bahçe vardır. Hamamdan çıktıktan sonra birçok kimseler bu bahçede sohbet ederler. Eski Pamukçular hamamı, Güzelpaşa hamamı ve tekke yanında müftinin Yeni hamamı vardır.

Bunlardan başka şehrin ayânı ve ileri gelenlerinin saray hamamları da vardır.

Halkın adları: Ahmet, Mehmet, Ali, Veli olduğu gibi Molla Ca'feroğlu, Hatiboğlu, Sinzâde, Budakzâde, Akkaş, Karakaş, Sallabaş gibi lakablar da vardır. Gemçikapısı'nın içyüzünde iki aded eski kilise vardır. Mevlevihâne yanında Rumların da bir kilisesi vardır. Frenk kilisesi yoktur. Yahudilerin de bir havrası vardır. Şehrin kuzey, yıldız ve batı tarafı açık olup, lodos rüzgârı tarafı kapalı olduğundan havası serindir.

Ürünleri ve Sanatları : Bu şehre Allah'ın ihsâniyle kış ve yaz kar yağar, toprak sulanır. Yetmişyedi çeşit tahıl ve bitki ile yetmiş yedi çeşit sebze ve ot yetişir. Özellikle buğday ve arpası meşhurdur. Bu şehirde bütün sanatkârlar bulunup, hepsinin de işi güzeldir. Dağlarda mazısı gayet bol olduğundan, debbağları onunla keçi derisini işlerler. Öyle bir sarı sahtiyanı olur ki, sanki altın sarısıdır. İçinde insanın yüzünün rengi görünür. Hattâ halk ağzında «Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter» diye darb-ı mesel olmuştur. Pabucu, mesti, içi darâyalı sarı, tatlı çizmesi bir yerde yoktur. Bütün vezirlere hediyeler gider.

Yiyecek ve imâreti : Has ve beyaz ekmeği, livâşe yufkası, katmer çöreği, mutbak baharlı böreği, «kadidet» adıyle şöhret bulmuş kimyonlu ve baharlı sığır pastırması, kokulu et sucuğu bir yerde bulunmaz. Hep İstanbul'a hediye olarak gider. Eskiden bu şehirde kırk yerde imâret olup herkese nimeti bol imiş. Onlardan Hundihanım İmâreti halen durmaktadır.

Gezinti ve eğlence yerleri : Kayseri'de tam 103 aded gezinti ve eğlence yeri vardır. Bunlardan Hisarcık mesîresi: Erciş dağı eteğinde hayat sulu, çimenlik bir yer olup, çeşitli kirazı meşhurdur. Şehir içinde yaşlı kimseler için Mevlevîhane mesîresi vardır. Atlılara, eski Kayseri'de Bektâşî Tekkesi mesîresi ve yine ihtiyarlara Namazgâh mesîresi vardır. Bu musallaya yağmur duasına çıkarlar. Alâaddin Köşkü mesiresi: Çimenlik bir yerdedir. Ârâmgâh-ı Ali Ahmet Tayrânî burada gömülüdür. Ases Dağı mesiresi: Burada meşhur şâir İmrül-Kays'ın kabri vardır. Geçmiş sultanların kabirleri yanında Züvvâr Kasrı mesîresi, Oğlancık mesîresi ve ona yakın Haydar Köşkü mesîresi, Erciş dağında Babartin Yaylası, Yuvarlak Dede ziyareti yanında Kuşçu Paşa tepesinde, Cirid Meydanı mesiresi, şehrin doğu tarafında da mesîreler ile Yılanlı Dağı'nda Koyunbaba Tekkesi mesîresi vardır.

Halk, tatil günlerinde buraya gelip sefa eder. Sivas, Kayseri'nin doğusunda kalır. Kıble tarafında Göksun yaylası, Maraş şehri vardır. Güney ile batı arasında Niğde şehri vardır. Batısında Aksaray üç menzillik yerdir. Doğusunda Malatya kalesi beş günlük yoldur. Batısında Ürgüp kasabası üç konaktır. Kayseri'den batıya Niğde şehri üzerinden üç menzilde Ereğli kasabasına varılır.

Erciş Dağı'nın özellikleri : Bu dağda asla yılan, çıyan, akreb ve bu gibi zehirli hayvanlar yoktur. «Bu dağda ricâlü'l-gayb makamı olduğu için haşerât bulunmaz» derler. Diğer bir söylentiye göre de

seçkin eshabdan olup uzun zaman yaşamış olan Baba Reten Hindî hazretleri bu dağda oturduğundan, bu haşerâtın bulunmaması onların duası sebebiyledir. Hâlâ bu dağda Baba Reten bağı denilen kendi kendine yetişen, çeşitli meyveler veren bağlar vardır. Zira bu Baba Reten bahçıvanların piri olup, ismi Ebû Hindî'dir. Kendisi nimetlerinden uzak olarak yalnız başına ömür sürmüştür. Kabri yine Hindistan'dadır.

Başka bir söylentiye göre de, Hazret-i Yahya zamanında Kayser Erciş bu şehri kurduğunda büyük filozoflardan Flaska adındaki filozof bu yüksek dağa çıkıp, yetmiş aded haşerât şeklini bir sütun üzerine kazıp her birine birer tılsım yapmıştır. Onun için bu dağda zehirli hayvanlar yoktur, derler. Bu dağın yaz ve kışın kar ve buzu eksik olmaz Zülâl kurdu dahi bulunurmuş amma biz görmedik.

Kayseri'de bulunan büyük evliya kabirleri : Mehmed Hanefî bin Emîre'l-mü'minin Ali makamı: Hapis olduğu yer halen herkes tarafından ziyaret edilir. Duası kabul olunan bir yerdir. Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi ziyâret yeri: 474 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Rükneddin Sicânî: 438 tarihinde vefat etmiştir. Oğlancık mesîresinin Haydar Köşkü denilen yerinde defnolunmuştur. Şeyh Evhadüddin Kirmân: Sultan Evbiye medresesi yanında medfundur. 597 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Şerefü'd-din Musulî: Seyyid Burhaneddin Tirmizî yanında yatmaktadır. Şeyh Hasan Kaysarî ve Şeyh Seyyid Şerif: İkisi bir yerde gömülü olup aralarında mezar yoktur. Şeyhü'l-eimmetü'l Hulvânî, Şeyh Rûzbehân Baklî, ona yakın Şeyh Nurbahş Kâmrânî, Nurbahşî tarikatinde ulu sultandır. Şeyh Molla Tatar: Fetva verici olup, Tatarhâniye adlı kitabın sahibidir. Birçok şer'î meseleler bu kitapta bulunur. Hazret-i Davud Kayserî: Sanatkârların halife ve kemer bağlayıcısı olup, nâmı Kaddese sırruhu olarak anılır. el-Sultan Melik (Mehmet el-Gâzî): Danişmendlilerden büyük şan sahibi bey idi. Kayseri'yi kâfirler aldıklarında büyük bir ordu ile gelip fethederek rahmetli olmuştur. Şeyh Hazret-i İbrahim Tenûrî: 887 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Abdurrahman Tenûrî; Sultan Harzem Şah mezarı; Şeyh Necmü'r-Bâzîâ 584 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Şah ibn Harzem Şâh merkadi; Astân Dede ziyaret yeri; Kutbü'd-Din ziyaret yeri; Şeyh Seyfullah Efendi, Nakşibendî tarikatinde büyük sultandır. Şeyh Fetih Tenûrî: Zeynelabidin makam seyahatinde buraya uğrayıp Güh Ertemin ile görüşmüştür. Makamı vardır. Şeyh Ali Tennûrî: Ali dağındadır; Şeyh Ahmet Tayrânî: Birçok defalar havada uçarak gezdiğinden Ahmet Tayrânî demişlerdir. Büyük ziyaret yeridir Battal Tekkesi ziyaret yeri: Bu-

rada ermişlerden birçok keremli zatlar medfun ise de isimleri bilinmemektedir. Şeyh Hazret-i Ebu İshak: Hazret-i Peygamberin bayraktarı olup büyük ziyaret yeridir. Şeyh Hazret-i Hamid İbn Musa el-Kaysarî: Kerâmet sahibi büyük bir zattır. Hazret-i Resul ile birçok defa görünmüştür. Civarında birçok tarikat ehli medfundur. Büyük ziyaret yeri olan Şeyh Hazret-i Abdi Dede: Daha yakın zamanda kerâmetini görmüş olan olgun kimselerden yemin ederek anlatılan birçok menkıbesi vardır...

Abdi Dede menkıbesi : Halktan, kendi halinde, çile evinde hakikat hazinesine varmış bir er, meyve verir bir ağaç ve nurlu yol olmakta iken, gaddar halk: «Şeriatten taş kopardı» diye sadece onun üzerine taş atmakla kalmayıp, tekkesinde «Liyehlike men heleke an beyyinetin ve Yahyâ men hayye an beyyinetin...» âyet-i kerimesini okurken zavallı Abdi Dede'yi hâkimin huzuruna götürüp bir an aman verdirmeyerek astırır. Kalan mallarına el koymak için tekrar tekkeye vardıklarında görürler ki «Feseyekfiye kühumullahe» âyetini okuyor! Hemen: «Bre, astığımız yerden kurtulmuş!» diyerek, tekrar yakalayıp hakimin huzuruna götürürler. Sonra yine daha önce astıkları yere vardıklarında bir de ne görsünler? Asmış oldukları Abdi yine asılı durmaktadır. Abdi Dede, hemen asılı vücuda : «Esselâmu aleyküm ya Abd-i Hak» deyince, cesedden de: «Ve aleyküm selâm yâ Abd-i ser Hak» diye bir ses gelir. Bu kadar adam bunu duydukları halde, yine hep birlikte ikinci Abdi'yi de birinci Abdi'nin yanına asarak tekkesini ele geçirmeye koşarlar. Tekkeye vardıklarında, Abdi Dede'yi yüksek sesle: «Ve ketebnâ aleyhim fîhâ inne'nnefse bi'n-nefsi...» âyet-i kerîmesini okurken bulurlar!.. Yine yakalayıp Arasta başında asmak istediklerinde, önceki astıkları iki vücudu gören Abdi Dede: «Esselâmü aleyküm ve Abdeyn ümmet-i seyyide'l-kevneyn» deyince, o cesedler de: «Ve aleyküm selâm yâ Abdurrahman hü hü» derler. Halk yine aman vermeyip onu da asarlar.

Böyle Abdi Dede vücudunun bir yerde asıldığını gören Kayserililer ayaklanarak Abdi Dede'nin asılmasına fetva veren şeyhülislâmı ve aleyhinde olan zâhirî bilginlerden yedisini aynı hizada asıp, Abdileri de indirerek birer birer yıkayıp orada defnederler. Hâlâ üçü de mezar taşları ile belli ziyâret yeridir. Allah sırlarını mukaddes kıla.

Kayseri yakınında Ases dağında, şâir İmrü'l-Kays'ın mezarı vardır. İmrü'l-Kays, Hazret-i Peygamber zamanında Kureyş'in en iyi edebiyatçısı idi. Şiirleri seb'a-i muallaka'da yazılmıştır. O za-

manlar şiire çok rağbet edildiğinden, birçok büyük şairler vardı. Fakat hepsinin üstünü Hazret-i Hassan bin Sâbıt ile bu İmrü'l-Kays idi. Hassan sonradan Müslüman olmuştur. Hattâ Mısır Meliki Mukavkıs tarafından Hazret-i Peygambere düldül katırı, zülfikâr kılıcı, Mariye adında bir cariye ile kızkardeşini Zünnûn Mısrî ile beraber Hassan hazretleri hediye olarak getirmiştir. Hediyeler kabul olunduktan sonra, Hazret-i Peygamber düldül ile zülfikârı Hazret-i Ali'ye verdi. Mariye cariyeyi de kendilerine alıkoydular ki, ondan Hazret-i Peygamberin İbrahim adındaki oğlu dünyaya geldi. Mukavkıs'ın kızkardeşini de Hassan hazretlerine hediye edip şâirlerin sultanı yaptı. Elçi olarak gelen Zünnûn da Müslüman olup bütün hakimlere pîr oldu. Mısır'da defnolunmuştur.

Şâir İmrü'l-Kays ise Müslüman olmadı. Zirâ astronomi ilminde lânetli Ebû Leheb'in öğrencilerinden ve akrabalarından idi.

Şeyh Hazret-i Abdussamed Efendi: İlmiye sınıfından büyük sultandır. Kayserili, temiz gönüllü, merd bir kimse imiş. Birçok defalar İstanbul'da padişahlar ile sohbet ettikten sonra sıla için buraya vardığında, vefat edip burada defnolunmuştur. Mezar taşındaki tarihi şöyledir:

«Bin söz ve girye ile gûş eyleyince târih
Dedim ki, irtihal-i Abdussamed Efendi.» Sene 1026.

Şeyh Ramazan ziyâret yeri, el-Mevlâ Sinâneddin Yusuf eş-Şehîr bi-Arab-i Sinân: Haleb eyâletinde Antakya şehrinde yetişmiş olup, Bağdad mollalığından gelirken bu Kayseri'de vefat ettiğini söylerler. Bütün eserleri Ulu Câmi'de vakıftır. Kabirleri, Ali Temûrî kabristanında büyük bir kabirdir. El-Mevlâ Sefer bin Mehmed Kapâni: Kayserili Muhtesibzâde diye meşhur, âlim bir zattı. Şeyh Hamid civarında Hundîhatun medresesinde müderris iken vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Kırk Nisâ ziyâret yeri: Kırkı da Gâzi tekkesinde medfundurlar. Yuvarlak Dede: Kuşçu Paşa'nın cirid meydanı tepesi yanında defnolunmuştur.

Bor şehri ve kalesi: Kılıç Arslan İzzeddin İbn Mesud tarafından fetholunmuştur. 569 tarihinde Danişmendlilerin yardımı ile Rumların elinden almıştır. Selçukluların duraklama devrinde bu kaleyi kâfirler ele geçirip, Bor'u harab etmişlerdir. Sonra Hacı Bektaş-ı Veli'nin teşvikiyle Orhan Gâzi burayı fethettiyse de, fetihten sonra Karamanoğlu İbrahim Bey'in eline geçti. Sonra Yıldırım Bayezid Han zamanında kuvvet ile ele geçirilerek Osmanlı ülkesine katılmıştır. Süleyman Han kaydı üzere, Konya eyâletinde Niğde Beyi sancağı

hükmünde yüzelli akçe pâyeli şerif kazadır. Nahiyesinde 13 kadar köyü vardır. Padişah tarafından Vâlide Sultana gider.

Önceleri bu şehir içinden akan Humam Çayı, üzerindeki siyah barut değirmenine hâs idi. Şimdi kaldırılmıştır. Kethüdâ yeri, serdarı, dizdarı, muhtesibi ve subaşısı vardır. Müftüsü ve nakibüleşrafı yoktur. Niğde ve Aksaray uzak olduğundan, Kayseri müftüsüne danışılır.

Bor kalesinin yapısı: Eski yapı bir kaledir. İç ilde olduğundan, kaleye ihtiyacı olmayıp gözden uzak kalmış ve tamir olunmamıştır. Bu sağlam yapının esas yapısı düzlük bir yerde, kayalık üzerinde, beşgen şeklinde yapılmış imiş. Amma günler geçtikçe yer yer harab olmuştur. Kalenin içinde bir mahalle, elli aded fukara evi, İlyaslı Câmii adında bir câmii ve eski bir kale kapısı vardır.

Şehir varoşunun yapısı: Geniş bir düzlükte, bağlı-bahçeli, gelişmiş bir varoştur ki, kale dibinden akan ve esasen Niğde ve Hümam tarafından gelen Hümam Çayı yirmiiki göz sudeğirmeni döndürür. Sonra nahiye ve köylerine uğrayarak Ereğli sazlığına karışır. Şehrin evleri hep toprak ile örtülüdür. Elliüç mihrab câmii vardır. Çarşı yanındaki Eski Câmi, Sultan Alâaddin'indir. Bütün câmilerinin en büyüğüdür. Fakat minaresi yoktur. Gözlüzâde Câmii: Adanalı Ramazanoğlu vakfıdır. Asıl «Kale Câmii» adiyle meşhur nurlu bir câmidir. Şehid Mehmed Paşa yani Sokullu Vezir Câmii: Çarşı içinde, iki katlı nurlu bir câmidir. Altında baştan başa altmış aded dükkânlı, aydınlık, kurşunlu bir câmidir. Çayırlı Câmii: Hacı Mahmud mahallesinde tek minareli bir câmidir. Orta Mahalle Câmii: Minarelidir. Sofya Mahallesi Câmii: Minaresizdir. Bunlardan başka kırkaltı aded mescidi vardır. Her câmide medrese, hadis ve Kur'an okuma yerleri vardır. Kırk aded sıbyan mektebi, on aded derviş tekkesi vardır. Kale içinde Gözlü Sultan Tekkesi, yine kale içinde Kesbî Mustafendi Tekkesi de büyük tekkelerdir. Çayırlı Câmii'nde Esadefendi Tekkesi: Şeyhi Himmet Efendi büyük bir zâttır Eski mezarlıkta Sarı Salık tekkesi: Bektâşi tekkesidir. Çarşı içinde Sokullu Mehmet Paşa'nın hamamı en ferah hamamdır.

Üç aded hanı vardır ki biri kervansaraydır, biri kapan hanıdır, diğeri de bekâr hanıdır. Süslü, iki başları demir kapılı altmış aded dükkândan oluşan ve câmi altında yetmiş aded arasta dükkânlı bedestan vardır ki Sokullu yapısıdır. Havası ve suyu hoş, halk gayet dürüst, ayân ve eşrafı sevimli kimselerdir. Bağ ve bahçelerinde mesire yerleri çoktur. Çeşit çeşit sulu üzümlerinden başka, «Keşmiş»

adiyle meşhur olan kuş üzümü, kufteri armut, kayısı ve güherçilesi ile siyah barutu meşhurdur. İç kalede, gözlü eski mezarlıkta Sarı Saltık ziyâretleri vardır. Bunun batısında Niğde yarım konaktır ki, Bor câmi minaresinden Niğde açıkça görünür.

BOR KALESİNDEN AKSARAY'A GİTTİĞİMİZ

İLK menzili Ortaköy'de aldık. Aksaray sancağında yüzelli akçe payesiyle ayrı bir kazadır. Geniş ve ürünü bol bir kaza olup bağ, bahçe, câmi ve mescidi olan gelişmiş bir köydür. Bu köye bağlı otuzaltı aded nâhiye köyleri vardır. Buradan kuzey tarafa doğru gidip güzel köylerden geçtik. Bir menzilde Harvadalı köyüne geldik. Burası da meyvesi bol, verimli, güzel, hanı, hamamı ve câmii olan bir Müslüman köyüdür. Aksaray nahiyeleri köylerindendir. Buradan da kuzeye doğru giderek Aksaray şehrine vardık.

AKSARAY

Bu şehrin Şem'un Safa'nın isteği ile yapıldığını söylerler. Hükümdardan hükümdara geçtikten sonra Herakl adlı Kayserin oğlu Helena'nın elinde iken, adı geçen Arap kavminin üzerine sefer açmıştır. Binlerce pis askeri ile Şam üzerine giderken, Safraz denilen yerde yenilgiye uğramış ve kendisi de ölmüştür. Yerine, oğlu Mikale kral olmuştur. Sonra bunun da elinden Melik Mesud'un oğlu İzzeddin Kılıç Arslan 569 tarihinde burayı almıştır. Fetihten sonra bu şehirde nice büyük evliyalar oturduklarından, bu şehre birçok tarihçiler «Salihler yeri» demişlerdir. Aksaray denmesinin sebebi de şudur: Kılıç Arslan'ın taht merkezi olması dolayısı ile ona bir büyük saray yaparlar. Saray giriş kapısının sağında ve solunda tunçtan iki aded heybetli arslan heykeli varmış. Bu saraya bir kötülük yapılmak istense, yapmak isteyen bu arslanların ağızlarından saçtığı kıvılcımdan helâk olurmuş. Bu saray uzaktan bembeyaz göründüğünden, bulunduğu şehire de Aksaray demişler. Rumlar bu şehre halen Pegahelna derler.

Şehir, sonra Karamanoğlu Yakub Bey'in eline geçmiş ve ondan da Yıldırım Beyazıt Han'ın eline geçmiştir. Halen Osmanlı Devletinin elinde olup, Gâzi Süleyman Han kaydı üzere Karaman eyâle-

tinde sancakbeyi merkezidir. Kanun üzere, yılda beyine yirmi kese gelir olur. Beşyüz askere sahip bir tuğlu mirlivadır. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebeliler ile bin askeri olur. Yüzelli akçelik şerif kazadır. Kadısına senede beş kese gelir olur. Müftüsü, nakibi, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, muhtesibi, şehir subaşısı, ayân ve eşrafı, saygın zatları vardır.

Aksaray Kalesi'nin yapısı : Geniş bir alanda, büyük bir ırmak kenarında dört köşeli, taş yapı, kuvvetli bir kaledir. Tâ şehrin ortasında yapılmıştır. Burç ve kuleleri o kadar yüksek değildir. Bütün burçları, dişleri ve bedenleri ile mazgal delikleri, hesaplı olarak düzenlenmiş kuleleri hep birbirine bakar. Kuşatma sırasında, her kulenin güçlü savaşçıları tüfek ile kuleleri korurlar. Hisarları tarafında beş kapısı vardır. Küçükkapı batıya bakar. Demirkapı kıbleye açılır. Keçikapısı da kıbleye doğru açılır. Ereğlikapısı güneye doğru. Konyakapısı ise batı tarafına açılır. Bu kapıların nöbetçileri, bac alan muhtesib kimselerdir. Kale içinde Celâlîler zamanında buğday saklamak için anbar yapılmıştır. Cephâneliği yoktur. Ramazan ayında ve başka şenliklerde atılan büyük topları vardır.

Varoşunun yapısı : Evlerinin çoğu kireç ve taştan yapılmıştır. Otuziki mahallesi vardır. Başlıcaları şunlardır: Kârhâne, Culâh, Sofular, Çömlekçiler, Şeyhli. Kızılca, Kalınlar, Vildan Gölü, Meydan, Bilecik, Pamukçular, Şeyh Gaznevî, Turhacı, Paşacık, Gergi, Câmi-i Kebir, Bâb-ı Sagir, Hacı Fikreddin, Borapazarı, Ereğlikapısı, Pandyal, Zincirli, Kaval ve Taş pazarı.

Câmileri : Karamanoğlu İbrahimbey Câmii : Eski bir ibâdet yeridir. Dört kemer üzerine kâgir kubbeli bir câmidir. Câmi içinde oniki aded sütun ile iki aded sanat eseri kapı vardır. Minberi, müezzinler yeri, sade ve güzeldir. Yuvarlak minaresi câmiden uzak olup, câmi kubbeleri kireçle örtülüdür.

Şeyh Hamid Veli Câmii: Şeyhler mahallesinde, kubbeli, bir minareli câmidir. Debbâğlar Câmii : Kireçle yapılmış, cemaati bol bir câmidir. El-Hac Seyyid Hasanefendi Câmii: Başköprü yanında güzel bir câmidir. Kârhâne Câmii: Kârhâne mahallesinde, ruhânî bir câmidir. Bunlardan başka doksan sekiz aded mescidi vardır.

Medreseleri : Yılancık medresesi: Eski bir yapıdır. Sulu Medrese: Çeşitli bilimler yeridir. Karamanoğlu Câmii Medresesi: Bu medreselerin öğrencilerine ve hocalarına vakıf tarafından aydan aya aylık ve erzakları verilir. Ayrıca parasız görev yapan dersiamları da vardır. Halkı fıkıhçı olur. Feraiz ilmini atalarından beri okuyagel-

mişlerdir. Bu şehirde özel darülkurâlar yoktur. Fakat Kur'ân hafızları çoktur.

Şehir onyedinci derecî iklimdedir. Ortasından akan Uluırmak, imâretleri sulayıp Alâaddin köprüsünden geçer. Bursa gibi her evden su akar.

Hamamları: Bey hamamı: Çok eskidir. Araplar hamamı: Suyu ve havası güzeldir. Tezpazar hamamı: Paşa sarayı yanındadır. Uluırmağın üzerinde Sultan Alâaddin yapısı bir gözlü büyük bir köprü vardır. Hacı Hasan Câmii yanındaki Başköprü görülmeye değerdir.

Ürünlerinden buğday, arpa, baklası meşhur olup, her çeşit meyve yetişir.

Hızırlık ve Kırkkızıl adiyle iki mesiresi, Paşa sarayı ile Karamanoğlu Câmiinin birer gelir yeri vardır. Bu şehirden Niğde batı tarafta bir konaklıktır. Karaman Ereğlisi iki konaktır. Aksaray'dan Ankara kuzey tarafta altı konaktır. Bu konaklar sırasiyle şunlardır: Saymaz Saray kazası, Koçhisar tuzlası, Sofular köyü, Kara Zuva köyü —buradan Engürü hududuna girilir—, Çakallar köyü ve Uruncak köyü. Sonra Engürü (Ankara)'ye varılır.

Ziyâret yerleri: Bu şehirde yedi binden fazla büyük evliyânın yattığı söylenmektedir. «Dârül ervâh» denilen bu yere nice defalar nur inmiştir. Üzüntülü olan bir kimse burayı ziyâret etse üzüntüsü gider. Şeyh Hamid Veli: Rum diyarı irfan ehlinin başıdır. Üstü açık bir kubbede medfundur. Çoğunlukla saralı kimseler ziyâret ederler. Buna yakın Şeyh Kemâl Sultan olgunluk yolunda tamama ermiş büyük bir zattır. Bunun yanında Şeyh Pertevî Sultan, Yesevî tarikinde yahşî bir erdir. Kırkkızıllar: Çoğunlukla kadınlar ziyâret ederler. Şeyh Necmeddin Kibrî, Bedreddin Sultan Velî, Hımarlı Dede Sultan şehir içindedir. Gülhânî Ali Dede, Şeyh Gaznevî Sultan ve Şeyh Hakiki bin Şeyh Hamid Veli: El-hac Bayram Veli öğrencilerinden olup, Ankara'da ledün ilmini tamamlayıp Aksaray'da Bayramî tarîkatinde öncü olmuştur. Şeyh Butak, Taşpazarı mahallesinde medfun olup gönül erbabının ziyâret yeridir. Cennetderesi semtinde Çelebilik ziyâreti ve bunun üst yanında Hızırlık ziyâreti vardır. Kılıç Arslan Sultan'ın kabirleri de Hızırlık ziyâretgâhındadır. Bu Hızırlığa yakın Şeyh Hamza, Bayramî tarikatinin büyük zatlarındandır. Bir de Şeyh Hızır Efendi ziyareti vardır.

Aksaray'dan bir menzilde Sarı Atlı köyüne, oradan Ürgüb kazası içindeki Düb-ani'ye geldik. Halkı Müslümandır. Oradan Muşkara'ya ve sonra da Kayseri kalesine geldik.

*
**

SİVAS'A GİDİŞİMİZ

BURADAN kalkarak, birkaç gün gittikten sonra Maraş Kars'ını sağ tarafımızda bırakıp Maraş toprağında Elbistan kasabasına geldik. Düz bir sahrada, çay kenarında, sırtında Eshâb-ı Kehf dağı vardır. Bağlı, bahçeli, bin kadar evi olan bir kasabadır. Maraş Paşasının hassı olup yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı vardır. Halkın hepsi Türkmendir. Şehrin doğusu gün geçtikçe harab olmaktadır. Câmii, hanı, hamamı ve çarşısı vardır. Haftada bir, büyük pazarı olur. Şehir dışında, bir hayli mesafede, Eshab-ı Kehf ziyâret yeri vardır. Fakat bu mağaradan öyle köpek sesi gelmez. Ben şimdilik Eshâb-ı Kehf'i üç yerde ziyâret ettim. Hangisinin doğru olduğu belli değildir. Yoksa Takyanos zulmünden herbiri birer diyara kaçtılar da yüksek makamları böyle ayrı mı görünüyor? Tarsuslularla Maraşlılar kendilerinde olduklarını iddia ederler amma, Tarsus'da olması gerçeğe daha yakındır.

Buradan kuzeye doğru ilerleyerek Açdı kasabasına geldik. Türkmen Ağası hükmünde yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Kasaba bir çukur yerde ve dere kenarında olup bin hânelidir. Câmileri, mescidi, hanı, hamamı, çarşısı ve pazarı vardır.

Buradan yine kuzeye doğru giderek Gürün kasabasına geldik. Sivas eyâletinde ve Engel toprağında yüzelli akçelik nahiye kazasıdır. Bin hâneli olup câmii, mescidi, hanı, hamamı, sultan çarşısı olan şirin bir kasabadır. Türkmen Ağası hükmündedir. Kethüdâ yeri, serdarı ve muhtesibi vardır. Şehir içinden nehir akar. Halkı, Okçuoğlu kürkü giyer. Havası ve suyu güzel olduğundan halkı dinç olur.

Buradan kalkarak kuzeye doğru ilerledik, sahralardan geçip Darende kalesine vardık. Sivas eyâleti toprağında Türkmen Ağası hükmünde yüzelli akçelik kazadır. Yeni serdarı, subaşısı, müftü ve nakîbi ile bilginleri vardır. Kalesi taşlık bir yerde ve yüksek bir tepe üzerinde olup, Hazret-i Ömer'in çocuklarından olan Malatya fâtihi tarafından yaptırılmıştır. Zaman geçtikçe yer yer harab olduğundan dizdârı ve neferleri yoktur. Şehir Karadoruk toprağında, nehir kenarında kerpiç taşla yapılmış bin kadar hâneli, bağlı ve bahçeli, yedi mihrab câmili, han ve hamamı ile çarşı ve pazarı olan bir şirin kasabadır. Halkı, Türkmen ve Ermenidir. Debbağhânesi meşhurdur. Kırk-elli dirhem kadar sulu zerdalisi olur ki, kurusunu Arap ve

Acem'e hediye götürürler. Ayândan Şeyhoğlu ile üç gün sohbet ettik. Buradan kalkarak yine kuzeye doğru giderek Sazcığaz'a geldik.

Sivas toprağında gelirmiş bir köy olup, halk Müslüman ve Ermenidir. Bir kayadan hayat suyu gibi kaynak su akar. Buradan da hareketle, yine kuzeye doğru giderek Mancılık köyüne geldik. Türkmen Ağası idaresinde, Sivas toprağında bir zeâmettir. Yine kuzeye doğru giderek Ulaş kasabasına vardık. Sivas toprağında, Türkmenağası ulusu Köçümi burada oturup, Türkmenlerden yayla hakkı alır. Ayrıca kadısı vardır. Beşyüz hâneli İslâm ve Ermeni kasabasıdır. Memi Kethüda Câmiini, Sultan Süleyman'ın fermanı ile Mimar Sinan yapmıştır. Birkaç dükkânı olup başka imaret yeri yoktur.

Buradan da kuzeye doğru giderek Sivas sahrasında Kızılırmak nehri üzerindeki Zağzağ Köprüsü'nü (Eğriköprü) geçtik. Onsekiz gözlü büyük köprüdür. Bu Kızılırmak nehri de Erzurum ve Nikhisar dağlarından ve özellikle Beydağı'ndan çıkıp, nice köy ve beldeleri sulayarak bu Eğriköprü'den geçer. Sonra tâ Kayseri altındaki bir gözlü köprüden geçip, batı taraftaki şehirleri sulayarak Çaşnigir Köprüsü'nden geçer. Osmancık kalesiyle Hacı Hamza'dan ve Tosya yakınından geçip Bafra şehri yanında kayalardan kendini Karadeniz'e atarken öyle feryad-figan eyler ki, insanın kulağını sağır eder. İşte, bu şekilde güzel yerleri seyrederek Sivas şehrine geldik.

Dârü'l-alây kâhne âbad yani Sivas Kalesi'nin yapısı: Hazret-i Zekeriyya zamanındaki Maraş Kayseri Cimcime, Maraş'ı kurmuştur. Bunun diğer kardeşi de Sivas'ı kurmuştur. Bazı tarihler, bunu Şah Kiyomers'in kurduğunu yazarlar. Bazıları ise Dahhâk Mari'nin olduğunu söylerler. Kiyomers, Sivas'da medfundur. Bunun zamanında, Sivas'da ekilmedik toprak kalmazmış! Tâ Kızılırmak kenarına kadar şenlendirilirmiş. Sonra nice hükümdarların eline geçip, sonunda Bağdad halifesi Harun Reşid zamanında Seyyid Cafer Gâzi yardımı ile İslâmların eline geçmiştir. Sonra Dânişmendoğullarından Nikhisar fâtihi Sultan Melik Gâzi, Selçukluların yardımı ile tekrar almıştır. Onlardan sonra da Osmanlılar, Yıldırım Bayezid zamanında, Türkmenler elinden almış ise de, Timur'un ilerlemesinde ilk defa önüne Sivas gelmiştir. Halkı ve binlerce çocuk boyunlarına Kur'an takarak Timur'u karşılamaya çıkmışlarsa da, demir yürekli nursuz adam bunları ayaklar altında perişan etmiştir. Burada yedi gün kalarak yetmiş bin bilgin ve halkı kılıçtan geçirmiştir. Bu şekilde kaleyi dahi harab etmiştir. Halen harabeleri durmaktadır. Halk ağzında, «Sana bir iş edeyim ki Timurlenk Sivas'a etmemiş ola» derler. Timur, Nasreddin Hoca ile görüştüğünde Hoca, Timur'a:

— «Niçin Sivas'da kırkbin çocuk ve nurlu Muhammed ümmetini Tatar atları altında ezip yetmişbin Allah yaratığını öldürdünüz?» Dediğinde Timur:

— «Vallahi Sivaslılar, 'Kur'an-ı Azim yaratılmışdır' diyerek, uydurma sözleri hükmü kaldırılmış âyetlere benzedip, Kur'an'ı Kur'anlıktan çıkarmışlardı. Çocukları da zina çocukları olup, ihtiyarları ise Şiî, Hurafî, Cebrî, Kadirî mezheplerine girmişlerdi. Âleme örnek olarak doğru yola getirmek için, üzerlerine yürüyerek şehirlerini harab ettim. Senin hatırın için şehrini sana bağışladım. Korkma, harab etmem.»

Demişti. Sonra, Yıldırım Han ile çarpışmıştır ki daha önce anlatılmıştır.

Çelebi Sultan Mehmed padişah olduğunda Sivas'ı imar etmeye başlamış ve iki kale yaptırmıştır. Daha sonra Bayezid Velî zamanında Acem Şahı; Erzurum, Kemah, Sivas ve Tokad taraflarını, «Miras malım ve arpa çukurum» diyerek ele geçirdi. 921 tarihinde buraları Acem elinden geri almıştır. Ben, Murtaza Paşa efendimize vezirlikle Sivas valiliği verildikten sonra, Haleb'den Urfa, Raka, Harran, Maraş ve Kayseri taraflarına dört ay seyahat ederek, Sivâs'a gidip şerefli sohbetlerinde bulundum. Paşa kalesinde saraya bitişik Çavuşzâde'nin evini bana hazırlatıp bütün ihtiyaçlarımızı gönderdi. Biz de padişah defterdarına ve ilgili yerlere müracaat ederek Sivas'ın tamirine başladık.

Sivas'ın imaretleri: Süleyman Kanunu üzere, Sivas vezirinin padişah hâssı dokuzyüzbin akçedir. 48 zeâmeti, 928 tımarı vardır. Sivas eyâletinin sancakları şunlardır:

Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik ve Arapgir, Sivas sancağı paşa merkezidir. Hazine defterdarı yoktur. Defter kethüdâsının hâssı 80200 akçedir. Tımar defterdarınınki 62550 akçedir. Çavuşlar kethüdası ve çavuşlar emini vardır. Bütün sancaklarınınki ile birlikte askeri 3133 kılıçtır. Zeâmet sahipleri, tımarları ve kanuna göre cebelileriyle onbin seçkin askeri olur. Bu toplam askerin yıllık geliri 218327 akçedir. 300 akçelik şerif kazâdır. Nahiyelerinden mollasına altıbin kuruş gelir olur. Vezirine, kanun üzere kırkbin kuruş verilir. Hanefî mezhebinden müftüsü vardır. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir nâibi, muhtesibi, bacdârı ve kapancısı da vardır.

Sivas kalesinin şekli: Sivas şehrinin kuzey tarafındaki dağlara Seyb-i Nişan ve Tozâsar dağları denir. Sivas, bu yüksek dağların eteğinde kurulmuş büyük bir şehirdir. Bütün evlerinin yüzleri kıble

tarafına, Sivas ovasının Eğriköprü yönüne bakar. Aşağıda, Timur'un harab ettiği kale durmaktadır ki düzlükte yapılmıştır. Çevresi 10500 adımdır. Harab oluşunun tarihi şöyledir.

«Süd harâb ez âteş-i ceyş-i Timur,
Der şuhûr sâl-i tarîheş.» Sene 803.

Gerçi harabdır amma gayet sağlam ve düzenli rıhtım, dolma horasân ve taştan yapılma büyük bir kaledir. Yer yer burc ve kuleleri vardır. Fakat birçok yerleri yıkıktır. Az bir masraf ile tamir olunabilir.

Bu harab hisarın çevresinde beş aded kapı vardır. Batı tarafında Kayseri kapısı, doğuda Palaş kapısı, yine doğuda Tokmak kapısı, kuzeyde Can-Cun kapısı, yıldız tarafında Sülpür kapısı. Bu kalenin kapıya ihtiyacı yoktur. Arabalar girer. Aşağı varoş içinde 4600 bağsız bahçesiz fakat suyu olan evler vardır. Kırk aded mahallesi vardır. Kayseri kapısı mahallesi Ermeni mahallesidir. Burada ayrıca Rum mahallesi de vardır. Ağce Yune, Örtülüpınar, Köhnecivan, Çarşı, Meydan, Oğlançavuş, Ağadeğirmeni, Berzcitarlası, Baldırpazarı, Sıkçoban, Kaleardı, Hacı Zahid, Ulucâmi, Pulurtepe, meşhur mahalleleridir. İki aded kalesi birbirinden bir ok menzili kadar uzaktır. Birisi kıble tarafında yüksek olup, Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Dört köşe, hendeksiz, yalın kat, iki kapılı toprak bir tepe üzerinde yapılmıştır. İşlek kapısı kıble tarafına, aşağı şehre açılır. Diğer kapısı doğuya açılır ki daima kapalıdır. İçinde iki yüz nefer evi, bir câmii, erzak anbarları, su sarnıçları, cebhâneliği, kırk kadar da hurda topları vardır. Bu kale bütün şehre havaledir. Paşa kapısından yüksektir.

İç kale yani Paşa hisarı : Osmanlı ülkesinde mirmiranlar ve vezirler iç kalelerde oturagelmişlerdir. Amma Diyarbekir'de ve Sivas'da paşaların iç kalede oturmaları için kanun vardır. Zira bu Sivas'da, paşanın oturduğu aşağı hisara yukarı iç kale hisarı havâledir. Paşası isyan etse, aman vermeyip yukarı hisar topları paşa hisarını harab eder. Bu paşa hisarını Timur harab etmezden önce, 586 tarihinde Sultan Alâaddin Keykubad tamir etmişti. Çepe çevre iki kat taş ile bina olunmuş sağlam bir kaledir. Çevresinin uzunluğu binbeşyüz adımdır. Alçak hendeği vardır. Kalenin etrafını kuşatır. Toplam yirmi aded kule ve altıyüz duvar dişi vardır. Duvarının yüksekliği yirmi yedi zirâ' kadardır. İki kapısı vardır. Biri kuzeye dağ yolu tarafına, şehzâdelerin mezarlığına çıkar. İki kat demir kapıdır. Ağa dizdarı, bekçileri, kapının iç yüzünde beklerler. Diğer ka-

pısı kıble tarafına açılıp aşağı şehre gider. Bu kale içinde üçyüz aded bağsız, bahçesiz toprak örtülü ev vardır. Paşa sarayı buradadır. Daha önce bir keşif sarayı damı idi. Murtaza Paşa efendimiz; çeşitli odalar, divanhâne, içoğlanlarına odalar ve bir hamam yaptırıp geliştirmiştir. Bu kalede de bir câmi, bir hamam ve bir medrese vardır. On kadar dükkân bulunur. Aşağı kale, yukarı iç kaleden daha güzeldir. Zira paşa burada oturduğundan, haftada dört kere divan olup büyük toplantılar yapılır.

Kale, dağ eteğinde ve dört köşe olup güzel suları vardır. Fakat yüksek yerde olduğundan herkes çıkamaz. Amma Celâlî ve Cemâlî korkusundan, şehir ileri gelenlerinin bütün kıymetli malları bu yukarı kalede toplanmıştır. Sivas'ın bu iki iç kaleleri ile Timur'un harab ettiği aşağı kalenin varoşu içinde ve dışında toplam altıbinaltmış hâne vardır.

Sivas'ın Câmileri : Aşağı varoşda Ulu Câmi: Bedestan yanında enine ve boyuna ikişer yüz ayak eski yapı bir câmidir. Sultan Kılıç Arslan tarafından yaptırılmıştır. Bir minârelidir. Toprak ile örtülüdür. Câmiin içindeki sütunların sayısı belli değildir. Kızıl Câmi: Tek minareli eski yapı bir ibâdethânedir. Sivasefendi Câmii: Bir minareli, yeni yapı, ferah bir câmidir. İçinde devamlı Kur'an okunup zikir yapılır. Musaefendi Câmii: Sağlam bir yapıdır. Kilise Câmii, pazar yerindedir. Koca Hasanpaşa Câmii: Bu Sivas'da bulunduğu sırada câmii yaptırmıştır. Gece gündüz cemaati boldur. Etrafındaki dükkânlar ve kuyumcular çarşısı, hep camiin evkafıdır. Kıble kapısı üzerindeki tarihi 972'dir. Yukarıkale Câmii, Aşağıkale Câmii... Bunlardan başka birçok mahalle mescidleri vardır. Her mahallede birer, ikişer tekke bulunur. Zirâ halkı gayet dindardır.

Medreseleri : Kızıl Medrese denilen görülmeye değer bir medrese vardır ki, İslâm ülkelerinde öyle bir ilim evi ne yapılmıştır, ne de yapılabilir. Timur bunu gördüğünde heyecanlanıp, binanın şekline hayran kalmıştır. Kale kapısı gibi yüksek bir kapısı var ki, gören kimsenin aklı perişan olur. Ustası bu kapının sağında ve solundaki yüksek eşiklere Cenab-ı Hak'kın yaratmış olduğu çiçeklerin şekillerini öyle bir süslemiştir ki, gören şaşırır. Kapısı üzerindeki tarihi şöyledir: «Buniye Kılıç Arslan bin Mes'ud sene 569». Zamanla bazı yerleri bozulmuştur. Bu medresenin mutlaka görülmesi ve her tarafta anlatılması gerekir.

Medresenin içinde iki katlı seksen oda vardır. İlim öğrenen talebe efendiler kışın alt katlarda, yazın ise üst katlarda öğrenim ya-

parlar. Vaktiyle gelirleri öyle sağlammış ki, evkâfı sayesinde her gün öğrencilere iki defa sekiz türlü nefis yemekler fağfurî kâseler içinde verilirmiş. Fakat hâlâ öğrencileri bu nimete sahip olmayan riyâsız kimselerdir. Alah hidâyet vere.

Yüksek kale altında Hamam medresesi varsa da kim tarafından yaptırıldığını bilmiyorum. Aşağıhisar medresesi: Paşa Sarayı yanında olduğundan öğrencisi çoktur. Hasanpaşa medresesi: Aşağı Varoştaki câmiin avlusu etrafında öğrenci odaları vardır. Sivasî Efendi medresesi...

Sıbyan mektebleri: Yüzkırk aded ebced okuyan çocuk mektebi vardır. Kırkının evkâfı kuvvetlidir. Diğerleri parasız mektepler olup, bazılarında da öğretmenler para ile çocukları okuturlar.

Tekkeler ve dervişler: Onbir tekke vardır. Arpacızâde Efendi Tekkesi, Sivasî Efendi Tekkesi, Hallâfî Tekkesi, şehrin dışında bir kaya üzerine Suhayb-ı Rumî yahut Abdülvehab Gâzî Tekkesi.

Hanları: Küçük, büyük on sekiz tânedir. Saraçhâne içinde Behramağa hanı: Bu bina güzel bir han olup elli ocaktır. Buna yakın Kapan Hanı, Hasanpaşa hanı ki bazıları Muhtesib hanı derler. Çünkü muhtesib ağa burada oturup çalışırdı. Kaşıkçızâde hanı, Şeyh Efendi hanı, Nalbantlar hanı, İbrahim Efendi hanı, Taşhan meşhur hanlardır.

Hamamları: Köprü başındaki Koca Hüseyinpaşa hamamı eski üslup bir yapı olduğundan, Süleyman Han ve Bağdad fâtihi Murad Han bunda yıkanmışlardır. Halâ onların yıkandığı sultan halveti kapalıdır, kimse girip yıkanamaz. Kale altında Eski Hasanpaşa hamamı, pazar meydanında Meydan hamamı, Taşhan hamamı, Medrese hamamı, Paşakalesi hamamı. Bu hamamlar hep çiftedir. Bunlardan başka yüzonsekiz kadar saray ve buna benzer hânedan hamamları da vardır.

Çeşmeleri: Kırkbeş kadar çeşmesi vardır. Suları hep şehrin kuzeyindeki Supnişan dağından ve Tuzhisar tepelerinden gelir. Meşhurları: Kale çeşmesi, Kuyumcular Bedestanı çeşmesi, Pazaryeri çeşmesi, Medrese çeşmesi ve Ulucâmi yanındaki çeşmedir. Şehrin içinden akan çay üzerinde birkaç köprü vardır. Çay taştığında, hayli çam getirir. Çay, Tuzlahisar ile Supnişan dağlarından toplanıp şehrin sırtında yetmiş seksen kadar un değirmenini döndürerek Sivas sahrasına gelir ve oradan Kızılırmak'a akar.

Çarşı ve pazarı: Ulucâmi yanındaki bedestanında bin aded dükkân vardır. Sipâhpazarı meşhurdur. Saraçhânesini, Sultan Dördüncü Murad'ın valide kethüdâsı Behram Ağa yeniden kâgir olarak yaptırmıştır. Başkaca debbağhâne ve kuyumcular dükkânları vardır.

Sivas'ın havasının güzelliğinden, halkı buğday renkli ve dinç olur. Şehir ayânı fâhire elbise, orta halliler Londra çukası ve Elvan boğası giyerler. Lisanları Kürtçe ve Türkçe'dir. Erkekleri çabuk ihtiyarlar. Kızları gayet güzel ve canlı olurlar. Havası fazla şiddetli olduğundan bağ ve bahçesi yoktur. Dağları ağaçsız ve çıplaktır. Şehir dördüncü hakiki iklimde ve onyedinci örfî iklimdedir. Ürünlerinden buğday, arpa, nohud ve mercimeği gayet bol olur. Bir kilesi kırk kile ürün verir. Bir okka ekmeği ve altı okka gelir bir at yemi birer akçedir. Bostanları gayet çoktur. Pamuklu bezi gayet beyaz ve ince olur. Bir çift ayakkabı ve mest onbeş akçedir. İçi laâl kaplı ağa çizmeleri otuz akçedir. Güzel yorgan bezleri, basma, işli perdeler birer rub'adır. Yiyecek ve içeceğinden has ve beyaz gerde ekmeği, kete çöreği, tavuk böreği ve tuz çorbası bir yerde yoktur. Narı Maraş'tan, pekmezi Ayıntab'dan, üzüm ve şırası Amasya'dan gelir.

Müftüsü, gayet dindar ve olgun bir zat olan Şeyh Arpacızâde Hazret Bekir Efendidir. İleri gelenlerinden Abâza Deli Dilaver Ağa, Koca Ali Ağa, Selâm Çelebi, Elhac Kerim Çavuşzâdeler, Nazif Ağa, Ömer Beyzâdeler, Müftü Ahmet Efendi ve Sivas şeyhi meşhurlarıdır.

Nakid olarak, beher sene, bu şehirden padişah tarafına binyüz kese gelir sağlanır. İkiyüz kese de vezirine gelir olur. Cenâb-ı Hak, mallarına Halil bereketi vermiştir. Bütün tarihçiler, Sivas şehrine 'şehirlerin anası' demişlerdir. Hakikaten de öyledir. Arabistan, Anadolu ve Yunanistan'da kıtlık olsa, bu şehrin tahılları her tarafa yeter. Makedonya'yı bile icabında doyurur. Bütün halkı sevinçli, binaları güzel, ziraati bol, hayırları ve bereketi çok, her tarafta pınar ve akarsuları yeterli olan şenlikli bir şehirdir. Şehir halkı gayet garip dostu olduğundan, her gece hanlarında bulunan garipleri evlerine davet edip ikramda bulunurlar. Her yönü ile övünülecek güzel bir şehirdir.

Sivas'ın batı tarafında Erzurum, Niksar tarafından sekiz konaktır. Kuzey tarafında Amasya kalesi, Merzifon ve Lâdik dörder konaktır. Yine batı tarafındaki Tokat kalesi üç menzildir.

Sivas'ın ziyâret yerleri: Şeyh Hazret-i Kara Şemsi Efendi, Sivas'ın tam ortasında Koca Hasan Paşa avlusunun kuzey tarafında-

ki türbesinde yatar. Eğri fâtihi Sultan Üçüncü Mehmed Han devri şeyhlerinden olup, Eğri savaşında bulunmuştur. Hatta Osmanlı ordusu bozulmaya yüz tutmuşken, bu zat Sultan Mehmed Han'ın atının dizgininden tutup, «Sabreyle beyim, şimdiki fırsat ganimettir» diyerek, İslâm askerini savaşa teşvik etmiştir. Allah'ın yardım rüzgârı Osmanlı ordusuna esmiş, o saatte yüzbin düşmanı Eğri yakınında Hareştoş sahrasında kılıçtan geçiren Osmanlılar zafer elde etmişlerdir. Bu esnada düşmandan büyük-küçük yetmiş altı parça kale alınıp Eğri tahkim edilmiştir. Bugün Eğri halen Osmanlılar elinde olup, sağlam yapılı bir kaledir. İnşaallah Macaristan seyahatimizde genişçe anlatılır.

Osmanlı şeyhlerinden iki Şemseddin vardır: Biri Fatih devrinde İstanbul fethinde bulunan Akşemseddin'dir ki, yedi sene öncesinden İstanbul'un fethini Fatih'e müjdelemişti. Bursa'da Göylük (Göynük)'de medfundur. Biri de bu Sivaslı Kara Şemseddin'dir. Kutubluğa ermiş derler. Ulu sultandır. Sırrı mukaddes olsun.

Muhlis Paşa ziyaret yeri: Süleyman Han'ın şehzâdesi Bayezid Han kabri yanında medfundur. 954 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Budala Hasırcı Dede ziyareti de vardır.

Şehrin dışında diğer kısmında, yüksek yalçın bir kaya üzerinde büyük bir türbe vardır. Bu türbede Şeyh Hazret-i Suhayb-ı Rumî yani Abdülvahhab Gâzi'nin kabri vardır. Sivaslıdır. Hazret-i Peygamber'e âşık olup onun huzurunda Müslüman olmuş, Hazret-i Ali ona kemer bağlayarak debbağlara pîr yapmıştır. Halen bütün Âhîler (24) ve soyları ona bağlıdır.

Suhayb'ın menkıbeleri: Bir gün Abdülvahab şöyle der: «Ya Resulallah! Bu gece rüyamda, mübarek elinizle yedi defa ağzıma beyaz darı doldurdunuz». Hazret-i Peygamber de: «Yâ Suhayb! Müjde sana ki dünyayı süsleyen âlim, tefsirci, hadisçi ve eser sahibi olup Ebu'l-meâlî olursun» buyururlar.

Ondan sonra Suhayb eşsiz bir bilgin olup tâ Hazret-i İmam-ı Âzam'a gelinceye kadar yaşamış ve İmam-ı Âzam ile görüşüp onunla ilmî konuşmalar yapmıştır. İmam-ı Âzam; abdestin ve gusülün şartlarını, rükû ve secdenin usulünü, Allah'ın Resülünün sünneti üzere bunlardan almıştır. Hazret-i Peygamber zamanında bu Suhayb, Hazret-i Peygamberin ve Hazret-i Hamza'nın savaşlarını öven

(24) Debbağ esnafının yaşlılarına verilen ünvandır.

usta bir şâir olmuştur ki, zamanında onunla ilmî konuşmalar yapmaya ve şiir bilgisi üzerinde imtihan olmaya İmrü'l-Kays, Hassan ve Rıdvâ Belhî bile cesaret edemezlerdi. Hazret-i Peygamber huzurunda ve bütün seçkin sahâbeler arasında hikâyeler anlatırdı. Bütün meddahların soyu ona varır. Hazret-i Peygamberin vefatından sonra dört halifenin halifeliği zamanında hizmette bulunmuştur. Hazret-i Ali'den sonra Muaviye'nin halifelik zamanına kadar, Emevîler çok hasis ve alçak olduklarından, onlar ile geçinemeyip seyahata çıktı. Hattâ Yezid zamanında Kerbelâ'da İmam Hüseyin tarafında bulunup o kötü olaydan içi sızlıyarak Basra'ya kaçmıştı. Orada da duramayıp, İran'da hayli gezerek sonunda asıl vatanı olan Sivas'a gelmiştir. Şimdi halen kabrinin bulunduğu kaya üzerinde bir mağara içinde insanlardan uzak, ibâdet ile meşgulken vefat edince, bazı kimseler:

— «Rus Kayserinin kızı ona ve o da kıza sevgi duyarak öldü.»

Derler. Asla ve aslâ!.. O havâlide birçoklarını İslâma getirip tam yüzon yıl yaşamış olup, nice müctehidler bu zattan ve Baba Reten Hindî'den şer'î meseleler öğrenmişlerdir. Sonunda kabre düştükte, Sivas dışında kaya üzerinde büyük bir türbeye defnolunmuştur.

Firdevs el-Ahbâr'dan rivâyet edildiğine göre bu zat hakkında Hazret-i Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: «Benim havuzumdan ilk içecek olan Suhayb-i Rumî'dir.» Türbesi içinde bulunan sarnıçta hayat suyu gibi bir su vardır ki, sanki zülâl suyudur. Tekkesi herkes tarafından ziyaret edilir. Ayrıca Sivas halkına, bilginlerine, kara ve deniz gezginlerine güzel bir mesire yeridir. Buradan bütün Sivas ovası olduğu gibi göründüğünden, Sivas'ın imaret yerleri de açıkça görülür. Gerçi o asırda Sivas'da kurşunlu bina yok idiyse de yine nurlu türbesi çok güzeldir. Abdülvahâb tekkesinin dört duvarına güzel yazılarla o kadar şiirler yazılmıştır ki, bir yere toplanılsa on cildlik eser olur. Hattâ Bağdad Fatihi Dördüncü Murad Han'ın kırık ta'lik yazısı ile şu beyit yazılmıştır:

Şu denlu dev ide bu çarh-ı devvar,
Ne ben kala, ne hat kala, ne divar!..

Yine Dördüncü Murad, bu kabri ziyaret edip «İzâ tahayyartüm fi'l-umûr festeiynû min ehli'l-kubûr» hadisi üzere ruhâniyetlerinden yardım isterken, Murad Han'ın kalbine ilâhî ilham ile «Fetahne'l-ırak» sözleri gelip eski Bağdad'ın tarihini tesbit etmiştir. Bu sevinç ile Murad Han, Abdülvahab'ın türbesinden dışarı çıkıp Silâhdar

Melek Ahmed Ağa'dan bir mızrak alıp şehre bakan bir kayanın üzerinden bakarken, Allah'ın emri ile bir kara kartal havada uçmakta imiş. Murad Han: «Bağdad'ı fethedebilirsem, şu kuş avım olsun yâ Şeyh Suhayb» diyerek mızrağı kuşa atmış, mızrak kuşa isabet edince: «Allah'a şükürler olsun, Bağdad benimdir; İmam-ı Azam'ın kabrini hor kullanılmaktan kurtaracağım» diyerek sevinmiştir. Hâlâ o mızrağın düştüğü yerde yüksek bir sütun üzerinde bir nişangâh vardır ki, bütün ok atanlar bu menzil nişanına pota, azmayiş ve diğer oklarla yetişmekte âcizdirler. Hâlâ o nişangâh üzerinde Celî yazısı ile Cevrî Çelebi'nin şu tarihi yazılıdır:

«Biri kalkıp dedi ana tarih,
Âferîn ey dilîr-i sâm-akran» sene 1048.

Yine bu tekke yanında nice seyre değer şeyler vardır. Kuzey tarafında ve dağın eteğinde Şub-Nişan kilisesi yanında Kiyomerş Şah kabri vardır. Bu Kiyomerş, (z) ve (s) ile Kiyomerz ve Kiyomers şeklinde de yazılır. Büyük bir hükümdar imiş. Sivas şehrini bunun kurduğu bazı binalardaki tarihlerden anlaşılmaktadır. Onların zannettiğine göre, Kiyomers her zaman tekkesinde bir saat Allah'a yalvarırdı. Düşmanları fırsat bulup, başına bir taş vurarak öldürmüşlerdir. O taş, Sub - Nişan kilisesinde hâlâ durmaktadır. Sub - Nişan denilen adam, Kiyomers'in üçüncü dedesidir. Suhayb Rumi denilen Abdülvahab Gâzi hazretleri de bu Sub - Nişan soyundandır. Sivas'da daha önce büyük zat ve evliyâlar yatmakta ise de bildiklerimiz bunlardır.

Garip şeyhlerden bazıları: Silahdar Kara Murtaza Paşa Sivas Valisi iken, Turhal nahiyesinden bir köy halkı toplu halde paşanın huzuruna gelip dîvana bir kutu içinde beyaz bir fil yavrusu getirmişlerdi. Paşaya:

— «Sultanım, bu filceğizi bizim köyümüzde henüz bakire bir kız doğurdu. Şimdi hâkimimiz; kızı, babasını, annesini ve akrabalarını hapsettirdi. Bu filceğiz de yaşıyordu. Subaşı, onu ebeye boğdurdu. Sultanımızdan rica olunur, anlayışlı ağa kulunuzu gönderip kızı ve annesini hapisten çıkarttırarak huzurunuzda hakkı yerine getiresiniz».

Diye rica ettiler. Bütün dîvanda bulunanlar bu fil çocuğu görüp hayrette kaldılar.

Hemen Murtaza Paşa bana:

— «Evliya Çelebi, bu görevi sana verdim; hepsini dîvana getirtelim, görelim ki kız oğlan kız ola ve insan oğlundan ola, fil doğura!

Bu ne ilâhi sırdır. Tez var, bunu yapanların hakkından gelip dîvana getir.»

Ben bu olmayacak işi duydukta dedim ki :

— «Bu kabahati edenin hakkından gel diye buyurdunuz. Bunu yapan, yaptığından sual olunmayan Rabbülâlemindir. Yaratma hikmetini göstermek için böyle yapmıştır! Ben kimin hakkından geleyim? Sultanım, bu sırrı yaymayınız. Bütün dünyada, Osmanlı ülkelerinde kadınlar fil doğurur imiş diye destan olur. Hemen bu davada göz yummak gerekir.»

Bazı musahibler :

— «Sultanım, bu işe gözü yılmaz gaddar biri lâzımdır ki Allah'dan korkmaya ve 'Fili niçin öldürdünüz?' diye bütün köy halkını yakalayıp dîvana getire. Eğer fili öldürmemiş olalar idi, henüz tahta çıkan Sultan Mehmed'e hediye gönderir idiniz» dediler.

Sonra kutu içindeki fil cesedinin kulaklarını, dudaklarını, hortum ve gözleri ile kuyruk ve ayaklarını anlatıp hayrette kalarak.

— «Hey Sultanım! Şu günahsız fili boğandan onbin kuruş, doğuran anasından kırk - elli bin kuruş alınız».

Diye teklifte bulundular. Köy halkını, kızı ve akrabalarını getirmek için çadır mehterbaşısı görevlendirildi. Üç günde divana yetmiş kadar kimse getirildi. Önce fili doğuran kızı konuşturttular. Kız:

— «Sultanım! Üç sene önce Hind padişahından Sultan İbrahim Han'a hediye olarak iki fil giderken, götürenler bizim Turhal ovasında konaklamışlardı. Bütün köy ve kasaba halkı seyretmeye gider. Biz de beş-on küçük, bir yere gelip, arabalara binerek seyretmeye gittik. «İşte yaklaştık, arabalardan ininiz» dediler. Giderken, yanımızdaki kadınlar: «Allah! Allah! Bu ne büyük hayvandır!» diye söyleşirlerdi. Ben de: «Amma, hani fil?» deyip ileri vardım. Beş direk üstünde bir kara dam gördüm. Bir direği kımıldanıyordu. «Ana, hani kılıcın?» diyerek yine ilerledim. Orada duranlar: «Bre kız, ileri varma!» dediler. Bir de gördüm ki, o kara büyük dam yürüdü. Bir şey beni kapıp havaya kaldırdı. Karanlık bir yerde kaldım. «Meded hay!» diye feryad edip dört yanıma çıplaklandım. Elim, ayağım ısıcak ete yapışıyordu. Bir saatten sonra gördüm ki, beni bir şey alıp dışarı, aydınlığa bıraktı. Aklım başımdan giderek üç saat cansız yattım. Beni alıp eve getirdiler. Onu biliyorum ki, günden güne karnım şişip üç yıldan sonra bu fili doğurdum. Bir ay yaşadı; sonra ebe karı, subaşı ağasiyle, fil oğlumu öldürdü. Hakkımı hak eyle!» diye feryad etti.

Turhal, İnebazarı köy ve ovası halkı da aynı şeyleri söylediler. Murtaza Paşa, yetmiş kişiyi zincire vurup hapsetti. Yirmi günde yirmi bin kuruş alıp fil yavrusunu da tuzlayarak İstanbul'a gönderirim diye sakladı. Bu durumu böylece gördük.

Bu sene yine Turhal ovasını Dahkânîler ekip, Allah'ın emri ile bir buğday tanesinden bir kökte yetmiş çatal kardeş olup, her başakta yüz tâne deve dişi buğday tanesi görülmüştür.

***

SİVAS'DAN DİYARBEKİR EYALETİNDEKİ MURTAZA PAŞA EFENDİMİZİN HÂKİMİNDEN MAL TAHSİLİNE GİTTİĞİMİZ

SİVAS kalesinden doğu tarafına gidip, Sivas ovası içinden akan Kızılırmak üzerindeki Zağzağı Köprüsü'nden geçtik. Onsekiz gözlü büyük bir köprüdür. Tam ortasında namazgâhı vardır. Eğri Köprü adı ile meşhurdur. Buradan batıya doğru giderek Zağzağı köyünde menzil aldık. Sonra yine doğuya giderek sekiz saatte Tabanoğlu köyüne geldik. Karabel dibinde ve Karabel çayı kenarında yüz evli Müslüman köyüdür. Bir camii vardır. Karabel Çayı o dağlardan toplanıp batı tarafına akarak Kızılırmak'a karışır. Sonra Karabel'i aşıp Bağbasan köyüne geldik. Bütün halkı Müslümandır. Meli Dede tekkesi adiyle büyük bir tekkesi vardır. Buradan yine doğuya gidip Zefeski köyüne geldik. Kasaba büyüklüğünde bağlı, bahçeli, camii, hamamı, hanı ve pazarı olan güzel bir köydür. İstanbul'da başbakı kulu olan İbrahim Ağa'nın köyüdür. Fırat nehrinin kenarında ise de yine Sivas tarafına düşer. Buradan atlar ile Fırat nehrini geçip altı saatte Divriği (Divrik) kalesine geldik.

Divriği kalesi: Yenvan tarihinde anlatıldığına göre, ilk yapıcısı Hazret-i Süleyman'dır. Divrik adında bir dev varmış. Aydıncık şehrinde Belkıs'a büyük bir saray yaptırırken bu Divrik hizmet etmekte inad edince, yakalanıp nice sene bu Divrik kayasında bir mağarada hapis kalmıştır. Sonra Hazret-i Zekeriyya zamanında, Sivas kalesinin sahibi bu Divrik'i yaptırmış ve adına Süleyman Nebi'nin hapsettirdiği devin adına göre «Devriği» demiştir. Sonra hükümdardan hükümdara geçmiş, sonunda Danişmendlilerin yardımı ile Hazret-i Ömer evladından olup Malatya'yı fetheden Emir Umran Lokman burayı almıştır. Sonra yine onların eline geçmiş ise de, Hicrî

487 tarihinde Selçuklulara geçmiştir. Bunlardan sonra Osmanlılardan Çelebi Sultan Mehmed Han kuvvet ile buraları ele geçirip idaresine almışsa da, Bayezid-i Velî zamanında Acem Şahı, Sivas ve Tokad'a kadar buraları istilâ etmiştir. Nihayet Çıldır savaşından dönen Selim Han'a buraların halkı itaat etmiştir. Sivas eyâletinde sancakbeyi merkezidir. Paşa askeri ile toplam iki bin askeri olur. Alaybeyisi, çeribaşısı, yüzbaşısı, şeyhülislâm ve nakîbü'l-eşrafı olup, paşa beylerinden oluşan âyân ve eşrafı çoktur. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, üçyüz akçe pâyesi ile kadısı ve şehir nâibi vardır. Bilgin ve salihleri gayet çoktur. Köylerinden kadısına yılda altı kese, paşasına kanun üzere otuz kese gelir olur. Halkı son derece itaatkârdır.

Divriği kalesinin yapısı: Fırat nehri kenarında yüksek ve yalçın kayalar üzerinde eski bir yapı olup, görülmeye değer bir kaledir. Van, Mekü, Şin ve Mardin kalelerinden sonra Divriği kalesi gelir. Öyle dayanıklı bir kaledir ki, ancak kuşatılıp aman dedirterek ele geçirilebilir. Yoksa hiçbir şekilde bir taraftan lağım, sîbe ve siper yapmak mümkün değildir. Meğer ki kalede kıtlık ola. Ne olursa olsun, halkı yine suya hasret kalmazlar. Zira yukarı iç kale kayasının en tepesinden iki bin basamak kesme taş merdiven ile tâ Fırat nehrine inilir bir su yolu vardır ki dillere destandır. Suya gidenin başka yolu olduğu gibi, su getirenlerin de ayrı bir yolu vardır. İki nehir birbirine bakar. Bundan başka, kale içinde yağmur suyu sarnıçları, buğday anbarları, cephâneliği, üçyüz aded toprakla örtülü ev ve bir cami olup, kalenin batıya bakan ve aşağı şehre açılan bir demir kapısı vardır. Kale yuvarlak şekilde, taş yapıdır. Burç ve kuleleri sağlam ve güzeldir. Yeniçeri ocağından kale dizdarı ve kale neferleri vardır. İç il olduğundan serhaddi olmayıp emin bir yer değilse de, Celâli ve Cemâli korkusundan yeteri kadar cephanesi ve topları olup bayram ve mübarek günlerde atılır. Kalenin içinde imâret yoktur. Surun dibindeki cirit meydanından, köprü altından Fırat nehri geçip Divriği'nin Kestifan kalesine gelir. Bu da Divriği kalesine benzer sağlam bir kaledir. Kayser kızlarından Kestifan adında bâkire bir kız yaptırmıştır. Fırat nehrinin karşı tarafında verimli topraklar üzerinde yapılmıştır. Divriği kalesi ile aralarından nehir geçer. Buradan akan Fırat'ın kolu (25) buradan Eğin kalesine, oradan Arapgir ve Çemişkezek kalesine varıp, bura-

(25) Bu suyun şimdiki adı Çalna suyudur. Keban madeninin üstünde Fırat ile birleşir.

larda Çat denilen yerde Fırat'a karışır. Bu su o kadar büyük değildir. Temmuz ayında at ile geçilebilir. Divriği halkı da bu sudan içer.

Aşağı varoş: Sırtını kale bayırına dayamış, bütün evleri batıya dönük, Fırat nehrinin kenarında, bağlı-bahçeli, gelişmiş, güzel, kırkaltı mahallesi olan bir şehirdir. Meşhur mahalleleri şunlardır: Alipaşa, Hamsiağa, Bekirçavuş ve Geyvan mahalleleri. Saraylarından, çarşı başında Paşa sarayı, dere karşısında Alipaşa sarayı, çarşı başında Mehmedağa sarayı meşhurdur. Mahkemesi de Ulucami yanındadır.

Camileri: En eskisi Ulucâmi'dir. Üç kapısı ve görülmeye değer bir minaresi vardır. Selçuklu Sultanı Sultan Alaaddin yaptırmıştır. Bu cami için yedi Rum haracı harcamıştır diye, kapısında ve duvarında vakıf tarihi yazılmıştır. Mermer ustası bu camie öyle emek harcayıp öyle nakışlar işlemiştir ki, ne Ayasluğ'daki Sultan Yakup, ne Bursa'daki Ulucami, ne Sinob'daki nakışlı minber, ne Rum'daki Ebul-Feth Camii, ne Budin hududundaki Estergon Kalesi camii buna benzer olamazlar. Kısacası, övmede diller aciz kalır. Duanın kabul olduğu yer olup, gece gündüz cemaatinin sayısı çoktur.

Kızıl Medrese Camii, çarşı başında Hatib Şemsi Camii, Bezm-i Gâh Camii meşhurlarıdır.

Medreselerinden Ulucami medresesi, Kızıl medrese ve Hatibzâde medresesi meşhurdur.

Hamamlarından önemlileri: Hatîb hamamı, Heya hamamı, Bekir Çavuş hamamıdır.

Çarşı ve pazarı gayet düzgün ve güzel olup, yollarının üzeri örtülüdür. Yiyecek ve içeceklerinden Hazret-i Peygamberin evkafı olan dut meyvesinin renklileri meşhurdur. Özellikle siyah, mor, beyaz dutlarının hoşaf, pekmez ve şerbeti hiçbir yerde yoktur.

Şehir halkı: Ayân ve büyükleri çoktur. Bütün halk garip dostudur. Halk ağzında Divriği huzafı (?) meşhurdur, fakat pek aslı yoktur. Fakirleri bile bir gece misafirsiz kalmaz. Halkı Rum reâyâsı, Türkmen, Kürt ve başka millettendir. Malatya Divriği'nin kıble tarafında bir menzil olduğundan, Divriği toprağında oturan reâyâ ve berâyânın vergilerini hep Malatya muhassılı toplar.

Divriği Fırat nehri kenarında olduğu için, yomca odunu denilen bir çeşit kısacık tomruk odunları olur. Fırat'tan yukarı dağlarda, herkes odunları kesip birer nişan koyarak Fırat nehrine atar. Şehir yakınındaki bendlerde bütün odunlar toplanır. Herkes, işaretine göre odunlarını bulup alır.

Garip bir durum : Rum, Arap ve Acem ülkelerinde bu Divriği'deki kediler kadar nazlı, sevimli, avcı ve edebli kedi bulunmaz. Gerçi Mısır Elvah'ının, Trabzon'un ve Sinop şehirlerinin kedileri de meşhurdur. Amma bu Divriği'de yağlı, iri, samur gibi parlak postlu, renkli kediler yetişir. Hattâ Acem ülkesinde Erdebil vilâyetine hediye götürülerek orada tellâllar kafes içinde başlarında gezdirip, büyük pazar yerlerinde ve bedestanda bir tomuş, iki tomuş diye satarlar. Dellâlların ne şekilde bağırıp birtakım kendilerine has sözler söylediklerini, Erdebil seyahatimizde yazmıştık. Amma Divriği kadınlarının müflis olanları gayet hasistir. Senede kırk-elli aded kediyi insafsızca öldürerek, tabaklatıp kış için kürk yaptırıp giyerler. Rusya'nın sincap kürkünden asla fark edilemeyen kırmızı renkli bir kürk olur. Şehrin batı tarafında olan dağlarda bağlar bulunur. Kurukavak yaylası derler. Hayat suyu gibi tatlı suyu vardır. Havası dahi gayet hoştur.

Ziyaret yerleri : Şeyh Mahmud Efendi: Halvetî tarîkatinde ulu sultandır. Şeyh İbrahim bin Şeyh Mahmud, Şeyh Osman bin Şeyh İbrahim, kale içinde Şeyh Beşir Efendi...

Divriği'den kalkarak doğu yönüne giderek, üç saatte Niğ çayırını geçtik. Yoncalı ve çimenlik bir yerdir. Sanki Pasin ve Muş ovasıdır. Buraya yakın Niğ çayırı başında Kâlûk deresi vardır. Eğin ve Divriği dağlarından toplanıp iner, Fırat'a karışır. Bu Kâlûk nehrini köprüden geçip, karşı tarafta Tuğut köyünde menzil aldık. Tuğut çayırı kenarında bağlı-bahçeli, yüzelli hâneli mâmur bir köydür. Bir hanı vardır. Çay, Fırat'a karışır. Buradan yine doğuya doğru ilerleyerek güzel, gelişmiş köyleri geçtik, Sarıçiçek Gölü'ne akan çayı köprüden geçip Eğin şehrine geldik.

Kayalık kale yani Eğin şehri : Eğin denmesine sebeb, bu şehri kayserlerden Kisrâvîh'in Eğin adındaki temiz ve güzel kızının yaptırmış olmasıdır. Hazret-i Ömer evlâdından Emir Ömer bir. Lokman burayı almıştır. Sonra yine kâfirlerin eline geçmiş ise de, Harun Reşid zamanında Seyyid Cafer Battal Gâzi tekrar fethetmiştir. Sonra yine yabancı eline geçmiştir. Fakat Selçuklu Sultanı Alaaddin yine fethetmiş olup, Selçukluların sonlarına doğru kâfirler tekrar almışsa da, Timur olayından sonra Çelebi Sultan burayı Osmanlılara katmıştır. Hâlâ üçyüz kadar Hristiyanı örfî tekâlüften af tutulmuştur.

Kalesi Fırat nehri kenarında, bir tepe üzerinde olup dört köşe şeklindedir. İç il olduğundan o kadar düzgün değildir. Fırat'tan su

yolu vardır. Yeteri kadar cephânesi bulunur. Şehir, Süleyman Han kaydı üzere Sivas'a bağlı olup, yüzelli akçelik kazâdır. Sipâh kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, kale neferleri, muhtesib ve şehir nâibi dahi vardır. Malatya buraya bir konak mesâfede olup, köylerinde olan reâyânın örfi tekâlüfini Malatya muhassılı toplar. Şehrin imaretlerinin çoğu kayalar üzerinde olup, bağları Fırat kenarında ve aşağı kısımlardadır. Fırat üzerinde görülmeye değer Burma Köprü bu şehre yakındır. Kalede ve aşağı şehirde bin aded toprakla örtülü ev vardır. Yeteri kadar cami ve mescidi ile üç medrese ve kırk kadar sıbyan mektebi vardır.

Eğin yağı çok meşhur olup, çarşısı baştan başa yağcılar ile doludur. Halkının çoğu kemancı (okçu) olduğundan, şehir adları arasında buraya «Kemancılar diyarı» derler. Askerî sınıfları sinekeş, kemankeş ve serkeş yiğitlerden kuruludur. Burada doğuya doğru gelişmiş yerlerden geçip, yedi saatte Arabkir şehrine geldik.

Arabkir şehri : Eski zamandaki ilk kurucusu belli değildir. Hazret-i Peygamber yedi yaşında iken, Arap Hâtem Tâî, Medâin'de Nüşirevan zulmünden usanarak Mekke'ye gelmiş, Hazret-i Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib ile görüşmüştür. Onların izni ile bu Arabkir'e gelip yerleşmiştir. Sonra asker sahibi olup Nuşirevan ile yaptığı savaşı kazanmış, kazandığı ganimet malı ile bu şehri geliştirmiştir. Bunun için buraya Arabkir derler. Nice hükümdarlar eline geçip sonunda Selçuklular sahip olmuş ve Çelebi Sultan Mehmed Han zamanında da Osmanlılar almışlardır. Süleyman Han'ın kaydı üzere, Sivas'a bağlı sancak merkezidir. Alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Savaş zamanında iki bin silahlı askeri olur. Paşasına senede kanun üzere onbin kuruş gelir olur. Üçyüz akçe pâyesi ile kadılıktır. Kadısına yılda ikibin kuruş gelir olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve erleri ile muhtesibi ve subaşısı vardır.

Arabkir kalesi : Bu kaleyi, Hâtem Tâî geliştirip idaresini ele aldı. Bu diyarın halkını bey edip mal, mülk ile Kârun gibi zengin yaptı. Sonra tekrar Nuşirevan üzerine asker çekip, yakınında olan Müzeyrib adlı kaleye varmıştı. Orada, Nüşirevan'ın ve Mekke'deki Abdülmuttalib'in vefat ettikleri haberini almıştı. Kendisi de Müzeyrib yakınında vefat etmiştir. Nüşirevan, Abdülmuttalib ve Hatem'in vefatları bir hafta içinde olmuştur. Arabkir dibinden Fırat nehrini Bermekiler akıttırıp, o sahrayı tamamen sulayarak geliştirmişlerdir.

Buradan doğuya doğru giderek Dutluca köyünde menzil aldık. Fırat kenarında güzel bir köy ve geçitbaşıdır. Buradan ilerisi Diyarbekir eyâletidir. Aynı zamanda Çemişkezek hudududur. Bu bölgede bir köyde misafir kaldık amma, adı hatırımda değildir. Sonra yine doğuya doğru giderek Murat nehrini gemilerle geçtik. Karşı tarafta yine Diyarbekir toprağında İşivan kalesine geldik. Harput sınırında olan bu yerde, Fırat ve Murat nehirleri birbirlerine yakın geçerler. Buraya bir menzil uzaklıkta bir yerde de birbirine karışırlar. Mamur bir kenttir. Buradan yine doğuya giderek Bağınek köyüne geldik. Harput nahiyelerinden bağlı-bahçeli; camii olan Müslüman köyüdür. Buradan kalkarak sekiz saatte Harput kalesine geldik.

Harbid yani Harput kalesinin yapısı : Makdisi tarihinin yazdığına göre, Hazret-i Zekeriyya zamanında Buhtunnasr yaptırmıştır. Bazı Hristiyanlar eşeğe taptıklarından, Acem lisanında bu şehrin adı Harput'tur. Diğer bir söylenişe göre, burada havarîlere gölge yapmış dikenli bir söğüd ağacı varmış. Onun için Harbit demişlerdir. Bazıları da, buranın toprakları diken yetiştirdiğinden, Harbirid yani diken getirici demişlerdir. Osmanlı defter kayıtlarında ise Hasan Zeyyâd Ülkesi olarak kayıtlıdır.

Padişah sefere çıktığında her vilâyetin bir çeşit adı olur ki, büyük alay ve cemiyette bir şehir halkı bulunması istendiğinde «Ya Ahad!» diye bağırırlar. Sivas'a «Rum, Rum», Diyarbekir'e «Âmid, Âmid» diye oran çağırırlar. Harput için de «Hasan Zeyyâd» diye bağırırlar. Bu kale zaman zaman çeşitli hükümdarlar eline geçmiş, en son Çıldır fethinden sonra Sultan Selim'in keremli veziri Bıyıklı Mehmed Paşa serdar tayin olunmuş ve Diyarbekir fethedilince, Harput da boyun eğip aman ile teslim olmuştur. Halen Diyarbekir eyâletinde sancakbeyi merkezidir. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Sefer sırasında beyinin askeri ile toplam ikibin ikiyüz silahlı askeri olur. Üçyüz akçe pâyeli şerif kazâ olup, nâhiyelerinden kadısına yılda altı kese gelir olur. Sancakbeyine de yirmi kazalık yerdir. Onsekizbin kuruş gelir sağlanır. Müftüsü, nakibüleşrâfı, sipâh kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı ve muhtesibi vardır.

Harput kalesinin şekli : İç kalesi göğe baş çekmiş olup, acâib ve garib bir yalçın kaya üzerine taştan inşa edilmiş dört köşe, sağlam bir hisardır. Bir kapısı vardır. Kale içinde bin kadar toprak örtülü ev vardır. Tek minareli eski bir camii var. Su sarnıçları, erzak anbarları da buradadır. Dizdarı, kethüdâsı, mehterhânesi, kale erleri,

yeteri kadar cephânesi, büyük şâhî topları vardır. Bir kere Timur kaleyi fetihte aciz kalmış, sonra dönüşte kuşatıp aman ile sahip olabilmiştir. Gayet sağlam ve sarp bir kaledir. Gerçi havâlesi şekilli yüksek dağları vardır amma, onlardan zarar gelmez. Bu iç kale yalçın kaya üzerine yapılmış olduğundan etrafında hendeği vardır. Kalenin kapısı önündeki hamamın suyu ve havası hoş, binası güzeldir.

Dış kalesi: Burası, iç kalenin varoşu durumundadır. Bu dahi eskiden sağlam bir kale imiş. Halen tamire muhtaçtır. İki kapısı vardır: Biri batıya açılan dağ kapısı, diğeri kıbleye açılan metris kapısıdır. Bu kale içinde bulunan evler biçimli ve güzeldir. Saraylarından Munzırzâde ve Kösezâde sarayları meşhurdur.

Câmileri: İçkale Camii, minaresizdir. Ulucami: Hepsinden büyük ve güzel camidir. Eski bir ibadet yeri olup, duaların kabul olunduğu yerdir. İşli ve eski uslub bir minaresi vardır. Meydan camii, Sârehatun Câmii minaresizdir. Aslanlı Camii, Zahriye Camii'nin medresesi de vardır. Azarhatun Camii, Devasudiye Camii, Ağa Camii nâzik minareli bir camidir.

Altı aded medresesi olup, her camide bir küçük dershâne vardır. Amma Zahriye, Ulucami, Hatuniye medreselerinin vakıf tarafından tayin olunmuş müderrisleri vardır. Hepsinde de hadis öğrenimi yapılır. Mekteplerinin sayısı elli adeddir. Vakıf tarafından yetimlere her yıl birer kat elbise verilir. Ayrıca hediyeleri de boldur.

Kaleden dışarıda Feth-i Bâb Tekkesi büyük âsitânedir. Enkuzbaba Tekkesi de fakirler yeridir.

Hamamları: Kale hamamı, Cemşid Hamamı, Dede hamamı: Bunlar herkese açık hamamlardır. Yüzyirmi aded de soylu kimseler için hamam vardır. Yedi aded büyük tüccar hanı olup, Eski bedestan yanındaki Çarşı Hanı hepsinden güzel ve teşkilatlıdır.

Çarşı ve pazarı: Sultanî çarşısı altıyüz dükkândır. Dükkânlar gayet güzel ve muntazamdır. Sarachânesi hepsinden şirindir. Gayet sanatlı sarac örtüsü işlenir. Mutafları dahi beğenilir. Gerçi şehir Kürdistan hudududur amma, su ve havasının güzelliğinden yer yer civanları bulunur. Halkı Türkçe ve Kürtçeyi güzel konuşurlar. Bütün halk Türk ve Kürtlerdir.

Yiyecek ve içecekleri: Beyaz ve has ekmeği, çöreği, böreği güzeldir. Bağlarında Hezârî denilen bir çeşit elma yetişir ki, İstanbul yakınındaki Kocaeli sancağında yetişen misket elması gibi hoş kokulu, yuvarlak bir elmadır. Bahçelerinde yetişen bir çeşit üzüm, Şam'ın zeynî üzümünden daha lezzetlidir.

Âyân ve büyüklerin adları : Büyük Köseler: Diyarbekir'e ikinci gidişimizde, Melek Ahmed Paşa efendimize hükümdar gibi büyük bir ziyafet verip iki bin kuruş hediye ve bir toy ile Hasâne'l - Ciyâd benzeri atlar vermişti. Küçük Köseler: Hüseyin Hanoğulları soylu kimselerdir. İkramlarını görmüşüzdür. Karındaşoğulları ve Munzıroğulları meşhurlardır.

Harput gölü : Şehrin batı tarafında bağ ve bahçeler ile çevrilmiş, şehirden iki saat uzaklıkta bir göl vardır. İki kişi çevresini bir günde gezebilir. Yılan zehiri gibi acı bir göldür. Bazı tarihçiler, «Bu gölün kaynağı Van gölüdür, yer altından yol bulup karışır ve Harput'ta göl olmuştur» derler. Hakkaten, Van deryasının balıkları bu gölde dahi bulunur. Muhakkak ki Allah her şeye kâdirdir... Bu göl içinde bir ada vardır. Adanın üzerinde de bir köy kurulmuştur. Tahmini olarak üçyüz hânelidir. Köyün halkı hep boyacı ve terzidirler. Gölün etrafındaki Habus köyünden ve diğer köylerden kayıklarla gelip bu adayı seyrederler. Adada bir kilise var. Taptıkları eşek burada ölmüştür. Bütün patrik ve râhibler eşeğin cesedini mumyalayıp, kilisenin içinde, yeraltında saklamışlardır ki, onu bu kilisenin hizmetkârları bile bilmezler. «Halen olduğu gibi, dört ayak üzere durmaktadır. Şeb çırağ gözlü, altın sırmalı, çullu bir eşektir» diye güvenilir kimselerden öğrendik. Amma ben görmedim. Eskiden Hristiyanlar bu eşeğe taparlarmış.

Garib bir hikmet : Harput'un kıble tarafında, bağlar içindeki yalçın kayalarda büyük mağaralar vardır. Temmuz ayında, oralarda akan sular donup buz olur. O şiddetli sıcaklarda bu buzları kullanan halk, ciğerlerini tazeler. Temmuz günleri gidip şiddetli kış gelince, bütün buzlar eriyip suları hamam suyu gibi olur. Mağaraların içi o kadar sıcak olur ki, nice gurbette bulunan kimseler oralara gidip hamam gibi yıkanırlar. Garip olan şu ki, şiddetli sıcaklarda sıcak olup kışın soğuk olacağına, mutlak yaratıcı olan Allah kudretini göstermek için böyle yaratmıştır. Allah dilediği gibi yaratır.

Allah'ın diğer bir kudreti : Bu şehrin sahrasında bir çeşit kaynak olur. Her sene kabak mevsiminde, yakın ve uzak yerlerden bey, fakir, miskin ve garip gelip, bu sahrada çadırlar kurup otururlar. Önce, üç gün tuzlu yemek yemeyip perhiz yaparlar. Dördüncü gün sabahleyin, o sudan bir fincan içince üç amel eder. Bir fincan daha içince yine üç amel eder. Bu tertib üzere, on fincan içen kuvvetli bünyeli kimseler tam otuz amel eder. Bazı kimseleri kusturup bütün hastalıklardan temizler. Bunun için Harput halkı dinç, kırmızı

yüzlü, kuvvetli yapıya sahip, pehlivan kimselerdir. Bu su sebebiyle asla hekime muhtaç olmazlar.

Harput şehrinden doğuya doğru mâmur ve şenlikli köylerden, kayalık ve sarp yollardan giderek, gemi ile Murat nehrini geçip eski Pertek şehrine geldik.

Pertek Şehri: Bu ismin verilmesine sebeb şudur: Moğol lisanında karakuşa pertek derler. Buranın kalesi üzerinde tunçtan bir karakuş heykeli vardır. Her yıl Nevruz gününde, kanat çırpıp bütün Kürd kavimlerini bu şehrin pazarına toplamak için işaret verirmiş. Bunun için bu şehre Pertek demişlerdir. Hicri ondokuzuncu yılda Hâlid bin Velid bu kale ile Diyarbekir civarını fethedince, bu kuş heykelini yıkmıştır. Hâlâ o kuş tılsımının yeri kalenin en üst yerinde bellidir.

Şehrin ilk kurucusu Hristiyanlardandır. Sonra hükümdardan hükümdara geçerek, Molla İdris Bitlisî yardımı ile Pertek hâkimi, Sultan Birinci Selim'e itaat edip kaleyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya teslim etmiştir. Bundan dolayı, yurdluk ve ocaklık yolu ile yine hakimlik ona verilmiştir. Hâlâ bey idaresinde olduğundan, İstanbul'dan gelen padişah emirlerinde lakablarına «Cem Cennab» olarak yazılır, mirliva yazılmaz. Çünkü hükümettir. Gelir kapıları kendileri için ayrılıp, hâssına göre asker toplayarak sefere gider. Beylerinin tayini, Osmanlı Devletinin kurallarına göre olur. Hâssı, Kânunî Sultan Süleyman kanunu üzere 380000 akçedir. Beyi savaş zamanında sekizyüz askere sahip olur. Kanun üzere beyinin geliri yıllık on kesedir. Yüzelli akçelik kadılıktır. Kethüdâ yeri, serdarı, müftüsü, nakibi... falan yoktur. Yalnız şehir subaşısı vardır.

Kalesi, Murad nehri kenarında yalçın kayalı güzel bir tepe üzerinde, dört köşeli ve küçüktür. Dizdarı, kale erleri ve cephânesi padişah tarafından değildir. Yalnız. beyi hükmeder.

Buradan yine doğuya doğru ilerleyip sarp ve kayalık yollardan bir menzil giderek, Sağman kalesine geldik.

Sağman kalesi: Halef İdris'in dediğine göre, Abbâsiler zamanında, Kara Âmid yani Diyarbekir meliki bu kayalarda keklik kuşu avlarken, bir kayadan sağmal sesi gelmiş. Melik hemen o kaya üzerinde kurbanlar kesmiş ve kaya da iki parçaya ayrılmıştır. Buradan bir gün bir gece Takyanos altınları akmış. Melik de o altınlar ile bu kaleyi yaptırıp adına, sağmaldan değiştirilerek, «Sağman» denilmiştir. Bitlis Hanı Abdal Han'ın dediğine göre de burayı Sağman adında bir Kürd beyi yaptırmıştır. Abdal Han ecdâdından Şeref Han da burada Hanlık yapmıştır diye söylenir.

Burayı da Halid bin Velid fethetmiştir. 922 tarihinde de Selim Han'a itaat etmişlerdir. Molla İdris ve Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından alınmıştır. Burası da Diyarbekir eyâletinde yurdluk ve ocaklık olup, sancakbeyi idaresindedir. Timar ve zeâmeti yoktur. Kanun üzere beyinin hâssı 369057 akçedir. 850 askere sahiptir. Müftü, nakib, kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı gibi hâkimleri hep Diyarbekir'dedir. Yüzelli akçe pâyeli kadısı ve şehir muhtesibi vardır. Beyi, aynı zamanda kale dizdarıdır. Suru, Murad nehri kenarında bir yalçın kaya üzerinde, dört köşeden uzuncadır.

Buradan kalkarak Çemişkezek kalesine geldik. Çemşid'in bir kölesi kaçıp bu sarp diyarlara gelmiş ve çok zengin olmuştur. Çemşid korkusundan bu kaleyi yaptırdığından, Çemşid - kenzik'den yanlış olarak Çemişkezek denmiştir. Sonra birçok hükümdar eline geçmiştir. Sonunda, halkı Selim Han'a itaat etmiştir. Diyarbekir eyâletinde sancakbeyi merkezidir. Beyinin hâssı 334223 akçedir. 2 zeâmeti, 18 tımarı, alaybeyisi ve çeribaşısı vardır. Sefer esnasında beyinin livası altında toplam yüzbin silâhlı askeri toplanır. Yüzelli akçelik kadılıktır. Müfti, nakib ve muhtesibi vardır. Dizdarı ve kale neferleri de vardır. Murad nehrinden uzak çöllerde, Ovacık nâhiyesinde, Munzur Baba Aziz'in dağından doğan küçük bir pınarı olup Murad nehrine karışır. Bu nehir her sene Ağustos ayından başlayıp, kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Nehrin güzel ve lezzetli balığı vardır. Avcılar, ziyâret yerinden aşağıda balık avlarlar. Eğer ziyâret yanında avlanırlarsa balıklar pişmez. Bu pınarın kuzeyinde bir dağ vardır. Orada Munzur Baba'nın diktiği bir ağaç vardır ki gayet siyahtır. Bu ağacı kim keserse zarar görür. Buradan hareketle Palu kalesine geldik.

Palu kalesi: Burasının beyi, 921 tarihinde, Selim Han'ın veziri Bıyıklı Mehmed Paşa'ya itaat edip yine mülkü kendisine ihsan olunmuştur. Hâlâ Diyarbekir eyâletinde hükümettir. Babadan oğula geçerek idare olunur. Emirlerde bunlara da «Cem - Cenâb» diye lakab yazılır. Eyâlet ürünleri, kendilerine hâss-ı hümâyun olarak kabul edilmiştir. Hükümet emrinde tımar, zeâmet, alaybeyisi ve çeribaşısı yoktur. Savaş zamanında, hâkimi ikibin askerle sefere çıkar. Askeri silâhlı, başı saçlı, alaca başlıklı, şal şâbekli, pansedî, sadesî, hazârî, sençli puçekli, alaca sakallı, acaip kılıklı erler olup sefere çıkarlar. İstanbul tarafından yüzelli akçelik kadısı vardır. Başka idarecileri olmayıp sadece muhtesibi ve şehir voyvodası vardır.

Kalenin şekli: Murad nehri kenarında, hakikaten Kahkaha Kalesi gibi göğe uzanmış taş yapı bir kaledir. Hiçbir taraftan bağ-

lantısı olmadığı için, ele geçirilmesi mümkün değildir. Hattâ Timur burayı görünce, hiç ilgi göstermeden geçip gitmiştir. Kale içinde İbrahim Bey'den başka asker ile oturan kimse yoktur. Kimsenin de oturması mümkün değildir. Kaleye çıkmakta her zaman için güçlük çekilir. Kalede bir câmi, cephâne, mahzenler ve su sarnıçları vardır. Kayalar arasından Murad nehrine inen bir su yolu bulunur. Bütün burç ve kuleleri gayet sağlam ve dayanıklıdır. Kuvvetli bir demir kapısı vardır.

Palu'nun Varoşu : Murad sahilinde, bin aded toprak örtülü evlerden oluşmuştur. Palu'nun batısında Ergani ve Eğin birer konaklıktır. Kuzeyinde Harput bir menzildir. Kıblesinde Diyarbekir iki menzildir. Bu kalenin sırtında, «Bağın» denilen bağ ve İrem gibi bir köy vardır. Kürdistan içinde meşhur olmuş, gezinti yeri olan bir ormanlıktır ki, Palu beylerinin hâssıdır. Orada kayalar arasından bir nehir akar, sanki hayat suyu gibidir. Şattülarab'ın üç başı vardır, birisi de budur. İskender'in burada oturacak bir yeri vardır. Şatt'ın bir kolu da, Ergani'deki Taht-ı Meşan denilen yerden turna gözü gibi berrak ve ince, temiz bir sudur. Bu da eşsiz, cana can katan bir sudur. Şatt'ın diğer bir kolu da Harput ile Ergani arasında Demirkapı ile Çınarlı deresinden gelip, sözü edilen üç kol, Berdenic denilen bir gözlü büyük bir köprüden geçer. Sonra, Yercil nehri karışır. Karaköprü altından geçen nehre dökülür. Diyarbekir'in Fus kayası altından geçip, hem çay bahçelerini ve reyhanlığı hem de yüzyetmiş aded kale ve kasabayı sular. Bağdad'a varıncaya kadar yüzelli aded nehir karışır. Bağdad'dan aşağı Diyale, Çarka, Hizb Ali ve diğer altmış kadar büyük nehirleri alıp, Basra'dan üç menzil yukarıda Kurna kalesi burnunda, Fırat Satt'a dökülür. Bundan sonra da «Şattu'l-Arab» adını alır. Basra önüne, Hindistan ve Parankul gemileri gelip yanaşır. Daha geniş bir şekilde inşaallah Musul, Şehrizor, Bağdad ve Basra seyahatlerinde anlatılır. Amma bu Palu kalesinin dibinden akan Murad nehrinin doğduğu yer yakındır. Erzurum ile Muş ovası arasında Bingöl yaylasında binden fazla göller toplanıp, Muş ovasından geçip, Palu kalesi altından akar. İzoli denilen yerde, Çat adındaki köyde Fırat'a karışır ve aşağı akar.

İbrahim Bey'den ihsanlar görüp, kayalık ve sarp yerlerden gidip, güzel köylerden geçerek Çapakçur kalesine geldik.

Büyük Çapakçur Kalesi : Meşhur İskender Zülkarneyn'in —Makdisi Tarihi'ne göre— iki boynuzu varmış (!). Bundan ızdırap duyarmış. Binlerce hekim buna çare bulamamış. Sonunda, hayat suyu ara-

mak için karanlıklara gidip şifa bulayım demiş. Yine şifa bulamayıp Basra'da Şattülarap'tan içtiğinde, karnının ağrıları dinmiş, boynuzları da küçülmeye başlamış. Sonra Şat suyundan içip Şat başına Diyarbekir'e gelmiş; oradan Batman'a gelip faydasını bulamayınca, ona karışan Kefender nehrinden içmiş ve ondan haz duymuştur. Dere boyunca suyundan içe içe Bitlis şehrine gelince, nehir iki kola ayrılır. Onüç deresinden gelen nehirden de içer, fakat faydasını göremez. Bitlis kalesinin sağ tarafından akan gözler[illegible]n içince, hemen kale kayası dibinde istirahata geçip safâ eder. Uyu[illegible]an uyanınca, o nehrin doğduğu yere gidip, yedi gün içip sonsuz hayatı bulur. Boynuzunun biri düşüp biri kalır (!). «Bre meded! Basra'dan beri içtiğim hayat suları meğer bu saf sudan imiş» diyerek, Bitlis adındaki hazinedârına binlerce kese para verip: «Çabuk bu yerde bana bir kale yaptır ki, ben bile büyüklüğümle kuşatsam fethinden âciz olam» diye ferman eder. Hazinedârı kaleyi yaptırmakta iken, İskender, hekimlerin isteği ile seyahâta çıkarak Bitlis'den bir günde Muş sahrasına, oradan da Çapakçur dağı eteğine gelip çadırını kurar. Burada zevk ve sefâ ile vakit geçirirken diğer boynuzu da düşer. Faydasını gördüğü için, suya Makdisî lisanına göre «Çapakçur» der ki, «Cennet suyu» demektir. Bilginlerinden Filkos'u yanına çağırıp der ki :

— «Bu kadar zamandan beri benim gözdelerimdiniz. Ağrıma bir ilâç bulamadınız. Devayı Cenab-ı Allah, Cennet nehirlerinden verdi. Çabuk burada benim için bir kale yapıp adını Çapakçur koyunuz».

Bu emir çıkınca, hemen kalenin yapılmasına başlanıp üçyüzonbeş günde tamamlarlar. Murat nehri kenarında göğe yükselen güzel bir kale olup, hakikaten sanki Ferhad yapısı köhne bir yapıdır. Burç ve kuleleri büyük taşlarla yapılmış olup, beşgen şeklindedir. İçinde evler varsa da bağ ve bahçesi yoktur. Câmii, erzak anbarları, cephâneliği ve su sarnıçları vardır. Birçok hükümdarların eline geçmiş, sonunda Abbasîlerden ve Bitlis hâkimi Abdal Han efendimizin büyük dedelerinden Sultan Evhadallah'ın eline geçmiş ve uzun zaman kalmıştır. Sonra, bir bahane ile kaleyi çalıp yedi sene ellerinde tuttular. Sonra, Kürt beylerinden halen buranın hâkimi olan beyin ceddi Söhran Han fethedip oğuldan oğula geçmekte iken, 921 tarihinde Çıldır savaşından dönen Birinci Sultan Selim'e itaat edip Bıyıklı Mehmed Paşa'ya kalenin anahtarlarını teslim ettiler. Onların bu itaatine karşılık padişah tarafından vilâyetleri kendilerine ihsan olunmuştur ki, Kürdistan'daki dokuz aded ocaklık sancağının biri de bu olmuştur. Fakat, toprakları bir mirmiranlık kadar geniş-

tir. Hâkimine yılda kırk yük akçe gelir olur. İki bin atlı ile hükümet eder. Beyinin sülâlesi sona erdiğinde sancağın idaresinin devlet tarafından başka birine verilmesi için kanun konulmuştur. Beyinin hâssı 370000 akçedir. Beş zeâmet ve otuzbeş tımarı vardır. Kanun üzere cebelüleriyle alaybeyisi, çeribaşısı ve sancağı altında üçyüz askeri olur. Yüzelli akçelik kazadır. Müftüsü, nakîbi, kethüdâ yeri, serdarı, dizdarı ve neferleri yoktur. Kale, beyinin idaresinde olup küçük topları vardır. Havası, suyu, seven ve sevilenleri makbuldür. Câmii ve mescidi vardır.

Bu şehre Palu kalesinden sekiz saatte gelip Murad nehri üzerindeki büyük Çapakçur köprüsünden geçen ve Bingöl yaylasına çıkmak isteyen Haltî, Çekvanî, Yezidî, Zaza, Zebarî, Lulu, İzoli, Şakağı ve Kiki aşiretlerinden ikiyüzbin insan ile bir milyon koyun ve diğer hayvanlardan, burada bekleyen Çapakçur beyinin adamları kuş uçurmayıp, öşür vergisi alırlar. Yayladan inerken de yayla hediyesi alırlar. Buradan kalkarak Genç kasabasına geldik.

Genç'in Vasıfları : Bu şehrin hâkimi, 921 tarihinde Çıldır savaşından dönen Birinci Sultan Selim'in ayak tozuna yüz sürüp kalenin yetmiş aded anahtarını teslim etmiştir. Bu güzel hizmetlerinin karşılığı olarak, şehir halkı bütün ağır yükümlülüklerden af olunup idaresi de eski beyine bırakılmıştır. Bunlara padişah tarafından gelen fermanlarda «Cenâb-ı Meâb» olarak hitab olunur. Böylece müstakil olan beş hükümet vardır: Cezire, Eğit, Palu, Hazo ve Genç hükümetleri. Bu Genç hükümeti, ikinci derecededir. Beyi, eskiden üçbin askerle sefere gidermiş. Halen hâkimi olan Ali Bey, bin askere sahiptir. Bütün gelirler, beyine hâs olarak ayrılmıştır. Devlet tarafından üçyüz akçe pâyeli bir kadı gelip, kanun üzere dört ilâ beşyüz kese gelir sağlar. Şeyhülislâm ve nakîbi Bitlis'dedir. Kalesi, hâkimi idâresindedir. Genç'de bir koyun on akçeye, bir sığır bir rub'a, iki okka beyaz ekmek bir akçeye satılır. Diğer yiyecek ve içecekleri de bu şekildedir.

Kalenin yapısı : Murad nehri sahilinde göğe uzanmış, sağlam yapılı, görülmeye değer bir yapıdır. Kale içinde câmi, erzak anbarı ve su sarnıcı vardır. Kale duvarının yüksekliği oniki zirâ'dır. Her tarafı yüksek kayalardır. Kuzey tarafı, Muş ovasına giden yoldur. Kıble tarafındaki Meyyâfârkîn kalesi iki menzildir. Amma yolu gayet kayalıktır. Bitlis şehri, doğu tarafında iki menzildir. Buradan hareketle Atak kalesine geldik.

Atak Kalesi : Bu kaleyi Yezdan Behram adındaki sahibinin elinden Şah İsmail almış ise de, sonra Şah İsmail'i yenen Sultan Selim Han kaleyi alarak, kalede bulunan Yezdan Behram'a iltifatta bulunulmuş, kale yurdluk ve ocaklık yolu ile ona ihsan olunmuştur. Hâlâ Diyarbekir eyâletinde ocaklık hükümettir. Beyinin hâssı 447300 akçedir. 9 zeâmeti, 76 tımarı vardır. Toplam 800 askeri olur. Alaybeyisi, çeribaşısı, subaşısı ve muhtesibi vardır. Kalesi nehir kenarında, yüksek bir tepe üzerinde, dört köşe taş yapı, güzel bir kaledir.

Buradan hareketle Caska kasabasına geldik. Diyarbekir eyâletinde, Genç topraklarında iki bin hâneli, câmii, hanı ve hamamı olan bir kasabadır. Burada işlenen şeyhânî ve makrâvî kılıçlar, bıçak ve hançerler, ancak Diyarbekir ve Isfahan'da yapılır. Caska hançeri ve çakısı meşhurdur.

Buradan kalkarak Kulp kalesine geldik. Abbâsî halifelerinden El-Mu'temid Billah tarafından yaptırılmıştır. Sonra halkı Sultan Selim'e itaat ettiğinden, ocaklık ve yurdluk olarak hâkimine verilmiştir. Beyinin hâssı 166668 akçedir. İki aded zeâmeti, yetmişdört tımarı ve alaybeyisi vardır. Mirliva askeriyle toplam yediyüz askeri olur. Yüzelli akçelik kazadır. Tercil suyu adı ile Şatt'a akan suyun bir kolu buradan çıkar. Bu Tercil, Hazo kalesine sekiz saat uzaklıktadır.

Buradan sonra Mihran kalesine geldik. Buranın hâkimi de Selim Han'ın veziri olan Kemah fâtihi Bıyıklı Mehmed Paşa olup, Molla İdris vasıtası ile fethetmiştir. Beyinin hâssı 200000 akçedir. Ocaklık hükümettir. 100 tımarı, 9 zeâmeti ve ayrıca alaybeyisi vardır. Toplam beşyüz askeri olup, 150 akçelik kazâdır.

Buradan kuzeye doğru giderek Muş ovasına girdik. Ferahlık veren, benzeri olmayan bir sahradır ki, ortasından geçen Murad nehrinde çeşit çeşit balık bulunur. Bu ovanın çayırı üzerinde Camapur askeri yerleşse, gece gündüz hayvanlarına ot yedirseler, yine de bir nebze eksilmez. Doğudan batıya uzunluğu, tam üç menzildir. Eni ise, iki konaktan biraz azdır. Sahranın kıble tarafında Meyyâfârikîn kalesi vardır ki, anlatmaya kalksak büyük bir cild olur. Buradan kuzeye doğru giderken, Murad nehrini at ile geçerek eski Muş kalesine geldik.

Muş Şehri : Van eyâleti hükmünde, Van gölü sahilindeki Tahtavan subaşılığına iki menzil ve Bitlis'e bir menzil yakınlıktadır. Şerefnâme Tarihinin yazdığına göre, bu Muş şehri, Azerbeycan şehirlerinden eski bir şehir idi. Sonra, Van gölünün kuzeyinde Adılcevaz kalesi yanındaki Sübhan dağında hâlâ mahbus durup kırk-elli

senede bir sesi duyulur, yetmiş-seksen senede bir kere on gün kadar Sübhan kayasından kuyruğunu çıkaran yedi başlı bir ejder; o asırda fırsat bulup bütün Nemrutları yiyerek, Allah'ın emri ile yine Sübhan dağındaki mağarasına girip mahpus kalmıştır. Bu ejderi, inşaallah Van seyahatimizde daha geniş bir şekilde anlatırız. Sonra yine lânetli Nemrud kavmine Cenâb-ı Hak, Muş sahrasında büyük bir fare yaratıp bütün Nemrudları yedirip Muş halkını yok ettirdiği için, şehrin ismine Muş derler. Muş'un çıktığı büyük mağara halen görünmektedir. Bu mağara içinde olan çeşitli fare ve sıçanlar bir yerde yoktur. Amma Allah'ın işi, İskender'in Filkos adındaki hekimin tılsımı ile Muş sahrasında asla sıçan olmaz. Timurlenk, Osmanlılar üzerine yürüdüğünde, bu Muş şehrini ve kalesini harab, halkını kebâb, evlerini turab etmiştir ki, hâlâ harabe kalıntıları vardır. Muş sahrasının ağzında, bir dağın eteğindedir. Bu şehri ve harabelerini seyredip ertesi günü kuzeye doğru ilerleyerek Muş sahrası içindeki meşhur Çanlı Kilise'ye geldik.

Çanlı Kilise: Bu kilise bütün milletler arasında meşhur olup, yılda bir kere yüzbin kişi bir arada yedi gün yedi gece çadırlar kurup alış verişler yapılır. Yükler bozulup bağlandıktan sonra, kervan Revan üzerine yola koyulur. Burada Van veziri ile Bitlis Hanının ve Atak beyinin Müslümanları hazır olup, tüccarları ve mallarını korurlar. Kilise her ne kadar üç hükümetin arasında ise de, Van vilâyeti hududuna daha yakın olduğundan, Van veziri daha çok asker getirip fazla vergi alır.

Çanlı Kilise'nin yapısı: Muş sahrasının kuzeyinde sık bir orman, bağ ve bostan içinde iki yüksek kubbeli, büyük bir kilisedir. Yaptıranın kim olduğunu bilmiyorum. Dört yanlarında yüzlerce patrik ve rahib odaları vardır. İmâretinden her gün binlerce kap, gelen gidene yemek verilir. Yortu günlerinde yüz koyun, beş sığır ve elli sumar buğday pişirip misafirlerine verirler. Üçyüzden fazla rahip ve hizmetçileri vardır. Her biri İsâ kilisesinde dem vurup Rehâvî makamında İncil okuyunca, ölü gönüllere sanki Mesih kanı bahşederler. Misafirlere o kadar saygı gösterirler ki şıra, hurma ve çeşitli nebatlar yedirip, her gece yüzlerce dibâ, şib, zurbaf ve gecelikler serip hizmet ederler. Büyük vakıftır. Paşaya beş kese ve Atabeğine iki kese ve bol miktarda hediyeler verirler. Amma her sene gelen adamlardan pek çok para elde ederler. Papazlar bütün Hristiyan ülkelerine gidip, tâ Avrupa'dan bile adaklar toplarlar. Yeri gelmişken yedi iklimde gördüğümüz yedi büyük kiliseyi anlatalım:

1) Van yakınında Üç Kilise, 2) Nahşivan yakınında Yedi Kilise, 3) Van yakınında Verk Kilisesi, 4) Nemse çasârının taht merkezi olan Bec (Viyana)'de İstefan Kilisesi, 5) Macaristan'da, Tis nehrine bir menzil yakınlıkta Kaşa Kilisesi, 6) Kudüs yakınında Hazret-i İsa'nın doğduğu Beytüllahm kasabasındaki Büyük Kilise, 7) Kudüs'de bütün Hristiyanların ibâdet yerleri olan büyük Kamame Kilisesi. Bu Çanlı Kilise de görülmeye değer garip bir binadır.

Çanlı Kilisedeki toplantının sebebi: Nice binlerce kişi Rum, Arap ve Acem'den toplanıp, herkes adaklarını getirip, kiliseye girip adaklarını yerine getirirler ve ne hayır muradları varsa dua edip dışarı çıkarlar... Allah'ın hikmeti, günden güne bütün muradları yerine gelir. «Acaba nedir ki?» diye, bir alay haşarat toplanıp bu batıl inanca düşmüşler. Garibi şudur ki, Allah'ın birliğine inanmış bazı cahil kimseler de adaklar adayıp, ilim isteyip kurban keser. Allah'ın hikmeti, ona acâip ve garip bilgiler açılır. Nice Müslüman ve Müslüman olmayanlar tanbur, çenk, santur, ney, musikâr, karadüzen ve çökürü bu kilisedeki ziyâret yerine koyup, ertesi gün sazını ele alıp öyle ustaca çalarlar ki, sanki Hüseyin Baykara faslıdır. Buraya gelenlerin çoğu şair ve mâhir olup, «Bu ilim ve şiir, bize Çanlı Kilise'den verildi» sevdasında bulunurlar!.. Amma kilise içinde, karanlık bir köşede, bir kabir vardır. O kabirin adına «Sıyp Garabeyt» derler. Ben sordum, «Hazret-i Yahya'nın amcasıdır» dediler. Rumlardan sordum, «Hazret-i İsa Aleyhisselâm'ın halifeleri bulunan havârilerdendir» dediler. Kısacası, garip ve acaip bir yerdir! Bu kilisede Atabeyi müselliminden Murtaza Paşa efendimizin tayin ettiği üç kese kuruşun hepsini altın olarak alıp yine Sivas tarafına hareket ettik.

Muş sahrasından Sivas'a geldiğimiz: Önce, Çanlı Kilise'den Atabeyi adamları ile kuzeye doğru gittik. Uryan dağlarda yedi saat yol aldık. Vardığımız çimenlik bir boğazda atlarımızı çayıra salıp, bir gece can sohbeti ettik. Oradan kuzeye doğru on saatte Bingöl yaylasındaki dağa geldik.

Coğrafya kitaplarının anlattıklarına göre, yeryüzü çevresi seksenyedi bin mil bir adadır. Binlerce bilgin yeryüzünü dolaşıp kara, deniz, dere, tepe, nehir, dağ ve kaleleri şekilleriyle çizmişlerdir. Hatt-ı Üstüva (Ekvator)'dan tâ karanlık dünyaya ve Fetahnâ lafzı tarihinde batı tarafta bulunan yeni dünya ile Okyanus denizi içindeki adaları ve insanlarını renk, çehre, yaşayış, mal ve madenleri ile yazıp bildirmişlerdir. Daha önce de söylediğimiz gibi yeryüzünde

yüzkırksekiz yüksek dağ vardır ki, bunlardan birisi ve Elburz dağının bir kolu olan Bingöl yaylasının en yüksek tepesine iki buçuk veya üç günde çıkılır. Elbruz dağının tepesi bulutlarla örtülü ve karanlık olup, soğuğunun şiddetinden insanlar çıkamazlar. Yolu olan yerlerine Kıtak, Hıdak, Komuk ve Çerkes aşiretleri çıkıp bazı madenleri çıkarırlar. Amma bu Bingöl yaylasındaki dağın üzeri açık olup, yetmiş aded çimenlik ve geniş düzlükleri vardır. Batı tarafındaki ucu Kiği dağlarıdır. Doğu tarafı İran ülkesi toprağında Revan kalesi dibinden akan Zengi nehrinin karşı tarafına, batı tarafı da Osmanlı hududunda Ağrı dağına varır. Bu kadar uzun bir dağ olup, uzunluğu onaltı konaktır. Kuzeyi Erzurum sahrasıdır. Ortasından Fırat nehri akar. Kıblesi Muş sahrasıdır. Murad nehri bu dağlardan çıkar. Murad ve Fırat'ın ortasında bulunan bu Bingöl yaylasının genişliği iki menzildir. Üç, dört menzillik yerleri de vardır. Kuzeyi Erzurum, batısı Sivas, kıblesi Diyarbekir, doğusu Van eyâletleri ve Acem ülkesidir. Gayet gelişmiş olan bu vilâyetlerin ortasında olan bu yayla, yedi ay insanoğlu ile dolar. Kış gelince herkes aşağı iner.

Bingöl Yaylasının halkı: Zaza, Lolo İzo, Yezidî, Hıltî Çekvânî, Şakâî, Kiki, Bisyânî ve Murkî gibi Kürt aşiretleri olup, yüzbinlerce hayvanları ile dağa çıkıp tâze hayat bularak, Erzurum vezirine yayla hakkı verirler. Yaylanın mahsülleri, beşinci iklimdeki dokuz dağdan en verimli olanıdır. Çeşitli nebât ve ot olduğu gibi, kimya otu dahi vardır. Nice defa, binlerce koyunun dişleri altın ve gümüş gibi parladığı görülmüştür. Sarı, kırmızı, mor tutyalar var ki, güzel kokularından insanın dimağı kokulanır. Bütün sürmeciler bu tutyaları toplayıp, göz ağrısına tutulanların gözlerine sürme ederler. Allah'ın emri ile görme kuvveti ve uzağı görme mümkün olur. Yetmiş, seksen hâneli müşk-ü Rumî, perçemli, beyaz ve mavi sünbülleri, kırk-elli türlü yirmişer hâneli müşfek, buz dünebleri olur. Beyaz, sarı ve kırmızı renkli, çeşitli güzel kokulu menekşesi, erguvanı, dîbâsi, gülleri ve nilüferleri, her çeşit meyvesi, Arapkir dutu kadar lezzetli çileği olur. Yine çeşit çeşit kefkeri, levşesi, râvendi, Rumî sünbülü, asfuri, nergisi... hâsılı tıbba ve eczâcılığa yarayan nebat ve çiçekleri olur ki, hesabını Cenab-ı Hak bilir.

Bingöl'ün faydaları: Bingöl derler amma, nice bin göl vardır. Önce Hızır gölü, İlyas gölü, Rul Nîrl gölü, Movadin gölü, Belam gölü: Bel'am İbn Bâur bu gölün kuzeyinde, Erzurum'a yaslı Ereğli dağında yatar. Kuş gölü: Bir avcı bir kuş avlayıp kuşu boğazlayarak bu gölde yıkarken, kuş canlanıp göle dalarak kaybolduktan sonra,

Allah'ın emri ile etrafında bin göl meydana gelmiş ve hangisi hayat gölüdür, bilinemez. Onun için, kuş gölü derler. Harem gölü: Kadınlar girip yağlı ve besili olurlar. Doğururlarken güçlük çekmezler. Ergölü: Buradan yıkanan adam her bakımdan kuvvet bulup, cinsî kudreti artar. Kıllı gölü: Bir çocuk buraya üç kere girip yıkansa, kılları artar. Miskin gölü: Bundan içen bir kimse cüzzam hastalığından kurtulur veya merhum olur. Tecrübe edilmiştir. Muhannes gölü: Bundan içen kimse mutlaka korkak olur. Cebbar gölü: Bu gölün suyundan içen insan veya hayvan merhametsiz olur. Ballı göl: Şekerden tatlı olup, sabah vakti kenarında Diyarbekir'in gezengerisi gibi kudret helvası bulunur. Kanlı göl: Bu gölde her sene mutlaka bir insan boğulur. İçme gölü: Üç kere içen, onbeş kere ishal şerbeti içmiş gibi amel olur. Salbaş gölü: Birkaç kere içenin başı sallanır. Hayatpınarı gölü: Yedi kere içen, bütün hastalıklardan kurtulup sıhhatli olur. Bike gölü: Bu gölde bulunan balığı yiyen, cimâ erbâbı olur. Hâtun gölü: Suyundan içen kadın hamile kalıp, cimâi dahi lezzetli olur. Sendban gölü: Bir defa içen, kötü ahlâklı, hiddetli ve intikamcı olur. Kasım gölü: Küçük bir göldür; içinde mücevher, altın ve gümüş vardır. Amma bir kimse bunlardan almak için bu göle girse boğulur. Çobanoğullarından bir melik bu gölün suyunu başka bir tarafa akıtmak istemiş ise de, gölden savısız köpek balıkları ve başka haşerât çıkıp, işçi ve yapıcıları helâk etmişlerdir. Kerkes gölü: Her sene birçok akbaba kuşu gelip bu gölde çimerek giderler. Bu gölden bir kimse içse, sakalı beyaz olur. Zırnık gölü: Bu göle çoğunlukla Yezîdî ve Haltî Kürtleri girip, kıllı vücudlarının bütün kılları dökülerek dışarı kılsız çıkarlar. Şur gölü: Herhangi bir yiyecek pişirilirken bu sudan yeteri kadar konursa çok lezzetli olur.

Bunlardan başka, diğer göller hep hayat suyu gibi olup tatlı sulardır. Çamaşır yıkanırken sabun kullanmaya lüzum kalmaz. Allah'ın hikmetinden olacak, daha binlerce küçük ve büyük göller vardır. Bu göllerde yetişen balıklar hiçbir gölde olmaz. Kargı ve alabalıklarının çeşitleri, Hârunbalığı, sakabalığı, alçakbalığı, cenkesbalığı, pullubalık ve diğer çeşitleri olur. Bu münasebetle, Anadolu'da bulunan meşhur yaylaları belirtelim:

En meşhuru bu Bingöl yaylasıdır. Adana yakınında Ramazanoğlu yaylası, Karaman'da Dölendi yaylası, Alâiye sırtlarında Koçdavud yaylası, Adalya (Antalya) yakınında Istanoz yaylası, Silifke'de Mut yaylası, Kayseri'de Erciyas yaylası, ona yakın ve Maraş yakınında Göğüş yaylası, Malatya'da İspozo yaylası, Diyarbekir'de Karadağ yaylası, Sincar yaylası, Cezir yaylası, Vardilan yaylası, Van

yakınında Verek yaylası, Pinyanış yaylası, yine Van gölü kenarında Sübhan yaylası, Revan dibinde Ağrı yaylası, Erzurum yakınında Bayburt'a yakın Muşoğlan yaylası, Sivas yakınında Kangal yaylası ve Kevkeb yaylası, Bursa'da Keşişdağı yaylası, Manisa içinde Hünkâr yaylası, Tire'de Balpınarı yaylası, Birgide Buzdağı yaylası, Payas dibinde Şolkay yaylası, ona yakın Bakraz yaylası, Haleb havalisinde Cesum yaylası ve diğerleri... Bunların içinden en güzeli ve beğenileni, Bingöl yaylasıdır.

Buradan adamlarımızla yine kuzeye doğru ilerleyerek Büyük Çayır menziline geldik. Burası çayır ve çimen olup, imâretten iz yoktur. Erzurum eyâleti sancaklarından Tekman sancağı hudududur. Buradan da sabahleyin kalkıp, sağ taraftaki Erzurum yoluna gitmeyip, Tekman ve Kişi yollarına gittik. Buradan sıhhat ve selâmetle Sivas şehrine geldik. Kara Mustafa Paşa ile yine müşerref olup, can sohbeti ettik. Nice gezintiler yaparak binlerce şeyler öğrendik. Murtaza Paşa talihli ve saadetlû bir vezir olduğundan, İstanbul tarafından sadrazam Kara Murad Paşa gelip de mühür sahibi olur diye korkuya düşerek, paşayı gâh Azak'a, gâh Kazak'a, gâh Silifke ve Kars'a atmak istediğinde, Murtaza Paşa hemen İstanbul tarafından koca Valide Sultana, kızlar ağasına yirmişer bin altın gönderip, kendisinin İstanbul'a getirilmesini istedi. Bu esnada Melek Ahmed Paşa efendimiz, Bağdad eyâletinden azledilmiş olarak Sivas'a geldi. Kendisi ile görüştüğümüzde, Eski Bağdad'a gittiğimizi anlattık. «Yazık ki Bağdad, yeniçeri zulmünden harab olmadadır» diye üzüntü edip, üçgün Sivas'da kaldı. Murtaza Paşa, Melek Paşa'ya ikramlarda bulunup her gün yüz koyun, beşyüz somar arpa, onar bin ekmek ve diğer yiyecekler verip üç defa da ziyâfet vererek, her birinin sırtına birer Sultan İbrahim kürkü giydirdi. Beş katar deve, beş katar katır eğer ve takımları hediye edip, mirahuruna bir samur kürk giydirdi. Melek Ahmed Paşa dahi Murtaza Paşa'yı evine davet edip büyük bir ziyâfet vermiştir ki, dillerle anlatılamaz ve kalemle yazılamaz.

Bu aralık İstanbul'dan Murtaza Paşa'nın ulağı Tatar Aliş gelip, azil haberini getirdi. Murtaza Paşa memnun oldu. Ertesi gün Melek Ahmed Paşa vedalaşıp gittiğinde, ben de beş saat birlikte gittim. Onlar Yenişehir'e gittiler, ben tekrar Sivas'a döndüm. Yol hazırlığı ile meşgul iken, İstanbul'dan, Trablus Şam'da bulunan Hamalı Arnavud Mehmed Paşa'nın Sivas'a tayin haberi için müsellim geldi. Murtaza Paşa bir dîvan toplantısı yaparak gelen emri okutup, «Bu

dünya görevi bir mendil gibi elden ele gezer. Paşa kardeşimize Allah mübârek eyleye» diyerek, müsellime samur bir libâce giydirdi. Bütün vilâyet âyânı müsellimi alıp gittiler. Paşa on gün kadar sarayda kalıp bütün hazırlıklarını görerek, konakcıyla tuğları eski şehre gönderdi. Sivas eyâletinde sekiz ay kalmıştır.

⁂

1060 SENESİ CUMÂDELULÂ BAŞINDA SİVAS'DAN İSTANBUL'A GELDİĞİMZ

ÖNCE Murtaza Paşa efendimiz ağalara kırk birer kese, dört müteferrikaya birer kese, bütün karakullukçulara yirmi kese, ikiyüz gılmân hâssına on kese yolluk verip bütün Sivas ayânı ile vedalaşarak, Sivas'dan kalkıp Sivas Yenişehiri'ne geldik.

Sivas Yenişehiri : Düz bir vâdide, Sivas nâhiyesi dahilinde, bağ ve bahçesiz, toprakla örtülü bin hâneli, halkı Müslüman olan yeni ve güzel bir şehirdir.

Sultan Dördüncü Murad Bağdad'a yöneldiği zaman, ikinci vezir Kara Mustafa Paşa bu şehri kurdurmuştur. Bir câmii, bir hamamı, iki mescidi, bir sıbyan mektebi, büyük, kâgir yapı bir hanı vardır. İmâretleri kiremit ile örtülüdür. Ham, yüz tavla at alır bir kervansaraydır. Hanın önündeki geniş caddenin sağında ve solunda, kırk-elli aded dükkân vardır. Burası, Sivas'dan Tokat ve Zile'ye giderken malzeme bakımından gerekli bir menzil olduğundan, günden güne gelişmiştir. Çarşısının ve hanının iki başında, kale kapıları gibi büyük kapıları vardır. Dışı, muntazam hanlardır. Eskiden, korkulu ve derbend bir yer imiş. Onun için, hâlâ burada oturan reâyâ örfî tekâlûfden af olunur. Hanın Sivas kapısı dahilinde Hindi Baba ziyâreti vardır.

Buradan yine kuzeye doğru giderek, sekiz saatte Çamlıbel denilen yeri geçip, Arık Ova kasabasına geldik. Sivas sancağı topraklarında ürünü boldur. Gelişmiş köyleri arasında, büyük varoş gibi süslü nehir misali köyleri vardır. Yüzelli akçelik kazadır. Yedi nahiyesi vardır. Köylerinde han ve hamamı ve yer yer pazarı vardır. Yeniçeri serdarı ve kethüdâ yeri de vardır. Sipahî ve diğer sınıf askerleri yoktur. Buraya yakın Sivas eyâleti sancaklarını sayalım :

Çorum sancağı: Erzurum seyahatinden dönüşümüzde anlatılmış-

tır. Bozok sancağı: Gelişmiş şehri yoktur. Mirlivası, bütün nahiyelerini dolaşır. Beyinin padişah tarafından hassı 300275 akçedir. 19 zeâmeti, 731 tımarı, alaybeyisi, çeribaşısı, sipâh kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı vardır. Yüzelli akçelik kazâdır. Nahiyelerinden kadısına yılda üç bin, beyine 11000 kuruş gelir olur. Tımar erbabı ve bey askeri ile 1100 askeri olup, sefere giderler.

Bozok, Kırşehri'nin Ladik Keskininin subaşılığı ile ortaktır. Kenfiri'ni Türkmen Keskini ile ortaktır ki, Kalecik subaşılığıdır. Keskiniçi, ayrı bir kaza olarak kayıtlıdır. Çorum sancağından Bozok sancağına ve Keskin'e yakın ortaklardır. Keskin'den Kızılırmak üzere Çaşnigir köprüsüne gider Nehrin kıblesinden beri tarafı olan Karakeçili, Kırşehri sancağı toprağıdır. Konya hududu Sivas toprağı ile ortaktır ki, nehrin öte tarafı Engürü toprağında Çokdurca kazâsıdır. Buraya yakın İmadiçi, Çorum'la Bozok sancağı arasındaki Demirli Karahisar'ın kazasıdır. Bozok sancağı dokuz kadılık olup, gelişmiş bir kazâdır. Sorkun kazası yetmiş parça güzel köylerden ibârettir. Akdağ kazasının yüz aded şenlikli köyleri vardır. Hüseyinova kazası: Cihanın kutbu Şeyh Çin Osman Hazretleri, burada bir köyde yatmaktadır. Bu zat, Türk Türkân hoca Ahmed Yesevî atamızın yedinci halifesidir. Çin diyarında tahta kılıçla yedi başlı ejder öldürdüğünden, Emir Çin Osman diye nâm olmuştur. Allah, sırrını mukaddes kılsın. Budaközü kazası, Kızıl Kocalı kazası, Gedikçubuk kazası, Peşeközü kazası. Sunguriçi nahiyesi: Bu nahiye, Hüseyinova kazasından büyük nahiyedir. Sunguroğlu'nun hânedânı dibinde, dörtyüz yıldan beri taşları aşınmamış bir sudeğirmeni vardır. Büyük evliyaların nazargâhı olan bir değirmendir. Buralardaki Kazovası, Tokat'a bir konaktır. Çok zengin bir yerdir. Asıl Kazova kasabası, Tokat şehri toprağında yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri, serdarı, câmii, han ve hamamı, küçük bir çarşısı vardır. Bu Kazova'dan, Tavukçu köprüsü geçilerek Tozanlı nehrine ve oradan Tokat şehrine varılır. Eskiine Pazarı: Kazova toprağında, Tokat'a yakın yüzelli akçelik kazâdır. Sipah kethüdâ yeri, serdarı, bir hanı vardır. Kazova'ya çok yakındır. Buradan bir konakta Turhal kalesine varılır. Dimorta kasabası: Amasya sancağı toprağında, Amasya'ya yakın, vezirler hâssıdır. Yüzelli akçelik kazâ olup kethüdâ yeri, serdarı, câmii, hanı, hamamı, çarşı ve pazarı vardır Gürcüköy dahi buraya yakındır. Kasaba gibi bin hâneli mâmur köy olup, haftada bir kere büyük pazarı olur. Allah bilir, günler geçtikçe bu köy büyük bir şehir olacaktır. Dört çevresi gelişmiş ve şenlikli köyler ile çevrilidir.

Turhal ovası : Kazova'ya bitişiktir. Yolumuz üzerinde olan Arıkova ile dahi ortaktır.

Yine konumuza gelelim: Bu Arıkova'dan yine kuzeye giderek Çamlıbel eteğini aşıp, Zile ovasında Şeyh Nusret tekkesi menziline geldik. Bu şeyh Nusret Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan'dan gelmiş ceddimiz Hoca Ahmed Yesevî halifelerinden olup Horasan illerindendir. Tekke, Zile vâdisinde mâmur ve şenlikli bir imâret olup, mescid ve misafirhâneli bir yerdir. Başı ve ayağı çıplak, yetmiş aded fukarası vardır. Bu diyar halkı, Şeyh Nusret'e gayet bağlıdırlar. Hattâ tekkesinin önünde yaşlı, büyük bir dut ağacı vardır. Bir tarafı çürümüştür. Çürüyen yerden bir kaymak koparıp ateşli hastalıklara tütsü yapsalar, şifa bulur. Denenmiştir. Bu ağacın çürüğünü, bütün halk dörtyüz yıldan beri alırlar. Böyle iken yine zerre kadar eksilmez, koparılan yer de belli olmaz. Ben dahi öyle gördüm ve bir parça alıp sakladım. Bu ağacın diğer tarafı öyle lezzetli dut verir ki, yiyen sanki misk koklamış olur. Zile şehrinin âyân ve eşrafına bu duttan dervişler hediye götürüp hediye alırlar. Bu tekkeden yine kuzeye giderek, bir saatte Zile kalesine geldik.

Zile Karyesi : Türkçe'de halı ve kilime «zili» derler. Bu şehirde halı ve kilim çok işlendiğinden, Zile demişlerdir.

Yapıcısı, Kayserlerden Avanih'dir. Sonra nice hükümdarlar idaresine girip, sonunda Selçuklu Sultanlarından Mesud'un oğlu Kılıç Arslan'ın eline geçmiştir. Timur burayı ele geçirmiş ise de harab etmemiştir. Nihayet Çelebi Sultan Mehmet Han, Türkmenlerden almıştır. Süleyman Han kaydı üzere Sivas eyâletinde vâlide sultanlar hâssıdır. Halen Dârüssaâde ağaları ve valide sultan kethüdâları tarafından bir ağa üçyüz atlı ile gelip hükümet eder. Eskiden mutasarrıfı Sivas sancağı beyi idi. Hâlâ üçyüz akçe pâyesiyle yüzelli akçelik şerif kazâdır. Köylerinden kadısına yılda kanun üzere 5000 kuruş gelir olur. Şeyhülislâmı, nakîbüleşrafı, a'yân ve eşrafı, sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı, şehir nâibi, şehir muhtesibi, şehir kethüdâsı ve vergi memuru vardır.

Zile kalesi : Zile ovasının kuzeyinde yüksek yalçın bir kaya üzerinde, beşgen şeklinde, taştan inşa edilmiş sağlam bir kaledir. Yirmi altı kulesi, kıbleye bakan bir demir kapısı vardır. Kale içinde üçyüz ev, bir câmi, cephânelik, erzak anbarı ve su sarnıçları olup, hamam, çarşı falan yoktur. Ancak dizdar ve neferleri burada oturup, her gece iki nöbet mehterhâne çalınır. Celâlî ve Cemâlî eline geçmemesi için neferleri nöbet beklerler. Zirâ şehir ayânının ve di-

ğer köy ileri gelenlerinin kıymetli eşyası ve erzak bu kalede korunur. Mevzilenmiş büyük topları olup, Murtaza Paşa efendimiz için yirmibir parça hoş geldin topları attılar.

Aşağı varoş : Zile kalesinin dibinde kale kayasından aşağı, batıya ve kıbleye bakan bağlı ve bahçeli üç bin aded toprak ile örtülü evler olup, yirmibir aded mahallesi vardır. Başlıcalarının isimleri şunlardır : Ulucâmi, Küçükminare, Dutlupınar, Mumcuömer, Yenimahalle, Debbağhâne, Bazar, Tekke, Paşa ve Kethüdâ mahalleleri. Saraylarından Ferçavuş Sarayı, Murtazapaşa Sarayı, Fazlıpaşa Sarayı, Çavuşzâde Mehmetpaşa Sarayı, Voyvodayı ve Kadı Sarayı en güzelleridir.

Câmileri : Yetmiş aded mukaddes mabedi vardır: Yukarıkale Câmii. Ulucâmii, minârelidir. Tabahâne Câmii, Dutlupınar Câmii, Kuyumcu Ömerağa Câmii, Boyacı Hasanağa Câmii, yeni yapılmış, aydınlık, güzel bir câmidir. Küçükminare Câmii, Arnavud Câmii, Alacamescid Câmii, Zincirlikapı Câmii, Yenimahalle Câmii. Bildiğimiz câmiler bunlardır. Bunlardan başka, yirmidört kadar da mahalle mescidleri vardır. Yedi câmide ders gören öğrenci ve hocaları vardır. Özel olarak hadis ders yeri yoktur. 12 aded ebced okuyan sıbyan mektebi vardır.

Hamamları : Pazaryeri hamamı, çiftedir. Tekke hamamı, çiftedir. Paşa hamamı, gayet iç açıcı, ferahlık veren bir hamamdır. Bunlardan başka yirmi kadar da saray hamamı vardır.

Hanları ve Çarşısı : Üç adeddir. Behramağa hanı, Boyacı Hasanağa hanı gayet güzel hanlardır. Çarşısında sekizyüz kadar dükkânları vardır. Amma Haleb ve Şam Sultan Çarşıları gibi düzgün çarşı değildir. Dört kapılı, gelişmiş bir bedestanı vardır. Su ve havası hoş olduğundan, bu şehir gayet meşhurdur. Halkı hep Türktür. Reâyâsı da vardır. Bağ ve bahçeleri tâ Tekke köyüne kadar uzanır. Armudu, sergi üzümü meşhurdur.

Bu Zile şehrini güzelce gezdikten sonra, kuzeye doğru giderek Kazankaya'da menzil aldık. Sivas eyâletinde, Zile idaresinde gelişmiş bir köydür. Buradan yine kuzeye giderek Sunkuroğlu köyüne geldik. Bozok sancağı hududunda, değirmeni güzel, gelişmiş bir köydür. Bir bayır başında kurulmuştur. Buradan yine kuzey tarafına giderek Elvan Çelebi köyüne geldik. Hüseyinovası buraya yakın olup, Bozok sancağı kazasındadır. Gayet mâmur bir köydür. Zirâ Sivas eyâletinde meşhur Elvan Çelebi ziyâreti buradadır.

Kuzeye doğru yine devam ederek, dört saatte Çorum kalesine geldik. Sivas eyâleti içinde sancakbeyi merkezi ve yüzelli akçelik kazâdır. Kalesi ve bütün güzel eserleriyle 1057 tarihindeki Erzurum seyahatimizden dönüşte, Defterdarzâde Mehmed Paşa efendimizle gelişi-güzel gezerken, burasının durumu da etraflıca anlatılmıştır. Buradan da kuzeye giderek İskilib Kalesi'ne geldik.

İskilip Kalesi : Selçuklulardan Sultan Alâaddin'in fethidir. Sonra 817 senesinde, eşrafı olan Türkler elinden, Çelebi Sultan Mehmed Han Hazretleri almıştır. Çünkü bu civar eşkiyâsı, Timur olayında hepsi isyan edip Timur tarafına geçmişlerdi. Sonra nice kale ve yerleri ele geçirmişlerse de, nihayet Çelebi Sultan Mehmed Han hepsini almıştır. Süleyman Han kaydı üzere Sivas eyâletinde ve Çorum toprağında İstanbul'daki şeyhülislâmlara padişah hâssı tâyin olunmuştur. Gelirlerin hepsi şeyhülislâmlara gider. Yüzelli akçelik şerif kazâdır. Sipâh kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şehir subaşısı ve şehir kethüdâsı vardır.

İskilip kalesinin şekli : Yüksek bir dağın en üstünde, burç ve dişleri düzgün taşları ile yapılmış, altı köşeli yüksek bir kaledir. Varoşu dereli, bağlı ve bahçeli bir yerde olup, güzel evleri vardır. Fakat evler o kadar geniş değildir. Bilginleri gayet çoktur. Her câmide medrese, müderris ve talebesi vardır. Burası zevk ve hava yeri olmayıp ilim yeridir. Olgun, necîb sıbyânı, üçyüz kadar Kur'an hafızı ve kırk aded ebced okunan sıbyan mektebi vardır. Çarşısı ve bedestanı yoktur. Çarşıları da diğer şehir çarşıları gibi düzgün değildir. Türk şehri ise de halkı genellikle birbirinden çekinir. Hattâ Murtaza Paşa efendimizi kondurmak istemedilerse de, paşa reâyâsına rağmen, üç gün kalarak parasız yiyip içip, kondu ve göçtü.

Ziyâret yerleri : Tarikat nuruna erişmiş, hakikat sırrını keşfetmiş, din denizinin dalgıcı, büyük Şeyh Hazret-i İskilipli Muhyüddin kaddese sırrıhu: Aşağı şehir dışında medfun olup, herkesin ziyâret ettiği bir yerdir. Doğum yeri de bu şehirdir. İlim ve hikmet hazinesi, hilm ve ismette tek, sır küpü Şeyh Muslihiddin Attar: Bu aziz, Akşemseddin Hazretlerinin halifelerindendir. Keskin nahiyesinde gömülüdür. Şeyh Şamlı Hamza : Karacahisar Sahib'de medfundur. Şeyh Mısırlı Abdurrahman. Şeyh İbrahim Tenurî: İşte bu dört halife Akşemseddin'in izinleri üzere halvete girip, önce İbrahim Tenurî seccâde sahibi olmuştur. Sonra bu Muslihiddin İskipli tarîk oldu. Sonra Şamlı Hamza, ondan sonra da Abdurrahim Mısırlı irşâd oldular. Bu Şeyh Muslihiddin'in kırk bin müridi olup, kutupluğa

ayak basmış âlimlerdendir. Hâlâ bu İskilip şehri içinde gömülü olup, herkes tarafından ziyâret olunan bir yerdir. Şeyh İskilipli Fahreddin: «Şeyh Yaves» de derler. «Ali Kuşçu» merhumun damadı ve Ebussuûd Efendi merhumun ceddidir. 903 senesinde vefat etmiş olup, burada defnolunmuştur. Allah sırrını aziz ve mukaddes eylesin.

Sonra bu şehirden kalkıp, lokmacılık ederek Merzifon şehrine geldik. Paşa efendimiz Tabanıyassı silâhdarı Dilâver Ağa'nın evinde misafir olup, üç gün dinlenmemiz emir olundu. Bu şehrin özellikleri, 1057 tarihinde Defterdarzâde ile Erzurum'dan gelişde geniş bir şekilde anlatılmıştır. Buradan yine batı tarafına giderek Murtazapaşa Çiftliği'nde karar kıldık. Sivas'da iken eâyâ ve berâyâ ağası ile ikiyüz kese harcanarak yapılmış, kale gibi büyük bir çiftliktir. Buradan da yine batıya doğru giderek, kalesi harab olmuş Gümüş şehrine geldik. Evvelce Defterdarzâde Mehmet Paşa ile geçtiğimizde mâmur idi. Şimdi o kadar gelişmiş değildir. Amma kalesi tamir edilse, eşkiyâ zulmünden emin olup gümüşhânesi dahi emniyete alınmış olurdu. Buradan da batı tarafına giderek beş saatte Dankaza köyüne geldik. Gelişmiş bir köydür. Gümüş kazası toprağındadır. Burada Köse Sultan Paşa'nın çiftliğinde üç gün kalmak için ferman olundu. Ben Kızılırmağı gizlice geçmek için adamlarımla buradan kalkıp bağlı, bahçeli yerlerden geçerken, şu durumla karşılaştık :

Hakir Evliya'nın sergüzeşti : At üzerinde evrâd ve zikrimi okuyup giderken, Suhrab adındaki kölem: «Ağa! Önümüzden dört salt atlı geliyor!» deyince baktım, dört küheylan atlı ve dev heybetli kimseler gelmekte ve silâhlarını tetikte tutmadalar. Ben baş aşağı gitmede, onlar yokuş yukarı gelmede idiler. Kölelerime: «Silâhlarınızı hazır edin.» diye tembih ettim. Birbirimize yaklaşmakta iken, gördük ki sağ tarafımızda dört atlı daha pür silâh, fitilleri ellerinde, üzerimize gelmede!... Önce gördüğümüz dört atlının dördü birden, dal-mızrak, bir hamleden hücum edip, biri beni mızrak altına aldı. Ben okluğa el atınca, diğeri üzerime at yıkıp bir mızrak fırlattı. Allah'a şükür, isabet etmedi. Diğerleri de seyishâneleri sarınca, ben yine adamlarımla «Allah!» diyerek hücum ettim. Seyishâneleri bırakıp, hep birlikte üzerime hücum edip birkaç kurşun attılar. Asla isabet etmedi. Amma gördüm ki, kölelerden bana yardım eden yok!.. Hemen «Çokluktan kaç» kaidesine uyarak çokluktan kaçıp, «Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayınız» ayet-i kerîmesi üzere kendimi tehlikeye atmadım. Arkamdan bir mızrak daha attılar ki, üç karış yere geçti. Altımdaki atı tam bir süratle sürüp ka-

çarken, sağ tarafımızdan bir bağ içinden dört atlı daha çıktı. Ellerindeki peştemalları üzerime bırakıp, dalkılıç üstümüze geldiler. Elimizi kaldırmaya iktidarımız kalmayarak attan baş aşağı indik. Adamlarımızın dördü kaçıp, dördüyle beni birbirimize bağladılar. Birisi altımdaki kısrağa binip, beni başka bir kısrağa bindirdiler. «Adamları ile beraber bağlı olarak beye götürelim; yok öldürelim, yok soyup bırakalım» diye birbirleriyle söyleştiler. Ben:

— «Gaziler, bu kadar mal ve adamlarımı aldınız, Allah aşkına olsun canıma kıymayın» dedim. Birisi:

— «Bire malını kim aldı. Biz bağda üzüm yemekdeyiz» dedi. Ben:

— «İşte malımı götürüyorlar.» dediğimde, biri dedi ki:

— «Bir bakalım, bu avı alanlar bizden midir? Bire Habib, sen bunları beye götür. İsterse boyunlarını vurup atlarını alsın, isterse azad etsin».

Üçü, yenilgiye uğradığımız yere at koşturup gittiler. Onların bir adamı bizim beşimizi bağlayıp, bağlar içinde at üzerinde götürmekte idiler. Bin adım kadar ileri gitmeden gördüm ki, bir çimenlik içinde onbeş aded çadır kurulmuş idi. Ben dedim ki:

— «Şehbâzım! Bu çadırlar nedir, beyi kim?» O yiğit:

— «Bizim Çomarbey'dir» dedi. Hemen can başıma gelip, yüzbin şükür edip: «İlâhî, sen fettahülkerimsin!» diye dualar ettim. Zirâ beni Şam'dan Murtaza Paşa ulaklık ile İstanbul'a gönderdikte, Sadrazam Murad Paşa ile Gürcü Nebi, Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı cenk edip yenilerek, Gürcü Nebi ve Katırcıoğlu ile Çomar Bölükbaşı kaçtılar. Ben devlet kapısında iken işlerimiz sadrazamlıkta tamamlanıp yine ılgar ile Şam'a gelirken, Akşehir yakınında bir orman içinde Çomar Bölükbaşı'ya raslayıp Şam'a götürerek, Murtaza Paşa efendimize onu bölükbaşı yazdırmıştım. Dürzistan vilâyetinde Safed seferinde beraber idik. Sivas mansıbında da beraber olup, Niksar subaşısı idi. Tâ o zamandan hukukumuz vardı. Sonra, Çomar isyan etti.

Çomar Bölükbaşının isyan sebebi: Murtaza Paşa efendimiz Şam dağlarında Dürzi cengini ettiğinde, bu Çomar'ın gösterdiği yiğitliği hiç kimse göstermemiştir. Buna karşılık Murtaza Paşa efendimiz Sivas Valisi olunca, Çomar Bölükbaşı'ya Niksar voyvodalığını yüzelli yiğidinin ulufesi altında ihsan etmişti. Altı aydan sonra Niksar subaşılığını Çomar'ın elinden Tabanıyassı Merzifonlu Dilâver Ağa alıp el koyduğunda, Çomar'ın hesabını gördü. Her ne kadar Çomar: «Bu subaşılık, benim bayrağım altındaki yiğitlerimin ulufesi altında ida-

re olunmaktadır» dedi ise de, asla feryadına bakmayıp Çomar Bölükbaşı'yı Niksar şehrinde hapsederek, o kadar mal ve mülküne el kondu.

Çomar Bölükbaşı sadece birer atları kalan yüzelli bahadırla kalıp, üzüntü ile Niksar'dan Sivas'a gelerek Murtaza Paşa'ya dert yanarak :

— «Ey devletlü vezir, Niksar'ı benim bayrağım altındaki yiğitlerin ulufesi altında ihsan eyledin. Şimdi beni Dilâver Ağa bu hâle koydu.»

Deyince, Murtaza Paşa :

— «Öyle olur. Subaşılığı Dilâver Ağa'ya verdim. Ben hesabı ondan kusursuz alırım.»

Dediğinde, Çomar Bölükbaşı :

— «Balık, başından kokar. Haberin doğruluğunu Lokman'dan aldım».

Deyip, nezâketle Sivas'dan çıktı. Bir gecede ılgar ile Merzifon'daki Dilâver Ağa çiftliğini basıp, parasını alıp çiftlik kethüdâsını astı. Koyunlarını gözü önünde kurban edip küheylân atlara binerek, çiftliği ateşe verip dağ beyi oldu.

İsyana kalkışarak Niksar'da alınan malının yetmiş bin kadarını temin edip eşkiyâlığa başladı. Tâ ki Murtaza Paşa Sivas'dan alındıktan sonra bu Merzifon'a gelince, Bölükbaşı, Murtaza Paşa Direklibel'den Osmancık şehrine gider diye kendini emniyete alıp, yediyüz yiğit ile Kızılırmak geçidinde gizlenip Diyarbekir'den alınan Saçbağı Paşa'yı bekler imiş. Allah'ın hikmeti, ben de bilmeyerek onların haşerât ateşine yanıp bu kadar üzüntülü gittikten sonra, dört aded hizmetçim ile bağlanıp Çomar Bölükbaşı huzuruna giriyordum. Amma kendimi teselli ediyordum.

Bizi bağlayarak Çomar'a götürmeye memur olan nefere dedim ki :

— «Şehbâzım! Koç başın için ve taşıdığın silâh hakkı için olsun, yol ve kurallarınızdan çıktığınız zaman kulağınıza fısıldanan söz için olsun, sana sözden söz ettim. Beni Bölükbaşı Çomar huzuruna böyle götürme. Ayıptır. 'Niçin böyle verilip bağlandın?' diye, bizi yola çeker...»

Hemen o yiğit: «Sen Sarıcıdan silâhlı mısın?» dedi. Ben :

— «Evet, Bölük Ahmed Paşa'nın öncüsü idim. Silâhlı olup, Bağdad derneğinde ayrı çıktım.»

Deyince, atla yanıma gelip :

— «Nefis sözünden sonra söz attım, sakın el kaldırma.»

Dedi. Ben :

— «Sözüm pîr sözü olsun.»

Deyince, hemen ellerimi çözüp birbirimizle öpüştük. Ben öbür adamlarımın ellerini çözüp, o yere yakın Çomar Bölükbaşının çadırlarına doğru at bırakıp, Çomar Bey'in çadırı önünde attan indik. Çomar Bölükbaşı beni görünce, çadırından dışarı çıkıp bağrına bastı. İçimin ateşinden iki gözüm yaşla dolup :

— «Aman karındaş, silâhdaş, yoldaş, sırdaş! İki yük malımı adamların işte şu bayırda alıp gittiler. Dört yiğit de beni gafleı üzere basıp, bağlayıp bu yiğide teslim ettiler. Bu yiğit bana üstâdımız silâhı berekâtiyle söz verip, serbest bırakarak sana getirdi. Sarıca aman, bana malım!..»

Diye feryad edince, bizi getiren yiğide :

— «Bre Habib, nasıl oldu?»

Diye sordu. O da hikâyeyi bir bir anlattı. Hemen at isteyip binerek, üçyüz kadar ateşli şehbâz ile beni de götürdü. Bana teselli vererek: «Evliya Çelebi, dem çekme. Malın helâl ise yabana gitmez. Sen hemen bize, cenk edip malını aldıkları yeri göster. Biz onları izinden ve tozundan buluruz» deyip ılgar ile giderken, bir de gördük ki karşı tarafımızdan yokuş aşağı üç yiğit geliyor. Onlardan birisi, attan aşağı inip Çomar'ın dizini öperek :

— «Akşamleyin çadırlarda Meryemoğlu, Sincanlı Hüseyin ve Tokatlı Ali, bölüğümüze söz atıp sabahleyin de lânet okuyup gittiler. Onlara dört yiğidimiz de katılıp tam sekiz kişi kaçtı. Bu beye de rasgelip iki seyishânesiyle dört kölesini aldılar.

Bu yiğit onlarla cenk ede ede, nihayet sekiz adam ile başa çıkamayıp, bir bağ içinde üzüm yerken üzerimize geldi. Ansızın dizgine yapışıp bağlı olarak size gönderdik, biz de Meryemoğluna doğru bu yiğidin malına gittik. Onlara varınca bize pay vermeyip, üçümüze de silâh çektiler. Biz silâh kaldırmadık. Yoldan taş koparmadık. İşte, bizim Şavka Ali'yi paraladılar. Malı dağa götürüp pay etseler gerek. Malı dağda gömmeden yetişelim.»

Dediğinde, Çomar :

— «Bre, hay hay!» deyip at bırakıp gittik. Biz bir saat ılgardan sonra gördük. ki, sekiz kişi at bırakıp bizim ileri varan yiğitlerimize saldırdılar. Çomar'ın yiğitlerinden biri ölüp, geriden de birkaç atlı yetişip, sekizini de ortaya aldılar. Daha önce bana mızrak atan melunu yakalayıp Çomar'ın huzuruna getirdiler. «Bre, seyishânelere yetişin!» deyip, nice atlılar bir orman içine gittiler. Sonra seyishânelerle dört aded kölemi bulup, Çomar'ın önüne getirdiler. Al-

lah'a hamd olsun, orada iki seyishâne yükü malımı dört kölemle teslim etti. Benim elbiselerimi alan yiğitlerin sekizini de önüne getirip:

— «Bre kahbeler! Akşam çadırlarda niçin ocağa söz atıp sabahı lânet ile kaçıp, bu yiğit ile döğüşüp iki seyishâne malını aldınız? Ardınızca varan silâh arkadaşlarımıza kılıç kaldırıp, Çömez Hüseyin'i paraladınız?» dedikte:

— «Öyle olur, beyim! Yiğitliktir. Canımızdan bıktık. Murtaza Paşa deniz gibi askerle geliyor. Bizi bir yerde çevirir diye korktuğumuzdan söz atıp kaçarken, bu yiğite rast geldik. Elleşirken baktık ki, bunlar altı yiğit imiş. Kendi kaçtı. Malını aldık. Böyle olur.»

Dediler. Çomar:

— «Dayılar, bu kocalara ne lâzımdır?»

Dedikte, hepsi:

— «Yolsuz düşüp ahdi bozdular. Yolumuza söz atıp ihânet ettiler. Bunları ibret için paralarız.»

Dediler. Aman demeye kalmadı, hepsi sekiz kişiye kılıç uçurup sekizini de parça parça ettiler. İkisinin atlarını ve silâhlarını bana bağışladılar. İki saatte çadırlarına döndük. Bir gece orada misafir kaldık. Eğlenirken, Murtaza Paşa'nın Direklibel üzerinden gitmeyip bu Kızılırmak geçidinden geçmeye karar verdiği haberini casuslar getirince, hemen o gece bütün çadırları bozup yükler yüklenerek, Murtaza Paşa önünden bir tarafa kaçmaya karar verdiler. Bana bir kemer kuruş vererek, sekiz köleme de ellişer kuruşla öldürülenlerin birer atını bağışladılar. Benimle öpüşüp, yemek-ekmek hakkını helâllaşıp:

— «Murtaza Paşa efendimin ayağını öperim. Emânet olsun. Benim efendimdir.»

Deyip, kendisi Kızılırmak tarafından Çorum'a doğru gitti.

Bu hikâyeyi anlatmaktan maksadım şudur: Ben Şam'a ılgar ile gelirken, Çomar dağlarda geziyordu. Akşehir yakınında Çomar'a rast geldim. Şam'a Murtaza Paşa efendimize götürdüm. Bayrak açtırıp gûya bir iyilik yaptım. Allah'ın hikmeti, o iyilik karşılığında Cenab-ı İzzet onların elinden paramızla, canımızla bizi kurtardı. Sonuç, dünyada insanoğlu ile karışan kimselere iyilik etmek gerektir.

Şahîdî'den mısra:

«Yoktur iki âlemde iyilik gibi sermâye».

Şahîdî'den diğer bir mısra:

«Kamuya iyilik eyle, sana öğüt budur benden.»

Buradan ben yola revan olarak Kızılırmak kenarında konakladım, Ertesi gün Murtaza Paşa efendimiz gelip :

— «Bre Evliya Efendi, şükür sağlığına. Bre seyishânelerin ile malın. kölen ne oldu?»

Dedi. Ben de :

— «Allah'a hamd olsun. Sultanımın yüksek himmetleriyle bir tanem kaybolmadı. Bir kemer kuruş ve köielerime silâhları ile sekiz baş küheylân atlar ve ellişer kuruş ihsan ettirip, bana kast edenlerin sekizine de kılıç uçurup parça parça ettirdim ve intikamımı aldım!..»

Beyit :

«Eğerçi hayli müşkildir kişi dünyada kâm olmak,
Bütün dünya değer ama aduvdan intikâm almak.»

Beytini okuyup, nice cenk edip başıma gelen olayları birer birer anlattım. Ben bunları paşaya anlatırken, gülmekten kendini alamayıp son derece eğlenerek :

— «İmdi, Evliya Çelebi! Er oğlusun. Cenâb-ı Bârî kuşca canını kurtardı. Sen ilim ve hilmin berekâtiyle Çomar'a iyilik edip, Akşehir'den bana getirip yapıştırdın. İyiliğinin karşılığında Cenâb-ı Hak seni kurtardı. O saat, senin cenk edip malın ve kölelerinin gittiği haberi geldi. Dağlara, bayırlara, yollara adam gönderdim. Beş saatten sonra adamlarımla köy halkı gelip: «Sultanım, sizin ağanızla Çomar Bölükbaşı geldi. Ağanızın malını çalan, yine kendinden kaçan Çomar adamları imiş. Onlara yetişip, 'Nasıl bensiz hırsızlık edersiniz!' diye, sekizini de parça parça etti. Ağanıza kölelerini ve seyislerini verip, Kızılırmak'a doğru gönderdi.» diye haber getirdiler. Şimdi buraya gelirken, seninle cenk eden eşkiyânın sekizinin de leşlerini yol üzerinde parça parça gördüm. Bu gece nice yerlerden kurtlar, tilkiler, çakallar gelip, leşlerin birçok yerlerini yemişlerdir. Köy halkına ihsanlarda bulunup, 'Evliya'nın hışmına uğrayan şu leşleri bir köşeye gömün' diye emrettim. Hamd olsun, seni bu yerde selâmet ve sıhhatte gördüm» diye hikâyeyi anlatınca :

— «Sultanım, Çomar kulunuz mübârek ayağınıza yüz sürüp selâmlar etti. 'Ben efendimin garibi idim, efendimden Niksar konusu için beni Dilâver Ağa ayırdı. Allah onu din ve imandan ayırmasın! Ben dahi ondan intikam alıp çiftliğini yaktım, mal ve mülkünden ayırdım. Amma efendimden ayrıldığıma ağlarım. Cenâb-ı Hak, canımı onun kapısında ala!' diye ağlayıp, 'Suçumu af edip beni kapısına aldırmaya çalış' diye de bana çok ricalar etti.»

Diyerek, Murtaza Paşa'nın eteğini öptüm. Murtaza Paşa:

— «Evliya Efendi! Şimdi biz İstanbul'a gidiyoruz. Öyle suçlu durumda olan bir eşkiyanın yanımızda bulunması olamaz. Amma inşaallah ya Haleb, ya Şam, ya Erzurum, ya Diyarbekir, ya Bağdad eyâletleri nasib olursa, senin hatırın için alalım.»

Diye söz verdi. Oradan sonra, Kızılırmak'ı geçmeye başlayıp hayli güçlük çektik. Amma 1057 yılında Defterdarzâde ile geçtiğimiz kadar güçlük çekilmedi. Ancak beş kişi boğulup, bazı ağaların yükleri yıkıldı ise de yine kurtuldular. Bazı ağalar Çaşnigir köprüsü tarafına gittiler. Paşa efendimizle —Allah'a hamd olsun— ırmağı geçip, nehir sahilinde «Kurtlar Sarayı» adındaki kasabaya geldik. Defterdarzâde ile geçtiğimizde genişçe anlatılmıştır. Buradan yine kuzeye doğru giderek, altı saatte Boyalı köyüne geldik. Kangırı toprağında gelişmiş bir köydür. Yine kuzeye giderek, Arslanpaşa Çiftliği adlı köyde menzil aldık. Kale gibi bir konaktır. Buradan yine kuzeye giderek, Kangırı kasabasına geldik. Kalecik kalesi sol taraflarda, Keskin sahralarında, bir konaklık yerde kaldı.

Kangırı kalesi: Dağıstan ve Türkistan içinde kalmış bir vilâyettir. İlkin Kastamonu hâkimi Kötürüm Muharrem (?) adlı melik vasıtasiyle Bursa Rum tekfurundan alınmış, sonra Yıldırım Han'ın eline geçmiştir. Daha sonra, Çelebi Sultan Mehmet 822 tarihinde tekrar almıştır. Zirâ Timur olayında elden çıkmış idi. Anadolu eyâletinde sancak beyi tahtıdır. Beyinin hâssı 35781 akçedir. Yedi zeâmet, 381 tımarı vardır.

Alaybeyi, çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelileri ile beyinin sancağı altında 1500 askeri olur. Üçyüz pâyesi ile şerif kazâdır. Üç Divan, Dört Divan, Kızıl Öz, Alaca Öz ve Alaca Mescid divanlarına kadar oniki divan nahiyeleri vardır. Kadısına yılda üçbin kuruş, beyine onbin kuruş gelir olur. Amma, şirret kavmi vardır. Sipâh yeri, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakîbi, muhtesibi, şehir kethüdâsı, şehir subaşısı vardır. Kalesi dörtgen şeklinde bir taş yapı olup, küçük bir hanı ve kapısı vardır. Varoşu geniş bir sahada olup, dörtbin kadar bağlı-bahçeli, güzel evleri vardır. Câmilerinin en meşhuru Sultan Süleymanhan Câmii'dir. Bir minaresi olup, üstü kurşun ile kaplıdır. Havası ve suyu güzel, halkı oldukça garip dostu olup, beyaz pirinç bozası meşhurdur.

Buradan kuzeydoğuya giderek, Tosya kasabasına geldik. Sonra Koçhisar menziline, Karacalar menziline, sonra Çerkes Hanı, Bayındır ve Gerede kasabaları menzillerine geldik. Burada ana yoldan çı-

kıp sol tarafta dağlar içinde bulunan Kângırı sancağındaki Alaca Mesud menziline, sonra Uz köyüne geldik. Buradan sonra da Dört Divan menziline vardık. Buraları, 1057 senesinde Defterdarzâde Mehmet Paşa ile Erzurum seyahatine giderken, tâ Tosya'ya varıncaya kadar köy ve kasabalar geniş bir şekilde anlatılmıştı. Buradan Çaga kasabasına geldik.

Çaga Kasabası: Yüzelli akçelik kazadır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve subaşısı vardır. Gayet gelişmiş, bağlı-bahçeli köyleri vardır. Kasabasında câmii, hanı, hamamı, mescidleri ve çarşısı vardır. Çaga şehri yayı denilen bir çeşit yayı olur ki, kara ve denizde seyahat eden kimseler kullanırlar; asla başları bir tarafa yalkınmaz ve başları birbirine kavuşsa ivanmaz. Acarlı zilisi yani halısı, netinci yani ratırı, yelotu yani eğerotu olur. Ahâlisi Türktür.

Çaga gölü: Etrafı 47 parça köy ile çevrili bir göldür. Çevresinin uzunluğu onbir mildir. İçinde adası yoktur. Derinliği yirmi kulaçtır. Suyu tatlı olduğundan, halkı kenarında sabun kullanmadan bir gömleği beyaz pamuk gibi yapar. Yedi çeşit balığı olur ki, herbiri beşer onar okka gelir. Turna, kayazan, yılar ve alabalığının çeşitleri olur ki, aslâ balık kokmazlar. Ağırlık, hararet ve kuruluk vermez. Bu balıkların eti gayet kuvvet vericidir. Çünkü bu gölde yetişen eğerotu kökünü yerler. Cenab-ı Hak bu gölde o kadar eğerkökü yaratmıştır ki, bütün Çaga halkı mevsiminde bunları sudan toplayarak iplere dizerler. Özel satıcıları vardır. Bütün ülkeye yük yük götürüp ticaret ederler. Çok faydalıdır. Bir kimsenin midesi gaz yapsa, yemekten önce bu kökten bir miktar kullanırsa mide ve karnında asla gaz bırakmaz. İştahı açar. Görme kuvvetini arttırır. Gerçi Osmanlı ülkesinde Azak ve Kanije eğerotları meşhurdur amma, hiçbirisi buna uymaz. Murtaza Paşa efendimiz, buradan beni hediyeler ile Kastamonu'da Şaban Efendi'nin halifesi Şeyh İsmail Efendi adlı zata gönderdi.

ÇAGA GÖLÜNDEN KASTAMONU'YA GİDİŞİMİZ

Evvelâ Bakırküresi, Devrikâni ve Taşköprü kasabalarını ziyaret edip, Mudurnu kalesine geldik.

Mudurnu kalesi: Yenvan tarihinin anlattığına göre, bu kalenin yapıcısı Bursa tekfurunun Mudurnu adındaki kızıdır. Kaleye de onun için bu isim verilmiştir. Selçuklular zamanında Osmanlıların ceddi Ertuğrul nice kereler burayı yağma ettiyse de, oğlu Osman Gâzi

bağımsızlığını kazanınca ilk defa olarak bu kaleyi almıştır. Yeniçeri ocağından sancak pâyeli bir bey idaresinde muaf ve müsellem olup, yüzelli akçelik bir kazadır. Şehir subaşısı, kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı vardır. Müftü ve nakibi Bolu'dadır. Pâyebeyi tarafından tayin edilen muhtesip kabanı, bac pazarı vardır.

Mudurnu kalesinin yapısı: Yüksek bir tepenin üzerinde, sekiz köşeli, yirmi kuleli, bir kapılı olup, binası kararmış kalmış, burç ve baroları harab olmuş köhne bir yerdir. İç il olduğundan, o kadar cephaneliği ve etrafında hendeği yoktur. Birkaç şâhî topu, yeteri kadar cephanesi, kale içinde birkaç ev ile bir camii vardır. Kaleden aşağı şehre, kayalardan çam oluklarla su akar.

Aşağı şehir dere ve tepeli, iki tarafı kayalı, bağlı-bahçeli şirin bir yer olup, onyedi mahalle ve 3000 kadar çam tahtasıyla örtülü ahşap ev ile kurulmuştur. Yer yer iki katlı kâgir binalar varsa da damları yine tahtadandır. Camilerinin en eskisi ve meşhuru Yıldırımhan Câmiidir ki, aşağı çarşıdadır. Civarında Yıldırımhan Medresesi vardır. Bir hadis evi, on üç sıbyan okulu, üç han ve hamamı vardır. Çarşı dükkânlarının çoğu iğneci dükkânlarıdır. Bütün Anadolu'ya buradan binlerce yük iğne gider. Bu şehrin büyük ve küçük bütün halkı iğneci olduğundan, şehir isimleri arasında adına Dâr-ı Sûzen (iğne şehri) demişlerdir. İğnecilerin anlattıklarına göre, dükkân ve evlerinde toplam binyüz aded iğne tezgâhı ve dolapları varmış. Bütün kadınları da hüner sahibi ve çalışkan iğnecilerdir. Onun için, bu şehrin «kız iğnesi» denilen küçük nakış iğnesi her yerde beğenilir. Ben dahi hayranı kaldım. Öyle küçük iğne ile ince iş yaparlar ki, iğne deliğinden beş yüz yıllık yol olan göğü seyredenin gözü ermez. Güçlüğü kârına değmez, gayet ucuzdur. İğnecisine göre en iyisinin onu bir akçeye, en âdisinin yirmisi bir akçeyedir. Bütün şehir halkı, El-hâsibu habîbullah (Kazanan, Allah'ın sevgilisidir) diyerek, onunla geçinip giderler. Pirleri Hazret-i İdris ve Davud'un duaları berekâtiyle, Cenâb-ı Hak bu iğnecilere çok büyük bereket verir!.. Zekât sadakalarından, gözleri kuvvetli olsun diye, iğne sadaka verirler.

Beğenilen bir yemişi de bağlarındaki cevizdir ki, her yerde meşhurdur. İri taneli, kağıt gibi ince kabukludur. Bademi lezzetindedir. Mudurnu cevizi olarak ün yapmıştır. Yüksek dağlarında çam çok olduğundan, köylerinde iki kulplu çam bardakları olur. İkisini bir eşeğe yüklerler. Hindistan'a kadar hediye gider ki, Hindistan'da Kûze-i Sanuber (çam testisi) diye meşhurdur. Hattâ Hind diyarında bir

kadın kocasına gücense, «Ben senin neni gördüm, yoksa bana Anadolu'nun sanuber küzesinden su mu içirdin?» diye söyler. Bu diyarlarda o bardakların adına «buduc» ve «senek» derler. Anadolu'ya da hediye olarak gider.

Dağlarında onar arşın uzunluğunda ve iki zîrâ enliliğinde güzel levhaları olur ki, buralara mahsustur. İskeleleri Arçaşehir ve İzmit'tir. Tahtaları iskelelere gelip, oralardan gemiler ile İstanbul'a ve diğer yerlere gider. Bütün reâyâ ve berâyası çiftçidirler. Hazret-i Peygamberin sünnetini yerine getiren, doğru, ahlâklı, garip dostu kimselerdir.

Ziyaret yerleri : Yakîn ve kemân sahibi, eşsiz halvet sahibi Şeyh Hazret-i Fahreddin Sultan, herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Şeyh Vâiz Efendi ve Hümân Çelebi gibi ziyaret yerleri de vardır.

Bu şehirden kalkıp batı tarafına güzel ve gelişmiş köylerden geçerek Türbeköylük menziline geldik. Akşemseddin hazretlerini ziyaret ederek Taraklı'ya, sonra Geyve, Sapanca ve İzmit kalesine geldik. Buraları daha önce geniş bir şekilde anlatılmıştı. Ben ağır yüklerimi İzmit şehrinde akrabamızdan Kuloğlu Mehmed Çelebi'ye teslim edip, atlarımız ile Gekboza (Gebze) kasabasına, sonra Üsküdar'a ve oradan da 15 Receb 1060 günü, Allah'a şükür, sekiz kölemizle dört hizmetkârım, onyedi at ve seyishânelerimizle Belde-i tayyibe-i mahmiyye-i Kostantiniyye'deki evimize geldik. Ertesi sabah Murtaza Paşa efendimizin elini öpüp, Kastamonu'daki Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin hediye ve mektuplarını teslim ettim. Bana bir samur kafalı kürk, bir kat elbise, yüz altın ihsan edip, bütün alacaklarımızı da verdiğinden, yine şerefli hizmetlerinde bulunduk.

Ertesi gün Melek Ahmed Paşa efendimize Kubbealtında ikinci vezir rütbesi verilerek, sadrazam Kara Murad Paşa ile padişah divanı hizmetinde bulundular. Ertesi günü Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'a, Bektaş Ağa'ya, kul kethüdâsı Çelebi'ye, Şeyhülislâm Aziz Efendi'ye, Behâî Efendi'ye, Ebu's-Said Efendi'ye ve eski hukukumuz olan diğer efendilere gidip, buluşup sohbetler ettik. Melek Ahmed Paşa ile Sultan Murad zamanından beri sarayda eski bağlılığımız ve annemiz tarafından akrabalığımız olduğundan, her zaman ona varıp birkaç gece misafir kalır, gece gündüz ülfet ederdik.

⁂

MELEK AHMED PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

1060 senesi Şaban ayının birinci günü, Padişah Sultan Dördüncü Mehmed, Çemen Sofa adlı Havarnak köşkünde bütün bilginler, salihler, vezirler, âyân ve eşrâf ile «Her işte danışınız» meâlindeki ayet-i kerîme gereğince görüşmeler yaparak, «Bağdad hâkimi Nogayoğlu Arslan Paşa vefat ettiğinden, Bağdad eyâletini kime tevcih eyleyelim?.» diye müzakere etmekte idiler. Bütün âyân, büyükler ve sadrazam Murad Paşa: «Padişahım, Melek Ahmed Paşa lalan henüz Bağdad'dan gelmiş ve Bağdad'ın durumunu iyi bilip, Acem ile de iyi geçinmiştir. Ona ihsan buyurunuz» dediklerinde, «Tiz Melek Ahmed Paşa gelsin» buyurdular. Melek Ahmed Paşa Padişahın huzuruna geldi. Padişahın mübârek elini öpmekle şâd oldu. Padişah cem-i cenab hemen :

— «Melek lalam! Sana yine Bağdad eyâletini ihsan eyledim».

Diye buyurdular. Melek Paşa :

— «Padişahım! Kabul ettim amma, yeniçerilerin reâyâ zulüm ve işkenceleri aşırı dereceye varıp, yeniçeri ağaları Bağdad vezirleri olup üste çıkmışlardır. Onların on aded zâlimlerinin kaldırılması için hatt-ı şerif ihsan eyle.»

Dedikten sonra, üç kese altın yolluk, elli tüfek, elli zırh, elli katar deve, elli kadar katır ve bir yeni otağ (Irak işi padişah çadırı) ile serdarlık emri ve bir hil'at ihsan olundu. Paşa hemen padişahın elini öperek bazı öğütlerden sonra padişah ve bütün vezirler ile vedalaşıp, Sarayburnu'ndaki Sinanpaşa Köşkü'nden kayığa binerek Besmele ile Bağdad'a gitmeye niyet etti ve Üsküdar'a gelindi. Birkaç gün oradaki sarayında kaldı. Kaya Sultan dahi göç edip geldi. Ben o gün Bağdad'a gitmek için Melek Ahmed Paşa efendimizin emrine girerek müezzinbaşılık ve musahiblik hizmetinde bulundum. Kadde kethüdâsı müsellim Zühdü Efendi Ceylân hâkimi olup, bana da Rum nahiyesi hâssı ihsan olundu. Ben ulaklıkla Bağdad'a gitmeye karar verip hazırlanmaya başladım. O esnada, Allah'ın hikmetinden olacak, 1060 yılı Şaban ayının sekizinci Cuma günü, hasodabaşı Hasan Ağa ve bir bostancıbaşı sandal ile gelip :

— «Buyurun, sizi âlemin sığınağı Padişah hazretleri ister.»

Deyince, Melek huylu paşa :

— «Ağa, hayır mıdır?» diye sordu.

Hasan Ağa :

— «Hayırdır, Haber müjdesi bizimdir.»

Dedi. Sonra paşa ile ikisi bir kayığa binip Sarayburnu'na doğru deniz üzerinde giderken, Sarayburnu'ndaki Sinanpaşa Köşkü'nden bir kayık daha avanta edip gelmede, biz dahi varmada idik. Kayık, deniz ortasında Paşa ile karşılaştığında gördük ki Darüssa'âde Ağası imiş. Gelip :

— «Mübârek ola, hayırdır».

Dedi. Fakat başka söz söylemedi. Sarayburnu'na vardıkta, Bostancıbaşı ve diğer ayân hep birlikte paşayı karşılayıp has bahçedeki Çemen Sofa'ya götürdüler. Bütün dîvan erbabı ve kubbe vezirleri ile kazasker, şeyhülislâm ve diğer büyük zatlar orada idiler. Paşaya hepsinin saygı ve ikrâm ettiklerini görünce, ben rahat bir nefes aldım. Dört tarafa bakındım. Vezir-i a'zam Kara Murad Paşa'yı göremedim. Onu gördük ki, saâdetli padişah gelip herkesi selâmladıktan sonra tahtına oturdular ve Melek Ahmed Paşa'ya :

— «Melek lalam! Yolun yakın oldu. Bağdad'a gitmekten kurtuldun. Sana şerefli mührümü ihsan eyledim. Kabul edesin. Vallahi böyledir ki, bir kimse demesi ve bir kimsenin isteği ile değil, yalnız kendi arzum ile mührümü sana verip mutlak vekil ettim.»

Sözlerini buyurarak, vezir-i azam Murad Paşa'dan alınan mührü şerefli elleriyle Melek Ahmed Paşa'ya verdi. Melek Ahmed Paşa hemen yeri öperek :

— «Padişahım, inci gibi sözlerin kabul olmak için mührü aldım, kabul ettim. Amma benim işime enderun ve birûndan kimse engel olmasın. Kimse bir habbelik şey rica edip Müslümanların işlerine karışmasın. Benim arz ve yazım olmadan bir iş olmasın. Hazineden bin kese borç veriniz. Büyük bir donanma çıkarıp Venediklilerden intikam alıp, Girid adasına mühür ile gidip Kandiye'yi feth edelim. Ümiddir ki pâdişâhıma hayır dua olup, din-i mübîn gayretine nice işler görüp yüz akları idelim».

Deyince padişah :

— «İşte, Murad Paşa lalamda bin kese var. Onu alıp donanma hazırlığına harca.»

Buyurdu. Melek Paşa :

— «Padişahım! O bin keseyi ben vereyim. Murad Paşa lalana Budin eyâletini ihsan eyle.»

Dediğinde, ricası kabul olunup Murad Paşa'ya Budin verildi. Murad Paşa taze can bulup, bin kese borçtan kurtulup Budin'e sahip oldu. Melek Paşa'nın muradı ve isteği üzere bütün ricaları kabul olunup, bir işine kimse engel olmaması için ettiği rica dahi yemin ile kabul olunarak «El-Fâtihâ» dendi.

Paşa, padişahın elini öpüp, iki samur hil'atı birbiri üstüne giyerek yeri öpüp çıktı. Büyük bir tören ile sarayına geldi. Sarayının eşiğinde yüz aded kurban kesildi. Önce Bağdad eyâletini Şatır Hüseyin Paşa'ya ihsan edip, bütün eyâletlere kapıcıbaşıları kararnâmeleri ile gönderdi. Ben de Kıbrıs eyâleti muharriri için para kapıkethüdâsından on üç kese alıp vezir hizmetinde oldum. Devlet yâver, bahtı ve tâli'i mesud olup, bütün âyan ve devlet adamı gece gündüz saraya gelip gitmeye başladılar. İnsan kalabalığından sarayda boş bir yer kalmayıp, yedi günde para akıntısından yedi bin kese gelir oldu. Sonuç olarak, bütün adamlariyle ben zeâmet, tımar ve çeşitli hizmetler karşılığında akçe almaktan elimiz değmez oldu. (Hâzâ min fazlı rabbî). Yine mühür ihsan olunduğu gün, Kızlarağasiyle şu hatt-ı hümâyun geldi :

«İlâhi paşa! Dairende yüzün ak olsun. Ümidim odur ki Cenâb-ı İzzet her umurunda mü'în ve zahîrin ola, Feyyaz-ı Mutlak sana tevfikrini refik eyleye. Göreyim seni, her umurunda nice ikdam ve sâ'y-ı tâm ve bezl-i ihtimâm idüb uğur-u hümâyûnumda bez-li makderet idersin. Âkıbetin hayır ola.»

Bu hatt-ı hümâyun ile beraber bir hil'at ve bir yeşilimsi çuhalı samur kürk geldi. Paşa bunu giyince, bütün divan çavuşları :

— «Hil'atin mübârek ve yaşın uzun olsun. Tanrı pâdişâha çok yıllar ömür versin!»

Diye alkışladılar. Paşa, dârüssaâde ağasına bir kese altın ve bir samur kürk ihsan etti, gittiler. Kaya efendimiz gayet memnun olup, hizmette olmayıp bütün orada bulunan ağalara yirmi kese ihsan etti. Bana dahi üçyüz kuruş hisse düştü. Sonra büyük müjdelerinden bütün dîvan erbabına ve diğer görevlilere sevinç duyguları yayılıp yaşlı, genç, fakir ve zengin o kadar sevindiler ki, sanki feleğin çarkı oldu. Paşa efendimiz saadet tahtında ve adalet divanında parlayıp ve gençleşip, Ramazan ayının ondördüncü Çarşamba günü sadrazam kanunu üzere kola binip, İstanbul Mollası önü sıra ayaknâibi karakol, muhtesibağası öncü karakol olup, bu düzenle büyük bir tören yapılarak, Unkapanı mahzeni yanında Fetih babası Sultan Mehmet Han Divanhânesinde karar kıldı. Bütün Karadeniz reislerini, ekmekçi, uncu ve navluncularını toplayıp, Karadeniz sahilinde Varna, Balçık, Korana, Gelgra, Minkalja, Kara Harman, Köstence, Totca, Beştepe, İsmail, Kili, Akkirman kale ve iskelelerde buğdayın kaça alındığını sorup, ona göre ayar tutup ekmek pişirtti. Masraflardan sonra üçyüz dirhem beyaz ekmek bir akçeden satılmak üzere narh koydu. Besili ete de yedi akçe narh vererek, Yemişiskelesi'ndeki Ebu'l-

Feth'in sebze divanına gitti. Orada da tahıllardan pirinç, bakla, nohut, mercimek, keten, kına, şeker, kahve ve diğerlerine narh vererek sarayına gitti. Gecemiz kadar gündüzümüz bayram olup, gece ve gündüz büyük işlerin gidişatını seyrederdik.

MELEK AHMED PAŞA SADRAZAMLIĞINDAKİ GÜZEL TEDBİRLER

Birinci tedbir: Melek Ahmed Paşa sadrazam olduğu zaman, altı aylık kul maaşları çıkmamış idi. Amma kapıarası hazinesinde onyedi kese var idi. Hemen o gün borç olarak Bektaş Ağa'dan dörtyüz kese, Kara Yeniçeri Ağası'ndan beşyüz kese, Çelebi Kethüdâ'dan yediyüz kese, Kade Kethüdâ'dan bin kese, Kaya Sultan'dan bin kese, Padişah'tan bin kese, Koca Valide'den bin kese, Topkapılı'dan, Gümrük Emini Hasan Çelebi'den, Deli Birader'den, mevkufatçı Mehmed Efendi'den, Başbakikulu Moralı Mustafa Çelebi'den ve Salih Çelebi'den uygun miktarda paralar alınıp, onbir bin altmış kese para toplandı. Üçüncü gün galebe divanı toplanıp aylıklar çıktığında, yalnız binaltıyüzkırk kese yeniçeriler kaldırmıştır. Bu durum, Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığından beri, bir devirde olmamıştır. Bu şekilde İstanbul'da olan padişah kulları görevlerinin karşılıklarını alıp, halk tamamen memnun kaldı.

İkinci tedbir: Paşa, yetmiş yük hâs gelirlerini ve diğer kalemlerden sağlanan kalemiye gelirlerini tamam olarak pâdişah hazinesine koyup, aldığı borçları ödedi. Hâlâ sadrazam hâssı ile kalemiyesinin hazineye dahil olması Melek Ahmed Paşa'dan kalmıştır.

Üçüncü tedbir: Deli Hüseyin Paşa'dan feryadcılar gelip Girid'de asker kalmadı haberini getirince, defterhânenin kâtipleriyle ve defter eminiyle bunları Hüseyin Paşa'ya gönderip, her kime dirliği lâzım ise birden yüzbine varınca Girid'e gitsin diye, bütün memlekete asker sürücü kapıcıbaşılar tâyin olundu. Bir ayda Girid'e yüzbin asker geçti. Şevval ayında Selne, Apakoruna, Mişelonka kaleleriyle diğer yedi kale fetholundu. Kâfir Marko yüzbin askeri ile yenilerek binlerce esir alındı. Nice köy ve kasaba yağma ve talan olunarak, üçyüz aded köy itaat altına alınıp haraca bağlandı. Bunlar, hep Melek Ahmed Paşa'nın gayreti ile olmuştur.

Dördüncü tedbir: Yine Girid'e yardım için, üçbin sipah ve üçbin yeniçeri kapısı yapılarak, yedi eyâlet vezirleri eyâletleri ile Girid'e geçtiler. Yine Girid'de Bıyıklı Mustafa Paşa'ya bir tuğ, serdar Hüseyin Paşa'ya Mir Mehmed ile yerinde kalması için emir, kılıç

ve kaftan geldi. Tuğ varınca, Bıyıklı Mustafa Paşa ölüm halinde imiş!... Tuğu görüp şükrederek, kelime-i şehâdet getirip ruhunu teslim etmiş ve asıl bekâ tuğunu bekâ kapısına dikmiştir.

Beşinci tedbir: Ol kışlıkta herkesin düşüncesi ile Kaptan Paşa görevinden alınıp, yerine Rodoslu Deniz Martısı Hüsamoğlu Ali Paşa'ya vezirlik ile kaptan paşalık verildi. Altmış parça derya beyiyle hepsi yetmiş parça kadırgaya üçbin kese Girid askeri aylığını koyup, ayrıca iki bin şede siyah barut ile yetmiş bin karadeşka güllesini Girid ve Kemah kalelerine gönderdi. Binlerce çeşit malzeme ile cephâneleri, binlerce komana ve plamarlar, bin sipâh, iki bin yeniçeri, bin cebeci ve bin topçu askerini Kaptan Ali Paşa'ya teslim etti. O şiddetli kışta Beşiktaş'tan Allah'a tevekkül edip, bütün derya beyleri ile uygun günlerde Allah'ın emri ile yedi gün yedi gecede Girid adasındaki Hanya kalesine varıldı. Asker, cephâne ve diğer mühimmât indirildi. Serdar Hüseyin Paşa ve bütün Müslüman gaziler taze can buldular. Bu yerde, Penç Pirimoğlunun yetmiş bin askeri ile Apakoron yakınında büyük bir savaş yapıldı. Allah'ın emri ile kâfirler hezimete uğratıldı. Bu haber Melek Ahmed Paşa'ya geldiğinde, Serdar Hüseyin Paşa'ya istiklâl hil'ati gitti.

Altıncı tedbir: Kaptan Ali Paşa, Girid adasından selâmetle ve muzaffer olarak döndüğünde, Tersâne-i Âmire'de yüz parça kadırga ve elli parça kalyon yapımına başlandı. Ereğli'de, Amasra'da, Bartın'da, Çayağzı'nda, Balıklava ve Varna'da, Üsküdar'da, Tophâne'de, Bahçekapısı'nda, Sinanpaşa köşkünde, Tersâne'de ve Şahkulu iskelesinde kalyonlar yapılıp İstanbul, Galata ve Kasımpaşa'da deniz gibi asker toplandı. Bütün Anadolu ve Rumeli'nde asker sürücüler gidip, İslâm askerini İstanbul'a, Boğazhisarlara, Sakız karşısındaki Çeşme'ye, Mora yarımadasında Benefşe kalesine bırakıp hazırladılar. Sonra Valide Sultan iki kalyon, Bektaş Ağa bir kalyon Kara Çavuş bir kalyon, Çelebi Kethüdâ bir kalyon, efendimiz Melek Ahmed Paşa da kapısında yapılan dört anbarlı büyük bir kalyon verdiler. Fakat bu dört anbarlı kalyon, kötü tedbir yüzünden, denize indirilirken yüzelli kadar adamiyle beraber batmıştır. İster istemez yine bu batık kalyonu deniz dibinden çıkarıp bütün kalyon ve kadırgalar hazırlanıp, Beşiktaş'ta lenger bıraktırıldı. Diğer mühimmat ve malzemeler de alınıp, Tophâne'de bin altmış aded küçük ve büyük toplar dökülerek gemilere yerleştirildi. Kırküç bin askerle yüzseksen parça kalyon, kadırga, üçyüz parça şayka ve karamürsel gibi mühimmat gemileri ümmet-i Muhammed ile dolup, beşyüz yelkene

ve elli bin silâhlı cengâver askere ulaştı. Hayır dua ve senâ ile Beşiktaş'tan uygun bir günde Boğazhisar'a varıldı. Orada da Rumeli ve Anadolu askerleri gemilere alınınca, bütün gemiler hünerli askerlerle ağız ağıza doldu. Cezayirli, Tunuslu ve Trabluslu dahi kırk parça gemi ve onbin şecaat sahibi dilâver erlerle gelip bunlara katıldılar.

Kaptan Paşa, «Bismillâh» ile uygun bir anda yelken açıp yola düşmüş, ha şunda ha bunda diyerek ararken, ... (*) denilen yerde Venedik donanmasına rasgelip öyle bir Sultan cengi etmiştir ki, kalemle yazılamaz. Zira bu Melek Ahmed Paşa donanmasının Osmanoğulları'nın başlangıcından beri benzeri görülmemiştir. Bu kadar seçme arslan gibi asker toplanmamıştır. Kâfirlerden bir kalyon ve iki kadırga alınıp, yedi parça gemisi de batırıldı. Akşam vaktine kadar iki taraftan da öyle savaş edildi ki, denizin yüzü insan kanı ile kırmızıya boyandı. Düşman bu perişan hali görüp gurup vaktinde iken, önce duka gemileri, sonra Malta gemileri, daha sonra da Mesina gemileri birer birer kaçarak gittiler. Sonra, asıl Venedik donanması da cehennemleri tarafına kaçtı.

Burada bir müddet kalıp aralarında görüşme yaparlar. Bizim donanma da, «Kâfirler kaçtı, meydan bize kaldı» diye gururlanıp, Nakse kalesi denilen yerde limana girerek demir atıp yatar. Zafer kazanmış gemilerden askerler dışarı çıkıp bağlara, bahçelere girip dağılırlar. Kimi elbiselerini yıkar, kimi de başka işiyle meşgul olur.

Melek Ahmed Paşa, kalyonunun kaptanı Kaptan Ali Paşa'ya :

— «Gel kaptan, flandre kaldıralım. Top atıp bütün asker salpa demir edip avanta, ribacse, tentefora, sök yelken edip, alarka deryaya yatalım. Orsa, poça, boruna, babafinko yelken kullanıp, deryada volta vuralım. Olmaya illa hayır.»

Diye gemici deyimleri üzere nice sözler söyledi ise de, bu sözler Ali Paşa'nın kulağına girmeyip :

— «Bre balıkçı! Venedik kâfirleri ne olsa gerek!»

Diye, birtakım çiğ sözlerle karşılık verdi. Sonra kâfir donanması seher vakti «Bre geldim!» deyince, dışarıdaki bütün askerler gemilerde toplanmaya vakit bulunamadı. Salpa demir etmeden binlerce yeni demirlerin halat, palarma, komana ve cankurtaranlarına balta vurup, demirler denizde kalarak denize çıkalım derken ve bizim gemiler birbiri üzerine düşüp can çekişmekte iken, düşman gemileri bizim donanma arasına girerek savaşa başladılar.

(*) Metinde boş bırakılmıştır.

Denizde demir üzere yatan kalyonu, Cezayirli gemilerini, altı parça mavnalarımızı düşman ortaya alıp, topa tutulmuş maymuna döndürdü. Bu halde, yine düşmandan yedi gemi battı. Bizden elli parça gemi karaya düştü. Geri kalan askerleri de karaya döküldü. Bey gemileri ile Cezayir gemileri ve diğer kalyonlar, kâfir ile Hakşa ve Bre kaleleri tam yedi saat cenk ede ede Valide kalyonu, Melek Paşa kalyonu ile Ereğli kalyonunda Mustafa Korsa, kaptan kalyonunda Anadolu Valisi Abaza Ahmed Paşa, düşmanı ortaya alıp Aya Mavna cengine benzer büyük bir savaş yaptılar. Kâfirler yenilmek üzere iken Duka, Malta, Papa Mesina, Korsika ve diğer gemileri, kırk parçaya yakın olarak, «Osmanlı donanmasının yarısı karaya düşmüş, yarısı da yedi saat savaş etmiş ve halsiz kalmış» diyerek, Venedik'in yardımına geldiler. Üç saat yine büyük cenk oldu. Önce derya beyleri kaçınca, kalyonların herbiri bir tarafa dağıldı.

Perişan olarak, Varna'da yapılan burunsuz kalyon bir gecede Girid adasındaki Hanya'ya düşer. Kimi Nakşa, kimi Bre, Foça, İşkodra, Hereke, Eliki, Zaça, İstanköy, Sakız ve Midilli gibi ada ve sahillere düşüp canlarını kurtarırlar. Amma savaş meydanında Ereğli kalyonu kaptanı Ahmed Paşa ile Mağribli Ali Kaptan, karamavna, Valide kalyonu ve diğer yedi kalyon, bir gün bir gece cenk ederek düşmandan kırk parça kalyon, kadırga ve mavna batırdılar. Sonunda Ahmed Paşa şehid olunca, Mustafa Kaptan gemisinde kimse kalmadı ve o da gemiyi ateşe vererek şehid oldu. Diğer gemilerle Melek Paşa kalyonunu dahi ateşe verdiler. İşte böyle kötü tedbirler ile büyük donanma yenilgiye uğrayıp, kırkbir parça gemi noksan oldu. Geri kalan kısmının Sakız limanına selâmetle vardığını Adana Paşası Abdullah Paşa haber verince, Melek Ahmed Paşa'nın aklı başından gidip sanki saralı oldu. O an padişaha telhis yazıp, arkasından da kendisi içeri girdi. Mührü geri vermek istedi. Padişah aslâ razı olmadı.

— «Öyle olur lala! Fe inne ma'al usri yüsren inne ma'al usri yüsren (Cenab-ı Hak'kın ezelî hikmet ve kudreti böyle imiş)»

Buyurdu. Melek Ahmed Paşa:

— «Padişahım, var kuvveti pazuya getirip böyle ulu bir donanma yetiştirdik. O da böyle oldu. Anlaşıldı ki düşman ile denizde mücadele ve savaş müşküldür. Bu intikamı kâfirlere komayalım. Ecdâd ve büyüklerimizin temiz ruhları için olsun, karadan deniz gibi asker dökerek bizim Bosna eyâleti hududunda ve deniz kenarında olan Klemente, Karadağ, Pive, Nakşik, Satrak, Dorenyak, Banyan âsilerini kırıp Hersek sancağı hududundaki Kotur Kilisi, İspelet, Ka-

mın, Kamın Ferad, Repniçe, Maldalina, Modgoriçse, Şibenik, Zadra kaleleriyle Kotar, Doroşka vilâyetlerini karadan bir kuşatalım. Kâfirler bunların tedârikinde olup başlarına vâveylâ düşer. Girid adası boş kalır. Serdarın Hüseyin Paşa Lalan da yüzbin askeriyle Kandiye kalesini kuşatır. Bir taraftan düşmana göz açtırmayıp donanmamızın intikamını alırız.»

Dediğinde, saadetlû padişah:

— «Allah kolaylık getire! Bir görüşme yapalım.» Dediler.

Yedinci tedbir: Yine Melek Ahmed Paşa tersâneye geçip, tersâne bahçesi Ciridmeydanı köşkünde üçbin sipâh, üçbin de diğer sınıf askerler kaydederek, Girid'e ve diğer adalara gönderdi. Osmanlı iskelelerine padişah yazıları ile ağalar gönderilip, düşmana erzak vermek ve satmak yasak edildi.

Sekizinci tedbir: Melek Ahmed Paşa'nın plânı ve Budin Valisi Kara Murad Paşa'nın öncülüğü ile Avusturya İmparatorundan bir elçi gelip, İstanbul'a gayet muhteşem bir tören ile girmiştir. Bu tören, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri bir elçiye yapılmamıştır. Sonra kendisine büyük ziyâfetler verilerek Osmanlı devletinin büyüklüğü gösterilmiştir.

Melek Ahmed Paşa efendimizin sadrazamlığında bunlar gibi binlerce tedbirler alınmış ve olaylar meydana gelmiştir. Bazı tedbirler faydalı olmuştur. Çok azı fena sonuçlar doğurmuştur. Yine bütün ocak halkının ortak görüşleri ile askerin aylıkları tam olarak verilmiştir. Ulufeleri çıkıp, her taraf şen ve mâmur oldu. Sadrazamlık zamanında meydana gelen durumları günü gününe yazsak ayrı bir cilt olur. Şu kadar diyebilirim ki, bütün halk ile iyi geçinir ve sevilirdi. Çok sabırlı idi. Görevinde Aristo gibi tedbirli, doğru dürüst kimseler kullanırdı. Hattâ kethüdâsı Diyarbekir çermikinden Kara Mehmed Kethüdâ, büyük tezkerecisi Ganâî Efendi, küçük tezkerecisi Zühdi Efendi, hazinedâr Ahmed Ağa, mühürdar Osman Ağa, benden önceki imam efendi, reisülküttâb mevkûfâti Mehmed Efendi idi ki, hepsi güvenilir kimselerden olup tedbirli, olgun, kendini bilen kişilerdi. Taşra adamlarından defterdar Zurnazen Mustafa Paşa'yı görevinden alıp Kırkçeşmeli Emir Paşa'yı defterdar yaptı ki, bu kötü bir hareket olmuştu. Zira Emir Paşa tamahkâr, ihmalci, hasis bir kimse idi. Koca İbrahim Ağa'yı çavuşbaşı yaptı ki, bu da münâfık, fesat, gece gündüz kapıları dolaşan riyâkâr biri idi. Yeniçeri ocağından Koskafırınlı Mustafa Ağa'yı muhzır etti. Bu da münafık biri idi. İşte, para için bunlar hatalı hareketlerdi. Ancak

Bektaş Ağa, Kara Çavuş, Çelebi Kethüda ve Şeyhülislâm Behâî Efendi ile iyi geçinir, her işte onlara danışırdı.

VEZİR-İ A'ZAM MELEK AHMED PAŞA'NIN AZİL SEBEBİ VE KÖTÜ TEDBİRİ

Azil sebebi şudur: Türkmen ağası Abaza Kara Hasan Ağa, Sultan İbrahim zamanında, Kara Haydaroğlu adındaki eşkiyayı yakalamış ve Mehmed Han'ın tahta çıkışında, getirip Hasan ağa eliyle Parmakkapı'da astırmıştı. Böylece Anadolu vilâyetleri karışıklıktan kurtulmuştu. Bu hizmeti karşılığında hatt-ı şeriflerle Kara Hasan Ağa'ya ömrünün sonuna kadar Türkmen ağalığı verildi. Her yıl padişah beratını yeniletir, kalemiyesini padişah hazinesine teslim eder ve dilediği gibi idare ederdi. Tâ Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlığına kadar bu şekilde idare elinde olup, yetmiş kese kalemiyesini ödeyerek beratını yeniledi. Melek Ahmed Paşa ile vedâlaşıp, Üsküdar'a giderek asker topladı. Türkmen ağalığı hizmetinde gitmek niyetinde iken, yeniçeri ocağından Bektaş Ağa, Kara Yeniçeri Ağası, Çelebi Kulkethüdâsı, Paşakethüdâsı ve Kara Kethüdâ, hepsi anlaşarak, Hasan Ağa'dan Türkmen ağalığını alıp, mahallî maaştır diyerek, yüz kese karşılığında Ak Ali Ağa'ya verdiler. Hemen Abaza Kara Hasan Ağa, Üsküdar'dan üçyüz aded cana ve başa kalmaz kafadar yiğit ile Ahırkapı'ya geldi. Yüz yiğit kayıklar başında kaldı. Yüz yiğit de âriyet atlarla paşa sarayına gelirken, Kade Kethüdâ, mektupçu Ramazan Efendi, mektupçu halifesi Yahya Efendi ve ben bir yerde idik. «Abaza Hasan Ağa geldi» dediklerinde, saray içinde bir telâş koptu. Kara Mehmed Kethüdânın aklı başından gitti. Kara Hasan Ağa, doğru paşanın yanına vardı. Kızarıp bozararak :

— «Sultanım, efendiciğim! Ben yetmiş kese kalemiye verdim. Bu kadar masraf ettim. Bu kadar zamandan beri Türkmen ağalığı için hatt-ı şerif ile görevlendirildim. Lâyık mıdır ki beni böyle hor ve hakîr edip kötü ad verdiresiniz? Aşîret gayreti yok mudur?»

Diye ağlayarak paşaya durumunu anlattı. Paşa :

— «Nasılsa bu sene öyle oldu. Çok ricalar ettiler. Senin yetmiş kesenin yerine şimdi yüz kese verelim, bu senelik sabret.»

Dedi. Hasan Ağa :

— «Ben kabahatin kimde olduğunu bilirim.»

Diyerek dışarı çıktı. Hemen Kade Kethüdâyı dışarıda görünce:

— «Bak, a Kade! Allah teâlâ Hasan'ın canını alsın, ben sana bunu korsam.»

Deyince, Kade Kethüdâ:

— «Ey Kara Hasan! Hangi taş katıdır, başını ona vurasın!»

Diye, Diyarbekir lisanı ile ona çeşitli sözler söyledi. Bunun üzerine Hasan Ağa, hemen hançerini çekip, Kade Kethüdâyı yakasından tutarak altına aldı. Öldürmek üzere iken, etrafında bulunanlar Hasan Ağa'nın üzerine üşüp nice ricalar ile Kade Kethüdâyı kurtardılar. Kade, paşaya gidip feryad edinceye kadar Hasan Ağa:

— «Kade, sana bunu korsam!»

Diyerek, merdivenden aşağı inerek korkusuzca atına binip, hızla Ahırkapı'daki kayıklarına yetişip derhal Üsküdar'a geçti. Bütün hanlarda bulunan sipahîleri yanına topladığı saray tarafından duyulunca, hemen Bektaş Ağa, Yeniçeri Ağası, Çelebi Kethüdâ ve Kade Kethüdâ, paşaya gelip:

— «Zorbadır, eşkiyâdır, fesat ocağıdır, öldürülmesi şarttır! Elbette bu ayda Hasan Ağa'yı öldürtürsün. Yoksa ne sen, ne biz, ne de Üsküdar şehri kalır!»

Diye, Hasan Ağa'nın öldürülmesi için sözler söylediler. Paşa, ister istemez, Hasan Ağa'nın öldürülmesi için padişah emirleri aldı. Küçük tezkereci Zühdî Efendi, silâhdar ve bölükağaları hazır olurken, Hasan Ağa'nın sadık bir dostu Üsküdar'a haber uçurur. Hasan Ağa o anda kaçar. Bu haberi benim verdiğimi iftira ettiler. Amma Allah biliyor, asla haberim yoktu. Haber veren, yine annesinin aşîretinden, paşanın kaftancıbaşısı Abaza Parmaksız Sefer Ağa'dır. O haber gönderdi. Hasan Ağa'nın öldürülmesine gittiler amma, onlar varmadan o kaçmış. Gidenler ise eli boş, üzüntü ile dönmüşlerdi.

Hasan Ağa, bir günde ılgar ile dağlardan İzmid'e vardı. Burada, ne kadar ulufeye gelir sipâh varsa geri dönmüştü. Sonra bin atlı tedarik edip Bolu'ya vardı. Burada üçbin atlı olmuştu. Osmancık'a varınca, etrafına beşbin atlı toplanmıştı. Sonra İbşir Paşa'ya gitmiş ve onunla birlikte kırk-elli bin asker toplanıp, devlet kapısına: «Kızlarkethüdâsı, Kara Çavuş, Kade Kethüdâ, defterdar Emir Paşa ve falanı, falanı isteriz» diye haber gönderdiler. Bunun üzerine, padişah tarafından, bu istediklerinin öldürüleceklerine dair hatt-ı şerif geldi. Paşa: «Mührü geri veririm. Bunların haksız yere öldürülmelerine emir vermem» dedi. Bu esnada Siyavuş Paşa da Budin'den azledilmiş olarak gelip kubbe veziri oldu. Abaza Hasan'dan ve İbşir'den kendisine birçok mektuplar gelip, el altından mührü alması için gizli çalışmalar başladı.

BÜYÜK ZULÜM VE ACI MUSİBET

1061 senesi Şaban ayının ortalarında, bu Hasan Ağa kaçtıktan sonra, Ak Ali Ağa Türkmen ağalığını almaktan korkar ve Türkmen ağalığı boş kalır. Sipâhi zümresinden Hanîfî Halife ve Daşnik Emirze ağalar, eskiden hizmet sahibi oldukları Boz Ulus, Kara Ulus, At Keşan ve Türkmen ağalarına namzed olup, zorbalık ile «Birer ekmek parasına sahip olalım» diye, devlete binlerce keseleri geçmişken bunları da geciktirmeye başladılar. Bunlar da baş korkusundan ve can acısından İstanbul'dan kaybolup Üsküdar'dan kaçtılar. Beri tarafta Bektaş Ağa, Yeniçeri Ağası ve Kulkethüdâsı, Paşa'ya gelip: «Bunlar dahi âsi, Celâlî ve Cemâlidir. Bre meded sultanım, aman vermeyip öldürterek mallarına el koyun. Yoksa İbşir Paşa'ya ve Hasan Ağa'ya varırlarsa iş karışır ve kötü olur. Mutlaka öldürtün» dediler. Temiz kalpli Paşa dedi ki: «Bir alay hizmet ehli, garazsız Müslüman ve namuslu kimselerdir. Sebebsiz olarak neden öldürelim?» Onlar: «Elbette öldüreceksiniz, yoksa siz bilirsiniz!» dediler. Paşa :

— «Bre adamlar! Hasan Ağa'dan ders almadınız mı? Hazineye yetmiş kese vermişken, ömür boyu verilen görevini elinden alıp lâyık olmayana verdiniz. O da almaktan korktuğundan, padişah hizmeti ortada kaldı. Göz göre göre o adamı Celâlî ettiniz. Şimdi de bunu Hanîfî Halife'den ne istersiniz? Vallahi yakın zamanda ben de sizin ateşinize yanarım. Amma sizler yanıp kebab olursunuz.»

Dedi. Bunlar Paşa'ya gücenerek dışarı çıktıktan sonra, Daşnik Emirze ile Hanîfî Halife bu söylenenleri işitip o an Üsküdar'dan altıyüz atlı ile Diliskelesine vardılar. Orada bir gecede Dildenizini geçerek Haleb altına, Celâlî Hasan Ağa ile İbşir Paşa yanına kaçmaya koyuldular. Bu kadar paşaya gelince, halk ağzında nice sözler dolaşmaya başladı. O saat, bu karışık durumdan ocakağaları da haberdar oldu. Yine paşaya gelip, fakir Hanîfî Halife ile Daşnik Mirza'nın öldürülmesi için ferman istediler. Paşa da mecbur kalarak telhisi yazdı. Öldürülmeleri için padişahın hatt-ı hümâyûnu çıktı. Derhal Bektaş Ağa'dan ikiyüz atlı, Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'tan üçyüz atlı, Çelebi Kethüdâ'dan tam beşyüz hünerli atlı ve bizim paşadan da yediyüz Abaza, Çerkes ve Gürcü iş görür yiğitler hazır oldu. Silâhtar ve sipâhilerden de beşyüz silâhlı yiğit toplanıp, hepsi ikibinbeşyüz gözü pek askere Melek Ahmed Paşa'nın çırağı Abdullah Paşa kumandan tayin olundu.

Benim de o sırada zindeliğim üzerimde olduğundan, sekiz kafadar hizmetçimle atlara binip paşadan izin alarak, Abdullah Paşa ile o gece İstanbul'daki üç bin askeri kayık ve mavnalar ile Üsküdar'a geçirdik. Oradan ılgar ile Gekboza'ya, oradan bir günde Dil'i ve derbendi geçtik. Orada, şehir halkından Hanefî Halife'yi sorduk: «İki gün oldu; buraya yediyüz cirid atlar ile gelip, ikişer günlük yem, para, yiyecek ve içecek alıp dağlarda yatmak üzere yola koyuldular. Yollarda ulufeye gelen sipâhileri geri döndürüp asker toplamaya gidiyorlar.» dediler. «Bre yakın imiş, fazla haşerat toplamadan yetişelim» diyerek, ılgar ile İznik kalesine vardık. Oradan iki gecelik yem ve yiyecek aldık. Yine ılgar ile Allah'a sığınıp giderken, Bektaş Ağa ve Yeniçeri Ağası adamlarından yüzlerce küheylan semiz at, sıcağın fazlalığından, çapkın ılgardan kalıp süvarileri piyade olarak İznik'de kaldılar. Birçokları da dağlarda atlarının yanında kaldılar.

Biz askerle İznik'i geçip, çayır bir yerde yem kestirdik. Orada gelen gidenden şu haberi aldık: Lefke'de binden fazla adam olup, yemlerini alarak Söğüt kasabasına doğru gitmişler. Bunun üzerine, alay çavuşları «Bre kalkın!» diye bağırmaya başladılar. Atlara binerek ılgar ile Lefke kasabasını geçtik. Yine haber aldık ki, Lefke ile Söğüt arasında Ahmedbey Çeşmesi adlı kazânın doğu tarafında, bir pirinç çeltikliği başında, kimi ormanda kimi çadırları ile harmanda kalmaktalar. Serdar Kara Abdullah Paşa, derhal bütün askerleri etrafına toplayıp iş erleri ile görüştü. «Sabahleyin erkenden basmak uygundur» dediler. Bunun üzerine gece yarısı bütün asker kalkıp klavuz ile ileri gitmekte iken, ben çarha askeri ile ileri ılgar ettim. İnce karakolumuz sabah vaktinden önce kararlaştırılan yere varıp, yetmiş seksen kadar çadır bulunan bir hayli ordu görüp, geri dönerek haber getirdiler. Biz de çarhacılar ile ileri vardık. Amma göz gözü görmez uzak bir mesafede dinlenerek, at dinlendirip geriden asker gelmesini bekledik. Sabah şafak sökmek üzere iken, bazı iğdiş atlı olanlarla —ki iğdiş at aygır at gibi kişneyip düşmanı uyandırmaz— ben ileri vardım. Bu şekilde ilerleyip gördük ki, olanlardan hiç haberleri yoktu. Herkes büyük bir ağacın gölgesinde uykuya dalmış, Eshâb-ı Kehf rüyâsı görürler. Kimi çadırlarla uykuda idi, kimi orman içinde uykuda!. Amma çoğu gülistan içinde saklanmış yatıyorlar!.. Burada gördüğümüz durumları olduğu gibi yazıyorum :

Acâib ve garip bir durum : Ancak sabahleyin erken kalkan, di-

nine bağlı bir şehbaz yiğit, çıplak atını Besmele ile tımar ediyor ve aynı zamanda hazin bir ses ile şu beyiti söylüyordu :

«Öyle mi halim felek?
Dil bilmez zalim felek.
Kestin can bahçesinden,
İki nihâlim felek!»

Bu şekilde tasavvufça felekten şikâyet ediyordu. Ben hayrette kalarak bu beyitten tefâûl kasdettim. Yine ma'niye başlayarak şunu söyledi :

«Baba kitab ile sen
Uğraşma nâfile sen.
Bunda bir iş eyle ki,
Anda yatabilesin.»

Diğer mâ'ni :

Lalanın dünyası ne?
Aldanma dünyasına.
Dünya benim diyenin,
Dün gittik dünyasına!..

Bunları garib ve ciğer yakan bir ses ile okuyup ağladı. Sonra yanında uyuyan arkadaşına seslenerek: «Ey Ali can! Kalk, ne çok yatarsın! Sabah yakındır. Bütün kurt, kuş, koyun, kuzu ve insanoğlu kalkar, rahmet kapıları açık iken dualar edip kimi dünya, kimi ahret ister. Kalk hey gök bahtlı, biz seninle şehitlik isteyelim, bre kalk hey yiğit!» diyerek, arkadaşını uykudan uyandırdı. Uyanan arkadaşı: «Hayır ola, Veli! Şimdi bir rüya gördüm: Elimde yanmış bir mum vardı. Sen benim elimden mumu alıp, puf diye söndürerek, başıma o mum ile vurdun, yardın. Sandım ki başımı kestin» dedi. Diğeri: «Hayır ola, ben de bu gece rahat edemeyip kalktım. Atcağızımı tımar ettim. Sen de atını eğerle, sabah yakındır» dedi. Bunlardan başka uyanık kimse yok idi. Biz yedi-sekiz kişi bunların konuşmalarını can kulağı ile dinleyip, yine geri çarha kümesine vardık. Dinlediğimiz manileri ve uyuyan gâfillerin halini anlattık. Geride olan askere de haber gönderdik.

Seher vakti oldu. Onu gördük ki, geriden bizim asker ilerisine gerisine bakmadan geldi. Bize bakmadan, «Bre Allah, Allah!» diye nara atıp, rahat uykuda yatan asker içine at bıraktılar. Bütün çadırları yaktılar. Kimisi inlerken, kimisini ağlarken, onu onda, bunu bunda, herbirini birer çalılığa sıkıştırıp göz açtırmayarak, içlerine

kılıç vurmaya başlanıldı. Önce mâni okuyup atını tımar eden yiğit ile uykudan kalkıp rüya gördüm diyen arkadaşı çıplak bellerine kılıç çalıp, çıplak atlarına gemsiz yular ile binip, o an bizden üç adamı yere düşürdüler. Meğer şecî yarar yiğit imişler. Hemen Melek Ahmed Paşalı Kürt Haydar Ağa, bu iki yiğidin üzerine at sürüp ikisini de şehid etti. Acâip sırdır ki, mâni söylerken «Kesdin can bahçesinden iki nihâlim felek» dediği, ikisinin de şehid olması imiş. Öbürünün de rüyâsında elindeki mumun sönüp başına vurulması ve başı düşmüş gibi zannetmesi, rüyâsına uygun olarak, ruh ışığının sönüp kellesinin kesilmesi imiş. Sonuç, bu kanlı meydanda çevkân ve kılıç ile gece baskınları ve kellelerin kesilip oyunbazlık edilmesi...

Meğer Hanîfî ve Daşnik Emirze ağalar sonlarını düşündüklerinden, çadırlarını sahraya kurup eşyalarını meydanda bırakmış, kendileri silâhlı yiğitleriyle orman içinde pusu kurmuşlar. Bu sahradaki çadırları ve karakullukçu sınıfı eskicileri bizim asker tarafından yağma ve talan olunurken, bunlar dağ içinde silâhlanıp hazırlanmışlar. Ne zaman ki hanefi vakti oldu, pusulardan yedi-sekiz yüz cirid atlı, yedi koldan orman içinden meydana çıkıp, yaralı arslan gibi «Allah Allah!» diye naraya başladılar. Bizden «Allah Allah!», onlardan «Allah Allah!»... Bir vâveylâ ki deme gitsin. İki İslâm askeri, biribirine katılıp cenge giriştiler. Hanefî, kendi askerine kuvvet verip «Koma kurtlarım!» diyerek, savaş meydanına sekiz adım yaklaştı. Üstünde oklar kirpi gibi dizilmiş idi. Meğer bir çift zırh giymiş. Onların atları dinç, bizim atlarımız ise iki gün üç gece birer yem ile yorgun argın o kadar yol gelmiş idi. Atların nicesi bu yerde sahibini ele verdi. Askerimizin gerisi dökülüp gelmede, Çamapur askeri gibi henüz toplanmakta idi. İleri varanlarımızdan ilk çarpışmada elli üç adam yere düştü. Melekli Deli Dilâver Ağa, Hanîfî'ye hamle edip ona dizgin aşırı öyle bir mızrak vurdu ki, cübbesinden geçip oyluğundan atına geçti. Atı kıçını serpip bir kenara çıktıkta, Hanîfî'nin arkadaşları başına üşüp yedek yetiştirdiler. Onlardan bir yiğit, bizim Sivaslı Dilâver Ağa'nın atını mızrak ile yıktı. Dilâver Ağa yaya olarak oklaşarak, bizim alaya gelip tekrar atlandı. Yine onlardan biri bizim Melekli Deli Şahin Ağa'ya mızrak ile vurdukta, arkasından iki karış yalman gösterdi. Alayımıza geldiğinde, mızrağı çıkarıp sardılar. Bizim Elvend Ağa da onlardan iki adam aktardı. Cenk henüz kızışmaya başlıyordu. Amma Allah'a şükür, iki taraftan da hiç tüfek atılmayıp herkes meydanda mertliğini göstermekte idi. Biz onları gaflette iken bastık. Buna rağmen öyle mertlik gösterdiler ki, bize galip gelecekleri meydanda idi.

Bu esnada ateş şaçan güneş Felek kalesinden bir boy görününce, geriden Bektaş Ağa ve Yeniçeri Ağası askerlerinin geride olanları gelmeye başladı. Bunlar gâyet tembel olup, kimi at kolanı kimi tabaka çekmek ve sabah namazı kılmak bahanesiyle hep geride kalmışlar idi. Geldiklerinde, Hanîfî'liye sur salıp bir yaylım kurşun atmaya başladılar. Meğer Hanîfî'nin orman içinde üçyüz kadar sekbanı varmış. Onlar öyle kurşun attılar ki Melekli, Bektaşlı ve Kara Çavuşlu'dan yetmiş adam yere düşüp, yaralanıp şehid oldular. Cenk henüz karışıp, hemen serdar Abdullah Paşa bizimle gelen sipâh askerine «Bre koma kurtlarım!» diye feryad etmede idi. Feryad ve vâveylâdan ne fayda! Çünkü Hanîfî ve Daşnik Emirze sipâhidirler. Emredilen askerler de sipâhidir. Sipâh, sipâha silâh çeker mi? Ancak bir küme sipâh haşerâtı bizimle gelmiş, cansız gibi duruyorlardı. Serdar onlara: «Bre koman gaziler!» dedikçe, onlar biraz düşünerek bir kere at koşturup, sonra kırmızı ve sarı bayraklar ile geri dönerler. Elhâsıl, bu hal üzere yenilgiye uğrayarak geri dönme durumunda iken, serdarımız Abdullah Paşa: «Bre gaziler, biz üçbin askeriz; onlar bin. Gerçi atlarınız yorgundur. Amma hele bir kere gayret eyleyelim, şans!» diye dört tarafa bağırdı. Sonra ağır ağır geriden gelen yeniçeri kethüdâsı Çelebi Ağa'nın askerlerine varıp: «Bre gaziler, efendilerimize ne yüzle varacağız? Bre şu Celâlîlere candan ve gönülden hücum edelim. Olmaya illâ hayır, ya taht ola ya baht!» diye söyleşirken, Celâlîler gizlendikleri ormandan hepsi dışarı çıkarlar. Hemen Bektaşlı ve Kara Çavuşlu, dağların ardına doğru kestirip gittiler. Beri tarafta Melekli ve Çelebi Kethüdâlı silâhtar sipâhlı bir yere gelerek toptan «Allah Allah!» deyip at başı beraber at sürünce, bizim çarha askeri dahi taze can buldu; adam leşleri davul çalıp, «Bre koma, gaziler! Kerbelâ günüdür. Bre ha koma!» diye herkes birbirine kuvvet verip, Allah'a şükür, zafer rüzgârı bizim tarafa eser gibi oldu. Nice yiğitlerimiz «Bre gaziler, şu yatan şehitlerimizin kanını şu Celâlîlerden alalım» diye birbirlerini cenge teşvik ettikçe, herkes coşup yedi başlı ejdere döndü. Kol, kelle, paça alınmaya başlayıp, ben dahi Abdullah Paşa'nın sancağ. dibinde Fetih sûresini okurdum. Onu gördüm ki, bir kölemi atına ters bindirip yanıma getirdiler. Okuduğumu unuttum, aklım başımdan gitti. At üzerinde ne eğer, ne kılıç, ne gaddâre... bir şey kalmamış! Kölem biraz durduktan sonra öldü. Atı bağlayıp köleyi yere bırakarak, yine bayrak altında okumaya başladım.

Zannedersem, «İnnallahe ve innâ ileyhi râciûn» âyetini okuyordum. Ancak aklım başıma gelince, «Elhükmü lillah, daha neler ola-

caktır?» diyerek, atımı ileri depreterek nice hareketler ettim. Sözün kısası, yedi kere biz onlara ve onlar bize saldırıp tam üç saat savaş ettik ki, Azak cenginden beri böyle savaş olmamıştır. Amma onların da atları daha önce bizimle sabahtan beri cenk ettiğinden halsiz ve mecalsiz kalıp sonunda dağlara yan verir şekilde olunca, bizim askerler yayılıp üzerlerine hücumu arttırdılar. Onların hepsi seyrek ağaçlı ormanlara kaçınca, Daşnik Emirza'nın kethüdâsı ve oniki namlı ağası ile oniki iç ağası Çelebi kethüdâ koluna düştüler ki, o an onlara aman vermeyip yere serdiler. Celâlîler, ormandan var kuvvetleri ile bir daha «Hu!» ettiler. Yetmiş aded adamlarının da yere serildiğini gördüklerinde, kaçmaya karar verdiler. Ardlarından kova-kıra kellelerini kesip, serdarımıza getirip ihsanlar alındı. «Herkes kellesini saklasın!» diye ferman olundu. Hepimiz neşe ve sevinç içinde iken şunu işittik ki, dağlar içinden bir «Allah Allah!» sesleri koptu. «Bre nedir o?» diyerek, askerlerimiz ormana girdiler. Meğer Bektaşlı ve Kara Çavuşlu daha önce ormanın geri taraflarını kollayarak gitmişlerdi. Hanîfî ve Daşnik Emirza, askerlerinin kılıç artığı kalanlariyle kaçarken, onlara rast gelip cenge başlayarak «Allah Allah» demişler!. Bizim Melekli de imdada yetişti. Onu gördük ki, Daşnik Emirze'yi kırk-elli aded adamiyle karşı getirdiler. Hepsini de bağlamışlardı. «Bre Hanîfî ne oldu?» dedik. «İşte kaçıyor» dediklerinde, «Bre yetişin, yaralıdır» denilince, ardından at sürüldü. Yarım saatte, on üç adamiyle, Melekliler onu da ele geçirip serdarın huzuruna getirdiler. Tâ öğleye kadar kelle ve dil getirilmişti.

Sonunda Celâlîlerin çadırlarını kurup, ganimet eşyalarını bir yere yığıp, şehitlerimizin ve Celâlî ölülerinin cesetleri yanında istirahat etmemiz ferman olundu. İstanbul'a zafer müjdeleri gitti. Amma atlarımızda ve gazilerimizde zerre kadar takat kalmamıştı. Derhal serdarın emri ile Celâlîlerden alınan sekiz yüz aded ganimet atlarına bizim askerler binip, isteyen de kendi atına binerek küme küme kılıç artığı kalan Celâlîleri kovmaya başladılar. Derhal yardım gören Serdar Kara Abdullah Paşa; İznik, Lefke, Söğüd, Eskişehir ve Seydi Gâzi kadılarına hitâben, «Celâlîleri ele geçirip, bağlayıp gönderiniz» diye, oniki buyrultu yazıp kapıcıbaşıları ile gönderdi. Hemen bütün halk, «Nefir-i âm emri» geldi deyip —fırsat bulup dağlarda hayvan avı yaparken— insanoğlu avlamaya başladılar. Ertesi güne kadar eli-ayağı bağlı, ciğeri dağlı nice Muhammed ümmetini çırıl çıplak edip, başlarında birer keçe külâh ile, bağlayarak serdarın huzuruna getirdiler. O savaş meydanında, Ahmetbey Çeş-

mesi yanında, geniş yolun tarafına yüzyetmiş aded şehidimizi defnettik. Yüzkırkaltı adamımız yaralanmış olup, onların tedavisi için de cerrahlar tayin olunmuştu. Yaralıların kimi arabalara, kimi sedyelere kondu.

Celâlilerden de tam altıyüz adam (Beynehu ve Beynallah) ölüp, çimenlik sahradaki ağaçlığın altı insan cesedi ile doldu. Kimi bir çalışta iki parça olmuş, kimi kılıç yalmanıyla hurdahaş olmuş, kimi kelle-paça olmuş, kiminin muska bağı çalınıp kol ve kellesi uçmuş, kimi kafadan tâ göğse ininceye kadar ikiye ayrılmış, kimi sepetle çalınmış, kimi kurşun ile alınmış, kimi bir usta ok atana rast gelip iğnenin ipliği atlastan geçer gibi ölmüş. Allah'ın hikmeti ve ezeli iradesi böyle imiş! Bu savaşta da Azak ve Hanya savaşlarından fazla ibret aldık. Hüdâ'nın garip sırrı idi. Bu ölüler için, yolun iki tarafında halka onbeş aded kuyu kazdırılıp hepsi gömüldü.

Tam sekizyüz at ve bu kadar çadır ve eşya ganimet alınıp, nice kimseler at, kılıç, gaddare, zırh, külâh, tüfek, kalkan, elbise, para ve köle sahibi oldular. Tam yirmi katar katırları oldu. Deve falan yoktu. Buradan zafer şenlikleri ile iki günde Dil denilen yere gelince, arkamızdan yüzkırk insan dili ve yetmiş kelle de diğer kazalardan getirdiler. Burada Dil'den gemilerle geçip Gebze kasabasına, oradan da Üsküdar'a yakın Bostancıbaşı köprüsü denilen yere geldik. Burada, İstanbul'daki Melek Ahmed Paşa efendimizden:

«Sen ki serdar Abdullah Paşasın, Emr-i şerî'-i şerifin vusûl bulduktа orada olan Celâlîlerin cümlesini katledip devletlerini der-i devlette gıltân idesin.»

Diye emir geldi. Bu ferman okundukta, bütün asker arasında adı geçen köprü başında bir söyleşme koptu: «Bu kadar baş var, bu kadar baş ile bir baş. Ya İstanbul'a varırız, ya bu fakirleri kırdırmayız» diye kargaşalık çıktı. Abdullah Paşa: «Ferman-ı şerif gereğince ben bunların hepsini öldürürüm» deyince, hemen bütün gâziler hep birlikte paşanın üzerine gidip: «Bir alay maldan, mülkten, rızıktan, ırzdan ayrılmış, garip ve evsiz-yurtsuz Allah yaratığını kırdırmayız! Devlet kapısına götürürüz. Ümiddir ki, her biri bir sebeb ile kurtulur» diye serdara rica ettiler. Sonunda serdar nice ayânın ricalarını kabul edip, bazı adamları bostanlar içinde sakladılar. Nicesini Bostancıbaşı köprüsü altında sazlık ve kamışlık içinde gözlediler. Bir kısmını da kıyafet değiştirterek kurtardılar. Birçoğunu da sipâh elbisesi ile atlara bindirip Üsküdar'a getirdiler. Altı kişiye de serdardan bir yol ile aldılar. Ben de rica edip, altı ki-

şiyi serbest bıraktırdım. Amma Daşnik Emirza ve Hanîfî için rica geçerli olmadı. Köprü kenarında kırk elli aded adamları ile dizip, Daşnik Emirza ve Hanîfî kelime-i şehâdet getirdiler. Hanîfî dedi ki:

«İlâhî! Bu hususta Melek Ahmed Paşa mecbur, mağlup ve günahsızdır. Ya Rab, ey padişah-ı kahhâr! Beni kahr ismine mazhar etmişsin, en büyük ezelde alnıma gelecek kazânı böyle yazmışsın. Sen, intikam alan padişahtan, umarım ki ölümüme sebeb olanları yakın zamanda benim gibi edesin!» Sonra kıbleye dönüp, «Al emanetini efendim!» dedi. Hemen Aşçı Ali adındaki eşkiyâ kılıç çekip el kaldırayım derken, hemen Hanîfî ayağa kalkıp Aşçı Ali'ye öyle bir şamar vurdu ki, hiç karşı koyamadan pisin canı çıktı. Derhal serdarımızın silâhdarı olan akılsız, at üzerinde dururken öyle bir kılıç vurdu ki, eli bağlı adam yüz üstü yere düştü. Bütün askerler gördüler ki, yüzü üstüne düşmüş ve kendi kendine kıbleye dönüp arkası üzere yatmıştı. Herkes «Allah'ın büyüklüğü» deyip kaçan kaçana oldu. Ondan sonra, Daşnik Emirza'yı da kestiler. Ben asla dünya sözü etmedim. Diğer kırk-elli yiğidi de birer birer kelime-i şehâdet getirterek kesip, cesetlerini köprü başına gömdüler. Bütün askerler ile ellerindeki kellelerle Üsküdar'a, oradan da İstanbul'a geldik. Bahçekapısı'ndan büyük bir tören ile 814 kelleyi mızrak uçlarında göstererek Divan-ı Âli'de Saadetlû Sultan Mehmed Han'ın huzurundan geçirip, «İşte din ve devlet hâinlerinin kelleleri rikâb-ı hûmâyunda böyle yuvarlana» diyerek, kelleleri yere vurdular. Bâb-ı Hümâyun önünde kalan kelleler, top ve çevgan gibi, gelen gidenin ayakları altında toz-toprak içinde yuvarlanır dururdu. Allah'ın hikmeti, o gece Hanîfî ve Daşnik Emirze'nin başları üzerine üç kere nur indiğini salih kimselerden birçoğu görmüştür. Hemen yine o gece kendiliğinden kaldırılıp, ancak yüz kelle kadarı kaldı. O gece İstanbul'da Fenerkapısı'nın iç yüzünde Bektaşağa odaları adlı kefere evleri yıkıldı. Yine o gece üç yerde yer yer yangınlar olup nice alâmetler görünerek, Ma'cuncu'da baruthâne tutuştu.

MELEK AHMED PAŞA'NIN GÖREVDEN ALINMASININ ASIL ŞEBEBİ VE SANAT EHLİNİN AYAKLANMASI

Birinci sebebi: Kötü tedbir olarak haksız yere Hanîfî ve Daşnik Emirza'nın öldürülmesine sebeb olduğundan, günden güne kendisinden, adamlarından ve ocak ağalarından İstanbul halkı yüz çevirip, üzerine uğursuzluk çöktü.

İkinci sebeb: Karadeniz nihayetinde Azak kalesini Moskof Ka-

zağı kuşatıp, Mehmed Giray Han yardımı ile kale kuşatmadan kurtulmuştu. Oradaki iş erlerinden feryadlar gelip kırkyedi bölük ağalarından amancılar yetişerek, «Zahire, cephâne, cerâya ve ulufemiz kaldı. Bir senedir aylık yüzü görmedik. Aylıklarımız gelmezse elbette Azak kalesini kendi haline bırakır, perişan oluruz» diye haber getirdiler. Melek Ahmed Paşa bütün divan erbabı ihtiyarları ile bir görüşme yaptı. Sonunda şu karara varıldı:

«Eğer zahire, cephâne ve ulufelerini Karadeniz'den göndersek, denizin ve fırtınanın hali daima tehlikelidir. Karadeniz'i hâlâ Azak Özü Kazağı istilâ edip, ikiyüz parça kayıklarla girmektedirler. Azak'a yardım etmek güçtür. Hemen bütün erzak ve cephâneyi Kefe eyâletine, mutasarrıf İbrahim Paşa'ya ferman edelim. Kefe'den kolaylıkla Azak'a gidilir. Aylıkları için de padişah hazinesinden yetmiş bin kuruşu çıkarıp bütün sanatkârlara akçe olarak verip, sultanî râyice göre şerîfî altın toplayıp, kırk-elli aded ulaklar ile buradan Kırkkilise (Kırklareli) beyine göndeririz. Onlar Özü vezirine, o Özü beyine, o da Kırım Hanı'na, Han da beş-on bin yiğit Tatar ile Azak'a gönderir. Yirmibeş güne kadar gidiş-geliş haberini alırız. Bu tedbir uygundur» deyip Fâtiha okudular.

Sonra padişah hazinesinden 70000 kuruş çıkardılar. Bütün sanatkâr ve kethüdâlarına tenbih ettiler. Kâde kethüdâ, defterdar Emir Paşa, Gümrükemini Hasan Çelebi, Moralı Mustafa Çelebi ve diğer iş başında olan hain efendiler 70000 hazine kuruşunu değiştirip, mağşûş (ayarı bozuk) olan kuruş ve Moralı akçesini esnafa verdiler. Kade kethüdâ, Diyarbekir Çermiğinden olması dolayısı ile, yetmiş deve yükü kırmızı Diyarbekir bezi ile kuyumcu şabını ve Kayseri'nin sarı sahtiyanını, bütün esnafa döküp uç bahasını istedi. Kuşgözü akçe ile altın çarşı esnafında yüzseksen akçeye iken, hurda akçe ile yüzyirmi akçeye istediler. Bütün sanatkârların ihtiyarları Melek Ahmed Paşa efendimizin kendi divanına gelip ayağına yüzler sürüp:

— «Sultanım, bize zulümdür! Diyarbekir bezini üç kat pahasına üzerimize döktüler. Şab ve sahtiyan döküp, kuşgözü akçe ile yüzyirmiye (Azak mevacibi) diye altın isterler Aziz başın için, bu çarşı fakirlerine Haccac'ın Yusuf'a ettiği zulümdür, men eyle!»

Diye rica ettiklerinde, paşa:

— «Adamlar! Biz size Diyarbekir bezi, şab ve sahtiyan vermedik. Yetmişbin sülye riyal kuruş verip, sultan çarşısında geçerli olduğu gibi altın isteriz.»

Dedi. Paşa, defterdar ve Kâde'ye hitaben de dedi ki:

— «Bu Allah'ın kullarına nice kırmızı bez, şab ve sahtiyan vermişsiniz?»

Defterdar ve Kâde dediler ki:

— «Sultanım!. Hoca hanında bir tüccar ahrete göçerek bu kadar mal hazineye kaldı. Bu aralıkta bezleri, şabı ve sahtiyanı bu esnafa verdik, ne var? Azak askerine yardım etseler ne olur?»

Paşa da onların sözüne inanıp sanatkârlara hitaben:

— «Yürün, ümmeti Muhammed'e olsun, Müslüman gâzilere yardım edin. Azak'a ulufe gönderelim.»

Dediğinde, hemen bütün esnaf:

— «Vaveylah, vâveylâh! Nedir bu zulüm ümmeti Muhammed'e?»

Diye, hep aksakallı, varlıklı ve muhteşem ihtiyarlar ve yüzlerce sözü geçerli kimseler ileri gelip:

— «Vezir! Etme, bu zulmü defedip kaldır.»

Dediler. Paşa hemen hiddetlenip, Çavuşbaşı elinden Hezeran değneğini kaptı; biralay ibadullahı divanhânede önüne katıp, önüne gelene vurmaya başladı. Kimi merdivenden kendisini aşağı atarak, kiminin eli-ayağı kırılarak kaçtılar... Bütün sâdât-ı kiram:

— «Herifler, şahid olun; bre yahudi diye üzerimize sopa ile gelip, vurarak yaraladı. Zulmümüzü defetmedi, bunun vezirliği uygun değildir.»

Diyerek, şer'î hükmün yerine getirilmesi için doğru nakibüleşrâf efendiye ve şeyhülislâm Aziz efendiye varıp, istedikleri şekilde fetvâlar aldılar. Paşanın küfrünü ispatladılar. Tatar Han'ının nakline göre, fetva sureti şöyledir: «Men şeteme tâlibe'l-ilme fî hâleti'l-gadabi bilaf - zi'l-hımâri ve'l-hınzîri ev gayri zâlike fekad kefere». Yâni: Kim hiddete kapılarak bilginlere eşek, domuz veya buna benzer sözlerle söverse, kâfir olur. Bundan başka ellerine birçok fetvâlar alıp, ertesi sabah azli için işe giriştiler. Önce, Saraçhâne'den ahîler bayrak, davul ve kudüm kaldırdılar. Bütün dükkânlar kapandı. Câmiler kilitlendi. «Ümmet-i Muhammed olan sancak dibine gelsin. Padişah'a rik'a (dilekçe) sunalım» diyerek, «El-kâsifu Habibullah» sıfatı ile yüzelli bin kişi silâhlı olarak toplandı.

1061 senesinin Ramazan ayının dördüncü Pazartesi günü —ki Daşnik Mirza ve Hanifî Halife'nin haksız yere kesilen kellelerinin Bab-ı Hümâyûn önüne dikildiğinin on ikinci günü idi— Atmeydanı'nda gulgule koptu. İstanbul'un içi velvele, gulgule, feryad ve figanla dolup, herkes grup grup Bâb-ı Hümâyûn önüne geldi. Şeyhülislâm Aziz Efendi, Ayasofya Câmiinde kaldı. Herkes silâhı ve elin-

de ne varsa onunla, birçokları ucu yanmış köseki odunuyla, koyunlarında birer somun olarak Bâb-ı Hümâyûn önünde oturup vâveylâ ile «Allah Allah!» diye bağırınca, sesleri padişahın kulağına vardı. Hemen Bâb-ı Hümâyun kapatılarak kuleler üzerine toplar yerleştirildi. Bâb-ı Hümâyûn burcundan Hasekiağa padişah namına şöyle sordu:

— «Ey ibâdullah! Bu büyük toplantı nedir?»

Herkes:

— «Bize zulüm eden vezir-i â'zamı, defterdar Emin Paşa'yı, başbakı kulu Moralı Mustafa Çelebi'yi, Çavuşbaşı İbrahim Ağa'yı, Koskafırınlı Mazhar Ağa'yı, Kâde Kethüdâ'yı, Topkapılı'yı, gümrükemini Hasan Çelebi'yi, Valide sultanı, Bektaş Ağa'yı, Kara Çavuş Yeniçeri ağasını, kulkethüdâsı Çelebi Ağa'yı, El-ahur Mehmed Efendi'yi, Sarı kâtibi, Bostancıbaşı'yı, mevkûfatçı Mehmed Efendi'yi, velhâsıl Celâlî Hasan Ağa'dan ve İbşir Paşa'dan önceden gelen defterde yazılı yüzelli kişiyi istemeyiz. Vezir azil olunup diğerleri öldürülsün. Siyavuş Paşa vezir-i a'zâm olsun!»

Diye bağırdılar. Bu haber saadetlû padişaha vardıkta, Servi kapısından Hasekiağa, Paşa'ya gelip:

— «Saadetlû padişah selâm eder. 'Şu halkın isteğinin aslı nedir? Bunları uygun bir şekilde dağıtsın' diye buyurur.»

Deyip gider. Paşa da feryadcılardan biralay ihtiyarları, dindar şeyhleri, olgun görüşlü, başı sarıklı, eli tesbihli kimseleri çağırttı. Onlar da ara ara feryad ederek paşanın huzuruna çıkıp:

— «Saadetlû vezir! Senden hoşnuduz. Amma Kâde Kethüdâ ve Emir Defterdarı istemeyiz. Bize son derece zulüm etmektedirler. Senin haberin yoktur. Azak bahânesiyle perde arkasından bir Mısır hazinesi altını İstanbul içinde topluyorlar.»

Dediler. Paşa:

— «Ey ibadullah! Hepsi yetmiş bin kuruşluk altındır. Ondan fazla vermeyin.»

Deyince, hepsi birden:

«Ey, Allah razı ola! N'ola verelim. İşittik, Azak'a bir yıldan beri hazine varmayıp ağalarını paralamışlar. Siz de Kâde Kethüdâyı ve Emir Paşa'yı parça parça edin. Gönlümüz teselli bulsun, yeter; siz haklarından gelin. Yoksa biz onların haklarından gelecek zamanı biliriz.»

Diyerek durumu anlattılar. Paşa da:

— «Ben sâdât-ı kiramdan olan Emir Paşa'yı öldürtemem. Emir şerîatindir.»

Diyerek, herbirine gönlünü yumuşatıcı sözler söyledi. İnsaflı olanları yumuşayıp iç çektiler. İnsafsız olanlar:

— «Mardeli elbise istemeyiz, hemen nakit akçe ve kuruş alıp altın veririz.»

Diye söz ettiler. Paşa olgun hareket edip, her birinin gönlünü alıcı sözler söyledi.

O sırada şunu gördüm ki, Ebû Said ve Aziz Efendilerin adamlarından yetmiş seksen kadar fesatçı, aşağıdaki adamların eşkiyâ ve zorbalarını kandırırlar. Hemen aşağıdan binlerce adam, merdivenden yukarı bağırarak divanhâneye çıkarlar. Paşanın yüzüne karşı küfür edip, nice fena sözler söylerler. Allah'ın hikmeti, paşa zaruri olarak yine hiddetlendi ve onları sopa ile karıştırıp merdivenden aşağı kovdu. Doğru yine Bâb-ı Hümâyûn önüne varıp kapıcılar bâb-ı saâdeti kapatınca, «Allah, Allah!» sesleri tekrar yükselmeye başladı. Tam üç saat devam etti. Meğer Büyük Ayasofya içinde bütün ulemâ ile şeyhülislâm Aziz Efendi hazır imiş.

Şeyhülislâm: «Ümmet-i Muhammed yine vezire varıp, huzurunda zulümden şikâyetçi oldular. Bundan ders alıp zulmü kaldırdı mı?» diye sorduğunda, bütün halk: «Hayır, sultanım, yine bu kadar sâdât-i kirâma ve bu kadar ibâdullaha sopa ile vurup yaraladı. Nice kimseler ölmek üzeredir.» dediler. Şeyhülislâm: «Ümmet-i Muhammed'e onun vezirliği lâzım değildir. Azledilmesi lâzımdır. Hemen padişaha halinizi bildirip 'Allah, Allah!' deyin.» diyerek halkı fitne ve fesada kışkırtırdı. Bu halde iken, paşa buyurdular ki:

— «Acaba bizden bir akıllı, tahammüllü, yumuşak huylu kim var ki bu toplananlardan haber getirsin? Huzurumuzda 'Sizden razı olduk' diye teselli bularak gidip, yine bağırıp çağırmaya başladılar.»

Dediğinde, etrafına bir hayli baktı. Kimse kalkıp da, «Sultanım, fermanınız olursa ben giderim» demedi. Hemen Kade Mehmed kethüdâ dedi ki:

— «Sultanım, bu şirretler —ki bakkal, çakkal, sahtekâr, hammal, cemmâl takımıdır; ölüm erleri değildirler. Ümmehân, Gülüstân, Bustan ve Fatmalarından geçemezler— defedilmelerine çare şudur: Bizim sarayda hâlâ binyediyüz harac alan ağa ve karakullukçu vardır. Karşı hânemizde Daşnik Emirza ve Hanifî Halife cengini görmüş, Diyarbekir'de Sencar içindeki saçlı Kürdünü kırdığımız cenklerde bulunmuş üçbin savaş eri Abaza, Çerkes, Kürt, Gürcü ve Arnavut yiğitlerimiz ve yüzelli tüfek atan baltacı eri ile dörtyüz iç ağaları var ki, hepsi altıbin asker olur. Önce tenbih edelim,

Ayasofya kapısını kapasınlar. Sonra bostancıbaşıya haber verelim. Servikapısı içinde bostancılar silâhlariyle hazır olsunlar. Biz hemen saray kapısını açıp üçbin atlı ve yaya ile Bâb-ı Hümâyûn'a doğru cebehâne yoluna çıkalım, bu toplananların ardını alarak Ayasofya kapısını kapatalım. Üç grup askerin ortasında kalan bakkal, çakkal gidilerini yine ortaya alıp öyle kılıç vuralım ki, Tabanıyassı Mehmed Paşa Haleb'de askere vurmamış ola!... Bu tarafa kaçanları, Muhzır Ağa yoldaşları ve hânede olan adamlarımız kurşuna tutsunlar. Bu hâl, bir zaman dosttan dosta destan olup söylene. Hemen sultanım, adamlarımıza cephâne verelim. Sancar dağından ganimet aldığımız bin kadar mükemmel tüfeğimiz var. Ok ve yayın da sayısı belli değil.»

Bu şekilde paşayı cenge kışkırtırken Koskafırınlı Muhzır Ağa kıyafet değiştirip aşağı, baltacıların avlu kapısından dışarı kaçtığı haberi geldiğinde, paşa hayli üzülerek beddua edip «İlâhi, islah olmasın!» diye buyurdular. Sonra Bâb-ı Hümâyûn önünde gürültü çoğaldı.

TELHİSCİ HÜSEYİN AĞA'NIN GARİP TUTUMU

Daha önce paşa efendimiz «Acaba halkın karışıklığından kim haber ala?» diye buyurduğunda, bir kimse haber getirmeye kalkışmamıştı. O esnada telhisci Hüseyin Ağa kalkıp:

— «Sultanım, 'El-aceletü min eşşeytan ve't-teennî minerrahman' derler. Sabreyleyin, görelim âyine-i devran ne suret gösterir. Gerçi sultanım, bizim askerimiz, kethüdâ beyin buyurduğu gibi yiğit ve hünerli erlerdir amma, bu halkın hepsinin aklı gözlerindedir. Bin kadar yiğidimiz harem ardındaki kapıdan, cebehâne sokağında sarıkçılar tarafından «Vur, ha!» etseler, iki bini büyük demir kapıdan Bâb-ı Hümâyûn'a varınca vursalar, nice iç ağaları pencereden Bâb-ı Hümâyûn önünde olanlara kurşun atsalar, Allah hakkı için onlardan bir can kurtulmazdı. Amma sizin Melek adınız kötüye çıkıp, bütün halk size hayır duaları ederken beddualar etmesinler. Gel, önce ben senin yoluna can ve baş fedâ edip o toplanılan yere varayım; göreyim, söz alayım ve lütuf ile söz vereyim. İyiliği elden bırakmıyayım. Beni hayır duadan unutmayın.»

Dediğinde, paşa:

— «Hoş, ne güzel! Allah kurtarsın. Amma Hüseyin Ağa, sen güzel ıstılahcı ve ibarecisin. Sen insanların akılları kadar konuşur olduklarını bilmez misin? Onlar bir alay haşerattır. Sen de sözünü

sakınmazsın. Korkarım ki yersiz bir söz söyliyesin. Onlara bu yerde dikkatli ve inandırıcı sözler söylemek gerek. Onlara selâm vererek, şeyhülislâma varıp el öptükten sonra, 'Muradınız üzere altın alınması kaldırıldı' diyesin» diyerek, nice nasihat ve tavsiyelerde bulunduktan sonra, «Göreyim seni» deyip, eskiden beri adet olduğu üzere Fâtihâ okudular. Hüseyin Ağa'yı şeyhülislâm ve serçeşme Ahi Evren Baba'ya selâm ile yolladıktan sonra, bana :

— «Yürü Evliyâm! Sen de Hüseyin Ağa'dan ayrılmayıp ırlikte gidin. Korkma, bu toplanmadan sana bir şey yoktur. Yürü, Allah işini onara.»

Deyip, Fâtihâ okudu ve üstüme üfledi. Ben tıraşlı olduğumdan, başımdan sarığımı çıkararak bir yedekçi takkesi ve bir çuka dolama giyip eteğimi bağladım. Hüseyin Ağa ile bizim saray kapısından çıktık, kölemin serhaddisini giyip pala kılıcı kemerime geçirdim. «Tevekkeltu alâllah» diyerek, büyük harem kapısından çıktım. Hiç kimseler yoktu. Zirâ sarayımızın pencereleri dibine gelmekten korkuyorlardı. Hüseyin Ağa ile bazı endişeli sözler söyleştik. Sonra binbir ayak bir ayak üzere, silâhlarla donanmış derya misâli asker arasına girdik. Çatal ve fitil kokusundan geçilmez; cebe, cevşen, kılıç ve kalkan parıltısından adam seçilmez idi. Ben bu kalabalığı görünce şaşırdım. Hüseyin Ağa; gayet ihtişamlı bir şekilde, sofa kaplı kakum kürk ve musahib sarığıyle, ardında oniki aded renkli kumaşlar giyinmiş muhteşem hizmetkârları ile iki tarafına selâm vererek Bâb-ı Hümâyûn önündeki abdest musluklarına vardı. Orada biralay çamapur askerini söküp giderken :

— «Dön ağa! Nereye gidersin?»

Dediler. Hüseyin Ağa :

— «İleride zorba başınıza giderim.»

Deyince, aklım başımdan gitti. Onlar da :

— «İşte biz zorbabaşıyız, söyleyeceğin varsa bize söyle. Ne dersin?»

Dediler. Hemen Hüseyin Ağa :

— «Bre ben sözümü adam ağızlı adama söylerim.»

Diye ileri gitmeye kasdedince, içlerinden biri söverek :

— «Bizi beğenmedin mi? Ne harzekârlık edersin?»

Dedi. Ben dedim ki :

— «Bre gâziler! Murâdı sizi beğenmemek değildir. Ancak, dinimizin direği müftü efendi hazretlerine gider. Vezir size selâm etti. Cümle ümmet-i Muhammedin istekleri üzere, vergi olarak alınan

altını kaldırdı. Bu ağayı Ayasofya Câmii'ndeki şeyhülislâmımıza gönderdi.»

Dediğimde :

— «Hay Allah vezirden razı olsun».

Diye taraf taraf, güzel güzel, «Ağaya yol verin!» diye yol açarken, Hüseyin Ağa ileri doğru gidiyordu. Giderken de .

— «Bre adamlar, bu fesat için ne toplanmışsınız? Kadızâde hazretleri bu Ayasofya câmiinde kürsüde her zaman vaaz ve nasihat edip, 'Toplantı yasaktır' diye, kahveleri yasaklamadı mı? Ya siz neye toplanmışsınız? Dağılın, yerli yerinize varın. Yoksa şimdi Bâb-ı Hümâyûn kulesinden toplar ateşe başlar, hepiniz yok olursunuz. Vezir sarayında hazırbaş olan asker iki taraftan sizi çevirirse, amansız kalırsınız!».

Dedikçe, ben biraz gerice kaldım. Hemen askerlerden biri, Hüseyin Ağa'nın başından musahib sarığını tüfek ucu ile tutup düşürdü. Hüseyin Ağa Laz olduğundan, hemen Laz dili ile :

— «Bak a, asılacağı! Ben padişahın telhiscisi olam, iki padişahın aralarını ıslaha kâdir olam, sizi ıslaha geldiğimde benim başımdan sarığımı düşürürsünüz!»

Diye bir adama el uzatıp vurunca, gördüm ki etekler tutuştu. Hemen kendimi halkın arasından tenhaya çekip durdum. Onu gördüm ki, Hüseyin Ağa'yı önce sille, matrak ve sonra kılıç ile kaçırarak, tâ aşağı hareme doğru götürdüler. Orada arkasından kürkü alıp Meyan kemerine, musluklar yanına sürdüler. Orada haşerât birer birer kılıç sallayıp, yokuş aşağı Melek Ahmed Paşa'nın avlu kapısının önüne gelince vurdular. Nice yerden parçalanmış cesedini avlu kapısı önünde bırakıp, biri koynundan telhis kesesi ile saat, bıçak ve hançerini yağma etti. Paşa sarayından kurşun ile vururlar diye, katiller kaçarak cesedi meydanda, çabalanıp debelenerek bıraktılar. Ben hemen yokuş aşağı seğirtip, bizim saray kapısına gelip :

— «Bre Yıldırım! Kapıyı açın, kapıyı. Ben Evliya Çelebi'yim»

Diye, olanca kuvvetimle feryad ettim. Bin güçlükle kapıyı açıp, beni içeri aldılar. Doğruca paşanın huzuruna varıp, olanları gördüğüm şekilde bir bir anlattım. Sonra, «İşte cesedi bizim iç ağalarının pencereleri önünde çabalanıp yatar» dedim. Paşa: «Ben demedim mi? Sözünü bilmez. İşte, gördün mü? İnnallâhe! Amma inşaallah hayat bulur» dedi. Bazıları: «Sultanım! Şimdi gördük, daha can çekişip çabalar» dediler. Hemen paşa: «Bre şunu içeri alacak bir yiğit yok mu? Yüz altın vereyim!» diye buyurdu. Adamlar gittiler. Ben

ağalar penceresine vardım. Hüseyin Ağa acaba nasıldır diye seyrederken bir de gördüm ki, bir adam yerden Tophânenin İsaçelebi somunu kadar büyük bir taşı omuzuna almış, geldi. Hüseyin Ağa'nın nâşı üzerinde durup: «Bre zâlim, bre melun! Bre pireoğlu! Sarı Ganâî Efendinin ölümü ile sen değil misin benim künye dizdarlığımı elimden alan? İşte buldun belânı!» deyip, taşı Hüseyin Ağa'nın göğsü üzerine vurarak kaçtı. Hüseyin Ağa, hemen hayat bulmuş gibi ayağa kalkıp yine yıkıldı ve yine kalkıp sersem halde düşe kal karken, Abdurrahman adında bir köle Hızır gibi yetişip, efendisini çuval gibi arkasına vurarak bizim saray kapısına getirdi. Güçlükle kapıyı açıp içeri soktu. Derhal Hüseyin Ağa'nın yaralarını sarıp, cerrah gelinceye kadar boğazına kadar at fışkısı içine gömdüler.

Bu esnada bütün paşa askerinin silâhlı olarak kalabalığın üzerine yürümesi emredilip saray kapısı açıldı. Allah'ın hikmeti, o esnada yetmiş seksen kapıcı ile hünkâr kapıcılar kethüdâsı İbrahim Ağa, paşaya gelip:

— «Buyurun, sizi saâdetlû padişah hazretleri ister»

Dedi. Paşa:

— «Ağa! Bu kalabalık haşerât içinden nasıl gideyim? Lûtuf ile padişahın ayağını öperim. Uygun şekilde halimizi bildir.»

Diyerek, koynundan mühürü çıkarıp sundu. İbrahim Ağa:

— «Hâşa, sümme hâşa! Ben mühürü almağa gelmedim».

Dedi. Paşa:

— «Al şimdi şu bin altını, var durumu anlat. Hizmet yine devam etmektedir».

Deyip gönderdi. Amma kalabalık haşerâtın feryatları göğe yükseliyordu. Bu şekilde üç defa padişah tarafından kapıcılar kethüdâsı, başhaseki ağa ve has odabaşı gelip paşayı davet ettiler. Paşa, «Velâ tülkû bieydiyeküm ilet tehlüke» (Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayınız) ayet-i kerîmesine göre:

— «Ben kendimi tehlikeye atıp, bu çamapur askeri içinden padişâhın huzuruna varamam. Topluma karşı gelmek hatalı harekettir. Elbette gidemem.»

Dedi. Sonra dördüncü defa olarak kapıcılar kethüdâsı ile hâs odabaşı Hasan Ağa gelip:

— «Padişahın huzuruna geliniz. Vallahi size zarar yoktur. Yahut mührü verin.»

Dediklerinde, paşa şükredip:

— «Ağalar, vallahi ben mührü üç kere padişaha verdim, almadılar. Bana bir ekmek parası ihsan eylesinler, bir eyâlete gideyim.»

Deyip, mührü kapıcılar kethüdâsına verdikten sonra bir kese de altın verdi. Ayrıca bir samur kürk vererek:

— «Padişahımın saadetlû ayağına yüz sürerim.»

Dedi. Onlar da dışarı çıkıp, giderken: «İşte mührü vezirden aldık. Dağılın ümmet-i Muhammed!» dediklerinde, feryad ve figân daha artarak, «Biz yetmiş adamın öldürülmesini isteriz» dediler. Hemen bâb-ı hümayun açılıp, Şeyhülislâm Aziz Efendi içeri, padişahın huzuruna davet edildi. Yüzelli kadar bilgin ve işbaşında olan ihtiyar da padişahın huzuruna varıp görüşerek, mührü Siyavuş Paşa'ya verdiler. Tören ile Siyavuş Paşa dışarı çıkınca, haşerât: «Allah mübârek eyleye! Hemen defterimizde olan yetmiş kişiyi öldürüp müstakil vezir-i âzam olasın» dediler. Sonra da bütün halk dağılıp gitti.

Hemen o saat Bektaş Ağa, yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı, beşer-altışar yüz silâhlı, küheylan atlı askerleriyle paşaya gelip buluştuklarında:

— «Sultanım! Niçin bize haber etmeden mühürü verdiniz? Senin uğruna hepimiz kırılırdık.»

Diyerek, paşaya üzüntülü sözler söyleyip ağladılar. Paşa:

— «Bak â! Ağalar, Allah sizden razı ola. Sizlerle hoş geçinip, ondört ay sadrazam olarak din ve mübîne imkân olduğu kadar hizmet ettik. Allah'a şükür, selâmetle kurtuldum. Amma sizler şimdengeri başınızın çaresine bakın.»

Dedi. Onlar:

— «Ne ettikse kendi kendimize ettik.»

Deyip ağlaşarak, paşa ile helâllaşıp tören ile ayrıldılar. Siyavuş Paşa'ya «mübârek olsun» demeye gitmeden, kapısı önünden geçip gittiler. Siyavuş Paşa çok üzüldü. Ertesi gün has odabaşı ile hatt-ı hümâyûn geldi:

«Benim lalam Melek Ahmed Paşa! Sana Mısır, Bağdad, Budin ve Özü eyâletlerinden birini ihsan etmişimdir. Hangi eyâleti istersen, kalemiyesiz sadaka olunmuştur. Arz edesin». Paşa da Özü eyâletini arz etti. Üç kese altın, elli katar katır, elli katar deve ve bir otağ ihsan olundu. Paşa saâdetlû pâdişaha veda için varıp, oradan sadrazam Siyavuş Paşa'ya gitti. Birbirleri ile o kadar hoş görüşmeler yaptılar ki, gören hayran kaldı. Birbirlerine binlerce nasihat şeklinde sözler söylediler. Sonra şerbet ve buhür geldi. Siyavuş Paşa, bizim paşaya iki kese altın ile bir samur kürk verdi. Birbirleri ile

öpüşüp vedâlaştılar. Oradan Şeyhülislâma vardı. Buradan sonra paşa artık saraya gelmedi. «Bismillâh» ile doğru Edirnekapı'dan dışarı çıktı. Otakçılar adlı sarayda kaldı. Paşanın tuğları ve bütün askeri ile Kade Mehmed kethüdâ mehterhâne dövdürerek Topçulara geldi. Paşa efendimizin peşinden Kaya Sultan efendimiz de göç etti. Diğer hazırlıklar görülürken, 1061 senesi Ramazan ayının altıncı Çarşamba günü, İstanbul içinde bir büyük karışıklık olup İstanbul kapandı. Bektaş Ağa'ya Bursa sancağı, Yeniçeri ağasına Erzurum, Çelebi kulkethüdâsına da sancak ihsan olundu. Bu esnada Bektaş Ağa'yı tutuklayıp getirirlerken, Siyavuş Paşa öldürttü. Yeniçeri Ağası da öldürüldü. Sarı kâtip bu acı durumu işitip, kendisini bıçak ile vurarak öldürdü. Daha nice adamlar öldürülerek Bektaş Ağa, Çelebi Kethüdâ ve Yeniçeri Ağası'nın bütün mallarına el kondu. Evlerinin mahzenlerinden nice defineler çıkarılıp, padişah hazinesine teslim olundu. Yine o saatte, meşhur Koca Kösem valideyi, kızlarağası Dev Süleyman Ağa boğarak şehit etti. Bu hâl üzere, üç gün üç gece İstanbul içinde çarşı ve pazarlar kapanıp kargaşalık oldu. Şehir hercümerc kesildi. Melek Ahmed Paşa bunları işitince, Siyavuş Paşa hakkında şu sözleri söyledi :

— «Elli-altmış gün sadrazam olmak için, dünya anası olan iki pâdişah validesini zalimce şehid ettirdi. Siyavuş Paşa, iflah ve berhüdâr olmaz. Bari Cenâb-ı Bâri anasını ağlatmayıp, kardeşi Hüseyin Beğ sağ ola. Hüdâ, selâmetle vezirlikten kurtara! Büyük karışıklıkla vezir oldu.»

Paşanın gözleri ağlamaktan kan çanağına döndü. Ertesi günü Siyavuş Paşa tarafından on aded güçlü mübâşir çavuş gelip, «Artık Özü eyâletine gidesin» diyerek haber verdiler. Paşa: «Emir padişahındır, çabuk tuğlar gitsin» diye buyurdu. Çavuşlar huzurunda tuğları Çekmecelere gönderip, çavuşlara ihsanlar verdi. Ben de birlikte gittim

SADRAZAMLIKTAN AZLOLUNMUŞ MELEK AHMED PAŞA İLE ÖZÜ EYÂLETİNE VE İLK OLARAK RUMELİ'NE SEYAHATİMİZ

ÖNCE İstanbul'da Topçular denilen yerden Bismillâh ile güneye doğru giderek Davutpaşa bahçesi ve taşlığını, sonra da mâmur köyleri geçip Küçükçekmece kasabasına geldik. Eyüb

mevleviyeti hükmünde nâibliktir. Kalesi deniz kenarında olup son derece harabdır. Şehri deniz ve göl sahilinde olup, yarısı düzde yarısı bayırdadır. Altıyüz hânelidir. Bağlı, bahçeli, hayat sulu, baştanbaşa kiremit örtülü evlerdir. Tam onyedi mihrabdır. Bayır başında Tekke Câmii vardır, bir minâreli ve kurşun örtülüdür. Medresesi Abdüsselâm Bey'indir. Çarşı Câmii'nin bol cemaati olur. Bir minaresi vardır. Kurşunlu dört kubbe ile örtülüdür. Küçük bir câmidir. Bir hamamı, yedi aded kâgir hanı, sıbyan mektebi ve üçyüz kadar dükkânı vardır. Çarşısı cadde üzerindedir. Bütün yolları beyaz taş kaldırım döşelidir.

Küçükçekmece gölü : Marmara denizine bitişik küçük bir göldür. Çevresi yedi mil uzunluğundadır. Fazla tuzlu değildir. Eski zamanda Madyanoğlu Yanko İstanbul kalesini yapmaya başladığında, kardeşi tarihci kral Yenvan —ki hesap ilminde asrında tek idi— Tuna nehrini İstanbul'a akıtmayı düşünmüştür. Beşyüzbin kişi ile Tuna'nın Demirkapı ve Tahtalı denilen yerlerini kazıp, yedi senede Tuna hendeklerini İstanbul yakınında Azadlı denilen yere ulaştırmıştır. Kardeşi Madyanoğlu Yanko gelerek: «İşte bu yerde Tuna'yı koyuverdiler. İşte avrat gibi saçından çekip getirirler» deyince, Allah'ın emri ile Tuna nehri İstanbul'a girip Yenibahçe içinden geçerek Langakapısı yakınında denize dökülür iken, hemen tekrar adı geçen Azadlı köyünden kaybolup Kırkkilise yakınında, yine Hisar'da, Pınarhisar'da, Pravadi yakınında ve Döne değirmenlerinde bir kısmı görülür. Bu küçük ve büyük Çekmece'lerde de bir kısmı görülmektedir. Çünkü hâlâ Tuna'nın geldiği menfezler bellidir. Tuna'ya mahsus morina, mersin ve çıkabalıkları bu gölden çıkar. Bir kere Çekmece gölü sahilinde Topkapılı Mahmut Ağa yalısında otururken, avcılar küçük bir Morina balığı avlayıp Sultan İbrahim Han'a hediye gönderirler. Onun için burada Tuna menfezi olduğu anlaşılmıştır. Bu bakımdan suyu pek acı değildir. Asıl deniz ile bu gölün arası bir ok menzili mesafededir. Bu göle kış mevsiminde birçok dereler aktığından, bir tarafı daima denize akar. Üzerinde büyük bir köprü vardır. Köprünün temeli Süleyman Han zamanında atılmış fakat İkinci Selim zamanında tamamlanmıştır. Burası İstanbul'dan Rumeli şehirlerine giden yolların geçtiği yer olup büyük hayrattır. Gölün çevresi bağlı, bahçeli, güzel çiftliklerle çevrilidir.

Güzel yılanbalığı, pisibalığı ve baleryabalığı olur ki, gayet lezzetlidir.

Bu kasabadan güneye doğru giderek göl üzerindeki köprüyü geçtik ve Büyükçekmece kasabasına geldik.

Büyükçekmece : Bu da Eyüb mevleviyetine bağlı nahiyedir. Deniz ile göl kenarındadır. Bin hânelidir. Bağları, bahçeleri ve hayat suları vardır. Evlerin hepsi kiremit ile örtülü olup iki katlı yüksek evlerdir. Evkaftır. Subaşısı, yasakcısı vardır. İstanbul'a yakın olduğundan, kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı yoktur. Deniz kenarında harab kalesi vardır. Câmilerinden Mehmetpaşa Mescidi, Mimar Sinan Ağa yapısıdır. Onbir aded küçük ve büyük kurşunlu hanı vardır. İmâreti, medresesi, sıbyan mektebi, çarşı ve pazarı da vardır. Hanlar önündeki meydanda yüksek bir çınar ağacı dibindeki çeşmenin tarihi şöyledir: «Yine akdı cihana âb-ı Kevser». Abdüsselâm medresesi, büyük bir medresedir. Öğrenci ve müderris ile dolu olup, halis kurşun ile örtülüdür. Gelen gidene nimeti bol olan bir yemekhânesi vardır. Hamamları, sıbyan mektepleri olup güzel ve düzenli, yeteri kadar dükkânları vardır. Mahkeme yanındaki büyük kervansaray, bin at alır büyük bir binadır. Havası ve suyu gayet hoştur. Gölünün özellikleri, mesîreler bahsinde birinci cildimizde anlatılmıştır. Bu Çekmece ile Küçükçekmece'nin arası denizden oniki mildir. Bu gölün çevresi de oniki mildir. Etrafından yedi aded dere, göle akar. Başlıcaları: Azadlı Deresi, Çatalca Deresi, Baba Nakkaş Deresi ve Kodak Deresi'dir. Kışın şiddetli zamanında bu göl de taşıp Marmara Denizine dökülür. Biraz tuzlucadır. Gölün ayrı bir emîni vardır. Yeniçeri kulluğu ve gümrük emini vardır ki köprü başında, gelen gidenin mallarını kontrol edip, kaçak kölesini ve hırsızları yakalayıp, yüklerden de vergi alırlar. Gölde pisibalığı ve yılanbalığı olur ki lezzetlidir. Bu gölün ayağı üzerinde görülmeye değer bir köprü vardır ki ilk yaptıran Sultan Süleyman Han olup, İkinci Selim zamanında tamamlanmıştır. Koca Mimar Sinan yapısıdır. Yirmialtı gözlüdür. Her gözü sanki birer gökkuşağıdır. Köprünün kuzeyden güneye doğru uzunluğu bir mildir. Hep yontulmuş, düzgün ve parlak taşlardan yapılmış kuvvetli bir köprüdür. Köprünün ortasında beyaz bir ham mermer üzerinde Karahisârlı Hasan Çelebi yazısı ile «Sultan-ı memâlikü'l-Arab ve'l-Acem es-sultan bin es-sultan Selim Han. İbnü's-sultan Süleyman Han ibn...» diye tarihleri yazılıdır. Bu sihirli yazının altında köprünün tarihi şöyledir :

«Didi târîhin Hüdâyî ol zaman,
Yaptı âb üzre bu cisri şeh Selîm.» Sene 957

Hüdâyî'nin diğer tarihi : «Eyledi kâmil Süleyman köprünün Sultan Selim.»

Diğer bir tarih: «Temme emr-i cisr».

Köprünün masrafı, yüzondört yük yetmişüç bin sekizyüz elli akçedir (26).

Buradan güney batıya doğru gelişmiş, güzel köylerden geçerek Silivri Kalesi'ne geldik.

Silivri Kalesi: Burasını Madyanoğlu Yanko'nun oğlu Silivri yaptırdığından, onun adiyle ve Yunan dili ile söylenir. Güzel bir kaledir. Kale deniz kenarında olup, Edirne fâtihi Murad Han, Edirne'den sonra baskınla burayı fethetmiştir. Sonra Kosova sahrasında Murad Han düşmanı yenilgiye uğratıp leşlerini ibretle seyrederken, Miloş Kublaki adında biri, sıçrayarak namlı gaziyi şehid etmiştir. Bazı rivâyete göre, bu Miloş elçilik ile gelip şehid etmiştir. Sonra bu melunu hâs gılmanlar parça parça ettiler. Bundan sonra düşmanın kararı kalmadı. Taraf taraf fırsat bulup, Müslümanların elinde bulunan kaleleri ele geçirmeye başladılar. Silivri'yi de kuşatarak ellerine geçirdiler. Yıldırım Bayezid Han İstanbul'un yarısını barış ile aldığı zaman Cebeali, Ayakapısı ve Petrekapısı semtlerine kadar olan yerler Müslümanların ellerinde idi. Gül Camii ibâdethânemiz ve Sirkeci Tekkesi mahkememiz olduğu sene, bu Silivri kalesi de şehzâde merhum Âlemşâh'ın gayreti ile tekrar zaptedilmiştir. Sonra, Yıldırım Bayezid hazretleri Bizans'ın hilesine uğradı. Bunun üzerine, İstanbul Tekfuru bütün Müslümanları Bursa ve Edirne'ye sürdü. O zaman, Silivri de boşaltılmış oldu. Ahâlî, karşı Anadolu tarafına geçti. Bu esnada Rumlar Silivri'yi ellerine geçirip sağlam şekilde imar ettiler. Sonra Eb'ülfeth Mehmed Han, Mahmud Paşa vasıtası ile Silivri kalesini tekrar fethettirmiştir. Eyüb kazasına bağlı yüzelli akçelik kazadır. Subaşısı, kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Müftü ve nakîbi yok, ayân ve eşrafı çoktur.

Silivri Kalesi'nin yapısı: Marmara sahilinde, İstanbul toprağında yalçın bir tepe üzerinde, dört köşe olarak yapılmış güzel bir kaledir. Kırkyedi kulesi, kuzeye açılan bir kapısı vardır. Çevresinin uzunluğu 2500 adımdır. Kale içinde beşyüz aded üstü kiremit ile örtülü ev olup, 12000 nüfusu vardır. Kaledeki Hünkâr Camii kiliseden çevrilmedir. Han, hamam, bağ, bahçe falan yoktur. Saraylarından Haydarağa Sarayı, denize bakan güzel bir saraydır.

Silivri'nin varoşu: Deniz kenarında, onyedi mahalleli, 1600 bağlı-bahçeli haneli güzel bir şehir olup, İstanbul'un bir mahallesi de-

(26) 114.073.850 akçe.

mektir. Yenvan tarihinde anlatıldığına göre Silivri, İstanbul kalesinin bir köşesi olup, hâlâ İstanbul'dan buraya gelinceye kadar kale duvarlarının kalıntıları görülmektedir. Eski İstanbul surunun bir köşesi de Karadeniz sahilinde Terkos Kalesi imiş. Silivri ile Terkos Kalesi'nin arası onbir saat olup, oradan Silivri Kalesi'ne gelinceye kadar yedi kat kale duvarı, yedi kat hendek hisarı hâlâ binlerce yerde burc ve kuleleriyle görülmektedir. Diğer bir köşesi de Karadeniz boğazının Rumeli sahilinde Yoros kalesi imiş. Oradan Tarabya, Yeniköy, Rumelihisarı, Ortaköy ve Beşiktaş'tan geçerek Tophâne'deki Kurşunlumahzen burnuna gelinceye dek kale duvarı imiş. Meyyit iskelesinden Kasımpaşa, Hasköy, Südlice ve Eyüb'e varıncaya kadar olan yerler körfez içi olup, Sarayburnu ile Kurşunlumahzen burnu ve Kızkulesinde büyük toplar varmış. Hiçbir tarafta korku ve endişe olmadığından, buralarda kale duvarı yokmuş. Yedikule'den deniz kenarı ile yine tâ Silivri'ye gelinceye kadar kale duvarı varmış. Bu hesap üzere, o asırda şimdiki İstanbul Kalesi iç kale gibi imiş. Sonra Rumeli'nden düşmanlar hücum ederek bu surları yerle bir etmişlerdir. Sadede gelelim :

Silivri'de onsekiz mihrab ibadet yeri vardır: Kara Pirîpaşa Camii: Bir minareli olup büyük avlusu vardır. İsmi Ulucami'dir. Yaptıran, Birinci Selim Han'ın vezirlerinden ve Hazret-i Ebâ Bekir'in (R.A.) soyundandır. Cemaati çok olur. Dış avlusunun mihrab sofası üzerindeki balgamî sütunlar hiçbir yerde yoktur. İmareti, medresesi, dârü't-ta'lim ve çocuk mektebi olup, bütün bu çeşit binalar renkli kurşun ile örtülüdür. Bunun dışındaki câmiler hakkında bilgim yoktur. Küçük ve büyük onaltı aded düzenli hanı vardır ki, hepsi kırmızı kiremit ile örtülüdür. Bunlardan Kassamçelebi Hanı'nın çarşısı vardır. İşlek yerde olduğundan, en kazançlı esnafı nalbandcıdır. Buranın sahibi Kassam Çelebi de Kara Pirî Paşa soyundandır. İki aded hamamı vardır. Biri Pirî Paşa'nın olup, havası ve suyu gayet hoştur. Burada hünkâr bahçesi olup, bostancıları ve bahçıvanı vardır. Şehrin güzel binaları hep sahilde olup, pencereleri kıbleye bakar. Kat kat şahnişinli mükemmel sarayları vardır. Doğu tarafı bağlık olup, kalesinin dibinde değirmenleri ve şehrin batısında Çorlu yolu üzerinde Süleyman Han'ın otuzüç gözlü uzun bir köprüsü vardır. Gerçi alçakça bir köprü olup kemerleri eskicedir, fakat tam yerinde yaptırılmıştır. Bu köprü başında, şehir tarafında Sa'di Baba ziyaret yeri bulunur. Bektâşi tekkesi içinde medfun olup, kendileri de Bektâşî fukaralarındandır. Vezir Haydar Ağazâde, bu köprü başındaki tekke içinde Sa'di Baba yanında yatar. Osmanoğul-

ları'nın önemli mevkilerinden yeniçeri ağalığı, Bağdad ve Mısır kaptanlığı ve kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. En son kendisine Silistre eyâleti ihsan olunmuş ve oraya giderken Boynueğri Mehmed Paşa onu bu Silivri'de öldürterek kellesini devlete göndermiştir. Ölüsü de buraya gömülmüştür. Buradan kalkıp batıya doğru gidip, köylerden geçerek Çorlu Kalesi'ne geldik.

Eski Çorlu Kalesi : Madyanoğlu Yanko'nun yaptırdığını söylerler. İlk olarak 720 tarihinde, Edirne fâtihi Hüdâvendigâr Gâzi tarafından fethedilmiştir. Kalesini yerle bir ederek gitmiş ise de, kendileri Kosova'da şehid olduktan sonra kâfirler yeniden ele geçirip yapmışlardır. Sonra Yıldırım Bayezid Han fethederek bütün kapı ve duvarlarını yıkmıştır. Hâlâ kalıntıları Çorlu'nun kuzey kısmında görülmektedir. Ondan sonra da Eb'ülfeth Sultan Mehmed Han fethetmiştir. Edirne hâkimi hükmünde yüzelli akçelik kazadır. Nahiyeleri otuz parça köyden ibarettir. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, yeniçeri kulluğu ve yasakçıları vardır. Sefer olduğunda, ülke halkına bir çeşit oran derler. Bu Çorlu'ya oran olanı da bey diye çağırırlar. Üçbin kadar kiremit örtülü, iki katlı, tahta ve kâgir evleri vardır. Onbeş mahalle Müslüman ve onbeş mahallesi de keferedir. İslâm mahalleleri: Arabacıbaşı mahallesi, Muslihiddinefendi mahallesi, Keçecizâde mahallesi, Abbaszâde mahallesi, Karacaahmed Sultan mahallesi, Burhanzâde mahallesi, Hisar mahallesi, Elhâc-Ganî mahallesi, Mustafendi mahallesi, Odunpazarı mahallesi. Meşhurları bunlardır. Her mahallede bir mescid vardır. Fakat ancak üç yerde cuma namazı kılınır. Cemaati çok olan camileri vardır. Arabacıbaşı mahallesi camii kiremitlidir. Eskicami kurşunsuzdur, imâreti vardır. İmâretcamii, Sultan Süleyman Han'ındır; yüksek kubbesi, güzel avlusu, kıble kapısı tarafında yan sofası ve bir minaresi olan aydınlık bir camidir. Kıble kapısı üzerinde yazılı tarihi şudur :

«Şeh Süleymân-ı sâhibü'l- hayrât,
Kıldı bu câmi-i şerîfi binâ.
Fikr kerdem ki gûymuş târih,
Koned ân vakt in sadâ peydâ.
Hâtıf-ı gayb goft târîheş,
Kad büniye ma'beden lihubbi Hüdâ» Sene 928.

Bu cami kapısından içeri girerken sol tarafta, duvarda Celî yazı ile yazılmış tamir tarihi de şudur :

«Dua idüb Eşiri didi târih,
Şükrü hâbe cami oldu ma'mûr.» Sene 1006.

Çarşı içindeki Ebu'l-Feth Câmii kiremitlidir. Oniki aded ders yeri vardır. Amma İmaretcamii yakınında bulunan Süleyman Han'ın Kurşunlu Medresesi de güzeldir. Öğrencisi ve öğretmenleri, vakıf tarafından oda ücreti, et, mum ve diğer görev paralarını muntazam alırlar. Yirmi aded ebced okunan sıbyan mektebi vardır. İki imâreti olup, bütün misafirlere günde iki defa yemek verilir. Çeşmeleri çoktur. Yaylak yerde olduğundan, bütün hükümdarlar bu şehrin halkının su sıkıntısını gidermek için hesapsız para harcayıp şehirde kuyu gibi sarnıçlar kazdırmışlardır. Onlardan at dolapları ile sular çekilip, çeşmelere taksim olunarak dağılır.

Meşhur çeşmeleri: Eski bir çeşme olan Süleymanhan çeşmesinin tarihi şudur:

«Şeh Süleyman sâhibü'l- hayrât,
Mâlike'l- bahr ve pâdişah-ı ber.
Hak Te'âlâ bihişte ide kabûl,
Geldi târihi Ecrühü-l-Kevser.» Sene 925.

Dâyekadın çeşmesi: Üç aded akar suyu vardır. Kürd Seferağa çeşmesi, İmâret çeşmesi, kefere mahallesindeki Acıçeşme, İmâret Hanı yanındaki Dördüncü Murad Han'ın ruznâmçecisi İbrahim-efendi çeşmesi, çarşı içinde kul kethüdâsı Süleymanağa çeşmesi ve diğerleri.

Tekkeleri: Abdi Halife tekkesi, Karacaahmet Sultan tekkesi, Davuddede tekkesi, bunlar meşhur tevhid ehli yerleridir. Onsekiz aded büyük hanı vardır. Çünkü gayet işlek bir şehirdir. Haftada iki kere büyük pazarı olup, insan deryası kesilir. Hanları tamamen düzenli ve güzeldir. Dört hanı baştanbaşa kurşunludur. Çarşı başında Ahmedefendi Hanı, Takyecizâde Hanı, Hızırağa yolunda Odabaşı Hanı, Yumurcakzâde Hanı, Akçakoylukoğlu Hanı, Osmandede Hanı, Davudzâde Hanı, Hidâyetullahçelebi Hanı, Katırnalbandı Mustafa Beşe Hanı, Kızılbaşzâde Hanı, Hüsamdede Hanı meşhurlarıdır. İki hamamı vardır. Birincisi Dâyehatun hamamıdır ki havası hoş ve çifte hamamdır, amma suyu çoraktır. İkincisi İmaret hamamıdır ki, Süleyman Han'ındır. Bu da çiftedir. Bundan başka yirmialtı kadar soylu kimselerin hamamları vardır. Ayânından Şemsizâde Çelebi, Alîmizâde Efendiler. Gayri Efendi, Bâli Efendi, Serdar Ali Beşe, Arabacızâdeler meşhurlarıdır. Altıyüz dükkân vardır. Bedestanı

yoktur. Her türlü sanatkârı olup, birçokları hanlarda olduklarından hanların çoğu birer bedestan kesilmişlerdir. Her çeşit kıymetli eşya bulunur. Fakat çarşısının güzel kısmı geniş bir cadde tarafına düşüp, üzerleri örtülü ve yolları beyaz taşlarla döşenmiştir. Bakkallar çarşısı bir semttedir. Velhasıl sınıf sınıf çarşılara ayrılmış olduğundan, birbirlerine rağmen çarşıyı canlandırırlar. Havası gayet hoştur. Bağları var ise de üzümü makbul değildir. Peyniri Rum, Arap ve Acem'de meşhurdur. Hattâ hurdece Çorlu peyniri, dil peyniri, Kaşgaval peyniri; ne Kemah'ın katık peynirine, ne Midilli peynirine, ne de Şam karişesine benzer. Padişahlara ve başka yerlere hediye gider ki, Mısır'ın Halum peyniri onun yanında sanki Varna peyniridir. Zira Çorlu sahralarında, sürülerde yüz binlerce koyun vardır. Hepsi o vadi ve çayırların binlerce çeşit çiçeklerinden otlayıp süt verirler. Bu şehrin halkı gayet nimetli kimselerdir. Binlerce koyuna sahiptirler. Bu şehrin kıblesinde deniz kenarında, Tekfurdağı bir konaktır. Kuzeyinde Kırkkilise de bir konaktır. Batısında Edirne dört konaktır. Etrafında gayet gelişmiş köyler vardır.

Çorlu'nun ziyaret yerleri: Köprücü semtinde Osmandede ziyareti: Bütün şehir halkı bu zata inanıp saygı duyduklarından, adaklarla gelip ziyaret ederler. El-Mevlâ Bihişti Efendi: Vize şehrindendir. Kabre erdi, Bihişt'e vardı. Çorlu'da zaviye sahasında defnolunmuştur. Kabir taşına «Kad intekale'l-merhum...» diye, kendi yazılariyle vefatlarından altı gün önce tarihini yazmışlardı. Eserleri çoktur. El-Mevlâ Uzun Bali Efendi: İmâret müderrisi iken vefat etmiş ve medrese yanında geniş cadde üzere defnolunmuş. Bilgin, faziletli, eser sahibi, hadis ilminde eşi olmayan bir zât imiş.

Bu şehri tamamen seyredip, oradan batıya doğru ilerledik. Sur kenarında Virankale yakınında kefere mahallesindeki taş köprüden geçerek Avlanbeyi köyüne, oradan altı saatte Duhankarışdıran köyüne geldik. Yüz hâneli, bir camili ve bir hanlı mâmur köydür. Çorlu ve Burgaz arası kış günleri tam altı saatlik büyük bir menzildir. Kışın burası fazlası ile çamur ve bataklık olur. Buradan yine batıya giderek Burgaz şehrine vardık.

Burgaz Kalesi: Bu kaleyi Ayderun (?) kralı yaptırmış, Yanko oğlu Alina adlı krala hibe etmiştir. O zaman o kadar ma'mur olmuştur ki, Alina bazen İstanbul'da tekfur sarayında oturur, bazen Burgaz'da kışlayıp baharda Istıranca dağlarına yaylağa çıkardı. Hâlâ eski gelişmişliğinin kalıntıları görülmektedir. Sultan İkinci Selim Han'ın Sokullulu meşhur Mehmed Paşası bu şehri geliştirince, eski

yapısını yıktırmıştır. İlk fethedicisi, 720 tarihinde Gâzi Hüdavendigâr'dır. Fethinde ziyâdesi ile güçlük çektiğinden, «Bre gaziler! Şu Burgaz'ı fethedip yıkalım» demiş ve fetihten sonra temelinden yıkmıştır. Yer yer yüzlerce yerde kalıntılara raslanmaktadır. Kırkkilise sancağı toprağında Sokullu Mehmed Paşa vakfıdır. İkiyüzelli askerle mütevellisi hâkimdir. Yüzelli akçelik kazadır. Geniş sahrada yediyüz hâneli, bağlı, bahçeli, evlerinin üzeri kırmızı kiremitle örtülü olup, gelişmiş bir şehirdir. Altı mahalle, beş mihrabdır. Üç camiinde cuma namazı kılınır. Sokullu Mehmedpaşa Camii: Yapıcısı; Süleyman Han, İkinci Selim Han ve Murad Han'a kırk sene vezirlik etmiş ve ömrünü devlet hizmetinde geçirmiş, sonunda padişah dîvanında bir serhadli tarafından şehid edilmiştir. Katili onun vasiyeti ile kurtulmuştur. Bu değerli cami o âlim vezirin eseridir. Dil ile anlatılması güç ve kalem ile yazılması imkânsızdır. Fakat gücümüzün yettiği kadar, denizden katre ve güneşten zerre olarak yazalım :

Şehrin içinde, cemaati bol. gezinti ve dinlenme yeri gibi bir ibadethânedir. Dışı mermerli, avlusu ve havuzu fıskiye ve şadırvanlı olup, yüzlerce çınar, servi, ardıç ve kestane gibi mübârek ağaçlarla gölgelenmiştir. Bütün gelen gidenler ve Müslüman cemaat onda ibadet edip, Allah'a hamd ederler. Yaz ve kışta bu avluda yakıcı güneş etki etmez. Dört tarafı yan sofalar ve odalar üzere sütunlar, üstünde renkli ve tersine dönmüş kubbeler vardır. Osmanlı ülkesinde buna benzer bir vezir camii yoktur. Ancak İstanbul'da Ebâ Eyüb Ensârî'de Zâlpaşa Câmii ve Silivri kapısının iç kısmında Süleyman Han'ın veziri Tavaşi İbrahimpaşa Camii benzeyebilir. Bu câmi yine onlardan güzel, sanat eseri, şirin ve nurlu ibr camidir. Büyük kubbesinin etrafında kandil yakılacak tabakalar, müezzin mahfeli ve maksüreler vardır. Minber ve mihrabının dört tarafında olan pencerelerinin medhedilmesinde dil âcizdir. Bundaki görülmeye değer nakışlar, cam billur, necef ve moran cami içine ışık verince, etrafa nur saçar. Etrafında Yakut-i Musta'sımî, Abbas-ı mersî Şeyh Bayezidî, Abdullah Kırımî, Karahisarlı Ahmed, Hasan Çelebi ve Dede Mehmed Çelebi yazılariyle âyet-i kerimeler yazılıdır. Bunların her biri, ayrı değer taşıyan eserlerdir. Camiin ölçülü bir tabakası vardır ki, sanki ölçülü ve sihirli hilâldir. Yapının ustası bu işte bütün hünerini göstermiştir. Yapıcısı, Koca Mimar Sinan bin Abdülmenân ustadır. Kıble kapısı üzerinde şu tarih yazılıdır:

«Hâtıf-ı Kudsî didi tarihini,
Mescide'l-Aksâ ve beytü's-sâlihin.» Sene 946.

Ergene köprüsü başındaki cami dahi acaib bir cami olup, cemaati azdır. Bir medrese ve bir imareti vardır. Ay ve sene, sabah ve akşam, fakir ve zengine, genç ve ihtiyara bir sahan çorba, bir parça ekmek, her ocağa birer mum ve her at başına bir yem verilir. Nimeti boldur. Burada ihsan hususunda Müslüman ve Müslüman olmayan ayırd edilmez. Cuma geceleri bir sini pilav, yahni ve zerde bolca dağıtılır. Allah, dünya döndükçe devam ettirsin. Yedi aded çocuk mektebi vardır. Güzel bir de hamamı vardır. Çarşısında üçyüz kadar dükkânı olup bedestanı yok ise de, kıymetli malları çoktur. Burada, gülnar mevsiminde panayır kurulur. Burgaz'ın Sığırpazarı Rum ve Acem'de meşhurdur. Kırk gün kırk gece alışveriş yapılıp büyük kârlar sağlanır. Ergene nehri kenarında, tâ Sokullu Mehmedpaşa Köprüsü'ne varıncaya kadar, şehir tarafında bini aşkın küçük dükkânlardır. Zengin tüccarlar için kâgir dükkânları da vardır amma azdır. Bu pazar başındaki dokuz göz köprü, meşhur Koca Mimar Sinan'ın yapısıdır. Osmanlı ülkesinde yaptığı yetmiş aded büyük köprünün biri de budur. Bu pazardan elde edilen vergiyi mütevellisi toplayıp, köprünün harab olan yerlerine harcar. Şehrin havası hoş, bağ ve bahçeleri güzel, koyunu, kuzusu ve tereyağı meşhurdur.

Burgaz'ın kervansarayı: Büyük bir kapıdan girilen, kale gibi karşı karşıya yüzelli ocağı olan büyük bir handır. Avlusu, deve konulan yeri ve ahırı vardır ki, sadece ahırı üçbinden fazla hayvan alır. Kapıda devamlı olarak bekçileri bulunur. Akşam olunca, kapıda mehterhâne çalınıp kapı kapanır. Bekçiler vakıf olan kandilleri yakıp, kapı dibinde yatarlar. Eğer gece yarısı misafir gelirse, kapıyı açıp içeri alırlar. Hazır yemek getirirler. Amma dünya yıkılsa, içeriden dışarı bir kimse bırakmazlar. Vakıf şartı böyledir. Tâ bütün misafirler kalkınca, yine mehterhâne çalınıp herkes malından haberdâr olur. Hancılar, dellallar gibi: «Ey ümmet-i Muhammed! Malınız, canınız, atınız, donunuz tamam mıdır?» diye rica edip bağırırlar. Misafirler: «Hepsi tamamdır. Hak, hayır sahibine rahmet eyleye» dediklerinde, bunlar kapıları açıp kapı dibinde: «Yollarda gâfil gitmen, vakit kaybetmen, herkesi arkadaş etmen, yürün; Allah kolaylık getire» diye dua ve nasihatlar ederler. Herkes bir tarafa yol alır.

Bu hanın batısında, vezirler ve vekiller, ayân ve kibâr için avlusu, divan yeri, yüzelli odası, hamamı, kileri ve mutfağı olan büyük bir saray vardır ki, övülmesinde dil âciz kalır. Bu binanın hepsi Sokullu şehid Mehmed Paşa'nın olup, tamamen kâgirdir. Sarayın

demir kapısının kemeri üzerindeki beyaz mermerde, Karahisarlı'nın yazısı ile, şu tarih mısrâı yazılıdır: «Bu kârbân saraya gelen oldu hep revân».

Burgaz şehrinden kuzeye doğru giderek köyler içinden geçerken, Ergene nehrini atlarla geçtik. Ergene, önce Karadeniz sahilindeki Istıranca dağlarından çıkıp, Uzunhacılıköyü köprüsünden geçerek Burgaz civarından geçer. Sonra Edirne yakınında Ergene köprüsü denilen 174 gözlü köprüden geçer. Osmanlı ülkesinde böyle uzun bir köprü görmedik. Oradan aşağı Akdeniz'e karışır. Çok büyük bir nehir değildir. Fakat ilkbaharda dağların ve tepelerin karları sökün edince burası taşar. Coşkun, afacan bir nehir olur. Buradan ileri giderek eski Poloz kalesine geldik.

Eski Poloz Kalesi : Edirne tekfurunun akrabasından Poloz adlı bir râhibin burada bir kilisesi vardır. O sebeble kral buraya bir kale yaptırarak, adına Burgaz - Poloz demiştir. Sonra Edirne'den Hüdâvendigâr Gazi burayı kuşatarak fethinde güçlük çektiğinden, fetihten sonra yer yer kalenin burç ve kulelerini yıktırmıştır. Amma tamiri kolaydır. Havalesi yüksek bir tepenin üzerine doğudan batıya doğru uzanan, taştan yapılmış, bir kapılı bir kaledir. Biri gayet yüksek olup, çıkılmasında zorluk çekildiğinden kale içinde insanoğlundan kimse yoktur. Kırkkilise sancağı toprağında, Burgaz kazasına bağlı, aşağı kale altında, ikiyüz hâneli Bulgar köyüdür. Kayalık yer olduğundan, lezzetli ve sulu üzümü olur.

Buradan yine kuzeye giderek Fakirlerköyü'ne geldik. Burası Kırkkilise sancağı toprağında, bir dere içinde, bir hanlı, üçyüz hâneli Bulgar köyüdür. Burada, Padişah tarafından bir hünkâr haseki ağası ile şu emr-i şerif geldi: «Benim Melek lalam! Kul kethüdâsı Çelebiağa o taraflara kaçmıştır. Mutlaka ele geçirip, tutuklayıp devlet kapıma gönderesin». Haseki ağaya bir kese ücret verildi. Yine kuzeye doğru giderek Karapınar kalesine geldik. Burası Kırkkilise sancağında, ikiyüz hâneli Bulgar köyüdür. Amma gayet gelişmiş bir zeâmettir. Vezir Siyavuş Paşa büyük bir han yaptırarak şenlendirmiştir. Köyün içinden Ergene nehri geçer. Yine kuzeye giderek Sasalar köyüne geldik. Gâzi Hüdâvendigâr'ın Sasa Koca adında bir adamı burada yerleşmiş olduğundan, köye bu isim verilmiştir. 200 hânelidir. Boşnak Hasan Ağa burada kalarak dört köşe bir kule yaptırdığından, köyü eşkiya şerrinden korumuş ve Tatar Süleyman Ağa da bir han yaptırarak şenlendirmiştir. Bu dağlarda çeşit çeşit çiçekler ve otlar bulunduğundan bu köyde o kadar has ve beyaz bal

olur ki, Allah bilir, beyaz tülbentten ayırd edilmez. Yiyene asla hararet vermeyip, güzel kokusundan insanın dimağı kokulanır. Köyün imamı Ali Efendi, yetmiş senedir oruçlu, salih, dindar bir zattır. Yine kuzeye giderek Aydos kalesine geldik.

Aydos Kalesi: Bu kale, Yunanlılardan Aydos adında birinin yapısıdır. 814 tarihinde, Yıldırım Bayezid'in oğlu şehzâde Musâ Çelebi, Mehmed Bey vasıtası ile burayı fethettirmiştir. Kırkkilise'ye bağlı yüzelli akçelik kazâdır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Kalesi topraklı, sarı kil kayalı, yüksek bir tepenin üzerinde, beş köşeli, bir kapılı bir surdur. Amma içinde beş kişi yoktur. Varoşu bir dere kenarında olup, bin aded kiremit ile örtülüdür. Bağı, bahçesi olup bin hânelidir. Halkının Müslüman ve Müslüman olmayanı çoğunlukla Bulgardır. Beş mahalle ve beş mihrabdır. İçinden akan Cengiz deresi üzerindeki bir göz köprü başında bir minareli, kiremitle örtülü güzel bir camii vardır. Cemaati çok olur. Altı aded hanı, yüzelli aded dükkanı ve un değirmenleri vardır. Hâkimi, Silistre paşası voyvodasıdır. Havası gayet ağırdır. Kudretten ısınır, çorak bir suyu vardır. Hayır sahibinin biri etrafını kapatıp, güzel ve faydalı bir hamam yaptırmıştır. Suyu gayet faydalıdır. Bağlarının üzümü de beğenilir.

Yine kuzeye doğru Çengedağı'na çıkıp, balkanında göğe baş uzatmış yüksek ağaçlarla nice güzel manzaraları seyrettik. Kurdmahallesi adında bir Türk ve Bulgar köyünü geçerek Çenge kalesine geldik.

Çenge Kalesi: Yenvan tarihinde anlatıldığına göre, burasını Madyanoğlu Yanko yaptırmıştır. Çenge balkanının en üst tepesinde olan bu kaleye adam koyup, gelen giden tüccardan vergi alarak selâmetle geçirtirdi.

Sonra 814 tarihinde, Musa Çelebi fethedip kalesini harab etmiştir. Hâlâ nice yerde, orman içinde burç ve kuleleri görülür. Eşkiya yatağı ve haydut durağıdır. Burada asıl büyük bina odur ki, bu kale duvarı batıya doğru Kızan, Sıbka, Toruva, Korudan ve Yeleve balkanlarına, hâsılı on konaklık yerde olan Alacahisar balkanlarına varınca geniş hendek olup, Dobruca kralı tarafından Solkat yani Tatar kavmi geçmesin diye yapılmıştır. Nice kere bu balkanları aşar iken, bu duvarlara rast gelip hayrette kaldık. Çenge'nin doğu tarafında bu duvar tâ Suculu ve Koparan balkanları içine kadar varır. Karadeniz sahilinde, Varna kalesi karşısında, Galata burnunda, elli mil deniz içeri yapılmış duvar ile birleşir. Günler geçtikçe de-

niz içinde olan rasif yıkılmış olup, deniz dibinde temelleri görülmektedir. Karadeniz denizcileri o rasifden korkup alarka ile geçerler. Acaib bir insan eseridir! Çenge balkanında bu halleri seyredip, aşağı doğru inerek Çenge köyüne geldik. Yüz aded burya örtülü evli Bulgar köyüdür. Halkı muaf ve müsellem olup, ancak balkan içinde derbend davulu çalıp etrafı korumakla görevlidirler. Bu köyde Pravadili Hacı Ahmed, bir büyük han yaptırmıştır.

Buradan geçerek iki saatte Yeniköy kasabasına geldik. Geniş, verimli, bağlı, bahçeli köylerin ortasında, Kama nehri kenarında altıyüz aded kadar kiremit ve saz ile örtülü evleri olup, halkı Türk ve Bulgardır. Bir minareli bir camii vardır. Üzeri kiremit ile örtülüdür. Bir hanı, yirmi aded dükkânı olup, haftada bir büyük pazar kurulur. Burada İstanbul'dan ulak gelip paşaya: «Elbette Özü kalesi muhafazasına gidesin» diye emr-i şerifler getirdi. Yeniçeriocağından Çelebi kethüdâya eyâlet ihsan olunup, ılgar ile yerine giderken firar etti. Defterdarzâde Mehmed Paşa Mora valiliğine giderken, kul kethüdâsının öldürülmesine görevli olarak Rumeli'nde Gümülcüne yakınında yetişip Anadoluhisarlı Ustazâde Ahmed Çelebi eli ile şehid ettiği ve nâşını Gümülcüne mezarlığına defnederek kellesini devlet kapısına gönderdiği haberi geldiğinde, Melek Ahmed Paşa efendimiz hayli ağladı.

Yeniköy'den kalkıp, yine çalılıklar içinden Kamçı nehrini ahşap köprüden geçtik. Bu nehir Kazan dağlarından, Şıbka balkanlarından, Kızanlık ensesindeki Kırova dağlarından toplanıp, buradan geçerek Köprülüye varır. Ağaç köprüden başka geçit vermez bir nehir olarak Varna kalesi ile Galata burnu arasında denize dökülür. Bir hayat suyudur. Kışın, Karadeniz gemileri içinde kışlarlar. Bu nehri Yeniköy dibinde geçip, şenlikli köyleri geçerek Pravadi kalesine geldik.

Eski şehir Pravadi ve kalesi : İlk yapıcısı, Dobruca krallarından Helone'dir. Dobruca'nın merkezidir. Bütün Bulgaristan ve Yunanistan bu Helone'nin elinde idi. Hududları, Çenge balkanında adı geçen kale ve hendekten tâ Alacahisar'a kadar sürerdi. Tuna kenarında Tolca kalesinden Semendire topraklarına kadar hudud olup, aralarında Sofya sahrasından akan İsker nehrinin hudud olduğu yine Yenvan tarihinde anlatılır. Dobruca kralı daima Cengiz Han ve Tohtamış Han ile Akkerman'da, Kamerü'l-kamer sahrasında büyük savaşlar edip İstanbul tekfurunun üzerine Tatarı geçirmeyerek engel olduğu için, adına Dobra yani iyi kral demişlerdir. Sonra 814 tarihinde, Musa Çelebi burayı Gazi Mihalzâde Mehmed Bey'in yardı-

mı ile ele geçirmiştir. Mehmed Bey, Plevne'de medfundur. Süleyman Han kaydı üzere Özü eyâleti valisi hükmünde olup voyvodası zâbitidir. 150 akçe pâyesiyle şerif kazâ olup, devlet kapısında bütün nakibüleşrâflara arpalık olarak nâibi hükmeder. Nahiyeleri ma'mur ve şenlikli olup kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, ayân ve eşrâfı, askerî sınıfları çoktur. Şeyhülislâmı, nakibi, şehir nâibi, muhtesibi ve bâc memuru vardır.

Pravadi Kalesi : Kalesi şehrin doğu tarafında, yalçın, kesme duvar gibi bir kaya üzerinde, acaib ve garip bir şekilde yapılmıştır. Duvarı cilâlı ve yontulmuş taşlarla yapılmıştır. Dört tarafı cehenneme benzeyen gayyâ dereleri olduğundan hendeği yoktur. Batıya açılan iki kat demir kapısı vardır ki, sadece bu tarafta on zira kadar enli ve uzun kesme kaya hendeği vardır. Bu tarafa bakan kuleleri gayet sağlamdır. Kalenin hiçbir taraftan havalesi olmadığından, ele geçirilmesi aslâ mümkün değildir. Kale içinde bir mescid, erzak ambarları, dizdar, imam ve müezzin evleri vardır. Dizdarı, on aded neferi, yeteri kadar şâhî topları olup, burç ve kuleleri de dahil, çevresinin uzunluğu yediyüz adımdır. Kıbleden kuzeye doğru olup, kapısından kıbleye uzunluğu ikiyüz ve eni elli adımdır. Gayet amansız kaleciktir. İçinde büyük bir su kuyusu var ki, derinliği tam yüz kulaçtır. İçine taş atsan, yankısı insana korku verir.

Garip bir görünüm : Bu kale öyle bir yüksek dağın tepesindedir ki, her an tepesinden mavi bulut eksik olmaz. Bu yüksek dağın çıkıntı kayalarında, gemiler bağlamak için adam oyluğu kalınlığında demir halkalar vardır. Yüzlerce seneden beri kullanılmış olduğu, çok fazla aşındığından belli olur. Kayalarında, gemilerin başı dokuna dokuna meydana gelmiş küpeşte yerleri görülür. Pravadi'de gayet yaşlı bir kâfir vardı. Çok bilgili idi. Şöyle anlattı:

«Tarihlerimizde öyle yazar ki, İskender Zülkarneyn Karadeniz boğazını kesmezden önce, Eski Heybat ile Özü, Kamerü'l-kamer, Tamışvar, Gülle, Salanta, Geçkemid, Peşte, Başka ve Laçka sahraları hep Karadeniz idi. Bu Pravadi kayası da gelişmiş bir liman olduğundan, gemiler bağlanırdı».

Hakikattir. Zira Heyhat sahrası ile Budin tarafındaki Salanta sahrasını gezip kumluklar içinde deniz hayvanlarından midye, istiridye ve manklaböceği kabukları buldum.

Güzel Pravadi şehri : İki yalçın kayanın arasında bir kayadan bir kayaya uzanan geniş bir dere içinde, çimenlik, düz yerde, kıbleden kuzeye 2000 adım uzunluğunda eşsiz bir şehirdir. Ortasından

dere akar. Yedi yerden taş köprü ile geçilir. Şehrin yarısı ile çarşı ve pazarının gelişmiş kısmı, kale kayalarının eteğinde kurulmuştur. Diğer yarısı kayalar altında olup yüksek saraydır. Bağlı, bahçeli evlerdir. Saraylarının meşhurları: Nalbant Aliağa sarayı, Şâtır Ahmetağa sarayı, Nâib Hasanefendi, İsmailefendi, kethüdâ yeri Yusufağa, Çengellizâde Halilağa, Elhac Ali ve Kavafzâde saraylarıdır.

Şehrin binaları ve eserleri kâgir ve sağlam olup, kızıl kiremit ile örtülüdür. Halkı zengin ve huzurludur. Şehir halkı misafir ve yolcularına verdikleri ziyafetlerinde nefis, güzel yemekler ve dünyaca beğenilen renkli hoşaflar ikram ederler. Garip ve fukara seven kimselerdir. Gerçi halk ağzında gaddar halkı vardır derler amma, bütün köy halkını örfî yüklerden kurtarıp kimseye çiğnetmezler. On aded ebced okuyan çocuk mektebi vardır. Eskiden şehrin kuzey tarafında bağlar ve bahçeler kenarında Bektâşî tekkeleri varmış. Görenler, «Dünyada benzeri yok idi» diye anlatırlar. Sultan Ahmed Han zamanında vezir Nazif Paşa yıktırmıştır. Hâlâ kalıntıları durmaktadır. Amma imar olunan Kastamonulu Şaban Efendi halifelerinden Yeniçeri Pîriefendi Tekkesi büyük tekkedir. Şeyhi Pîri Efendi, ilâhî aşk ile kendinden geçmiş bir hak bilginidir. Aşıkâne ve tasavvufâne nice ilâhi beyitleri olup, aşıkların dilinde oniki makam üzere söylenir.

Hamamlarından kazancılar içindeki hamamın havası ve suyu hoş, bakıcıları iyidir. Şâtır Ahmed sarayı yanındaki yüksek hamam da öyledir. Bundan başka, vilâyet âyanının söylediklerine göre yetmiş aded hamam vardır.

Çarşı ve pazarı: Hepsi altıyüz dükkândır. Kavaflarla saraç ve kuyumcular çarşısı güzeldir. Bedestanı dahi işlektir. Kahvehâneleri zarif dervişler yeridir. Haftada bir kere bu şehir içinde büyük pazar olup, yirmi-otuz bin kişi, Dizdar köyünden, Güyer köyünden, Çenk'den ve diğer köylerden toplanır. Zevkle seyredilir.

Bu şehrin suyu ve havası mutedildir. Sulu üzümü makbuldur. Halkın hepsi tüccardır. Latin halkı çok olup, ayrı bir mahalledir. Bir yahudi mahallesi, iki kilisesi vardır. Burada üç gün kaldık. Paşaya büyük ziyafetler verip, birer köle ve birer küheylân at hediye ettiler.

Allah'ın acaib ve garib sırrı: Pravadi kalesinin arkasında, yüksek dağlar arasında, hayat suyu olan bir pınar vardır. O pınar suyuna gürgen ağacı koysalar, bir iki günden sonra Allah'ın emri ile yeşil taş olur. Nice sanatkârlar gürgen ağacını çıkrıkta çevirip kâse,

fincan, güiban, hançer kabzası gibi şeyler yaptırıp bu pınara koyarlar. Üç günden sonra kâse ve fincan yeşil zümrüd gibi olur, derler. Çengelîzâde ve Naib Hüseyin Efendi: «Biz tecrübe ettik. Allah'ın emri ile gürgen ağacı taş oldu» diyerek şâhid oldular. Ben inanmayıp hayli münâkaşa ettim. Hemen nâib Hüseyin Efendi hiddetlenerek, kalkıp masasını açarak bir parça taş getirdi. Gürgen ağacından bıçakla kesip, bıçak yerlerini ve budak yerlerini gösterdi. Elime alıp gördüm ki, gürgen hakikaten gayet sert taş olmuş! (İnnallahe âlâ külli şey'in kadir.)

Diğer bir sır: Yine bu Pravadi dağlarında, şehre yakın bir yerde Yediler ziyâretgâhı vardır. Rumeli diyarında meşhur olup, herkes tarafından ziyaret edilir. Ancak Osmanoğullarından Orhan Gâzi'nin oğlu Süleyman Paşa ile ilk olarak Kapıdağı'ndan Rum'a geçen Ece Ya'kub, Kara Mürsel, Koca Ece, Kara Hoca ve diğer sırdaş ve kardeşler Rumeli'nde zabt ede ede, kılıç vura vura bu Pravadi'ye gelip şehid olduklarında, Ece Ya'kub bu yedi şehidin başları ve ayakları ucuna kabirleri kaybolmasın diye «Bismillah» ile taş yerine birer ağaç dalı diker. Allah'ın emri ile bu kuru ağaç dallarının uçları yeşerir. Sıra ile dikilmiş büyük ağaçlardır ki, göğe yükselmişlerdir. Beş mezarın baş ve ayak üzerlerinde on ağaç eder. Allah'ın emri ile, o on aded ağaç, dal ve budakları ile taş olmuşlar. Hâlâ o taşlardan kazıyıp içenler, kusa kusa aslâ safra ve balgamları kalmayıp ateşli hummadan kurtulurlar. Birinci mezarı kazıyıp gözüne sürenin, gözü görmez ise kuvvetli görür ve ağrısı kalmaz. İkinci kabrin taşlarını kazıyıp yalasa, cüzzam hastalığından kurtulur. Dördüncü kabrin taşlarını yedi sabah yalasa, yaralardan kurtulur. Ben buraları gidip gördüm. Hem, doğru kimseler ve vilâyet âyânından nice kimseler: «Bizler nice kere ziyaret edip nice adamların şifa bulduğunu biliriz» diye söylediler. Buradaki meşhur Sarı Saltuk vak'ası daha önce anlatılmıştır.

Bu şehri gezip görerek, yine askerlerle batıya doğru gidip Medre köyüne geldik. Pravadi kazasında gelişmiş bir köydür. Buradan da kuzeye giderek Alaybeyi köyüne geldik. Silistre alaybeyinin mamur Çatak köyüdür. Yine kuzeye giderek Eminpaşa Kalesi'nde menzil aldık. Oradan kalkarak Şumnu şehri ve kalesine geldik.

Şumnu şehri ve kalesi: Yıldırım Bayezid Han zamanında vezir Ali Paşa, kaleyi fethederken çok güçlük çektiğinden, Bulgarlardan alınca adını Şumnu koymuştur. Kalenin yapıcısı malumum değil-

dir. Kalesi şehrin dışında, topraklı bir tepe üzerinde, dört köşe olup çevresi yıkılmış, içi ve dışı harab olmaya yüz tutmuş bir surdur. Amma aşağı şehir ma'murdur. Süleyman Han kanunu üzere Özü eyâletinde, İnebolu sancağı hududunda subaşılık ve üçyüz akçe pâyesiyle şerif kazâdır. Kâlî Emir adında bir mahkeme nâibi var idi ki değerli, faziletli, eşsiz bir zât olup bütün halk ondan memnun ve hoşnud idi. Sadat-ı kiram ve sahte peygamber soyluları çok olup, «Laane'd-dâhil ve'l-hâric» hadisi şerîfiyle lâneti kabul edip, Kalmuk Tatarı gözlü, yılan zehiri sözlü, nursuz yüzlü emirleri var. Hattâ biri Melek Ahmed Paşa'nın huzuruna bir dava için gelip, aşırı derece feryad ve figân ile: «Ceddim rufuçün (ruhu için) bu ev benim baba ve dedelerimden kalmıştır» diye ceddine yemin ederek, vakıf olan hana miras malımdır deyip feryad ile divanı kapattı. Ganâî Efendi: «Adam, sen yeni emir olmuşa benzersin. Zira sahtekârlığa başladın» dediğinde, sahtekâr: «Behey efendi! Sultan Osman Hotin seferinde buradan geçerken nakîbüleşraf kölesi efendiden, üçyüz kile arpa verip, emir kapısına çıkarak onbir kişi şecere aldık. Onbir kişiden yedi kişi kaldı. Hani benim gibi eski emir!» dedi. Paşa: «Ya öbür emir yoldaşların nerdedir? Onları nerede bulalım?» diye sorunca, «İşte bunlardır» deyip beş kişi gösterdi. Beşiyle beraber kendisini de söyletmeyip hapsettiler. Evlerini basıp sahte şecerelerini getirerek başlarından sarıklarını aldılar. Şehir halkından durumları sorulduğunda, anlattıkları üzere sahtekârlıkları isbat olundu. Yedişer yıllık örfî tekâlüf vermek üzere akraba ve yakınları ile 47 kişi mahkum olup, şer'î sicile reâya kaydolundular. İşte bu şekil sahtekârları çoktur. Allah ıslah ede. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesibi, bacdârı ve şehir kethüdâsı vardır. Şehir on mahalle olup, 2000 kadar bağ ve bahçeli evi vardır. Evlerin dört tarafı yüksek dağlarla çevrili olup, çoğu tahta örtülü ve tahta ile çevrilidir. Hepsi on mihrabı vardır. Çarşı içindeki cami meşhurdur. Köprü başında bir tekkesi, bir hanı, yanında bir camii, 300 aded dükkânı vardır. Yedi aded sıbyan mektebi vardır ki vakfı kuvvetlidir. Halkın hepsi tüccar olup çuka giyerler. Kadınları yassı başlıdırlar. Beyaz tülbent bürünüp, beyaz şeyh Abbâsî ferace giyerler. Halbuki in'am sahibi kadınlar olsalar, çuka giymeleri gerekir. Meyvelerinden üzümü ve kavunu meşhurdur. Şehir halkı tamamen tevhid sahibi, garip dostu, keremli kimselerdir. Gelen gidene ikramları boldur.

Buradan hareketle yine kuzeye gidip, Durhancı köyüne geldik. Müslüman köyü olup zeâmettir. Buradan da kuzeye doğru gidip, Hezargrad şehrine geldik.

Hezargrad şehri : Eski zamanda o kadar gelişkin değil imiş. Süleyman Han asrında makbul iken maktul ve şehid olan İbrahim Paşa, bu şehrin halkından olduğu için geliştirmiştir. Halen Niğbolu sancağı voyvodalık olup üçyüz akçe pâyeli kazâdır. Kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, müftüsü, nakibi, muhtesibi, bacdârı ve şehir kethüdâsı vardır. On mahalledir. Binyediyüz kadar bağlı, bahçeli, hayat sulu evleri vardır. Çoğu tahta ve kiremit ile örtülü, seyrek seyrek evlerdir. Onyedi mihrabdır. İbrahimpaşa Camii gibi bir sanat eseri, Rumeli'nde başka yerde yoktur. Yüksek kubbeleri olup, içi de gayet işlemelidir. Benzeri ancak İstanbul'daki Rüstempaşa Camii ola. Yuvarlak bir minaresi, avlusu, şadırvanı, imareti, bir medresesi, dârü'l-kur'ası, sıbyan mektebi ve bir hamamı vardır ki, hep maktül İbrahim Paşa'nın hayırlarıdır. Debbağhânedeki Müteveffa Mehmedpaşa Camii eskidir. Bey Camii de eskidir. Oniki hanı vardır. Kurşunlu Han, İbrahim Paşa'nındır. Üçyüz kadar dükkân vardır ki, çoğu yine İbrahim Paşa vakfıdır. Büyük vakıftır. Tekkesi mamurdur. Halkı hep dindar ve fakir seven kimselerdir. Ayânı, büyükleri ve bilginleri de vardır.

Acâib hikmet : Amâ Mehmet Efendi adında bir aziz var ki, anadan doğma kör olduğu halde usta bir saatçidir. Odasında oturup, sağını ve solunu bütün aletleri ile süsler. Çekici, körüğü, maşası, kerpeteni, çiftesi, eğeleri, hâsılı bütün aletleri yerli yerinde durur. Bir kimsenin saati kırılsa, eline alır almaz bir kere koklar, sonra içini açıp yoklar. Dizi üzerine sarı renkli bir meşin koyup, saatlerin armudî, rakkas, baskı, tulumba ve zemberek gibi iç âletlerini ayrı ayrı koyar. Eğri yerleri doğrultur. Bozuk olan kısımları tamir eder. Gereği gibi tamamlayıp sahibine verir. Benim kısa aklımı perişan eden şudur ki, anadan doğma kör olan kimse nasıl saatçi ola! Allah'ın hayret verici ihsânıdır. Kendisi dost, cömert, ikramı bol, hoşsohbet bir candır. Bu şehir halkının dahi ikramları bol olup, zaten ucukluk, zengin yerdir. Debbağhânesinde işlenmiş derisi, bağlarında sulu üzümü makbuldur.

Ziyaret yerleri : El-mevlâ Ahmed bin Hüsameddin eş - şehîr Melâhık Efendi: Siroz şehrinden değerli bir zattır. Hezargrad şehri kendilerine arpalık olarak verilmiş olup, burada vefat etmişlerdir. Hezargrad içinde, İbrahimpaşa Camii kabristanında defnolunmuştur. Bütün ilimleri bilir, mevlâna bir kimse idi (Allah rahmet eyleye).

Bu şehirden kalkıp batıya doğru, köylerden geçerek Kuyucuk köyüne geldik. Hezargrad nahiyesinde Müslüman köyüdür. Buradan

da yine batıya giderek Otova köyüne geldik. Burası da Müslüman köyüdür. Yine batıya giderek Kadıköyü'ne geldik. Ruscuk kazasında bin hâneli, gelişmiş bir köydür. İbrahim Han'ın veziri Civan Kapıcıbaşı'nın vakfıdır. Subaşı idaresindedir. Başka kimse karışamaz. Hattâ, halktan bir atlı adam giremez. Yani bütün örfî tekâlüften af olunmuş Bulgar köyüdür. Buradan da batıya giderek eski bender Ruscuk'a geldik.

Eski bender ve büyük iskele Ruscuk : Hicretin yetmişsekseninci senelerine doğru, Niğbolu ve Eflâk kralı olan Uruscuk adlı kral tarafından kurulmuştur. Bu kral, Dobruca kralına üstün gelmeye yeltenmişti. Sonunda kral bu kale altında, buz üstünde ilerlerken buz kırılmış ve kral, Tuna nehrinde boğulmuştur. Bunu geniş olarak Yenvan tarihi pek güzel anlatmıştır. Sonra bu Ruscuk kalesini Dobruca kralı ele geçirmiştir. Yıldırım Bayezid Han buraları kuşatıp büyük fetihler yaparken, Eflâklılar kayıklarla Tuna üzerinden karşı tarafa kaçmak istemişler ve çoğu nehre dökülüp boğulmuşlardır. Timur olayı çıktığında, Eflâk ve Boğdan kralları fırsat bulup Tuna'nın beri tarafında ne kadar sağlam kale varsa ele geçirmişlerdir. Çelebi Sultan Mehmed Han Anadolu'ya bağımsız padişah olunca, yer götürmez ordu ile gelip Ruscuk'u geri almıştır. Bu Ruscuk kalesinden iki bin parça kayık ve donanma ile karşıya geçip yerleşmiş, büyük hendekler kazdırmış, Yerköyü kalesini yaptırmış ve bütün Eflâk ve Boğdan'ın isyancı başlarını yok ederek yeniden kral tayin etmiştir. Bu şehir, Süleyman Han kaydı üzere Silistre eyâletinde Niğbolu sancağına bağlı subaşılıktır. Üçyüz akçe pâye ile şerif kazâdır. Müftü, nâkib, sipah kethüdâ yeri, serdar, gümrük emini, muhtesib, şehir kethüdâsı, bacdâr, kale dizdarı ve kale askerleri vardır.

Ruscuk kalesi : Tuna kenarında alçak kayalı bir burun üzerinde, dört köşe, taş yapı, küçük bir kaledir. Etrafını Tuna çevirir. Doğuya, şehre açılan bir kat demir kapısı önünde kayadan kesme hendeği üzerinde tahta bir köprüsü vardır. Her gece bu zemberekli köprüyü kale neferleri kaldırıp kapıya siper ederler. Kale ada gibi kalır. Asla dayanağı yoktur. Çevresinin uzunluğu dokuzyüz adımdır. İçinde dizdar, imam, müezzin, kethüdâ evleri ile cephânelik, erzak anbarı, bir ibadet yeri, bir mehterhâne olup, kulesinden başka bina yoktur. Burç ve baroları gayet sağlam olup, üç tarafa ve karşı Yerköyü kalesine doğru bakan güzel balyemez topları ile usta topçuları vardır. Sultan Ahmed Han devrinde Tuna kaptanı Şakşâmî Paşa, elli parça fırkate ile Tuna üzerinde, Budin serhadlerinden Es-

tergon kalesine varıncaya kadar, b ıraları korumakta idi. Yine kış mevsiminde bu kale altında limana gelip gemilerini bağlamış. Halen kale dibinde büyük bir limandır.

Ruscuk şehrinin imâretleri : İkibin ikiyüz ahşap ve iki katlı evleri vardır. Hepsi tahta ile örtülüdür. Kiremitli ev yoktur. Büyük sarayları çoğunlukla Tuna sahilinde yapılmıştır. Bağlı, bahçeli hânedanlardır. Kıble tarafı, yokuş yukarı bağlı, bahçeli evlerdir. Üç kefere mahallesi vardır. Yahudisi yoktur. Sadece ticaret için gelip giderler. Camilerinden çarşı içindeki Rüstempaşa Camii ma'murdur. Mimâr Sinan Ağa merhumun usta ellerinin hüneridir. Medresesi falan yok ise de çocuk mektebi çoktur. Üç han, kale dibinde Tuna kenarında bir cami ve üçyüz aded dükkân vardır. Bedestânı yoktur. Halkının hepsi zengin tüccardır. Erkekleri güzel kumaşlar, kadınları yassıbaş ile beyaz şeyh Abbâsî ferâce giyerler. Bu şehir içinde haftada bir büyük pazar olur. Çarşı ortasındaki büyük meydanda insan denizi birikir. Şehir halkı, Ulah ve Boğdan lisanları ile Bulgarcayı güzel konuşurlar. Gayet cömert, garip dostu, zevk ehli kimselerdir ki, fakir ve zengine ikramları boldur. Zirâ zengin bir yerdir. On aded kavun bir penz'dir. Penz, Eflâk sikkesi olup bakır ve gümüşten yapılmıştır. Tuna kenarındaki bender ve şehirlerde geçerlidir. Diğer şehirlerde geçmez. On karpuz, bir kıyye ekmek, bir kıyye et birer penz'e olup, bir kıyye bal dört penz ve bir kıyye yağ on penzdir. Diğer mallar da bunlar gibidir. Bu beldenin batı tarafında Tuna nehrine karışan Lom nehri, güneyde Kızanlık dağlarından ve Torva Kofran ile Kaprova dağlarından gelir. Hayat suyu gibi bir sudur. Kırk-elli çeşit lezzetli balığı olur. Hattâ Tuna sahilinde oturan kimseler arasında bir kimse iri cüsseli olsa, «Lom suyunun balığı gibi şişmiş» derler. Ayân ve eşrafından Çavuşzâde Paşa, serdar Ali Beşe soylu kimselerdir.

Bu kaleyi gezip gördük. Paşa, kırk gün burada kalmayı emretti. Yüz parça kayıkla Tuna nehrinden karşıya geçip Yerköy kalesine geldik.

Çöl yani Yerköy kalesi : 816 tarihinde, Çelebi Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılmıştır. Özü eyâleti idaresinde hâs ve yüzelli akçelik ayrı bir kazadır. Nahiyeleri, kethüdâ yeri ve serdarı yoktur. Kalesi, Tuna kenarında düz, çimenlik bir yerde, dört köşe, beyaz yontulmuş taşlarla yapılmıştır. Şekli yuvarlak olup, çevresinin uzunluğu bin adımdır. İçinde Çelebi Sultan Mehmedhan Câmii, dizdarı, üçyüz neferi, mehtercileri, cephânesi, küçük ve büyük elli aded to-

pu vardır. Doğu tarafında demir bir kapısı olup, etrafındaki hendek Tuna suyu ile doludur. Kapı önünde zemberekli asma köprüsü, kaleden dışarı varoş etrafında da tabur hendeği vardır. Kapı önünde gelen gidenin dinlenmesi için tahta bir köşkü, Tuna kenarında ise büyük bir limanı vardır. Kale askerleri ile kaptanı, Tuna defterdarından aylıklarını alırlar. Bu kalenin doğusunda, yine Tuna sahilinde güzel bir varoş olup, bağlı-bahçeli ve tahta örtülü altıyüz kadar evi, bir hamamı, yetmiş-seksen kadar dükkânı vardır. Bütün reâyâsı Eflâklıdır. Son derece serhad bir yerdir. Eflâk kâfirlerinin isyan edip bu kaleyi kuşatmaları, sadece bizim zamanımızda on defa olmuştur. Burası gayet işlek bir işyeri olduğundan halkı zengindir. Bu cümleden olarak, Pirköy'lü Hasan Ağa'nın bin kese parası vardır. Paşa onun evinde misafir kaldı. Üç gün büyük ziyafetler verip, hergün birer at ve üçer kese hediye verdi. Hele o kadar bal ve yağ verdi ki anlatılamaz. Eflâk beyi dahi yedi araba güzel kumaş, yüz araba zahire, bir nakışlı ve cilâlı koçu araba hediye gönderdi ki, içinde seksen Eflâk kesesi vardı. Bir tavla çapkın beygir, bir tavla yorga at hediye gelip, diğer ağalara da yüz beygir hediye olundu. Bana da bir yorgo at verilmişti.

Ziyaret yerleri: Şeyh Üryan Mehmed Dede: Bu Yerköy'de dünyaya gelmiş, Mesnevî okuyan bir cihan seyyahı idi. Ruscuklu Kâtib Âmânî Çelebi: Ölümüne dair yazılan tarih: «Yerköy'ün kutbu vefat eyledi»dir. Yerköy kalesinin içinde gömülüdür.

Paşa burada bütün hediyeleri alıp, yine askeri ile ve kaptan gemileri ile top ve tüfek şenlikleri yapılarak karşı taraftaki Ruscuk kalesine geldi. Bana buyrultular verilerek, İnebolu müsellimi Erganili Ahmed Ağa'ya gidip hesabını görerek bekâya parayı almam emrolundu. Ruscuk'tan batıya doğru giderek, altı saatte Ablakova köyünde menzil aldık. Bir camii vardı. Gayet gelişmiş zeâmet köydür. Buradan dokuz saatte Ziştovi kalesine geldik.

Ziştovi kalesi: Hüdâvendigâr Gâzi, Rumeli fetihlerine başladığında, Ziştovi adındaki Eflâk hatmanı korkuya kapılıp bu kaleyi yaptırmıştır. Sonra, Sultan Bayezid-i Velî fethetmiştir. İnebolu sancağı toprağında voyvodalıktır. Yüzelli akçelik kazâdır. Kethüdâ yeri ve serdarı vardır. Kalesi Tuna nehri kenarında, yalçın bir kaya üzerinde, dört köşe bir heyulâdır. Çevre uzunluğu mâlumum değildir. Doğuya açılan bir kapısı, kale içinde dizdar evi, bir camii, nefer evleri, yeteri kadar cephânesi, birkaç şâhî topları ve Tuna'ya inen su yolları vardır. Yedi adet kulesinin tepeleri tahta şendere ile

örtülüdür. Kalenin dışında ve yine Tuna sahilinde olan varoşu üçyüz hâneli olup, çoğu dere ve tepeli bağlardır. Bir câmii, bir hanı ve yirmi aded dükkânı vardır. Reâyasının çoğu Eflâk ve Bulgardır. Ayânı yoktur. Bağları çok, havası lâtifdir.

Buradan kalkarak İnebolu kalesine geldik. Kale, Rum kralların-dan İstanbul'un kurucusu olan ikinci Kostantin'in kardeşi İnebolu kralındır. Yani Cennetkuşu kralı demektir. Çünkü Yunan lisanında «Poli» kuş demek olup, «ine» de bir uçmağın adıdır. Hâlâ şehir kalesinin duvarlarında birçok Rum yazısı ile tarihler vardır. Gayet kuvvetli bir kaledir. Yıldırım Bayezid Han fethetmiştir. Süleyman Han kanunu üzere, Özü eyâletinde ayrı bir sancak beyi merkezidir. Paşasının padişah tarafından hâssı 400.000 akçedir. 9 zeâmeti, 344 tımar sahibi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere cebelileriyle 2000 askeri olup, paşa askerleri ile üçbine varır. Üçyüz akçe payesi ile şerif kazâdır. Nahiyelerinden kadısına 5000, paşasına kırkelli bin kuruş gelir olur. Şeyhülislâmı, nakîbül-eşrafı, şehir nâibi, muhtesibi, sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, hazine bacdârı, şehir kethüdâsı, kale dizdarı ve erleri, divan kaptanı ve erleri vardır.

İnebolu kalesi : Tuna kenarında göğe yükselmiş, çakmaktaşlı kızıl bir kaya üzerinde yapılmış, dört köşe sağlam bir yapıdır. Çevresinin uzunluğu 4000 adımdır. Tuna'ya bakan tarafı yüksek ve yalçın kayalar olduğundan, o taraflarda kale duvarı yoktur. Büyük saraylarının pencereleri Tuna nehrine bakarlar. Bu tarafın sokakları sarp taşlık olduğundan taştan kesilme, yokuş yukarı merdivenleri vardır. Kale, yirmi altı kule ve iki kapılıdır. Biri doğuya açılır ki Çarşıkapısı'dır. İki kat demirdir. Bu kapı kulesi içinde bir mescid vardır. Pencereleri her tarafı görür. Bu kapı dibinde bir demir pencere vardır ki, yağmur yağdığında bütün kalenin selleri buradan dışarı akar. Diğer kule kapısı da batıya açılır. Kale içindeki yukarı çarşıya çıkar. Kapının iç yüzünde borçlu ve kâtil zindanı vardır. Bu kapı arasında bir tunç adam penceresi vardır. Yine bu aralıkta at gemileri bulunur. Bu da iki katlı demir kapıdır. Bütün kale neferleri burada bekçilik ederler. Dizdar bu kalede oturur. Her gece davul çalınıp, bekçiler «Allah birdir, bir!» diye bağırırlar. Zirâ Eflâk serhaddidir. Özellikle Tuna nehri donduğu zaman, bütün halk kıymetli mallarını aşağı şehirden bu kaleye getirip koyarlar. Tâ bu derece serttir. Düşman ile aralarında ancak Tuna nehri vardır. Kale içinde kiremit ile örtülü yüz kadar eski yapı ev vardır. Çerkes Ömer Ağa'nın evi en güzelidir. Yedi mihrab bulunur. Yıldırım Han

Câmii: Tuğlu minareli ve kiremit örtülü eski bir câmidir. Kalenin doğu, kıble ve güney tarafı duvarlarındaki burç ve kuleler çok sağlamdır. Hendeği çakmaktaşından kesmedir.

Aşağı hisâr yani Peçe kalesi: Yukarı kalenin yalçın kalesi altında ve düzde, Tuna kenarında kayalara bitişik ayrı bir liman kalesidir. Yalın kat olup, burç ve kuleleri gayet kuvvetlidir. Bu dahi dört köşeli olup, çevresi beşyüz adımdır. Doğuya bir kapısı olup, dizdar ve neferleri vardır. Evleri kiremit örtülü olup elli adeddir. Daha önce bu kale liman imiş. Hâlâ Tuna kenarında olan duvarlarda gemi girip çıkacak kemerleri görülmektedir.

Varoşu: Liman kalesinin doğu tarafında, dere aşırı büyük bir varoştur. 3800 aded mükemmel, kiremitli ve şendere tahta örtülü tek ve iki katlı evleri vardır. Onbir İslâm ve altı Hristiyan mahallesi vardır. Hepsi yirmi altı mihraptır: Şahmelik Câmii, cemaati çok olur. Enine ve boyuna yüzelli ayaktır. İşli ve değişik bir uslûpta mermer minaresi var ki, İstanbul'da bile benzeri yoktur. Bu câmiin iki kapısından biri sağ tarafa, terziler içine açılır. Altı basamak merdiven ile çıkılır. Diğer kapısı da çarşı içine açılıp on basamak merdiven ile inilir. Câmi, çarşı ve pazarın dar yerinde olduğundan avlusu yoktur. Eskihamam Câmii, Çelebiefendi Câmii, Kabuncu Câmii, Emirçelebi Câmii, yukarı çarşıda, kale kapısı önünde Kadıvaz Câmii. Kapısının üzerinde şu tarih yazılıdır:

«Çün yapıldı mescid-i Kadı Ivaz,
Bir şems yapdı anı bî garaz.
Söyledim itmâmına târîh-i tâm,
Cehd idüp yapdı anı bu dem Ivaz.» Sene 1051

Kâtibbâli Câmii, kurşun ile örtülü güzel bir ibâdet yeridir. Minaresi câmiin sol tarafında olup, kapısı üzerindeki tarih şöyledir: «Kad hüniye'l-mescidü livechi'l-melik'l-Rahman es-şehîr bi'l-kâtib Bâlî el-emîn Osman fî zemân-ı devlet-i Sultan Bayezid Hân ce'ala'llahu mülkihi fi'l-emeni ve'l-emân li hâzâ kad ketebe hâze't-târih tekabbelehullahu'l-mehdî asân. Sene 806.» Bu câmi önce mescid iken, Osman Ağa câmie çevirmiştir. Onun için de şu tarih yazılmıştır:

«Bâlî kâtib mescidiyken bu makâm,
Câmi etdi Osman Ağa ol hümâm.
Didi târihin gelüb bir bulheves,
Oldu binkırksekizinde bittemâm.» Sene 1048.

Paşa sarayı yanında Hacı Kasım Mescidi, kurşunludur. Eski yapı, sanat eseri bir mescid olup, minaresi tuğladandır. Kapısı üzerindeki tarihi şudur: «Sâhibü'l-hayrat el-hâc Kâsım bin Ömer fî şa'ban el-muazzam liseneti aşere ve seb'a mî'e». Secah Mescidi, İskele Mescidi, Kapan Mescidi, Sarachâne Mescidi ve diğerleri ki ondokuz adede yaklaşır, sekizinde hutbe okunur. On aded derviş tekkesi, onaltı aded çeşmesi vardır. Mahkeme yanındaki çeşmenin üstüne «Sahîbü'l-hayrat ve'l-hasenât el-fakîr Ömer bin Mustafa» yazıldıktan sonra, dört köşe bir mermer üzerine hüsnühat ile şu tarih yazılmıştır :

«Çünki çeşme oldu ayn-ı câriye,
Nûş iden yârâna sahhan âfiye.» Sene 952.

Sıbyan mektebi yirmi adeddir. Hayırsahipleri çok olduğundan, bütün çocukların her ay vakıf tarafından aylıkları vardır. Her sene birer kat bayramlık elbiseleri ve hediyeleri verilir. On aded iç açıcı hamamı vardır: Çarşı başında, yol kenarında, altı ayak taş merdiven ile inilir çifte hamam gayet ferahtır. Bundan yukarıda Eski Hamam vardır ki, bu da ferahtır. Kale altında Tuna'ya bakan Öğle Hamamı gayet latîf olup, öğleden sonra kadınlar girerler. Bundan başka, şehir ayanının anlattıklarına göre, yetmiş aded özel hamamlar varmış. Yedi hanlıdır. Meşhurları: Şabançelebi Hanı, Mustafaçelebi Hanı ve Eskihan'dır.

Çarşı ve pazarları : Bin aded düzgün ve güzel dükkân olup, çarşısı çok kalabalıktır. Sağlam bir bedestanı vardır ki, her türlü sanatkâr orada bulunur. Terzileri gayet çok olup, Çerkes tarzı kırk türlü elbise biçmekte ustadırlar. Ayân ve eşrâfı atlas, kemah ve purankon çuka giymeyi severler. Orta halliler renkli bugâsi, düşük hallileri kendilerine göre giyinip başlarına kalpak geçirirler. Reâyâsı Çıtak, Eflâk, Boğdan ve Bulgardır. Halkı güzel Eflâk ve Bulgarca konuşurlar. Evlerin hepsi dere, tepe ve bayırlarda olup, büyük hanedân sahiplerinin ikişer kapısı vardır. Birinden araba girer çıkar amma, her zaman açık değildir. Küçük kapı da büyüğe bitişiktir. Daima ondan girilir çıkılır. Yuvarlak, minare gibi bacaları vardır. Şehir çok zengin olduğundan, halkı da zengin ve ikramları boldur. Garip, yabancı kimseleri evlerine davet ederek ziyâfet verirler. Fakirleri daima koruyup, birbirleri ile güzel geçinirler. Kinci, münâfık, kötü kimseleri şehirde tutmayıp sürerler. Caddeleri kaldırım döşelidir. Erkek ve kadınları gayet terbiyelidirler.

Sanat işlerine gelince: İnebolulu Hacı Mustafa'nın yaptığı tü-

feğin bir yerde eşi yoktur. İçi burmalı meşhur bir tüfek olup, şimdiye kadar bir usta taklid edememiştir. Bir tüfek beşyüz kuruşa satılır. Şehrin kıble tarafındaki bağlar içinde Ali Koçbaba ziyâreti vardır. Vidin kalesi İnebolu'nun batısında ve üst tarafında olup, üç günlük mesafededir.

Bu İnebolu'yu mümkün mertebe gezdik. Ayândan olan iki Ömer Ağa'dan hediyeler aldım. Melek Ahmed Paşa efendimizin muhasebesi malından Erganili Ahmed Ağa'dan yirmi kese alıp, bir kese kuruş ile bir köle, bir İnebolu tüfeği ve iki baş burga beygir de bana ihsan olundu. Tuna kaptanı Mesud Ağa ile donanma fırkatelerine bütün yük ve atlarımızla bindik. Sağ tarafa ve doğu yönüne giderek, iki gün üç gecede Ruscuk kalesine vardık. O an top ve tüfek şenlikleri edildi. Paşa efendimizle buluşup, İnebolu hasılâtını teslim ettim. Bana yüz altın ve bir hil'at verdi. Gece gündüz Ruscuk şehrinde şeref sohbetleri ile şereflendik.

TUNA NEHRİ VE ÇIKTIĞI YERDEN DÖKÜLDÜĞÜ YERE KADAR ONA KARIŞAN KOLLAR

Bir açıklama: Bu dünya adasını, Atlas Okyanusu ile Umman Denizi ve Büyük Okyanus kaplamıştır. Dünyada ikiyüzkırk aded büyük nehir ile kırkdörtbin küçük nehir ve üçyüz altmış göl, dünyayı çeviren denize karışır. Bu ikiyüzkırk nehrin birbirinden uzaklığı elli fersahdan bin fersaha varıncaya kadardır ki bin fersahdan fazlası, elli fersahdan eksiği yoktur. Bütün kara ve deniz gezginleri ve eski filozoflar, yeryüzünü gezip böyle görmüşlerdir. Bunlardan Seyhun, Ceyhun, Nil ve Fırat nehirlerinin Cennet nehirlerinden olduğu hadis-i şerif ile sabittir. Bunlardan Nil ile Fırat, mukaddes topraklardan geçerler ki, Cennet ehlinin içeceği nehirlerdir. Amma büyük İdil nehri hepsinden büyük olup, Moskof ülkesindedir. Uzunluğu kırk-elli mildir. Yirmi-otuz kulaç derinliğindedir. Rusya'nın batı tarafındaki Atlas Okyanusu civarındaki dağlardan doğar, doğuya doğru yedi aylık yol alarak Hazar Denizi'ne dökülür. Moskof gemileri, Acem'in Bakü, Demirkapı ve Geylân gemileri, bu nehirde Rusya'ya tüccar götürürler. Hattâ Üçüncü Murat zamanında Sokullu Mehmed Paşa, Azak kalesi dibinden akan Don nehrinin başı İdil nehrine üç menzil yakın olduğundan, kanallar kazıp Don nehrine akıtmak için iki sene çalışmış ve birçok işler başarılmışken, kış gelip askerler kırılmış ve malzemeler de Ruslar'a kalmıştır. Eğer İdil nehri ile Don nehri birbirine karışsa idi, İstanbul'dan gemiler

Karadeniz'e, Azak Denizi'ne, oradan Don nehri ile tâ İdil nehrine, oradan gemilerle Acem diyarındaki Demirkapı, Bakü, Sirvan ve Şamahı taraflarına gidip buraları kolayca ele geçirmek mümkündü. Hâlâ Osmanlı padişahları isteseler bunu yaparlar. Çünkü kazılan hendekler İdil'e bir saatlik mesafede kalmıştır. İdil'in yüksekliği Don nehrinden fazladır. Bunun için, İdil'in Don'a akması kolaydır. Ben İdil hendeklerini Mehmed Giray zamanında gördüm. Bundan sonra Çaylık nehri gelir. Bu da Moskof diyarında Kazak ve Heştek müslimleri içinden akıp yine Hâzar Denizine dökülür. Bundan sonra vasıflarını anlatacağımız küçük nehir Tuna'dır. Ondan sonra Basra ve Kurna önünden akan Şattü'l-arap nehridir. Sonra Mısır'ın Nil nehridir. Ceyhun ve Seyhun nehirleri de küçük nehirler imiş amma ben görmedim.

Büyük nehir Tuna : Tuna, taşkın ve sakin zamanlarında Ruscuk, Silistre ve Ishakça önlerinde ana Tuna'dır. Çatal değildir. İki mil eninde, otuz-kırk kulaç derinliğinde bir deryadır. Nemse çasârının hükümet merkezi olup Bec (Viyana) kalesinin batı tarafında, onbir konak içeride olan Alman dağlarından doğar. Oradan itibaren batıya doğru akarak, yüz beş parça kale ve şehri sulayıp yüzonyedi konak doğuya akıp, beş yerden Karadeniz'e dökülür. Birinci kolu, ulakda deniz ile Tuna'nın dalgalandığı yerde, Kili kalesi boğazından Karadeniz'e dökülür. Buradan İsmail, İbrail, Kalas, İshakçı, Hırşova, Silistre, Ruscuk ve tâ Budin'e varıncaya kadar binlerce irili-ufaklı gemiler gidip gelirler. İkinci kolu, Tolç kalesi yakınında bulunan Slune boğazında denize dökülür. Üçüncü kolu, Silistre'den ayrılıp Hızır İlyas boğazında Karadeniz'e dökülür. Dördüncü kolu, Beştepe yakınında Karadeniz'e karışır. Beşinci kolu, Karaharman kalesi dibinde Karadeniz'e katılır. Büyük gemiler burada bağlanıp kışlarlar. Yüklü gemiler fazla girip çıkamazlar. İşte, Tuna Karadeniz'e bu şekilde karışır.

Almanya'ya varıncaya kadar Tuna'ya dökülen küçük nehirler : Ruscuk dibindeki Lon nehri, Niş nehri yaylalarından gelir. Yantora nehri, Şıbka yaylalarından gelip Ziştovi ile İnebolu arasından Tuna'ya karışır. Rusta nehri, Torva Kosran dağından çıkıp Ziştovi ile Ruscuk arasından Tuna'ya karışır. Otma nehri, Lofça şehrinden geçip İnebolu yakınında Tuna'ya dökülür. İskır nehri Samako dağlarından çıkıp, Sofya şehri yakınında bulunan Kenan Paşa'nın çiftliği dibinde ve Kuşdağı eteğindeki Büklüce limanını geçip Sofya sahrasına uğrar. Ora-

dan Izladi dağlarından geçerek Plevne'nin yarım saat yakınına kadar gelir ve burada gemilerle geçilir. Oradan Rahova kasabasiyle İnebolu arasında Tuna'ya dökülür. Döküldüğü yerde Zamet adında bir köy vardır. Lofder nehri, Lofder dağlarından çıkıp İnebolu yakınında Tuna'ya akar. Otos nehri, Rivaca dağlarından çıkıp Lofder nehri yakınında Tuna'ya karışır. Küçük nehirdir. Amma hayat suyu gibidir. Ratmeon nehri de o dağdan çıkıp Vidin yakınında Tuna'ya dökülür. Morova nehri Hersek sancağında Özüçe şehri dağlarından doğup, «Yagurine» ve «Yeraken» kaleleri arasında Tuna'ya dökülür. Sava nehri Bosna eyâletinde Kırk sancağı toprağında, Zerrinoğlu diyarlarındaki Doduşka dağlarından doğar. Burada toplanıp Odrine, Lakavkorya, Behke ve Kosidanice kaleleri kenarından geçip, büyük-küçük yetmiş aded suyu da toplayarak Sirem sancağı kalelerinden Roça adlı kalenin dibine geldiğinde, karşıdan Drin nehri ile karışır. Drin nehri ise —benim gördüğüm kadariyle— Hersek sancağındaki Çimerne yaylasından ve Oyluk dağlarından toplanıp iner. Zagor dereleri ile birleşip Foça şehri içinde Pethotne nehri ile birleşir. Bu Pethotne, Prizrin - Dokakin sancağı hududunda, Arnavutluk içinde bulunan Plav kalesi dağlarından çıkar, Istarı Ulah yakınından geçip Foça'da Drin nehrine karışır. Drin nehri ile ikisi, Foça şehrinden aşağı Osti Koloniye kasabasına uğrar. Oradan Vsigrad kalesi dibinde Sokullu Mehmed Paşa'nın oniki gözlü büyük köprüsü altından geçip, Draç kalesi dibinden büyük Sava nehrine karışır. Sonra Böğürdelen kalesini geçip, Tuna Belgradı kalesi duvarını döverek Tuna nehrine karışır. Sava suyu, Tuna kadar tatlı değildir. Gradışka dağlarında demir madenlerine uğradığından, Belgrad'ın tabiat sahibi olan ahâlisi, Sava'nın Tuna'ya karıştığı yerden daha yukarı, doğudan yâni Zeymun kalesi tarafından, kayıklarla Tuna suyu getirirler.

Yakova nehri, Budin yolu üzerinde Velikvar kalesi dibinde Tuna'ya karışır. Drava nehri, Hırvat ülkesinden Lıgrad, Çikatorna ve Doduşka dağlarından gelir ve Kanije yakınından geçip, Ösek dibinde Tuna'ya karışır. Köprü tutmaz, davlumbaz gemi köprülerle geçilen büyük bir nehirdir. Krasça nehri, Yakova ile Porga dağlarından toplanıp Ösek'e yakın ve Alpova kalesinden geçerek, Prava nehri ile Tuna'ya katılır. Şariz nehri, Kanije serhadlerinde Plâtin gölünden gelip, Budin yolunda Yenikale dibinde Tuna'ya karışır. Baba nehri, Hırvatistan Nimet Oyvar kalesi dağlarından beri gelip Çobaniçse kalesi yakınından geçerek, Yanık kalesi hendekleri içinden Tuna'ya dökülür. Geçit vermez, kanlı sudur. Delice nehri, Nem-

se çasârının Sen Martin dağlarından çıkar. Bu da Yanık varoşunun hendeğinde Babe nehri ile Tuna'ya karışır. Felka nehri, Peçarhonta yaylasından gelip Oyvar kalesi dibinde Tuna'ya karışır; büyük nehirdir. Layta nehri, Nemse dağlarından çıkıp Prok kalesi dibinde Tuna'ya dökülür.

Elhâsıl, Osmanlıların Estergon kalesinden yedi konakta Nemse çâsârı merkezi olan Bec kalesine varıncaya kadar, orada geçit vermez dokuz aded büyük nehir vardır. Bec nehri, Alman dağlarından doğup Nemse çâsârının merkezi olan Gülvar kadısı dibinde Tuna'ya karışır. Bu nehir sebebiyle kaleye de Bec derler. Amma asıl ismi Gülvar'dır. Finlanda nehri, Alman topraklarından gelip eski Bec dibinde Tuna'ya dökülür. Biyare nehri, Alman dağlarından gelip Şemşvaroş dibinde Tuna'ya karışır. Bec kalesinden tâ Burak kalesine varıncaya kadar onbir aded geçit veren nehirler vardır. Hepsi Tuna'ya karışır. Fakat isimleri Almanca olduğundan hatırda kalmamıştır.

Tuna nehrinin kaynağı: Alman dağının tepesinden çıkar. Şadırvan gibi sıçrayan, küçük bir pınardır. Başında nice değirmenleri ve nice çuka dolapları vardır. Kaynadığı yerin altından insan ve arabalar geçerler. Ordan aşağı üç aded nehir karışır. Süleyman Han zamanında, Kâsım Paşa'nın burada oniki askeri boğulup kendisi kurtulmuştur. Bu Alman dağının tepesinden büyük bir nehir daha akıp, batıya doğru on yedi konak giderek Atlas Okyanusu kenarında Yonçat şehri dibinde denize dökülür. Buraya gelinceye kadar, Tuna'nın batısından Budin ve Nemse eyâletleri taraflarından olan nehirleri birer birer anlattık. Sol taraftan Macaristan, Eğri ve Tamışvar taraflarında olanları da anlatalım:

Maden nehri, Nemse hududunda Burak kalesi karşısında Simankorulsa dağlarından gelip Tuna'ya akar. Pusrab nehri, Maden yaylalarından gelip Pujon kalesi varoşu dibinde Tuna'ya katılır. Karak nehri, Oyvar dibinde Maden yaylalarından akıp Litre kalesi sahralarından geçerek, Komran adası karşısında Tuna'ya dökülür. Litre nehri, Litre dağlarından gelip Litre kalesi ve Şevarin kalesini geçip Oyvar kalesi hendeğinde dönerek güneye akıp, Komran kalesi önünde Tuna'ya dökülür. İpol nehri Maden dağından gelip Love kalesi yakınında Tuna'ya dökülür. Gare nehri de Maden'den gelip Novograd kalesi yakınında Tuna'ya karışır. Oradan, Budin karşısında Bac kalesi sahralarında ve Budin köprüsü başında Peşte kalesi ovasından tâ Gecemket köylerine ve Yankocse, Bac kalelerine

varıncaya kadar, Paçka ve Laçka kırlarında dolaşır. Tâ Titil kalesine varınca on konak yer olup, buralarda Tuna'ya nehir falan karışmaz. Tise nehri ve Leh ülkesi ile Erdel ülkesinin Sigel hududu yakınında Sahan Samur (?)'un doğu tarafından Turha nehri çıkıp, Akkerman kalesi dibinde Karadeniz'e karışır. Yine bu Sahan Samur yaylasının batısında Tise nehri çıkıp, Erdel ile Macaristan'ın ortasından geçip Hoşvar Kaşe kaleleri sahrasından geçerek Eğri eyâletinde Sonluk ve Segedin kalesine varıp, Potin kalesi dibinde Tuna'ya karışır. Tuna burada deniz gibi olur. Zirâ Tise, Sava, Drava ve Maraş nehirleri Tuna'ya yakın büyük nehirlerdir.

Beki nehri, Façat dağlarından gelip Beşkelek kalesini geçerek Tuna'ya karışır. Moroş, Şebeş nehirleri hep Tamışvar'dan aşağı Pançova yakınında Tuna'ya karışırlar. Oltu nehri, Erdel diyarının Kolçvar yaylalarından gelip bu Eflâk içindeki Niğbolu önünde Tuna'ya dökülür. Gemi ile geçilir, hayat suyu gibi bir sudur. Polusuz nehri, Erdel'in Yraşa dağlarından gelip Eflâk diyarında olan Urşat yakınında Tuna'ya karışır. Ormançe nehri, Erdel'den gelip Tuna'ya dökülür. Laveho, Slorun, Rajovay ve Erçiş nehirleri, bu beş nehir gibi bir günde geçilir. Birbirlerine yakındır. Hepsi Erdel topraklarından gelip, Eflâk hududunda Tuna'ya karışırlar. Geçit vermez, bataklı-çataklı sulardır. Prahova nehri, Eflâk hududunda geçit vermez bir sudur. Erdel'den gelip Tuna'ya karışır. Bolvaniçse nehri, Erdel'den Eflâk'a gelip Tuna'ya karışır. At ile geçilir. Bozada nehri, Erdel'den gelip Bozada şehrinden geçerek Eflâk hududunda Tuna'ya dökülür. Remlin nehri, Erdel'den gelip Remlin şehrinden geçerek Tuna'ya dökülür. Fohşan nehri, Erdel'den gelip Fohşan şehrinin ortasından geçer. Karşısı Boğdan'dır. Bu küçük nehir hududdur. Oradan Tuna'ya dökülür. Yokna nehri, Beshova dağlarından gelip güneye gider ve Tuna'ya karışır. Seret nehri, Erdel vilâyeti ile Leh vilâyeti içinden doğup Boğdan diyarında gemi ile geçilir. Kalas kalesi yakınında Tuna'ya dökülür. Berlad nehri, Sert nehrine karışır. Eskanti nehri de Berlad nehrine dökülür. Terota nehri, Berlad'dan ayrılmıştır. Büyük Prut nehri, Kazak vilâyetinden gelip Çoçra önünde gemi ile geçilir. Yine Boğdan hududundan Tuna nehrine girdiğinde Tuna, deniz olur. Burada Boğdan hududu ve bütün Tuna'ya karışan nehirler tamamlanmıştır. Tuna'nın sağında ve solunda altmışaltı kadar büyük nehir karışır. İnşaallah, yerleri geldikte, her biri rasgeldikleri kale ve şehirleriyle, doğuş ve kayboluş yerleri genişçe anlatılır. Allah'a şükür, Cenab-ı Bârî sıhhat verip Tuna'nın doğuşundan batışına, Alman dağlarına varıncaya kadar iki

tarafını iki kere dolandığımız için, özelliklerini öğrenip burada yazdık. Kusurları af edip örteler...

Konuya dönelim: Ruscuk şehrinde zevk ve sefa ederken, İstanbul'dan Kapıcılarbaşı Bayram Ağa kırk kapıcı ile paşaya hatt-ı şerif getirdi. Kade kethüdânın tutuklanıp devlet kapısına gönderilmesi için ferman çıkmış. Melek Ahmed Paşa efendimiz, «Emir padişahımındır» deyip, Kade kethüdâyı Ruscuk kalesine hapsetti. Hemen mektuplar yazılıp, paşa «Hazır ol Evliyâm! Kaya Sultanıma gideceksin» deyip yüz altın harçlık verdi. O an mektupları alıp, şehir kenarında dünyadan habersizken, atıma binip Ruscuk'tan kıble tarafına giderek bir gecede Pravadi kalesine geldik. Oradan bir günde Kırkkilise'ye, sonra da İstanbul'a, Topçular'da Kaya Sultan'a vardım. Beni içeri aldı. Perde arkasından konuşturdu. Paşanın Eflâk ve Boğdan tarafına geçip hediyeler aldığını, adalet ve doğruluğunu anlattığımda son derece memnun oldu. Fakat, Kade kethüdânın tutuklu olarak kapıcıbaşı ve berberbaşı gözcülüğünde Ruscuk kalesinde hapis olduğunu söylemekle beraber Kaya Sultan'ın aklı başından gitti. Buna üzülerek: «Vallahi, Evliya Çelebi, benim paşamın kethüdâsı için ikibin kese de olsa çekinmeden harcayıp kurtaracağım. Her ne olursa olsun bunu kızağa komam» dedi. Hemen koçusuna binip doğru Siyavuş Paşa'nın hanımı ve Receb Paşa'nın kızı olan Hanım Sultana varıp, «Tiz kocanı çağır gelsin» dedi. Siyavuş Paşa içeri girip «Safâ geldin sultanım!» der demez, Kaya Sultan «Bre zalim Siyavuş! Kocam herhangi bir yüksek görev alırsa elinden alırsın. Sonunda mührü dahi alıp, onunla da yetinmiyerek şimdi de kethüdâsını hapsettirdin ve öldürmek istersin. Paşam ile akraba değil misin? Babamın çukadarı, paşamın silahdârı idi. Kırk-elli yıllık hukukunuz var iken, nasıl nefsine uyup bu kadar hukuku ayak altına alırsın?» diye hiddetle cevap verdi. Siyavuş Paşa: «Sultanım, senin paşanda padişahın bin kesesi vardır. Bunlar hep Kade kethüdâ eliyle alınmıştır. Gelsin hesabını görsün, yine paşasına gitsin» deyince, Kaya Sultan: «Benim paşam, üçbin kese kalemiye aidâtını kapıarası hazinesine koyup borcunu ödedi. Bin kese geçmişi vardır. Padişah defterine müracaat olunsun. Eğer ailemin padişah hazinesine borcu varsa ben ödeyeyim. Paşamın kethüdâsından ne istersin?» diyerek hiddetle oradan kalkıp Valide Sultana, saadetlû Padişâha, Kızlar ağası Dev Süleyman Ağa'ya ve daha nice yerlere gittikten sonra sarayına geldi.

Ertesi gün, Kade kethüda tutuklu olarak getirilip silahtar ocağına teslim olundu. Kendisinden bin kese isteyip hapsettiler. O gün

Siyavuş Paşa Padişah divanına varınca, Kızlar ağası Dev Süleyman Ağa, «Ver mührü bre sefih oğlan!» diyerek zor ile, hemen mührü Siyavuş Paşa'dan alıp Gürcü Mehmed Paşa'ya verdi. Gürcü Mehmed Paşa, mührü alıp vezir-i a'zam oldu. Siyavuş Paşa'yı da bostancı kayığı ile Akdeniz'e sürgün edip, sarayındaki bütün mallarına el koydular. Kendisi yoksul kaldı. Sonra Rumeli eyâleti ihsan olunup, Kade kethüdâyı hapisten Gürcü Mehmed Paşa çıkarıp yine paşasının yanına gönderdi.

Netice olarak, daha önce Siyavuş Paşa karışıklık çıkarıp efendimizden mührü alarak vezir-i a'zam olmak için Bektaş Ağa'yı, Kara Yeniçeri ağasını, Çelebi kethüdâyı, Valide Sultanı ve daha nice günahsızları öldürttüğünde, efendimiz Melek Ahmed Paşa bunları duyarak: «Fakir Siyavuş Paşa altmış günlük mühürden ötürü bu kadar can telef etti. Allah bu mühürden kendisini güzellikle kurtarıp annesini ve kardeşi Hüseyin Bey'i ağlatmaya» demiş idi. Allah'ın hikmeti, altmış gün vezir olup, bizim isyan ile azil olunmamızdan ziyade kötü nam ile mühürden oldu.

Ondan sonra ben yine Kaya Sultan'dan ikiyüz iyilik sikkesi yolluk alıp, İstanbul'dan menzil ile bir gün bir gecede Burgaz, Aydoş, Pravadi ve Rusçuk'a vardım. Paşa'ya gelip Siyavuş Paşa'nın azil haberini getirdiğimde, Melek Ahmed Paşa: «Siyavuş Paşa yine Silistre mansıbını mutlaka üzerimizden alır» dediler. Hakikaten öyle oldu. Çünkü her görevi üzerimizden Siyavuş Paşa alırdı. Bu hizmetimiz karşılığında bana Babadağı voyvodalığı ve zahire bahâsını ihsan ettiler. Kade kethüdânın kurtarılmasına ılgar ile gittiğimiz için, bir kese kuruş ve samur kafası kürk ihsan olundu. O gün Ruscuk'tan Silistre'ye revan olduk.

RUSCUK'TAN SİLİSTRE'YE GİTTİĞİMİZ

Doğuya doğru Tuna sahilini takib ederek İlhanlar köyüne geldik. Ruscuk'un nahiyesidir. Burada, Deliorman denilen gelişmiş nahiyeler vardır. Paşaların hâs voyvodalığıdır. «Mum söndürür, şah sevindirirler» diye buranın halkını kötülerlerse de iftira olabilir. Ancak biralay rençber fukara, levend meşreb kimselerdir. Oradan Küçükilhanlar köyüne geldik. Buradan yine doğuya doğru gidip Mustafababa Tekkesi'ne geldik.

Mustafababa Tekkesi : Hacı Bektaş-ı Velî tekkesidir. Rum, Arap ve Acem'de ün yapmış bir tekkedir. Bir yerden geliri yoktur. Yüzelli kadar baş ve ayağı çıplak fakir erenleri vardır ki, asıl derviş

kişi bunlardır. Alçak ve geniş bir meydanı vardır. Kışın araba ile sohbet meydanında meşe ve pelid odunları yığılıp alev alev yakılır, bütün âşıklar etrafında can sohbeti edip devletin ve padişahın kudretinin devamı için dua ederler. Öncü pirlerinin kabri etrafında o kadar güzel mumlar, kandiller, şamdanlar, bayrak, davul ve kudümler vardır ki, diller ile anlatılmaz. Gece gündüz mutfakta yemek pişip, gelene gidene sabah ve akşam nimetleri boldur. Bu kadar masraflar, açıkladığımız üzere belli bir geliri olduğundan ileri gelmeyip, ancak bazı hayırsahiplerinin adak ve ihsan gibi bazı hediyelerinden karşılanmaktadır. Buradan Arabacılar köyüne geldik. Silistre nâhiyelerinden yüz hâneli, bir câmili Müslüman köyüdür. 1061 senesi Zilka'de ayında, bu köyün âyân, eşrâf, bilgin ve sâlihleri büyük tören ile Silistre'ye gelip «Bismillah» ile köye girerken, bütün Silistre halkı karşılamaya çıktı. Kaleden toplar atılıp, büyük şenlikleriyle saraya girdiler. Grup grup bütün ibadullah tebrike gelip, hediyeleri verilip adil ve adalete başlandı.

Gaziler evi, iman seddi Silistre Kalesi : İlk olarak 794 tarihinde Yıldırım Bayezid Han tarafından fethedilmiştir. Şehir isimleri arasında bu sağlam kaleye Eflak derler amma, bütün ârifler «gaziler evi, iman seddi» derler. Ruscuk ile bu Silistre kalesi Tuna kenarında sağlam bir sed olmasa, kışın Tuna nehri donduğu vakit Eflâk ve Boğdan kâfiri tâ Edirne'ye kadar iki gün içinde baskın yapardı. Hak Teâlâ bu kaleleri âfetlerden koruya! Süleyman Han kanunu üzere, Özü eyâletinin hükümet merkezidir. Lâkin hazine defterdarı, tımar defterdarı, defter emini, defter kethüdâsı, çavuşlar kethüdâsı, emini ve kâtibi yoktur. Zira, sonradan Rumeli'den ayrılarak eyâlet olmuştur. Eyâleti toplam sekiz sancaktır. Niğbolu livası, Kırkkilise livası, Vize livası, Bender livası, Akkerman livası, Özü livası, Kılbudan livası ve Paşa sancağı merkezi olan Silistre livasıdır. İki sancak da iltizam ile tutulurdu. Biri Eflâk, diğeri Boğdan'dır. Kâfiristân olması hasebiyle, beyleri her sene Osmanlı Devleti'ne biner Rumî kesesi hizmet ederler. Tayinleri her yıl kendileri yaparlar. İsyanlar çıkarsa, illeri ve vilâyetleri yağma olunup öldürmeler olur. Amma bu Eflâk ve Boğdan sancakları iltizam ile olduğundan, tımar ve zeâmet yoktur. Sefer zamanında Eflâk ve Boğdan, Silistre paşası ile sefer açıp, üçer bin asker getirirler. Kale yollarına hendekler açmaya, kaleye toprak sürüp top çekeri yapmaya görevlidirler. 40000 askeri de Buçak Tatarı denilen cebe ve cevşenli yiğitlerdir. Her ne

zaman sefer olsa hazırdırlar. Paşa'nın kendi tahtı Silistre sancağındadır. Haslarının oniki voyvodalığı vardır. Hâss-ı hümâyunu bu voyvodalıklardan elde edilir. Babadağı hassının altı kese hesabı vardır.

Karasu, Dobruca, Deliorman, Hacıoğlu Pazarı, Eski Cuma, Pravadi, Aydos, Krinat, Silistre hâsları, Silistre kanunu üzere üçyüz akçe şerif kazâlardır. Nice kere, beşyüz akçe pâyesiyle mollalara sadaka verilmiştir. Nahiye ve köyleri tamamen gelişmiş durumdadırlar. Kadısına yılda otuz kese gelir olduğuna şüphe yoktur. Hattâ, zamanımızda Mukim Efendi kırk kese para aldı. Zirâ reâyâsı şer'î kanunlara son derece bağlıdırlar. Paşasına bütün hâslardan kanun üzere, Melek Ahmed Paşa efendimizin kaydına göre, kırk bin kuruş elde edildi. Diğer vezirler daha fazlasını alırlar. Gelişmiş bir eyâlettir. Diğer bütün bağlı yerleriyle sekiz aded sancağından ikiyüzbin kuruş olur. Bir hâkimi, Tuna kapdanı Maksud Ağa'dır. Bir hâkimi de gümrük eminidir. Diğeri sipâh kethüda yeri, dördüncüsü yeniçeri serdarı, beşincisi şehir voyvodasıdır. Muhtesib ağa, şehir nâibi, bâcdâr ve balıkemini hep hâkimdir. Yetmiş yük akçe iltizamdır. Bir hâkimi de İmam-ı A'zam hazretlerinin mezhebinin şeyhülislâmıdır. Nakibüleşrâf dahi hâkimidir. Elhâsıl onsekiz hâkimi vardır ki, onsekizinci hâkimi çeribaşıdır. Silistre sancağı hükmünde bulunan kazalar inşallah yeri geldikçe anlatılacaktır.

Silistre kalesi : Tuna sahilinde yontulmuş taş ile yapılmış, kavisli şekilde sağlam bir surdur. Sanki yay şenlindedir. Yayın çile tarafı Tuna kenarındadır. Yayın çile başlarından sanki Tuna'ya bakan sağlam kaleleri vardır. Bir tarafı Tuna içindedir. Bu kısımda büyük gemiler üzerinde yetmiş-seksen aded un değirmenleri vardır ki, görülmeye değer şeylerdir. İnşaallah, yeri gelince anlatılır. Kalenin kara tarafı sanki yayın tutulacak tarafıdır ki, sağlam ve kuvvetli büyük taşlar ile yapılmıştır. Yay gibi yarı yuvarlak, geniş, derin hendeği vardır. İçinden daima Tuna nehri geçip, hendeğin batısından girip doğusundan çıkar. Onbir aded kuvvetli kaleleri olup, beşyüz bedendir. İkişer kat mazgal delikleri vardır. İki kapısı olup, biri batıya açılan Tuna kenarındaki su kapısıdır ki küçüktür, çoğu zaman kapalıdır. On basamaklı taş merdiven ile Tuna nehrine inilir. Bir kapısı da kıble tarafına, şehre doğru açılır. İki kat, sağlam, kuvvetli demir kapıdır. Bu kapı, yay şeklinde yapılan duvarın yatay kabzası yerindedir.

Hendek, üzerindeki tahta köprüden geçilir. Kale neferleri, her gece köprüyü zincirler ile, burç ve barolar üzerindeki dolap ve ma-

karalar ile çekip kale kapısını kaparlar. Kale, Tuna nehri içinde sanki bir ada gibi kalır. Bu kale kapısına dışarıdan içeri girerken, kapının solundaki kemer altında büyük bir pehlivan gürzü asılıdır. Sağ tarafında, hendek üzere gelene ve gidene dinlenmesi için, tahtadan güzel bir köşkü vardır. Bu kapıdan içeri, orta kapının üst eşiği üzerindeki beyaz mermere, ustası ay ve güneş resimlerini yapmış. Mermerde ay ve güneşin sihrini göstermiş. Bu gökyüzünde böyle bir ay - güneş resmini usta hiçbir ressam tam olarak oymamıştır. Sanki ay nurlu bedr olmuş, güneş mülküne ışık vurmuş. Duvarlarının yüksekliği seksener zira'dır. Sağlam fakat küçüktür. Kalenin çevre uzunluğu 770 levend adımıdır. Keyif ehlinin adımiyle 1000 adımdır. Şirin bir kaledir.

Kale duvarında bulunan imaret: Kale kapısı üzerinde, küçük ve faydalı, Yıldırım Han'ın tahta minareli yüksek bir camii vardır. Yüzyirmi yaşında, hal sahibi bir müezzini vardı ki, eşi olmayan mübârek bir zât idi. Hafız, Allah kelâmını ezber etmiş, Mısırlı bir imamı vardır. Yedi saatte, Hazret-i Kur'an'ı eksiksiz hatim ederdi. Orta kule, cebehâne kulesi, erzak anbarı ve yirmi aded nefer evi vardır. Dizdarı, neferleri ve topçuları da vardır. Küçük büyük kırk parça şâhî, darbzen, kolomborne, şayka ve saçma topları vardır. Balyemez topları yoktur. Topların çoğu Tuna'ya karşıdır. Birkaç şahâne topu, kara tarafında ve hendek kenarında bulunan paşa sarayına bakar. Zira vezirlerin sarayı kale önünde, Tuna kenarında yapılmıştır. Bu kalenin bekçileri, her gece «Allah birdir, bir» diye, bekçilik edip nöbet tutarlar. Zira kış şiddetli olup da Tuna buz tuttuğu zaman, Tuna'nın karşı tarafı Eflâk kâfiristanı olduğundan, hudud olup korkuludur.

Tuna'nın buzları: Tuna'nın buzu çözüldükten sonra güvenli olur. Fakat Tuna buzları tâ Alman topraklarından beri sürüklenip gelince, kale duvarı seksen zira yüksekliğinde olduğu halde, bazen buzlar üst üste yığılır. Kale duvarlarından içeri çok kere buz parçaları girip nice evleri harab etmiştir. Nehir içinde her buz parçası birbirine vurunca, top sesi gibi gürler. Tuna nehri donduğu için şehir gayet bereketli olur. Zira Tuna üzerinde bulunan Eflâk, Boğdan ve daha nice köy ve şehir taraflarından binlerce camış, kızaklarla buz üzerinden odunlar, yelvan direkler ve çeşitli yiyecek-içecek şeyler getirilir. Binlerce Silistre şehbazı, Tuna buzu üzerinde çadırlar kurup zevk ve eğlence ile meşgul olur. Mehterhâneler çaldırıp dilberler buzda kayarlar ki, garip şeylerdir. Kimi pabuç ile, kimi nalın

ile, elinde harbe ve değnekle ayak üzere buz üstünde kayarak, şehirden şehire ok gibi giderler. Şayed bayrama raslarsa büyük salıncaklar kurulur, âşıklar birbirleriyle kolan çekip sallanırlar. Zira Tuna buzu altı-yedi karış kalınlığında olur. Soğuk çok olduğu sene on karış donup nehrin duvar olduğunu görürüz. Allah'ın acaib hikmetidir.

Binlerce balık avcısı, buzu delip yüz okka kadar gelen morina ve mersinbalığı tutar. Diğer balık çeşitlerinin sayısını Allah bilir. Silistre halkı buz parçalarını saklayıp, Temmuz ayında billur, necet ve muran gibi vişne hoşafı içine koyup sonsuz hayat bulurlar. Allah'ın hikmetinden olacak, Cenâb-ı Bârî, balıklarına su içinde hayat vermek için, Tuna nehrinin bazı yerinde su içinde binlerce delik yaratmıştır ki, o yerlerde Tuna asla buz tutmaz. Bu deliklere yüzbinlerce balık gelip, başlarını buzdan çıkarıp nefes alırlar. İnsanın su içtiği gibi, bütün balıkların rüzgâr içtiklerini gördüm. Acaib hikmettir. «O mâhîler ki derya içredir, deryayı bilmezler» mısraı üzere, bu solugan delikleri garip ve acâib, seyredilecek yerlerdir. Amma yanına varılıp balıkları avlamak mümkün değildir. Çünkü bu yerlerin buzu gayet ince olur. Bazı zaman nice kızaklar buza geçip, nice kimseler kızak kayarken ince buzlara raslayıp boğulurlar. Tuna gazileri karşı yakaya, Eflâk ve Boğdan'a, düşman elbiseleri giyip geçer, Boğdanlıları yakalayıp getirerek Müslüman yaparlar. Nicesi şakıyıp giderken buz üzerinde duran parayı alıp geçer, nicesi yıldırım gibi giderken bir ayağını kaldırıp Mevlevî gibi öyle döner ki, aslâ yükü görünmeyip yine çiftesini bozmadan kayar.

Bazıları buz üzerinde kayıp giderken önüne bir adam aykırı yatıp, onun üstünden sıçrayıp çiftesini bozmadan geçer. Kimisi okçuluk yaparak, kimi tüfek atarak, kimi sigarasını içerek, ikişer-üçer kişi sohbet ederek buzda kayarlar. Çokları da toplu halde buz üzerine toprak döküp büyük ateşler yakarak, koyun ve sığırları kebab çevirir, içip eğlenirler.

Nice kere buz çözülüp üzerinde bulunanların gençleri yüze yüze sıçrayarak bir kenara çıkarlar. Fakat nicesi de boğulur.

Bazı kimseler, arkasında yükü ile ayağı altına iki parça sığır kemiği koyup elinde sopasiyle, billûr gibi parlak buz üzerinde beşaltı konak yeri kayarak bir günde varırlar.

Tuna üzerinde oturan şehbazların özelliklerini gördüğümüz şekilde yazsak bir cilt olur. Doğrusu, Silistre'nin zühredâr ve cesur yiğitleri vardır. Halkının küçük ve büyüğü kış nedir bilmezler.

Silistre şehrinin varoşu : Mahallelerinden on adedi Hristiyan mahallesi, biri Yahudi mahallesi olup, diğerleri Müslüman mahalleleridir. Başlıcaları: Zülfikârağa mahallesi, Akkuyu mahallesi, İstanbul mahallesi, Darağacı mahallesi, Namazgâh mahallesi, Mahkeme mahallesi, Paşa mahallesi, Pazaryeri mahallesi, Haraccı mahallesi, Çanakçı mahallesi, Zankoc mahallesi, Kurşunlu mahallesi ve Dervişefendi mahallesidir. Bu mahallelerde onbir aded mükellef saray vardır. Hepsinden büyüğü, kale kapısı önünde ve Tuna kenarındaki vezirlere ait olan saraydır. Budin ve Bosna sarayları gibi büyük bina ve sağlam saray değildir. Hepsi yavan ve tahta ile yapılmış yüksek saraylardır. Genişce bir avlusu, küçük bir divanhânesi, yetmiş aded has köle odaları ve küçük bir hamamı vardır. Bütün odaları soba ocaklıdır. Zira kışı şiddetli olur. Binalar hep kiremitlidir. Bu Silistre sarayını gördüğümüz zaman, sene 1061 idi. Kadıefendi sarayı, Paşazâde sarayı, Beyler sarayı, Sürmelizâde sarayı, Bostancı Hasanağa sarayı, Manav Mehmedağa sarayı, Zankoç Hasanağa sarayı ve Balcızâdeler sarayı da meşhurları olup, bunlar hep kiremit ile örtülü binalardır. Bunlardan gayrısı kiremitli ve kiremitsiz binalardır. Hristiyan mahallesi baştan başa şendere tahta ile örtülüdür. Bu büyük varoşun etrafında, çepeçevre elli arşın eninde hendekler vardır. Gün geçtikçe bazı yerleri toprakla bir olmuştur. Amma çok yerleri halen Tuna ile doludur. 1030 tarihinde Sultan Osman Han Gazi zamanında, bu büyük varoşun etrafında hendek kazılmış ve içi rıhtım toprak ile dolu kalesi varmış. Hâlâ nice yerlerde hendek kuleleri, burç ve baroları ile köprü yerleri görülür. Yedi aded köprü kapısının yerleri bellidir. Namazgâh kapısı batı tarafına açılır. Mustafacık kapısı batıya doğrudur. Eflatar kapısı güneye açılır. Kıble tarafına Tuna kapısı, doğuya İstanbul kapısı, doğu semtinde Daye kapısı, yine doğuya Darağacı kapısı gibi kapıların yerleri durup, herkes gelip geçer. Bu varoşun çevresinin uzunluğu onbinaltmış acele adımdır. Sözü edilen hendeğin dışında kalan yerler çayır ve çimenliktir. Hergün bu otlaklara, ikindiden sonra sefa ehli toplanıp, çeşitli oyunlar oynayıp eğlenirler.

Câmileri : Nehrin güney tarafında Kurşunlu Câmi: Büyük ve yüksek bir kubbesi olup minber, mihrab ve mahfeli vardır. Eski üslûpta yapılmış sade gözlü bir câmidir ki, gece gündüz cemaati bol olur. Dış avlusu talebe odaları ile doludur. Beyaz taştan yapılmış yuvarlak bir minaresi vardır. Nurlu bir câmidir. Osmanlı vezirlerinden Sinan Paşa yapısıdır. Bu şehre yirmi sene vali olup, Eflâk ve Boğdan'ı tamamen itaate getirip vergiye bağlamıştır. Şehirde

bundan başka kurşunlu câmi yoktur. Câmiin sadece bir kıble kapısı vardır. Eski Câmi: Bir minareli olup kiremit ile örtülüdür. Akkapı Câmii, Mahkeme Câmii, Pazaryeri Câmii, Haraccı Câmii: Cemaati çoktur. Kale Câmii: Yıldırım Han'ındır. Melek Ahmedpaşa Musallası: Tuna kenarında çimenlik bir yerde, büyük bir ibâdet yeridir. Bunların dışında mahalle mescidleri vardır. Bir medresesi olup, ayrıca her câmide bir ders hocasının bulunması şarttır. Kırk aded sıbyan mektebi vardır. Başlıcaları: Eski Câmi, Mahkeme Câmii, Dervişefendi, Akkuyu, Sabuncuzâde, Haraccı ve Çavuş mektepleridir. Tekkelerinden, Eskicâmi tekkesi mâmurdur. Kurşunlucâmi tekkesinde şeyh Hazret-i Pîrî Efendi adında Allah bilgini, aşık bir kimse olup, Dördüncü Murad Han ile Revan seferinde serdengeçti ağası iken, vücudunda yara olmadık yer kalmamıştır. Nihayet dünya nimetlerinden vazgeçip, Kastamonulu Şaban Efendi'den fakirlik elbibesini kabul ederek olgun bir mürşid olmuştur. İlâhîleri ve rubâîleri, Azmizâde Halefî Efendi kadar tasavvufâne beşli beyitleri vardır ki, hâlâ değerli eserdir. Dervişefendi Tekkesi: Derviş Efendi, Celvetî tarikatinde olup, Üsküdarlı Mahmud Efendi'nin halifesidir. Tekkeyi de Derviş Efendizâde yaptırmıştır. Ahlâk sahibi, halîm, selîm, olgun bir kimsedir. Haraccı Tekkesi: Şeyhi, Tatar Abdürrezzak Efendi'dir. Nogay bilginlerindendir. Tefsirci ve hadisci olup büyük bir zattır.

Ulemâ ve şeyhlerin meşhurları : Kurşunlu Câmi imamı Ahmed Efendi, Aziz Efendi, Salih Efendi, Göncüzâde Ahmed Efendi, Bezzaz Mehmed Efendi ve diğerleridir.

Hamamları : Üç aded hamamı vardır. Paşa sarayına bitişik İskenderpaşa Hamamı: Havası, binası hoştur. Kurşunlu Hamam: Kurşunlu Câmii yaptıran Arnavud Sinan Paşa'nın yapısıdır. Mahkeme Hamamı: Gayet sıcak olarak yapılmış aydınlık bir hamamdır. Bunlardan başka kırksekiz aded hânedân hamamı vardır. Kale içinde hamam yoktur.

Çeşmeleri : On aded çeşme vardır: Akkapı çeşmesi, Saraçhâne çeşmesi, Pazaryeri çeşmesi, Kurşunlucâmi çeşmesi ve Kuruçeşme meşhurlarıdır. Gerçi Tuna kenarında olan böyle bir şehrin çeşmeye ihtiyacı yoktur, fakat hayırsahipleri kolaylık için yaptırmışlardır. Ayrıca yirmi yerde de sebilleri vardır. Temmuz ayında, vakıf tarafından Tuna buzu ile karıştırılan hayat suları dağıtılır. Sebilciler, «Hüseyin Kerbelâ aşkına sahhan» mısrağını söylerler.

İki hanı vardır. Biri çarşı içinde, Melek Ahmed Paşa'nın kiremit ile örtülü sağlam, güzel, küçük hanıdır. Biri de Emin Hanı'dır. Bu

iki handan başka nalbant dükkânları olup, bunlar da han gibi dükkânlardır. Hanlarının hep iki kapısı vardır. Daima küçük kapıları açılır.

Çarşı ve pazarı : Sekizyüz dükkânı vardır. İki kapılı bir bedestanı olup güney taraftan girilir. Kâgir değildir. Kapıları zincirli olup atlılar giremez. Geniş bir caddenin iki tarafında yüz aded güzel dükkânı vardır. Üzerleri tamamen kırmızı kiremit ile örtülüdür.

Saraçhânesi : Hayırsahibi, Melek Ahmed Paşa'dır. İki başındaki kapıları demir zincirlidir. Bu da bir geniş caddenin sağında ve solunda, seksen kadar, üstleri kiremitli, pek güzel, mâ'mur sarachânedir. Kışın şiddetli olması dolayısı ile kürkçüleri çoktur. Attarları çeşitlidir.

Önemli sanâyi kolları : Kuyumcuları, çapkın at eğerleri, at takımları, yelekli lâtif ok yapan ustaları vardır. Balıkçılar çarşısı gayet çoktur. Avrupa'nın her tarafına balık buradan taşınır.

Yiyecek ve içecekleri : Beyaz ekmeği, semiz kıvırcık koyun eti ve sığır eti meşhurdur. Şalgama benzer bir şey olur ki, ona Alabaş derler. Gayet lezzetlidir, semiz et ile kalye ederler. Çok besleyici ve hazmı kolaydır. Şalgam lezzetindedir. Amma rengi Rumî alaca olduğundan adı öyledir. Adam başı kadar vardır. Tuna balıklarından morina, mersin, sazan ve lum balıkları ünlüdür. İçeceklerinden lezzetli, keyif verici bal suyu olur amma sarhoşluk verir. Beyaz darı bozası sanki culâbdır. Çok fakirleri bozaya ekmek doğrayıp yiyerek açlıklarını giderirler. Sulu, şıralı üzümü vardır. Kırmızı vişne ve kirazı beğenilir.

Orta boylu, canlı, kuvvetli, zevkli insanları olur. Ayânı güzel kumaşlar ve çuka giyerler. Halkın çoğu Eflâk ve Boğdan tüccarıdır. Orta halli olan fakirleri, hallerine göre renkli bezlere kaplı kürkler giyip başlarına Tatar kalpağı giyerler. Askerî sınıfları, yine Tatar gibi eğerli atlara binip Tatar seferlerinde bulunurlar. Bunlardan başka Dobruca kavimleri de vardır. Bunlar Tatar, Bulgar, Eflâk ve Boğdan'dan karışık Çıtak kavimleridir. İlkin Orhan Gazi evlâdı Süleyman Paşa askerlerinden oluşmuştur. Ondan sonra Yıldırım Bayezid Han buralara Tatarları yerleştirmiştir. Anneleri Bulgar, Eflâk ve Boğdan olup, bunlar orada bir gün Çıtak kavmi olmuşlardır. Bunların konuştukları Çıtak lisanından, inşaallah Dobruca vilâyeti anlatılırken söz edilecektir. Kadınları yassıbaşlı olup, renkli çuka ve beyaz Gerlova Abbasî ferace giyerler. Gayet edepli, örtülü, saliha kadınlardır. Bütün halkı ehli sünnet olup, muntazam namazlarını

kılarlar. Zengin şehir olduğundan, misafirlerine saygılı olup davetler yaparak ikramlarda bulunurlar. Yumuşak huylu, ahlâk sahibi, dost kimseleri çoktur.

İklimi: Beşinci iklimin ortasında olduğundan kışı şiddetli olur. Amma bütün halkı dinçtir. Portekizli Padre ve Kolon'un söylediklerine göre, Tuna'nın karşı tarafı altıncı iklimin başlangıç yeridir. Doğu tarafı Dağıstan, Cihan ve Heyhat sahrasına, batı tarafı Almanya'ya ve Tuna kaynaklarına kadar yerlerdir ki, hakiki altıncı iklimde bulunmuştur.

Silistre'nin mesireleri: Hendek kenarında Beybahçesi, Paşaçayırı, Çayırköprüsü, İstanbulköprüsü Çayırı, Namazgâh Mesiresi, Küçükmustafa Mesiresi, Seriçse, Kendikoyan, Karaağaç, Akçeşme, Kerdeme, Arslanlı Çeşme, Bastırma Cezîresi mesireleridir. Bastırma Cezîresi, Tuna'nın iki sahili arasında bir adadır. Burada her sene yetmiş-seksen bin sığır kurban edilerek pastırma yapılıp Rum, Arap ve Avrupa'ya yüzbinlerce yük pastırma gider. Pastırma vakti bu adaya gidilse, binlerce sığırın kesilip kanlarının Tuna'ya aktığını gören kimsenin aklı başından gider. Hattâ bir sığırı kesip de karnını yardıklarında, yavrusunun ayağa kalkıp yaşadığını ve süt ile beslendiğini ben görmüşümdür. Bu adaya, mevsiminde çadırlariyle binlerce sığır pastırmacısı gelip yerleşir. Bir tarafında, yüzlerce kazanla sığırların iç yağları ve sade yağları eritilip sarı yağa karıştırılır. Bir taraftan da çörüş yağından mum yaparlar. Görülmeye değer bir adadır.

Tuna nehrindeki balık dalyanları: Tuna'nın buzu çözülüp ilkbahar geldiğinde, İstanbul tarafından bir emîn gelip Tuna balıklarını yetmiş yedi yük akçeye iltizama alır. Tuna sahilinde bulunan Silistre şehrindeki paşaya gelip, on kese kalemiye ile yirmi kese de masrûf verip, Tuna nehri balıklarını avlamaya başlar. Boğdan'ın Kalas dağlarından seksener zirâ' çam, meşe ve pelid direkleri kestirip, Silistre şehri önünde ikibin kişi ve yüzlerce sanatkâr tüccar, hunbar ve Transa gemilerine binip, Tuna'nın iki tarafından bu direkleri Tuna içinden ite kaka getirip tâ Tuna'nın ortasında kazıklar dikerek aralarını bir balık geçebilecek kadar aralık bırakırlar. Meselâ, hemen akçe tahtası şeklinde kalkıp sanki akçe dökülecek yer kadar açık kalıp durur. Bütün kazıklara yaban asmasını tâ Tuna'nın dibinden örmeye başlarlar ki, Tuna yüzünde çit örgü görünür. Sonra bir boğaz bırakılıp ona bir kapı yaparlar ki, o da çitten örülmüştür. Aşağıdan ve yukarıdan gelen gemilerin geçmesi için bu ka-

pıyı açarlar, sonra tekrar kaparlar. Bu boğazın önüne balık emîni gidip, Tuna içindeki kazıklar üstüne içli dışlı müteaddid odalar ve kahvehâneler yaparlar ki seyretmek gerek. İşte emîn, yüz-ikiyüz adamiyle bu sarayda kalır. Emîn, kendisine mahsus olan bir köşkü balık dalyanı olan sözü edilen dar boğazda yaptırıp, gece gündüz orada oturur. O tarafa yine çitten güzel bir yer kulubesi yaptırıp, boğazı o çit ile kapatırlar. Öyle çit örerler ki, bir karış kadar balığın bile geçme ihtimali yoktur. Tâ ki bahar mevsimi gelip Tuna nehrinde buz kalmayıp Alman topraklarından beri evvelce yazdığımız ırmakların balıkları Karadeniz'in çeşitli yerlerinde yumurtlayıp yavrulamak ve Don suyunda eğerkökü yemek için Tuna ile akıp Karadeniz'e geçmek üzere gelirler, bu Silistre önündeki dalyana gelince görürler ki nehir kapatılmıştır. Sonra dönerek, boğaz ağzındaki çit üzere geldikte boğazda kısılırlar. Tekrar geri dönmek isterlerken, yer çiti iplerle kaldırılır. Büyük küçük balıkları alıp, zembereği yerine yani suya bırakırlar. Öyle bir iştir ki, insan yakından görmedikçe anlatılması güçtür.

Emîn, Paşa'yı bu Tuna üzerindeki dalyanına davet edip gizlice iki bin kuruş hediye verir. Hayırlı olsun diye, o gün yakalanan balıklar paşanın olur. Burada paşalar talih denerler. Bir büyük balık gelirse, şansının iyi olacağına işaret sayılır. Allah'ın hikmetinden olacak, Melek Ahmed Paşa'nın talihine yetmiş aded «müteferrika» dedikleri morine balığı geldi ki, bazı iyi niyetli kimseler: «Kırk-elli seneden beri bu günlerde, bu büyüklükte yetmiş aded müteferrika morina balığının çıktığını görmedik» diyerek hayrette kaldılar. Sonra, paşa o gün talihine avlanan küçük-büyük yedi bin aded balığı onbir keseye yine emîne satıp, ona bir hilat da giydirerek sarayına döndü. Bu müteferrika denilen morina balıkları öyle balıklardır ki, her biri sekiz-dokuz arşın gelir. Pereme kalınlığında ve Üsküdar kayığı iriliğinde balıklardır. Allah'ın emri ile her birinin karnından beşer onar kantar havyarı çıkar. Bu havyarları bal fıçıları içinde tuzlarlar. Bu gibi balıkları emînden, tüccarlar birer ikişer keseye alıp, havyarını ve balık tutkalı dedikleri beyaz tutkalını balık kasaplarına çıkarttırıp tuzlayarak Leh, Moskof, Don, Kırgız, Danimarka ve Batı Avrupa'ya arabalar ve gemiler ile gönderirler. Bu morina ve mersin balıkları, Tuna ile Azak nehrine mahsus balıklardır. Başka sularda bulunmaz. Sanki her biri birer ejderhâdır. Bunların karnından pislik diye bir şey çıkmaz. Vücuduna göre bağırsak ve dişleri azdır. Amma mersin balığının arkasına yapışmış tutkalı çoktur.

Tuna nehrinin ejderhâsı, bu morina balığıdır. Mısır'daki Nil nehrinin ejderhâsı da timsahtır. Timsah gayet zararlı hayvan olup, Cibrîler ve Kenuzîler yerler. Başkaları yemezler. Cenâb-ı Bârî'nin ezelî hikmeti gereğince, çok balıklar diğer balıkları avlayıp yerler. Amma bu morina ve mersin balıkları balık avlamayıp eğerkökü, kamışkökü ve onlara benzer bazı yosun ve otları yerler. İşte, vücutlarını bu gibi yiyecekler ile beslerler. Morina dişisinin hesabı ve sayısı bilinmez. Yavruları olup analarının ardı sıra turna katarı gibi çekildikte, yıldırım gibi geçen balığın yavruları —çokluğundan— ancak bir saatte geçebilir. Erkek morina balığı küçük olur. Amma bu morinanın müteferrikası da ender olur. Zira Tuna önünde Demirkapısı ve Tahtalı denilen girdapların fırtınalarından geçmeye korkarlar ki, nicelerinin Tuna dalgalarından beli kırılıp kenara düşerler. Bu sebebten, Demirkapı'dan aşağı müteferrika geçmez. Geçenler de çıkamaz. Aralarında bulunan müteferrika balıklar bu Silistre önünde mutlaka avlanır. Bu durum, Tuna'da sekiz ay devam eder. Bazı emînler faydalanır, bazıları ise zarar ederler. Şansın açık olmasına bağlıdır. Zira Tuna kenarında olan kırk-elli kadar kale adamları ve Kili, Akkerman, Özü'nün kale neferleri, bu Tuna emîninden ücretlerini almalıdırlar. Zarar ederse, hapsedip erzakından alırlar. Amma bahtı yâver olursa, yetmiş-seksen bin kuruş faydalanırlar. Acâib sanattır ve Tuna gibi deryaya bend ile çit örüp balık avlamak, kimsenin aklına gelmeyecek bir şeydir! Bu durumu görenin, insan kudretinin ne derece büyük olduğunu, insan aklının hile ve sihirde ne kadar ilerilere gittiğini bir bakışta anlaması mümkündür.

Silistre'nin bahar günlerinde öyle çamuru olur ki, siyah çamurundan Mahmud'un fili boğulur. Hattâ Nasuh Paşazâde Hüseyin Paşa'nın bir delisi bal suyu sarhoşluğu ile Pazardibi meydanında atına mahmuz vurdukta, atın kulağına kadar çamura gömülüp çamurla beraber Tuna'ya akarak boğulduğu sicil kayıtlarında yazılıdır. On kişi bir deliyi kurtaramamışlardır. Koca Kenan Paşa vali iken, seksenyedi bin bal fıçısı çamuru Tuna nehrine döktürdüğü yine sicilde kayıtlıdır. Melek Ahmed Paşa efendimiz malından yirmi kese borç verip, yukarıda sözü edilen hanı, sarachâneyi, yüzlerce dükkânla yüksek, güzel bir kahvehâneyi yaptırmıştı. Akkapı Câmii önünden tâ İstanbul kapısına kadar geniş bir caddeyi, önce yalvan ve ıskara fırça kazıklar kakıp, Temmuz ayında üzerinde balık sırtı gibi iki araba yan yana geçecek kadar horasan ile taştan kaldırım yaptırmıştır. Sözü edilen kahvehâne ile sarachânenin gelirlerini de bu kal-

dırımlara bırakmıştır. Halen bu gelirler ile Silistre'ye kaldırımlar yapılmaktadır. Zirâ bu şehirde yaz ve kış büyük pazarlar kurulur, binlerce araba toplanıp insan denizine döner.

Silistre'nin Tuna üzerindeki değirmenleri: Silistre'nin dağ ve derelerinde su değirmenleri çoktur. Amma Tuna üzerinde bulunan un değirmenleri bir ülkede yoktur. Ancak Tuna sahilindeki şehirlerde bulunur. Silistre önündeki değirmenler hepsinden ayrıdır.

Yapıları: Önce, iki aded dibi (duba) yani Tuna'nın transa gemileri gibi gemilerdir ki, ikisi birbirine büyük direkler ile bağlanmıştır. Bu iki gemi arasında on arşın eninde kalın tahtalar ve dikine tahta sütunlar ile tutturulmuş dolaplar vardır. Bu dolabın büyük gemi tarafındaki gemi içinde büyük çarklar vardır. Büyük çarkın içinde de büyük bir taş vardır ki, üç çift camış ancak çekebilir. Bu değirmenler, gece gündüz ellişer Silistre kilesi un çıkarırlar. Tâ bu derece süratli döner çarklardır ki, insan bakamaz. Her değirmenin ikişer üçer adamları, çoluk çocukları ile değirmende otururlar. Her biri bir han gibi tahta örtülü damlardır. İçlerinde mutfakları, odaları ve bacaları vardır. Nicesinde fırınlar olup, tâze poğaça ve ekmek pişirilir. Bu değirmenlerin yerleri Silistre kalesi önünde olup, herkesin nişaniyle özel yerleri vardır. Öyle otururlar. Zirâ kale önünde Tuna gayet hızlı akar. Büyük bir girdaptır. Yetmiş-seksen kadar olan bu değirmenlerin Tuna üzerinde aynen durmaları ustaca bir iştir. İki gemi birbirlerine gemi direkleri ile bağlanmıştır. Yaban asmasından büyük bir sepet örüp, iri bir taş ile sepeti doldurup ağzını kapatırlar. Yine yaban asmasından insan beli kalınlığında ve kadın saçı gibi elli-altmış arşın ip örüp, değirmen gemilerini Tuna üzerinde yürütürler. Tâ değirmen sahibinin Tuna üzerindeki belli yerine geldikte, taş dolu sepeti Tuna'ya uçururlar. Değirmen yerinde kalır. Zira asma ipin bir ucu sepette, bir ucu gemide bağlıdır. Kış mevsimi gelince, Tuna nehrinden buz akmaya başladığında değirmenlerin asmadan iplerini keserler. Her değirmen birer ada limanlarında sığınır. Bahar mevsimi gelince, yine aynı yerlerine giderler. Acaib değirmenlerdir ki, her biri senede beş kese kazanır. Serbest bir zeâmetten daha kazançlıdır. Silistre âyânının kârlarının ve gelirlerinin çoğu bu değirmenlerden elde edilir.

Silistre'nin ziyâret yerleri: Rum diyarında ve hudud bölgesinde olduğundan burada büyük evliyalardan kimse yoktur. Fakat büyük âlimlerin kabirleri çoktur. Önce İmam Fahr: Yıldırım Han'ın imamıdır. Akkapı kabristanlığında medfundur. İsa Hoca, Hüseyin

Vaiz: Halvetî tarîkatinden olup, haftada bir iftar ederek bir bâdem, bir zeytin, bir hurma ve bir fincan su ile yetinirmiş. Akkapı'da yatarlar. Şeyh Pîrî Efendi: Halvetî tarîkatinde, âşık bir can idi. Pîrî takma adı ile aşıkâne, temiz şiirleri vardır. Tekkeler bahsinde anlatmış idik. Ben de 1061 yılında elini öpüp, sohbetlerinde bulunmuştum. Burada Allah'ın rahmetine kavuştular. Şeyh Derviş Efendi: Üsküdarlı Mahmut Efendi tarikatinden bir derviş idi. Hamd olsun, mübârek dualarını aldım. Dersiâm Göncüzâde Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Buhârî: Nakşibendî tarikatinde ulu mürşiddirler. Bu Silistre şehrinde hayat sürerken, 1000 yılında vefat edip çarşı içinde özel bir türbede defnedilmiştir. Benim konağımın civarında olduğundan, sabah akşam geçerken bir «Fâtihâ» okuyup her cuma gecesi de abdest ile türbesini ziyâret ederdim. Halen herkes tarafından ziyâret olunur. Hattâ Dersiâm Göncüzâde bundan ders alarak âlim olmuştur.

1062 yılının Rebiulevvel ayında Siyavuş Paşa sadrazamlıktan alınıp, yerine Koca Gürcü Mehmed Paşa sadrazam oldu. Üçüncü gün, Melek Ahmed Paşa efendimize Silistre'de Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Bayram Ağa ile padişahın emri geldi. Divanda okunup, Melek Ahmed Paşa «baş üstüne» deyip, tuğlarını ve otağlarını Çayır mahallesindeki namazgâha çıkardı.

***

1062 YILI REBİÜLEVVEL AYINDA ÖZÜ EYÂLETİ KÖY VE KASABALARINI KORUMAYA GİTTİĞİMİZ

ÖNCE «Bismillâh» ile Silistre şehrinden büyük bir alay ile çıkıldı. Sözü edilen namazgâhta konaklandı. Tuna sahilinde, dört köşe duvar ile yapılmış harab bir musalla idi. Paşa efendimiz yedi günde tamir ettirdi. 12 Rebiülevvel Pazartesi günü, ben mevlid-i şerîf okudum. Büyük bir cemiyet oldu. Şehir ayânı ile nefis yemekler, bal ve şerbetler yeyip içildi. Halen Silistreliler o mevlidi ve ziyâfeti yâd edip, Melek Ahmed Paşa'ya dua ederler. Müslümanların namazgâhı da güzel bir hale geldi.

Buradan güneye doğru giderek Adalı köyüne geldik. Halkı Eflâk ve Bulgardır. Padişah haslarıdır. Oradan Çayırlı köyünde menzil aldık.

Buranın ot ve bitkileri bol ve çeşitlidir. Sonra Renkler köyüne geldik. Halkı Müslümandır. Hacıoğlu Pazarı kasabası nahiyesinde

üçyüz hâneli, câmili ve alaybeyi olan zeâmettir. Oradan ileri giderek Hacıoğlu Pazarı kazâsına geldik.

Hacıoğlu Pazarı Kasabası: Yıldırımzâde Musa Çelebi emirlerinden Hacıoğlu adında bir yiğit tarafından kurulduğu için, Hacıoğlu kasabası derler. Dobruca vilâyeti toprağında ve Silistre eyâletinde paşa hassıdır. Yedi hazine kesesi ile paşa ağalarından bir ağa, elli adamiyle idare eder. Şeriat tarafından üçyüz pâye ile şerif kazâdır. Toplam yedi nahiyesi, yetmişsekiz aded köyü vardır. Yılda kadısına ve voyvodasına altışar kese gelir olur. Sipâh kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı ve muhtesibi vardır. Kalesi olmadığından dizdarı, müftü ve nakib gibi görevlileri yoksa da âyân ve eşrafı çoktur. Açık bir bayırda iki bin hâneli bir şehir olup evlerinin çoğu kiremitlidir, bir kısmı da şenderelidir. Yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Şiddetli kışından dolayı meyveleri yoktur. Mahalleleri: Musluefendi, Şeyhefendi, Gâzibaba, Hacı Mehmed, Hacı Hızır, Eski ve Çavuşpazarı mahallelerinden ibarettir. Câmilerinden: Çarşı Câmii, Çavuş Câmii, Eski Câmi ve Şeyhefendi Câmii meşhurlarıdır. Bunlardan başkaları mesciddir. Medresesi falan yoktur. Amma onbir aded çocuk mektebi, üç aded hamamı, üç hanı, ikiyüz kadar da dükkânı vardır. Köprülüzâde Ahmed Paşa kethüdâsı Ebu'l-hayır İbrahim Ağa, çarşı içinde iki başı kapılı, kâgir, kiremit örtülü, cadde üzerinde yüz aded dükkân ile süslü bir bedestanı yaptırıp şehre şöhret verdirmiştir. Allah şöhretli âfetten koruya. Bitişiğinde bir bedestan hamamı yaptırmış ki, gönül açıcıdır.

Bu şehir, susuzluk ile meşhur idi. Bütün halkı acısu kuyularına muhtaç idiler. Hattâ Derviş Mehmed Paşa Özü valisi iken bu şehirde muhafaza ile beklediği vakit, şehirden askerine kırk bin kuruşluk su içirdiği sicilde kayıtlıdır. Bu para bütün reâyâ ve berâya kesesinden çıkmıştır. Hattâ Melek Ahmed Paşa efendimiz orada iken, üç ayda askerine üçbin kuruşluk su içirmiştir. Böyle susuz bir şehirdir ki, reâyâsı paşalara fıçı fıçı su taşırlar. Bu hâl bir yerde yoktur. Yine Köprülüzâde kethüdâsı İbrahim Ağa bu şehre yetmiş bin kuruş harcayıp, ruznâmeci İbrahim Efendi, Çırağı Babaoğlu Bekir Ağa'nın önderliği ile, iki konaklık yerden dağları, sahraları delip yeraltında bir değirmen çevirip, hayat verici suyu bir senede Hacıoğlu şehrine getirmiştir. Dokuz yerde çeşmeler yaptırarak halkı susuzluktan kurtarmıştır. Ayrıca bütün hayvanları, bağ ve bahçeleri de hayat bulmuş, bostan ve bahçeleri cennet bahçelerine dönmüştür. Bu kere de şehir halkı, «Şehrimizi sel basıp çamur oldu» diye, hayırsahiplerini şikâyet ettiler. O kerem sahibi dahi merdlik

edip parasından üç bin kuruş borç vererek, çeşme yollarına ve diğer yollara halkın geçmesi için kaldırımlar yaptırıp şehri temizledi.

Yaptırılan çeşmeler için yazılan tarihler şunlardır:

«Görenler didi hayli tarihin,
Ne güzel çeşme âbî âb-ı hayat.»

Diğer çeşme:

«Fekâle evliyâ tarîh-i kudsî,
Cerîü'l-ayn tüsemmâ selsebil.»

Diğer çeşme:

«Sular cârî olunca çeşmelerden teşneler hayli,
Didiler nûş idüb târih-i pâkin çeşme-i Kevser.»

Diğer çeşme:

«Seyr idüb bu aynı târihin didim,
Oldu cârî çeşme-i mâ-i hayat.»

Diğer çeşme:

«Nûş eyleyenler âbın tahsın idüb didiler,
Tarih-i ism-i ayn aynân-ı tecriyân.»

Diğer çeşme:

«Ey tecellî Hâtıf-ı Kudsî didi tarihini,
Akdı yer yer âb-ı Zemzem ayn-ı İbrahimden.»

Diğer çeşme, hayırsahibi hayırbabasının güftesi:

«Kendi bizzât beddîhî didiler târihin,
Ben hemân vâsıtayım şah-ı naîmindir su.»

Diğeri, Nazifzâde Ömer Beyin:

«Didiler ehl-i beled Rahmi bize târih içün,
Geldi İbrahim cârî itdi cuy-ı zemzemi.» Sene 1084.

Son tarih, Nasuh Paşazâdenindir. Amma Rahmi Çelebi'ye ihsan etmiştir. Rahmi Çelebi de hayırsahiplerinden yüz sikke aldı. Ben de geliş tarihimiz için yüz aded flori (altın) ihsan aldım. Hâlâ o can verici pınarları ile şehir halkı beslenip hayırdua ederler. Özellikle vilâyet reâyâsı, bütün gelen gidenler, genç ve ihtiyarlar duacıdırlar. Allah rahmet eyleye.

Bu Hacıoğlu'nun havası gayet hoştur. Halkının çoğu çuha ferâce ve kontuş giyer. Yeniçerisi ve sipâhı çoktur. Amma âlimi yok-

tur. Orta halli olanları pogasya kaplı kuzu kürkü ve başlarına kalpak giyip, Tatar ile sefere uşarlar. Zira Dobruca halkı derler, namlı ve cesur yiğitleri vardır. Ticaret ve savaş ile uğraşıp kazanç sağlarlar. Bu şehrin yiyecek ve içeceklerinden beyaz ekmeği ve bal suyu meşhurdur. Sanatından, sırmalı deri üzerine işlenmiş oklukları bir yerde yoktur. Yüz kuruşa sedef işletip, İstanbul'un ileri gelen kimselerine hediye gönderirler. Şehrin ortasında geniş bir meydan vardır. Haftada bir kere köylerden ve kasabalardan binlerce insan toplanıp mallarını satarlar. Bu şehir reâyâsına Dobruca çıtağı derler. Turfa lisan, garip görünüşlü insanlardır.

Buradan kalkarak, doğu tarafına giderek Kodoman köyüne geldik. Üçyüz hanesi ve misâfirhanesi olan bir Müslüman köyüdür. Hattâ hânedan sahibi Kodoman Ağa, Paşaya büyük bir ziyâfet çekip üç aded salihli yorga at hediye verdi. Buradan yine doğuya gidip, Batova sahrasına geldik. Karadeniz kenarında, iç açıcı, lâlelik bir yerdir. Burada kırk gün kaldık. Atlarımız tirfil, yonca ve ayrık otları ile beslenip öyle semiz oldular ki anlatılamaz. Civarındaki kasabalardan pazarcılar gelip büyük bir ordu pazarı oldu. Deniz kenarında olan Varna benderi ile Yalçın, Kovarna, Minkalye kasabalarını Akkazak şerrinden koruduk. Yine bu sahradaki Akyazılı ziyâreti türbesine yakın idik.

Akyazılı türbesi : Belh, Buhâra ve Horasan'da, büyük dedelerimizden Türk oğlu Türk Hoca Ahmed Yesevî halifelerindendir. Bu Akyazılı, Hacı Bektaş-ı Velî ile Bursa'ya gelmiştir. Fetihten sonra, izin ile Rum'da post sahibi oldu.

Akyazılı menkıbeleri : Bu zat, Pravadi'de Müslüman Dobruca kralından izin alıp, bu Batova vadisinde yerleşti. Bir gün kebap pişirip yedikten sonra kebap şişi olan ağacı yere dikince, Allah'ın emri ile bir kestâne ağacı olur ve o an meyve verir. Mübârek hazret buyururlar ki: «Bu ağacın meyvesi kendi yurdumuzun koruğudur. Bunun gölgesi de mekânımızdır». Bundan sonra tam kırk sene o ağacın altında ibâdet eder. Hâlâ o eşsiz ağaç üzerinde yumurta büyüklüğünde atkestanesi yetişir. Her kimin atı sancılanır veya kızılkurt hastalığına tutulursa, o atkestânesinden ata yedirilince derhal şifa bulur. Akyazılı Aziz hazretleri, bu ağacın altında yuvarlak, yüksek, renkli kurşun ile örtülü kubbenin içinde yatmaktadır. Nurlu sandukasının dört tarafında güzel yazılar ile yazılmış âyet-i kerîmeler, gülsuyu kabları, şamdan, buhurdan ve Horasan yapısı kandiller bulunur. İnsan içeri girince, vücudunda bir titreme olur. Misk ve

amber kokusundan insanın dimağı kokulanır. Türbedârı da bütün gelen gidenler için gülsuyu serpip buhûr yakar. Dört tarafındaki pencerelerin etrafı İrem bahçesi gibi gül, sümbül, yasemin ile dolu bahçelerdir ki, gülüstanı içinde yaşayan binlerce bülbüllerin nağmelerini dinleyen ziyâretçilere taze hayat verir. Ben bu türbeye vardığımda sıtmadan biraz rahatsızdım. Sanki bu türbeye girip azizin ruhu için bir «Fâtihâ» okuyunca, hatırıma şu beyit düştü:

«Humma elemin çektim yok zerrece dermanım,
Himmet et bana şimdi Akyazılı Sultanım!»

Bu beyiti mübârek başı ucunda duvara Celî yazı ile yazmaya cesaret edip o an sandukasının yeşil suf örtüsünün altına girerek, «Sığındım yâ aziz!» dedim. Allah bilendir, bana bir uyku gelip uyuyup kalmışım. Bir anda uyanınca, bütün vücudumu ter içinde buldum. Amma sanki yeniden hayat bulmuş kadar güçlenmiştim. Hamd olsun, sıtmadan kurtulmuş olup pîrîn ruhu için hatm-i şerîf okumaya başladım. Allah rahmet eylesin.

Diğer bir hikâye: Aziz hazretleri, Orhan Gazi zamanından tâ İkinci Murad —ki Fatih'in babası Koca Murad Han'dır. İki kere padişah olmuştur— zamanına kadar hayatta kalmıştır. Kendisine inananlardan ve Gâzi Mihaloğullarından Arslan Bey, dâimâ Aziz'in hizmetinde idi. Aziz rahmetli ne tarafa yönelse, Arslan Bey'in arkasına binip bağ-bahçe, dağ-sahra demeyip giderlerdi. Arslan Bey'e bazı fukara:

— «Sultanım, Aziz hazretleri arkanıza binince bizler cenab-ı şerîfinize bir türlü yetişemiyoruz, bu ne ilâhî sırdır?»

Diye sormuşlar. Arslan Bey:

— «Vallahi, ben de ona hayranım ki, Cenâb-ı Bârî bana ezici bir kuvvet veriyor. Kendimde bir başkalık bulup aslâ yorulmak bilmiyorum.»

Demiş. Hâlâ Aziz'in arkasına bindiği Arslan Bey'in sırtına vurduğu insan eğeri, takımları ile türbede durmaktadır. Binlerce bu şekilde kerâmetten sonra Akyazılı, İkinci Murad Han zamanında sonsuzluk evine göç etmiştir. Arslan Bey, Aziz'i kestânesi altında defnederek üzerine nurlu bir kubbe ve karşısına da bir tekke yaptırmış ki, yeryüzünde benzeri yoktur.

Tekke hakkında: Deniz kenarında, Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında geniş bir ovada, ağaçlık bir koru kenarındadır. Yüksek, yedi köşeli, kâgir bir yapıdır. Sanki İstanbul'un Galata kulesi-

dir. Kurşun örtülü sivri külâhı tepesindeki alemi, mavi bulut içinde parlar. Sivri külâh tahtadandır. Kubbe kâgir değildir. Böylesine yüksek kubbenin içi, nakışlı levha tavandır. Gariptir ki, öyle yüksek bir kubbenin içinde hiç sütun yoktur! Geniş bir alan üzerinde süslü bir tavandır. Tam ortasında, üçyüz kandilli ağır bir avize asılıdır. Bu da kubbe için ağır bir demirdir. Dervişler her gece bu kandilleri yakarlar. Kubbe nur üstüne nur olur. Sadık âşıklar zikir ile meşgul olup sohbetler ederler. Bütün kara ve deniz gezginleri, bu tekkenin böyle sütunsuz olarak duruşunu hayretle seyrederler. Kapıdan ocağa kadar yüz ayaktır. Baştan başa ham, beyaz mermer ile döşelidir. Ortada bir şadırvan vardır. Bütün âşıklar bu şadırvandan içip susuzluklarını giderirler. Bu tekkenin ortasında insan boyu kadar, sarı pirinçten yapılmış, her biri bir Padişahın yâdigârı olan yüzlerce şamdan vardır. Ben bu yüksek kubbenin bu şekilde duruşuna hayran kaldım. Tekkenişîn Arslan Dede'nin izni ile kubbenin üstüne çıkıp etrafı seyrettim. Allah'ın büyüklüğü... Usta marangozlar, bu kubbe içinde tâ alemden tavan yüzüne kadar uzun bir ağaç sütun koyup, binlerce kirişi ona bağlatmışlar ki sanki bir ağaç ormanıdır. İnsanın aklının alamayacağı, göz yaşartıcı bir sanattır. Mısra :

«Şenîden ki bûd manend diden.»
(Görmeden, duymakla anlaşılamaz.)

Bu meydanın dört tarafı demir pencerelerdir ki, etrafında bulunan gül bahçesine bakar. Her pencerenin arasında kat kat derviş dolapları vardır. Meydanın çepeçevre etrafında adaklardan gelen kurban postları döşelidir. Her postta bir görüş sahibi, Allah bilgini âşık oturup, her biri bir ilim ile meşguldür. Bu tekkede marifetsiz derviş yoktur. Hattâ nicesi karaçalı kökünden beş yüz parçalı, doğrama saplı kaşık, çanak, çevkân, arka kaşağası, hançer kabzası ve diğer çeşitli şeyler yapıp, «Elkâsibü habîbullah» (Kazanan, Allah'ın sevgilisidir) diye, her gelen dosta birer hediye verip hırka parası kazanırlar. Amma lokmaları ay ve sene, sabah ve akşam, ihtiyar ve genç, fakir ve zengine boldur ki, pîr hazretlerinin zamanından beri mutfakları sönmeyip, yemek lokmaları devamlıdır. Çünkü adaklardan ve diğer vakıflardan gelirleri çoktur. Değirmenleri, koruları, koyunları, sığırları ve tarlaları vardır. Hattâ kışın korularından meşe ağaçlarını kesip, arabalar ile meydan kapısından içeri sokarlar. Ocağa iki araba odunu dağlar gibi yığıp, meydan içini hamam

gibi yaparlar. Bütün dervişler ve misafirler gönül hoşluğu ile dem vururlar. Bu büyüklükte araba girer bir meydandır ki, kapılarının iç kısımları kış geceleri perdelidir.

Bu tekkenin birer tarafında gelip geçen zenginlerin birer eseri, çeşitli yazıları vardır ki, birkaç senede ancak okunur. Yüz aded dervişin çoğu sadık âşıklardır. Her biri birer işle uğraşırlar. Kimi bakıcı, kimi meydancı, kimi türbedâr, kimi çavuş, kimi usta hancı, kimi süpürücü ve kimi misafirhânecidir. Bu tekkeden ayrı bir misafirhâne daha vardır. Her gece ikiyüz misafir olur. Çul ve torba çıkartmadan hizmet ederler. İsterse bir misafir üç gün kalabilir. Fakat üç günden sonra, «Safa geldin, imânım!» diyerek, pabuçlarını çevirip yol gösterirler. Her gelene mutlaka birer kahvaltı verirler. Acaib ve garip mutfağı vardır. Hâsılı, Rum ve Acem'de böyle bir ulu tekke görmedim. Ancak Bağdad'daki İmâm Ali ve İmam Hüseyin türbesi öyle ola.

Buradan kırk-elli atlı alıp Dönedeğirmenleri mesiresine gittik. Kırk-elli aded değirmendir ki, her biri bir zeâmetten üstündür. Nicesi Nasuh Paşa zâdelerden olan Hüseyin Paşa'nındır. Dobruca vilâyetinde değirmen olmadığından, bütün Dobruca halkı bu değirmenlere gelir. Şehir halkının kanaatlerine göre, bu değirmenlerin suları Tuna nehrindendir. Zira birkaç kere burada da Tuna balıkları bulunmuştur.

Buradan hareketle Batova'ya geldik ve burada menzil aldık. Oradan kuzeye doğru giderek Mumciği köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Bir câmii olup zeâmettir. Yine kuzeye giderek Balçık iskelesine geldik. Balçıkbaşı denilen yerde çadırlarımızı kurup istirahate çekildik. Rahat uykuda uyurken reâyâdan dürüst bir adam gelip, Paşa'ya: «Sultanım, denizde otuzaltı parça Kazak şaykaları görünür. Uygun bir anda bu Balçık iskelesini yağma etmeleri ihtimaldir» diyerek, haber verip gitti. Paşa da Zıpır Bölükbaşı, Garto, Çento ve Hüseyin bölükbaşıları yüz yiğitle yaya ve bin aded seçkin atlı Abaza, Çerkes ve Gürcü yiğitlerini gece yarısı ileri gönderip pusu kurdurttu. Sabah erken vakitte Kazaklar karaya asker çıkarttılar. Balçık şehrinin etrafını ateşe verdiler. Şehir halkı telâş ile bağırıp çağırmakta iken, âsî Kazaklar şehri yağmaya başlayıp yov! yov! diye bağırışıyorlardı. Denizde bulunan otuzaltı parça şaykaları da şafak sökerken yardıma gelip, karaya çıkarak yağmaya koyuldular. Gemilerde ancak beşer onar kâfir kalmıştı. Sabah olur olmaz, bizim pusularda bekleyen piyade, sarıca ve sekban erleri dağdan aşağı «Allah, Allah!» diyerek hücuma geçti. İlk hücumda düş-

manın sahildeki fırkalarına sarılıp, bir anda aman vermeyerek onyedisini ele geçirdiler. Gemilerdeki Müslüman esirleri kurtarıp onlara kürek çektirerek, denize açılıp kaçmakta olan kayıkları da yakalayarak demir attılar. Sonra şehri yağma eden Kazaklar bu hali görünce, karada kalıp can korkusuna düştüler. Balçık'taki buğday anbarlarına girip savaşa giriştiler. Kimisi de dağlara kaçarken, Melek Ahmed Paşa ılgar ile Balçıkbaşı'ndan yardıma gelirken bu kaçanları yakalayıp kimini öldürdü, kimini de esir aldı. Bir kısmı da dağlarda Çıtak fırkalarına esir düştüler. Beri tarafta, Balçık içinde mahzenlere saklanan Kazaklar can hırsı ile direnmekte idiler. Paşa, askerlerine hemen para vererek: «Komayın şehbazlarım, bütün mal ve esirler sizin olsun» dedi. Alay çavuşları çağırınca, bizim askerler ambarları ateşe verip damları delerek, yedi saat etrafı çevirdiler. Üçyüz Kazak esir edildi. Dörtyüzü de geberdi. Otuzaltı parça şayka ele geçirildi. Bütün bölükbaşılar bol bol mala sahip oldular. Üçyüz esirden yüz kadarı Rumeli şaykaları ile devlete gönderilip yazı yazıldı. Diğer esirler ağalara dağıtıldı. Otuzaltı parça Rus şaykasında olan ganimet mallarını da içlerinde esir olan Müslümanlara verdikten sonra, Kili ve Akkerman kalelerinin tamiri için gönderdi. Biz de böyle bir zabtın içinde bulunduğumuzdan, kırık dökük şu beyiti söyledik:

«Evliyâ feth-i mübîni göricek târih didi.
Bârekallah olmamıştır (Bir dahi böyle gazâ)». Sene 1061.

Bu sevindirici zafer haberi Divan-ı Hümâyûn'a vardığında Gürcü Mehmed Paşa olayı Sultan Dördüncü Mehmed'e arz edince, saâdetlû padişah sevincinden o an Melek Ahmed Paşa'ya hil'at ve görevine devam müjdesi göndermişti. Paşa, bu haberi getiren kapıcıbaşı Mustafa Ağa'ya yedi kese verdi Yanan Balçık şehrinin tamirine de hemen başlandı.

Balçık benderi: Karadeniz sahilinin Rumeli tarafında yalçın kayalı yüksek bir dağın eteğinde kurulmuştur. Özü eyâletinde, Hacıoğlu voyvodalığı idaresinde yüzelli akçelik kazadır. Sipâh kethüdâ yeri ve yeniçeri serdarı vardır. Müftüsü ve âyânı olmayıp fukarası çoktur. Damları kiremit ve şendere tahta ile örtülü beşyüz kadar evleri vardır. Hepsi beş mahalle ve beş mihraptır. Meşhurları, iskele başında Emîn Câmii'dir. Üç sıbyan mektebi, bir hanı, yedi aded tüccar hanı, bir de hamamı vardır. Hamamı, Esmâhân Sultan vakfıdır. Kazaklar, göz açıp kapayıncaya kadar hamamın bakır kazanını çıkarıp götürmek sevdasına tutulmuşlar. Yüzelli kadar dük-

kânı, deniz kenarında mahzenleri, bayırlarında üzüm bağları vardır. Eskiden liman imiş, gün geçtikçe kum ve toprak ile dolmuştur. Hâlâ kıble ve gündoğusu rüzgârından gemiler dörder beşer demir ile yatamazlar, mutlaka karaya düşerler. Açık bir limandır. Bir tarafı balçıklı liman olduğundan, Balçık iskelesi derler. Fakat işlek iskeledir. Alaca yağmumu meşhurdur. Buradan kalkıp, yine kuzeye giderek Kovarna iskelesine geldik.

Kovarna İskelesi: Karadeniz sahilinde zorlu bir dağ eteğindedir. Doğu tarafı deniz olup, güzel bir iskeledir. Sahilde sadece buğday mahzenleri ve hayat suyu gibi su kaynakları vardır. Başka bir şey yoktur. Rus korkusundan, bütün binaları dağ başındadır. Bu da Silistre eyâleti toprağında vezir-i âzamların hâslarındandır. Balçık kazasının nahiyesidir. Hâkimi, vezir-i â'zam ağasıdır. Kethüdâ yeri falan yoktur. Hepsi üçyüz kadar, kiremit örtülü, küçük ve fakir evlerdir. Bağ ve bahçesi, fukarası çoktur. Birkaç dükkân, bir han ve bir hamamdan başka bir şey yoktur. Köylerinin mahsulü çok olduğundan, gemilere iskele olmuştur. Amma gemiler mallarını alıp hemen kaçarlar. Zirâ limanı yatak değildir. Havası da ağırdır. Taşlık bir yerdir. Kaynak suları çoktur.

Buradan yine kuzeye giderek Kelgrasultan kalesine geldik. Burasını Kırım'dan dönüşümüzde bir felâket sebebi ile görüp, geniş bir şekilde anlatmıştık.

Sonra yine kuzeye gidip Yılanlı köyüne geldik. İki yüz hânelidir. Bir câmili Müslüman köyüdür. Yılanı gayet çoktur. Burada müşk yılanı da çok olur, derler. Bir çeşit beyaz yılanmış ki, bulunduğu yer misk gibi kokarmış. Ben görmedim. Buradan da Mankalye şehrine geldik.

Büyük Mankalye şehri ve limanı: Pek eski bir şehirdir. Bugün gelişmiş olan kısmı şehrin kuzey tarafında liman ağzı olup, kale temelleri görülmektedir. Yıldırım Bayezid Han zamanında Ece Ya'kuboğlu Gazi Umurca burasını fethetmekte güçlük çektiğinden, fetihten sonra kalesini yıktırmıştır. Şehir; deniz kenarında, düz ve kumsal bir yerdedir. Dobruca toprağında yüz pâyeli kazadır. Nahiyelerinden kadısına yılda yedi kese gelir olur. Şehir serdarı, şehir muhtesibi ve subaşısı vardır. Tüccarları çoktur. Kazak korkusundan evleri kuvvetli yapılardır. Ayânının çoğu Laz'dır. Hepsi anadan doğma kul oğludur. Hattâ Lazlar arasında şaka olarak, bir kimsenin Ka'be'ye gitmeye imkânı yoksa, «Bre cahil, Mankalye'ye git-

sen a, gariplerin ve fakirlerin Ka'besidir.» derler. Lazlar bu derece bu şehre önem verirler.

Rum ve Yahudi halkı da çoktur. Gece gündüz mahkemelerinde Laz ile Yahudi davasından geçilmez. Mankalye'de bir Laz bir Yahudiye bir sille vursa, kanunen vuranın cezalandırılması gerekir. Camilerinin meşhuru Esmâhânsultan Camiidir. Cemaatı bol, aydınlık bir camidir. Bu benderlerde böyle cami yoktur. İmamları, hatibleri ve müezzinleri hep İstanbullu'dur. Yani bilgili çelebilerdir. Yedi aded sıbyan mektebi, üç hanı, üçyüz kadar dükkânı, bir küçük bedestanı ve küçük bir hamamı vardır. İskele başında ve diğer yerlerde üçyüz kadar mahzeni var. Zira burası tüccar yeridir. En büyüğü Serdar hanıdır. Şehrine göre dükkânları azdır. Büyük bir limandır. Bin parça şayka, karamürsel, zabun ve çekelunda buğday doldurup İstanbul'a getirirler. Bu liman Dobruca vilâyetinin iskelesi olduğundan, buğday ve diğer hububâtı çok olur. Limanı kıble ve gündoğusuna bakıp açık olduğu için, denizden dağlar gibi dalgalar gelip gemilerin yatmasına engel olurlar. Gemiler yüklerini alır almaz pupa yelken kaçarlar. Zira her yıl buralarda birçok gemi batar. Burası eskiden iki kapılı büyük bir liman imiş. Hâlâ deniz dibinde, dağlar gibi taşlar konulduğu şekilde durmaktadırlar. Yatabilecek gemiler halen bu limanın hududu içinde yatarlar. Fakat, zâlim gemiciler limana taşlar döke döke liman dolmuş ve tehlikeli hale gelmiştir. İstenilse de Kaptan Paşa donanma ile gelip limanı temizleyerek limana taş dökeni cezalandırsa, güvenli hale gelir. Allah, temizlenmesini nasib ede. Çok lüzumlu ve önemli bir limandır. Şehrin yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Batı taraftaki bahçelerin yakınında Muharrembaba Tekkesi vardır. Yüksek ve ağaçlıklı bir yer olduğundan, bütün ihtiyar ve gençler bu iç açıcı tekkede ikindiden sonraları sohbetler ederler.

Bu şehirden kuzeye doğru giderek Gövemli köyüne geldik. Erik büyüklüğünde gövemi olur. Yüz hâneli, bir camili Müslüman köyü olup zeâmettir. Dobruca içi olduğundan gayet susuzdur. Seksener kulaç derinlikte olan kuyulardan atlarla su çıkarırlar. Garip bir yerdir.

Buraları Dobruca topraklarının ortalarında olduğu için, eşirra Çıtakları vardır. Amma misafirlerine sabah akşam ikramları boldur. Bir evden misafirleri gidince, arkadan kırk-elli atlı gelir. Kapıları açıktır. Misafire asla yok yoktur. Zira zengin bir yerdir. Misafire saygıları sebebi ile Cenab-ı Hak mallarına Halil İbrahim bereketi vermiştir. Tohumları elli-altmış kile verir. Zeâmet sahiplerine onda

bir öşür vegisi vermekte inat etmezler amma, Dobrucalı diye biraz kötü bellenmişlerdir. Konuştukları dilden bazı kelimeleri buraya aldık:

Dobruca lisanı yani Çıtak kavmi: Yıldırım Bayezid Han bu diyarı Bulgar, Eflâk, Boğdan halkı elinden alıp, Tatar ile Anadolu halkından asker yerleştirdi. Bu askerlerle Eflaklıların karışmalarından bir nesil ve bir lisan meydana geldi. Birbirleri arasında konuşurlar. Herkes anlayamaz. Bu kelimelerden bazıları şunlardır.

Heşer: kavun, heşerka: karpuz, çoğaç: güneş, kolaylık: cariye, Kavra: Getir, paytal: at, paytalı akat: Atı sula, kopayın: dilek, Napayın?: Ne yapayım?, defke: cariye kızı, çalme: sarık, meçkili: tâun, börk: kalpak, Ön beni: Bekle beni, Aydı ver: Söyleyiver, ocak: ateş, köyen: ocak, Ocak kavre: Ateş getir, geremek: iyilik, Aydı vereyim: Söyleyivereyim, selâm ayendem: selâm aleyküm, Çorbacı ne aydar ayda: Ağaların ne yapar söyle, Tahirle: Tehir et, Şakâst oldum: Hasta oldum, Yundum kolunudur: Kısrağım taydır, urb: at hayası, baytal cavi: at kamışı, Çidi dir: İyi der, Kademli Morovat: adam ismi, Aydoğdu: adam ismi.

Daha bunun gibi nice kelimelere anlam verip kendileri söyler, kendileri anlarlar. Ayrıca herkesin anlayabileceği kelimelerle de konuşurlar. Dobruca ve Deliorman halkı ayrı ayrı kavimlerdir. Güçlü ve cesur yiğitleri olur. Sonları hayır ola. Buradan hareketle yine kuzeye gidip, güzel köylerden geçerek Köstence kasabasına geldik.

Köstence kasabası: Önce kale, Dobruca kralının oğlu Kalvare tarafından yaptırılmıştır. Heybetli, sarp ve kuvvetli bir kale imiş! Yıldırım Han fethetmede güçlük çektiği için, fethettikten sonra yıkarak taşlarını denize döktürmüştür. Deniz kenarında, bir tepe üzerinde yıkılmış surunun temelleri halen durmaktadır. O asırda bu kale halkı gemilerine binip, Kefe kalesindeki Ceneviz kralının yanına kaçarlar. Çünkü o zaman, Karadeniz sahilindeki yediyüz yetmiş parça kalenin hepsi Cenevizlilerin elinde idi. Sadece Terkos kalesi ile Amasra, Sinop ve Trabzon kaleleri Rum Kostantin'in elinde kalmıştı. Sonra Kefe ve Azak kalesini de Sultan Bayezıd-ı Veli Gedik Ahmed Paşa eliyle fethettirince, Karadeniz etrafında Cenevizlilerin alâkası kalmamıştı. Aman ile İstanbul boğazından dışarı, Sakız adasına gittiler. O altın gibi adayı Cehenneme çevirdiler. Tâ Süleyman Han zamanına gelinceye kadar orada kaldılar. Sonra anlaşmaya aykırı hareket ederek gemileri ile Hacca giden Müslümanları esir etmeleri üzerine, Süleyman Han'ın fermanı ile Piyâle Pa-

şa yüzyetmiş parça kadırgasiyle Sakız adası karşısında Çeşme denilen yerde, Anadolu sahilinde demir atıp yattı. Beri tarafta Cenevizlilerin kaptanı ve krallarının oğlu ile diğer önde gelen kimseleri hediyeler ile Piyale Paşa'ya geldiler. Hediyelerini Piyale Paşa'ya verip hediyeler makbule geçince, Paşa:

— «Bre hâinler, bu Sakız Adası Müslüman hacıların ve diğer ibadullahın uğrak yeridir. Niçin gelen, giden, tüccar ve çiftçi kimseleri rahatsız edip, gönül incitip tutuklarsınız? Çabuk Sakız adasını padişaha teslim edin. Yoksa hepinizi şimdi kılıçtan geçiririm.»

Deyip yemin eder. Hediyeleri ile gelen yediyüz kişiyi hemen tutuklatıp, «Bismillah ve tevekkeltü alallah» diye büyük büyük yelken açıp, Sakız adasının Kiremitlik denilen kısmına demir atar. Sonra karaya asker ve balyemez toplar çıkarır. Tutukladığı kral oğullarından:

— «Vâveylâ! Kaleyi mutlaka veresiniz. Yoksa Piyâle'nin piyalesi elinde iken bizim peymânemizi dahi doldurup ecel şerbetini bizlere içirir. Sakız kalesi içinde sizlere zevk ve sefâyı ilelebed unutturur!»

Diye mektuplar alır. Bu mektupları güvenilir bir elçi ile Sakız kalesine gönderir. Cenevizliler bu hali işitip: «Hay! kralzâdelerimiz ve bütün devlet adamlarımız kılıçtan geçer» diye korkuya kapılıp, görüşmeler yaparak barış edilir. Bütün cephâne ve hazineleri ile Sakız adasını Piyale Paşa'ya teslim ederler. Kendileri de Malta idaresinde olan Rodos adasına çekilirler. Sonra Piyâle Paşa fetih haberi ile Süleyman Han'ın ayağını öper. Sakız kralı da padişahın huzurunda yer öpüp Müslüman olur ve der ki:

— «Padişahım! Atan Yıldırım Bayezid Han zamanında, Karadeniz'in Rumeli tarafında Babadağı yakınında Köstence kalesi bizim Ceneviz kralının idi. Ceddin, kuvvet ile o kaleyi elimizden aldı. Kılıçtan kurtulanlarımızın hepsi gemilerle Kefe'ye kaçtık. Kaçarken, Köstence'nin liman kalesi eşiği altında yedi küp altın ve mücevher gömüldü. Onları çıkarmak için ben hakiri görevlendirin. Zengin bir hazine ile padişahıma gelmem müyesser olur.»

Süleyman Han derhal, Ceneviz kaptanlığından İslâm ile şereflenen bu zata Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılığı görevi ihsan edip, üçyüz adamı ile Köstence'ye gönderir. Bu zat oraya varır. Hazineyi eliyle koymuş gibi çıkarır. Yedi aded ağzına kadar flori dolu küpten başka binlerce silah. bin parça laal, yakut ve elmas çıkar ki, hesabını Allah bilir. Bu kadar para ve hazine ile padişah huzuruna gelince, padişah ona ihsan ve hediyeler verip gelen para ile şehzâde ve Sü-

leymaniye camilerini yaptırır. Geri kalan para ile de Köstence şehrini imar ettirir.

Köstence deniz kenarında olduğundan, o kadar gelişmiş değildir. Çünkü defalarca Akkazakların yağmalarına uğramış, birçok kere yanmıştır. Silistre eyâletinde Karadeniz kenarında, Karasu hükmünde yüzelli akçelik kazâdır. Nahiyelerinden kadısına senede üç kese gelir olur. Hepsi yüzelli kadar, kiremit ve şendere örtülü evleri vardır. Bir mahallesi vardır. İskele başında güzel bir camii, bir han, iskele başında kırk-elli aded han gibi anbarla birkaç dükkânı vardır. Başka imaret yoktur. Eski zamanda kâfirler, İstanbul tekfuru korkusundan ve düşman avlayan Tatar derdinden, Köstence'den tâ Karasu yakınında Tuna nehri ırmağından büyük bir hendek kazıp Tuna'yı Karaharman'a akıtmış, Babadağ ve Tolcu kaleleriyle Beştepe denilen yer ada olarak kalmış idi. Halen geçit yerlerinde, hendek kenarında olan kule ve bina kalıntıları görülür. Bu civardaki köylerin birçok binaları bu yıkıntı taşlar ile yapılmıştır.

Bu Köstence'ye «Karadeniz Köstencesi» denir. Sofya yakınındakine ise «Bâne Köstencesi» denir. Karadeniz Köstencesi eskiden büyük bir liman imiş. Halen kalıntıları durup, limanına bin parça gemi rahatça girermiş. Lâkin günler geçtikçe çöp, kum ve toprakla dolup, deniz dalgalarından güvensiz bir yer olmuştur. Bazı sene nice gemiler batarlar. Allah ma'mur eyleye, amin!

Köstence'den yine kuzeye giderek ..... (*) köyüne geldik. İkiyüz hâneli, bir cami ve mescidli Tatar köyüdür. Burası da Köstence nahiyesidir. Buradan da kuzeye gidip Karaharman kalesine geldik.

Karaharman Kalesi : Havadar ve verimli bir yerdir. Sarı Saltık Bay burada dervişleriyle çiftçilik edip harman yaptığından, adına «Karaharman» demişler. Daha önceleri bender şehir imiş. Burayı da Cenevizlilerden Yıldırım Han almıştır. Kalesini yerle bir etmiştir. Sonra Dördüncü Murad zamanında, «Buralarda, Akkazakların zararlarını kaldırmak için güvenli bir yer lâzımdır» diye padişah ferman etmiş ve Kaptan-ı Derya Recep Paşa donanma ile burada demir atmıştı. Vilâyet ayânının isteği ile Tuna nehri arkının denize döküldüğü yerde hayırdua ederek bir kalenin temeli atıldı. Kış gelmeden çok sayıda asker ve binlerce işçi ve usta ile üç ayda kale tamamlandı. Kalenin gerekli ihtiyaçları ve malzemeleri sağlanmıştı. Kaleye dizdar, üçyüz kale neferi, yedi aded balyemez top kon-

(*) Metinde açık bırakılmıştır.

muş, kalenin anahtarları ile kale içindeki Sultan Dördüncü Muradhan Camii'nin anahtarını Murad Han'a göndererek mübarek olmasını dilemiştir. Halen sağlam bir kale olarak durup, halkı da memnundur.

Karaharman Kalesinin şekli : Tuna terasiyle Karadeniz sahilinde düz, çayır bir yerdedir. Dört köşeli, taştan yapılmış güzel bir yapıdır. Çevresinin uzunluğu binyüz adımdır. İçinde yirmi kadar hânesi vardır. Her gece davul, nekkâre, sur, kerenay döğüp, «Allah birdir, bir!» diye bağırıp bekçilik ederler. Deniz kenarında olduğundan hendeği yoktur. Toprağa bir kazma vursan su çıkar.

Burası da Silistre eyaletinde Babadağı kazasının nahiyesidir. Naib idaresindedir. Gümrük emini vardır. Diğer memurlar yoktur. Üçyüz kadar, kiremit ve sendere ile örtülü ev vardır. Sadece iskele başında bir camii, yetmiş-seksen aded tüccar hanları olup, bunlar çeşitli mallarla doludur. Bu kale yapıldıktan sonra, bu limana ve Babadağı şehrine Kazaklar çıkamaz olmuştur. Suyu Tuna'dan sağlanır, havası ağırdır. Buranın da eskiden büyük limanı varmış. Halen mal ve yüklü gemiler Tuna nehri terasında güvenle yatıp kışlarlar. Tuna'nın beş ağzından biri de bu Karaharman boğazıdır ve hepsinin küçüğüdür. Kâfirler zamanında bu boğazın insan eli ile açıldığı zannolunur.

Buradan yine kuzeye doğru gittik. Çıkrıkçı köyüne geldik. Yüz hânelidir. Zeâmet köyü olup bir camii vardır. Gayet lezzetli ve sulu kavunu olur. Buradan yine aynı yönde giderek Babadağı şehrine geldik.

Babadağı şehri : Saltık Bay burada gömülü olduğu için, Babadağı demişlerdir. Daha önce ormanlık bir yer imiş. Bayezid-ı Velî, Saltık Bay'ı rüyasında görmüş ve bu şehri onlara vakıf etmiştir. Şehrin ilk fâtihi Yıldırım Han'dır. İkinci olarak fetheden de İkinci Bayezid Velî'dir. Kalesi harab edilmiştir. Suru da yoktur. Nice kereler Kazaklar Yenisıla denilen yerden Tuna kayıklarıyla gelip bu Babadağı şehrini basmışlardır; Saltıkbay türbesinin sahan, tencere gibi şeylerini alıp giderlerken, bir gün bir gece boş gezmişler ve kayıklarını bulamamışlardır. Sonra aldıkları bütün bakır kapları tekkeye getirmişler, dönerlerken de şehir halkına esir düşmüşlerdir. Denizdeki gemileri de dalgalardan karaya düşüp parça parça olmuş, içindeki malları halk taksim etmişlerdir. O zamandan beri kâfirler Babadağı'na çıkmaz olmuşlar. Sonra Sultan Dördüncü Murad bu durumu öğrenince, hemen Özü muhafızı Sultan Ahmed'in damadı ve Atika Sultan'ın kocası Koca Kenan Paşa'ya bir yazı gönderip, «Ba-

şın sana gerek ise, Babadağı şehri içinde güvenli olmak için uygun ve yüksek bir yerde bir kale yaptırıp anahtarlarını devlet kapıma gönderesin» diye emretmiştir. Kenan Paşa, «Baş üstüne» diyerek, Babadağı'nın doğusunda, bağlar ucunda, yüksek bir tepe üzerinde bir kale yapımına başladı. Büyük bir kulenin tamamlandığı sırada, Kenan Paşa görevinden alındı. Halâ kalenin temeli ve kule, dizdar ve askersiz durmaktadır. Bu kale tamamlansa, Babadağı şehri güvenli hale gelirdi. Efendimiz Melek Ahmed Paşa kaleyi tamamlamayı düşünüp izin istediğinde, bizim Paşa da görevden alınmış ve Siyavuş Paşa göreve getirilmişti. Melek Ahmed Paşa'ya da Rumeli eyâleti ihsan olunmuştu. Babadağı halen kaleye muhtaçtır. Zira gelişmiş bir liman şehridir. Bu şehir, Özü eyâletinde paşa hassı ve voyvodalıktır. Yüzdört kese geliri olan değerli bir idare yeridir. Üçyüz akçe pâyeli şerif kazâdır. Amma beşyüz akçeye mollalara sadaka olunmuştur. Yedi aded nahiyesi, yüz aded köyü vardır. Zahire geliri olmak için gidip gördüğümüz köyler aşağıda yazılanlardır:

Hergeleci, Sebililyas, Küçüksarı, Döklek, Sapanca, Acıgöl, Sarı Nasuh, Karahabil, Ahmed Faki, Tatar Çamurlusu, Sarıgöl, Konkar, Hacılar, Tresenlik, Nalbant, Kızılhisar, Kamber, Armudlu, Karka, Başköprü, Bahsavis, Hıyneli, Atmaca, Çukurluova, Kayalıdere, Eskibaba, Çağatay Zir, Çağatay Bâlâ, Aşağı Kargalık, Yukarı Kargalık, Aşağı Demlik, Yukarı Demlik, Deli Ali, Seleli, Lütfibey, Türk Çamurlusu, Ayaklıbey, Arnavutlu, Hacı İvaz, Kızılca Veli, Kâsımca, Kaçamak, Eski, Koçıbey, Uzun İnehan, Tark Sofu, Kulalı, Gevherli, Gereçlik, Çonkar, Karacıkköy, Kasaba-i Esterazim, Pazarlı, Gerencik, Bilâl kışlası, Dane Hacı, Kara Muradlı kasabası, Kösteli, Karatay, Durhanlar, Hocaali, Karakoyunlu, Çıkrıkçı, Şeyh Aman, Aşağı Taşağılı, Yukarı Taşağılı, Arnavutlu, Mustahfazân, Karaharman kalesi, Sultan Karapelidli, Yuvacı, Abdülbâri, Tanrıverdi, Kocalak, Aydın, Sarıkarye, Karanasuh, Kasaplı, Döğenci, Sofılar, Ganîbucak, Karaman ve Yenisıla kalesi. Bu kale, yalçın bir kaya üzerinde yüksek bir kaledir. Fakat içinde yalnız koyun çobanları otururlar. Bayezıd-i Velî fethetmiştir. Karaharman'a akan Tuna nehri görülür. Etrafında gayet güzel köyler vardır. Yukarıda adlarını saydığımız köylerin dördü için Şer'î mahkemeden yazı alıp elli adamımla bu köylere gittik. Dört kese paşaya, dört kese bana ve iki kese de adamlarıma alıp, yine Babadağı'na döndük. Bu köylerden her sene on kese elde edilir. Babadağı'nın bir hâkimi de Babasultan mütevellisidir. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, şeyhülislâmı, nakibüleşrâfı, muhtesibi ve şehir kethüdası vardır. Bu şehirin düz,

geniş, dereli arazi ve bağları olup çok güzeldir. Üçbin kâgir, iki katlı yüksek sarayları ve diğer evleri vardır.

Camileri : Ulucâmi: Sarı Saltık Sultan'ın tekkesine bitişik, hoş yapı, şirin bir câmidir. Anlatılmasında dil âcizdir. Burası Bayezıd-ı Velî tarafından fethedildiğinden, bu güzel camii kendisi yaptırmıştır. Dört köşe kâgir duvar üzerine inşa edilmiş olup, yine dört köşe tahta kubbenin üzeri mavi renkli has kurşun ile örtülüdür. Nurlu bir camidir. İki yan ve bir kıble kapısı vardır. Kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar, boyuna ve enine yüzseksen ayaktır. Cami içindeki sütunlar baştanbaşa görülmeye değer nakışlar ile işlenmiştir. Sağ tarafında bir minaresi vardır. Mihrab ve minberi eski üslûp üzeredir. Çok cemaati olur. Velî derecesinde bilgili bir imamı vardır. Alipaşa Camii: Çarşı içindedir. Dört köşeli, kurşun örtülü, bir minareli, kıbleye açılan bir kapılı, şirin camidir. Avlusunda, yirmi basamak merdiven ile inilen abdest alacak muslukları vardır. Hepsi kırk kadar akar çeşmesi vardır. Defterdar Dervişpaşa Camii: Mahalle içinde küçük, bir minareli, şirin bir camidir. Bunlardan başka birçok mescid vardır. Medresesi üç adeddir. Yirmi aded sıbyan mektebi vardır. Hanları sekiz tanedir. Bütün tüccarlar bu hanlarda bulunur. Üç hamamı olup, en büyüğü Bayezıd-ı Velî hamamıdır. Çarşı içindeki Alipaşa Hamamı çok lâtiftir. Ayrıca yetmiş kadar ev hamamı vardır. Dükkân adedi üçyüzdoksan adeddir. Çoğunlukla çukacı lâtin dükkânları, okçular, yaycılar, debbağlar ve sekiz aded kahvehânedir. Bedestânı yoktur. Onbir aded tekke vardır. En ma'mur ve güzeli, vakıfları çok olanı Hazret-i Saltık Bay Mehmed Buhari Tekkesi, Uzunimam Tekkesi ve diğerleridir. Yiyeceklerinden sekiz renkli Yarbaşıbağları üzümü, beyaz ekmeği ve yoğurdu meşhurdur. İçeceklerinden Tatarların içtikleri üzüm şırası her mevsim bulunur.

Babadağı gezinti yeri : Şehrin doğusunda Kulebağları, Bekirağa hânesi sırtında Yarbağları ve Dede Saltıksultan korusu vardır; büyük bir ormanlık, hıyar bahçesi, lâle bahçesi ve avı bol bir yerdir. O kadar korudan bir kimse bir odun alamaz. Ancak hâkimin izni ile alınabilir. Hepsi Saltıksultan tekkesine ait vakıftır. Burası Saltık Sultan hazretlerinin binlerce koyun, sığır, at, kısrak ve tayları ile doludur.

Yenisıla Mesiresi : Keklik, kaz, ördek ve toy kuşlarının av yeridir. Kovacık Kasrı mesiresi, Kenanpaşa Kasrı mesiresi: Hayat suyu, yüksek ağaçları, köşkleri ve mutfakları vardır. Babaşehrinin suyu ve havası gayet hoş fakat kışı şiddetlidir. Ayânının çoğu çeşitli

kürkler giyerler. Zengin bir şehir olup, gelene gidene ikramları boldur. Kış geceleri, sıra sohbetlerinde her gece ziyafetleri meşhurdur. Bütün şehir halkı gayet fakir, garip dostudurlar.

Babadağı ziyaret yeri: Şehir içinde, menba-ı esrâr, merci-i ebrâr, âmil-i sıddîk, âlim-i tahkîk, Hazret-i Sarı Saltık Mahammed Buhari: Temiz ırktan olduğuna şüphe yoktur. Hattâ Gelibolulu «Muhammediye» sahibi Yazıcıoğlu, bir risâlesinde, soy ve sopuyla Saltık Bay Sultanı anlatmıştır. Zira onlar Eb'ülfeth Fatih zamanlarında yaşadıklarından, Hacı Bektaş'a ve Sarı Saltık'a yakın olup hayatlarını genişçe yazmışlardır. Kenan Paşa Özü valisi iken Babadağı'nda birkaç sene muhafazada kalıp, Yazıcızâde menakıbinden ve diğer Tohtamış Han fetihlerinden Sarı Saltık Sultan'ın hikâyelerini ve kıyafet değiştirerek yaptığı savaşları birer birer toplayıp Kırk Kiraz'a kadar yazmıştır ki, dillerle anlatılamaz. Düzgün ve akıcı bir uslupta, yer yer şiir ve beyitli, açık seçik «Saltıknâme» adında bir tarihtir. Meğer, Kenan Paşa merhum hattat imiş. Demirci Kulu tarzında bir Beyhâni yazıdır ki, sanki Musta'sım yakutudur. Zira aziz hakkında inanmayanlar nice dedikodular etmişlerdir ki, Sarı Saltık adında bir rahiptir diye iftira edip günaha girmişlerdir. Evet, Leh vilâyetinde, Vaniska iskelesinde Saltık Bay adında bir rahip var idi. Ona gitmiş, dine davet etmiş ve kabul etmediği için, Saltık Bay rahibi odasında öldürüp elbisesini giymiştir. Gizlice senelerce yanlış yolda olan kimseleri Müslüman etmiş, seyahat ile ün yapıp Babadağı'nda vefat etmiştir. Böyle nice kitap ve tarihlerde, özellikle güvenilir bir eser olan Yazıcızâde Menâkib'inde dahi anlatılır.

İran ve Osmanlı ülkesini ele geçirmek kasdiyle tâ Arpaçukuru, Sivas ve Tokat'a kadar gelip ele geçirdi. Bayezid Han'a Çulcu Baba derlerdi. Tâ bu derece uzlet sahibi Bayezıd-ı Velî iken, Kili ve Akkerman kalelerinin fethine yönelip Babadağı'na geldiğinde, salih kimselerden bazıları gelip: «Padişahım! Burada Sarı Saltık adında nurlu bir türbe var idi. Kâfirler yıkıp üzerine taş, toprak, çöp döküp kabrini kaybettiler» diye şikâyette bulundular. Bayezıd-ı Velî o mezbeleliğe gitti. Bir seccade üzerinde Kara Şemseddin ile ikişer rekat namaz kılıp, gerçeği öğrenmek için uykuya yattılar. Hemen Saltık Sultan sarı renkli sakalı ve yeşil sarığı ile görünüp:

— «Yâ Bayezid! Hoş geldin! Salsâl tahtı olan Akkirman ve Kili kalelerini ve vilâyetlerini Boğdan kâfirleri elinden savaş yapmadan «Fetahnâ» tarihinde fethedesin. Oğulların Mekke, Medine sahibi ola. Beni pis topraklardan kurtar.»

Der. Hemen uykudan uyanan Bayezid Han, Kara Şemseddin'e der ki:

— «Efendi! Gördüğün rüyayı bir kâğıda yaz. Ben de yazayım. Şeyhülislâma gönderelim. Bakalım ne cevap verir.» Her biri, birer köşede, gördükleri istihâreyi yazıp, mühürlü olarak Şeyhülislâma gönderirler. Allah'ın hikmeti, ikisinin de gördükleri rüya ve anlattıkları birbirinin aynıdır. Şeyhülislâm hemen:

— «Padişahım! O yere büyük bir türbe yaptırasın.»

Diye buyururlar. Hazret-i padişah, o yeri temizletmeye başlatır. Temizlenirken, üzerinde «Hâzâ kabr-i Saltık Bay Seyyid Mehmed Gazi» diye Tatar yazısı ile yazılmış bir mermer sanduka görünür. Mimar ve mühendisler hemen toplanıp, nurlu bir türbe ve cami ile diğer hayırıyerlerinin yapımına başlarlar. Bayezid Han, Kili ve Akkirman kalelerini hakikaten «Fetahnâ» tarihinde savaşsız fethedip, Salsâl'in fatihi olup zaferle Babadağı'na döner. Bir sene orada kışlar. Etrafı düzene koyup, Babadağı şehrini onarır. Bütün hayırıyerlerini Baba Sultana vakfeder. Babadağı hâlâ Babasultan hassıdır.

İşte, böyle ermişlerden Bayezıd Han Velî gibi bir eşsiz padişah, o devletlinin batın ilmi ile durumunu öğrenip uğruna bu kadar paralar harcamıştır. Özellikle Kara Şemseddin hazretleri, kutupluğa ayak basmış yüksek dereceli bir zâttır. Onlara da Baba Sultanın ne denli büyük bir zat olduğu gerçek olarak mâlum olmuştur. Böyle iki Sultanın keşfi ile şanı kat kat daha kutsilik kazanmış olan Saltık Sultan hazretleri hakkında her kim şüphe ederse, Allah korusun, günahkâr olur. Fatih ile Ak Şemseddin, Bayezid Han ile Kara Şemseddin ulu sultanlardır. Allah, onların aziz ruhları ile bizi mukaddes kılsın!

Saltıksultan türbesinin yapısı: Bayezıd-ı Velî Han, Saltık Sultan'ın ruhâniyetinden yardım isteyip onun himmetiyle bütün tekke, han, imaret, medrese, kervansaray ve sultan yolları tamamlandığında, Kırım Hanı Mengli Giray Han'ı, Sultan Bayezıd bu imaretleri koruyucu ve bütün ihtiyaçlarını görmeye memur etti. O zaman, Bektâşî dervişlerinden Kademli Dede Sultan hayatta idi. Onlar bizzat Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Horasan'dan gelmiş bir güçlü ihtiyar idi ki, ikiyüzyedi yaşına varmışlardı. Bayezıd-ı Velî, onları Bektâşî şeyhi ve seccâde sahibi tayin etti. Şer'î izin ile vakıflarının bir temessükünü senedini ona, birini de Mengli Giray Hana vermiştir. Bayezıd Han, Rum'a gitmek için yola koyuldukta, o gece Saltık Sultan, Kademli Dede'nin ve Mengli Giray Han'ın rüyâlarına girip:

«Üzerimdeki kurşunlu kubbeyi kaldırınız, tahta kubbe yapınız» buyururlar. Sabahleyin, iki sultanın gördükleri rüyalar birbirine benzediğinde, kâgir kubbeyi yıkarlar. Hâlâ dört köşe duvar üzerinde göğe baş uzatmış, şendere tahta örtülü yüksek kubbelerdir. O diyarda benzeri yoktur. Nurlu türbenin saadetlû kapısının sağındaki dört köşe mermerde Celî yazı ile şu tarih yazılıdır: «Geliniz, bâb-ı muâllâyı ziyaret ediniz». Ben de bu türbeye küstahça yüzümü sürdüğümde, hatırıma gelen şu beyiti kapının sağ tarafına yazdım:

«Hazret-i Sultan Saltık'ı ziyaret eyledik.
Çok şükür, şimdi görüp Hak'ka ibadet eyledik.»

Tam bir saygı ile bizzat sultanın odasına «Bismillah» diyerek ayak basıp, «Esselâmü aleyke yâ ebâ'l-fukara» dedim. Diz üstü çöküp, Yasin-i şerifi okumaya başladım. Sevabını Muhammed Buhârî ruhuna hediye ettikten sonra, türbenin içini seyretmeye başladım: Nurlu kabrinin yeşil sof kaplı örtüsü etrafında hüsnühat ile yazılmış yüzlerce kelâm-ı şerifler rahleler üzerinde durur ki, her biri birer padişah hediyesidir. Ayasofya'da ve Süleymaniye'de öyle mushaf-ı şerif yoktur. Baş ve ayak ucunda, adam boyu yüksekliğinde süslü ve yaldızlı şamdanlar vardır. Etrafında da daha nice çeşitli şamdanlar, buhurdan ve gülâblar vardır. Yine birçok kıymetli avizeler vardır ki, buradan başka yerde benzeri yoktur. Etrafı hüsnühat ile yazılı kıt'alar ile süslüdür. Türbedar dede ile görüştüm. Mübârek eli ile benim elime gülsuyu döküp hayır dua etti. Sonra dışarı çıkıp, fukara meydanında yüzelli kadar ihtiyar ve genç dostlar ile öpüşüp görüştük. Beni posta geçirdiler. Burası da yüksek bir derviş meydanıdır ki, dört tarafı kurban postları ile döşelidir. Hepsi temiz, ibadet edici, iyi ahlâk sahibi, bilgili kimselerdir. Nice güneş ve ay gibi, baş ve ayağı çıplak köçekleri vardır. Dedenin izni ile bütün köçekler muhabbet meydanına gelip, şiir ve beyitlerden nice demler vurup, şaka yollu sözler söylediler. Elhâsıl, bir Hüseyin Baykara faslı ettiler ki dillerle anlatılamaz. Yemekten sonra ikiyüz kadar derviş beni selâm kapısına doğrultup, «Esselâmü aleyke ya şeriat ehli, tarikat ehli, hakikat ehli ve marifet ehli!» diyerek, toplantıda hazır olanlar dört kapı selâmını verdiler. Hepsi: «Ve aleyküm selâm, ey Allah âşıkı» deyip, birer birer selâmımızı aldıklarında dedim ki: «Ey görüş sahibi olan canlar! Allah'a hamd olsun, bu sultan tekkesine yüz sürüp siz erenlerin mübârek yüzlerini görerek ekmek ve tuz hakkı nasip oldu. Sizlerden dileğimiz odur ki, bu hakire bir gülbank-ı Muhammedi çekesiniz. Cenâb-ı Barî yarî

kılıp, dünyada vücut sıhhati ve iyi bir seyahat ile son nefesde tam bir iman nasib ede.» Ben bu ricada bulunduğumda, bütün sâdık âşıklar ve kıymetli dervişler el açarak «Allah» deyip, bütün isteklerimizin yerine getirilmesi için gülbank-ı Muhammedî çekildi. Hepsi ile el öpüp vedalaşarak meydancı dede ile şehir içindeki ziyaretleri gezmeye gittik.

Şehir içindeki ziyaretler: Saltık Sultan türbesinin avlusunda Evren Dede, Burhan Dede, Kasım Dede, Anka Dede, Sultan Bayezıd-ı Velî'nin ilk defa tekkenişin ettiği Kademli Dede yatmaktadır. Koca Müftü Elmevlâ Ali Arab Efendi, Antakya şehrindendir. Baba şehrinde, Bayezıd Han medresesinde dersiâm olup bütün imamlar ondan öğrenim yaparlarken, her türlü bilgiye sahip olup Allah ilmi ile «İrci'î ila rabbike» emrine uyup rahmete kavuştukta, Baba Sultan civarındaki Bayezıdhan Camii kabristanlığına defnolunmuştur. Aşık Dede'nin mezar taşında «Ah Aşık» diye yazılıdır. Elmevlâ Mustafa Çelebi, vaaz ve nasihat eden bir şeyh idi. Bayram Acemî hazretlerinin gözünün nuru, ciğerinin köşesi ve Defterdar Derviş Çelebi'nin küçük kardeşidir. Nakşibendî tarikatinden olup, 979 tarihinde ahirete göç etmiştir. Bu şehir içinde kardeşi Defterdar Derviş Çelebi'nin yaptırdığı Yenicami avlusunda medfundur. Mahmud Efendi, 1002 senesinde vefat etmiştir. Molla Süleyman Efendi ile Ulucami yanında yatmaktadırlar. Mevlâna Ankud Süleyman Efendi, Bilecik'ten ve Edebâlî soyundandır. Osman Gazi ile Hotin Seferine giderken vefat edip, camide gömülüdür. Baba şehri yakınında Şeyh Emân köyünde Şeyh Eman ziyaret yeri vardır.

Baba şehrinde bir ay kalıp her tarafı gezip korurken, İstanbul'dan ulakla Yıldırımkapıcı yıldırım gibi gelip Kaya Sultan, kapu kethüdası ve diğer ayândan mektuplar getirdi. 1062 senesi Zilhicce ayında, Gürcü Mehmed Paşa sadrazamlıktan alınıp yerine Tarhuncu Ahmed Paşa vezir-i âzam olduğu haberini bildirmişlerdi. Paşa buna üzülmekle beraber, tebrik için hediyeler ile kapıcıbaşılarından bir ağayı gönderdi.

Yine 1062 senesi Zilhicce ayının sonlarında, Melek Ahmed Paşa, Özü eyâletinden alınıp Rumeli eyâletine tayin olundu. Siyavuş Paşa da Rumelinden Özü eyâletine tayin olmuştu.

*
**

1062 YILI ZİLHİCCE AYI SONLARINDA BABA DAĞI'NDAN RUMELİ EYÂLETİNE GİTTİĞİMİZ

BABADAĞI'ndan güneye giderek Yayla köyüne, oradan İnehan Çeşmesi köyüne geldik. Büyük bir korusu vardır. Oradan da ileri giderek Asterâbâd kasabasına geldik.

Astarâbâd Kasabası : Özü eyâletinde, Babadağı'na bağlı Dergâh-ı âlî yeniçeri kapıcıağalarının hâssıdır. Yeniçeri ağası tarafından idare olunur. Subaşısı ve şehir kethüdâsı vardır. İmâretleri bir bayır eteği ve geniş bir öz içinde olup, bağlı ve bahçeli, kiremit ve şendere tahta örtülü binbeşyüz adet hanesi olan, Müslümanları az bir kasabadır. Hanları, meyhâne ve bozahâneleri, ikiyüz kadar da dükkânı vardır. Kiliseleri çoktur. Halkı paşaya hediyeler getirip ihsanlar aldılar. Buradan da güneye doğru gidip gelişmiş köylerden geçerek Karamuradlı kasabasına geldik.

Karamuradlı Kasabası : Babadağı hâkimi idaresindedir. Geniş bir vadide olup, bin evli Müslüman kasabasıdır. Şendere tahta örtülü bir cami ve iki hanı vardır. Bunlardan başka imaretten eser yoktur. Ancak on aded dükkân ve üç sıbyan mektebi vardır. Halkı hep Tatardır. Camiin minaresi tahta örtülü olup, sivri kubbenin ucunda göğe yükselen görülmeye değer bir sanat eseridir ki eşi yoktur.

Buradan yine güneye giderek Karasu kasabasına geldik. Burası Dobruca sınırları içindedir. Susuz bir yer olduğundan ve her sene Tuna nehrinin taşmasından azmaklar kalıp suları kara olduğundan, buraya Karasu derler. Eskiden av yeri olup güzel bir yer imiş. Yıldırım Bayezıd'ın oğlu Şehzâde Musa Çelebi, bir gece çapulcular ile gelip şehri ele geçirerek bazı yerlerini yıktırmıştır. Sonra Bayezıd-ı Velî tamir ettirmiştir. Hâlâ Özü eyâleti vezirlerinin padişah hassıdır. Hâkimi, paşa ağalarından biri ile voyvodadır. Yüz aded bağlı yerleri ile yedi kese paşa parasını ve dört kese kendi parasını alıp idare eder. Üçyüz pâye ile kazâ olup, nâhiyelerinden kadısına yedi kese gelir olur. Sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, vergicisi ve muhtesibi vardır. Üç mahalle olup, bin aded kiremit ve tahta örtülü tek katlı, iki katlı evleri vardır. Dobruca toprakları olduğundan buğday üretimi boldur. Kışı şiddetli olur. Suyu, Tuna halicinden gelir. Küçük, güzel bir camii, bir hanı, bir hamamı, yedi aded sıbyan mektebi, yedi yerde sebilhânesi, iki kahvehâne, iki boyahâne, üç bozahâne ve kırk-elli kadar dükkânı vardır. Burada kadın çengilere «Kö-

yende» derler. Gayet çoktur. Uluorta, ev ev gezerler; ceşte, ravza, karadüzen ve aflık çalıp dolaşırlar. Ayıp değildir. Bütün âyânı bu derde alışıktır. Şer'î hâkimi ve örf hâkimi yasaklayamazlar. Zira halkı razı olmazlar. Bu köyendeler halen binlerce soylu kimseleri berbat edip, ev sahiplerini iflâs ettirip kendilerine hizmetçi etmişlerdir.

Buradan yine güneye giderek Bülbülî köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Oradan Kurnacık köyüne geçtik. Bu da Müslüman köyüdür. Sonra Döğenciler köyüne geldik. Karasu nahiyesinde Müslüman köyüdür. Oradan Çardaklı köyüne geldik. Sonra Kasablı köyüne. Bunlar da Müslüman köyleridir. Hacıoğlu nâhiyesindendir. Buradan Hacıoğlu Pazarı kasabasına geldik. Buradan kıble tarafına giderek Denkler köyüne geldik. Alaybeyi ziyafeti için yoldan sağa sapıldı. Buradan Güllü köyüne geldik. Halkı hem selim, hem Müslümandır. Sonra Karacaot köyüne vardık. Pravadi yolu sol tarafımızda kaldı. Buradan Müslüman ve Bulgar köyü olan Arnavudlu köyüne geldik. Oradan Karamadara köyüne. Bunlar, Emir Paşa köyleridir. Buradan Yörük Kâsım köyüne geldik. Gelişmiş bir köydür. Oradan Karacaot köyüne geldik. Kamçı nehri kenarında, Müslüman ve Bulgar köyüdür. Paşa efendimiz, Paşa çiftliğinde, göğe yükselmiş bir kulede misafir oldu. Ma'mur, gelişmiş bir yerdir. Buradan akan Kamçı nehri, Kazan ve Şıpka dağlarından gelip Köprü köyünden geçerek, Varna şehrinin Galata semti yakınında Karadeniz'e dökülür. İçinde şayka gemileri kışlar. Sonra buradan bir günde, yüzbin güçlükle, Kamçı nehrini coşkun halinde iken geçtik; ağalar ile paşa efendimizin ağırlıkları ise bir günde zorlukla geçirildi. Karşı tarafta Kazan balkanı eteğindeki Gelinlik köyüne geldik. Tamamen Bulgar köyüdür. Burada konaklayıp yüklerin geçirilmesini bekledik.

Buradan da güneye, bin güçlükle ve yokuş yukarı giderek, bir günde Çalıkkavak köyüne vardık. Allah korusun, öyle bir tehlikeli ormandır ki benzeri görülmemiştir. Zira buradaki çınar, çam, meşe ve kavaklar bir yerde yoktur. Ağaçlarının sıklığından toprağa zerre kadar güneş ışığı sızmaz. Hâlâ o yedi aded çalık kavak, yol üzerinde durur. Haydutların çokluğundan, yüz-ikiyüz kişi ile geçmek imkânsızdır. Gayet korkulu ve tehlikeli yerdir ki, geçenin belinde kuvvet kalmaz. Ortadaki Balkanköyü, güzel bir köydür. Bu balkanda güveni sağlamak için oturanlar bütün kanunî yükümlülüklerden af olunmuşlardır. Amma yine başka yerlerden haydudlar gelir, bu limanda kervan vurup, avlanıp kaçarlar.

Hakir Evliya'nın bir sergüzeşti : Bu balkanda bütün adamlarımla bir Bulgar evine misafir olduk. Bir odada ateşin kenarında rahatlıkla otururken şunu gördüm: Kapıdan içeri çirkin suratlı bir ihtiyar kadın saçlarını dağıtarak girdi. Çekinmeden ateşin başına oturdu. Kendi dili ile birçok küfürler etti. Ben öyle anladım ki, dışarıda adamlarımız biraz uygunsuz hareketler yapıp olmayacak isteklerde bulunmuşlar. Adamlarımı çağırıp tembih ettiğimde, «Asla bir şeyden haberimiz yoktur» dediler. Sonra bu kocakarının yanına yedi aded çocuk gelip, çağal çuğal Bulgarca söyleşerek, ateşin etrafını sardılar. Bana asla yer komadılar. «Garip bir manzara!» diyerek yakadan seyrederdim. Onu gördüm ki, o ihtiyar kadın ocaktan biraz kül alıp ötesine berisine sürdü, elinde kalan külü de, bir efzun okuyup, ocak başındaki çıplak yatan kızların ve oğlanların üzerlerine saçtı. Onların yedisi de birer piliç olup, «Çu, çu» demeye başladılar. Sonra elinde kalan külden kendi başına saçınca o an kendisi de büyük bir kuluçka olup, «Kurk, kurk» diyerek kapıdan dışarı çıktı. Arkasından yedi piliç de çıktı. O an «Bre oğlan!» diye can havli ile feryad ettiğimde, adamlarım uykudan uyanıp geldiler. Gördüler ki burnumdan kan boşanmış! «Bre bu ne haldir? Bir dışarı çıkın, bir kütürdü oluyor» dediğimde dışarı çıktılar. Görürler ki, atlar arasına o tavuk ve piliçler girdiklerinden atlar boşanıp birbirlerini helâk ediyorlar. Halbuki atlar tavuktan ve domuzdan haz edip, onlarda sarıca ve kızılkurt hastalıkları bulunmaz. Onun için nalbant dükkânları tavuksuz, değirmenler domuzsuz olmaz. Beride atlar birbirini helâk ederlerken, köyde reâyâ bu halden agâh olup atları bağladılar. Cadı tavuklar bir tarafa gittiler. Kölem —onun anlatmasıdır— dedi ki: «Onu gördüm ki, bir kefere hemen tavukların üzerine serpe serpe işedikde, o sekiz tavuk insanoğlu olup yine o kocakarı oldu. O işeyen adam, kocakarıyı ve çocukları döve döve bir tarafa götürdü. Ardı sıra baktık. Meğer gittikleri yer kiliseleri imiş. Hatunu Papasa verip, papas da okuyarak 'afaroz mandeloş' eyledi.» Bu şekilde kölem yemin etti. «Ayıntablı müezzin Mehmed Efendi'nin hademeleri ve mataracıbaşının hademeleri de görüp tavuğun insan olduğuna şahid oldular.» dedi.

O gece sabaha kadar korkumdan veya kanımın hareketinden burnumun kanı dinmedi. Tâ sabah oldukta kandan kurtuldum. Sonra müezzin ve mataracı hademelerine sordum, «Vallahi, akşam tavukların üzerine o Bulgar işeyince tavuklar adam oldu. İsterseniz işeyen Bulgarı getirelim» dediler. Ben de: «Canım, haydi getirin» dedim. O an Bulgar gülerek: «Sultanım, o kadın başka soydur. Kış

geceleri yılda bir kere öyle 'kala koncoloş' olurdu. Amma bu yıl tavuk oldu. Kimseye zararı yoktur.» deyip gitti. İşte ben adı geçen bu Çalıkkavak'ta böyle bir şeye rastgelip, neredeyse aklım başımdan gidecekti.

Oradan ertesi günü sabahleyin Çalıkkavağı dağını aşıp, güneye tepe aşağı inerek Dobral köyüne geldik. Üçyüz evli Bulgar köyüdür ve serbest zeamettir. Oradan yine güneye giderek Dilâverefendi köyüne geldik. Müslüman köyüdür. Bir câmii ve yüz evi var. Burada Dilaver Efendi, paşaya bir ziyafet vererek bir at hediye etti. Oradan güney tarafa gitmeyip batıda köyler içinden giderek Saray köyüne geldik. Çelebi Sultan Mehmed Han asrında mamur kasaba imiş. Hâlâ meydanda Süleyman Hanın faydalı, küçük bir köşkü ve vâlidesinin bir câmii kalmış. Yüz kadar fukara evleri ancak var.

Buradan batıya doğru ilerledik, Çalıkkavak dağları eteğini geçerek İslimye kasabasına geldik.

İslimye kasabası: Edirne Kralı'nın yaylak tahtı olduğundan, o zaman büyük bir şehir imiş. Hüdâvendigâr Gazi Edirne'yi fethedince, bu kaleyi de kuşatıp fethinde zorlukla karşılaştığından, fetihten sonra surunu yıktırmıştır. Hâlâ şehrin kuzeyindeki bayırlar üzerinde eserleri görünür. Burada, ibret verici bir kilise temeli de meydandadır. Sonra Çelebi Sultan Mehmed bu şehrin su ve havasından hoşlanmış, av için buraya gelip dinlenirmiş. Hâlâ şehrin kıblesindeki sahrada yaptırdığı sarayın büyük temelleri görünüyor. Burası yüzelli akçelik şerif kaza olup, kadısına senelik beş kese hâsıl olur. Hâlâ imaristanı Çalıkkavak balkanına bitişik olan yüksek dağın eteğinde, yüksek bir bayır üzerindedir. Her tarafı bağlı ve bahçeli olup, akarsulu evleri vardır. Pencereleri ve kapıları, kıbledeki mamur sahraya bakar. Oniki mihrabından biri de çarşı içindeki bir minareli aydınlık câmi olup, cemâatı çoktur. Çocuk mektebi çoktur. On tane hanı var. En güzeli Sultan Dördüncü Murad'ın defterdarı koca Mevlevî Vezir Mehmed Paşa'nın hanı olup, çarşı içinde olduğundan o pazara güzellik vererek gelen gidene minnetsiz misafirhâne olmuştur. Gerçi kiremitle örtülüdür amma, çok sağlam yapılmıştır.

Kapısı üzerindeki tarihi: «Yapıldı yolcu âram itmeğe lillâh menzilgâh, 1052». Bir tane faydalı ve küçük hamamı var. Amma akarsuları hesapsız olduğundan, her evde mutlaka gusulhâne vardır. Akan hesapsız nehirler bayırdan aşağı aktığından, her göz üzerinde nice un değirmeni, su arkları ve debbağların keçe, kilim, kebe denkleri dönmektedir ki, hesabı sayılmaz. Çünkü bu şehrin beğenilen sa-

natlarından biri de Yanbolu kebesi dedikleri kebedir ki, bu şehirde işlenip Rum, Arap ve Aceme gider. Ekseri vilâyet âyânının ticareti ve sanat ehlinin iş ve kazancı, çeşitli tiftik, kebe ve rengârenk velenseler yapmaktır. Hepsi bu denk değirmenlerinde dönüp su içinde pişer. Görülmeye değer, çark-ı felek gibi dolablardır. Bu dükkânlardan başka, Sultanî çarşısında yüz kadar dükkânı vardır. Bedestanı yok. Halkı elvan çuka elbiseler giyip, Bulgar lisanını da konuşurlar. Halkı hep Bulgardır.

Burada bir gün oturuldu. Ertesi gün batıda dağ eteğinde, mâmur köyler içinde yol alarak Hızırağa köyüne geldik. Dağ eteğinde ikiyüz evli, câmi ve hanlı Müslüman köyüdür. İbrahim Han oğulları vakfıdır. Halkı bütün vergilerden muaftır.

Yine dağ eteğinden giderek batıda Zağra Yenicesi kalesine geldik.

Zağra Yenicesi Kalesi : Burası eskiden Bulgarlarla Sırplılar arasındaki bir kız davasından dolayı bir zaman harâp kalıp, sonra 766 tarihinde Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiş; fetih sırasında güçlük çekildiği için kalesi yıkılmıştır. Rum diyarında cennet kokulu Şam'a benzeyen gönül açıcı bir şehirdir. Ve Cermen Paşa'sının hasıdır. Voyvodası yüz adamı ile hükümet eder. Hâkimi üçyüz akçe payelidir, kadısına adalet üzere on kese gelir getirir. Çeşitli defalar beşyüz akçeli mollalara sadaka olunmuştur. İmâristanı hep Zağra sahrasında olup, etrafında bağlar vardır. Şehre Zağra Yenicesi derler. Çünkü Rum diyarında üç Yenice var: Biri Vardar Yenicesi, biri Karasu Yenicesi ve biri de budur. Hepsi yedi mahalledir. Yedi mabedi olup, ancak ikisinde cuma namazı kılınır. Sarıcapaşa Câmii: Çarşı içinde olduğundan cemâati çok, bir minareli, faydalı ve küçük bir câmidir. Yine çarşı yakınında Ömer Çerçi Câmii vardır. Geri kalanları mesciddir. Yedi tane mektebi, üç hanı, yüzelli dükkânı, bir ferah hamamı vardır. Hamam, Ali Paşanındır. Diğerleri ev hamamlarıdır.

Velhâsıl oldukça güzel bir kasaba olup, sahrası gayet verimlidir. Halkı Rumeli çıtağı ve Yörüğüdür. Reâyası Rum ve Bulgardır.

Ziyaret yerleri : Şehir içinde Şeyh Hazreti Kara Şemseddin Simavî: Halvetî tarikatinde binlerce müride sahip ulu bir zât olup, Çelebi Sultan Mehmed'in Şeyhlerindendir. Çok gezmekle ve remil ilminde meşhur olup bazı taşkınlıkları üzerine şehirden sürülerek, bu Yenice şehrinde otururken vefat etmiştir. Başka türbe ve ziyaretgâhı vardır. Abdullah Dede: Bektaşîlerden gürbüz er imiş. Bu-

radan hareketle kıbleye giderken, Kuns adlı köyde Meyitoğlu Mehmed Bey adlı zâtı ziyaret ettik. Ulu asitâne olup, binası Çelebi Sultan Mehmed yapısıdır. Nur mezarı üzerinde yüksek bir kubbe, bir câmi, bir aşevi var. Sabah akşamı gelip gidene çorbası boldur.

Çelebi Sultan Mehmed Hanın bu Zağra Yenicesindeki hayırlarından biri de su yolu olup, kıble sahrasına doğru akar. Oradan yine Zağra Yenicesinden bir saat uzaklıkta, kıblede ve Filibe yolu üzerinde, Adatepe denmekle meşhur bir yer var ki, dört tarafında il ve vilâyet yoktur. Çok yüksek olup, yarım saatte çıkılır. Bunun tepesindeki Kademli Babasultan Türbesi: Hoca Ahmed Yesevî izni ile Rum'a gelmiş, fağfur diyarı toprağında Kazak kavmi kölelerinden ârifi billah bir kimse imiş. Hacı Bektaş-ı Velî'den cihaz-ı fakrı kabul ederek bu yüksek dağı barınak edinip duâ seccadesine oturmuş; yedi senede ondan binlerce can izin almış; sonunda ahret diyarına göç edip, yüksek bir tepe üzerinde azizi toprağa vermişlerdir. Çelebi Sultan Mehmed Han azizin vefat haberini işitince, Edirne'den ılgarla adam gönderip üzerinde nurlu bir kubbe yaptırmıştır. Ayrıca bir tekke, bir imâret, kiler, mescid ve meydan yaptırıp, yedi parça köy vakfeder. Bütün vilâyet âyânı bu Baba'ya itikad eder, kurbanlarla gelip giderler. Aziz merhum, sağlığında çobanlık ederek kaval çalarmış. Hâlâ kavalı başları ucunda asılı durur. Kaddesena bisırrihül aziz...

Oradan yine Yenice'ye gelip batı tarafa giderek, Hızırbey köyüne geldik. Bulgar ve Müslüman köyü olup vakıftır. Buradan yine batıya devam ederek Eski Zağra şehrine geldik.

Eski Zağra: Eski adı Ugandıra'dır ki, Rumca kızıl yumurta demektir. Bu şehirdeki büyük kilisede kızıl yumurta günü etraf köy ve nahiyelerde bulunan Hristiyanların hep toplanması, bu adı almasına sebeb olmuştur. Nice Padişah eline geçip mamur olmakta iken, 766 tarihinde Yıldırım Bayezid Han zamanında Koca Lala Şahin Paşa eliyle fethedilip kalesi harap edilmiştir. Hâlâ kalıntıları şehrin çeşitli yerlerinde görülür. Burası, Abaza Mustafa Ağa adlı bir gazinin serbest zeâmetidir. Üçyüz payesiyle şerif kazadır. Yedi tane nahiyesindeki yüz yirmidört köyden senelik yedi kese kadı hakkı hâsıl olur. Zeâmet sahibine dahi öşür, cürüm, cinayet ve bedavadan yedi kese hâsıl olur. Müftü, nakib, sipahi kethüda yeri, yeniçeri serdarı, şehir bacdarı ve muhtesibi vardır. Subaşısı, zeâmet sahibi tarafındandır. Amma haraç emini padişah tarafındandır. Arkası, kuzey tarafında dağlara yaslıdır. Yukarısı bağlıktır. Edirne

şehrine kadar 24 ılgar ile gidilir ki, arası mamur köy ve beldelerle süslü sahradır. Zağra, bu sahranın kuzeyindedir. Şehir evlerinin pencereleri kıbleye bakar. Altlı üstlü yüksek saraylardır. 3000 tane kiremitli evi var. Şehir, Filibe'nin yan tarafına düşer. 760 kadar bölme, cadde ve anayolları vardır. Ondört mahalledir.

Câmileri : Onyedi mihrabtır. Çarşı içindeki büyük câmi, Hamzabey Câmii olarak bilinir. Büyük kubbeli, mevzun minareli bir câmi olup, gece ve gündüz kalabalık cemaati bulunur. Şehirde bundan büyük câmi olmayıp, kubbeleri mavi kurşunla örtülüdür. Kıble kapısı üzerindeki tarihi: «Seman miede Mûsa Çelebi ibn Yıldırım Han asrında ümradan Hamza Bey binasıdır, 700.»

Yine çarşı içinde bulunan Yenicâmi aydınlık ve ferah olup, kimin yaptırdığını bilmiyorum. Noktacı câmii, Nalbey Câmii, Alipaşa Câmii, Tekke Câmii. Bu beş câmi birer minareli, kâgir bina ve kubbeler ile süslü mabedlerdir. Her câmiinde birer dersiâm olup, Alipaşa Medresesi adı ile bir de medresesi vardır. Kırk iki adet mektebi olup, hepsinin iyisi sağlam vakıfları olan Hamzabey mektebidir. Beş tane gönül alıcı hamamı var. Çarşı içinde Çifte Hamam, Alaca Hamam, Küçük Hamam, Paşa Hamamı, Yeni Hamam. Bu hamamlardan başka ikiyüz tane hamam sahipleri daha vardır. 855 adet dükkân ile süslü olup, Unkapanın'dan aşağı uzun çarşısı gayet mamurdur. Kagir bina olan sağlam bedestanı nice bezirganlarla dolu güzel bir pazardır. Bilgini, şairi ve iyi huylu kişileri çok; şeyhleri, imamları ve derviş meşreb adamları hesapsızdır. Hepsi elvan çuha, akmeşe, elvan sof, Zâgi ve Melâî giyerler. Hava ve suyu çok güzeldir. Beyaz ekmeği, ayvası, sarı balı, nohutlu çöreği, tavuk böreği, bey armudu, Hüsn-ü Yusuf armudu, şırası, elvan kirazı meşhurdur. Şehir beşinci iklimin ortasında olup, su ve havası mutedildir. Her evinde birer çeşme akar. Hepsi zevk düşkünü, fakir sever, garip dostu adamlardır. Bu şehirde üçgün kalarak canları ile can sohbeti ettik.

İBRET VERİCİ OLAĞANÜSTÜ BİR ACAİPLİK

Bu şehirde otururken, ahbab ve dostlardan Armağan ve Mismarizâdeler dediler ki: «Evliyâ Çelebi, bizim şehirde tuhaf bir manzara var ki görmeye değer. Kalk seninle seyredelim.» Ben de onlara uyup şehri gezip dolaşarak, Kalealtı denilen yere vardık. Gördüm ki, bir beyaz sakakuşu kolu kanadını gölgelik gibi açmış yatar. Meğer kanadı altında dişi bir sarı köpek yatarmış. Bu arka-

daşlarımızla bir berber dükkânında oturup, sakakuşu ile köpeğin muamelelerine dikkat ettik. Baktım ki, sakakuşu köpeğin postunu bitlemeye başladı. Bir de gördüm ki, gagasının bir yanı ve sağ kanadı yaralı. Bunun neden yaralı olduğunu sordum. «Vallahi, bu sakakuşunun kanadını avcılar yaralayarak şehir içine bıraktılar. Bu kuş günden güne iyileşti, fakat kanadı kırık kaldı. Amma giderek şehir köpekleriyle anlaşıp bu dişi köpeğe yakınlık göstererek daima bitler. Çarşı ve pazarda beraber gezerek köpeğin yanından bir an bile ayrılmaz. Sonunda dişi köpek kızıp durur. Halbuki erkek köpekler dişi köpeğin yanına geldikçe, bu sakakuşu onları cenk ile kovarak dişi köpeği korurdu. Fakat dişi köpeğin isteği ve arzusu erkek köpekler idi.

Bir gün şehrin içinde ne kadar köpek varsa, hepsi bir ağızdan uluyarak ve koşup soluyarak, bu Kalealtı meydanına gelip sakakuşuna hücum ettiler. Hemen akıllı kuş kanad kaldırıp gagasını ve ağzını açarak; bu köpeklere hücum edip ikisini katletti. Dört, beşi de yaralanıp uluyarak kaçtı. Bu sırada bir hayli köpek daha kuşa saldırıp büyük bir arbede koptu. Seyreden şehir halkı bunları birbirinden ayıramadı. O gün tekrar kanadı yaralandı ve gagası kırıldı. O zamandan beri dişi köpeği hakimiyet altına alıp durur. Yanına hiçbir erkek köpek yanaşamaz» diye sakakuşu hikâyesini naklederken onu gördüm ki, kuş kanadının gölgesini kaldırıp meydanda bir hayli dolaştı. Köpek dahi kanadın gölgesinden çıkıp bir hayli esnedi, gerindi, süründü. Hemen berber Ali adlı kimse köpeğe ekmek parçaları verdi. Köpek yerken, sakakuşu da kasaplar içinde kemikler bulup getirdi. Köpek kemikleri de yiyip yattıkta, sakakuşu kanatlarını açıp gagasını eğritti. Horoz gibi merdanelik ederek, yatan köpeğin üzerine çıkıp çiftleşti. Zavallı köpek asla ses çıkaramayıp teslim oldu. Meğer her gün böyle beş altı kere çiftleşirler imiş. Acaip tabiat sırrıdır ki, kendi gözümle görmüşümdür.

Eski Zağra ziyâretleri : Küçük hamam önünde Tohumbaba, bağlar içinde Devranbaba; Doğandede, Karaca Ahmeddede de Debbağhâne mahallesindedir. Şehrin yarım saat yakınında Ahi Evran köyünde Abdülmüminbaba ziyâretgâhı vardır.

Buradan güneye doğru gidip, Arnavudlar köyüne geldik. İkiyüz evli, bağlı-bahçeli mamur bir zeâmet olup, Müslüman ve Bulgar köyüdür.

Yine güneye giderek İkizler köyüne geldik. Mamur bir Müslüman köyüdür. Zağra nahiyesinde zeâmettir. Yine güneye giderek

Köseli köyüne geldik. Sade Müslüman köyüdür. Hacı Süleyman adında bir hayırsahibinin câmii, tekkesi ve şeyhi vardır. Bağı, bahçesi yoktur. Filibe sahrasında bir koru içindedir. Oradan yine güneye giderek İnebec köyüne geldik. Filibe sahrasında mamur ve verimli bir köydür. Buradan da hareket edip meşhur Filibe şehrine ulaştık.

***

BÜYÜK ŞEHİR FİLİBE

BUNA «Filipopol» derler. Pol, şehir demektir. Ben Nemse kralına gittiğimde, bu Filibe şehrini çok sordu ve onun dağlarında olan altın, gümüş, demir ve kurşun madenleri benim ülkemde olsa cihangir olurdum diye, üzüntülerini bildirip can ve gönülden ah çekti. Şehir, nice hükümdarın eline geçmiştir. Hüdavendigar Gazi bizzat Edirne'yi fethettikten sonra, Lala Şahin Paşayı kalabalık bir askerle Filibe üzerine büyük kumandan tayin etti. Yedi yerden şehir kuşatılıp, Meriç nehrine köprüler yapıldı. Zorla ve kahren şahin kılıcı ile Filibe kalesi fetholundu. Gerçi küçük kaledir, fakat o zamanın kuşatmasına göre zordu. Hâlâ bir kaya üzerinde beşken şeklinde kaya binadır.

Kale şehrin ortasında olmakla içinde imâretten eser yoktur. Ancak bazı mahzenleri ve buğday anbarları vardır. İç il olduğundan cebhâne ve neferler lâzım değildir. Ancak mübârek bayramları ilân için iki şâhi topu vardır. Filibe nazırı Mehmed Ağa tarafından atılır. Mamur edilse şirin bir kale olur. Eski bir şehir olup, Rumeli eyâletinde ve Sofya sancağındadır. Hâkimi nazırıdır.

Filibe'nin hâkimleri: Evvelâ Peygamber şeriatı üzere hâkimi beşyüz akçe payesiyle mevleviyettir. İdaresi altında dokuz adet nahiye nâibleri hükmeder. Şehir içinde üç nâibi var. Üçü de mevleviyettir. Üçyüzaltmış parça kasaba gibi han, câmi, hamam, çarşı ve pazarlı köylerinden mollaya senede kırk Rum kesesi hâsıl olur. İkinci hâkimi Filibe nazırıdır. Nazır, ikiyüz adam ile hüküm ve hükümet eder. Kendisine yüz kese hâsıl olur. Üçüncü hâkimi şer-i şerif tarafından şeyhülislâmlardır. Dördüncü hâkimi nakibüleşraftır. Beşinci hâkimi sipahi kethüdâ yeridir. Çünkü bu şehir sipahi madenidir. Altıncı hâkimi yeniçeri serdarıdır. Çünkü yeniçerisi de çoktur.

Yedinci hâkimi muhtesip, sekizincisi subaşı, dokuzuncusu köprübaşında bacdar, onuncu hâkimi köprübaşında gümrük eminidir. Onbirinci hâkimi padişah tarafından harac ağasıdır. Onikinci zâbiti koru ağasıdır ki, Padişâh develerinin çayır, otluk ve çimenlikleri ile avlanacak ormanlarını korur. Onüçüncü zabiti şehir içinde ayak naibidir ki, bütün çarşıda terazi tutup alış veriş edenlere hâkimdir. Ondördüncü hâkimi kethüdasıdır. Amma kale ağası yoktur. Böyle bir büyük şehirdir. Bu kadar naibi vardır.

Rumeli şehirlerinde on adet bender şehirlerinin ilki, ikinci hükümet merkezi olan Edirne'dir. Ondan sonra Selânik gelir. Sonra Serez'dir. Sonra Yenişehir'dir. Sonra Sofya şehridir. Ondan sonra cennete benzeyen Belgrad şehri gelir. Sonra Budin gelir. Ondan sonra mamur şehir Bosna Saray'dır. Sonra acaip şehir Üsküp kalesidir. Ondan sonra bu Filibe şehri gelir ki, hepsinden şirin ve hepsinden bolluk bir büyük şehirdir. Her gün binlerce yük çözülür, bağlanır. Tüccar oğlu tüccar yeridir. Günden güne mâmur olmaktadır. Allah kıyamete kadar Osmanlılar elinde mâmur ede...

Filibe şehrinin imâr durumu: Filiboz sahrasının tâ ortasında, Meriç nehrinin güney kıyısında Çakıllıtepe, Boztepe, Canbaz Tepesi, Saray Tepesi, Nöbet Tepesi, Saat Tepesi, Pınarak Tepesi, Gözcü Tepesi, Valeli Tepesi adları verilen adı geçen dokuz tane yamrı-yumru, boz boz kayalı dere ve tepeler arasında ve tepelerin zirvelerinde kat kat, boy boy, kargir, bağlı-bahçeli, altlı-üstlü hepsi kızıl kiremit ile örtülü büyük saraylar ile güzel evler vardır. Fakat tepeleri hep topraksız ve yalçın kayadır. Havası kışa yakın olup temmuzda adı geçen tepeler üzerine dünyayı aydınlatan güneşin sıcaklığı tesir edince, sıcak, o kayalardan caddelere intikal edip şehir içi cehenneme döner. Tabiatı seven şehir halkı, Astamanika kasabasındaki Despot yaylasına çıkıp iki-üç ay hava alır. Amma kışın bu şehrin güzelliğine ve halkının hoş sohbetine doyum olmaz.

Mahalleleri: 23 İslâm mahallesi, 7 adet Lâtin, Sırp, Bulgar, Yahudi ve Rum mahallesi vardır. Frenk mahallesi yoktur. Yalnız bir mahalle Yahudisi var. Mahallelerinin başlıcaları: Saat mahallesi, Boztepe mahallesi, Canbaztepe mahallesi, Saray mahallesi, Nöbet mahallesi, Pınar mahallesi, Gözcü mahallesi, Valeli mahallesi, Eskicâmi mahallesi, Şahabeddin mahallesi, Karşıkasaba mahallesi ve diğerleridir. Sekizbin altmış kadar saray ve başka evleri vardır. Filibe Nazırı Celep Ahmed Paşa'nın sarayı meşhurdur.

Câmileri : Elli üç mihrab ibâdet yeri vardır. Çarşı içinde kalabalık cemâate sahip Ulucâmi, Edirne fatihi Gazi Hüdâvendigâr Sultan Birinci Murad Han'ındır. Kârgir yapı büyük kubbelerle bezenmiş ve câmiin içi çok süslenmiştir. Mihrab ve minberi eski usul olduğundan o kadar sanatlı değildir. Avizeleri yoktur. Sade ve güzel olup ruhâniyetli, aydınlık bir câmidir. Kapıları üzerine tarih yazılmıştır. Kıble kapısına altı ayak merdiven ile çıkılır. Sanat değeri yüksek bir minaresi var. Bütün kubbeleri mavi kurşunla kaplıdır. Vakıfları gayet çok olup, imâmları ve hatipleri ve öteki hademeleri memnundur. Köprü başında Şahabeddinpaşa Câmii: Bu dahi çarşı içinde ve kalabalık yerde olmakla, gece ve gündüz kalabalık cemaati vardır. Câmiin içi çok sanatlıdır. Mihrab ve minberi rengarenktir. Nazik bir yeşil çini ile yapılmış, uzun ve benzersiz, bir şerefeli bir minaresi var. Kıble kapısı üzerinde Celî yazı ile yazılmış tarihi şudur: «Takabbel yâ hadimülihsân». Ulucâmiin avlusu yok idi. Bunun ise güzel bir avlusu vardır. Kubbeleri hep kurşunludur. Şehrin içinde Yeşiloğlu Câmii, İmâret Câmii aydınlık ve mâmurdur. Anberkadı Câmii, yeni ve aydınlıktır. Koruağası Câmii de yenidir. Köprübaşı Câmii'nin cemâati çoktur. Debbağlariçi Câmii mesiredir. Uğraş Câmii ulu dergâhtır. Bunlardan başka birçok mescidleri var. Medreselerinden Karagözpaşa Medresesi, Şahabeddinpaşa Medresesi meşhurdur. Yedi adet darülkurrası vardır. Ulucâmi'de şeyhülkurra Gazazzâde, Kur'anı yedi okunuş tarzına göre öğretir. Şahabeddinpaşa Darülkurrası da günlük okutur. Yetmiş tane temiz çocuk mektebi vardır. Her câmide, her mahallede birer çocuk mektebinin bulunması zaruridir. Evkaftan sene başında her çocuğa birer kat elbise verilir. Aşağı çarşıdaki Dede Mektebi'nin kapısı üzerindeki tarihi şöyledir:

Rûh-i kudsî kasd idüp târih ana,
Didi tarîhin Bekir (Hayrün Cemil). Sene 893.

Hepsi onbir tane gönlü yaralı dervişler tekkesi var. Hepsi de Halvetî celvetidir. Çoğu sanatkârları uzun saçlıdır. Kadirî, Gülşenî tekkeleri dahi var. Ancak Mevlevihânesi yoktur.

Hanları : Çarşı içinde Zâlpaşa Hanı, Dede Hanı, Şahabeddinpaşa Hanı civarındaki kervansarayı da onundur. Ortapazar Hanı, Tahtakale Hanı, köprünün karşı başında Varoş Hanı üçtür. Bunlar hep kurşun örtülüdür.

Hamamları : Hünkâr Hamamı kurşunludur. Binası gayet aydınlık olup, su ve havası güzeldir. Meriç nehri kenarında Şahabeddin-

paşa Hamamı'nın suyu güzeldir. Tahtakale Hamamı her zaman kalabalık, namlı hamamdır. Çelebikadı Hamamı, Yedi Hamam, Kadıasker Hamamı, köprünün öte başındaki Varoş Hamamı çiftedir. Herkese açık bu sekiz hamamdan başka, şehir içinde vilâyet âyânının yüzaltmışbeş kadar hususi saray hamamları vardır.

Çarşısı: Sekizyüz seksen dükkândır. Köprü başından tâ Ulucâmiye varıncaya kadar binaltmış adım uzunluğunda geniş bir caddedir ki, baştanbaşa büyük taşlarla eski usul üzere döşelidir. Bu anacaddenin iki tarafı kat kat büyük dükkânlarla süslü olup uzun bir çarşıdır. Tahtakale çarşısı da mâmurdur. Balık pazarı, Beyazlar pazarı, Atlar pazarı gayet mâmurdurlar. Kârgir binalı, sağlam kapılı mâmur bir bedestanı var. Bütün memleketin kıymetli malları orada bulunur. Bir çarşı da karşı varoşda vardır ki, üçyüz dükkânlıdır.

Şehir gayet büyük olmakla içme suları kâfi olmayıp, nice bin beygir temiz suyu Meriç nehrinden taşıyıp şehir halkı bunu kullanarak ihtiyaçlarını giderir. Şehir halkı eğlenceye düşkündür. Fakat bilginleri, şeyhleri, hatibleri gayet çoktur. Hele kadılar tâifesi hesapsızdır. Deniz gibi bilginleri, nazik şairleri çoktur. Âyânının hepsi hizmet erbabı ağalardır. Elvan çuhalarla libası fâhire giyip dolaşırlar. Orta halli olan esnaf, haline göre akça, gökçe fakat temiz elbise giyer.

Filibe'nin görülmeye değer eserleri: Evvelâ şehir içinde Saat Tepesi derler bir tepe vardır. Onun tepesinde göklere uzanmış minare gibi bir saat kulesi var, orada bir saat var. Öğle vaktinde iki nöbet vurur. Heybetli bir ses çıkarır. Sesi, Filibe'nin doğusunda ve batısında, bir konaklık yerde işitiliyor. Görülecek bir saat kulesidir. Meriç nehri üzerinde üçyüz adım uzunlukta ahşap bir köprü vardır ki, o da görülmeye değer.

Bu şehir beşinci iklimin ortasında olup, bağ ve bahçesi ve ak akçesi gayet çoktur. Gayet güzel işyeridir. Gazaz ve terzileri ustadırlar. Beyaz ve siyah, elvan ve rakik Şayak abası olur ki, sırf bu memlekete mahsustur.

İmâret aşevlerinden Şahabeddinpaşa imâreti köprübaşında olup bütün gelip geçene, miskinlere, zengin ve fakirlere gece gündüz cömertlik sofrası minnetsiz ve boldur. Ulucâmi imâreti bazen işler, amma her Ramazan gecesinde nimeti devamlıdır.

Mahsulleri: Şahâne, has, beyaz pirinci olur. Bir çeşidi de kırmızı renkli olur. Amma lezzette Mısır diyarının Freskür, Menzile,

Perembol ve Dimyat pirincinden fazla su götürüp, gayet leziz ve hoş yemesi olur. Cenab-ı Hak bu sahraya öyle bir bereket vermiştir ki, İstanbul'a Mısır'dan pirinç gelmese Filibe pirinci kifayet eder.

Mesireleri: Köprünün karşı tarafındaki kasabada, Osmanlı padişâhının bin katar deve olan ahırları vardır. Herbiri beşyüz adım üzerinde ahırlardır. İçinde çeşitli develikleri, mutbah ve hamamları vardır. O tarafta büyük Harbiye meydanlarında, Filibe şehrinin iyi ata binen süvari, silahşör ve sipâhileri silahşörlük edip hünerlerini gösterirler. Pınarbaşı mesiresi, âriflerin toplandığı yerdir.

Şehrin evlerinin pencereleri, hep kuzeydeki Filibe sahrasına bakar. Bu hâkir saat kulesine çıkıp şehrin imâretlerini seyrettiğimde, ondokuz yerde kurşunlu bina gördüm. Gayet mamur, muazzam şehirdir.

Ziyâret yerleri: Köprü başında Gazi Şahabeddin Paşa, câmiinin avlusu önünde bir yüksek kubbe içinde gömülüdür. Gazi Hüdâvendigâr imamı Behlülefendi ayrıca ziyaretgâhtır.

Bu şehirden kalkıp köprüyü geçerek batı yönünde bazen Meriç kenarına, bazen mâmur köyler içinde giderek Tatar Pazarcığı kasabasına geldik.

Tatar Pazarcığı kasabası: Filibe sahrasının son batısında, Despot yaylası eteğine yakın bir verimli sahrada mâmur bir kasabadır. Eskiden küçük bir köy idi. Fakat Süleyman Han zamanında amansız Alman diyarlarına çok sefer olmakla bu yere imâristan yapılması uygun görülüp, meşhur ve Makbul İbrahim Paşa sadrâzam iken bu halde dahi mâmur edilerek kasaba olmuştur. Hâlâ Rumeli eyâleti toprağında ve Filibe Nazırı idaresinde üçyüz payesiyle şerif kazadır. Kadısına senelik adalet üzere yedi kese hâsıl olur. Nazıra dahi kırk kese gelir. Zira bütün pirinç çeltikliği nazırın idaresindedir. Sadece eski Murad Han arkının mahsulü vakıf olup, mütevellisinin bu sahrada Meriç nehrinin arkları vardır. Herbiri sanki Halep veya Kandiye kalelerinin hendeğine benzer. Bütün halk, her sene adı geçen arkları temizleyip pirinç eker. Köylerinde yaşayan halk zengin ve mesuddurlar. Sipâhi kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, muhtesip ve subaşısı vardır. Müfti ve nakibi yoktur. Kasaba, hepsi onaltı mahalleden ibaret olup, sekizyüz yetmiş adet alçaklı yüksekli, kiremitli, bağlı, bahçeli evleri vardır. Geniş cadde üzerinde kurulmuş temiz bir kasaba olup gayet emniyetli yerdir. Yirmi mihrab ve mabedi var. Sekizinde cuma namazı kılınır. Güzel câmilerdir. Çarşı meydanında Hacı Caferağa Câmii: Kıble kapısı üzerindeki tarihi:

Güftem in beyt vâhiya târih,
Dilkeş ü dilfirib şüde in câ. Sene 1034.

Gürcü Mehmed Paşa hazinedarından Nazırağa Câmii: Yeni yapılmış güzel bir câmidir. Bütün imâretleri kurşunla örtülüdür. Şehrin meydanında ve pazar yerinde, kalabalık bir yerdedir. Yedi adet çocuk mektebi, ikiyüz tane dükkânı, üç adet iç açıcı hamamı, yedi adet dervişler tekkesi, bir yemek imâreti, yedi adet tüccar hanı vardır.

Sultan Süleyman Hanın veziri Makbul İbrahim Paşanın kervansarayı: Şehir içinde büyük bir kaledir ki, içinde ikibin adet deve alır develiği, üçbin adet at alır ahırı vardır. Aileleriyle gelen âyân ve büyükler için, yetmiş-seksen adet birkaç katlı harem evleri var. Gelip geçen vezirler ve vekillerin oturmaları için ayrıca altlı üstlü, içli dışlı salonları vardır. Zengin ve fakir tanrı misafirleri için, büyük hanın iki tarafındaki yan sofalar üzerinde tam ikiyüz ocaklı sofaları vardır. Duvarında âlet ve silâh asacak demir çengelleri ve at bağlayacak demir halkaları var. Yazlık meydanına «Görçenlik» derler büyük bir meydandır ki, üzeri göğe baş uzatmış ahşap kubbedir. Bu meydanın çevresinde, ocaksız yaz meydanı sofaları vardır. Dış avlusu dahi beyaz taş ile döşenmiş büyük bir meydandır ki, beş bin at alır. İstanbul'un Atmeydanına benzer. Bu avlunun tam ortasında yuvarlak, ona on bir büyük havuz vardır. Bütün gelip geçenlerin hayvanları buradan sulanırlar. Avlunun bu tarafında büyük bir ziyâret imârethânesi var. Her sabah ve akşam, misafirlerin Müslüman ve kâfir olmasına bakılmaksızın, akşamdan sonra hizmetçiler keykâvus mutfağından her ocak başına birer bakır sini içinde birer tas buğday çorbası ve adam başına bir parça ekmek, birer mum; her at başına birer torba yem verirler.

İlâ maşallah, hayırsahibi böylece vakfeylemiş. Allah rahmet eyleye. Akşamdan sonra kervansarayın mehterhânesi çalınıp demir kapıları kapatırlar. Sabahleyin yine mehterhâne çalınıp, yolcular haberdar edildikten sonra kapıları açarlar. Bu kervansaray, her gece çeşit çeşit canlarla dolu benzersiz bir hânedir. Hanın dış avlusunun kuzey tarafı köşesinde, tahtadan yapılmış bir saat kulesi vardır. Beş vakti ve gece yarısını ilân eder. Allah bilir, hayırsahibi İbrahim Paşa makbul iken maktul olunca, bu han eksik kalmıştır. Çünkü demir kapısının üstünde şu tarih var:

Duâlar eyleye ruhuna Atşân bânî didi târih,
Aişe Sultan kılıp lillah mâ-i cârî.

Gerçi muğlak ve edasız vezirdir, fakat böyle yazılmıştır. Velhâsıl Rum, Acem ve Arap, tâ İsveç, Leh ve Çeh diyarlarında kırk yıldır dünya seyyahıyım, böyle kaleye benzer büyük han görmedim. Allah kıyamete kadar mâmur eyleye...

Bu şehrin su ve havası çok sıcak olduğundan, havası ağırdır. Çoğunlukla orta halli kadın ve erkekleri beyaz aba giyerler. Amma velî kimseleri vardır. Medhedilen Şayak abası ve Yörük ihrâmı meşhurdur. Halkının çoğu Yörük taifesidir ki, temmuzda Despot yaylasına çıkarlar. Bunlar Rumeli eyâletinde yaşayan bir çeşit kavimdir. Ayrı lehçe ve istilahları vardır. İnşallah, yeri gelince yazılır.

Ziyaretleri: Gazi Hüdavendigar bu şehirde bir Tatar kabilesi yerleştirdiği için, şehre Tatar Pazarcığı demişlerdir. Tatar Hüsam ile Sofyalı Bâlî Efendi'nin yetiştirmesi Şeyh Muhammed Hulvanî Tatar Pazarcıklı'dırlar. Yine burada, Müslüman mezarlığı içinde, babaları Şeyh Ömer civarında gömülüdürler.

Buradan kalkarak bazen Meriç nehri kenarınca, bazen köyler içinde gidilip Despot yaylası yolunu sol tarafımızda bırakarak amansız İhtiman kasabasına geldik.

İhtiman Kasabası: Gazi Hüdavendigâr asrında Lala Şahin Paşa tarafından savaşsız alındığından, «ahid» ve «eman» kelimesinden bozma olarak «İhtiman» demişler. Fethedilince, içindekiler Samako kalesine gittiler. Sonra yine Bulgarlar gelip almasınlar diye hisarı yıkılıp yerle bir edilerek, öteki imaretleriyle birlikte İslâm ülkesine katılmıştır. Hâlâ Rumeli eyâletinde Yörük beylerinin ocaklığıdır ki, etrafında onaltı adet mâmur köyleri vardır. Onaltı parça köyü İhtiman ile beraber beyine has yazılmıştır. Bu haslar ile Rumeli valisinin livâsı altında davulunu döverek üçyüz cebeli yiğit ile sefere iştirak eder. Yüzelli akçelik şerif kazadır. Kadısına senelik üç kese hâsıl olur. Kethüda yeri, serdarı, muhtesibi, voyvodası ve bacdarı vardır. Ocak beyisi, Gazi Mihaloğulları'na mensuptur. Bütün gelirleri beylerindir. Hepsi altıyüz adet evi olup kimi yüksek, kimi alçak, kullanışlı, küçük evlerdir. Yer yer bağ ve bahçeleri, akarsuları ve değirmenleri vardır. Câmileri, iki adet tekkesi, bir hamamı, yüz kadar eski yapı dükkânı ve üç tane hanı vardır. Büyük Bey hanı: Kapısı dibindeki Gürcü Mehmed Paşa kethüdasının yaptırdığı can bağışlayan hayat suyu çeşmenin tarihi söyledir:

Kethüdây-ı sadr-ı âli ki odur,
Köprülü Pâşây-ı ferhunde likaa.

Ey Fırâki, bir bedel târihidir,
Çeşme-i sâf-ı Mehmed Paşa. Sene 1070

Bu güzel yer, her geçen gün biraz daha güzelleşmektedir. Bulgar kızları pazarlarında poğaça, arpa vesair mal satarlar.

Buradan kalkıp, doğu yönündeki dere ve tepeleri geçerek Ormanlı köyüne geldik. Sofya sahrasında Müslüman köyüdür. Bir câmii var. Bu yerde Sofya şehrinin bütün âyân ve eşrafı paşayı hediyelerle karşılamaya çıkıp, müsellim Ergani'li Ahmed Ağa büyük bir ziyâfet çekti. Paşa dört adet köle, bir tavla küheylan at hediye verdi. Sonra sabahleyin büyük alay ile Rumeli eyâletinin vezirler merkezi olan Sofya şehrine girdik. Allah'ın büyüklüğü, ihtiyar ve fakir, genç ve zengin, geniş caddede el açıp dua edenin, kurbanlar kesenin haddi hesabı yok idi. Çünkü selefimiz Siyavuş Paşa sadrazamlıktan azledildiği zaman, mal ve mülkünü devlet zaptetmekle Sofya şehrine çıplak gelince çok zulüm etmiş. Paşa efendimiz Sofya sarayına dahil olunca, yine müsellim Ahmed Ağa büyük dîvanda ikibin sahan nefis yemeklerle ziyâfet çekip bütün vilâyet âyânını doyurdu. Müsellime bir samur ve öteki dîvan üyelerine kanunları gereğince çeşit çeşit hil'atlar giydirildi. Mehterler çalınarak büyük ölçüde asaf divanı kuruldu, birkaç dava dinlenildi. Duâ ve senalar ile herkes sevinip, «Allah'a hamdolsun, Melek veziri gördük» diye sevinerek gittiler.

RUMELİ'NİN ESKİ MERKEZİ SOFYA

Bu eski belde hakkında bütün Hristiyan milletlerin tarihçileri birlik olarak şöyle yazmışlardır: Âdem ve insanların ikinci babası Hazreti Nuh, tufandan kurtulduktan sonra, yetmiş adet adamından her birini bir tarafa gönderdi. Kalimon adlı hâkimi dahi Hâsan toprağına gidip, Mısır'da Hz. İdris'in talimi ile yapılan Herm dağları tufandan harab olduğundan, bunları onarıp orada yerleşti. Sonra ölünce, Ehram dağında gömdüler. Oğlu Misrayim yerine geçip, Fustat şehrini yaptırdı. Sonra Misrayim ölüp, yetmiş tane çocuğu kaldı.

İşte bunun oğullarından Sarfiyail, önce Rum'a gelip gezip dolaşırken, Sofya arazisinin su ve havasından hoşlanarak orada yerleşip evlât ve torunları türedi. Sarfiyail'in Sofa adındaki oğlu babası kadar mâmur olup, Sofya toprağında yüz parça şehir ve kale yaptırdı. Sonra bunun diğer çocukları da zamanlarındaki peygamberlere iman edip asla Allah'a ortak koşmamışlardır. Lâtin tarihleri, olayları yazmaya bu Sofya'dan itibaren başlamışlardır. Çünkü Sırp

taifesi yalnız savaşçı ve yiğit olup sanatkâr olmadıkları için devletleri de kısa sürmüştür. Bu yüzden tarihleri az, öz, fakat doğrudur. Bu kral ölünce çocukları birbirine düşmüş, o sırada Bulgarlardan Menail gelerek Sofya şehrini istilâ edip üçyüz sene hâkim olarak oraları mâmur etmiştir.

Tâ Hz. İsâ zamanında Elena adlı kraliçe İstanbul'u mâmur ederken, Filibe şehrinde Ay-Sofya adında bir kız çok ün salıp başına asker toplayarak Sofya'yı aldı ve yüzelli sene hüküm sürdü. Vi[illegible] dağında nice defineler bulup onunla Sofya şehrini güzelleştirdiğinden, şehre Sofya dediler.

Sonra babası defineci olduğunu duyarak onu İstanbul'a davet edip bulduğu para ile kırk yılda Ayasofya kilisesini mâmur ettiği için, kiliseye de Ayasofya dediler.

Sonra bu kız ölmüş, Kazasker hamamı dibindeki yüksek sütunun tepesinde bir mermer sanduka içine gömmüşler. O zaman, mermer sandukanın içi yılan ve çıyan ile ağzına kadar dolmuş.

Özetle, burası nice devletten nice devlete geçip bu atlas renkli dünyada Sofya şehri bazen mâmur, bazen harap oldu. Sonunda Hicrî 706 senesinde Gazi Hüdavendigâr vezirlerinden Balaba Paşa deniz gibi askerle Sofya'yı kuşatıp, tam yetmiş günde arkadan gelen yardımı kırarak aman ile içindekileri dışarı çıkarıp kaleyi zaptediverdi. Savaşta Lâtin kavminin büyükleri aman ile surdan dışarı çıkıp, Balaban Paşa'nın ayağına yüz sürerek Sofya'da oturacak bir yer istediler. Ricalarının kabul edildiğini kale içindeki diğer kavimler işitip, aman ile dışarı çıkarak kapının anahtarlarını kumandana teslim ettiler. Bulgarlara şehirde yer gösterdi. Rum ve Lazka kavmine, Niğbolu sancağındaki Plevne kasabasında yer gösterildi. Bu şekilde sulh yolu ile kale fethedilmişken, geride kalan Sırplılar kalenin yirmiyedi kulesini yıkıp çarpışmaya başladılar. Balaban Paşa Müslüman Gâzilere «Koman kurdlarım!» diye onbir koldan yürüyüş emri vererek kalenin yıkılmış duvarlarından içeri girdiklerinde, dışarıya aman dileyerek çıkan Lazka kavmi kendilerine Sofya'da yurt verilmediğinden gücenip gâzilerin arkalarından Sırplara yardım için kaleye girdiler. Fakat onlar da kılıçtan geçirilip kale fethedildi. Büyük kumandan Balaban Paşa kale duvarlarını yıkmaya başlayıp, kırk günde kule ve burçlarını yerle bir etti. Lâtin tarihinin yazdığına göre, bu kale İstanbul kalesi büyüklüğünde kırk yedi bin adım çevresi olan büyük bir sur imiş. Kalıntı ve temellerini gezip dolaştım. Vitaş dağı eteğinde, Kurt bağları denilen yer-

de, Bâli Efendi ziyâretgâhı semtinde, Pineviçe tarafında, Hacı Karaman köyü yolunda, Lozne bayırlarında, tâ İsker nehri kenarında, Kenan Paşa çiftliği yerinde büyük kale temelleri meydana çıkmıştır. Bütün Sofya halkı tarafından bilinir. Yirmiyedi kapısı, binyediyüz kulesi, yetmiş bin bedeni, yediyüz adet tılsımları olduğu Yunan tarihinde yazılıdır.

Şimdiki Sofya, eski surun köşesinde bir mahalle gibidir.

Sofya şehrinin vasıfları: Fetihten sonra Gâzi Hüdâvendigâr üç sene bu şehirde kalıp, Rumeli diyarına vezirler merkezi olması için fethettiği yerleri bu şehre eyâlet yazmıştır.

Sonra Süleyman Han dahi Osmanlı mülkünü tanzim edince, Sofya şehri Rumeli eyâletine sancak merkezi oldu. Veziri serdarı muazzamlık ile defterhâne, arz ve telhis sahibi düstur-u mükerrem oldu.

O derece müstakil idi ki, İstanbul'un Yedikule dizdarı ölse, Rumeli'nin vezirinden arz gelmedikçe dizdarlık kimseye verilmezdi. Hâlâ Rumeli paşasının hası 1.100.000 akçadır. Tımar defterdarı, defter kethüdası, sağ kol ve sol kol beyleri ikişer tuğlu payeleriyle hâkimdirler. Tımar defterdarının hası elliikibin akçadır. Bütün eyâletin kırk bin silâhlı ve seçkin askeri olur.

Rumeli eyâletinde sekiz tane Yörük beyleri vardır.

İhtiman beyi, Pilevne beyi, Naldöken beyi, Yanbolu beyi, Ofçabolu beyi, Koca beyi ve Selânik beyi. Bu beylerin paşa ile sefere katılarak üçer davul, ikişer zurna çaldırarak birer tuğ ve birer bayrak taşımaları, üçeryüz cebeli Yörük yiğit götürmeleri Süleyman kanunu gereğidir. Bunların zeâmetleri:

İhtiman beyi 900, Vize 300, Yanbolu 535, Tekfurdağı 600, Ofçabolu 400, Koca 400, Selânik 634, Naldöken 335'dir. Bir de Kavala kaptanı zeâmeti vardır. Bahası 40412 akçadır. Bir de Voynuk beyi vardır ki, bunun zeâmet bahası 5453 akça olup, emrindeki üç bin adamla İstanbul'da İmrehor Ağa hizmetinde bulunur, Kâğıthâne çayırında üç ay padişahın atlarını beklerler.

Rumeli defterdarının zeâmeti 52000 akçedir. Bunların hepsinden Cebelileri ile 9000 silâhlı askeri olur. Amma Kavala beyi, denizde taşkınlık olursa, üç parça kadırgası ile kaptanpaşa seferine gider.

Sofya şehri ki paşa sancağıdır, yalnız bu sancakta üçyüzyirmiiki sancak vardır. Sefer sırasında üçbin seçkin asker çıkarır. Sağ kol, sol kol beyleri denilen iki hâkim, bütün Rumeli zeâmet ve ti-

marcılarına ve alaybeylerine hükmedip metrisde ve diğer işlerde asker kullanırlar. Sekiz tane olan Yörük beylerinin askerlerine top çeken mandalarla top çektirip top çitleri vurdurmak gerekirse, Yörüklere vurdururlar. Muharebede dahi emir bunlarındır. Değil Rumeli veziri, padişah bile bunların işine karışmaz. Çünkü bunlar savaş eri olup, gece gündüz ateş içinde can ve baş verirler.

Rumeli eyâletindeki sancaklar: Köstence sancağı, İskenderiye, Tirhala, Ohri, Avlonya, Yanya, Alacahisar, Pirzerin, Volçetrin ve Çerme sancağı. Toplam onaltı sancaktır. Kırk bin asker olur. Üç bin de paşa askeri var. Dokuz bin de Yörüklerden gelir. Hepsi 52000 asker olur. Hattâ Revan seferi ile görevlendirilen Rumeli eyâletine mutasarrıf Canbuladzâde Mustafa Paşa'nın 53000 askerle gidip, İstanbul'da Okmeydanı'nda konaklayarak, Beşiktaş'tan Üsküdar'a yetmiş parça at gemisi ile kırk günde geçtiği kayıtlarda açıkça yazılıdır.

Rumeli eyâletinde 700 kaplan postu eyerli yedek at çekilirmiş. Yine Dördüncü Murad Han devrinde, Bayram Paşa Rumeli Valisi iken derdest yoklaması olup, cebelileriyle bu kadar asker bulunduğu tesbit edilmiştir.

Süleyman Han da Engerus seferlerine hareket edince, Anadolu'dan Rumeli'ne asla asker geçirmezmiş. Sade Mohaç seferinde Anadolu, Maraş ve Karaman eyâletleri askerini geçirmiştir. Başka zamanlarda yine Rumeli askeri Rumeli'ne, Anadolu askeri Anadolu'ya memur olurlarmış. İşte Rumeli askeri bu derece kalabalıktır. Artık Bosna, Budin, Eğri, Tamışvar eyâletleri buna göre kıyas oluna. Süleyman Han kanunu üzere Silistire, İnebolu, Akkerman, Vidin, Özü ve Bender sancakları Rumeli eyâletinden idi. Sonra Karadeniz'de Kazak çıkınca, Silistre ve dolayları Rumeli eyâletinden ayrılıp Özü eyâleti adı ile ayrı bir vezirlik oldu. Mora sancağı (Firenklerin Akdeniz yalılarını istilâ etmemeleri için) ayrı eyâlet haline getirildi. Fakat yine Rumeli eyâleti gayet büyük olup, ancak beş ayda gezilebilir.

Sofya şehrinin hâkimleri : Evvelâ hâkim Muhammed Şeriati olup, beşyüz akçe payesiyle sancaklı, abalı, yeni çuhadarlı, dergâh-ı âli kapıcılarından mahzarbaşılı şerif kadılıktır. İdaresi altındaki köy ve beldelerden kadısına yirmi kese hâsıl olur. Paşasına adalet üzere yüzbin kuruş getirir. Üçüncü hâkimi şeyhülislâm yâni müftüdür.

Dördüncü hâkimi nakibüleşraftır. Beşinci hâkimi ayak nâibidir. Altıncı hâkimi sipâhi kethüda yeridir. Yedinci zabiti yeniçeri, top-

çu ve cebelileri zabteden yeniçeri serdarıdır. Sekizinci hâkimi şehir muhtesibidir. Dokuzuncu zabiti paşa voyvodasıdır. Onuncu hâkimi şehir kethüdâsıdır. Onbirinci zâbiti bacdardır. Onikinci zâbiti haraccıdır. Bu zâbitlerin hepsinin başı paşadır.

Sofya şehri imâretleri: Sofya sahrasının güneyinde, Vitoş dağının eteğinde, Kurd bağları denilen İrem bağının aşağısındaki düz bir kazada kurulmuş büyük bir beldedir. Batı ve kuzey tarafı verimli bir ovada, güllük gülistanlık, mâmur İhtiman kazâsıdır. Birbirine bitişik köylerden meydana gelmiş bir beldedir.

Başlıca mahalleleri: Bana mahallesi, Çelebi mahallesi, Gülcâmii mahallesi, Mahmudpaşa mahallesi, Paşa mahallesi, Siyavuşpaşa mahallesi, İmâret mahallesi, vesairedir. Paşa sarayı: Vitoşa bakan havadar ve süslü bir saraydır. Geniş meydanında cirit oyunu oynanır. At meydanıdır. Divanhâneden başka altlı üstlü yetmiş adet hizmetçi odaları, kiler, mutfak ve hamamı ile donatılmıştır. Paşa odasının tarihi şöyledir:

Görüp itmamını ânın didim tarihini ol dem,
Tââllallah olup tak-ı bülendi âsuman âsâ.

Bu sanatlı odanın pencereleri anacaddeye ve Çelebi Câmii'ne bakar. Şehzâde Çelebi sarayı büyük bir saraydır. Yakupağa sarayı, Koca Mehmedağa sarayı, Koca Peltek Yakupçavuş sarayı, Molla sarayı, Gınâîefendi sarayı, Durganlıağa sarayı, vesâiredir.

Câmileri: Gülcâmii, eski zamanda büyük kilise imiş. Kubbesi ve mevzun bir minaresi var. Koca Ahmedpaşa Câmii enine ve boyuna ikiyüz ayaktır. Onsekiz kubbesi vardır. Bu şehirde bundan büyük eski mâbed yoktur. İki kapısı var. Sağ tarafında minare dibinde bir kapısı, bir de kıble kapısı var. Biri kapalıdır. Tuğladan ince uzun bir minaresi vardır. Avlusu hayli geniştir. Mihrabı önünde bir İrem bağı var. Avlunun üç tarafı alçak duvardır. Dört kapısı var. Bu nurlu câmi baştanbaşa mavi kurşunla kaplıdır. Büyük velîlerden Şaban Efendi adında ihtiyar bir imamı vardı. Hattâ minberde hutbe okurken «ve alel imameynûl hümameyn» mahalline gelince uyku bastırıp, uykuda iken imamesi minberden aşağı yuvarlanıp uykudan uyanınca, «Alıverin şu imamın imamesini» deyip yine «kazimeynü'saideynü'ş-şehideyn» diye hutbe okumaya başlarken, bir adam imamın imamesini minbere çıkarıp hatibe verirken herif doğru dürüst inemeyip minberden aşağı yuvarlandı. Ertesi gün artık câmiye gelmeyip ahirete göç etti. Allah rahmet eyleye... O gün câ-

mide bütün cemaat gülmüş olduğundan, hatib utancından ölmüştür sanırım. Allah bilir. Koca Derviş Mehmedpaşa Câmii: Bu camii yaptıran, Süleyman Han vezirlerindendir. Buna «İmaret Câmii» derler. Aydınlık bir ibâdethânedir. Padişâh câmileri gibi yüksek bir kubbesi var. İçi ve dışı gayet sanatlıdır. Çok geniş avlusu olup, hepsi direk üzerinde olan ibretli kubbeleri mavi kurşunla kaplıdır. Amma uzun minaresi epeyce yüksek ölçülüdür. Bu nurlu câmiin mimarı Süleyman Han'ın mimarı Koca Mimar Sinan'dır ki, vezir câmilerinden olan bu ibâdethânede o mimarın sanat kudreti apaçıktır. Mollaefendi Câmii: Banabaşı adlı kalabalık mahallede olduğundan, sabah ve akşam cemâat eksik olmaz. Dört köşe duvar üzerinde yüksek bir kubbedir. Amma hayli büyük câmidir. Kurşun örtülüdür. Büyük âlimlerden bir vâizi var. Bunun da minaresi gayet sanatlı olup, Sofya içinde emsalsizdir. Eski Siyavuşpaşa Câmii: Bu camii yaptıran da Süleyman Han vezirlerindendir. Burası önceden kilise imiş. Kurşunlu, tek minareli, yüksek bir yerde yapılmış bir câmidir. Defterdar Câmii: Kalabalık cemâati vardır. Paşa sarayı önünde Çelebi Câmii, Şeftali Câmii kalabalık cemâatları olan kurşunlu câmilerdir ki, hepsinde cuma namazı kılınır. Bunlardan başka, şehrin çevresinde bahçeler içinde kalmış yüzlerce câmi, medrese, han ve hamam, mescidler ve tekkeler olup, meydanda cemâatsız kalmışlar ve sırasıyla harab olmuşlardır.

Medreseleri: Koca Mehmedpaşa Medresesi: Kubbeleri mavi kurşunla kaplıdır. Hoca ve talebelerinin beslenme, aydınlanma tayinatları vardır. Her gün devamlı yemekleri çıkar. Mahmudpaşa Medresesi: Kırk adet okutma yeri ve çocuk mektebi vardır. Sebillerinden Sarachânebaşı'ndaki demir pencereli Mahmudpaşa Sebili'nden temmuz ayında buzlu su dağıtırlar. Banabaşı'ndaki Molla Sebili de meşhurdur.

Hepsi 1086 adet dükkânı vardır. Sağlam ve kârgir kubbeler ile süslü bir bedestanı var. Bütün kıymetli mallar orada bulunur. Saraçlar çarşısı, Kafallar pazarı, Kuyumcular gayet süslüdür. Debbâğ ve attarları gayet çoktur.

Han ve Kervansarayları: Banabaşı Hanı'ndan sonra İmaret Hanı Koca Mahmud Paşa'nın hasbi kervansarayıdır ki, yüz tavla at alır. Siyavuşpaşa Hanı beşbin at alır, büyük kervansaraydır. Eski Han, Mahmudpaşa Hanı, Tahılpazarı Hanı, saraya bitişik Küçük Han, bedestan karşısında Büyük Han, Çuhacılar Hanı, Yahudiler Hanı, diğer Yahudiler Hanı... Bunlar hep kurşun örtülüdür.

İmaretlerinden Koca Mahmudpaşa İmâreti meşhur olup, gece gündüz zengin ve fakire açıktır.

Hamamları : İmâret Hamamı, Koca Mehmed Paşa'nındır. Su ve havası, örtüleri temizdir.

Sofya şehrinin ılıcaları : Bu diyarda ılıcaya «bana» derler. Sırplar «kösence» derler. Beş tane ılıcası vardır. Avretler ılıcası, Allah'ın emri ile kadınlara faydalıdır. Erkekler girerse, saçı sakalı dökülüp damdazlak olurlar. Kadınlar girse, tüylerini döküp et ve yağ sahibi olurlar. Kefere banası Hristiyan kadınlarınındır. Rum ve Lâtin banası: Bulgar, Rum, Lâtin kavimleri burada ılıcaya girerler. Dördüncüsü Yahudiler banasıdır. Onlardan başka milletler buraya girmeye tiksinirler. Bu dört ılıcanın her birinin birer özellikleri vardır. Amma hepsi mükellef ve kârgir bina değildir. Havuzları taşar ve ayakları debbağlar içinden akar. İçinde debbağlar gece gündüz debâgat yaparlar.

Beşinci ılıca tâ şehrin ortasında olup, büyük ve kubbeli bir camekânı vardır. Bin adam alır. Ortasında havuz ve şadırvanı var. Ondan içeri bir büyük kubbesi var ki, insan içinde birbirini güçlükle tanır. Kubbenin çevresinde altı adet kemer vardır. Her kemer altında birer Hanefî kurnası olup, kol kalınlığında suları akmaktadır. İki halveti var. Birine «Akhalvet» derler. Bir kurnasında bir kurbağa resmi var. Manâsı şudur: Sen insansın, kurbağa gibi suda çok durma. Halveti gayet aydınlık ve beyaz has mermer döşeli olduğundan Akhalvet demişlerdir. Birine de «Karahalvet» derler. Gerçekten karanlık bir yerdir. Bir kurnaya da diğer kurna derler. Büyük havuzun sol tarafındadır. Kurnaya uzak olan duvarda bir delik vardır. O deliğe bir adam parmağını sokup üflese, o deliğin suyu akmaz olur. Parmağını çekip de üflese, akmaya başlar. Bu büyük kubbenin ortasında büyük bir havuz var ki, adam boyunda ona on olup temiz ve sıcak su ile ağzına kadar doludur. Etrafında altışar ayak merdivenleri var. Arslan kellelerinden hayat suyu akıp havuza dökülür. Gayet acıdır. Bu ılıcada zengin ve fakir birdir. Peştemalın varsa hamamcıya bir akçe vermeden çıkarsın, amma elbiselerini saklayana bir pens verirsin. Çünkü Çamapur askeri gibi sayısız cins haşereler gelip gitmektedir. Peştemalın yoksa hamamcıdan peştemal alıp sabun sürünürsün, iki akçe verirsin. Bazen şehir âyânı uzun gecelerde yetmiş-seksen kişilik gruplar halinde halvete gelir, yüzlerce mum yakarak dünyadan habersiz tâ sabaha kadar can ve cânân sohbetleri yaparlar.

Sofya halkının alışkanlıkları: Tabiat sahibi olan kimseler, temiz testiler ile bu bana suyundan doldurup kışın içerler; çünkü hayat suyuna benzer. Bütün ılıcaların suları, kükürt ve zırnık kokup gümüşün rengini değiştirir. Amma bunda aslâ öyle koku ve renk değiştirme özelliği yoktur. Altın ve gümüşü son derece parlatır. Bunu yedi gün içen ya da banyo yapan cüzzam, alaten, kaba, uyuz, bürkan, hafakan, saç dökülme hastalıklarından kurtulur. Her gün içen, ishalden ve zatülcenpten, rîh ve bâsurdan şifa bulur. Ateşli hummaya yakalanan birkaç kere buraya girse iyileşir. Amma bu ılıcaya girmenin de şartı vardır. Sofya, kışı çok bir şehirdir. Ilıcada çok kalıp dış camekânda da çok durunca, o kışlıkta insan şifâsını ancak yokluk diyârında bulur. İlk şart budur ki, her hamamdan özellikle bu ılıcadan çıkınca, derhal gömlek, don ve elbise giymek gerek.

Diğer bir âdetleri: Bu şehirde erkek ve kadın bir kimse ölse, o an vakıf tarafından her mahallenin sakaları «çala» dedikleri bal fıçılarını sırıklara geçirip o kudretten sıcak sudan doldurarak bütün ölüleri onunla yıkarlar. Sabunu o kadar köpürtür ki, sanki Van gölüdür.

Diğer âdet: Her âyân evinde, en az beşer-onar Bulgar ve Voynuk kızlarından hizmetçi vardır. Onlar bu şehirlerde «orfene», yani hizmetkârdırlar. Amma başka yerlerde orfene diye fahişelere derler. Bunlar bu şehrin makbul cariyeleri şeklindedirler. Çarşı ve pazarda, şehir hanlarında, halk arasında yüzleri açık hizmet ederler. Her hizmette can ve başla çalışırlar. Bu şehirde eskidenberi böyle olagelmiştir. Amma ılıcaya gece gitmeleri gayet çirkin karşılanır.

Adı geçen bana ılıcaları merhum şehid Koca Hüdâvendigâr Birinci Murad Han Gazi'nin yapısıdır. Bu bana sebebiyle koca Sofya şehrinde ancak iki hamam vardır. Herkes parasız ılıcaya giderler. Vilâyet âyânının anlattıklarına göre, şehir içindeki saraylarda yetmiş kadar saray hamamı da vardır.

Mesireleri: Sofya'nın dört tarafında yirmi bir kadar mesire vardır. Vitoş dağı ile Sofya arasındaki Korubağları Mesiresi; Rum, Arap ve Acem'de Konya şehrinin Meram'ı, Malatya şehrinin Aspozos'u, Adalya'nın (Antalya) Istanoz'ı, Rum serhaddinde Peçevi Sirem şehrinin Baruthânesi, Saray Bosna'nın Mevlevihânesi kadar meşhur bir mesire yeridir. Amma bu Sofya'nın Korubağları mesiregâh bir korudur ki, çeşitli ağaçlarının bir tane kurusu yoktur. Hepsi yeşil, güzel ağaçlardır. Baharda bu bağlara adam girse, çeşitli çiçeklerinin güzel kokusundan insanın dimağı uyuşur. Bilhassa vişne

çiçeği cihanı tutup, yeryüzü çiçekle kaplanır. Lalapaşa Mesiresi de Korubağlarında bir İrem bağıdır. Ahmed Bican Mesiresi, eskiden bakımlı bir tekke imiş. Bağları hâlâ duruyor. Gelibolulu Yazıcızâde Ahmed Bican burada otururdu. Cansız olan âşık, bu mesirede yeniden hayat bulur. Bu da Koru bağlarındadır. Ahmedhoca Mesiresi de Koru bağlarında bir İrem bağıdır ki, üzüntülü giden orada üzüntüsünü dağıtır. Bu Koru bağlarında yüzlerce mesire vardır. Amma anlatılması güçtür. Livorna Mesiresi, Sofya ovasına bakan Vitoş dağı eteğinde cihanı gören bir seyir yeridir. Ona yarım saat yakınlıkta Kenanpaşa Çiftliği mesiresi vardır. Orman içinde tekke gibi bir saraydır. Buna yakın yine Vitoş dağı eteğinde, Aşkar nehri kenarında çayırlık bir yerde Örencik ılıcası vardır. Bu da şifalı bir ılıcadır. Amma binası o kadar mükellef değildir. Eskiden Osmanlı padişahlarından Gazi Hüdâvendigâr, üzerine küçük ve faydalı bir kubbe yaptırmıştır. Yetmiş derde derman olan bir ılıcadır ki, bütün ülkelerden nikris hastalığına ve çeşitli ağrılara yakalanan hasta ve sakat kimseler gelip ılıcasına girer ve çamurundan ağrıyan yerlerine sürerler. Allah'ın emri ile iyileşirler. Özellikle şehir âyânları temmuz ayında yük ve çadırları ile gidip, bir hafta orada bana faslı edip yeniden hayat bulurlar. Herkesce meşhur olan bir ılıcadır.

Sofya şehrinin batısında ve yarım saat uzaklıkta Ilıca mesiresi vardır. Yanında yüksekçe bir yerde Şeyh İshak Efendi bin Şeyh Kutb-u âfâk Bâli Efendizâde'nin çiftliği var ki, bu da ona bitişik bir ılıcadır. Üzerinde yüksek bir kubbesi var. Camekânı yoktur. Fakat son derece sıcak olup, girmeye herkes cesaret edemez. Hattâ içinde koyun kellesi ve paça ütülerler. Yumurtayı pişirir. Gayet sıcaktır. Amma zatülcenbi iyileştirir. Birçok özellikleri görülmüş bir ılıcadır. Ona yakın Bâliefendi köyü civarında Bâliefendi Ilıcası mesiresi var. Bu da bir dere kenarında, alçak bir kubbe altında vasat bir binadır. Suyunda kükürt kokusu vardır. Buna yakın köylerden Bulgar, Voynuk ve Sırp taifesi girip, firengi ve cüzzam hastalığından ve sirpençeden kurtulurlar. Çok tecrübe edilmiştir. Ona yakın Bâliefendi Korusu mesiresi var. Vitoş dağının eteğinde bir ormanlık içindedir ki ok atsan geçmez, kurşun atsan işlemez. Göğe yükselmiş büyük çınar, meşe, kavak ve ardıç ağaçlarıyla donanmıştır. Benzeri meğer Bosna diyarında, Revane dağlarındaki Çimerne yaylalarında ola.

Bu korunun her tarafından akarsular kaynayıp, her söğüt ağacının gölgesinde nice âşıklar ile birbirine düşkünler zevk ve safa edip Allah'a ibâdet ederler. Bâliefendi Sahrası mesiresi: Yine bu ağaçlık

içinde bir mâbeddir. Büyük ağaçların çokluğundan ve ağaç yapraklarının fazlalığından, buraya âlemi aydınlatan güneşin ışınları tesir etmez. Böyle gölgeli bir ormanda yuvarlak bir kaya vardır. Hazret-i Bâli Efendinin o kaya üzerinde ibâdet ettiği secde yerinde, mübârek başlarının taşa tesir ettiği yer durmaktadır. Yağmur o taştaki mübârek baş çukuruna dolar, bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar ondan içip susuzluklarını giderirler. Bu da görülmeye değer bir mesire yeridir. Ona yakın Mastaba-i Süleyman Han mesiresi var. Bizzat Süleyman Han Alaman diyarında Sigetvar gazasına niyet ettiklerinde, Bâli Efendi Hazretleri hayatta olduğu için adı geçen azizle buluşmak için korusuna gelip o kadar bin askeriyle konaklar. Hazret-i Bâlî Efendi bunu işitince: «Süleyman Han, garip şeydir ki, kırk sekiz yıldır gaza cihadı edip cihad-ı ekber etmedi. Yüz binlerce mahlûku ve hüddamı ürkütüp şimdi bizim himayemizde olan korumuzu âhır senesinde kırmağa mı geldi?» diyerek seccadesini alıp dağlar içine kaçar. Bu şekilde Süleyman Han'a aziz ile buluşmak nasip olmayıp, hemen şeyhülislâm Ebüssuud Efendiyi kıyafet değiştirerek azizden yardım istemeye çeşitli hediyelerle gönderir. Ebüssuud Efendi azize varınca, hemen aziz kerâmet göstererek: «Hoca-i zahir Ebüssuud! Safâ geldin. Resul şeriatına kuvvetli hizmetle birlikte bâtın tarikini dahi elden komayıp beraber terazi gibi tut!» der. Hemen Ebüssuud Efendi eteğini öpünce. aziz:

— «Berhudar olasın molla. Kıyamete kadar eserlerinle, evlâd ve neslinle ecel-i müsemmânda ebedî olasın. Süleyman Han ahret padişâhlığını istiyor! Hele varsın Sigetvar'ı görsün. Bu bizim korumuzda kırdığı ağaçtan Sigetvar gölüne ağaç doldursun. Fetheden bulunur. Kalbini orada bıraksın, sonra bizimle Âdem bağı korusunda görüşsün ve barışsın. Yoksa biz bu koruda onunla görüşemeyiz. İnşallah, Allah kolaylaştıra... Bizden ona selâm söyle!»

Diyerek, üstü kapalı sözlerle Ebüssuud'u Süleyman Han'a gönderir. Süleyman Han, o nüktedan gazi: «Hay molla, Allah bilir ki biz Sigetvar'a emek çekip, 'Gölüne ağaç doldursun, fetheden bulunur'dan anlaşıldığı üzere, fethedemeyeceğiz. 'Kalbini orada bıraksın' demesi, orada vefat edeceğimize işarettir. Aziz ile âhirette görüşürüz» diyerek pek çok üzülür. Hemen o saat o koruyu Bâli Efendiye mülk olarak verip, hatt-ı şerif ve hududnâme yazarak bırakır. Oradan yol alarak Sigetvar'a gider. Hemen kuşatıp, dağ ve taşın büyük ağaçlarını kırıp, Bâliefendi korusundan getirdiği ağaçlarla birlikte Sigetvar halicine döktürüp gölü doldurur. Kaleyi dahi fethetmek üzere iken dizanteriden vefat edip, o asrın ışığı olan Sokullu

Koca Mehmed Paşa Süleyman Han'ın kalbini toprağa emâneten gömüp mübârek nâşını tuzlayarak gizler. Bu durumdan asla askerin haberi olmaz. Tedbir sahibi vezirin tedbirleriyle ister istemez Sigetvar kalesine göl üzerinden yürüyüş edilip zorla Macarlardan kale zaptedilir. O an, «Erdel diyârında Pertev Paşa dahi Göle kalesini fethetmiştir» diye halk dilinde dolaşır. Süleyman Han'ın vefatı bu aziz Bâli Efendiye ulaşınca, «Süleyman Han ile görüşmeye ahdetmiştik. Ey vefalı dostlar, onlar gittiler. Biz de onlar ile görüşmeye gidelim. Önce bananın kudret suyu ile çimelim, sonra...» diye nice kerâmetli sözler söyleyip, fukarasıyla dahi vedalaşarak ruhunu teslim eder. Korusu içinde gömülüdür. Sonra İkinci Selim ılgar ile Sigetvar'a varıp, oradan Belgrad'a gelip tahta çıkar. Sonra bu Sofya şehrine gelip, efendinin üzerine yüksek bir kubbe ve Bâli dervişleri tekkesi inşa edip İstanbul'a gider.

İşte bu mesire, bu çeşit efsâneli yüksek bir yerdir. Allah sakiayıp gölgesini dünya durdukça devamlı ede, amin... Çünkü ben bu gönül açıcı yerde nice ağacın gölgesinde zevk, safa ve Allah'a ibâdet etmişimdir. Allah kabul ede... 1035 senesinde, Ekmekçizâde Ahmed Paşa, bu Bâliefendi köyüne kurşunlu ve kırk-elli ocaklı büyük bir han ve kırk-elli dükkân yaptırıp mâmur eylemiştir. Sofya'da gördüğümüz meşhur ve beğenilen mesireler bunlardır.

Vitoş dağı yaylağı: Rumeli seyâhatinde gördüğümüz en yüksek yayla bu Vitoş dağıdır ki, Sofya şehrinden bir günde yetmiş dost ile Temmuz ayında mâmur olduğu mahalden çıkıp çadırlarımızı kurarak zevk ve safasına, seyir ve temaşasına koyulduk. Bunun tepesinde Selânik, Siroz, Karala... hâsılı bütün Rumeli şehirlerinden nice kere yüzbin koyun yaylaya çıkıp yedi ay safâ ederler. Bu koyunlardan bize yüzden fazla kuzu gelip kebab faslı ettik. Her gün göllerde alabalıklar avlayıp, tereyağı ile kızartıp yerdik. Altı, yedi okka gelir balıkları olur ki, dillerle anlatılamaz. Bir çeşit küçük ağaççıklarda bir tür vişnesi ve çilek meyvesi olur ki acâiptir. Aşağı derelerinde kestâne ve ahlat, göğem, muşmula ve övezi olur ki gariptir. Billûra benzer buz parçalarını vişne hoşafına koyup, gece ve gündüz içerler. Vilâyet halkının anlattığına göre, bu yüksek dağda üç bin adet koyun ağılı varmış. Sırp, Bulgar ve Voynuk çobanları vardır ki, her biri baştarde karavanasına benzer uzun boylu insanlardır. Bunların obalarında süt, kaymak, yoğurt, külemez, hoşmerim, tereyağıyla pişmiş bazlama, damzırma, sızırma, katık, teleme peyniri, ağız, eğir, uykuluk, ayran, yayık peş, katmerce, poğaça, azma ve yazmaya benzer yiyecekleri ve sair Yörüklere

mahsus hafif yemeklerle semiz kuzu büryanlarını yiyip şişmanladık. Sözün kısası, köşe köşe, oba oba Yörük ve Çıtak kavmi içinde kırk gün zevk edip yine Yörük taifelerinin kılavuzluğu ile bu yayladan aşağı inerken, bir ihtiyar Yörük dedi ki: «Burada bir kayada bir çeşme vardır ki «Talih çeşmesi» derler. Varın, onda talih tutun.» Derhal o dere içine gittik. Yol zahmeti çekerken, Sofyalı Refiizâde Şefiî Çelebi bana dedi ki: «Bu yörük kocasının dediği talih çeşmesi nedir, bilir misiniz?» Ben «Hayır, bilmem, görmedim.» dedim.

Şefiî Çelebi:

— «Dinleyin, ey vefâlı dostlar! Bu çeşme o aynülzülâldir ki, her kim ömründe kan dökmüşse ve çocukluğunda başından fena bir iş geçmişse, o adam su alıp içemez. Eğer temiz etekli ise, hiç tereddüt etmeden âb-ı hayattan içip safâ eder. İçemeyen halktan utanır. Halk arasında mahcup ve kötü olarak bilinir. Böyle çeşmeye gitmek câiz mi?» deyince, dostlardan birçoğu:

— «Şefiî Çelebi, hâneberduştur. Evine gidip ailesine kavuşmak ister!»

Diye Çelebi'ye takıldıklarında, Şefiî hemen:

— «Doğuran kısrak utansın. Gitmeyen ihtiyar kocakarı olsun. Yürü baba Yörük, bize yol göster.»

Diyerek, talih çeşmesinin yoluna düştü. Giderken, dostların çoğu «Yolları sarp imiş, hayli uzun yol imiş.» diye söylenmeye başladılar. Sonunda o çeşmeye varıp, atlardan inerek durduk.

Dostlarımızın başından geçenler: Gördük ki, göğe yükselmiş bir yalçın yalama ve cilâlı kayada berrak bir su akmakta. Arkadaşlar birbirine teklif edip, grup grup konuşmaya başladılar. Kimse cesaret edip su almaya gidemedi. Sonunda Şefiî Çelebi, «Allah'a hamdolsun, çocukluğumdan beri her yönden kendimi mâsum ve temiz bilirim.» diye, Bismillâh ile ileri gidip, korkusuz, o temiz sudan alıp içti. Müezzinzâde Ali Çelebi cesaret edip eline çanak şekli verip su alayım derken hemen su kesilince, bütün arkadaşlar tebessüm edip: «Bre sen günâhkâr imişsin» deyince garip herifin yüzünde kan kalmayıp şaşırıp kaldı. «Ey, şimdi ben aldım, sizler alamazsınız» diye dostlar birbirleriyle mücadeleye girişip, kimi içelim kimi bre gidelim demeye başladılar. Sonunda bütün arkadaşlar sır burada kala diye yemin edip, çeşmeden su almaya başladılar. Şefiî Çelebi'nin kardeşi varıp suya el uzattığı gibi su kesildi. Yine dostlar gülüştüler. Ondan Şeyhzâde Çelebi'nin Hımhım Mehmed Çelebisi çeşmeye on adım uzaklıkta iken çeşme kesildi. «Hay bu daha günâhkâr

imiş» diye, arkadaşlar uzun uzun güldüler. Ondan sonra Resmî Çelebi Bismillâh ile varıp tereddüt etmeden içti. Muhzırzâde varınca kesildi. Tekrar akınca içti. Hemen bütün arkadaşlar buna bir mâna veremediler. Bizim bir kölemiz dahi varıp pervasız içti. Hemen bütün dostlar bana döndüler. «Elbette siz de içiniz» diye zorladılar. Ben «Bre âşıklar, biz bir çeşit alüfte ve aşüfte hezar aşina dünya seyyahıyız. Bu teklifi yapmayın» diye rica ettikçe, yârân gülerek ısrar edip: «Elbette bizim mahiyetimizi öğrendin. Biz de seni görelim» diye zorladılar. Ben kendi hâlimden haberdarım amma, yine de içimde bir korku eseri vardı. Hemen büyük atam Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin ruhâniyetinden yardım isteyip, Bismillâh ile temiz sudan içtim. Bütün arkadaşlar sevindiler. Sonra Saraç Mehmed Çelebi aldı. Allah'a şükretti. Bir kere de bizi götüren Yörük kocasına teklif ettiler. «Oğul, benim talihim yoktur. Belki su kesilir» düşüncesiyle varınca, alamayıp döndü. Dostlar bol bol gülüştüler. Sözün sonu, bu çeşmeden yetmiş kişi su içmek için gittiği halde ancak beş kişi içti. Diğerleri içemedi. Bir garip ve acâip tılsımlı sudur. Kimse bu çeşmenin sırrına vâkıf olamayıp, ertesi kırk birinci gün Sofya'ya girdik.

Bu Vitoş yaylasında nice alâmetler ve görülecek eserler var ki, adamın aklını alır. Hattâ görülmeye değer eski bir yapı var. Bütün hükümdarlar onu Ferhâdî balyozlarla yıktırmaya çalışmışlar, kâr etmemiş. «Tufan'dan sonra Sofya'da yerleşen Herkail oğlu Hurfe'nin kızıdır» diye, Lâtin kavmi iddiada bulunurlar.

Acâip bir görüntü : Sofya şehrinde, paşa sarayı önündeki Çelebicâmii adlı eski mâbedin kurşunlu kubbesi üzerine bir çift leylek yuva yapıp yumurtlamışlardı. Bir gün Debbâğoğlu adında bir şakî, câmiin çatısı üzerine çıkıp, leyleğin yumurtalarından alıp yerine kara karga yumurtası kor. Zamanı gelince iki karga yavrusu çıkar.

Beyza-ı zâğı kosan tâvus altına,
Zâğdır peydâ olan bin türlü tedbir eylesen.

fehvâsınca siyah karga yavrusu leylek yuvasında kımıldamaya başlayınca, leylek baba avdan gelip görür ki iki tane karga yavrusu! Hemen leylek baba, leylek anaya gagası ile bir iki kötek vurup uçarak feryad ve figan ile Sofya şehrinin içinde ve dışında dönüp dolaşır. Laklakası ile binlerce leylek toplayıp, doğru Çelebicâmii'nin kubbeleri üzerine gelip durdular. Kubbe ve tavanlarındaki leylek kuşlarından kurşun görünmez oldu. Bu kere bütün kuşlar adı geçen leylek yuvasına birer birer gelip, aşılama olan karga yavrula-

rına bakıp «Laklak» diyerek, yine câmi kubbesi üzerine kaçarlardı. Sanki lisan-ı hâl ile bağırıp çağırırlardı. Bu feryadı her kim işitse, ödü patlardı. O gün bütün leylekler ne yediler, ne içtiler! Yine o gün laklak sesinden Sofya şehrinde aslâ huzur kalmayıp, bütün halk işini bırakarak leylekleri seyretmeye koştular. Sonunda, yüzbinlerce leylek hücum ile karga yavrularını öldürdü. Leylek anaya da «Sen veled-i zina kazanmışsın» diye gaga vurup parça parça ettiler ve herkesin gözü önünde câmiin tepesinden aşağı parçalarını bıraktılar. Sonra bir çeşit laklak sesi çıkararak laklak babaya bir laklak ana verip, bütün kuşlar kanat çırpıp yuvalarına gittiler.

Bütün şehir halkı bu hâle şaştılar. Melek Ahmed Paşa efendimiz dahi bu perişan durumu haber alıp «Tiz bu yumurtaları değiştiren şakiyi getirin, hakkından gelelim» demişken, sonra «Sabredin, kaadir ve kahhar Allah adil ve adâlet edip o şakinin hakkından gelir» diye nefes etti. Üçüncü gün, Allah'ın hikmetinden olacak, leylek yumurtalarını değiştiren Uşkurta isimli sekban hademesi Debbağoğlu adlı şaki yarı sarhoş bir kadının evine girip fenalık ederken, kadının kocası ansızın içeri girip ne görsün!.. Hemen bu durum herifin hamiyetine dokunarak kan başına sıçrar. Dalkılıç olup, kadını ve Uşkurta Debbağoğlunu yaralayıp bağlayarak ikisini de dışarı çıkarır. «Görün ey Muhammed ümmeti!» diye bağırıp Sofya'nın ariflerinin ve dostların toplandığı yer olan Banabaşına varınca, orada Sanadıra yeniçerileri bu kadın için kavga ederler.

Meğer bu kadın leylek yumurtasını değiştiren Debbağoğlu'nun fahişesi imiş. Hemen Debbağoğlu kadından kurtulup yeniçerilerin elinden yakasını kurtarmaya çalışırken kavga şiddetlenir. Yeniçeriler Debbağoğlu üzerine dalkılıç hücum edip, Debbağoğlu ile fahişesini parça parça ederek Banabaşı'na bırakırlar. Şehrin bir alay debbağ bekârları maktul Debbâğoğlu'nun leşini paşa sarayına getirip, «Bizim çelebimizi yeniçeriler parça parça edip kan ettiler. İşte lâşesi» diye feryad edip sızlandılar. Paşa dahi biraz bozuldu. Debbağ bekârları, Debbâğoğlu'nun lâşesini paşa sarayı önündeki câmi saçağı altına koydular. Allah'ın takdirine bakın! Bu Debbağoğlu leylek yumurtasını alıp yerine karga yumurtası koyduğu için, yine karga yavrusu çıkıp bütün kuşlar dişi leyleği parça parça edip câmi saçağından aşağı bıraktılardı ya, Cenab-ı Allah üçüncü günde, «Münteki mîdir bir adı kayyumun» mısraı üzere, onu ve leylek dişisi yerine fahişesini de parça parça ettirip leyleklerin leyleği bıraktıkları yere Debbağoğlu'nun lâşesini bıraktırmadı mı! Çünkü Allah âdildir.

Paşa bu işten haberdar olup, «Ben onun hakkından gelsem gerek idi. Amma Allah'a saldım. Üçüncü günde Cenab-ı Allah onun hakkından geldi. Aleyhi ma yestehak. Bre melunun leşini câmi mezarlığından kaldırıp, bir hasır ile gömsünler» diye emretti. Debbağ eşkiyalar, Debbağoğlu'nun lâşesini debağat etmeye Banabaşı'na götürdüler. Acâip bir manzara idi. Bunda çok ibretler vardır.

Sözün kısası, Sofya şehri içinde bu Debbağoğlu olayından sonra paşa efendimiz şehrin bütün fâhişelerini beldeden sürüp, birkaçını da şer'i izin ile âlemin ıslahı ve şehrin düzeni için Gazazlar içinde köşe başlarına avize gibi astı. Vilâyet âyânı, şehrimiz âsude olup fâhişelerden temizlendi diye şükrederlerdi. Amma eşkiya ve haşerât, nefislerini tatmin için, «Şehrimizin beti-bereketi gitti. Kıtlık olur. Belki taun da olur» diye binlerce efsâne ve dedikodu uydururlardı. Allah'ın hikmeti, zamanla taun şehir içine yayılmaya başlayıp bir ay geçince, günde beşeryüz adam ölmeye başladı. O derece ki, binlerce kişi Sofya'dan kaçıp diğer yerlere göç ettiler. Hemen devlet sahibi efendimizin altmış yedi namlı, iskemle sahibi ağaları ölüp, paşa dahi ağır hastalanarak yatağa düştü. Hattâ başı Adana kabağı gibi olup, dili kapkara yanıp, kulaklarından cerahat akarak birkaç kere komaya girdi. Bu sırada reisülküttâbımız öldü. Gınâî efendinin de son derece hasta olduğu duyulunca paşa çok üzüldü. Her gün Gınâî efendiyi sorarak teselli bulup, yük yük yiyecek ve içecek şeylerle bir kese hamam akçesi gönderip Gınâî efendiyi anardı. Ayrıca güzel bir Çerkes kızını da câriye olarak göndermişti. Böyle iken, paşa dahi tehlikeye düşüp sade bir nefes kaldı. Ben nice kere Yâsin-i şerîf okudum. Hepimizin içine bir korku düşüp bütün ağaların halleri perişan oldu. Hekimler paşaya ilâçtan aciz kalıp, enderun hizmetçileri sıhhatinden ümit kestiler. Fakat o gün paşanın burnu kanayıp biraz düzeldi. Ertesi gün ben yanına varıp mübârek ellerini öperek sağ elini ovarken. bozuk bir lisân ile dedi ki :

— «Evliyâm, benim gördüğüm rüyayı sen de gördün, bana söyle.» Ben:

— «Sultanım, gördüğüm rüyâ değildir. Hâlâ sıhhatte gördüğüm doğrudur.» dedim.

Bunu der demez, gözümden kanlı yaşlar akmaya başladı. Paşa:

— «Yok Evliyâm, bu gece gördüğün rüyâyı söyle, el-Fâtihâ.»

Dedi. Fâtiha okunurken hatırıma geldi: Hakikaten o gece büyük bir rüyâ gördükten sonra paşayı görmüştüm. «Evliyâ, bu şimdiki gördüğün rüyâyı sabah bana anlat» diye tenbih etmişti. Ben,

paşa ile uğraşırken, bunu unutmuştum. Şimdi, rüyâyı söyle derdemez hatırıma geldi. Ben de şöylece naklettim:

Riyasız Evliyâ'nın hayırlı rüyâsı: Sultanım, bu gece rüyâmda hepimiz İstanbul'da imişiz. Cenab-ı şerifiniz bahçe kapısında bir kalyon inşa etmişsiniz, karada durduğu yerde kıçı ve başı göğe yükselmiş. Bütün halk bu kalyonun başına toplanmış. «Ayâ bu kalyon bu karadan selâmetle denize nasıl iner?» diye hayret ederlerken, Nakşibendî tarikatine mensup bir fakir gelip: «İnşallah, bu kalyon dünya denizine selâmetle inip yine çıkar» dedi. Bütün halkın ortasında Fâtiha okuyup, «Allah Allah» diyerek geminizi karadan selâmetle denize indirip şenlik topları attırdı. Ve karşı kurşunlu mahzen önüne yedek ile götürüp, orada yedi yerden demir bırakıp yatırdı. Bütün halk bu geminin seyrine gelip, geminin şurası böyle, burası böyle gerek diye, sizin geminin hakkında çeşit çeşit konuşmalarda bulunurlardı. O yere bir saçlı Frenk hekim gelip dedi ki: «Bu denizde çok çok gemi gördüm amma, böyle berraklı ve yasaklı, kerestesi sağlam, içi dışı sağ gemi görmedim. Amma baş tarafının yüksekliği fazladır. İçinde safra yoktur. Bu, deniz fırtınasına dayanamaz. Mutlaka bu geminin altına yağ sürüp kalafat etmek ve dümen önünde kurbanlar kesip kan akıtmak gerek. Direği bu kalyona göre çok yüksektir. Kesmek lâzım ki, bu gemi dünya fırtınasından kurtula...» Hekim gidince, Allah'ın emri ile büyük bir fırtına koptu. Sizin geminiz yedi demir üzere yatamayıp beş demiri kırıldı. Demirleri denizde kalıp, sizin gemi iki demir ile serseriyâne dalgalar arasında dolaşırken az kaldı batıyordu. Hemen gemi içinden gemiciler feryâd edip: «Bre meded hây, vây imdad vây!» dediler. Sarayburnun'da bostancıbaşı, saadetlû padişâhın fermaniyle on parça kayığa asker bindirip, sizin kalyonun dört tarafına üşüp gemi içine girdi. Şunu gördüm: Önce gelen Frenk hekim, bostancıbaşıya dedi ki: «Sultanım, bu geminin kurtulmasını isterseniz mutlaka direğini kesmelisiniz. Çünkü bu gemiye bu direk çok uzundur.» Derhal bostancıbaşı ile bütün baltacılar direğe balta vurup denize uçurdukları an fırtına dindi, geminiz kurtularak Kurşunlumahzen önünde durdu.

Diye rüyâyı olduğu gibi paşaya anlatınca, can kulağı ile dinledi. İç ağalarına «Beni bu döşekten kaldırın» deyince, kaldırıp başka bir yatağa yatırdılar.

Yastığı üzere inilti ile yaslanıp arı vızıltısı gibi şu sözleri söyledi: «Bu hayırlı rüyâyı Evliyâ'dan sor diye, bana rüyâmda tenbih

ettiler. Bu gece sen beni rüyânda gördün. İşte söyle dediğim de bu rüyâ idi. Şimdi bu hayırlı rüyâ Hazreti Yusuf aleyhisselâmın gördüğü ve tabir ettiği rüyâlardan olup hayır ola... İlâhî ilham ile kalbime doğup tabir ettim. Bu niyete el-Fâtihâ!» deyip, bütün hazır bulunanlar Fâtiha okudular. Paşa da Allah'a hamdolsun biraz iyileşmiş diye, bütün ağalar Allah'a şükredip sevindiler.

Hayırlı rüyânın tâbiri : Benim rüyâmı, Melek Ahmed Paşa halsiz ve kuvvetsiz iken tâbire başlayıp şöyle buyurdular: «O bahçe kapısında benim yaptırdığım kalyon, vücudumun gemisidir. O bahçe kapısı dediğin yer de Osmanlı devletinin bağıdır ki, ben o cennet bağına Sultanım Ahmed Han asrından beri kırkyedi yılda yetişip o muhterem haremde ilâhi aşkla doldum. Önce has odada Hazreti Peygamberin hırka-i şerîfi hizmetinde idim. O saadet evinde aşk denizi içinde yatıp kalkardım. 'O kalyonun kıçı ve başı havaya yükselmiş' dediğin, hâlâ benim başım havadar olup şişmiştir. Karadan gemi içine toplanıp denize selâmetle nasıl iner dedikleri, benim ağalarımın, 'Acaba efendimiz dünya denizinde nasıl sıhhat bulur?' diye konuşmalarıdır. Bir Nakşibendî dervişinin bu gemi selâmetle iner, çıkar demesi ki, ben Nakşibendîyim. Onların yardımı ile sıhhat ve selâmet bulup devletten devlete iner çıkarım; ve geminin etrafına binlerce halk toplanıp «Allah Allah» diyerek gemiyi denize indirip sevinç topları atılması, bütün ihsanımı gören halkın «Allah Allah» ismi duâlarıyla sıhhat bulduğumun haber toplarıdır ki atıldı. Ve gemiyi yedek ile Kurşunlumahzen önüne getirip orada yedi demir bırakıp yattığım, tedbirli adamlarımı hak yoluna götüren Kurşunlumahzen ki, gizli hazinedir. Orada yedi adamımın yerine demir ile batırılmıştır. Yahud Kurşunlumahzen din ve imanımın mahzenidir. Dinimde kurşun gibi ağır olup, ayak direyip yattığımdır. Ve geminin şurası böyle, burası şöyle gerek diye halkın konuşmaları, hâlâ benim sâdık dostlarımın ilâçlarıma dikkat edip şöyle, böyle gerek diye söyledikleridir. Bir Frenk gelip vücudumun gemisine bakıp 'Çok gemi gördüm amma, bunun gibi görmedim' demesi, bütün mütehassıs tabiblerin insanoğlunda böyle hastalık görmedim dediğidir. 'Berraklı, yasaklı, içi dışı sağ gemi görmedim' dediği; itikadı temiz, içi dışı kötülükten temizlenmiş dediğidir. Amma başında havalesi çoktur demesi, dünya dağdağasına uğrayıp adamlarımın çokluğu ve başım havaleli olup şiştiğimdir. Gemi içinde safrası yoktur demesi, hâlâ perhiz ile karnım açtır. Fırtınaya dayanamaz demesi, halkın üzerime hücum edip olmayacak şeylerle ilâç yapmasıdır. Bu geminin altına bağ lâzımdır demesi, yetmiş günden

beri yatakta yattığım halde kalçam delik deşik olup yağ sürmek gereklidir. 'Dümen önünde kurban edip kan akıtmak gerek' demesi, başım vücut gemisinin dümenidir. Hekimler hacamat edip, kan akıtıp iyileşince dahi kurban eylemek işaretidir. 'Direği bu gemiye uzundur, değişmesi gerek' demesi, tedbirli ağır bir adamım vefat edip, iki tedbirli ve işbilir adamımın kalmasına işarettir. Gemi içinden, gemicilerin gemi batıyor diye feryâd etmeleri, içağalarımın korkuya düşüp paşa ölüyor diye korkmalarıdır. Sarayburnu'ndan bostancıbaşı gelmesi ve gemi direğini kesmesi, padişâh tarafından bir bostancı hasekisi olup vefatım haberini bekleyip devlet direğimden bir adamımın öldüğünü görmesidir. Direk kesilip fırtınanın dinmesi, o adamım ölünce benim iyileşmemin işaretidir.

Geminin büyük fırtınaya uğraması, hâlâ vücud sandalımın hasta olduğuna işarettir. 'Az kaldı ki gemi batacaktı' dedikleri, bir-iki gün önce ölmek üzere olduğumdur. Bostancıbaşı ki gemime bir Frenk hekimiyle girdi, Kaya Sultan tarafından bir baltacı gelip vücudumu bir hekime timar ettirmesidir. İyileştikçe, hekime kalpten sevgi besleyip ihsanlar etsem gerektir. Amma, Allah bilir, asıl işaret odur ki, vücud gemimin direği kesilip ten gemisinden ayrılıp benim yoluma kendini feda ettiğine göre, ben hastalıktan kurtulurum inşallah.» deyip Fâtiha okudu. Fâtiha'dan sonra buyurdular ki: «Evliyâm, işte sen eski ve sadık dostumuz olduğundan, bizim için bu rüyâyı görüp o gece bize de işaret olup, Evliyâ'nın gördüğü rüyâyı kendisinden sor müjdesi verildi. İşte, rüyânın ne olduğunu senden sormamın aslı bu idi. Şimdi bu hakîr, ilâhi ilham ile böyle tabir ettim. Hayır ola.»

Diyerek, çok konuşmaktan halsiz düşüp rahat uykuya daldı. Bütün iç ve dışağaları ve hazır bulunan ötekiler, paşanın bu rüyâyı böyle yorumlamasına hayran kalıp: «Aferim, yüz bin aferim ya Melek Paşa! Binlerce tahsin ola. Doğrusu yüksek fikir sahibi imişsin. Allah sıhhat vere» diye duâlar ettiler. Bana dahi, «Doğrusu Evliyâ sen de er oğlu ersin ve hakikaten temiz dünya seyyahısın ki, böyle hayırlı bir rüyâ gördün.» diye, bol bol duâ ederek gönülden sevgi ile bağlandılar. Sonra paşa uykudan uyanıp hazinedar sakallı İmam Efendiye dedi ki:

— «Yetmiş gündür ben açım, bir parça ekmeğe muhtacım! Bana bir parça yiyecek...» Hemen bir parça ekmek ile piliç çorbası ve bir kâse şerbet içip, Allah'ın emri ile paşa o an taze hayat buldu. Hemen hazinesinden yedibin altın çıkarıp bin altın içağalarına, bin altın dış kapıcıbaşılarına, bin altın muhterem kimselere, bin altın

müteferrikalara, bin altın deli ve gönüllülere, bin altın aşcılar, çeşnigirler, kilerciler, deveciler, seyis ve meşalecilere, bin altın Sofya'nın gariblerine verip, bana da üç yüz altın, bir samur ve kendisinin abdest kürkünü hediye etti. Günden güne Allah'ın emri ile iyileşirken, Kaya Sultan tarafından bir baltacı ve kethüdâsı Hazinedâr Ahmed Ağa, bir Frenk hekim ile geldi. Kaya Sultan'ın gönderdiği elbiseleri paşa giyip başka bir odaya geçti. Hekim, paşayı tedavi etmeye başladı. Amma paşa sersem bir vaziyette idi, henüz kendine gelememişti.

Allah'ın hikmetinden olacak, rüyânın tâbir edildiği günden üç gün sonra paşa efendimizin gözbebeği ve kırk senelik yakın dostu Reisülküttabı Gınâî Efendi vefat edip ruhu cennete uçtu. Allah rahmet eyleye. Ben dahi mallarını yazmaya memur edildim.

Gınâî Efendinin malları : Oniki bin Venedik altını, bin adet dökme riyal damgasında onar dirhem altın, dokuz kese ve yirmi sipâhi esâmisi. Altı kılıç ve gaddare, kırk adet eyer, yirmi adet köle, oniki adet zırh, yirmi kalkan, yedi tüfenk, kırk mızrak, yedi samur kürk, iki ardı önü namusîyeli çerge, on adet muşambalı yeni çadır, dört katar deve, beş katar katır ve ona göre malzeme, halılar ve çeşit çeşit sayısız ihram vardı. Yüzbeş kıt'a güzel kitap ki, her biri birer padişah için yazılıp vezir ve vükelâ Gınâî Efendiye hediye etmiştir. Bunların hepsini yazarak emanete alıp, paşanın izniyle ve taksim defteri ile paşa hazinedârına teslim ettim. Hemen o gün paşa, Gınâî Efendi malından bir kese çıkarıp teçhiz ve tekvininden sonra Sofya şehrinde Sofu Mehmed Paşa câmii mihrâbı önüne defnettirdi. Allah rahmet eyleye. Ben Gınâî'nin ölümüne şu tarihi söylemişimdir:

İşitip Evliyâ ol demde mevtini Gınâî'nin,
Didı ismi hayatında ona tarih mematında. Sene 1062

Amma bir eksiktir. Yaşı altmış bir olup 62 senesinde vefât etti. Asıl vatanları Karadeniz kıyısında Trabzon olup, Bağdat fethi sonunda sadrazam Tayyar Mehmed Paşa'nın reisülküttabı oldu. Sonra Dördüncü Murad Han'ın emriyle Melek Ahmed Paşa'ya Bağdad eyâletinde reisülküttab oldu. Osmanlı devletinde Tâcî ve Okcuzâde ve Veysî kadar edib ve kanunşinas ve kalemi süratli bir şahıs, sanki kâtib-i kaza idi. Allah rahmet eylesin. Mallarını saklayıp, Trabzon'daki oğlu Çelebi Efendiye acele haberci gönderildi. Sıhhatle gelince, paşa bir zerresine el sürmeden hardal tanesine varıncaya ka-

dar şer'î izin ile Gınâîzâde'ye teslim edip bir de samur kürk hediye ederek, pederinin yerine reisülküttab yaptı. Çünkü her bakımdan reisülküttablığa lâyık idi. Sofya şehrinde nice zaman kalıp, şehri gezip görmekten geri kalmadık.

Ziyâretgâhları: Sofya'nın batı tarafında ve bir saat uzaklıkta, Vitoş dağı eteğine yakın mâmur bir küçük belde köşesinde, cennet bahçesine benzer bir ağaçlık içinde Şeyh Bâli ziyaretgâhı vardır. Bayramiye tarikatinde olup anber kokulu Sofya toprağında doğmuş, güneş gibi dünyayı aydınlatarak yetmiş bin müride icazet vermiştir. Yörük kabilesinden ârifi billâh ulu bir mürşiddir. Adı geçen korusunun içinde semaya yükselmiş kârgir bir nurlu kubbe içinde yatmaktadır. Peygamber neslinden olmakla, saadetlû başında yeşil imâmesi vardır. Mübârek kabrinin sandukası yeşil sof ile örtülü olup, dört yanında güzel yazı ile yazılmış yüzlerce âyet vardır. Başka avize falan yoktur. Çünkü aziz evlâdı Mustafa Ağa hayatta olmakla bakıcısı odur. Mübârek kabrine başka çeşit bid'atlar koymaya müsâade etmezler. Yüksek kubbesinin etrafındaki pencereleri İrem bağlarına bakar. Saadetlû kapısı üzerinde yazılı tarihi şudur:

Mâte şeyhül kül kutbülârifin
Tâlibâ bilrâğbete sebuhahu
Ruhullah beruhu sırrahu

Seyri filcennete be hubuhahu
Elhamallahu lenâ tarihahu
Kaddesallahu teâlâ rûhahu. Sene : 958

Arifler şeyhi Bâli Efendi oğlu Hazret-i İshak Efendi: Aziz'in nurlu kubbesinin saadetlû kubbesinin karşısındadır. Mübârek kabri üzerindeki tarihi:

Hazret-i İshak Efendi ol aziz
Vâsıl-ı Hak idi nefs-i sâliha
Bilmek için fevtinin târihini
Cehreyledi ruhu için Fâtiha

Mollacâmii yakınında Mollaefendi ve Emir Dede ziyâreti var. Koru bağlarında ise Hazret-i Ahmed Bican bin Yazıcı'nın kabri vardır. Bu zat «Envarülâşıkin» kitabının sahibi Ahmed Bican'dır ki, Gelibolu'da Muhammediye müellifi Yazıcıoğlu Mehmed Efendinin kardeşidir. Hattâ Envarülâşıkini bu Sofya'nın Koru bağlarında yazdığı sabit ve muhakkaktır. Sofya bilginlerinin dediğine göre, Ahmed Bican, kardeşi Mehmed Efendi ile ilmi münakaşada anlaşama-

yıp, seyahat ile Sofya'ya gelerek gönül açıcı toprağından hoşlanıp kalmıştır. Vefat edince, halifeleri tekkesine gömmüşlerdir. Kardeşi Mehmed Efendi Gelibolu'da gömülüdür derler. Amma o, Bican makamıdır. Bu Sofya'daki ise Ahmed Bican'ın yattığı yerdir. Koca Mahmudpaşa Câmii yakınında Seyid Sultan ile Muharrem Efendi'nin kabirleri vardır. Bu Sofya şehri eski olduğu için, daha nice büyük velî medfundur. Amma ziyâret ettiğimiz bunlardır.

Bunlardan sonra daha nice yerleri gezip görmeye devam ederken, İstanbul tarafından ulaklar gelip paşa efendimiz ile daha iyileşmeden görüştüler. Meğer müsellim imiş. Paşa, «Allah mübârek eyleye, hil'at!» diye, müsellime bir samur kürk giydirip: «İnşallah, bir hafta sonra İstanbul'a yola çıkarız» buyurdu. Sonra, Sadrazam Çerkes Derviş Mehmed Paşa'nın, bütün vükelâ ve vezirlerin mektuplarını okutturdu. «İstanbul'a gelip ikinci vezir olacaksınız, tiz gelip sıhhatinizi düzeltesiniz» anlamında idiler. Paşa efendimiz ve bütün ağalar taze can bulup, herkes yol hazırlığı yapmaya başladı.

1063 Receb ayının üçüncü günü Melek Ahmed Paşa efendimiz Rumelinden azledilip, Rumeli eyâleti Silâhtar Muslu Paşa'ya vezirlik rütbesi ile ihsan olundu. Paşa efendimiz tam bir hafta sarayda oturdu. Yol hazırlığı tamamlanınca, saraydan kalkıp aşağı şehirde Bâli Efendi'nin temiz neslinden Seyid Mustafa Çelebi'nin sarayına indi. Orada misafir olarak diğer hazırlıkları tamamlattı. Bütün ağa ve kullukçulara yirmi kese yol harçlığı verildi.

***

BİR ŞABAN 1063 TARİHİNDE SOFYA'DAN İSTANBUL'A HAREKETİMİZ

ÖNCE bismillâh ile tahtırevan kurulup yola çıkılınca, Kenanpaşa Çiftliği'nde konakladık. Aşkar nehri kıyısında kale gibi bir yerdir. Bu Aşkar nehrinin menbaı Samakov yaylasından gelir, Samakov içinden geçip Sofya sahrasını sulayarak Ezladi kasabası sahrasından geçer. İner ve Niğbolu toprağında Tuna'ya karışır. Amma Samakov yaylalarındaki deniz madenleri içinden geçerek geldiği için, o kadar güzel bir nehir değildir. Demir, taş gibi insanın yüreğine oturur. İşte bu Kenanpaşa Çiftliği dibinden Aşkar nehrini geçip, yine doğu yönünde yola devam ederek Kızıl Derbendi köyüne geldik. Sofya toprağında Vitoş dağı eteğinde. üçyüz evli

muaf ve müsellem, sırf Bulgar köyüdür. Buradan yine doğuya devam ederek Köstence şehrine geldik.

Eski şehir Köstence : Bulgar zamanında ismi Ispavod yâni Allah suyu idi. Bu şehirde de kudret ılıcası olduğundan, Ispavod derlerdi. Sırp taifesi de bu şehre Köstence yâni kendi lisanlarınca ılıca derler. Bu şehir Bulgar, Sırp ve Voynuk kavmince pek mukaddestir. Zirâ burada bir başpapaz vardı. Papa gibi üçyüz sene ceset çürütüp, herkesi Hazreti Yahya dininden çevirirdi. Riyazet ve mücahade ile o mertebeye yükselmişti ki, kırk günde bir badem ve bir zeytin yiyip bir kâse süt içerdi. Rumelililer, Vladika deyip çok değer verirlerdi. Hattâ sonraları Hz. İsâ halifelerinden ve havarilerden Şemun adlı havari, bu Vladika papazı ile görüşmüştü. Vladika dahi havarinin ayağına nice yüz sürüp, çok mal sarfederek büyük bir kilise yaptırdı ve Meryem Ana'ya hibe etti. Sonunda, o kilise dahi Hz. Peygamberin doğduğu gece yıkıldı. Hâlâ kalıntıları Rilo dağı eteğinde görünür. Sözün kısası, bu ladika ölüp sonra Bulgarların devletleri yıkıldı; bu şehir nice devletten devlete geçti. Sonunda Gâzi Murad Hüdâvendigâr asrında, kral oğlu Despot Yenvan can korkusundan bu şehre sağlam bir sur yaptırıp içine kapandı. Hüdavendigâr bu kalenin yapıldığını işiterek, yolumuz üzerine engel olmaması için, kalabalık asker ile Gazi Balaban Paşa'yı kumandan tayin edip kaleyi kuşattırdı. Aman ve zaman vermeyerek, yedi günde Muhammed kılıcı ile fethettiler.

773 senesinde kalesini de yıktılar ki, hâlâ kale duvarının kalıntıları durmaktadır. O asırdanberi Köstence adı ile anılan güzel bir kasabadır. Rilo dağı uzantısını oluşturan dereler içinde bağlı, bahçeli, mâmur bir kasaba olup, Rumeli toprağında hastır. İdarecisi subaşıdır. Yüzelli akçe pâyesiyle sağlam kazadır. Müftü, nakib ve âyânı yoktur. Hepsi yedi adet mahallesi olup, yediyüz kadar kiremitle yapılmış evleri vardır. Çünkü dere içi olduğundan ve havasının iyi olmaması nedeniyle mâmur değildir. Dokuz mihrabdır. Çarşı içinde kiremitle örtülü mâmur bir câmii vardır. Binası kârgir yapı ve yüksektir. Diğerleri mahalle mescididir. Üç tane çocuk mektebi, bir hanı, on kadar da dükkânı var. Hamam ve sair imâreti yoktur.

Köstence ılıcasının vasıfları : Faydalı, küçük ve kubbeli ılıcası var. Suyu o kadar sıcak değildir. Gümüşten yapılma eşyaları altın gibi sarartır. Havuzu gayet küçüktür.

Kadınlarının hepsi beyaz aba giyerler. Halkının çoğu aba ve ihram dokumakla geçinirler. Bir kısmı da demircilikle uğraşırlar. Çün-

kü dere ve tepelerinde demir madenleri çarhları vardır. Çekiçlerini su çarkları vurur. İnşallah, yeri gelince anlatılır. Halkı çoğunlukla Bulgarca, Sırpca ve Voynukca konuşur. Çünkü Bulgar lisânı bu şehirde doğmuştur. O lisanı icad eden Vladika adlı papaz bu şehirde gömülü olduğundan, bütün halkı Bulgarca bilir.

Rum diyarında bu isimde iki kasaba vardır. Biri Karadeniz sahilinde Babadağı yakınında Köstence benderidir. Buna Samakov Köstencesi, Bana Köstencesi derler. Samakov kasabası, bu Köstence'nin batısında yayla aşırı bir konak yerdir. Amma yolu gayet tehlikeli ve korkunçtur.

Bu Köstence'yi gezip dolaşıp, yine doğuya giderek Saruhanbeyli kasabasında konakladık. Rumeli eyâletinde, Tatar pazarcığı nahiyesine bağlı geniş bir dere ağzında bağlı-bahçeli, yediyüz kiremit örtülü evli, yedi mihrablı, bir câmili ve hamamlı, üç hanlı, yirmi adet dükkânlı faydalı ve küçük bir kasabadır. Vitoş yaylasının eteğinde olduğundan havası güzeldir. Suyu, Meriç nehrinin menbaı olan derelerdir.

Meriç nehri : Bu Saruhanbeyli dereleri ve Rilo yaylaları, Despot yaylası, Köstence ve Kızderbendi derelerinden akan su, demir madenlerine uğrayarak Saruhanbeyli altına ve Tatar Pazarcığı sahrasına, oradan Filibe şehri içinden akarak uzun Mihal Gazi köprüsü altında Tunca ve Arda nehirleriyle birleşir ve üçü bir olup, Enez kalesi altında Rum (27) denizine dökülür.

Rum denizi (Marmara denizi) : Rum denizi denilen burası, Karadeniz ile Akdeniz'in iki boğazı arasında küçük bir denizdir. Amma asıl Karadeniz'den gelip Akdeniz'e dökülür. Kızıl adalar ve Marmara, bu Rum denizindedir. Hattâ Tekirdağ ve Gelibolu dahi bunun sahilindedir. İstanbul'un Sarayburnun'dan Akdeniz boğazına varıncaya kadar uzunluğu ikiyüz mildir. Amma genişliği yetmiş seksen mil ancak gelir. İzmit ve Gemlik körfezi Rum denizinin iki kulağıdır ve Anadolu tarafındadırlar. Anadolu tarafından Darıca ve İzmit karşısında Kazıklı ve Değirmenderesi, Hâlidere, Yalova, Gemlik, Mudanya, Mihaliç, Edincik, Bandırma, Erdek, Kapıdağı boğazı ve Lapseki kasabaları Rum denizi kenarında olup gayet mâmurdurlar.

Bu Rum denizine, Anadolu ve Rumeli taraflarından yüzbeş adet nehir dökülür. Papa Monte'nin dediğine göre, Rumeli tarafından

(27) Meriç nehri Ege denizine dökülür.

yalnız birbirine kavuşan bu üç nehir vardır. Bundan başka büyük su yoktur. Hattâ, Enez'den Gelibolu ve İzmir gemileri girip tâ Edirne'ye gelerek yanaşırlar. Fakat suyu iyi değildir. Çünkü Demir madeninden gelir.

Saruhanbeyli tarafından yine doğuya giderek Tatar Pazarcığı'na geldik. Bu evvelce anlatılmıştır. Paşa biraz rahatsız olduğu için burada duruldu. Oradan yine doğuya giderek Filibe'ye gelip, nazır Celeb Mehmed Paşa'nın evinde üç gün kalarak zevk ve safâlar ettik. Oradan yine doğuya yönelerek Papazkorusu denilen ağaçlıktan geçip Babaeski adlı köye geldik. Filibe nahiyesinde muaf ve müsellem koru muhafızları köyüdür. Üçyüz ev, bir câmi, yedi dükkân, Gürcü Mehmed Kethüdâ'nın bir büyük hanı var. Buradan Kayalı ve Semizce köylerini geçip hanlarında çok az müddet kaldık. Sonra Semizce karşısında Altınçayırı denilen çimenlikte oturduk. Bu yer, Çerman toprağıdır. Doğrusu altın gibi çayırdır. Oradan doğuya devam ederek Harmanlı kasabasına geldik. Çerman sancağı nahiyesidir. 200 evli olup, bir câmii var. Kapısının üzerinde şu tarih vardır:

Sâliki didi o demde târih
Hâsılı câmii rüşendir bu (1477)

İmâret ve medresesi olan şirin bir câmidir. Elliüç ocaklı, müteaddit harem evli ve develikli büyük bir hanı var. Günev tarafında büyük Osmanbaba Tekkesi vardır. Buradan yine doğuya giderek Çisri Mustafapaşa kasabasına geldik.

Çisri Mustafapaşa : Çerman sancağı toprağında, Meriç nehri kenarında yediyüz ev ve yedi mihrablı kasabadır. Köprü başındaki câmii, selâtin câmii gibi aydınlık bir câmidir. Kapısı üzerinde Kara Hisarî Hasan Çelebi yazısı ile yazılı tarihi şudur: «El mescid üssise alet-takvâ». Bu câmiin imâret, çocuk mektebi, han ve hamamı, çarşı ve pazarı hep has kurşunla örtülü olup, Koca Mimar Sinan yapısıdır. Minaresi gayet sanatlıdır. Meriç nehri üzerindeki onüki gözlü büyük köprü, Koca Lala Mustafa Paşa'nın hayratıdır. Rum diyarında meşhur olan sanatlı köprülerin biri de budur. Tarihi:

Bildi merhum Mustafa Paşa
Köprüdür filhakika bu dünya
Geçti merhum dediler târih
Köprüden geçti Mustafa Paşa (1530)

Hattâ Süleyman Han Gâzi Budin seferine giderken «Lala hani köprü yaptırmışsın, bize ihsan edersen geçip gazaya gidelim» deyin-

ce, ihtiyar fâni: «Padişâhım, Allah gazanı müyesser ede. Dönüşte geçin.» deyince, Süleyman Han o an köprüden sapıp atını Meriç nehrine vurup solak kulları yanında olduğu halde karşıya geçer ve kendi kendine şu beyti söyler:

Minnet ile kokma gülü al eline sûseni,
Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni.

Meğer o asırda Süleyman Han rikabında bütün peykler önce gidermiş. Allah'ın hikmeti, o gün peykler hünkârın rikabında bulunmayıp hepsi köprüden geçmişler. Hünkâr, solakların kendisi ile beraber sudan geçmesinden hoşlanıp onların rikabında gitmesini ferman eder. Sonra köprü sahibi Mustafa Paşa gözden düşüp, Anadolu'da ve Gebze'de câmi ve imâret yaptırmakla ömrünü tüketmiştir. Allah rahmet eyleye...

Paşa efendimiz bu köprüden geçip, doğruca Edirne'ye gitti. Ben üç kölemle güneye giderek Harman kalesine geldim.

Harman kalesi yâni Çerman sancağı: Edrone adlı kralın oğlu Sermene tarafından yaptırılmıştır. Ondan galat olarak Çerman derler. Gâzi Hüdavendigâr zamanında, yediyüz altmış sekiz tarihinde, vezirlerden Timurtaş Paşa vasıtasiyle Rumlardan alınmıştır. Hâlâ Rumeli eyâletinde sancak tahtıdır. Bâzen bu sancağın askeri Özü eyâleti muhafızlığına memur olur. Kalesi, Meriç nehrinin karşı tarafında bir bayır başında, dört köşeden uzunca taş bina bir kaledir. İç il olduğundan lüzumlu şeyleri yoktur. Kale duvarlarının bazı yerleri bile harabtır. Yüzelli akçelik kazadır. Kadısına yılda beş kese geliri olur. Âyân ve eşrafı çoktur. Sipahi kethüdâ yeri, alaybeyi, yeniçeribaşı ve yüzbaşısı, yeniçeri serdarı, muhtesib ve bacdarı, şehir subaşısı, şehir naibi ve kethüdâsı vardır.

Şehir düz ve geniş bir yerde olup bağlı ve bahçeli sekiz mahallesi, sekizyüz kiremit örtülü evi vardır; evlerinin pencereleri kuzeydeki sahraya bakar. Yeteri kadar câmi ve mescidi, dükkânları vardır. Çocuk mektebi dahi çoktur.

Buradan yine Meriç nehrinin karşı tarafında umumî yol üzerindeki Hamzababa Tekkesi'ni ziyâret ederek Edirne şehri kalesine geldik.

Büyük ve güzel şehir Edirne: Burada, Hz. Süleyman asrına kadar Misrayım evlâdından Buhro adlı hekim oturmuştur. Sonra, İstanbul'un kurucusu Elina'nın kızı Makedona Edirne'yi mâmur etti,

Sonra Hz. İsâ asrında, Edrone adlı kral bir kale yaptırıp kendi ismini vermiştir. Sonra Bulgar ve Sırp taifeleri eline, nihayet Hersek krallarına geçip öyle mâmur oldu ki, çevresi ancak dört günde dolaşılırdı. Sonra Sırplılar Rumlara galip gelip Kostantiniyye'nin dış kalesine, Silivri kalesinden tâ Karadeniz sahilindeki Terkos kalesine varıncaya kadar olan dört kat kale duvarına musallat olup o nazenin sûru yerle bir ederler ve hesapsız para alarak merkezleri olan Sofya'ya giderler. Yine Rumlardan Filikosoğlu adlı kral da bir büyük hazine bulup, o bol para ile var kuvveti pazuya verip, Edirne şehrini o kadar mâmur eder ki her tarafta şöhret bulur. Bir daha kimse ele geçirmesin diyerek bütün Hristiyanların reyleriyle Kudüs'e vakfedip, her sene bu Edirne'den Kudüs'e yedi milyon altın gönderirlerdi. Bu yüzden kimse tamah edemeyip öyle mâmur oldu ki, sanki Macar diyârındaki Kaşa şehri ya da Sirem Peçevî gibi İrem bağına benzedi. Amma kul ister, Allah takdir eder. Kârhâne sahibinin faili muhtar olan Allah'ın hikmetinden haberi yok idi.

Nihâyet Osmanlı devletinin doğuşunda Anadolu bilginleri, tefsirciler, muhaddisler, hep vaaz ve nasihatlarında, umumiyetle «Elif, lam, mim, gulibetirrum...» âyeti şerifinin tefsirinden murad Rumeli toprağındaki Edirne'dir diye, Müslüman halk ve askerleri fethine teşvik ederlerdi. Sureti haktan görünüp, Edirne ve gayrı krallara elçiler gönderip yollarını, bellerini, ahlâk ve tavırlarını görüp gelirlerdi. Orhan Gâzi, saltanatında Bursa'yı Rum keferesi elinden alıp Edirne şehrinin fethine dahi gayret etmiştir. İkinci taht olmasına karar verip, bizzat Hacı Bektaş-ı Velî huzurunda gulbang-ı Muhammedi çekilip Fâtiha okundu. Bizzat Hacı Bektaş-ı Velî, üç yüz dervişle ve yetmiş nefer İslâm askeri ile Ece Yakup, Hâlc Dede, Yalvaç Dede, Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Hoca, Kara Ören adlı gaziler, Kapıdağı'ndan sallar ve kelekler ile bismillâh deyip Rumeli yakasına geçtiler. Baskınlar yapıp, önce İpsala kalesini fetih ve ilk Cuma namazını orada kılmışlardır. İlk salâdan galat olarak sonra buraya İpsala demişlerdir. Rumeli'de ilk fetholunan kale budur. Orhan Gâzi oğlu Süleyman Şâh tarafından fetholunmuştur.

Özet olarak, yedi senede İslâm askeri yetmiş parça şehir ve sağlam kale fethedip cengâverliklerini dosta düşmana göstermişlerdir. Sonunda Süleyman şâh bir turnaya şahin salıp av yakalamaya at koştururken düşüp Allah'ın yakınına ulaşınca, bütün kâfirler kızıl yumurtalar boyayıp şenlikler yaptılar ki, İslâm askeri için bir matem idi. Onun peşinden Gâzi Murad Bey, Edirne ve İstanbul altına varınca baskınlar, yağmalar yaptı. Kâfirler, Edirne'den dışarı

çıkamaz oldu. Her an gâzileri ile bol ganimet alıp yine selâmetle İpsala'ya dönerdi.

Tâ ki Gâzi Birinci Murad Han müstakil Padişah olunca, Edirne'nin fethine niyet ve azm edip yedi yerden gayret kılıcını kuşanıp, Tatar ve makul Rumdan 170000 asker toplayıp Edirne kalesini kuşattı. Dört taraftan gelen yardımcıları kılıçtan geçirmiş ve kale içinde bulunan kâfirlere «El'aman, el'aman ey Osmanlının seçme askeri!» dedirtmiştir. Nihâyet kaleyi aman ile almıştır. Binlercesi Kostantiniyye'ye gidip, Allah'a hamdolsun, bizzat Gâzi Hüdâvendigâr hazretleri 763 tarihinde Edirne kalesini ele geçirmiştir. Amma İstanbul 857 tarihinde fetholunmuştur. Hemen Cenab-ı Hak bu ikinci taht olan Edirne'yi ve öteki beldeleri Osmanlıların elinde ebedî kıla... Amin.

İkinci taht merkezi Edirne: Burası, eski zamanda Yunan kavminin ikinci payitahtı imiş. Alman diyarının ve Kızılelma beldesinin kapısıdır. Nitekim Edirne o diyârın kilididir. Osmanlı tarafına kapıları açıktır. Budin, Belgrad ve Edirne gibi gaziler durağı büyük şehirler elde iken, inşallah Cenab-ı Hak Âl-i Osmancı daha birçok yerlerin fethini nasip ede.

Edirne kalesi: Kalenin zemini bir çeşit topraklı, yedi adet bayırlar arasında geniş ve ferah bir vadidedir. Eski saray zeminine Çullubayır derler. İkincisi Muradbey bayırı, üçüncüsü Aşni, saray meydanında Yassıbayır, dördüncüsü Hasırlık bayırı, Beşincisi Kadiri Tekkesi yakınında Koru bayırı, altıncısı, Ayşekadın yakınında Sirkecisultan bayırı, yedincisi ise Kabak bayırı adı ile anılır. Bu yedi bayır, herbiri küçük dağlar kadar yüksek ve havadar anber toprağı gibi tepelerdir. Bunlardan başka yedi uz içinde mâmur Edirne, deniz gibi dalgalanıp ağaçlık ve gülistan içinde çalkalanır. Bu inâristanın etrafı beş fersah tutan büyük bir şehirdir. Amma kalesi bu derece geniş değildir.

Edirne kalesinin temelinin atılışı: Yukarıda geçen ve açıklanan beş fersah genişliğindeki büyük şehrin tâ ortasında, Edrone adlı kral tarafından yaptırılmıştır. Şekli batıya doğru dört köşeden biraz uzunca, Şeddadî, kayadan, sanki Ferhad işidir. Kapı ve duvarı öyle sanatlıdır ki bir sıra tuğla, bir sıra traşlanmış taşla yapılmış bir sağlam kaledir. Duvarının temeli on zirâ' derinliktedir. Sûrunun yüksekliği tam kırk zirâ'dır. Etrafında küçük ve büyük yüzaltmış Kafdağına benzer sağlam burçlar vardır. Amma bu kale dört köşe inşa edildiğinden, her köşesinde birer sağlam ve yüksek kuleleri

vardır. İlki Ağaçpazarı köşesinde kuzeye bakan Kaplıkule'dir. İçinde cebhane olduğundan üstü tahta ile kaplıdır. Bu yüzden Kaplıkule diyorlar. Güney tarafında, Meriç nehri kıyısındaki Manyas kulesi, Kahkaha kalesi burcu gibi sağlamdır. Bir köşesinde Tevkifhâne kulesi vardır ki, yine Meriç nehri kıyısına yakın ve kıbleye bakan bir burçtur. Borçlu, kâtil, yolkesen ve ölüme mahkûm olanlar bu Tevkifhâne kulesinde tutulurlar. Sanki Nuh tufanından kalma eski kule budur. Kulede Edrone kralı tarafından Lâtince olarak yazılmış tamir tarihi vardır...

Dördüncü köşesinde, doğuya bakan üç şerefeli câmi yakınındaki Ekmekçiler köşesinde Makedona kulesi var. Bu kule hepsinden sağlam, büyük ve yüksektir. Kalenin bütün etrafı oniki bin adet bedenden meydana gelmiştir. Her bedende birer Mazgal deliği muhakkak bulunur. Eski zamanda, çepeçevre derin hendeği varmış. Hâlâ kalıntıları görülmektedir. Hattâ Manyas kulesinden tâ Tevkifhane kulesine varıncaya kadar debbâğhâne taraflarındaki hendek içinden Arda, Tunca ve Meriç nehirleri akarmış. Amma burası hâlen Osmanlılar elinde olup, hududdan uzak il oluşu ve her çeşit korkudan uzak bulunuşu nedeniyle göz yuma yuma hendek derinliklerine mezbele, kum ve toprak dolarak hendek görünmez olmuş ve üzerine dükkân, han ve imâretler yapılıp kalenin iki tarafı binalardan görünmez olmuştur. Fakat Tevkifhâne kapısı taraflarında ve Ağaçpazarı semtinde duvarları bellidir. Ufak bir tamir isteyen eski bir kaledir.

Sûrunun etrafında altı tane kapı vardır. Evvelâ batı tarafına açılan Balıkpazarı kapısı, ikincisi yine doğu yönünde İğneciler kapısı, üçüncüsü Zindan kapısı, dördüncüsü Manyas kapısı —Bu son iki kapı Meriç kenarına açılarak Meriç'ten su alınır—, beşincisi Mihal kapısı yâni batı tarafa bakan Kafeslikapı, altıncısı kuzeye açılan Topkapısıdır. Bu kapılar gayet kalabalık olup, hep ikişer kat ve demirdendir. Amma kalenin etrafı bir kattır. Başka kaleler gibi ikişer, üçer kat değildir. Amma bu kapılardan başka, kalenin nice yerlerinde duvarı delip gizli kapı yapmışlardır. Meselâ, Alipaşa Çarşısı içindeki bu tür kapıdır. Edirne kalesinin çevresi altıbin adımdır. Selânik kalesi kadar büyük değildir.

Kale içinde hepsi ondört mahalle vardır. Güreşçiler tekkesi yakınında üç adet İslâm mahallesi vardır. Bir Müslüman mahallesi de Topkapısı içinde vardır. Geri kalan on mahalle kale içinde olup, içinde hep Bekri Mustafa meyhânecileri oturur. Fetih sırasında Rumların kale içinde oturtulması barış için şart koşulmuştur. Kale içinde bağ ve bahçe yoktur. Kale içinde satraç gibi üçyüz altmış adet

cadde vardır ki, umumi yollarının hepsi eski usûl üzere büyük taşlarla kaldırım döşenmiştir. Diğer imâretleri ayrıca anlatılacaktır. Bu şehri, etrafından akan üç büyük nehir kuşatır.

Edirne şehrini kuşatan üç nehir: Edirne'nin kuzey tarafında Tunca nehri akar. İlk çıkış yeri, Kızanlık ile Niğbolu sancağı hududunda Torbakotran dağlarıdır. Bunlardan toplanıp, Kızanlık kasabası yakınından kıbleye akarak, Edirne içinde Hünkâr bahçesi etrafını dolaşır ve Saraçhâne köprüsü altından geçerek Mihal köprüsüne varır.

Arda nehri, Edirne şehrinin güneyindeki dağlardan gelir ve bu köprüde Tunca'ya karışır. Meriç nehri, Edirne'nin batı tarafında dört konak mesafede bulunan Samakov, Köstence ve İhtiman dağlarından gelir. Bu da Mihal köprüsü altında Tunca ve Arda suları ile birleşerek deniz gibi olur. Meriç nehrinin Edirne'ye faydası azdır. Amma Tunca ve Arda suları Edirne'nin çevresinde yetmiş parça adacıklar içindeki bağ ve bahçeleri, bostanları ve hele cennet bahçesine benzeyen Hünkâr bahçesini yalnız Tunca sulayıp ihyâ eder. Tunca, ab-ı hayat gibi tatlıdır. Arda suyu dahi saf sudur. Bahçe ve bostanlara faydalıdır. Şehre uğramaz. Bu üç büyük nehir Mihal köprüsü altında deniz gibi çoğaldıklarında, şehir çevresinde bulunan adacıklar içindeki yüzlerce bağı sel basıp harab eder. Eski bilginler, Kafeslikapı üzerine Lâtin lisanı ile «Sonunda bu üç büyük nehir Edirne şehrinin helâkına sebep olacak» diye yazmışlardır.

Edirne şehrinin idarecileri: Evvelâ, Sultan Süleyman Han kanunu üzere Edirne Rumeli eyâletindendir. Amma ikinci merkez olduğu için, hiçbir idareci karışmayıp bütün kötülüklere engel olmak görevi Edirne bostancıbaşılarına verilmiştir. Zamanımızda Kırkayak Koca Sinan Paşa Edirne bostancıbaşısı olup, doğrusu Rum eyâletine varıncaya kadar kırkayak gibi gezip hırsız ve haramzâdeyi öküz boynuzunda bile olsa bulup hakkından gelir. Zamanında, Edirne eyâleti emniyet içinde idi. Hasları ve yediyüz adamı vardı. İkinci idarecisi şeriat tarafından beşyüz akçelik şerif kadılıktır. Buradaki idâreci daha sonra İstanbul mollası olur. İdaresi altında kırkbeş nâiblik olup, bunlardan ancak beşi şehir içindedir. Diğerleri dış nahiyeler kabul edilir. Mollaya senelik kırkbin kuruş gelir getirir. Bostancıbaşının da keza kırkbin kuruş geliri olur. Molla hizmetçilerinden Ruus-ı hümâyûn ile Dergâh-ı âli muhzırbaşısı ve yeniçeri çukaları vardır. Üçüncü hâkimi, Hanefî mezhebinden şeyhülislâmıdır. Onun idaresi altında Şâfi'î, Hanbelî ve Mâlikî mezhebi müftüleri, «el-ce-

vab Allahu a'lem...» demek için, fetva başına halktan onar akçe alarak geçinirler. Başka gelirleri yoktur. Dördüncü idarecisi olarak nakibüleşrafı vardır. Beşinci hâkimi bütün çarşıya hâkim ayak nâibidir. Altıncı zâbiti sipâhi kethüdâ yeridir. Yedinci hâkimi de bir oda Dergâh-ı âli neferleri ile yeniçeri çorbacısıdır.

Evvelce, tâ Gâzi Hüdâvendigârdan Süleyman Han'a gelince kadar, kırk oda yeniçeriler gece gündüz hazır bekleyip muhafızlık ederlerdi. Hâlâ Muradbey mevlevihânesi yakınında harab yeniçeri odaları vardır. Sekizinci idarecisi yeniçeri ocağından kale dizdarı olup elli neferi, yeteri kadar cebhânesi, kırk parça şâhi topları vardır. Dokuzuncu zâbiti şehir voyvodasıdır ki, bostancıbaşı tarafından tayin edilir. Onuncusu muhtesib ağadır. Onbirinci zâbiti gümrük eminidir. Onikinci hâkimi haraccı ağadır ki, onüç bin nüfustan cizye ve ömriye alır. Onüçüncü zâbiti hâne-i avârız ağasıdır. Yazılma esnâsında bu diyar hâne-i avârıza kayıt olunup, her sene hâne başına birer kişi Arab askeri verir. Bunlar büyük alay ile bütün asker pürsilâh tuğları ve davulları döverek İstanbul'a gelip, oradan kayıkları ile Tersâne-i âmirede Donanma-i hümayuna hizmet ederek altı ay deniz seferine alışırlar. Bunlar Arabistan tâifesidir. Bu kavmin seferdeki görevleri, kadırgalarda kürek çekmektir. Gerektiğinde küreği bırakıp savaşırlar. Ondördüncü hâkimi şahbender olan bedestan kethüdâsıdır ki, Rüus-i hümâyûn ile bütün sanat erbabının idarecisidir.

EDİRNE ŞEHRİNİN PADİŞÂH, VEZİR VE DİĞER CÂMİLERİ

En eski mâbedi, Hacı Bektaş-ı Veli'nin izni ile ve üçyüz dervişiyle birlikte buraya gelip Hızırlık adlı yerde yerleşen Sefer Şâhın yaptırdığı mesciddir. Fetihten sonra, Murad Gâzi Hüdâvendigâr onu genişleterek Hüdâvendigâr Câmii ismini vermişlerdir. Edirne halkının inanışına göre, Gâzi Hüdâvendigâr Kosova'da şehid olunca, vükelâsı kalbini Edirne'ye getirip bu Hızırlık'ta yaptırdığı küçük câmide toprağa verdiler. Amma bu yanlış bir inanıştır. Murad Han'ın kalbi, Kosova ovasında Külab nehri kıyısında yüksek bir kubbe içinde gömülüdür. Hattâ Melek Ahmed Paşa Rumeli Vâlisi iken, torununu mezkur kubbenin tamiri işi ile görevlendirdi. Orayı İrem bağına benzetti ki herkesçe bilinir. İşte, Edirne'nin en eski câmii Hızırlık'taki bu câmidir.

Yıldırım Han oğlu Birinci Mehmed Câmii : Buna Ulucâmi derler. İlk yapıcısı Musa Çelebidir. Mehmed Çelebi, Musa Çelebinin

yarım kalan bu câmiini de tamamlamıştır. Bu câmi Edirne'nin tâ ortasında, bilginler topluluğu ve âyânın bulunduğu yerde inşa edilmiş muazzam bir câmidir. Üç kapısı var: İkisi yan kapısı, biri kıble kapısıdır. Kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu yüzseksen ayaktır. Eni yüzseksenbeş ayaktır. Lâkin eski usûlde inşâ edilmiştir. Câmiin içinde, dört kârgir sütun üzerine oturtulmuş ibret verici dokuz kubbe vardır. Câmide öyle süslü avizeler yoktur. Bu câmiin içi geniş olduğundan avlusu yok gibidir. Çarşı ve pazar içinde olduğundan, cemâati sabahçılar ve misafirlerdir. Üç şerefeli bir minaresi vardır. Edirne'de bundan ulu ve ruhâniyetli câmi yoktur. Gerçi bundan daha eski Mihal köprüsü dibinde Yıldırımhan Câmii vardır; fakat nursuz Timur olayında bu câmi yarım kaldığı için, onu Çelebi Sultan Mehmed tamamlayıp sevabını babası Yıldırım Han'ın ruhuna hediye etmiştir. Onun için bu ulu câmi evvel yazıldı. Bu câmide Hacı Bayram-ı Velî itikafa girip çok ibâdet ederek, yüzbinlerce adamı vaaz ve nasihat ile irşad etmişlerdir. Hâlen mübârek kürsüleri bir köşede teberrüken saklanır. Hiç kimse o kürsüye çıkıp vaaz etmeye kâdir değildir. Çünkü erenler mekânıdır. Sultan Ahmed Han Edirne'ye geldiğinde, bir Şeyh kendini göstermek için Hacı Bayram-ı Velî kürsüsüne çıkmak ister. Müridler engel olarak «Çıkmayın, sultanım!» diye rica ederler. İnatçı herif dinlemeyip kürsüye çıkarsa da, bismillâh demeye imkân bulamadan dili tutulur ve öylece kalır. Birkaç kere konuşmak için zorlanırsa da konuşamadan kürsüden iner. O asırdan beri öyle kalmış bir kürsüdür. Câmiin mihrab ve minberi gayet sanatlıdır. Kuyumcular tarafındaki sağ kapıya onbir basamak taş merdiven ile inilir. Gece ve gündüz kalabalık cemaati olan eski bir câmidir. Mihrab önündeki İrem bağı içinde bulunan hoş sesli kuşların hazin sesleri, namaz kılanlara hayat verir. Yine o muteber bahçede biten lâle, sümbül ve erguvanın tabii kokuları dimağları kokulandırır. Vakıf tarafından mübârek câmie bakan mütevellisi vasıtasıyla gül, sümbül, nergis ve zambak mevsiminde bütün cemâat safları arasına adı geçen çiçeklerle nice vazolar konulup, câmiin içi ve dışı nurlanır ve kokulanır. Kıble kapısının üzerinde Mustasamî yazı ile şu tarih yazılıdır: «Senete aşere ve semane mie» 810 (1407).

Bundan sonra eski câmi Yıldırım Bayezidhan Câmii gelir. Bu eski câmi, Mihal köprüsü başında ve Meriç nehri kıyısına yakın Filibe caddesi üzerinde düz ve geniş bir çimenlik içinde olup, İrem bahçesine benzer Küpelicâmii adı ile şöhret bulmuş bir mâbettir. Bu ismin verilmesinin sebebi, nice Havarnak köşklerinin ortaların-

da üstad mimar, mühendisler ve yaptıranın birer halka ve avizeler almış olmasıdır. Onun için Küpelicâmi derler. Bazıları, bu câmi Timur olayında yarım kaldığından Yıldırım Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed ile Yıldırım Han kızı Küpeli Sultan bir küpesini satarak babasının câmiini yaptırdığından Küpelicâmi derler, diyor. Bir kıble kapısı ve burmalı bir minaresi var. O kadar sanatlı değil, cemâatı da az. Çünkü yaptıranı vefat ettiğinde yetim kalmıştır. Amma has kurşun ile örtülü olan kubbeleri çok sağlam yapılmıştır.

Gâzi Muradhan Câmii: «Üç şerefeli» adı ile meşhurdur. Edirne'nin tâ ortasında, kalabalık bir yerde yaptırılmıştır. Bu mâbedi yaptırmaya ilk defa İsâ ve Musa Çelebiler teşebbüs etmişlerdir. Onlar temelini attıktan sonra vefat ettiklerinden, câmiin temeli boş ve terkedilmiş olarak kalmış. Sonunda, tamamlanması Çelebi Sultan Mehmed Han oğlu Gâzi Murad Han'a nasip oldu. Amma sadece Edirne şehrine değil, bütün İslâm âlemine şöhret verdi.

Bu câmiin beş adet kapısı var. Her kapının üzerinde eski tarz Celî altın yaldızlı yazılarla Arabî tarihler vardır. Amma gayet karışık yazıdır. Mezkûr yüksek kapıların ikisi, sağ ve sol duvarlardadır. Üç tanesi kıble tarafına açılır. Orta kıble kapısı üzerinde Celî yazı ile şu tarih yazılıdır: «Câmii Murad Han bin Çelebi Sultan Mehmed sene tis'a ve seman mie.» Bu kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu yüz adımdır. Genişliği ikiyüzelli ayaktır. Kâgir sütunlar üzerine oturtulmuş beş adet ibret verici mavi kubbesi vardır ki, her biri gökyüzüne benzer. Bu beş kubbenin içine usta süsleyici binlerce laâl rengi, lâciverd, gök mavisi, yeşil ve sarı boyalarla öyle ibret verici süslemeler yapmış ki, seyreden anlayışlı kimselerin parmakları ağızlarında kalıp hayran olurlar. Sanki bu beş büyük kubbenin nakşını Cenab-ı Hak kudret eliyle çizmiştir. Behzad ve Mâni, cevher saçan kaleminin bir çizgisini çekmekten âcizdir. Bu haller bilgi sahiplerine gizli değildir. Bu beş kubbe içinde olan nakışlı kubbeler alçak olduğundan çok güzel seyredilir. Mihrab ve minberi çeşit çeşit çizgilerle kazılmış ve çeşitli mermerlerle desteklenmiştir. Müezzin mahfilleri ile cüz okuyanların kürsüleri köşe köşe derin çizgilerle beyaz, siyah, kırmızı, kıymetli taşlarla süslenmiş ve kedi gözünü andıran taşlara benzer küçük taşlarla bezenmiştir. Câmiin sol tarafında olan kürsü üzerinde bir Kur'an-ı Kerîm vardır ki, zamanımızın hattatları o çeşit yazı yazamazlar.

Bu kürsü onun için yapılmıştır. Kur'an okunması için ayrıca dört adet sofası vardır. İki kişi onu yerinden kaldıramaz. Bu derece

büyüktür. Garip olan, usta hattatın bunu nasıl yazdığıdır. Allah'ın âyetlerinden bir âyet derecesinde güzel bir yazıdır. Câmi içinde avize gibi asılı şeyler yoktur. Ancak her gece karanlıkta binlerce kandille aydınlatılır. Çeşit çeşit altın yazdızlı ve cilâlı şamdanları vardır. Çevresindeki eski usûl küçük pencerelerin kıblesi dışında bir çimenlik vardır ki, oradaki çiçeklerin kokusundan cemâatin câmiden dışarı çıkacakları gelmez.

Câmiin avlusu : Bu geniş avlunun uzunluğu yüz, genişliği ikiyüz adımdır. Üç adet avlu kapısı olup, sağına ve kıblesine yedişer basamak merdiven ile çıkılır. Amma soldaki kapısı merdivensizdir. Bu avlunun dört etrafındaki yan sofaları üzerinde on sekiz kırmızı ve yeşil renkli mermer sütun var ki, kırkbir seneden beri gezdiğim halde bunların bir benzerini görmedim. Öylesine renkli, yüksek sütunlardır. Sanki her biri bu câmide Allah'a ibadet etmek için el bağlamış dururlar. Benzeri meğer İstanbul'daki Süleymâniye'de ve Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'da buluna. Bu renkli sütunlar üzerinde yirmi adet mavi kubbe vardır ki, her biri alemleriyle bahçenin etrafını süslerler. Bunda dahi ibretle seyredilmeye değer bir husus vardır: Üstad Mani gibi öyle kıl kalem vurulmuştur ki görmeye gelen cihan ressamları bile kıl kadar ayıbını bulamamışlardır. Her kubbedeki nakışlar başka başkadır. Asıl enteresan olanı şudur: İnşa edileliden beri 360 yıl geçtiği halde, bu müddette Edirne şehrinin soğuğundan ve sıcağından bu boyaların renklerinde zerre kadar değişme olmamıştır. Sanki henüz nakkaş elinden çıkmış gibidir.

Bu kubbeler baştan başa aydınlık olup, üzerlerine çizilen renk renk çiçekler sanki canlıdır. Duvarlar ayna gibi cilâlı ve parlaktır. Bahçenin çevresindeki pencereler üzerine ibret verici hatlar ile kasideler yazılmıştır. Gönül açıcı avlu ham mermer ile kaplı olup, birçok küçük taşların tek parça olarak birleşmesine ve renklerine insan hayran olur.

Avlunun ortasında abdest tazelemek için Hanefî havuzu vardır. Musluklarından ab-ı hayat akmakta, namaz kılmak isteyenler dahi ondan abdest tazeleyip Allah'a ibâdet etmektedirler. Avlunun dört köşesinde, dört direk gibi, dört adet mevzun minare vardır ki, her biri göğe uzanmıştır. Amma sağ taraftaki süslü minare üç şerefeli olduğundan, bu câmie «Üç Şerefeli» derler. Aşağıdaki bir kapıdan üç müezzin girip minareye çıktıklarında birbirlerini göremezler. Her biri diğerlerinin seslerini dahi işitmeden ayrı ayrı şerefede ezan-ı Muhammedî okur. Görülmeye değer bir minaredir ki, mimarisine akıl ve sır ermez.

Sol taraftaki minare iki şerefelidir. Avlunun iki köşesindeki minarelerin ikisi de birer tabakalı, burma burma ve motifli, mevzun minarelerdir. Hayır sahibi Koca İkinci Murad Han birinci tahta çıkışında Anadolu'daki İzmir kalesini Fedake neslinden olan Rumların elinden alınca, orada bulduğu hazine ile defineleri bu Üç Şerefeli câmie harcamıştır.

Bütün kubbelerdeki ibretli nakışları Acem Mani yapmıştır. Kendisini göstermek için Acem'den yetmiş deve yükü renkli boya getirip, yedi sene bu câmiin duvar, kapı ve kubbelerini süsleyip masraf göstermiştir. Koca Murad Han giden masrafa bakmayıp her ustaya haddinden fazla ihsanlar verdiğinden, bu câmiin bir miskal taşı bir altına mal olmuştur derler. Hattâ Timurtaş Paşazâde Elvend Bey bina emini imiş. Onun yazdığına göre, bu câmiin masrafına halis altın olarak yedi bin kese İzmir malı sarfolunmuştur. Öteki halis gümüşün rayice göre masarifini Allah bilir, demişler. Çünkü yaptıranın ihsan kapısı açık olduğu için, yedi iklimde ne kadar yetenekli üstadlar varsa kerem sahibi Murad Han'ın cömertliğini görmeye gelip, her biri bu câmide birer ibret verici eser bırakmıştır.

Onun için bu câmie ne zaman girsen, her girişte değişik güzellikler görürsün. Hâsılı, vasfında lisânlar kısır, kalemler kırıktır.

Beyit

Velâkin mâ reeynâ misle hâzâ
Velâkin mâ reeynâ misle hâzâ

Gâzi Muradbey Câmii: Evvelce câmi diye yapılmamıştı. Mevlânâ sevgisi ile bu binayı iki kubbeli bir mevlevihâne olarak yaptırmıştı. Sonra içinde bir sebebten kan dökülüp bu hal Murad Han'a aksedince, usta ve mimarlar gönderip bina içinden semâhane tahtalarını kaldırtarak yerine bir minber, bir yüksek ve yeşil minare inşa edip, sonradan câmi yapmıştır. Uzunluğu on ayaktır. Genişliği yüz ayaktır. Kıble kapısından mihraba varıncaya kadar iki kubbe birbiri önündedir. İçinde hiç sütun yoktur. Ancak iki yanında misafirhâne dedikleri aşevi vardır. Gelip geçen misafirler burada kalıp kuvvet bulurlar. Küçük, aydınlık bir câmi olup, bir tepe üzerinde inşa olunduğundan mesire yeridir ve cemâati de buna göre değişik olur. Edirne şehri için sanki yeşil bir uzun servidir. Dış avlusunda sonradan mevlevîhâne yaptırılmıştır.

Bayezid-i Velî Câmii: Edirne şehrinin kuzeyinde, Tunca nehri kenarında lalezar, çimenli, düz bir yerde, dört köşe duvar üzerinde büyük kubbeli, gönül açıcı bir câmidir. Ancak iki kapısı vardır. Sol

tarafındaki saadetlû kapı, padişâhlara mahsus hünkâr mahfili kapısıdır. İkinci kapısı kıbleye açılan büyük kapıdır. Bu yüksek kapının üzerindeki tarih şudur:

Hâtif kad kade âmül ihtimam,
Câmi târihahu hayrün cemil. Sene: 896.

Amma bu «hayrün cemil» sözü, Samakov şehrinde Malkoç Bey türbesinin kapısı üzerine dahi yazılmıştır. Allah bilir ya, o da yine Bayezid Han beylerinden biri imiş. Bu câmiin kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar uzunluğu seksenbeş ayaktır. Genişliği tam seksen ayaktır. Câmi içinde hiçbir sütun yoktur. Hünkâr mahfili câmiin sol tarafındadır. Şeşhâne gibi on cilâlı sütun üzerine kurulmuş bir sâlâtin camidir. Mihrab ve minberi beyaz mermerden yapılmıştır. Nice sanatlı avize ve kandillerle donatılmış, nurlu kubbeleri kandil tabakaları ile bezenmiştir. Müezzinler mahfili son derece sanatlı olup, avlusundaki cennet bahçelerini dille tabir ve kalemle yazmak imkânsızdır. Bu câmiin sağında ve solunda, Gâzi Muradbey Câmii gibi, misafirlerin ikâmetine ayrılmış iki aşevi vardır. Pencerelerinden imâma uyulur. Namaz vakitlerinde cemâat kalabalık olduğu takdirde, cemâatin çoğu bu aşevlerinde Allah'a ibâdet ederler.

Bayezid-i Velî Câmii'nin avlusu : Bu avlu beyaz cilâlı mermerle döşelidir. Cemâatinin yüzlerinin rengi bu mermere akseder. Ayna gibidir. Olgun usta bu avlunun mermerlerine öyle cilâ vurmuş ki, üzerinde zerre kadar toz eğlenmez. Üç tarafında üç tane büyük kapısı vardır. Avlunun çevresindeki yan sofalar üzerinde onsekiz adet mevzun, kıymetli, uzun sütunlar olup, üstünde onaltı tane küçük kubbeler vardır. Pencereleri dışarıya, büyük avluya bakar. Amma bu avlu kubbelerinin içi, üç şerefeli kubbeleri gibi süslü ve nakışlı değildir. Hemen hepsi sade gözlü, beyaz kubbelerdir. Bu avlunun eni ve boyu tam ikişer yüz ayak uzunluğunda olup ortasında bir abdest havuzu vardır ki, fıskıyesi havuzun kubbesine kadar su fışkırtır. Dört adet yeşil, zümrüte benzer serviler var ki, bizzat Bayezid-i Velî Hazretlerinin mübârek elleriyle dikildiklerinden ehlullahın nazargâhı olan uzun servilerdir. Garibi şu ki, bu servilerin boy bos, kıyafet ve güzellikte birbirlerinden hiçbir farkları yoktur. Baştan ayağa her birinin dalları aynıdır. Dış avlu da büyük avlunun temiz toprağı gibi binlerce dut ağaçları ile öyle süslü bir avludur ki, uzunluğuna ve enine yedişer yüz ayak genişliktedir. Et-

rafında hastahâne, aşevi, kiler ve mahzenler, misafirhâne, kütüphâne ve medreseler vardır. Amma bu orta avlusunun iki tarafında iki adet mevzun minare var ki, şerefeleri süslü birer kadeh gibidir. Gayet ince ve uzun minarelerdir. Hattâ bilgili usta ve maharetli mühendis ileri görüşlü bir kimse olup, bu yükseklikte ve incelikteki minareler ihtimaldir ki zamanla zelzeleden yahut gök âfetlerinden yıkılıp câmiin kubbesine zarar verir düşüncesi ile, minareleri câmiin biraz uzağında olan mutfaklara yakın bir yerde bina etmiştir. Amma doğrusu uzun minarelerdir. Uzunluk ve incelikleri birbirinin aynı olup, her biri yüzseksener ayaktır. İnşallah hastahâne, imâret ve öteki hayır eserleri de yeri gelince anlatılır.

Görülmeye değer Sultanselim Câmii: Vefalı dostlar bu câmii Selim Han niçin İstanbul'da yaptırmadı diye sorarlarsa şöyle söyleyin: Bir gece İkinci Selim İstanbul'da Üsküdar tarafında Fenerbahçe denilen yerde uyurken, bizzat Hazreti Peygamberi rüyâsında görür. O kâinatın iftihar ettiği buyurur ki:

— «Yâ Selim! Eğer Kıbrıs adası fâtihi olursam gaza malından bir câmi yaptırayım diye Allah'a söz vermiştin. Şimdi Cenab-ı Hak sana Kıbrıs adasının yediyüz yetmiş millik toprağında yüzyetmiş parça kale ihsan etti. Niçin sözünde durup da ömrünün geri kalan kısmını hayır ve hasenât yolunda geçirmezsin? Tiz Kıbrıs'taki Magosa kalesinden alınan ganimetleri tedbirli vezirin Kara Mustafa Paşa'dan isteyip, benim himayemde olan İslâm'ın seddi Edirne'de bir câmi yaptırıp sancağım dibine gel!»

Hemen Selim Han uykudan uyanıp «Tiz veziri çağırın» deyince, tedbirli vezir gelip durur:

— «Tiz lala, sende olan Kıbrıs ganimetleri malından bana mal verip canını kurtar» der.

Tedbirli vezir de:

— «Saddaktü yâ Resulullah...» der. Selim Han:

— «Neden saddaktü yâ Resulullah dedin?» deyince, tedbirli vezir der ki:

— «Padişahım, akşam rüyâmda Cenab-ı Resulu Kibriyayı gördüm. 'Yâ Mustafa! Selim'e tembih ettim, sendeki ganimet malını Selim'e verip, Edirne'ye beraber gidip, bir güzel câmi ve mübârek mabet inşa edin' dedi. İşte padişahım, gaza malından onbir bin kese kuruş topladım ve Baban Süleyman Han asrında üç bin kese biriktirdim. O dahi efendim Risâletpenâhın uğruna fedâ olsun. Amma padişâhıma Kıbrıs gazasından üçbin kese, Venedik kralının San

Marko mührüyle mühürlü, kokulu altın hediye getirdim. Padişâhım, onları dahi Edirne'ye götürüp sarfedesin.»

Vezir pür tedbir adı geçen hazineleri padişâha teslim edip, 973 tarihinde bütün İslâm askeri ile Edirne'ye varıp orada müşavere ettiler. Yine Hz. Peygamberi Selim Han rüyasında gördü. «Câmii şu Kavak meydanında bina eyle» diye câmiin temelini ve kıblesini bizzat Hz. Peygamber (S.A.) işâret ettiğinden, Edirne şehrinde Selim Han câmii mihrabından dürüst ve eski câmiden doğru kıblegâh yoktur.

Orada yüzbinlerce adam toplanıp bismillâh ve duâlarla üç bin adet kurban temel yerinde hazır edilmiş, uğurlu saat girince tekbir ile bütün kurbanlar kesilip temeline başlanmıştır. Mimar Sinan'ın dilinden başlama tarihi şudur:

Kaale Mimarüssinan târihahu,
Sâre (Fadullah) târihül esas. Sene: 972

Câmi; büyük mühendis, İstanbul'da Süleymaniye ve Şehzâde câmileriyle nice su kemerlerini inşa eden Abdülmennan oğlu Koca Mimar Sinan Ağanın el emeğidir ki, yazılıp anlatılmasına cesaret edildi. Bu câmi, Edirne şehrinde geniş bir tepe üzerinde kesme taş ile inşa olunmuş dört köşe güzel bir câmidir. Kıble kapısından tâ mihraba varıncaya kadar câminin içi uzunlamasına ve genişlemesine yüz seksen ayaktır. Câmi içinde, dört adet dört ayaklı sütunlar üzerine bina olunmuş ve göğe uzanmış, yüksek ve büyük bir kubbe vardır. Merhum Mimar Sinan'ın söylediğine göre, bu büyük kubbe İstanbul'daki Ayasofya kubbesinden tam altı zirâ-ı mülki daha derindir. Kubbe çevresi de ondört zirâ geniştir. Hattâ ben yine inanmayarak, Selimiye kubbesi içindeki kandil tabakasından —ki zikri geçen kubbenin pervazı hizasındadır— ayaklayıp kubbenin çevresini Ayasofya'nınkinden daha fazla buldum. Amma derinliğini tecrübe edemedim. Amma şurası teslim olunur ki, Ayasofya'nın kubbesi câmi içindeki döşemeden tâ kubbenin alem yerine varıncaya kadar hesap olunursa bütün câmilerden yüksek bir kubbedir. Fakat biraz yassıcadır.

Bu kubbenin içinde, mezkûr dört sütun ayaklarından başka dört tane yapma ayak daha vardır. Amma onlar câmi içinde duran dört ayak gibi meydanda değillerdir. Dört köşedeki duvarlara bitişik ayaklardır. Bu ayakların köşelerinde duvara bitişik çeşitli cüz okuyuculara mahsus kürsüler var ki, her biri ham mermerden yapılmış kafesli birer maksureciktir. Büyük kubbenin altında sekiz adet ke-

mer var ki, her biri gök kuşağına benzer. Kubbe dahi bu kemerler üzerine oturtulmuştur. Bu kemerler altında, câmiin sağında ve solunda, kıble kapısının içi hep yan maksurelerden oluşmuştur ki, cemâat çok olunca buralarda da ibâdet yapılır. Hâsılı, bu Selimiye'yi görmek isteyen İstanbul'da Tahtakale'deki Rüstempaşa Câmii'ni görsün. Hemen hemen ona benzer büyük bir câmidir. Amma Rüstempaşa Câmii bundan küçüktür. Bunun mihrâbı bir alçak yarım kubbe içinde Hind sedefkârisine benzer sihirli bir mihrâbdır ki, sanki Sivas eyâletinde Keskin kazasındaki Şeyh Şami Hazretlerinin mihrâbıdır. Minberinin medhinde ise lisan hakikaten âcizdir. İnce sanatkâr, dağ kazan ve mermer delen hünerli usta, bu faydalı minbere öyle bir yontucu ve delici âlet vurmuş ki, sanki Karadeniz sahilindeki Sinop kalesindeki Sultanalâaddin Câmii'nin minberidir. Onun ve bu Selimiye minberinin benzeri bu köhne yeryüzünde yapılmamıştır. Câmiin tâ ortasında sütunlar üzerine bina edilmiş dörtköşe müezzinler mahfili güzel bir makamdır. Bu mahfilin altındaki bir şadırvan devamlı akmaktadır. Bazı susayanlar ile abdest tazelemek isteyen müminler buralardan içip abdestlerini alır, Allah'a ibâdet ederler. Bu büyüklükte havuz bir burada, bir de Bursa'daki Yıldırım Bayezid Hanın Ulucâmii'nin içinde vardır.

Bu câmiin dört köşe duvarlarında ikiyüzelli adet cam billûr ve necef muran var. Güneşin ışıkları bu camlara vurunca câmiin içi nurla dolar. Bazı pencereleri üzerinde «Allahu nurüssemavâti ve'l-arz...» âyeti yazılmıştır. Her pencerede çeşitli ince sanat eserleri vardır. Burada bulunan sanatlı avizeler ve çeşit çeşit kıymetli askılar pek pahalıdır. Dört tarafında, tâ nurlu kubbesine varıncaya kadar, üç kat kandil tabakaları vardır. Mübârek gecelerde oniki bin adet kandil yakılarak câmi aydınlatılır. Bu süs başka bir yerde yoktur. Meğer İstanbul'daki Sultanahmed Câmii ile Kudüs'teki Mescidi Aksâ'da ola. Amma Selimiye'deki Karahisarî Hasan Çelebi'nin yazıları ancak İstanbul'daki Süleymaniye câmiinde olabilir. Ama zavallı Hattat Hasan Çelebi bu câmii kubbesinin tam ortasına âyet yazarken gözünün birine kireç tozu kaçmış, «Ah gözüm!» diye can havliyle yanında hazır olan kab içinde kalemleri yıkadığı kireçli su ile gözünü yıkayınca öteki gözü de pişmiştir. Kör olmasına sebep, bu kubbede gösterdiği mahareti olup sanat hayatı orada son bulmuştur. Amma doğrusu Koca Hasan Çelebi resim ilminde kudretini göstermiştir. Her yazısı benzeri yazılamayan bir sanat eseridir. Sonra Selim Han adalet gösterip, Hasan Çelebi'ye Bâb-ı hümâyûn vazifelerinden her gün iki adet sikke-i şerifi ihsan etmiştir. Ömrünün son

günlerini bununla geçirerek, İstanbul da Ebâ Eyyubel Ensârî karşısındaki Çavuşbaşı Câmii sahasında üstadları Ahmed Karahisarî yanına gömülmüştür.

Selimiye Câmii'nin avlusu : Bu avlu baştan başa beyaz mermerden öyle döşenmiştir ki, sanki beyaz bir sahradır. Derinliğine ve genişliğine yüz seksener ayaktır. Dört tarafında yirmi altı adet çeşitli sütunlar vardır ki, çoğu Mora diyarına yakın Atina'daki «Temâşalık» denilen yerden gelmedir. Nicesi de Kıbrıs adasından ve bazısı Hüdâvendigâr sancağındaki Aydıncık adlı kasabadan gelmiştir. Her birine birer Mısır hazinesi harcanıp yüzbin çeşit zorlukla getirilmiş ve bu câmi avlusunun yan sofaları üzerine dizilmiştir. Bu sütunların üstünde yirmi dört adet yuvarlak kubbe vardır. Amma nakışlı değildir. Hep sade güzeli Nahşevan kayası gibi kubbelerdir. Amma kubbe altındaki kemerlerdeki çeşit çeşit kıymetli taşların birbirine olan uyumu, seyrettiğimiz binaların hiç birinde yoktur. Bu avlunun üç tarafında on tane sanatlı kapı vardır. Herbirinden beşer altışar basamak merdiven ile çıkılır. Ve yine üç tarafında virmialtı adet pencere vardır ki, dışardaki büyük avluya bakar.

Selimiye'nin minareleri : Bu emsâlsiz ve cennet misâli mâbet öyle bir cennettir ki, dört köşesindeki dört tane ibretle seyredilecek minareleri dört büyük rükün gibidir. Mavi renkli kubbe bu minarelerin tâ ortasında olup, minarelerin kubbeye olan uzaklıkları hep aynıdır. Hesabı pergelle yapılmış olup, dördü de üçer şerefeli uzun minarelerdir. Bu dört minareden iki yan kapının dibindeki iki minare üçer yolludur. Yani aşağıdaki kapıdan üç müezzin girip, herbiri birer yolla çıkarak üç tabakada birden «Esselâ» dedikleri halde birbirlerini göremezler. Böyle iken öyle ince minarelerdir ki, her birini ikişer genç adam kucaklayabilir. Tâ bu derece incedirler. Amma kıble duvarı köşelerinde olan minarelerin ikisi sadece birer yolludur. Fakat sanat ve gösterişte tekdirler. Dört minare üçer şerefeden on iki tabaka eder. Bu da İkinci Selim Han'ın onikinci Osmanlı padişâhı olduğuna işarettir. Her şerefesinin duvarları öyle güzel oyulmuştur ki, sanki üstad makasla Hatay kâğıdını oymuş! Dördüne de ikiyüz otuzar basamaklı merdivenle çıkılır. Amma iki minaresi üç yollu olduğundan, her birinin ikişer yolu fazladır. Böylece, bunların diğerlerinden dört yüz altmışar ayak fazlalıkları vardır. Bu takdirde, bir minaresinin üç yolunda altıyüz doksan basamağı olmuş olur.

Edirne şehrine girmek için dört taraftan dört tane büyük cadde vardır. Hangisinden Edirne'ye girsen, Selimiye Câmii'nin dört

minaresini iki ve şerefesini de altı görürsün. Yanına yaklaşsan bile, madem ki anacadde üzerindesin, böyle göreceğin şüphesizdir. Bu çeşit bir hendese üzerine tarhedilmiş binalardır. Amma şehir içindeki caddeler eğri büğrü olduğundan, oralardan yine dörder görünür. Hâsılı, yeryüzünde benzeri olmayıp taklit dahi kabul etmez seçkin bir eserdir ki, her gören «Bin takdir sana, ey iş ve resim meydanının ustası!» mısraını söylemekten kendini alamaz. Bu câmie kurşun ustası öyle sanatkârane kurşun kaplamıştır ki, yağmur yağdığı vakit bir damla ziyân olmadan hepsi mihrabın alçak olan yarım kubbesi yanındaki büyük kuyuya akar. Oradan câmiin iki tarafındaki abdest çeşmelerinin sarnıcında toplanır. Bu dahi görülmeye değer bir ustalıktır.

Sözün kısası, bu câmi üçyüz yetmişbeş sanat ve hüner üzerine yapılmış sağlam bir câmidir. Her hüneri ayrı ayrı açıklasak, hakkında ayrı bir kitap yazmamız gerekir. Hattâ babamız merhum Dergâh-ı âli kuyumcusu Derviş Mehmed Zıllî, bu Selim Han câmiini yapan Mimar Sinan'ın ağzından işittiği şu fıkrayı bana da anlatmışlardır: «Kırkyedi sâlâtin câmii yaptım, yüzkırk mescid, otuz sultan hanı, yüzkırk âyân sarayı, yüzyirmi köprü, yedi adet su kemerleri ve binlerce hânedan, eşraf ve büyüklerin evlerini inşa edip, hendese ilminde nice sanat göstererek, asrın bir tanesi oldum. Kalfalığımı İstanbul'daki Şehzâde Câmii'nde yaptım, ustalığımı da Süleymaniye câmiinde tamamladım. Amma bütün kudretimi bu Selim Han câmiinde sarfedip, ustalığımı açık seçik ortaya koydum. Bildiğimiz cihanın mimar ve mühendisleri var. Bütün yeteneklerini ortaya koysalar, böyle büyük bir eser vücuda getirmekten âciz kalacaklardır. Hiçbir padişâh da bu kadar para harcamayı göze alamayacaktır.»

Selim Han câmiinin masrafları : Bu câmiin yapımına nâzır olarak ilk tâyin edilen Müeyyed Paşanın Selim Han'a teklifi üzere Mustafa Paşa dan alınan gaza malıyla birlikte yirmi yedi bin yediyüz altmış kese harcanmıştır ki, aynen görülüp yazıldı.

Selim Han câmiinin vasıflarını bu mertebe yazmaktaki maksadım, mimarlık ve mühendislikten biraz anladığım için, Edirne şehrine her geldikçe bu ibret verici câmii gücümün yettiği kadar izah etmektir. Bu hususta aziz pederimin bir hikâyesini de nakledeyim:

Aziz pederimin hikâyesi: Faziletli babamız Derviş Mehmed Zıllî merhum, bu câmiin sahibi Selim Han asrında Kıbrıs fethinde genç bir yiğit olarak bulunmuştu. Şeyhi Can Paşa'nın müezzin başılığı

ve bazen imamlığı hizmetlerini ifa edip, fetihten sonra o sevinç dolu gazada tâ Magosa kalesinden ilk yürüyüşte fetih ezanını okuyup gülbangı Muhammediyi çekmiştir. Fetihten sonra İstanbul'a gelip bütün vezirler, vekiller ve Kıbrıs fethine katılan öteki ileri gelenler padişâh önünde hil'at ve rütbelerle taltif edilince, ilk gâza ve fetih ezanı okuduğu için pederimiz dahi hil'at giydiği vakit, Allah'ın hikmetinden olacak, ikindi vakti imiş. O an Selim Han Hazretleri buyurmuşlar ki:

— «Yiğit, fetih günü kale duvarları üzerinde okuduğun fetih ezanı gibi bir ezan oku da dinleyelim!»

Hemen pederimiz Dâvudî makamı ve Bilâlî tarzı üzere Hicaz makamından bir ezân-ı Muhammedî okur ki, toplantıda hazır bulunanların hepsi dinleyip taze hayat bulurlar. Hemen o an Selim Han, babamı bir hattı hümâyûnla ve iki altın yevmiye ile Edirne'de yapılan Selim Han câmiine temel müezzini tayin eder. 976 senesinde tamamlanınca, pederimiz bu nurlu câmide görevli olduğundan bütün vasıf ve ahvalini bana anlattığı için, medhine fazlaca ihtimam göstermişimdir. Hattâ temel tarihi olan:

Kaale Mimarüssinan tarihahu,
Sâra Fazlullah târihül-esas. Sene: 972

ile tamamlanış tarihi olan:

Fazl-ı yezdan kâne tarihüttemam. Sene: 976

mısra'ını pederimizden işitip, kırk sene sonra bu seyahat ile Edirne şehrine geldiğimizde bu tarihleri yüksek kapısının üzerinde yazılı bulmuşuzdur. Allah rahmet eylesin, babamın hafızası çok kuvvetli idi.

Çünkü babam Süleyman Hanlı idi. Sigetvar gazasında dahi beraberdi. Eğri fâtihi Üçüncü Mehmed Hanla dahi birlikte Eğri gazasında bulunmuştur. O zaman kuyumcubaşılık hizmetinde imiş. O zamanın makbul adamı olduğu için bütün vezirler, vekiller, bilginler, salihler ve şeyhlerin beğenip takdir ettiği kimse idi. Kendilerinin birçok hatıraları vardı. Onların babaları yâni mübârek atamız dahi Demircioğlu Kara Ahmed Bey olup, Fâtih ile İstanbul fethinde bulunmuştu. Ceddimiz yüz kırkyedi sene yaşayıp, Kütahya'da Zereken mahallesindeki evimizin önünde gömülüdür. Babam da yüz on yedi yaşında vefat edip, İbrahim Hanın tahta çıktığı gün toprağa verilmiştir. Ben, Kulekapısı mevlevîhanesi mezarlığındaki mübârek mezarlarını tarihleriyle âyân beyan etmişimdir. Allah rahmet eyleye... Bu gereksiz tafsilâttan maksadımız şudur: Dede ve

babamızdan bize miras olarak üçyüz senelik sergüzeşt ve serencâmlar intikal etmiştir. Babamızdan dinlediğimiz şekilde yazsak, bu Selim Han câmiinin daha nice vasıfları vardır. Amma biz kısalttık. (Sözün hayırlısı kısa olanıdır...)

Amma Allah'ın hikmetinden olacak, Selim Han câmiinin tamamlandığını işitip o gece Hazret-i Peygamber'i rüyâda görür. Ona: «Yâ Selim, câmiin tamam oldu. Edirne yolu ile, cumayı alem (bayrak) dibinde kılmak için gel» buyururlar. Hemen İstanbul'dan Edirne'ye hareket edip, iki gün sonra rahatsızlanarak üçüncü günde Çorlu'da vefat eder. Selim Han'a o cumayı kendi câmiinde kılmak nasip olmaz. Ayasofya'ya nakledilerek ertesi cuma, namazı orada kılınıp toprağa verilir. Türbe kapısı üzerinde şu âyet yazılıdır: «İllâ men âtiyallahu bi-kalbin selim» (28).

Süleymanhan Câmii: «Taşlık Câmii» diye meşhurdur. Evvelce zâviye imiş. Sonra, Süleyman Han bunu veziri Mahmud Paşanın ruhu için güzel bir câmi hâline getirtmiştir. Yüksek kubbeli, uzun minareli, kalabalık cemâate sahip güzel bir câmidir. Amma öyle mükellef ve büyük değildir.

Defterdar Kara Mustafapaşa Câmii: Büyük kubbeli, mevzun minareli, cemaâti bol, bilgin ve salihlerin devam ettiği bir câmidir. Çelebi Câmii ile bu câmi, İkinci Selim asrında Selimiye inşa edilirken Mimar Sinan usta tarafından yapılmıştır. Hasekisultan Câmii: Yine Mustafapaşa Köprüsü başında olup, Mimar Sinan yapısıdır. Noktacı Câmii: Cemaati boldur. Eski Alipaşa: Çarşı sahibi Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bunu da Mimar Sinan inşa etmiştir. Beylerbeyi Câmii: Gayet ferah ve sevimlidir. Lâri Câmii: Eski yapıdır. Cezri Kasımpaşa Câmii: Kafeslikapı yakınındadır. Hacıilyas Câmii: Cemaâtı çok ve ziyaret yeridir. Mihalbey Câmii: Mihal köprüsü üzerinde Cermen tarafına giderken, sol tarafta bir ada üzerinde, eski usûl aydınlık bir câmidir. Tâ Mihal köprüsüne kadar uzanan geniş avlusu vardır. Kıble kapısı üzerindeki târihi: «Fi senete hamsete ve işrin ve semanı mie, 825» diye yazılmıştır. Gerek bu câmi ve gerekse Mihal köprüsü, Fatih'in muhterem pederi Koca Murad Han zamanında yapılmıştır.

Acâip hayır işlerinin medhi: Şiddetli kışta bu Edirne câmilerinin abdesthâne ve musluklarından vakıf tarafından sıcak su akıtılıp,

(28) Osmanlı tarihleri, İkinci Selim'in yeni yaptırdığı bir hamama ilk girdiği gün düşerek beyin kanamasından vefat ettiğini yazarlar.

kalabalık cemaat huzurla abdest alarak ibâdet ederler. Acâip büyük hayrattır.

Sözün sonu, Edirne içinde, Dördüncü Murad Hanın emri ile Avarezâdenin yazdığına göre, mabed ve ev olan mihrab, bütün zâviyeleri ile bin yediyüz mihrabdır. Ondördü sâlâtin câmii, üçyüzü vezir ve âyan câmiidir. Yazılan câmiler hep kurşunlu ve âyân câmiidir.

Edirne'nin mescidleri : Hıdırlık mescidi, en eski ibâdethânedir. Evvelâ Sefer Şah Sultan yaptırmıştır. Sonra, Gâzi Hüdâvendigâr tamamlamıştır. Timurtaşpaşa mescidi, Kızılminare mescidi gibi güzel mescidleri vardır.

Edirne'nin medreseleri : Muradiye medresesi mâmur, vakıfları çok, meşhur kutub İshak'ın mekânı olan eski bir medresedir.

Yıldırımhan medresesi: Vakıfları zayıftır. Musa Çelebi medresesi, Çelebi Sultan Mehmedhan medresesi, Koca Muradhan medresesi mâmur ve meşhur medreselerdir. Üçşerefeli medresesi, Eski medrese, Küçükçelebi medresesi, Hüsâmiye medresesi, Çuhacıhacı medresesi. Kadı Anbariye medresesi gayet mâmurdur. Kemal Paşazâde medresesi: Bu medresede bir odayı cinler işgal ettiğinden, hiç kimse giremeyip nice seneler kapısı kapalı ve boş dururdu. Sonunda, sekizyüz seksen sekiz tarihinde Sultan Bayezid-i Velî asrında, Kemal Paşazâde Ahmed Çelebi öğrenci iken Edirne şehrine gelir. Bu şehirde kalıp bir müddet tahsilde bulunmayı arzu ettiğinden, yatacak bir yer temin etmek ister. Tesadüfen bu medreseye gelir. Dersiâmdan bir oda isteyince, «Molla, medresemizde boş oda yoktur. Ancak bir odamız boş olup onu da cinler işgâl ettiğinden kimse giremiyor. Girenler de ancak bir gece yatıp, ertesi gün cenazesi çıkarılıyor.» cevabını alır. Kemal Paşazâde de, «Sultanım, lütfen o odayı bize ihsan ediniz. Zat-ı âlinizden teberrüken bir miktar ders görelim» diye, ısrar ve ricaya başlar. Müderris :

— «Oğlum, senden esirgemem. Buyurunuz, fakat işte söylediğim gibi girenlerin hallerini gördün. Söyledim ya, ertesi gün cenazeleri dışarı çıkıyor» der. Kemal Paşazâde yine:

— «Her ne olursa olsun odayı bana ihsan ediniz. Cenab-ı Hakka tevekkülüm tamdır. Çok rica ederim, bu fakiri reddetmeyiniz.» diye son derece ısrar edince, müderris efendi dayanamayarak sıkıntılı bir halde :

— «Oğlum, siz bilirsiniz. İşte odanın anahtarı. Fakat şunu rica ederim ki, şu kadar konuştuk, görüştük, her ne kadar birkaç daki-

kadan ibaret ise de büyük haktır. Ahiret hakkını helâl ediniz, olaki Cenab-ı Mevlâ yarın da görüşmek nasip eyleye» der.

Kemal Paşazâde müderris ile helâllaşıp bismillâh ile odanın kapısını açar, post üzerine oturur. Akşamdan sonra kapıcılar ve müderrisler, Kemal Paşazâde'nin odası önüne eski âdetleri üzere bir teneşir, bir tabut ve gerekli öteki cenaze malzemelerini bırakırlar.

Allah'ın hikmeti, gece yarısında Kemal Paşazâde ders çalışırken hemen duvarın kıble tarafı ikiye ayrılır ve dermansız bir ihtiyar elini tuttuğu genç bir evlâdıyla görünüp «Esselâmü aleyk» der. Kemal Paşazâde «Ve aleykesselâm» deyip, çeşitli konuşmalardan sonra: «Ey oğul, bu evlâdımı sana Allah emâneti verdim. Buna ders verip namazın şartlarını öğretesin» deyip gider. Kemal Paşazâde besmele ile o temiz çocuğa Kur'an öğretip kendi işi ile meşgul olur. Tâ Şâfiî vakti olunca, yine duvardan o ihtiyar görünür ve şöyle der:

«Ey oğul, Allah senden razı olsun İki cihanda aziz olasın. Ben, ecinne meleklerinden Asfail adlı meleğim. Ne zaman bu odaya bir kimse gelse, çocuğumu emânet verir giderim. Onlar Allah emânetine hiyânet edip oğluma sarkıntılık ederler. Ben de onları öldürürüm. Şimdiden sonra sana bütün garip ve acâip ilimlerin kapısı açılsın. İnsan ve cinlerin müftüsü ol. Bu Bayezid oğlu Selim Mısır fâtihi olacaktır, onunla Mısır'a git. Orada benim biraderim meliktir. Orada dahi ecinneye sol tarafından, insanoğluna sağ tarafından şeyhülislâm ol. Dünya pisliğine tamah etme. Her sabah seccaden altında bir altın bulup fakirlere dağıt.» Sonra duâlar edip, evlâdını alarak yine duvardan kaybolur.

Kemal Paşazâde sabahleyin dışarı çıkınca görür ki, kapısının önünde imam, müezzin ve cemaat tabut hazırlayıp su ısıtmışlar. Kemal Paşazâdeyi gördükleri vakit, hayret ve şaşkınlık içinde kalıp Allah'a şükrederler. Kemal Paşazâde, sırrını söylemeyerek tahsilini tamamlayıp öyle âlim, fazıl ve bilgili bir zat oldu ki, asrının teki idi.

Hakikaten Cinlerin ve insanların müftüsü oldu. Sonunda, Süleyman Han Gâzi asrında Mısır kazaskerliğinden azledilip, İstanbul'da şeyhülislâm iken dünyadan göçtü. Edirnekapısı dışında demir parmaklı, üstü açık bir kabirde toprağa verildi.

Sara hastalığına yakalananlar yedi Cumartesi sabahleyin ziyâret edip temiz toprağından biraz yerler. Allah'ın emri ile iyileşirler.

Bu zatın değerinin yükselmesine Edirne'deki bu oda sebep olmuştur. O oda bugün de kapalıdır. Yanına varmaya bile cesaret edemezler. Böyle korkulu bir odadır.

Taşlık medresesinden sonra, Pîr Mehmed Saraç İbni Ramazan medresesi meşhur Ramazanoğullarına aittir. Fakat Saraciye medresesi adıyla meşhurdur.

Birçok darulkurraları olup, ondört adet padişah camii ve medreselerinde şeyhulkurra toplanır. Burada hıfza çalışıp ibni Kesir, seb'a-i aşere ve ilm-i takrib okurlar. Ayrıca kitab-ı Cezerî, kitab-ı Şıtabiye dahi okunup, bunlar kaynakları ve râvileriyle tahkik ve tetkik edilir. Kıraat ilmine de son derece itina ederler.

Dârülhadisleri : Edirne'nin dârülhadisleri de çoktur. Hepsinin mükemmeli; kurşun kaplı, kâgir yapı ve mâmur İkinci Selim darülhadisidir. Devrin en büyük bilginlerinden muhaddis ve müfessir dersiâmları olan bir darülhadistir.

Ebced okunan çocuk mektebleri: Ondört adet padişâh câmiinin her birinde birer çocuk mektebi vardır. Her sene, bayramda, bu mekteplerde okuyan çocuklara vakıf tarafından birer kat elbise ve harçlık ihsan olunarak o yeni yetişen talebelerin isteklerinin artmasına gayret ederler. Amma Muradhan mektebi, Çelebi Mehmedhan mektebi ve Selimhan mektebi hepsinden mâmur ve bakımlıdır.

Derviş tekkeleri : Hepsinden önce deniz ve kara seyyahlarının uğrak yeri Hazret-i Hızır Dede Hünkâr tekkesi gelir. Kefere zamanında dahi Hazret-i Hızır tekkesi idi. Sonra Hacı Bektaş-ı Velî'nin izni ile Sefer Şah Dede ve Hızır Dede gelip bu tekkede yerleşince mâmur oldu. Hâlâ Hıdırlık adı ile meşhur bir Bektaşî tekkesidir. Fakat su ve havası güzel bir mesire olduğu için Edirne şehrinin bütün ilim erbabı ve sanatkârlar gezmek için buraya geldiklerinden ve onların sebebiyle binlerce uygunsuz kimse de geziye çıkanların rahatını kaçırdığı için, 1051 tarihinde İbrahim Han Veziri Kara Mustafa Paşa'ya bölge halkı dilekçeler göndererek «Bu Bektaşî tekkesinde nice uygunsuzluklar oluyor. Men için Padişâh emri rica ederiz» derler. Ricaları kabul olunur. Kara Mustafa Paşa tarafından bir kapıcıbaşı Kırkayak Sinan Paşa'ya gelir. O da emre uyarak binlerce bakkal ve çakkal haşerelerini başına toplayıp, baltalar ve Ferhadî kazmalar ile tam bir haftada güçlükle yıktırabilmiştir. Çünkü büyük ve eski bir bina idi. Burası fetihten önce de Hızır makamı diye imar olunmuş idi. Fetihten sonra Gâzi Hüdâvendigâr hazretleri dahi son derece itina ile müteaddid kilerler, odalar, ambarlar, imâretler yaptırmış idi. 831 tarihinde, Gâzi Mihal Bey oğlu Yahya Bey de bir tarafa kalenderhâne ve müteaddit çilehâneler ve bahçesine çeşit çeşit maksureler inşa edip cennete çevirdi.

Böyle bir yere Ferhadî kazmalar vurup bütün kurşunlarını yüzlerce arabaya yükleyerek, İstanbul'da Kara Mustafa Paşa türbesini örttüler. Bu perişan durumu gören Bektaşî dervişleri ondört adet bakır kabı şer'î izin ile bostancıbaşıya teslim edip, sonra hepsi bir araya gelerek «Allah Allah!» sesleri ile bu tekkenin yıkılmasına sebeb olanların cümlesine kötü duâ edip, her biri bir tarafa dağıldılar. Allah'ın hikmetinden olacak, bu kötü duâdan yedi gün sonra, İbrahim Han Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmiştir. Sonra, Edirne âyânından bu tekkenin yıkılmasını isteyenlerin hepsi öldüler. Binlerce velinin nazargâhı bulunan bu yüksek makam, uzun zaman boş ve terkedilmiş olarak kaldı. Tâ ki Dördüncü Sultan Mehmed Han Edirne'ye gelip bu yüksek yerden hoşlanınca, bir câmi ile bir saray yaptırılmasını ferman etmiş ve bir sene içinde büyük bir saray ve yüksek bir câmi yapılmıştır ki, her yerde meşhurdur. Bu gönül açıcı yerin ihyasına Sultan Mehmed Han hazretleri sebep olmuştur. Allah'ın gölgesi olan padişah bu Hıdırlık sarayında Hazret-i Hızır gibi ömür süre ve Hıdırlık tekkesi de dünya durdukça yaşaya.

Güreşçiler tekkesi: Seyid Cemalettin Sultanın tekkesidir. Fetihten sonra Gâzi Hüdâvendigâr, İslâm ordusu eğlensin diye, bu tekkeyi gürbüz, kuvvetli ve hünerli gençler için yaptırmıştır. Amma hakikaten İslâm askerini eğlendirmiştir.

Halâ buradaki Rumeli dilâverleri toplanarak haftada bir kere cuma günü yetmiş-seksen çift genç pehlivan birbirleriyle el sıkışıp el öptükten sonra, koç gibi baş tokuşup gülbang-ı Muhammedî çekilip muhabbet meydanında güreş tuttuklarında insan hayran olur. Doğrusu pirleri olan Mahmud Püryar Velînin mübârek ruhunu şad edip bütün İslâm bahadırlarını gazaya teşvik ederler. Bu tekkenin tabanı, siyah taş gibi yağa bulanmış bir arbede meydanıdır.

Ehil olmayan kimse ayağını basmış olsa, o saat kafası yere gelir. Amma iki şecaat meydanının erleri, gömleksiz ve çıplak ayakla, bu meydanda iki-üç saat bu yağ üzerinde mücadele ederler. Kolay kolay birbirlerini yenemeyip üçyüzaltmış çeşit pehlivan hilelerini gösterirler. Mutlaka bir oyunla hasmının ya kesebendhânesinden, ya künde atmasından, ya şirazeden, ya sarmadan, ya kesmeden, ya ters kepçeden, ya kavak dilmeden, ya Cezayir sarmasından, ya karakucaktan, ya havalamadan, ya kertmeden, ya boğmadan, ya şakıdan, ya kapanatmadan... elhâsıl bu pehlivan hilelerinin biriyle hasmının bir yerini boş bulup, oradan atıp intikam alır. Çünkü pehlivanlar yanında pazu kuvveti sanatkârlıktır. Amma hile erlikten de üstün-

dür. Zira atalar lisanında erlik on, dokuzu hiledir demişler. Doğrusu böyledir. Savaşa giden gençlere silahşörlük ve pehlivanlık çok lâzımdır. Çünkü Hazret-i Peygamberin sünnetidir.

Bu Edirne tekkesinde yaz kış yüz çift pehlivan derviş olup, Pir-i Yâr Velî âyini üzere idman yaparlar.

Bu tekke gerçi kâgir değildir amma mamurdur. Birçok odaları, mutfağı, güzel bahçesi vardır. Meydanında, eski pehlivanların demirden yayları, okları, gürzleri ve çeşit çeşit beğenilmiş kemankeş darpları, sadakları, zerdeste ve matrakları, kırkar-ellişer okka gelen manda derilerinden yağlı kısbetleri ve nice pehlivan âletleri asılıdır. Bu pehlivanlar tekkesi, Alipaşa Çarşısı yakınında Balıkpazarı kapısının içyüzündeki güreşçiler tekkesidir.

Hazret-i Celaleddin Rumî Dervişleri Tekkesi : Güreşçiler tekkesinden sonra inşa edılmiştir. Koca Murad Han'ındır. Kurşun ile örtülü büyük kubbeleri vardır. Bu büyük imaret bir mevlevihâne iken içerisinde kaza sonucu cinayet işlendiği için, bir minare ile mihrab ve bir de minber inşa olunarak sonradan câmie çevrilmiştir. Sonra bu câmi avlusunun kuzey tarafındaki geniş bir meydana mevlevihâne, imaret, medrese, derviş odaları yaptırılıp Hünkâr sarayına bakan güzel bir mevlevihâne vücuda getirilmiştir ki, ikiyüzün üzerinde derviş her hafta sema edip, çalgıcıları eski âyinlere göre segâh, dügâh, çargâh, pençgâh, nevâ, Hüseynî, puselik, aşiran, kürdî ve Hicaz makamlarını icra edip her zaman rast makamında karar kılarlar. Bütün dervişleri ney çalıp kudümlerini döverek semâ ederler. Tertemiz, bilgili, Mesnevi okuyan dervişleri vardır. Çok mükellef ve büyük bir vakıftır.

Hazret-i Şeyh Zindanî Tekkesi : Harunürreşid'in halifeliği sırasında İstanbul tekfuruna elçi olarak gelen sahabeden Seyid Baba Cafer Sultandır ki, İstanbul'da kulesi içinde yatar. Bir rivayete göre dizanteriden, bir rivayete göre de krala küfür ettiği için zehirletilerek öldürülmüştür. Baba Cafer tekkesine Hristiyanlar bile inanırlar ve Zeyt hakkı diye kurbanlar adarlar. Sonra onların temiz soyundan bu Edirne tekkesinde gömülü Şeyh Zindanî hazretleri Fatih Sultan Mehmed Han ile İstanbul'un fethinde bulunmuş ve Balat Dede Balat kapısından, Cebe Ali Dede, Horoz Dede kendi kapılarından girdikleri gibi, bu Şeyh Zindanî de Zindan kapısından girmiş ve büyük atası Baba Cafer tekkesini ziyaret edip eskiden kalmış kâtil ve borçluları serbest bırakmıştı. Pederinin nurlu mezarını İslâmî esaslara göre yaptırtarak kendileri de Edirne'de vefat

edince, mezarlarının üzerine Şeyh Zindanî tekkesi yaptırılmıştır. Fakirlerinin çoğunu bedevî ve çobanlar teşkil eder. Vakfı bakımlı değildir. Bu tekke, Edirne şehrinin Zindan kulesi dışında, yolaşırı, anacadde üzerinde, eski ve küçük bir tekkedir.

Şeyh Abdülkadir Ceylânî Tekkesi: Şehir içindedir. Bağdad yakınındaki Ceylan adlı yerde doğmuş ve himmetli bir şeyh olarak Rum ve Hindistan'da ün kazanan kutbu Rabbânî ve ârif-i Sübhanî Şeyh Hazret-i Abdülkadir tarikatı mensupları için yapılmıştır. Hazret-i Şeyh, Acem diyarındaki Geylan'dan değildir. Bu tekke Kurtbayırı denilen yerde, güneye bakan yüksek bir tepede kurulmuş bir tekkedir ki, sadık âşıklardan bin fakir alır. Tevhid meydanı ile süslü, çeşitli odalarla donatılmış, mutfağı, kileri ve öteki imaretleri olan mamur bir tekkedir. Her Cuma günü, binlerce Allah ârifleri toplanıp duâ ve zikirde bulunurlar. Çeşitli defalar şeriat ehli, zikir ve raks haramdır diye, bu gruba küfür taşı attılar. Fakat bunlar hiç karşılık vermeyerek ve âyinlerini de bozmayıp, «Üzkürullahe zikren kesirâ» ve «Yâ eyyühellezîne âmenû izânûdiye lisselevati min yevmil cum'ati fes'av ilâ zikrullah vezerülbey'i» âyeti şerifleriyle ve «Ve terel melâiketi...» diye, tevhid sesleri ile arş-ı Rahmanı dolaşır gibi dönerek sema' edip, Kadirî ayinine devam ederlerdi. Nice kere emirler gönderildiği halde, asla tetiklerini bozmadılar. Cenab-ı Hakkı birlemeden bir an geri kalmadılar. Ermişlerden, salih, âbid bir vaizi vardır.

Şeyh Hazret-i İbrahim Gülşenî Tekkesi: Aziz İbrahim Gülşenî Hazretleri Mısır'dan İstanbul'a gelmiş, oradan da Süleyman Han'ın izni ile Edirne'ye giderek orada bu tekkeyi yaptırmış ve sonra tekrar Mısır'a dönüp orada da bir tekke şenletmiş, vefatında Mısır'da Mâe Câmii yakınında toprağa verilmiştir. Edirne'deki tekkesinin halifesi dahi ermişlerden bir zat olduğundan, bütün Edirne halkı ona iyi niyetle bağlanmışlardır. O zamandan bu yana mâmur bir tekke olup, her Cuma günü büyük bir kalabalık ile tevhid çekerler. Vakıflarının ne derece mamur olduğunu bilmiyorum.

Hacı Ömerağa Tekkesi: Ağaçpazarı yakınında Halvetî tekkesidir. Tarikatın öncüsü Hazret-i Rıdvan Efendi orada gömülüdür. Vakıfları sağlam olduğundan gelip geçene nimeti boldur. Şeyh Hazret-i Mestcizâde İbrahimefendi Tekkesi: Halvetî tarikatının ulu tekkesidir. Beylerbeyi Câmii yakınında cadde üzerinde olup, büyük bir ziyaret yeridir. Müezzinsultan Tekkesi: Üç şerefeli câmiinin kapısı

dibinde küçük bir tekkedir. Fakirleri çoktur. Amma hangi tarikata ait olduğunu bilmiyorum. Ancak büyük bir ziyaret yeridir.

Hazret-i Ebu İshak-ı Kârûnî Tekkesi: Fukarasının tamamı İshakîlerdir ki, silsileleri Nakşibendî hâcegâna ulaşır. Üç şerefeli câmiinin mihrabı önünde, yol aşırı bir ulu tekkedir. Taşkentbaba Tekkesi: Ulu câmiin sol tarafında, yol aşırı, harab bir Özbek tekkesidir. Tütünsüzbaba Tekkesi: Büyük tekkedir. Fakat kurucusunu ve hangi tarikata ait olduğunu bilmiyorum. Bu mâmur tekke, Ağaçpazarının kuzeyinde, yol aşırı, mâmur bir dervişler misafirhânesidir. İrem bahçesini andırır bir çiçekli bahçesi var. Üçler ve Yediler Tekkesi: Kayık mahallesinde eski bir ziyaret yeri ve mâbed olup, küçük fakat faydalıdır. Her taraftan sayısız adak kurbanları ve ziyaretçiler gelmektedir. Şütürablar Tekkesi, Eşekadın yakınında, yüksek bir yerde kurulmuş tekke ve ziyaret yeridir. Karaca Ahmedsultan Tekkesi diye bir tekke daha vardır.

Edirne şehrinin çeşme ve akarsuları: Gerçi bu büyük şehrin suya ihtiyacı yoktur; fakat eski bir belde olduğu için, binlerce hayır sahibi, gelip geçen misafirler için mahallelerde, çarşı pazar içinde çeşmeler yaptırmışlardır. Arda ve Meriç'in suları etrafa taşar. Gazi Hüdâvendigâr çeşmesi onbir yerdedir. Musa Çelebi çeşmesi, İsâ Çelebi çeşmesi, Yıldırımhan çeşmesi, Eskicâmi çeşmesi, Bayezidhan çeşmesi altı tanedir. Sultanselim çeşmesi, Timurtaşpaşa çeşmesi, Koca Muradbey çeşmesi dokuz yerdedir. Beylerbeyi çeşmesi, Sokullupaşa çeşmesi, Tahtakale çeşmesi Murad Han'ın olması muhtemeldir.

Edirne'nin sebilleri: En süslüsü, Arasta başında Selimhan sebilidir. Üçşerefeli kapısı yanında Kızlarağası Mustafaağa sebili: Kalabalık yerde olduğundan daima su alanlar bulunur. Caddeye bakan penceresi üzerinde altın yaldızlı Celî yazı ile şu tarih yazılıdır:

Didi târihini idüp Âsafa,
Mâ-i kevser oldu dünyâya sebil, Sene: 1000.

Alipaşa sebili de meşhurdur.

Edirne'nin mahalleleri: Hepsi 414 mahalledir. Evvelâ kale içinde ondört mahalle vardır. On mahallesi Rum, kalanı Yahudidir. Pehlivanlar tekkesi yakınında bir, Topkapısı içinde yine bir Müslüman mahallesi var. Beş mahalle de çingene olup, gürültülerinden mahallelerinden geçilmez. Bunlardan başka, büyük varoştaki mahalleler hep Müslüman mahalleleridir. Başlıcalarının isimleri:

Hünkâr mahallesi, Saray mahallesi, Muradiye mahallesi, Taşlık mahallesi, Kayık mahallesi, Selimiye mahallesi, Eskicâmi mahallesi, Üçşerefe mahallesi, Arasta mahallesi, Mahkeme mahallesi, Fildamı mahallesi, Kasımpaşa mahallesi, Timurtaşpaşa mahallesi, Kızılminare mahallesi, Eşekadın mahallesi, Darülhadis mahallesi, Katırhanı mahallesi, Beylerbeyi mahallesi, Saraçhâne mahallesi.

Edirne şehrindeki Osmanlı Sultanları sarayları: Evvelâ Selimhan Câmii yakınında Kavak meydanı denilen yerde Eski Saray: Edirne fâtihi Gazi Murad Hüdavendigâr'ın fetihten hemen sonra yaptırdığı saraydır. Eski Edirne kralları Manyas kapısı yakınında otururlarmış. Sonra bu eski sarayı Musa Çelebi genişletip, kaleye benzeyen kapı ve duvarlarını büyük bir sur haline getirdi. Etrafı beşbin adımdır. Şekli dört köşeden uzunca bir sultan sarayıdır. Duvarlarının yüksekliği yirmi zira' olup, kuzeye açılan bir adet demir kapısı vardır. Sonra Süleyman Han Engerus (Macar) seferlerine önem verince, bu sarayı ve yeniçeri odalarını imar etti. Kırk bin yeniçeriyi hazır bulundurarak, altıbin gılman-ı hası bu büyük sarayda oturtmak üzere, bu eski sarayı divanhâne-i âliler ve has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, doğancılar ve seferliler odalarıyla donattı. Amma bağ ve bahçesi yoktur. Fakat su ve havası, yeri yüksek olduğundan, güzel ve mutedildir. Yapılış tarihi 767'dir. Eski bir bina olmakla, burada yetişen saray oğlanları ve öteki enderun ve birûn hizmetçileri emeklerinin karşılığını mutlaka görür ve iyi bir hayat sürüp iki cihan saadetine ererler. Süleyman Han kanunu üzere bu eski sarayda üçbin has gulam ibadetle meşgul olmaktan başka çeşitli ilimler de okuyarak tahsillerini tamamlar, üç senede yoluyla İstanbul'a gelip derecelerine göre yeni saraya girer, padişâha hizmet ederler. İşte, Edirne eski sarayı böyle bir padişâh sarayıdır. Kıyamete kadar Osmanoğulları elinde mâmur ola, amin!

Hünkâr Bağçesi sarayı: Eskiden Edirne kralının av yeri olan ağaçlık bir koru olup, gül ve bülbül yatağı idi. Fetihten sonra şehid Murad Han, halktan gizli itaat ve ibadet için, bir tekke ve yer yer bazı maksureler yaptırıp bunu mâmur etti. Sonra Fatih'in babası İkinci Koca Murad Han, bu cennet bağı içinde, Tunca nehri kenarında çeşitli köşkler ve nice yüksek konaklar yaptırdı. Her padişah birer eser ilâve edip, bu İrem bahçesi tâ Süleyman Han asrına gelinceye kadar Osmanlı devleti ile şereflenip günden güne ilerledi ve şöhret buldu. Sultan Süleyman Alman seferine karar verince, kı-

şı bu Edirne sarayında geçirirdi. Bu yüzden bu Edirne sarayını o kadar mâmur etti ki, sanki cennet bahçesi idi.

Bu bahçenin yeri Edirne'nin dışında, kuzeyde, alçak bir lâlelikte olup, etrafını Tunca nehri kuşatmış geniş ve verimli bir adadır. Bir tarafı tâ saraçhâne köprüsüne varıncaya kadar göğe baş uzatmış söğüt, çınar, selvi, kavak ve karaağaç ile süslü bir meşeliktir. Bu ağaçlık içinde her cinsten çeşitli kuş ve vahşi hayvanlar vardır. Bu dağın güney tarafı büyük bir çayırlık sahradır ki, kapısı o tarafa açılır. Onun yakınındaki adalet köşküdür. Adı geçen sahranın tâm ortasında, göğe baş uzatmış yüksek bir sütunun tâ tepesinde altın bir top vardır. O topa bütün okçular ve silâhşör pehlivanlar ok ve tüfek atıp, padişah huzurunda hünerlerini göstererek padişahtan hediyeler alırlar.

Bu bahçenin kuzeyindeki ovada has ahırlar vardır. Bu dağın dört tarafında kale gibi duvarları yoktur. Zira her tarafı deniz gibi Tunca nehri kuşattığından duvara ihtiyaç yoktur. Sadece bir kat sağlam duvarı vardır. Bostancıbaşısı, üçbin adet bahçıvanı ile gece gündüz bekçilik ederler. Doğu tarafındaki çimenlik vadide bir namazgâh vardır. Amma bahçe içinde, kale gibi harem-i hümâyun vardır. Bütün hadım ağaları ile dârüssaade ağası orada hizmet eder. Hepsinden yüksek, göğe baş uzatmış cihannüma köşkünün güzelliğini anlatmakta dil âcizdir. Yedi kat olup, her katta birçok odalar, sahnişinler, fıskiye ve havuzlar vardır. Sonra Sultan Ahmedhan Köşkü, ondan sonra Dördüncü Muradhan Kasrı gelir. Fakat Dördüncü Mehmed Han ava meraklı olduğundan, vaktinin çoğunu bu Edirne şehrinde geçirmektedir. Erdel memleketini ve Alman diyârında Uyvar kalesini ve Girid adasını ve Kandiye'yi, Edirne şehrinden serdar-ı muazzamlar gönderip fethettirdi. Özellikle Leh diyârının sağlam duvarı olan Komaniçe kalesini, bizzat zamanın sadrazamı olan Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa ile gidip, aman vermeyerek fethetti. Dört tarafa kumandanlar göndererek Eylov, Ceherlesce, Omanice, Eşçedener, Lobenve, Hoverdok gibi nice kaleleri fethedip, birçok esirler ve yüzbinler değerinde bol bol mallarla yine Edirne şehrine geri dönüp, bu Edirne bahçesini ve Akpınar adlı mesire yerini, Hıdırlık'ı, hâsılı yetmiş tane bağı mâmur etti. Edirne bahçesi öyle oldu ki, hâlâ yeryüzünde böyle bir bahçe yoktur. Meğer ki Nemse kralının Alman diyârındaki Peşhel şehri bağı ola. Bu Edirne bahçesindeki gül, sümbül, menekşe, lâle, hatâyi, reyhan, yâ-

semin, ful, erguvan, zerrin, nerkis, zambak, nesrin, şebboy, şakayık, karanfil ve benzeri kokulu çiçekler bir yerde bulunamaz. Bu ağaçlık bahçe, Sultan Mehmed Han'ın özellikle ilgilendiği bir yerdir. Hülâsa, bu bağı anlatmaktan dil âcizdir. Bu hâkir küstahlık edip, 'denizden damla, güneşten zerre' kabilinden yazmaya cesaret ettim. Çünkü birkaç gün kalmakla ancak bu kadar bilgi edinebildik. Tam tetkik etmek mümkün olmadı. Öğrenebildiğimiz kadarı yazıldı. Ve bu kadarını kâfi görerek sözü kestik, vesselâm.

Amma şimdi bu bahçede ava ve gazaya alesta has gılmandan onikibin atlı, silahlı ve mükemmel genç, saadetlû padişahın yanında heran hazır bulunurlar. Hiçbir tarihte bu saray şimdiki kadar mâmur olamamış ve olamaz. Allah, mamurluğunu kıyamete kadar devam ettire.

Şehrin büyük evlerinin hepsi kiremit örtülüdür. Ben Selimiye minaresine çıkıp şehrin içine ve dışına dikkatle bakarak, kırksekiz yerde kurşun örtülü imâr eseri gördüm. Bu yazdığımız iki sultan sarayından başka, üçyüz kırk adet vezir sarayı vardır. Bunlardan Sokullu Mehmedpaşa Sarayı üçyüz altmış adet oda ve salon, birçok divanhâneler, havuz ve şadırvan, içinde ve dışında iki hamam ile mamur yüksek bir saraydır. Geniş avlusunda cirid meydanı vardır. Makbul İbrahimpaşa Sarayı Timurtaşpaşa Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Hüseyinpaşa Sarayı, Şekşakipaşa Sarayı, Ferahpaşa Sarayı, Mahmudpaşa Sarayı, Mihalbey Sarayı, Defterdar İsmailefendi Sarayı, Ekmekçizâde Ahmedpaşa Sarayı, Zağnospaşa Sarayı, Halilpaşa Sarayı, İshakpaşa Sarayı, Kazasker Sarayı, Bostancıbaşı Sinanpaşa Sarayı da diğerlerini teşkil eder.

Dördüncü Mehmed Han devrinde mâmur olan saraylar da şunlardır: Köprülü Mehmedpaşa Sarayı, Musahib Mustafapaşa Sarayı, Reisülküttâb Şamizâde Sarayı, Ruznâmeci Aliefendi Sarayı, Vaniefendi Sarayı, kale içinde Yeniçeriağası Sarayı, Hasanpaşazâdeler Sarayı.

Bunlar bildiklerimiz olup, kırmızı kiremitle örtülüdür. Amma yeni ve eski saraylar hükümdar sarayı olmakla, hepsi kâgir binadır ve has kurşunla örtülüdür.

Edirne'nin kervansaray ve misafirhâneleri : Hepsi elliüç büyük kervansarayı vardır. Evvelâ Muradiye, Yıldırımiye, Muhammediye, Koca Muradiye, Selimiye Bayezidiye'ler var. Eski Alipaşa kervansarayı ile Selimiye yakınında Yemişci Hasanpaşa kervansarayı gayet muazzam ve kale gibi hanlardır. Rüstempaşa hanı dahi sağlam

binadır. Yemiş hanı, Kapan hanı, Beylerbeyi hanı, Viran han, Sücâ' hanı, İmaret hanı, Mihal hanı, Şahabüddinpaşa hanı gibi hanlar vardır. Eşekadın hanı da büyük bir hayrattır. Bu, Sultan Ahmed Han zamanında küçük bir han imiş. Sonra Ekmekçizâde Ahmed Paşa temelinden yıkıp büyük bir han yaptırmış ki, Edirne şehrinde ve İstanbul'da misli yoktur. İllâ Tatar Pazarcığı kasabasında Makbul İbrahimpaşa hanı ola. Bu Eşekadın hanı tam ikiyüz ocak olup, avlusunun bir tarafında içli dışlı harem odaları var. Ahırı bin tane at alır. Dışında göğe baş uzatmış bir güvercinliği var ki, yüz katar katır alır. Dört tarafı sofalı olup, dış avlusu dahi bin adet deve ve katır alır. Kale gibi bir handır. Cadde üzerinde kuzeye bakan demir kapısının üzerindeki tarihi şudur:

Temâşa eyleyüb didi itmamına târih,
Yapıldı Hân-ı Sultan Ahmed oldu bi-bedelabâd. Sene: 1018.

Tamamlandıktan sonra Sultan Ahmed Han'a hediye edilmiştir. Damı kurşunla örtülüdür.

Bundan başka elliüç kadar tüccar hanı vardır. Büyük tüccarları Bedestan kapısının karşısındaki handa kalır. Yetmiş tane bekâr hanı var. Başkaca kapıcı ve zabitleri olup, ekseriyâ pabuccu bekârları ile öteki çarşı garipleri oturup birbirlerine kefil olurlar. Amma bu bekâr hanlarında her gece öteki kervansaraylar gibi davul çalınmaz. Evvelâ Zağnospaşa bekârhânesi: Mahkeme ile Eski Medrese arasındadır. İçinde bin kadar dikici bekârı oturur. Sonra Dâyekadın bekârhânesi: Bunda da papuççular otururlar.

Edirne'nin çarşı ve pazarı: Bütün sultanî çarşılarındaki dükkânların toplamı altıbin yediyüzdür. Hepsinin eskisi, şehir ortasındaki Muradhan Bedestanı'dır. Gayet mâmur olup, kubbeleri mavi kurşunla kaplıdır. Osmanlı ülkesinin bütün kıymetli eşyaları burada bulunur. Bedestan içinde küçük dükkânlı üçyüz dolap vardır. Her birinde nice hazineler saklanır. Amma nakışlı bir dolap üzerindeki şu:

Hüsnün esbâbını hıfzetmekle ey gevher-i tab,
Oldular didelerim iki kapaklı dolap,

beyti güzel bir yazı ile yazılı idi. Bu bedestan içine giren insanın altın ve kıymetli kumaşları seyretmekten aklı başından gidip, öd ve amber kokusundan dimağı sarhoş olur. Bu bedestanda yüzlerce Mısır hazinesi bulunduğundan, her gece altmış adet bekçisi kandil yakarak tâ fecir zamanına kadar bekçilik edip dört tarafındaki demir kapıları kapatırlar. Eski Bedestan, Gazi Hüdavendigârın yapı-

sıdır. Bunda kıymetli eşyalar yoktur. Zira kubbelerinden birkaçı yıkıldığından içinde hallaçlar çalışır. Dışarısı Bitpazarı'dır. Yirmi tane kubbesi vardır.

Alipaşa Çarşısı: Süleyman Han vezirlerinden iyi huylu ve cömert Ali Paşa'nın hayratı ve mimar Koca Sinan Ağanın yapısıdır. Doğrusu bunda da bütün kudretini sarfedip Balıkpazarı adlı kapı dibinden tâ İğneciler kapısı dibine kadar büyük bir caddenin iki tarafına koca üstad öyle güzel bir çarşı yapmıştır ki, anlatması mümkün değil. İki başında muazzam kale kapıları gibi kapıları var ki, güya her biri Mısır'ın Bâbünnasır'ıdır. Amma gerçekte Bâbünnasır'dan sağlam kapılardır. Burayı her gece yüz bekçi bekler. Çünkü buradaki hesapsız mal dikkatle muhafazaya muhtaçtır. Bu güzel çarşı kuzeyden güneye doğru uzanmakta olup, bir demir kapıdan diğerine varıncaya kadar tam bin adımlık bir caddesi vardır. Sağında ve solunda üçyüz altmış adet kepenkli dükkânı vardır. Bütün kepenkleri üstad öyle hesaplı yapmıştır ki, birbirinden zerre kadar ayrılmaları imkânsızdır. Kepenkler sağ ve sola kanat açıp dururlar. Bu çarşının üzeri kisrâ takı gibi tamamen kâgir olup kurşunludur. Aydınlık olması için kemerlerinde demir kapaklı pencereleri vardır. Bekçiler her gece o pencereleri kapatırlar. Bunda da zengin tüccarlar vardır.

Çarşu-yu hüsnü seyrettim seraser hâce ben,
Bir vefâ dükkânı yoktur hep cefâ pazarıdır.

beytimin mânası gereği, dükkânlarında kıymetli eşyalar çoktur. Fakat gayet pahalıdır. Bu çarşının ne İstanbul'da ne de Bursa'da benzeri vardır. Meğer Şam'daki Sinaniye çarşısı ola. Bu Alipaşa çarşısının arkasında, geniş bir cadde üzerinde, büyük bir işyeri olan Saraçhâne vardır. Oradan sonra Yeni Bedestana bitişik Kuyumcular Pazarı vardır. Attarlar pazarında binlerce ilâcın kokusundan insanın burnu sızlar.

Uzun Çarşı, ikibin adım uzunluğunda bir caddedir. Sağında ve solunda binlerce sanat erbabı, «Elkâsibi Hakibullah» deyip, lokma ve hırka parası çıkarma derdine düşmüşlerdir. Zira dünya işi böyle olagelmiştir. İğneciler, bakırcılar, balcılar, demirciler, pamukçular, hallaçlar, ketenciler, çadırcılar, balıkçılar, boyacılar, çuhacılar ve helvacılar pazarı dahi vardır. Selimhan Câmii yakınında, Alipaşa Çarşısı gibi, iki başı demir kapılı büyük caddenin sağ ve solunda üçyüz adet kepenkli dükkân vardır. Kavaf civanları seccadelerinde

oturarak ellerinde cirid sopaları ile zergerdan pabuçları sersem kimselere verirler. Levendlere de lorta, kurtağzı, telleli, kubbe-rüzgâr, ulu lorta, merdâne pabuç satarlar. Ağalara saray pabucu, düztaban, hângân pabuç verirler. Çocuklara orta ayak, kütâte, sayşı, kabadı, orta lorta verirler. Parası az olana forta verirler. Kadınlara yaşmak, alaca edik, iç edik dış edik, fular ve terlik edik verirler. Bu çeşit iş olur. Tertemiz, gönül açıcı bir pazardır. Bütün kubbeleri baştan başa atlas gibi gök mavisi kurşunla örtülü mâmur bir kavafhânedir ki, Edirne şehrinin yüz akıdır. Kırkbir senelik seyahatim sırasında başka bir yerde benzerine rastlamadım. Temmuz ayında Bağdad mahzenleri gibi buz parçası kesilir bir dinlenilecek çarşıdır. Bütün sanat erbabı ve kibar âyânın uğrak yeridir. Sonra ona yakın Küçük Arasta vardır Böyle kavafhâne gibi kâgir değildir amma, güzel ve süslü çarşıdır. Yukarıda bahsedilen sultanî çarşılardan her esnaf ayrı bir köşede olup şeyhleri, nakibleri, yiğitbaşıları, kethüda ve çavuşları vardır. Bu çarşı ve pazarların dükkânları geçmiş padişahlar zamanında yaptırıldığından, her dükkânın önünde bulunan taş sütunlar üzerindeki kemerler şehre ayrı bir güzellik verir. Eski zamanda bütün çarşıların saçakları kâgir olup kurşun ile örtülü imiş. Çeşitli yangınlar neticesi kurşunu eriyerek öylece kalmış süslü çarşılardır. Bunlardan başka kırkbir yerde çeşitli sultânî çarşı ve pazarlar olup, herkes geçinmek için alış veriş eder.

Bunlardan şehrin içinde ve dışında perişan halde bulunan pazarlar: Küçükpazar, Saraçhâne köprüsü pazarı, Muradiye pazarı, Dakik pazarı, Taşlık pazarı, Bayezidhan pazarı, Yıldırımhan pazarı, Mihalbaşı pazarı, Manyas pazarı ve Debbağhâne çarşısı var. Debbağhânede beşbin kadar ahi evran köçeği genç, serbaz, şahbaz yiğitler çıkar. İçlerine katil katıldığında, yanlarına hâkim varamaz. Fakat katil dahi onlardan kurtulamayıp, tövbe edip debbağlığı öğrenerek tam usta olur. Meriç nehrinin kenarında kurulmuş büyük bir işyeridir. Odun pazarı, araba pazarı, at pazarı, koyun pazarı, sığır pazarı, çingene pazarı ve Katırhâne pazarı denilen bir pazarı var. Osmanoğullarının bütün katır katarları burada durur. Amma Fil yokuşundaki fil damı harab olduğundan, Hindistan padişâhının hediye gönderdiği fil-i Mahmudî ve menkrüsiler Saraçhane köprüsü başında bir viran hamamda dururlar. Eşekadın pazarı, Kale pazarı, Meyhâne pazarı, Esir pazarı, Avret pazarı... Bildiğimiz bunlardır. Bu arada yankesiciler, Rumeli levendleri ve öteki haşerat makulesi pek çoktur.

Edirne'deki görülmeye değer mâmur eserler: Burada görülmeye değer en büyük eser Mihal Köprüsü'dür ki, burada Arda, Tunca ve Meriç nehirleri birbirine karışırlar. O kadar geniş ve uzundur ki, yeryüzünde eşi yoktur. Belki Alman diyarında Tuna üzerindeki Kolvar Köprüsü ola... Yahud Edirne'ye bir menzil uzaklıkta Koca Murad Han'ın altmışdört göz Ergene köprüsü ola. Bu köprünün bu üç nehir üzerine binâ edilebilmesi keramet nev'indendir. Bir tarafı batı tarafta ve bir ucu doğuda olup, boyu ziyadece uzun ve genişliği üç arabanın yanyana geçmesine müsaittir. Fil gövdesi kadar taşlarla yapılmış kaldırımlı, sanatlı bir köprüdür. Gözleri gök kuşağına benzer kemerlerdir. Amma kemerleri Bosna hududundaki Mostar köprüsü ve Kürdistan'daki Batan köprüsü kadar yüksek değildir. Yüksekliği kırk arşın vardır. Sanki İskender seddidir. Bu köprünün tâ ortasından şehre girerken sol tarafta, çarşı üzerinde dinlenilecek bir mesire vardır. Orada, bu köprünün «Fihams ve işrin veseman mie» diye tarihi yazılıdır. Bunun zamanla yer yer bazı yerleri taşkından yıkıldığından, Sultan İbrahim Han devrinde fermân-ı şerifle Sadrazam Kara Mustafa Paşa Hıdırlık tekkesini yıkıp, onun kapkacak, sahan, tencere ve kazanlarının parasına yüzlerce kese kendi malını da katarak, Mihal köprüsünü tamir ettirerek mâmur etti. Yine adı geçen mesire yerindeki kubbede altın yazı ile yazılı tamir tarihinin mısraı şudur: «Mustafa Paşa bu yüksek köprüyü ihkâm eyledi».

Bu köprüyü Fatih'in pederinin ilk hilâfetinde Mihal Bey yaptırmıştır ki, köprünün yanındaki Meriç nehri adası üzerinde de büyük bir câmii vardır. Hacı Bektaş-ı Velî halifelerinden Sefer Şahın dahi gömülü bulunduğu tekke buradadır. Hülâsa, gelip geçen için doğruyol olmuş emsalsiz bir köprüdür. Ondan sonra yapılan Sarıçhâne köprüsü Şahabeddin Paşa'nındır. Fatih'in vezirlerinden olup, bu büyük köprüye başlayarak henüz tamamlamadan Fatih İstanbul'da Maltepe'de vefat etmişti. Bu köprü sahibi Şahabeddin Paşa, Bayezid Han ile Edirne'ye gelip köprüyü o asırda tamamladı. Amma görülmeye değer, benzersiz bir köprüdür. Sekiz gözlüdür. Tunca nehri üzerinde olup gayet sağlamdır. Edirne tarafındaki ayağında, şehire giderken sağ tarafta, dört köşe bir mermer üzerinde hazretin kendi el yazılarıyla:

«Emere bi-inşâi hâzihil imâreti sultanüzzaman Bayezid Han fi sene hamse ve semanine ve semane mie.» (885) kitabesi vardır.

Hâlâ padişâhların Rumeliye geçiş yolu üzerinde bir büyük köprüdür. Zira has saray yolu üzerindedir. Bundan başka Hünkâr bah-

çesi içinde ve Tunca nehri üzerinde üç yerde sanatlı köprüler vardır. Onlara Padişâh köprüsü derler. Kimlerin yaptırdığını bilmiyorum.

Sultan Bayezid Köprüsü: Câmiinin mihrabı önündeki İrem bağı köşesinde «yalnızgöz» diye isimlendirilen güzel bir köprü olup, Tunca suyu üzerindedir. Ekmekçizâde Ahmedpaşa Köprüsü, Tunca nehri üzerinde gayet sanatlı bir köprüdür. Timurtaş kasabasına oradan gidilir. Kaç gözü olduğunu bilmiyorum. Amma görülmeye değer. Arda nehri üzerinde iki yerde ağaç direkler üzerine kurulmuş köprüler vardır ki seyre değer. Nice kere bu köprüler kâgir yapılmış, fakat Arda delilenip aktığı sırada, zemini de kumsal olduğundan, temel tutmayıp köprüler yıkılmışlardır.

Edirne'nin hamamları: Evvelâ Üç Şerefeli hamamı gelir. Su ve havası, bina ve hizmetçileri güzel ve temizdir. Bütün kapı ve duvarlarından kubbelerinden bir damla ter akmaz.

Tahtakale hamamı, binası eski yapı olan büyük bir hamamdır. İbrahimpaşa hamamı, Boyacılar hamamı, İshakpaşa hamamı, Selimiye hamamı, Muradbey hamamı eski usül ve büyük binalardır. Suları tatlıdır. Mezidbey hamamının yıkayıcıları çoktur. Kale içinde Topkapısı hamamı tanınmış değildir. Bayezidhan hamamı câmie yakın ve Tunca nehri kenarında, amma biraz soğukça ve temizdir. Mihalbey hamamı gayet büyük hamam olduğundan, birkaç halvetinde debbağlar mavi, kırmızı, sarı, gül rengi ve turuncu sahtiyanlar boyarlar. Ağa hamamı, Kayık mahallesinde sevimli bir hamamdır. Kasımpaşa hamamı Eşekadın yakınındadır. Sultan Mehmed hamamı ile Beylerbeyi hamamı acaip, garip ve gönül açıcı hamamlardır. Ahi Çelebi hamamı da bir halvetindeki kurnada beyaz mermer üzerinde bir tasvir bulunmasından doğmuştur. Sanki resim değil canlıdır. Her ne taraftan baksan, güler gibi görünüyor. Ne sanat!... Câmi, sahibi Ahi Çelebi Hazretlerinin eseridir. Kazasker hamamı temiz hamamdır. Kızlarağası hamamı: Sultan Dördüncü Mehmed Hazretlerinin darüssaade ağası Yusuf ağa, bu hamam yıkık olup fil-hâne olarak kullanılmakta iken, yerinde ve lüzumlu olduğundan tekrar tamir ederek öyle güzel bir hamam yaptırmıştır ki, değil Edirne şehrinde, bütün Rumeli diyarında benzeri yoktur.

Edirne şehri âyânının şahitliği ile bu şehirde hepsi üçbin yüzelli adet hanedan hamamları vardır ki, nice vükelâ ve vezir saraylarında ikişer, üçer hususi hamam bulunur. En azından en küçük evde bir gusülhâne bulunur. Doğrusu hakir nicelerini bilirim ki ikişer,

üçer hamamları var. İsimleriyle yazmak usanç verir. Ancak Hünkarsarayı hamamı öyle güzel ve gönül alıcı bir şekilde yapılmıştır ki, benzeri meğer İstanbul'daki Yeni Saray'da hasgılmanlar içindeki Hazineye bitişik hamam ola.

Halkı: Erkekleri iyice yaşlanınca, yani yetmiş veya yüz yaşına basınca, biraz sohbetten kalır. Amma yine iş ve güçleri yerinde olup, yüzlerinden sıhhat akar. Gençleri güzellikte orta olup, sözleri birer inci tanesini andırır. Sohbet nehirlerinde sanki deniz kızları gibi yüzerler.

Maarif erbabı: Bayezidhan Hastanesi'nde belirli maaşlı mutahassıs doktorlar, nabız ilminde usta cerrahları vardır. Amma dünyaca meşhur olanı Ulucâmi yakınındaki Hızır Çelebi olup, sanki ikinci Hızır'dır. İsmail Çelebi sünnet yapmakta emsalsiz olup, çocukları sünnet-i şerif üzere sünnet eder. İmam, hatip ve bilginleri altıbin yüzellinin üzerinde olup, kadılarından Hancızâde Efendi, Kara Kadı, Mesud Efendi; hatiplerinden de Bayezid Câmii hatibi İbrahim Efendi meşhurdur. Zamanımızda bu şehir içinde onyedi kadar şair ve yazarlardan kimseler vardır. Hâsılı ilim ve fazilet kaynağı, salihler ve şâirler yatağı bir şehirdir. Ayân ve büyükleri samur kürk ve çeşit çeşit akmeşe kumaştan elbiseler giyip, sarıklarının uçlarını sarkıtıp dolaşırlar. Orta halli olanları çuha kaftan giyerler. Amma kadınları çuha ferace ve elvan soflar giyip yassıbaş ile gezerler. İstanbullular gibi selâmiye takke giymezler.

Havası: Edirne dördüncü iklimin son üçte birinde olduğundan su ve havası gayet güzel, fakat yazı yazsa da kışı da kıştır. Bazı seneler bu üç nehir buz tutar. Kışı Erzurum ile beraber gibidir.

Meşhurlarının isimleri: Erkekler: Sehi Bey, Siyami Bey, Kubad Bey, Kasım Bey, Suhrab Bey, Haydar Bey, Memi Can Bey, Resul Ağa, Kadri Ağa, Hüdâverdi Ağa, Şehsuvar Ağa, Ahmed Ağa...

Kadınları: Emetullah, Afife, Emine, Mihrimah, Zühre, Übeyde, Zübeyde, Gülşah, Ümmehan ve Havva'dır.

Kölelerinin isimleri: Ferhad, Kenan, Tizgel, Kademli, Kutlubay, Lâçin, Şahin, Çalabverdi, Allahverdi, Sevindik, Hüdâverdi, Gündoğdu, Yaşar, Muzaffer...

Câriyelerinin isimleri: Çiğdem, Gülizar, Gülfem, Gülruh, Evecan, Lâlebay, Virdişah...

Ürünleri: Yedi çeşit, deve dişi adıyla meşhur buğdayı olur. Amma kılçıksız ve kızılca, beylerce buğdayı gibisi ancak Şam Hav-

ranında olur. Baklası, mercimeği, börülcesi ve sair hububatı bol olur. Fakat arpası azdır. Gülsayu yeryüzünde yoktur. Gül ve gül bahçeleri dünyayı süslemiştir.

Yiyecekleri, içecekleri ve meyveleri: Evvelâ, çeşitli kokulu helvası bir yerde bulunmaz. Meğer Basra'daki Hamavî ve Kureyş helvaları ola... Bir okka gelir çeşitli ekmek ayvası, baba ayvası, kokulu perverdesi, şeftalisi, amma et şeftalisinin al yanakları beğenilir. Hırâm şarabı çok meşhurdur. Frenkler çok severler. Saltuk Bay mamulü Culab gibi koyu bozası olur. Şarabı, suyu, hardâliyesi meşhurdur. Amma kokulu ayva marmelatı Amasya marmelatından da meşhurdur.

Aşevleri ve imaretleri: Meşhuru Sultan Bayezid-i Velî imareti olup, zengin ve fakire nimeti boldur.

Sanatlarından, sanatlı koçuları, arabası, parmaklı tahterevanları bu diyara mahsustur. Kırmızı gül, şeftali renkli sahtiyanı da meşhurdur. Sanatkârlarının zengini debbağlardır.

Halkın dili: Nice köylüler burada oturup, şehirli gibi konuşayım derken pot kırarlar. Meselâ: «Ahmed Çibo gilde idik. Anlarla vafir kaşarlandık» yâni zevk ettik; «Sinbaza vardık» yâni mezarlığa gittik; «Akatlandık» yâni güldük; «Alatayı seryan ettik» yâni acaip seyrettik, şeklinde konuşurlar

Bostanları: Tamamı üçbin adet çitli ve bol ürünlü bostanları olup gayet geniştir. Hepsi üçbin tane bağları vardır. Fakat üzümü makbul değildir. Sebebi, kışın şiddetli oluşudur.

Bayezidhan Hastanesi: Bayezidhan Câmiinin büyük dış avlusunun sağında İrem bağı içinde bir hastahâne vardır. Ayrıca Medrese-i Etibbâ (Doktorlar Medresesi) ve odalarında öyle talebeleri vardır ki, her biri Eflatun, Sokrat, Filikos, Aristetatis, Calinos, Fisagoras-ı tevhididen bahseden mutahassıs ve usta doktorlardır. «El-İlmi ilman, ilmül edyan vessâni ilmi ebdan» (İlim ikidir. Dinler ilmi ve ikincisi de beden ilmidir) hükmüne göre her biri bir ilme yönelip tıp ilminde muteber kitaplara dayanarak insanların derdine deva ve ilâç yetiştirmeye çabalarlar. Orada bir hastahâne var ki, dil ve kalemle anlatılması imkânsızdır. Fakat denizden bir damla kabilinden bazı vasıflarını açıklayalım:

Adı geçen bağın ortasında göğe baş uzatmış yüksek bir kâgir kubbedir ki, sanki aydınlık hamam camekânı gibi tepesi açıktır. Bu açık yerde, altı adet ince mermer sütunlar üzerinde, İran şahlarının tacı gibi bir kubbecik var. Amma gayet mütenasib... Sanatkâr usta bu küçük kubbenin tâ tepesine saf altınla yaldızlanmış bir çe-

şit demir mil üzerine bir bayrak yapmış, ne yönden rüzgâr eserse o bayrak o yöne döner. Garip bir görünüşü var. Amma aşağıdaki büyük kubbe sekiz köşelidir. Bu kemerli kubbenin içerisinde de sekiz kemer vardır. Her kemer altında bir kış odası vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencere vardır. Bir penceresi odanın dışındaki gülistanlı ağaçlığa bakar, diğeri de bu büyük kubbenin ortasındaki ona on genişlikte olan büyük havuz ve şadırvana bakar. Bu sekiz adet kış hücrelerinin önünde, yine büyük kubbe içinde, sekiz tane yazlık oda var. Üç tarafları kafesli mermerler ile bina edilmiştir. Kubbe altındaki büyük havuzun çevresindeki sebillerden berrak sular çağlayıp havuza dökülünce, fıskıyelerden fışkıran soğuk sular kubbenin kemerlerinde son bulur. Böyle dikkat ve itina ile yapılmış hastahânenin adı geçen odaları çeşitli hastalıklara yakalanmış olan zengin, fakir, ihtiyar ve gençlerle doludur. Bazı odalarda hastaların tabiatlarına göre kış günlerinde ateşler yanar, döşekler ve sırmalı yorganlar üzerine oturup ipek yastıklara yaslanan hastalar feryad ve figan ederler. Bazı odalarda ilkbaharda, delilik mevsiminde, Edirne'nin aşk denizi derinliğine düşmüş sevdalı âşıklar vardır, hâkimin emriyle bu hastahâneye getirilerek altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile karyolalarına bağlanmışlardır. Her biri arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar.

Kimisi havuz ve şadırvanlara bakıp kalender hülyası kabilinden sözler ederler. Nicesi dahi o kemerli kubbenin etrafındaki gülistan, bağ ve bostan içindeki binlerce kuşların cıvıltılarını dinleyip, delilerin perdesiz ve endazesiz (ölçüsüz) sesleriyle feryada başlarlar. Bahar mevsiminde, çiçek kısmından sim ve zerrin, deveboynu, müşk-ü Rumî, yâsemin, gül, nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lâle, sümbül gibi çiçekleri hastalara verip tabii kokularıyla şifa verirler. Fakat delilere bu çiçeği verince kimini yerler, kimini ayakları altında çiğnerler. Bazıları da meyveli ağaçları seyredip, «Ah haha hel hope pe, po ha pelo» deyip çayırlıkları seyrederler. Özellikle bahar faslında deliler zincir kırdıkları zaman, Edirne'nin bütün gençleri delileri seyre gelirler. Amma bu hakir Evliyâ garip bir şey gördüm: Merhum ve mağfur Bayezid-i Velî —Allah rahmet eylesin— hazretleri vakıfnâmesinde hastalara devâ, dertlilere şifa, divânelerin ruhuna gıda ve sevdalarını gidermek üzere on adet şarkıcı ve sazcı görevlendirmiştir ki, bunların üçü okuyucu, biri neyzen, biri kemancı, biri musikâr, biri santurcu, biri çengi, biri santurcu çengi, biri udcu olup, haftada üç kere gelerek hastalara ve delilere konser verirler. Allah'ın emriyle nicesi saz sesinden hoşlanır ve sükû-

net bulurlar. Doğrusu musiki ilminde nevâ, rast, dügâh, segâh, çargâh, suzinak makamları onlara mahsustur. Amma zengule makamı ile buselik makamında rastta karar kılsa, adama hayat verir. Bütün saz ve makamlarda ruha gıda vardır. Bundan başka Edirne'de hastahâne yok gibidir Diğerlerinin vakıfları harap olmuştur. Hâlâ bu hastahâne çalışır vaziyettedir. Gece ve gündüz üç kere, hasta ve delilere keykâvus mutfağından her hastanın hastalığına göre nefis yemekler verilir. Keklik, turaç, sülün, güvercin, üveyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar mütevelliye getirir, hekimlerin arzusu ve tarifi üzere pişirerek hastalara verirler. Haftada iki gün macun yapılır ve Edirne şehrinde ne kadar hasta varsa, hastahâneye gelip binlerce çeşit macun ve ilâcı bol bol alırlar. Diğer ottan yapılan ilaçlar hesap dışıdır. Libâse, kebabe, kakule, zencefil, emlec, kebat, murabbaat gibi ilâçların ne kadar dağıtıldığının hesabını ancak Allah bilir. Amma hastahânenin kapısı üzerinde vakfeden tarafından:

«Sıhhatli olan adam bu ilâçlardan bir kırat alırsa, hasta olup Firavun ve Kaarun'un lâneti üzerine ola.»

diye lânetnâme yazılmıştır. Yapan ve vakfedene Allah rahmet eyleye, vesselâm.

Edirne'nin caddeleri: Edirne'de altı bin yüz yetmiş adet santracvâri şekilde yüksek ve alçak umumî yol vardır. Bütün yollarında araba işler; geniş kaldırımlıdır. Üçyüz adedi sultanî çarşı yollarıdır. Diğerleri mahalle içlerinde hususî yollardır. Allah'a hamdolsun, emniyetli saltanat merkezidir ki, bu adı geçen caddeler üzerinde asla kapı yoktur. Şairin «Sâlâdır cümle yârana; gelen gelsin, giden gitsin» dediği gibi, herkese açık yollardır.

Bu şehir içinde karanlık gecede üç bin adet bekçi bekçilik eder. Her biri silahlı olup, fenerleri ile tâ sabaha kadar dolaşıp muhafızlık ederler. Ellerinde Gazi Hüdavendigâr'dan beri fermanları vardır. Fenersiz bir adam bulsalar aman vermeyip katlederler. Ve asla sorumlu olmazlar. Bu dahi şehre mahsustur. Eğer, «Ey Evliyâ! Gerçek seyyahı âlem ve nedim-i âdemsin.. Amma her şehrin bu derece vasıflarını nereden öğreniyorsun?» diye sorulsa, derim ki:

«Ben çocukluğumdan beri seyahati isteyip rüyamda Hazret-i Peygamberin mübârek izni ile evliyâ ve enbiyâ ziyaretine memur olduğumdan. Osmanlı ülkesini kırkbir yıldan beri gezip dolaşırken hâkim ve zâbitleri, yaşlı ve güngörmüş ihtiyarları ile görüşerek şehrin ahvalini onlardan sorarak araştırırdım. Ni'e sicillere ve vakıf-

nâmelere müracaat edip, bütün hayır ve hasenâtın tarihlerini zapt ve kayıd edip yazardım. Prensibimiz böyledir. Teselliyi burada buluruz.»

Hallâk-ı ezel âleme kıldıkta tecelli,
Her kulu birer hâl ile kılmış müteselli.

Edirne külliyeleri hakkında tamamlayıcı bilgi : Edirne'nin her tarafında gülistan, bülbülün süslediği baharistan olan bağlar pek çoktur. Budin sınırındaki Başka ve Lâçka dolayları ile mukaddes topraklardaki eski Busra şehri civarı ve Havran havalisi müstesna tutulduğu takdirde, Edirne hakikaten geniş, ucuz ve bereketli bir şehirdir. Belki Edirne, meyve ve bitkileri yönünden onlardan da üstündür. Doğu tarafı, İstanbul tarafındaki Solakçeşmesi yoluna varıncaya kadar münbit tarlalarla lâleliğe dönmüş verimli bir vadidir. Güney tarafı, Arda ve Meriç nehirlerinin ötesinde Timurtaş tarafına ve tâ Dimetoka'ya varıncaya kadar bakımlı köyler, bağ ve bostanlarla, çiftliklerle bezenmiş mamur bir yerdir. Batı tarafında, Meriç'in sağında ve solundaki vadiler tâ Çermen livasına varıncaya kadar kasaba ve köylerle süslenmiş olup, ekili yerleri pek çoktur. Hayır ve bereketleri bol sayısız sahraları, fidanlıkları ve ağaçlı ormanlıkları vardır ki, Vakarel denilen odun ve kömürünü bu taraflardan binlerce arabalarla getirirler.

Edirne'nin su ve havası son derece güzeldir. Ebced okuyan küçük çocukları fevkalâde anlayışlı olup efendi, olgun ve zeki tabiatlıdırlar. Nicesi nice kitapları ezberlemişlerdir. Kadınları, güzellik yönünden vasattır. Hareketleri ölçülü olup, konuşmaları düzgün ve her işleri kendilerine uygundur. Râbia-ı Adviye derecesinde kapalı, dindar,- edepli hatunlardır.

Gerçi böyle büyük bir şehirde «Çam, çalıksız olmaz» meşhur sözü gereğince koç kaçkını isyânkâr kadınlar da bulunur. Amma başka yerlere göre Edirne çok daha edeblidir. Zira yıldız gibi temiz, parlak kızları öyle namuslu bâkirelerdir ki, henüz babalarından başka erkek yüzü görmemiş, seslerini kimse işitmemiştir. Nice yabancılar bu şehri her bakımdan beğenerek burada yerleşmiş, evlenerek ev bark sahibi olmuşlardır. Âyân ve eşrafının tanıamı konuk severdirler. Her biri birer yolla garip kimselere iyilik yaparak onları bu şehre bağlarlar. Nimetleri bol, iyi huylu ve cömert hâne sahipleri olup ahlâklı, dürüst, mütevâzi halkı vardır. Allah cümlesinden razı olsun.

Edirne şehrini binlerce şair; havası, suyu, kadın ve erkek âşıkları ile meşhur etmişlerdir. Amma bunlar denizden damla, güneşten zerre bile değildir. Osmanlı ülkesinde en büyük şehirler sırası ile şunlardır: İstanbul, Edirne, Sofya, Belgrad, Budin, Saray Bosna ve Selânik...

Üç Şehrin medhi :

Sanarsın bağ-ı cennettir
Edirne, Bursa, İstanbul
Güzellerle müzeyyendir
Edirne, Bursa, İstanbul

Birinin Tunca suyunda
Birinin kaplıcasında
Stambul Kumkapısında
Denizde melekler oynar

Hakikaten, Edirne'nin üç nehirinde ikindiden sonra nice güzeller ve sadık aşıklar yüzerek eğlenirler.

İKİNCİ BAŞKENT EDİRNE'NİN ZİYARET YERLERİ

Ziyaret ettiğimiz Sultan Bayezid câmii yakınında Edhemiye tarikatından Hasan Baba: Ulu mürşiddir. Mihal köprüsü üzerindeki tekkesinde yatan Sefer Şah: Bektaşî olup, hikâyesi anlatılmıştır. Güreşçiler tekkesi içinde Pehlivan tarikatından Pir Mahmud Pir-yâr-i Veli, fakirleri hak yoluna yakın Şeyh Seyid Cemaleddin ve yine bu tekke içinde pehlivanların piri Er Sultan ki bir gün hazret, Fatih Mehmed Han huzurunda Azarbeycan hâkimi Uzun Hasan'ın yetmiş adet seçkin pehlivanını yenmiştir. Birinci Selim Han huzurunda dört adet Yezidî arslan ile güreşip, dört arslanı dahi ikişer parça eyleyen pehlivan Demir'in ustası olan Er Sultan budur.

Beylerbeyi câmii yakınında zamanın kutbu, Hakkın cemâline âşık Müstecizâde Şeyh İbrahim, tekkesinde gömülü bir sultandır.

Beylerbeyi hamamına yol aşırı bir nurlu türbede gömülü Murad Baba, Hıdır Baba ile aynı yerde yatmaktadırlar. Üç Şerefeli câmiinin avlusunun kıble duvarı dibinde küçük, aydınlık bir türbe içinde yatan Müezzin Sultan'ın binlerce kerameti görülmüştür. Bunlardan biri şudur: Mübârek gecelerin birinde hazret tecvid okurken kırk kadar kâfir bu sultanı öldürmek için minare kapısında beklemişlerse de, güzel sesinin tesirinde kalarak kırkı da Müslüman olmuşlardır. Yine Üç Şerefeli mihrabı önünde yol aşırı İshak-ı Kâ-

zunî makamı. Balkapanı yakınında fâkirlerin sultanı Toplu Baba. Selim Han arastası başında Eskici Baba ile Telli Baba: İkisi bir kabirde gömülüdürler. Bu iki velî birbirlerinin sadık arkadaşı imiş. Bir gün, konuşma sırasında «Hadi birader gidelim, emânetleri sahibine teslim edelim» diyerek, Gelibolu'dan kalkıp Edirne'ye gelirler. Birbirlerini kucaklayıp yüksek sesle tevhidde bulunarak, işbu kabirlerinin bulunduğu yerde ikisi de birbirine sarılmış oldukları halde ruhlarını teslim ederler. Defnetmek için bunları ayırmak gerektiğinden, her ne kadar ayırmaya çalışırlarsa da mümkün olmaz. Hâkim, korkusundan defnettirmeyip sabaha bırakır. Geceleyin, Allah'ın hikmetinden olacak, üzerlerine gökten yağmur gibi amber kokulu toprak yağmaya başlar. Sabaha kadar üzerleri toprakla örtülür. O gece gökten yağan toprağın kokusu etrafa yayılıp bütün Edirne halkının dimağlarını kokulandırmıştır. Fakat toprak sadece cenazeler üzerine inmiş, etrafa bir zerre bile düşmemiştir. Bu fevkâlâde durum şeyhülislâma bildirilince: «Allah tarafından defnedilmişlerdir. Oldukları gibi bırakılsınlar» diye fetva vermiştir.

Kend Baba'nın türbesi : Büyük ziyaret yeridir. Zindan kulesi önünde ilâhi ârif Şeyh Hazret-i Zindanî: Mübârek isimleri Abdurrauf'dur. İstanbul'daki Zindan kulesinde medfun Baba Cafer'in temiz soyundandır. Tekkesinde yatmaktadır. Bu tekkenin yakınındaki mezarlık içinde Tatarlar Ziyaretgâhı vardır. İslimye Kızılağaç'ta oturan binlerce Tatar Edirne'ye hücum edip mahpus olan hânlarını kurtarmaya çalışırlarken hepsini kılıçtan geçirip o yerde hanları ile defnettiklerinden, oraya Tatarlar mezarlığı denmiştir. Hikâyeleri, Osmanlı tarihinde tafsilatı ile yazılmıştır.

Kafeslıkapı yakınında İlyas câmiinde yatan Şeyh Hacı İlyas Baba ulu bir sultandır. Topkapıdan aşağı, batıya doğru kale köşesinde, Kaplıkule dibinde Bektaşî öncülerinden Sultan Kaplı Dede: Herkesin ziyaret yeridir. Ağaçpazarında Hacı Ömer tekkesinde tarikat erbabı, hakiki ârif, ilâhi nura kavuşmuş Şeyh Hazret-i Rıdvan Efendi: Ulu sultandır. Salhâne yakınında Balaban Baba ile Yatağan Baba aynı türbede gömülüdürler. Balaban Baba daima avlanıp, yemesi için Yatağan Baba'ya götürürmüş. Yatağan Baba ise kırk yıl tekkesinden dışarı çıkmayıp yattığı için, Yatağan Baba derler. Sonra ikisi bir anda vefat ederler. Yatağan Baba'nın yatağı, Balaban Baba ile Yatağan'a yuva olur. Bektaşî dervişlerinden değerli kimseler imişler. Mumcu Hasan Baba: Bu da Bektaşî dervişlerindendir. Eşekadın mahallesi yakınında arslan, kaplan vahşi hayvanlar ve kuşlarla arkadaşlık eden Eğlence Baba: Nice kere dağlardan vahşi

hayvanların ve binlerce kuşun yanına gelip gittikleri görülmüş. Eğlence Baba yakınında Seyidler Sultanı: Yedi adet Peygamber sülâlesinden kimselerdir, fakat isimlerini bilmiyorum. Ağaçpazarında Tütünsüz Sultan: Hâlâ mübârek cesedi nurlu mezârı içinde bir taht üzerinde pamuk gibi taptaze durmaktadır. Tekkesi içinde yüksek bir kubbe altında yatmaktadır. Daima saçayaklar üzerine kazanlar koyup ateşsiz yemek pişirdiğinden, adı Tütünsüz Baba kalmıştır. Hâlâ tekkesinde yüzlerce dervişi tatlı yemeklerini yiyip ibadetle meşgul olurlar. Herkesin ziyâret ettiği acaip ziyâret yeridir. Vakıfta kayıtlı olan bir de Üçler ve Yedişer makamı vardır.

Sultan Yakub bin Sultan Uzun Hasan: Sultan Fatih, Uzun Hasan'ı yenip oğlu Sultan Yakub'u yanında getirmiş. Vefat ettiğinde, Edirne'nin Hıdırlık mevkiinde toprağa verilmiştir. Şeyh İsmail Mesud Efendi: Estergon kalesi fethini müjdeleyenlerdendir. Fetihten sonra Edirne'ye gelerek, Ahmed Han'a «İsmail'in kurbanına hazır olmaz mısın?» der. Ahmed Han da «N'ola» der. Allah'ın hikmeti, o gece Şeyh İsmail ruhunu teslim eder. Bayezidhan Câmii civarında cadde üzerinde, nurlu bir mezar içinde yatmaktadır. Saadetlû kapısının üzerinde şu tarih yazılıdır:

Yüz sürüp dergâhına Tigî didi tarihini,
Melce-i ehl-i safa kutb-ül ârifin.

Gazi Arslan Bey, Turhan Bey, Evren Bey Bayezid Han beylerinden olup, Akkirman fethinde şehid olmuşlardır. Mübârek naaşlarını Bayezid Han sallar ile getirip Şeyh İsmail Mesud yanında toprağa vermiştir.

Mevlânâ Fahreddin Acemî: Seyid Şerif'ten ilim tahsil edip, Yıldırım Han zamanında Rumeliye gelerek fetvâ sahibi olmuştur. Hattâ saadetlû zamanlarında Edirne'de adamın biri zındıklık mezhebine girerek birçok kimseyi dinden çıkarmış, hem sapmış hem de saptırmış. Bu, Fahreddin Acemî Hazretlerine bildirilince, verdiği fetva üzerine zındıklara mürted muamelesi yapılmıştır. Sonra Fahreddin Acemî de Birinci Sultan Mehmed asrında vefat edip, Eski Câmi mihrabı önünde toprağa verilmiştir. Birinci Selim devri bilginlerindendir.

Yakub oğlu Molla Mehmed: Orhan oğlu Süleyman Paşa ile Rumeliye ilk geçen Ece Yakub neslinden olduğundan Ecezâde derler. Birinci Selim devri bilginlerindendir.

Şeyh Muslihiddin Alâaddin: Edirneli olup, yine Edirne'de Şeyh Şüca' Tekkesi avlusunda gömülüdür. Mevlânâ Kubalızade Ali Çele-

bi: İstanbullu'dur, vefat tarihi 1021'dir. Mevlânâ Şeyh Hekim Çelebi Mil dağı eteğinde gömülüdür. Vefatına tarih: «Reft hayf ân habibi ehl-i dilân, 962». Büyük şeyhlerden ulu bir sultandır. Şeyh Âşık Dede Gülşenî: Mübârek adı Mehmed'dir. Edirne yakınında Ahur köyünde doğup seyahatle şöhret bulmuş, Birinci Selim Han ile Mısır fethinde bulunarak Hazret-i İbrahim Gülşenî'nin sohbetlerine katılmışlardır. İbrahim Gülşenî Âşık Dede'nin kulağına «Huu!» diye bir nâra atınca, Âşık Çelebi ilâhî aşka mazhar olup derhal mal ve mülkünden vaz geçer, başı açık ve ayağı çıplak, Mısır için[illegible] dolaşmaya başlar. Birinci Selim Han'a birkaç defa rastlamış, zerre kadar tanışlık göstermeden geçmiştir. Selim Han İbrahim Gülşenî Hazretlerine: «Aşık Dedemi bu halden kurtarsın» diye haber göndermiş ise de: «İlâhi aşka yakalanan hakiki âşığa dokunmasın. Onun zamanı var, geldiğinde icâbına bakarız.» der. Yedi yıldan sonra Nimetullah tarikatından Şeyh Sâip Âşık Çelebi'ye Mısır yolunda rast gelerek durumunu öğrenir. Derhal İbrahim Gülşenî Hazretlerine gelip rica eder. Sonra Âşık Çelebi'yi maşuku olan Şeyh Gülşenî'ye götürürler. Kulağına bir defa daha yüksek sesle «Huu!» deyince, Allah'ın emri ile Âşık Çelebi ayılır ve gönül aynası ilâhî nurla dolar. O an İbrahim Gülşeni: «Rumeli âşıklarına önce ol!» der. O da Süleyman Han'a geldiğinde, hürmet ve ikramla karşılanarak Edirne'ye yolcu edilir. Küçükpazar yakınında Şâh Melik zaviyesinde seccade sahibi olup, yirmibin derviş kendisinden Gülşenî tarikati hırkasını giymişlerdir. Vefatında tekkesinin bahçesinde toprağa verilmiştir.

Şeyh Abdülkerim Gülşenî: Açık kerâmetleri görülen bir zattır. Meselâ: Bir gün sadık müridlerini çağırır ve «Benim namazımı Ulucâmi'de kılacaksınız, hazır olunuz» der. Sonra bütün müridleri ile Ulucâmie varır. Cuma namazını kılıp duâ ettikten sonra, «Ey âşıklar! Bizim namazımızı kılıp sonra işinize gidiniz. Sizden ricamız budur» diyerek yakıcı bir ah çeker ki, işiten cemâatın nefesleri kesilir. Sonunda görürler ki, Şeyh Abdülkerim Efendi ruhunu teslim etmiş. Derhal kefenleyip câmiin dış sofasında yıkarlar. Binlerce kişi cenazesinde hazır bulunur. Bu veliyi dahi şeyhi olan Âşık Çelebi yanında toprağa verirler. Allah rahmet eyleye... Ölümüne tarih şudur: «Kerim Efendiye dâr-ı cenan makamı. 992.» Sonra, bu azizin üzerine Ekmekçizâde Ahmed Paşa güzel bir tekke yaptırmıştır.

Şeyh Ahmed Sultan: Üsküdarlı Mahmud Efendi Hazretlerinden tarikat adâbını öğrenmişti. Celvetî tarikatında, tasavvufa âşina, temiz hak yolunu tutmuş ulu bir kimse idi. İstanbul'da iken, pederi-

mizle eski dostlukları olduğundan, haftada bir kere muhakkak gelirdi. Geldiğinde benim derslerimi, Kur'ân-ı Kerim kıraatimi ve Mollacâmii dinlerdi. Sonra, Sultan Mustafa'nın tahta çıktığı sırada Edirne'ye gidip Mahmud Efendiden mezun olmuş. Orada bir câmi ve bir tekke yaptırmış. Yine Mustafa Han zamanında vefat ederek câmii dahilinde toprağa verilmiştir. Hamdolsun, bu sene ziyareti nasib oldu. Allah rahmet eyleye.

Mevlâna Tepegöz Hızır Şah Efendi: Doğum yeri Edirne'dir. Yine Edirne'de Tatarlar mezarlığında yatmaktadır. Bütün ilimlerde zamanın teki idi. Şeyh Mehmed Şâzeli: Fıkıh ilminde söz sahibi idi. Celbiyye müderrisi iken ecelin elinden kurtulamayarak göçmüştür. Allah rahmet eyleye.

Kemal Paşazâde Ahmed Efendiden sonra en fazla bilgi sahibi olan zat, Mehmed Şadlu Efendi idi. Bu Şadlu'dan bir kere ders okuyan mesud ve bahtiyar olmuştur.

Melek Ahmed Paşa efendimiz Edirne şehrinde yirmi gün kalarak iyileşinceye kadar ancak bu kadar kimseleri ziyaret edebilmişizdir.

Edirne'de duanın kabul olunduğu yerler: Ulucâmi'de Hızır makamı. Üçşerefeli Câmii, Bayezid-ı Velî Câmii, Tütünsüzbaba Tekkesi, Hıdırlık Tekkesi, Süleymaniye ve Selimiye kubbesinin tâ ortasındaki topun altı, Darülhadisde Kemal Paşazâdenin odası, Mihalbey Köprüsü ortasındaki Seferşah Tekkesi. Bunların hepsinde Melek Ahmed Paşa efendimizin iyileşmeleri için duâlar ettik.

***

EDİRNE'DEN İSTANBUL'A GELİŞİMİZ

EVVELÂ Edirne'nin doğu tarafındaki Solakçeşmesi sahrasında konakladık. Verimli, bahçelik bir sahrada bütün çadır ve yüklerimizle konup dinlendik. Buradan kalkıp mâmur köyler içinde yolumuza devam ederek Hafsa adlı kasabaya geldik.

Hafsa (Havsa) kasabası: Süleyman Han musahiplerinden Hafsa Hatun bu yerde oturduğundan, onun ismiyle tanınmış şirin bir kasabadır. Edirne dolaylarında vakıftır. Sonra İkinci Süleyman Han asrında, Sokollu Mehmed Paşa, öldürülen evlâdının malı ile bu mıntıkayı mâmur edip büyük kasaba haline getirmiştir.

Sokolluzâde Paşanın hayırları : Evvelâ bir büyük kubbeli, yüksek minareli, geniş avlulu, gayet sanatlı bir câmii var ki, sanki padişâh câmiidir. Bu câmi öyle süslü ve aydınlıktır ki, sanki Rüstem Paşa câmiidir. Tarihi :

Göricek Azmî duâ edip didi târihini,
Bu binayı eyleye Allah bâki istüvar. Sene: 984.

Bu tarih, câmiin cadde üzerindeki avlu kapısının üzerine yazılmıştır. Bu câmiin dışında yüz yirmi ocaklı, içli dışlı, sahra gibi geniş avlulu, ahırlı bir büyük hanı var ki, beşbin at, katır, deve ve sâire alır. Gelip geçeni çok, emsalsiz bir kervansaraydır. Bir caddenin sağında ve solunda, tam üçyüz kadar kâgir kemerli dükkânlar var. Bütün kıymetli eşyalar bu dükkânlarda bulunur. Bu sultanî çarşı içinde güzel bir hamam vardır ki, kapısından camekânına altı ayak taş merdiven ile çıkılır. Büyük camekânlı, birkaç tane halveti olan, su ve havası güzel, beğenilen bir hamamdır.

Tekke ve medresesi mâmurdur. Bir aşevi var. Bu güne kadar bütün misafirlere, sabalı ve akşam mutfağından her ocak başına birer bakır sini ile birer sahan pilav, yahni, bir tas çorba, bir ekmek ve yağ mumlu bir şamdan verirler. Müslüman veya Müslüman olmayan, zengin ve fakire her zaman nimetleri boldur. Her hayvan başına bir torba yem vermek usuldendir. Bu hizmetleri gören, vakıf tarafından maaşlı adamları vardır. Bu câmiin ve hanın musluklarından kışın sıcak su akar. Velhâsıl öyle sağlam bir hayır eseridir ki, binası baştan başa kurşunlu ve içi ferahlık vericidir. Şehrin Burgaz yolu tarafında, şehirden dışarıda, nehir gibi bir dere üzerindeki sanatlı köprü de bu hayır eserine dahildir. Bu büyük hanın civarında Hafsahatun Hanı var. Kiremitli, küçük bir handır. Amma çok sağlam binası var. Bu güzel mıntıka, sekizyüz adet bağ ve bahçeli, baştan başa kiremit örtülü evlerle süslü, sekiz mihrablı bir kasabadır. Dört tane de kiremit örtülü küçük hanı vardır. Hafsahatun Hanı yakınında Kurt Baba ziyâreti: Bektaşî dervişlerindendir. Tekkesi yoktur. Kubbesiz, nurlu bir mezardır. Bu şehirdeki hayır eserlerinin hepsi Koca Mimar Sinan'ın yapısıdır. Buradan yine doğudaki mâmur köyler içinden giderek Babaeski kasabasına geldik.

Babaeski kasabası : Madyanoğlu Yanko zamanından beri mâmur bir kalesi olan büyük bir şehir idi. Sonra Sırp, Bulgar ve Hersekliler birleşip İstanbul'u harap etmeye giderken, bu şehri de harab ettiler. Sonra Sarı Saltuk Bay Pravadi yakınında vefat ettiğinde, eski vasiyeti üzere cenazesi yedi adet tabuta konarak her biri bir

tarafa götürülürken Edirne kralı da, bu adam bizdendir diye, Saltuk'un naşını getirip bu Babaeski'de gömdürür. İşte, buna dayanarak kasabaya Babaeski demişlerdir. O şeref ile günden güne gelişmektedir. Vize sancağı hududlarında, halkı bütün vergilerden muaf ve müsellem, yüzelli akçalık kazadır. Binaltmış adet bağ ve bahçeli, baştanbaşa kızıl kiremit örtülü alçaklı-yüksekli kâgir binaları vardır. Yirmi mihrabdır.

Şehrin doğu girişinde ve su kenarında bulunan Alipaşa Câmii: Süleyman Han vezirlerinden Semiz Ali Paşa adı ile şöhret bulmuş tedbirli bir vezir yaptırmış. Padişah câmileri derecesindedir. İstanbul'da Topkapısı dahilindeki Ahmedpaşa Câmiine benzer. Amma bu ondan geniş, aydınlık, süslü ve mükemmel, seyre değer bir binadır. Medrese, imaret, han ve dükkânların hepsi bu Ali Paşa'nın hayır eseridir. Câmiin kubbesi göğe baş uzatmış olduğundan, bir konaklık yerden kurşunları mavi deniz gibi dalgalanır. Bu da Koca Mimar Sinan'ın eseridir. Burada dahi sanatını gösterip öyle yüksek bir minare yapmıştır ki, sanki Rüstempaşa Câmii'nin minaresidir. Ondan sonra çarşısının iç yüzünde Fatih Sultan Mehmedhan Câmii de faydalı, küçük bir eski câmidir. Amma cemâatı kalabalık olduğundan ayrı bir ruhâniyeti vardır. İçi ve dışı o kadar süslü değildir. Tek şerefeli yüksek bir minaresi olup, oldukça tamire muhtaçtır.

Bunlardan başka yedi mescid, yedi çocuk mektebi, yedi han, yüz kadar dükkân, bir aşevi, bir hamam, üç adet tekke ve çarşı içinde hayat suyu akan bir çeşmesi vardır. Bu çeşmenin tarihi:

Hâtif-i gayb didi târihini,
Çeşme-i selsebil âb-ı hayat. Sene 932.

Bu kasabadan geçen Ergene nehrinin kolu üzerinde Çoban Deli Kasım Ağa'nın yaptırdığı yedi gözlü büyük bir köprü vardır. Bu kol, Istranca dağlarından birikip Ergene ile beraber Koca Murad Han'ın yüzyetmiş dört gözlü Ergene köprüsü altından geçerek Meriç'e karışır. Bu Çoban Deli Kasım Ağa bu köprü yerinde koyun güderken, Cenab-ı Hak kendisine Müslümanlığı nasib edip zamanla Dergâh-ı âli yeniçeri ocağında kulkethüdası olur. Sonra Sultan Dördüncü Murad Han tarafından hapsolunca, «Ahdim olsun, bu girdabdan kurtulursam koyun güttüğüm yerde bir köprü yaptırayım» der. Kurtulduktan sonra da ahdini yerine getirip, dörtyüz Rum kesesi sarfederek, bu büyük köprüyü yaptırmıştır. Amma doğrusu binde bir görülen cinsten büyük bir köprü olup, tumturaklı kemeri sanki samanyolu gibidir. Sımâhi'nin yazdığı târihi:

Cenab-ı Hazret-i Sultan Murad-ı Cemazamet
Muradı üzre ide sâyesin Hudâ memdud
Sımâlı cânıma hâtiften irdi bu târih
Ola bu cisr karîn-i kabûl-i Rabb-i vedud. Sene: 1034.

Sarı Saltuk Baba ziyareti : Sarı Saltuk Babanın bir ziyaret yeri de burada vardır. Rumeliye nasıl ayak bastığı ve diğer halleri daha önce anlatılmıştı.

Şeyh Mahmud Şühûdi: Yine bu Babaeski'lidir. Maddî ve manevî ilimlerde meşhur, güzel yazı yazmakta da âlim idi. Sarı Saltuk Baba'nın tekkesinde gömülüdür. Bu tekke gerçi Bektaşî tekkesidir amma, dervişleri azdır. Vakıfları haris kimselerin eline geçmiştir. Şehrin batı tarafında, bahçeler kenarında, Edirne yolu üzerinde Babasultan Türbesi: Yol üzerinde mesire ve çimenlik bir yerdir. Bu Baba, Gazi Hüdâvendigâr ile Edirne fethinde bulunmuştur.

Bu şehri ziyaret edip, yine Melek Ahmed Paşa efendimizle doğu yönüne giderek Burgaz kasabasına geldik. Burasını, 1061 senesinde Melek Ahmed Paşa sadrazamlıktan azledilerek birlikte Özü eyâletine gittiğimiz sırada geniş olarak anlatmıştık.

Paşa efendimiz, vezirler misafirhânesinde üzerimizden Rumeli eyâletini alan Silahdar Muslu Paşa'nın tuğ konakcısıyla bu şehirde birleşti. İki vezirin askerinin kalabalığından halkın rahatsız olmaması için, Paşa efendimiz yolunu değiştirerek kuzeye Kırkkilise tarafına yollandı. İlk menzil Ahmedbeyli köyüdür. Kırkkilise livasında ikiyüz evli, bağlı, Müslüman köyüdür. Buradan devam ederek Tatarlı köyünde, oradan yine doğuya giderek Uzunhacılar köyünde konakladık. Üçyüz evli, bağlı ve bahçeli, baştanbaşa kiremitli, her evin misafiri için ahırlı, mâmur, Müslüman köyüdür. Bir minareli nazik bir câmii var. Ergene şehri üzerinde bir ahşab köprüsü, bir küçük hanı var. Buradan kıble yönüne dönüp, dağlık ve ormanlık köyler içinden giderek küçük Kösdemir kasabasına geldik. Kösdem adlı bir su kenarında olup, o suda demir kokusu bulunduğundan «Kösdemir» derler. Dereli tepeli bir yerde kurulmuş; beşyüz evli, bağ ve bahçeli, akarsulu, küçük bir belde. Bu küçük akarsular Istranca'dan Vize Sarayı ve Sirke kasabası dağlarından gelir. Baharda taşarak akar ve Ergene nehrine karışır. Bu beldenin bağ ve bahçelerinin tamamı bu suyun kıyısındadır. Bir minareli küçük bir câmii, beş tane yıkık hanı, yirmi adet dükkânı var. Binalarının hiçbiri kurşunlu değildir. Fakat çok verimli olup koyunu, odunu, kö-

mürü ve dağlarında kerestesi gayet çok'ur. Oradan yine kıble yönüne giderek Fener kasabasına geldik.

Fener kasabası : Silivri mıntıkasında, kimi yeri Eyüb kadılığına bağlı mamur bir yerdir. Fener adı ile anılmasının sebebi şudur: Fatih asrında buralar henüz yeni fethedilmiş yerler olduğundan, dağlarındaki âsiler buraları yağma ederek yine dağ ve ormanlar içinde sığınırlardı. Sonunda bu belde halkı Mehmed Han Gazi'ye şikâyette bulundu. O da bu mıntıka dışında göğe baş uzatmış yüksek bir kule yaptırıp içine bekçiler koydu. Haydutlar yağma için buralara gelince, bu kuleden top ve tüfenkler atıp kulenin tâ tepesindeki fanusları dahi yakarlardı. Bu fanusları diğer köylerden görenler ile deniz kıyısından olup biteni seyreden Silivri askeri atlarına biner, bu Fener kasabasının yardımına koşarak haydutlardan kurtarırlardı. İşte, bu bölgeye Fener denilmesinin sebebi budur. Hâlâ o yüksek kulenin temeli yeldeğirmenleri yakınında görülür. Bu belde yüksek bir dağın üzerinde olup, güney tarafındaki sahralardaki çiftlikler ve mâmur köylerden Silivri ve civarı apaçık görünür. Bağ ve bahçesi çok olup, havası da güzeldir. Yediyüz kadar, kiremitle örtülü evleri vardır. Halkı tamamen Rum olup, çoğu pastırma ve yağ satarlar. Burası vakıf olduğundan halkı vergiden muaftır. Bunlara nezaret etmek üzere bir yeniçeri koltuğu dahi vardır. Halkı, evlerine kimseyi misafir almaz. Yedi tane hanı vardır. Hanlarda konaklayan misafirlere yiyecek ve içecek yönünden yardım ederler. Bu hanların yakınında kırk-elli dükkândan ibaret küçük bir çarşısı var. Balık, peynir, boza, şarap ve rakısı boldur. Eski bir kilisesi vardır. Argone adlı keşiş yaptırarak, Meryem Ana ruhuna hediye etmiştir. Yılda bir kere, etraftaki Rumlar bu kiliseye gelerek âyin yaparlar. Amma gayet sanatlı kilise olup, papazları Melek Ahmed Paşa efendimize tuhaf hediyeler getirdiler.

Oradan yine doğu tarafa tepe aşağı inip nice mâmur köyleri geçtik. Sonra Korukdere denilen kayalık ve tehlikeli bir yerden geçip Çatalca kasabasına geldik.

Çatalca Kasabası : Bir de Yenişehir yakınında, Kesendire ve Golos nâhiyesinde Çatalça kazası vardır. Bizim bu Çatalca'ya İstanbul Çatalcası derler. Büyük İskender asrında İstanbul'u onaran kıral Yağfur'un kızı Haniçe'nin yaylağı olması nedeniyle babası burada büyük bir kale yaptırarak Rumca Haniçe adını vermiştir. O zaman sağlam bir duvar halinde idi. Sonra İstanbul'a yürüyen Sırp ve Bulgarlar burayı da harab etmişlerdir. Hâlâ kalıntıları şehrin

batı tarafındaki yalçın kayalar üzerinde görülmektedir. Sonra burası tekrar mâmur hâle getirildi. Daha sonra burayı Yıldırım Bayezid Han fethederek, kalesini yıkıp İstanbul'u kuşatmıştır. Sonunda sulh ile İstanbul'un yarısını fethedince Eğrikapıdan, Ayakapısından, Gül Câmii'nden Unkapanı yanına kadar Zeyrek başına, Karamanlılara, oradan cadde ile tâ Edirnekapı'ya gelinceye kadar yetmiş Müslüman mahallesinde kırkbin adamı barışla yerleştirmişti. Fakat Timur olayında mağlûp olup sonra ateşli hummadan vefât edince, Rumlar bütün Müslümanları İstanbul'dan ve Çatalca'dan sürgün ettiler. Çatalca da ellerine geçti.

Sonra 857 senesinde Fâtih Sultan Mehmed Han Edirne'den İstanbul üzerine gelirken, kuvvetine Çatalca kâfirleri dayanamayıp Silivri kalesine, Çerkos ve İstanbul kalesine kaçtılar. Sonra Fâtih bu Çatalca şehrinde binlerce yük ağırlığı Mihaloğlu Ali Bey ile bırakıb, «Bu şehri Allah'a emânet ettim» diye duâ ederek, kendileri İstanbul kuşatmasına gittiler. İstanbul'u fethederek bitirdiler. Hâlâ onların duâları bereketiyle Çatalca şehri günden güne gelişmektedir. Bu şehir Çatalca dağının eteğinde kurulduğu için Çatalca derler. Kayalı, dere ve tepeli iki çatal dağın doğu tarafı eteğinde güneyden kuzeye uzanmış olup, iki bin adım uzunluğunda, bağlı-bahçeli, akarsulu, cennet gibi bir beldedir. Eyûb Sultan kadılığı nâhiyelerinden yüzelli akçe pâyesiyle mükellef bir kazadır. Hâkimi, Çatalca bahçesinin üstadıdır. Üçyüz bahçıvan ve Arnavud bostancı, nizam ve intizamı sağlar. Subaşısı, kethüdâ yeri, kethüda serdarı, muhtesibi ve ayan nâibi vardır. Amma İstanbul'a yakın olduğundan müftü ve nakibi yoktur. Bu güzel şehirde hepsi kırkyedi mihrab vardır. Bunların beş tanesinde cuma namazı kılınır. Hepsinden iyisi ve güzeli Ferhadpaşa Câmii'dir. Yaptıran, Süleyman Han vezirlerinden olup İkinci Selim ve Üçüncü Murad'a erişmiş bir gönül alıcı vezir imiş ki, bu durumu câmiinden bellidir. Şehrin tâ ortasında yüksek bir yerde, ağaçlık içinde, tek minareli aydınlık bir câmidir. Baştan başa kurşunla örtülü olup, Koca Mimar Sinan burada da çeşit çeşit sanatlar göstermiştir. Gece gündüz cemâat kalabalıktır.

Şehrin kıble tarafı Korukdere denilen yere kadar mâmurdur. Anma her evde bağ ve bahçe olmakla zarif evleri seyrektir.

Osmanlı Sultanları sarayları: Şehrin doğu tarafında, çimenlik bir sahraya bakan yüksek bir yerde servi, çınar, kavak, salkımsöğütler ve diğer çeşitli meyvalarla donanmış ağaçlık bir İrem bağıdır ki, sanki cennet bahçesidir. Buradaki güzel sesli kuşları anlat-

maktan dil âcizdir. Özellikle karatavuk ve ishakkuşlarının seher vaktinde ötmeleri insana hayranlık verir. Kuşların bu güzel sesleri başka yerde duyulmaz. Bu büyük sarayın çevresi kale gibi duvarlıdır. İçinde bostancıbaşısı ve üçyüz bahçıvanı var. Birçok odaları ve nice köşkleri vardır. Çatal suyu, terazilerle buraya nakledilir; burada da fıskiye, havuz ve şadırvanlardan havaya yükselerek selsebil havuzlara dökülür. Her padişâhın birer çeşit İrem köşkleri vardır ki, yeryüzünde öyle sanatı hiçbir mimar gösterememiştir. Melek Ahmed Paşa efendimiz burada misafir olup, Kaya Sultan ile burada buluşarak tam bir hafta cennet bağına benzeyen bağda Hüseyin Baykara faşılları ile zevk ve safa ettiler, felekten gün alır gibi oldular. Amma ne mümkün! Beyit:

Mülk-ü mesken sanıp cihânı kişi,
Nakd-i ömrün verir kirâ yerine.

Bu safalı bağı gördüğümüz şekilde yazsak ayrı bir kitap olur. Şehirde bu bağdan başka Veliusta Sarayı, Çataloğlu Sarayı, Kadriağa Sarayı, Hasan Paşazâde Sarayı, Kızlarağası Sarayı gibi daha nice saraylar vardır. Yedi adet halveti, Celvetî ve Bektaşî tekkeleri, kurşun örtülü han, bir hamam ve ikiyüzyetmiş kadar dükkânı vardır. Amma bedestanı falan yok. Çocuk mektebi, âyân ve eşrafı çoktur. Şehir yüksek bir dağın eteğinde olduğundan yetmiş yerde akarsuları olup, sade çarşı ve pazarında kırk-elli adet su akar durur. O güzel pazarın kaldırımları üzerinde sel gibi sular akarak bağ ve bahçelere, meyve ve bostanlara akar. Sultanî çarşısındaki sanat erbabının çoğu pabuçcu, fular ve postalcıdır. Çünkü çoban, çoluk çocuk ve hizmetçi yatağıdır burası.

Çatalca çayırı Kâğıthâne çayırından daha güzel bir bitki örtüsüne sahip olup yonca ve tirfil ile süslü öyle bir lâleliktir ki, Osmanoğulları anbarına bu mahsüldâr sahradan üç bin araba ot gider ve Ahırkapı ambarlarına basılır. Çayır mevsiminde, muhafaza için bir oda yeniçeri çorbacısı bekçilik eder. Bu güzelliklerinden başka, sahraları Babanakkaş, Kineli, Baklalı, İzzeddinli köylerine varıncaya kadar büyük çiftlikler, ağıllar, eğrikler, sapalar, çalışlar, mandıralar ile bezenmiş koyunlu-kuzulu, sığır ve mandalı vâdilerdir ki, bütün İstanbul âyânının bu köylerde alâkaları vardır. Beğenilen diğer şeyleri de sütü, kaymağı, telemepeyniri, ağzı, gölemezi, kesmek ve yoğurdu, dilpeyniri ve kaşkavalpeynirdir. Deniz gibi sütü İstanbul'a getirilerek ganimet gibi dağıtılır. Fâtih'in sevdiği mâmur bir şehirdir. Allah dünya durdukça mâmurluğunu artırsın. Âmin.

Buradan kalkıp yine doğuya devam ederken, bütün İstanbul âyânıyla sadrâzam Bıyıklı Çerkes Derviş Mehmed Paşa'nın kethüdâsı Ali Ağa ve binlerce eşraf, paşayı karşılamaya çıktılar. Paşa dahi besmele ile tahtırevandan inerek ata bindi. «Cirid oynansın» diye emir vererek, Melekî ve sadrazâmlı, iki baştan cirid oynayıp öyle silâhşörlük, çeşit çeşit oyunlar gösterdiler ki, dillerle anlatılamaz. Bu şekilde maharet gösterenlere paşa efendimiz bu hakirin defteriyle bin altmış altın dağıttı. Sol tarafta koço araba içindeki Kaya Sultan üç kese altın dağıttı. Böylece o gün Benefşe çayırı konağına vardık. Burada bütün çadır ve ağırlıklarımızla konaklayıp, o çimenlik sahrada atlarımızdan inerek bir gece sohbet ettik. Bu sahra da Padişahın özel atlarına mahsus büyük bir çayırdı. Burada da İstanbul âyânının ve yedi kubbe vezirlerinin ve sadrâzamın hediyeleri geldi. Ertesi gün büyük alay ile Topçular mahallesindeki Kayasultan Sarayına geldik. Buraya vardığımızda, yüz adet kurban ve on adet deve kesilip fakirlere dağıtıldı. Herkes sarayında ve yüzlerce ağa da çadırlarında konakladı.

Ertesi gün sabahleyin sadrâzam Derviş Mehmed Paşa ile yedi kubbe vezirleri, şeyhülislâm efendi, nakibüleşraf, kazaskerler, İstanbul mollası ve öteki âyân ve büyükler gelip Paşa ile görüştüler. Derviş Mehmed Paşa ile bizim Melek Paşa birbirlerini bağırlarına basıp öpüştükten sonra, sadrâzam koynundan bir ferman çıkarıp verdi. Paşa öpüp okuyunca:

— «Emir padişahımın amma, Sofya şehrinden beri yedi aydır hastayım. İnşallah, çabuk iyileşip de ferman üzere kubbenişin ikinci vezir olalım. Ferman, cem mertebeli padişâhındır.»

Dedi. Böylece çeşitli konuşmalardan sonra paşa sadrazama bir ziyâfet çektirmiştir ki, hiçbir tarihte bir vezir bir sadrâzama böyle bir ziyâfet vermemiştir. Ziyâfetten sonra, sadrâzama bir samur kürk, üç kese altın ve vedâdan sonra da bir mücevher eğerli, mücevher süslü, altın zincirli küheylân bir at çekildi. Sadrazam binip gitti. Ertesi günü saadetlû padişahtan imrahorağa bir mücevher eğerli ve saf altın zincirli küheylân at geldi. Bir kese kuruş ihsan alan imrahor gidince, sadrâzamdan yine öyle bir kırmızı at geldi. Velhâsıl, devlet ileri gelenlerinden yetmiş adet güçlü kuvvetli at geldi ki, her biri cul'a müsâhame, havâre, Mahmudî, manek, silâvî, beşare, deynute ve gögeşî cinslerinin birinden idi. Paşa, hepsini kendisiyle birlikte zahmet çeken ağalarına hediye etti.

Ertesi gün i saadetlû padişâhın hediyesi olan rüzgâr gibi süratlı ata bindi, yavaş yavaş Hazret-i Eyüp Sultan'ın ziyâretine giderek

orada yetmiş adet kurban kesip Allah'ın fakir kullarına dağıttı. Oradan yine Topçular sarayına gelip, bana eğer takımı ile beraber bir kır at ve bir samur kafası kürk ve bir kese kuruş ihsan etti. Kendisi iyileşinceye kadar hizmetinde kalıp sohbet arkadaşı oldum.

Kâğıthâne mesiresi: Ben Melek Ahmed Paşa efendimizle bu Topçular sarayında otururken, her gece Kâğıthânede yüzbinlerce renkli fişeğin göklere yükseldiğini seyredip binlerce top ve tüfeğin seslerini işitirdik. Sonunda samimi dostlarımdan birine bu şenliği sorduğumda, o dost bana dedi ki:

— «Ey tasa ve gamdan gönlü kararmış zavallı, aklını ve fikrini bitirmiş avâre!.. Niçin gam çölünde Mecnun gibi mahzun olup bu havadar Kâğıthâneden habersizsin? Bu Osmanlı devleti kurulalı hiçbir mesirede bu Kâğıthâne şenliği gibi bir şenlik olmamıştır. Bu bayram yerini görmeyen adam yeryüzünde bir şey görmüş değildir.»

Hâsılı, Kâğıthâneyi öyle anlatıp medhetti ki, benim gönlüm su gibi hemen Kâğıthâne semtine akıverdi ve hatırıma şu beyitler geldi:

Gönül eğlencesi seyir-ü safadır,
Safa sür ki, bu dünya bi-vefâdır.
Kişi zevk ile oliser ferahnak,
Hemen zevk eyle, canım olma gammak.

O an paşaya varıp, Kâğıthâneye gitmek için izin aldım. Kırk altın harcayıp iki koyun ve başka yiyecek ve içecekler alarak münasip dostlarımdan beş-altı ağa ile çadırlarımızı aldık. Kâğıthâne nehrinin kıyısında çınar ağacı gölgesinde yerleşip gece ve gündüz sohbetlere başladık. Sanki her gece ve gündüz Hüseyin Baykara zevki ederdik. Receb ayının başından tâ mübârek Ramazan ayının hilâli görününceye kadar tam iki ay bu çimenlik ve lâleli çayırda öyle eğlenceler olmuştur ki, diller ile tarif ve kalemler ile yazılması imkânsızdır. İstanbul'un bütün eşrâfı ve âyânı, mirasyedi hoppa çelebileri bu Kâğıthâne kazasında üçbin kadar nakışlı çadırları ile vadiyi süsleyip her gece bütün çadırları binlerce kandiller, mumlar ve yıldıza benzeyen fanuslar ile aydınlatırlardı. Her çadır arkasında her gece hanende ve sâzende, mutribler, Ahmed kolu, Cevahir kolu, Nazlı kolu, Gariban kolu, Akide kolu, Zümrüt kolu, Postalcı kolu, Yitikoğlu kolu, Haşute kolu, Samurkaş kolu, cenk ve rübab, santur ve tanbur, ud ve kanunları ile çeşit çeşit fasıllar edip tâ sabaha kadar öyle bir hay huy olurdu ki, sanki deccal çıkmış sanırdınız.

Akşamdan sonra yüzbinlerce fişek göklere dağılıp bekriler, bahriler, kelebekler, badoloçkalar, delice ve kebeşler, horoslar, kule ve

diğer çeşitli fişekleri ateşe verirler, sanki Kâğıthâne toprağını Nemrud ateşi içinde bırakırlardı. Ve nice şâhi darbezen topları ateş edip, sabaha kadar yer ve göğü gök gürültüsü gibi güm güm öttürürlerdi. Bu çadırlardan başka, Kâğıthâne nehrinin iki tarafında yedi sekiz bin çadır ve gölgelikler kurulurdu. Gören, Kâğıthâne'de çamapur askeri oturuyor sanırdı. İkibinin üzerindeki dükkânlarda yiyecek ve içecekten başka bütün kıymetli şeyler mevcuttu. Her aydınlık günde, her meydanda hokkabaz, ateşbaz, sihirbaz, zorbaz, resenbaz, perendebaz, kâsebaz, sinibaz, ayı, maymun, eşek, köbekbazlarla kuklabaz ve şebbaz, matrakbaz, şimşirbaz, mührebaz, tasbaz... hâsılı üçyüz altmışın üzerinde pehlivanlar toplanıp, bu sanatkârlar topluluğunda ustalıklarını göstererek hesapsız kazanç sağlarlardı.

Dergâh-ı âli tarafından dört oda yeniçeri çorbacısı bu kalabalık topluluğun asayişine tayin olunmuştu. Bazen yeniçeri ağası Gürcü Mustafa Ağa dahi gelip, tenbih ederek giderdi. Kâğıthâne nehrinde niceleri de yüzerlerdi. Bu ârifler topluluğu hiçbir tarihte olmamıştır.

Ramazanın başında, padişahın fermanı ile Melek Ahmed Paşa efendimiz kubbealtında kırk yük akça has hümâyûn ile Bıyıklı Mehmed Paşa asrında ikinci vezir olup divâna çıktı. Efendimiz gece ve gündüz Bıyıklı Mehmed Paşa ile dört ay can kardeşi gibi zevk ve safa ile iyi geçinip, kendisine has olarak Karahisar sâhib sancağı ihsan olununca oralara münasip ağalarını gönderdi. Kendisi yalnız kalıp oniki yalısında, Fındıklı, Beşiktaş, Ortaköy, Üsküdar, Eyüp yalılarında zevk ve safa ile meşgul oldular. Ben de zevk ehli dostlarla Eyüp, Kâğıthâne, Akbaba, Beykoz, Kanlıca, Hisar, Üsküdar, Çamlıca, Kadıköy ve Alemdağ'da âlemler edip, oradan aşağı Göksu'da zevk ve safalar ederdik. Özellikle Hisar kirazı mevsiminde İstinye ve Yeniköy'de, Tarabya ve Kefeli köyünde, Büyükdere ve Sarıyer'de al lâle gibi lâal renkli kiraz fasılları edip çeşitli yemişlerden hissemizi aldık, binlerce zevk ve safalar ettik.

Bu saadet yalnız bizim için değildi. Bıyıklı Çerkes Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ve Dördüncü Mehmed Han'ın devletinde, o mübârek senede, bütün halk cümbüş ve harekete gelip eğlenceler tertip ederlerdi. Zirâ Gürcü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında para darlığından, tâûnun sebeb olduğu ölümlerden halk matemde idi. Ondan sonra Tarhuncu Ahmed Paşa'nın vezirliği sırasında disiplin, kıtlık ve pahalılıktan, Venediklilerin Akdeniz adalarına hücumundan bütün Osmanlılar yas ve matem içinde idiler. Ne za-

manki Derviş Mehmed Paşa sadrazam oldu, dedikodudan çekinen, tabiat ve tedbir sahibi bir kimse olduğu için, bütün İstanbul halkı «yâ bâsıt» adına kavuştular. İslâm ülkesinde olan Müslüman kulların geceleri kadar gündüzleri de harzemşâh nevruzu olup, bizzat Acem şâhı ve Kızılelma (29), Alman ve Venedik sapıkları baş aşağı olup kendi dertlerine düşmüşlerdi. Gizli yerlerde, hain ellerde olan Karun defineleri meydana çıkıp hazine bol ve halk sevinç içinde idi.

«Lâ râde li kazâihi ve lâ mânii li hükmihi» sözü gereğince, bu âlemlerin sahibi perverdigârın ezeli iradesi öyle imiş ki, bir gün Bıyıklı Derviş Mehmed Paşa padişâh divânına gelmeyip Melek Ahmed Paşa efendimizi divandan sonra sarayına çağırdı. Paşa ile birlikte Derviş Mehmed Paşa'nın sarayına gittik. Hasta olduğunu gördük. O gün paşa efendimiz Mehmed Paşadan ayrılıp doğru saadetlû padişâha giderek sadrâzamın durumunu anlatınca, saadetlû padişâh Kızlarağası ile sadrâzama birçok hediyeler gönderip hal ve hatırını sordular. Sadrazam da, «Ben yatağa düştüm, halkın işlerinin yüzüstü kalmaması için yerime Melek Ahmed Paşa kardeşimi kaymakam yapın...» diye rica edip, Darüssaade ağası ile teklifte bulundu. Ricası derhal kabul olunup, ertesi gün Melek Ahmed Paşa efendimiz Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yerine emâneten kaymakam oldu. Saadetlû padişâhtan bir samur hil'at giyerek Müslümanların işine dikkat edip, her gün yine Derviş Mehmed Paşa'ya varıp hal hatır sordu. Sadrâzam yatağa düştüğü halde bile yine büyük işler, azil ve tâyin işleri onun istek ve arzusuna göre yapılırdı. Tam altı ay bu şekilde, Derviş Mehmed Paşa yatakta, Melek Ahmed Paşa da kaymakamlıkta kaldı. Her üç ayın başında askerin maaşı çıkması gerekli idi. Tersâne mühimmatı da her yönden hazır idi. Girid adasına üçbin takviye ve hazine giderdi. Bu aralık sadrazam bazen biraz iyileşiyor, bazen iyice hasta oluyordu. Allah'ın hikmeti, biraz iyileşmiş iken, Çerkes olduğundan, at eti yiyip kımız denen at sütünü içerek yine hastalandı. Çünkü bu yiyecekler hep kabız edici olup, kabız ise felç hastalığına çok zararlıdır. Felcin tedavisi daima müshil ile olur. Sözün kısası, günden güne hastalığı artarak bizim paşayı ve öteki vezir, vükelâ ve beyleri yanına çağırıp şu vasiyette bulundu:

— «Adamlarım beni susuz öldürüyorlar, halim pek yâman! Beni Alipaşa Câmii önünde öteki vezir kardeşlerimin yanında toprağa verip kırkbin altına başucumda bir çeşme akıtın ve kırkbin al-

(29) Kızılelma'dan Roma ve Papalık hükümeti kastedilmektedir.

tın ağalarıma, kırkbin altın içoğlanlarıma, kırk bin altın da Mekke ve Medine'ye...»

Bu şekilde vasiyette bulunduktan sonra, üçüncü gün ebedî dünyaya göç edip bütün memleket halkını üzüntüye boğdu. Nihâyet büyük kalabalık ile vasiyeti gereğince cenazesini Divanyolu'ndaki Alipaşa Câmii mihrabı önünde, bir pencere içinde toprağa verip başucuna bir çeşme yaptırdılar ve öteki mallarını devlet hazinesine aldılar. Eğer bildiğimiz şekilde mirasını yazsak, Yemen Fatihi Sinan Paşa'nın mirası kadar olurdu. Amma yazmakta bir fayda yoktur.

Sonra bütün vezirler, vekiller, bilgin ve büyükler, padişâhın huzuruna varıp görüştüler, «Âyâ mührü kime versek?» dediler. O sırada Melek Ahmed Paşa efendimiz dahi görünüp, attan inip pehlivan gibi sıçrayarak Çimensofa denilen yerde padişâhın huzuruna geldi. Has odabaşı Rum Hasan Ağa Paşa'nın önüne düşüp götürülünce, yer öpmek âdeti olmadığından, paşa «Esselâm aleyk padişâhını» diye duâ ederek cem haşmetli padişahın önüne vardı, padişahın elini öpüp arzusuna erdi. Sonra diğer vezirlerin önüne geçerek vakarıyla tâ yüksek sofada durdu. Derhal saadetlû padişah ile dizdize geldiler. Âlemin sığınağı padişâh buyurdular ki :

— «Bakın vezirlerim! Benim bilhassa istek ve arzumdur. Bir kimsenin telkini veya bir kimsenin iltiması ile değil, ancak kendi düşüncemin mahsulüdür ki, mübârek mührümü Melek Ahmed Paşa lalama, sadaret-i uzma ile ihsân etmişim.»

Hemen Melek Ahmed Paşa efendimiz üç kere yer öpüp :

— «Padişâhım, inci saçan nutkun can bulsun için mübârek mührünü aldım, kabul ettim. Amma Anadolu'da İbşir Paşa, Seydi Ahmed Paşa, Tayyaroğlu Ahmed Paşa, Kara Hüseyin Paşa ve öteki eşkiyâ, Celâlî ve Cemâlîler, sekban ve saruca haşeratıyla günden güne tavuk kırıp lokmacılık ederek binlerce Allah'ın kulunu rahatsız ederler. Âile ve evlâd, reayâ ve berâya ayaklar altına alınıp hâlâ o vilâyetleri onlar yağma ederlerken, hiçbir vezirin mühre sahip olup nizam ve intizam ile adaleti yerine getirmeye, vergi tahsiline muktedir olamaz. Aydan aya bütün askerlerin aylık ister. Tersâne-i âmireye mühimmat lâzım olup, her sene kırkyedi bin Rum kesesi masraf lâzım. Anadolu tarafından ise bütün has ve haraçlardan bir akça gelmeyip şark tarafı derebeyliğe döndü. Padişâhım, âciz kulunun kısa aklı üzere ve benim rızamla, mübârek mührünü İbşir lalana ihsan eyle. Acele İstanbul'a gelsin. Anadolu'daki halk da o zalimlerin şerrinden kurtulsunlar. Zengin ve güngörmüş, atik bir vezirdir. Gelsin, büyük bir donanma yaptırsın. Anadolu ve Ru-

meli'den Girid adasına kalabalık asker sürüp, kendisi de serdar-ı muazzam olarak Girid'i Kandiye kalesi ile birlikte fethetsin. Körfez ile Zadra adalarını alıp, karada ve denizde Mısır yolları emniyete alınarak barış yapılsın ve İbşir Paşa lalan da bir kere mühür sahibi olup, Süleyman mührünün ne manaya geldiğini anlayıp mührün tadının nasıl olduğunu öğrensin.»

Dedi ve susup başını önüne eğdi. Cem mertebeli padişâh da cevâben:

— «Bak lala, bu dergâhda nice Celâlî ve Cemâli, zorba ve eşkiyâ kellesi yuvarlanmıştır. İnşallah, yakın zamanda onların haklarından gelinir, arzun üzere bütün Allah'ın kulları onların kötülüklerinden kurtulur.»

Dedi. Sonra, padişâh hazretleri pür hiddet ayağa kalktı, bizzat kendi mübârek elleriyle mührü şerifi bizim Melek Ahmed Paşa'nın eline verip samur bir hil'at giydirerek şöyle dedi:

— «Yürü!.. Allah-ü Taâlâ her işinde sana yardımcı ola. Her işinde Cenab-ı Hak yardımcın ve koruyucun ola... Her işinde Rabbi! izze sana tevfikini refik eyleye... Göreyim seni, devlet ve millet için nice çalışıp himmet edersin, uğur-u hümâyûnumda nice gayret sarfedesin, hazine toplamağa gayret edip birden bine, binden yüz bine varıncaya kadar vazife gören kullarıma maaşlarını nasıl verirsin. Ha göreyim seni!»

Bu şekilde uzun uzun duâ edip durunca, her taraftan «Allah mübârek eyleye!» diye büyükler tebrike koştular. Derhal padişâh hazretleri, efendimize bir samur hil'at daha giydirip o gün iki kürk verdi. Paşa mührü koynuna koydu amma, sanki koynuna bir akrep girmiş gibi asla hoşlanmayıp huzuru kaçtı. Zira mal ve hazine toplamanın gerekliliğini düşünüyordu: Maaşların verilmesine on gün kalmıştı, oysa devlet hazinesinde ancak onyedi kese vardı. Akdeniz'deki bütün adalara Venedik ve İspanyalıların tecavüzleri vardı. Beri tarafta ise tersânenin mühimmat ve levâzımı, Anadolu'da da Celâlî ve Cemâlî haşerelerinin açık zulmü vardı. Oradan kızıl akça gelme ihtimali yoktu... Bu defa bütün bunları düşünüp, içinden çıkılmaz düşüncelere kalpılarak dehşete düştü. «Mührü kabul etmem» de diyemedi, yer öperek dışarı çıktı. Bütün vezirler, vekiller ve şeyhülislâm Ebu Said Efendi, nakibüleşraf, kazaskerler, darüssaade ağası, Has odabaşı Hasan Ağa, bostancıbaşı ve öteki padişâh yakınlarıyla dışarı arz odasına çıkıp tam yedi saat etraflıca konuştular. İkindi vaktinde tekrar Çimşirlik denilen yerde padişâhın huzuruna girip:

— «Padişahım, mührün en nihayet İbşir Mustafa Paşa lalana gitmesini münasip gördük.»

Dediklerinde, padişah hazretleri:

— «Ne dersin, Melek lalam?»

Buyurdu. Hemen Melek Ahmed Paşa:

— «Padişâhım. Vallahi bu fikir en iyisidir.»

deyince, padişâh paşadan mührü alıp hazinenin yedek mühürünü vererek:

— «Tez, düstûr-ı mükerremim ve kaymakam-ı a'zamımsın!» diye, paşaya tekrar bir samur hil'at giydirdi. O gün Melek Ahmed Paşa kaymakamlıkla sevindirilerek sarayına geldi. Mührü şerif de Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından bir ağa ile İbşir Mustafa Paşa'ya, Haleb'e gitti. Paşa efendimiz de nice kıymetli hediyelerle, «mübârek olsun» diye, Ali Ağayı Haleb'e gönderdi. O mübârek ayda Ahmed Han kızı Âişe Sultan'ı İbşir Paşa'ya nikâh edip, müjdesi bir ağa ile Haleb'e gönderildi. Sonra paşa nice uygun tâyinlerde bulunup, yedi günde dört bin ulüfe çıkardı. Bütün kulların hatırını hoş etti. Amma verilen mevaciblerin birisini bile İbşir Paşa sahiplerine zaptettirmedi. Sonra müsellimler paşadan kalemiyelerini dava ettiler. 1060 kese sâhiplerine iade olundu. Bunun neticesinde Melek Ahmed Paşa bu kadar kese zarar etti.

Ayın yirminci günü, eskiden ağamız olan Kulaksız Abaza Şâhin Ağa, Çingene haracı ile geldi. Paşa efendimiz de Çingene haracını zabtettirmediğinden, bizim paşa ile İbşir Paşa arasına ilk düşmanlık buradan girdi. Sonra her gelen, İbşir Paşa'nın Haleb'de isyan ve taşkınlığının, deniz gibi asker topladığının haberlerini getirdi. Çeşitli defalar devlet tarafından hasekiler, kozbekciler, Dergâh-ı âli başkapıcıları gelip «Elbette lalam İstanbul'a acele gelesin» diye acele fermanlar götürdükleri halde, İbşir Paşa Haleb'den dışarı bir adım bile atmayıp deniz gibi asker toplamaya devam etti. Bir kere, İbşir Paşa'dan şu mânada bir telhis geldi:

«Padişahımın der-i devletine değersiz kulunun arzı odur ki: Van taraflarında Petyaniş denilen ülkeden Acemler ikiyüz bin koyun sürüp, yüzlerce Kürt âyânını katledip bu kadar köy ve beldeleri yağma ederek, Murad Han'ın yaptığı sulha aykırı çeşit çeşit işler işlemiştir. Bu değersiz kulun o havaliden mesul olduğundan, İstanbul'a gitme imkânım yoktur. Hâlâ asker toplayıp, o tarafa fermanınızla serdar-ı muazzam olup gitmek üzereyiz. İnşallah, Pâdişahım dahi ilkbaharda bu taraflara deniz gibi askerle yönelip, am-

can Sultan Murad Han'ın fethedip sonra yine Acem'in istilâ ettiği Revan, Nahcivan, Şirvan, Azerbaycan taraflarını geri alırız. Halen kırk bin tüfekli sekban ve sarıca gazileri topladım. Yanımda yetmiş adet beylerbeyi ve yedi adet yiğit vezir mevcut olup, gerekirse der-i devlete bu şekilde yüz sürmek üzereyiz.»

Bu haber gelince, devletin bütün iş başında bulunanları hayretler içinde kaldı. Kaptan Kara Murad Paşa yeniçeri ocağına: «Gördünüz mü? Kırkbin tüfekli ile gelip sizi kırsa gerek» diye fitne bırakıp, İstanbul içinde dedikodu, yalan ve doğru nice sözler dolaşmaya başladı. Bütün devlet erkânı kendilerinden geçmiş iken, büsbütün sarhoş olup şaşkın şaşkın dolaşırlardı. Bu korkunç haberder sonra Paşa efendimizin kethüdâsı, Defterdar Moralı Mustafa Paşa, mevkufatçı Mehmed Efendi, Topkapılı gümrük emini Hasan Ağa, velhâsıl benim bildiğim yetmiş üç kişi, söz ve fikir birliği ederek yemini billâh ile, Defterdar Moralı Mustafa Paşa için ikibin kese kalemiye ile Padişahtan mührü istediklerinde, saadetlû padişah efendimiz aslâ razı olmayıp: «Hemen İbşir lalam gelsin» der idi. Amma Melek Ahmed Paşa efendimiz de korkuya kapılıp, İpşir Paşa'ya çeşitli sevgi mektupları gönderirdi. Amma o taraftan hakaret edici mektuplar alırdı. Bu kötü düşünceler içinde Melek Ahmed Paşa ile yalnız otururken ve kapıyı kapıcılar beklerken, paşa bana dedi ki: «Halkın ağzında ne var, ne yok?» Ben: «Siz işin başındasınız; ne var, ne yok siz daha güzel bilirsiniz» dedim. Derken, kapının dışında bir «Allah, Hak!» sesi duyuldu.

*
**

DERVİŞLERİN GARİP HALLERİ

Tam o sırada kapıdan içeri telhisci Hüseyin Ağa girdi, içerde üç kişi olduk. Konuşma sırasında, «İbşir deniz gibi yağmacı askerle geliyor» denildi. «Acaba padişâh katına bu hal ve tavır ile gelince ne hâl olsa gerek? Kaptan Murad Paşa ile Defterdar Moralı Mustafa Paşa gibi iki fitne dağarcıklarına ne muamele ede?» denildikte, paşa dedi ki:

— «Hele bizim sadrazamlığımız sırasında İbşir Şam Vâlisi iken, Dürzî Mustafa Ağa ile emirler gönderdik. O, padişâh emri ile amel etmeyip kötü düşüncelerle Dürziler üzerine gitti. Bukağ boğazında boğazı ele verip bu kadar askerini Dürziye kırdırdı. Bu kadar mal ve paradan ayrılıp kendisi de uyluğundan Dürzî hançeri ile yaralanıp, ancak bir atı ve beş adamı ile kurtularak Şam'a cansız düştü. O,

nasihat dolu mektuplarımız yüzünden bizim can düşmanımızdır. Hele gelsin, görelim.»

Böyle garip vehimlerle dolu olup bu çeşit dünya işleriyle dedikodu ederken, bir de baktık ki, demin «Allah, Hak!» diyen Bektaşî fakiri, yine «Allah, Hak dost illâllah!» deyip, çekinmeden hemen kapıdan içeri girdi. «Aşkola... Ey sadık ve zarif âşıklar!» diye Musa nefirine el vurup oniki imâm aşkına öyle bir zemzeme vurdu ki, ben ve paşa onun sözünden nefesimiz kesildi ve hayran kaldık. Garip olan şuydu: Kapıda bu kadar kapıcı var; bu saray kaymakam sarayı, insanla dolu; kapıcılar, kapılardan kuş değil zerreyi bile uçurmazlar... bu gönlü yaralı derviş nasıl oldu da tekkeye girdi diye hayret ettik. Amma ben bu dervişe dikkatle baktım: Başı açık, ayağı çıplak, üzeri perişan amma, yüzünden gözünden nur akıyor. Sözünde güzellik ve tatlılık olup, inci saçar gibi konuşuyor. Son derece sanatlı konuşan bir akıl sahibi. Başında güneş gibi parlayan bir tacı var. Tacını eğrilttiği zaman, başında Peygamber sülâlesi nişanlarından olan oniki adet kırmızı renkli döğme, tomurcuk gül gibi, süslü süslü duruyor. Bu can, aşk ile kendinden geçmiş. Yine nefirini eline alıp dem vurarak esmâülhüsnâ okumaya başladı. Nefirin sesini yükseltip «Hayyülkayyum, el-Vahid, el-Ahad, el-Ferd, es-Samed, el-Kadir, el-Muktedir» isimlerini gösterip, «El-hak, Allah dost, dost!» deyip sustu. Ben şöyle vücuduna dikkatle baktım: Gömleksiz göğsü yaralı olup, göğsüne iki imam aşkına derin derin yaralar açmış. Başından takkesini çıkarınca gördüm ki, tâ beyninin üzerinde bir teslim bağı var. Onu göstermekten maksadı, «Hak yoluna teslimiz» demektir. Sol pazusundaki Kerbelâ sahrası döğmeleri öyle süslü, temiz, toparlak ve parlak ki! Elhâsıl belinde tennuresi, elinde dest-i Çup, dilinde Yâ mahbub-ül kulûb, kemerinde Davûdî sapan, Musâ âsalı, debdebe-i âli bir vezir olup, bunlar piyadelerin arkadaşlarıdır. Velhâsıl, bütün cihan aletlerine fakir dervişler usulünce her şeyi hazır kılmış bir Allah ârifidir. Ben hemen cesaret edip, «Azizim, nere selâmını getirirsiniz?» deyip, yüksek sesle şu altı satırı okudum:

Ne gülzâr-ı Nesimîdir havây-ı unsur-u pâkin,
Ne şem'in şulesidir nâr-ı ruhsâr-ı araknâkin.

Ne şehrin suyudur âbın, ne yer toprağıdır hâkin,
Ne hilkatsin, kırarsın halkı bu kadar kimseden bâkin.

Efendim sana kim derler, ne yerdensin, nedir adın,
Cefâyı kimden öğrendin a canım, kimdir üstadın?

Ben bu beyitleri okuyunca, derviş dedi ki:

— «Üstadına rahmet, sen cana aşk ola!..»

Ben dahi:

— «Aşkın meşki ilâhi ola ve yardımcın Allah ola!»

Dedim. Derviş bu çeşit âşıkâne cevapları işitince sevincinden ayağı yere basmaz olup, benim beyitlere karşılık olarak şu Arabca kıt'ayı okumaya başladı:

Yekuulüne leyli bil-ırâki marîzaten,
Fe yâleyteni küntü tabiben müdâviyâ
İllâ izâ lâkayte leyhî bî-halvetin
Fezâre Beytullah recülen hâfiyâ

Bunu o kadar güzel ve harfleri usûlüne göre telaffuz ederek okudu ki, ben de:

— «Ey fasih ve beliğ! Barekâllah, sad bârekallah!» dedim.

O da bana şöyle dedi:

— «Bizden, bir beyitle, ârifâne ve şâirâne perişan hâlimizi, isim ve künyemizi sordunuz idi Cevabım şöyledir: Üstadımız, Hoca Ahmed Yesevî tarikatından ve Bektaşî fakirlerinden Derviş Ali Nadımî'dir. Hazret imam, Rıza'da kırk sene gündüz oruçlu gece uyanık olup, ömründe bıçak ile boğazlanmış canlı hayvan eti yememiştir. Ben, o hüner ustasının manevî oğluyum. Bir mısrada da «Ne yerdensin?» buyurdunuz. Ben de «Irak» diye işâret ettim. Maksat, cennete benzeyen Bağdad hastalarındanız demektir. İsmim, Derviş Ali Sünnetî'dir. Kudret eli ile sünnetli olarak dünyaya geldiğimizden, Sünnetî mahlasını kullanırız. Fukarayım. «Ne hilatsin?» buyurdunuz. Velekad Kerremnâ kısmında fakr hil'ati ile giyinmiş pâk ve temiz etekli masumuz. Bir de nehrimizi sordunuz. O ise mübârek Dicle'dir ki, Diyarbekir yakınındaki Tercil dağlarından çıkar ve Şattül'araba karışır. Toprağımız, Bağdad toprağıdır. Işığımız iman nuru olup, içimiz onunla doludur. Terli yanaklarımız tevhid beyitlerinin neşesinden kırmızılaşmıştır. Heves ve arzumuz, Allah'ın cemâl-i pâkini görmektir. Temiz unsurumuz kudret eliyle yoğurulmuş olup, ismi â'zama ulaşmışız.»

Derviş bu şekilde okuduğum altılık beyitlerin her birine ayrı ayrı cevaplar verince, ben bu cana içten aşık olup mübârek elini öperek: «Bîat azizim...» dedim. Onlar da ismimi sordular. Ben «Evliyâ kulunuz.. Derviş Mehmed Zıllioğlu demişler» dedim. Dedi ki:

«Doğrusu velîsin, bizi kardeşliğe, sırdaş ve hâldaşlığa, dâr ve diyâra yoldaşlığa kabul edin.» Biz dahi kabul ettik. Şu beyti okuduk:

Verdim beni benden sana,
Aldım seni senden bana.
Oldu taman bey-ü şirâ,
Yok arada sim ü zerî.

O vefâlı dost ile elele tutuşup «İnnellezine yübâyi ûneke...» âyet-i kerîmesini okuduk. O cana bîat edip yeniden hayat buldum. Paşa bu hâlimizi görüp, Hâcegân tarikatında iken fırsat ganimettir diye o dahi «Bîat ettim» diye temennâ edince, Derviş dedi ki:

— «Ey âşık! Siz Melek Ahmed Paşa değil misiniz? Ezelî bîata uymuşsunuz ki, buluşmak nasip oldu. Şimdi ey Melek Dede... İspanya erenlerinden Michel Hoca Cafer ve Derviş Angel Haydar Hristiyan geçinirler amma, ikisi de mü'min ve muvahhid olup, gizlice seccade sahibidirler. Onlar bana bîat verip: "Var ey Derviş Sünnetî, İstanbul'da Melek Ahmed Paşa ile buluş. Teselli bulsun ve «Men yetevekkel alellah fehü ve hasbehu» âyetini dilinden düşürmesin." dediler. Âyet-i Yusuf emâneti olarak «İnne hazâ...» âyetini hediye gönderdiler. Selâm söylediler. "İbşir'den korkmasın. Allah ona yardımcıdır." dediler.»

Deyince, hemen paşa ayağa kalkıp: «Yâ Allah, şükür elhamdülillâh ve aleykümüsselâm ve rahmetullah ve berekâtuhû... Gönderen, getiren sağ olsun! Allah'a hamdolsun ki, içimdeki İbşir korkusu gitti. Vehim ve hayallerden, sıkıntıdan kurtuldum. Ruhum huzura kavuştu.» dedi. «Hal sahibi kimseler var mıdır?» diye sorunca, derviş:

— «Kurtuba şehrinde Mübtecel Baba size selâm etti. Tanca şehrinde Şeyh Mansur selâm etti. Fas Merâkeş şehrinde İzzeddin Burnâvî selâm etti.»

Dedi. Paşa ayağa kalktı, selâm alıp:

— «Biz onlara Cezayirli Ali Seçenoğlu ile mektuplar göndermiştik. Ulaştığı haberleri geldi.»

Diyerek, Derviş Sünnetî ile öpüşüp kucaklaştılar ve sohbete başladılar. Amma Paşa ile bu ikisi bir başka çeşit konuşmaya başladılar ki, Allah bilir, sözlerinden bir kelime bile anlamayıp hayrette kaldım. Bir tek, onların fazla sevinerek «Hazâ min fazlı Rabbi» dediklerini anlardım. Konuşma arasında yine sadede gelip, paşa: «Bu başka bir âlemdir, bunu herkes anlayamaz.» dedi. Zira Melek Ahmed Paşa hal sahibi, gönlü yaralı bir zat idi. Derviş ile beş saat ka-

dar sohbet ettikten sonra el sıkıştılar, sonra derviş kapıdan sıçrayarak çıktı gitti. Paşa bana:

— «Bre yetiş! Evliyâm. Uzağa gitmesin!»

Deyince, ben arkasından koşup baktım ki ne izi var, ne kendi! Sonunda paşaya gelip bu durumu anlattığımda, ikiyüz altın ve iki Keşmir şalı verip:

— «Tez Evliyâm, o canı nerede bulursan bul, bizden selâm söyle, bunları ver. Lütfetsin, her vakit bize gelsin!»

Diye rica etti. Ben de derhal ata binerek saray kapısından dışarı çıktım. «Bre Muhammed ümmeti, şu şekilde, bu şekilde bir abdal derviş gördünüz mü?» diye ona buna sorarak Bayrampaşa Sarayı önüne vardım. Bir adam:

— «İşte, Ahırkapıya doğru bir âşık boru çalarak gidiyor.»

Deyince, at koşturup Ahırkapıdan dışarı çıktım. Baktım ki, hakikaten bir kayık ile tâ denizin ortasında yelken açıp uçarak gitmekte. Hemen beş çifte bir kayığa bindim. Yalpa kürek ve yelken ederek deniz ortasına varınca, dedenin kayığına mendil salladım. Onlar da yavaş yavaş kürek çektiklerinden varıp kayığına girdim, azizin mübârek elini öperek:

— «Paşa oğlunuz selâm ederek, "Şu iki yüz altını yol harçlığı yapsın ve bu iki Keşmir şalını örtü etsin ve arada bize teşrif eylesin" dediler.»

Dedim. Hemen: «Elhedayâ teşterek, velev kâne beş börek. Hak, Halil İbrahim bereketi versin. Şallar bizim, altınlar kayıkçılar ile sizin.» deyince, «Lütfeyle sultanım, hepsi sizindir.» diye ısrar ettim. «Âh, işte bu teklif geçerli değildir» diyerek hemen boynundaki tennuresinden bir torba çıkardı. «Desturdur, sok elini şu anbara» diye izin verince, ben elimi muhabbet torbasına soktum. İçi ağzına kadar kokulu ve sıcak fırın altını, Bindikaâni, lâal elmas ve sürâni zümrüdü ile dolu değil mi! Hemen aklım başımdan gidip: «Sultanım, siz çok bilirsiniz. Ben size teslimim.» dedim. Hemen torbasına el atıp bana bir avuç altın verdi. Hepsi seksenyedi sağlam altın ve yedi yakut taşı zümrüd, elmas, lâal, silân, firuze, zeberced vererek:

— «Ey azizim Evliyâ! Bu altınların her birini bir sene harcasan, Halil bereketi ile sana yetip artar bile. Ömrün oldukça harca!» dedi.

O an, benim ömrüm seksenyedi sene olacak diye, çeşitli garip evhama kapıldım. Sonra paşanın ikiyüz altınından yüz altın daha

ihsan eyleyip, kalan yüz altını on nefer kayıkçımıza onar onar dağıttı. Şalın birini külâh üzerine sardı, birisini de boynuna bağlarken:

— «Paşaya bizden selâm eyle, gayri Rum diyarına basmayız. Mukaddes topraklara geçip, Mekke ve Medine taraflarına gitmeye memuruz. Bizi hayır duâdan unutmayın.» dedi.

Vedalaşırken, kayıkçılara dedi ki:

— «Dilerim, Evliyâ Çelebi kardaşımızla beraber paşaya varırsınız. Altınları kabul etmeyip sizlere dağıttığıma şahitlik edesiniz ki paşanın kalbine emniyet gele... Ve Evliyâ Çelebi hakkında kötü zanda bulunmaya.»

Ben bundan çok hoşlanıp, dünyalar benim oldu sandım.

Nihayet, «Evliyâm, hayır duâm seninle beraber. Var kumda oyna, arkana çöp batmasın. Mekke yolunda ve Mısır diyârında aslâ gam yiyip korku çekme... Allah yardımcın ve dayanağın olsun. Gezdiğin yerlerde, vezir ve padişahların meclisinde hürmet ve itibar görüp düşman şerrinden emin olasın. Bizi Van kalesinde unutma... el-Fâtiha...» deyip duâdan sonra el öptüğümüzde, onlar Üsküdar tarafına yelken açıp gittiler. Ben sevinç içinde Ahırkapıya gelip iki kayıkçı ile paşaya vardım, dedemin selâmını ileterek olanları anlattım. Paşa hayrette kalıp:

— «Bu Sure-i Yusuf âyetinden teselli buldum. Hakikaten o adam velî idi.» diye çok etkilendi.

Melek Ahmed Paşa kaymakamlığında bir dosta rastladım, sonra kapıcılardan da sordum. «Bre canım, paşanın odasının kapısı önünde elinizde değnekler ile hazır bekliyordunuz. Bu derviş, paşanın odasına nasıl girdi de görmediniz?» dediğimde, hepsi «Vallahi görmedik» diye yemin ettiler. «Ancak kapı arasında bir 'Allah Hak' sesini ve bir de paşanın yanında 'âşık burası' sözünü işittik» dediler. Garip bir haldi.

Bu yukarıda yazılan padişâh hizmetlerini, padişâh fermanı üzere beş ayda tahsil edip tersane-i âmireye teslim ettik. Karşılığında, padişâh divanında Melek Ahmed Paşa huzurunda, padişâh hil'atı ile mükâfatlandırıldık. Elimize Defterdar Moralı Mustafa Paşadan ve tersâne emininden şer'î senetler alıp, yine efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın hizmetinde kaldık.

Henüz İbşir Paşa Haleb'den gelmemişti ve İstanbul içinde bir karışıklık vardı. Bu hâl üzere İbşir Paşa'nın gelmesi bekleniyordu. Halkın çoğu İbşir'in gelmesinden şüphe eder dururlardı. İş başındakiler ise, İbşir İstanbul'a gelince Celâlî olur kuruntusu ile korkuya kapılmışlardı. Paşazâde Hüseyin Paşa gibileri de İbşir'in Ce-

lâlî olmasını ve Üsküdar'da bozularak geriye dönmesini kalben isterlerdi. Fakat, İbşir Paşa kalabalık bir ordu ile gürleyip gelmekte idi.

Bir gün Melek Ahmed Paşa ile konuşurken, İbşir Paşa'nın acıklı halinden bahis açtık. Melek Ahmed Paşa:

— «Evliyâm, hazır ol. Seni mektuplar ile bazı Müslümanların işi için İbşir Paşa kardeşimize göndereceğim. Zâten, İbşir seni «Hafız Evliyâm» diye severdi. Mutlaka gitmelisin. Aramıza münafık girip İbşir'i gücendirdiler. Herhangi bir göreve kimi tâyin ettikse, ona görev yaptırmıyor. Ancak sen onunla birkaç gün içli dışlı olup, içinden geçirdiklerini ferasetle anla. Bütün hareketlerine, fikirlerine vâkıf olup, mektuplar alıp yine bize gel.»

Buyurdular. Ben, emredersiniz deyip hazırlandım. Yetmiş kît'a mektupları ve ulak beylerini alıp, o saat yol hazırlığını tamamladık.

İbşir Paşa'ya giderken geçtiğimiz menziller ve çektiğimiz güçlükler:

Evvelâ paşadan ve Kaptan-ı derya Kara Murad Paşa'dan, Moralı defterdardan, Koca Nişancıdan, Ebu Said müftüden, Dârüssaade Ağası, Kara Kethüdâ, gümrük emini, Şamizâde'den, velhâsıl yetmiş adet iş başındaki kimselerden, yol parası ve bizim güzel gözümüz için diye, ikibin yetmiş altın hediye alıp hemşiremize teslim ettik. Üç kölemle birer kılıç, bir okluk, birer kamçı ile Üsküdar'da Acem adlı menzilciden beygir alıp, Allah'a tevekkül ederek, o gece Gebze'ye vardık. Oradan kalkarak yine yola koyulduk. O gece Kırkgeçit'te çektiğimiz zahmet ve güçlükleri, acıları, Allah Malta kâfirine dahi vermesin! Kış kıyamette menzil beygirlerinden tepesi üzere düşüp başımız yarıldı, yaralandık. Sonunda, düşe kalka İznik kalesine yetiştik. Oradan dinç beygirler aldık. Lefke kasabasını geçip Söğüt kasabasına, oradan yine beygirler alıp bin eziyetle Eskişehir'i geçip Seyid Gâzi Menziline, oradan Hüsrevpaşa Hanı'nı geçip Lâdik kasabasına ve oradan da, altıncı gün, Konya sahrasına ulaştık. Bu sahra çadırlarla dolmuş ve o kadar asker toplanmıştı ki, sayısını Allah bilir. Ben bu büyük kalabalığı dört saatte güçlükle geçip, doğru bizim aşiretimizden Kara Abaza Hasan Paşa'ya vardım. Yerinden kalkıp beni bağrına bastı. Silâhlarımı kemerimden çıkarmadan beni İbşir Paşa'nın çadırına götürdü. Amma ne çare, çadır sanki Efrasyab'ın çadırıdır. Paşa'nın huzuruna varınca:

Âfâkı beyim ma'deletin nûru pür itsün
Hurşid gibi encümen-i dehre çerağ ol

Ki nâme gibi eyle derî-i deşti muattar
Ki gonca-sıfat gülşene gel, ziynet-i bağ ol

Dadar-ı Cihan eylemesün âlemi sensiz
Her kanda isen âsâf-ı Sultan ve sağ ol...

Deyip, koşarak mübârek elini öptüm. Hemen:

— «Evliyâm, hoş geldin. Biz seninle Vardar Ali Paşa senesinden beri görüşmedik. İstanbul'dan çıkalı kaç gündür?» dedi. Ben:

— «Sultanım beş gündür amma, çok kış çektim» dedim. Paşa:

— «Devlet tarafında ne var, ne yok?» dedi. Ben:

— «Zengin, fakir, genç ve ihtiyar, görevliler ve halk, sultanımın gelişini kutlamak için hazır bekliyorlar. Özellikle Melek Ahmed Paşa kardaşınız "Ah, Sultan Murad efendimin nurlanmış çırağı olan karındaşım gelse!" diye sultanımı beklemekte... Bu mektupları gönderdi...»

Diye yetmiş atlas örtülü mektupları verip, yer öperek geriye çekildim. Hemen hazinedarına tenbih edip:

— «Evliyâ senin misafirindir, hoş gözet. Bir samur kürk, bir kat elbise ve bir kese kuruş hamam akçası ver.»

Dedi. Hazinedar çadırına vararak karnımı doyurup rahat bir uykuya daldım.

İbşir Paşa ile Konya sahrasında yedi gün sohbet edip «lâf lâfı açar» kabilinden yedi gün içinde o kadar konuşmalar yaptık ki, hepsini anlatsam bir tomar tutar. Bir gün İbşir Paşa:

— «Evliyâm, doğru söyle, Murad Paşa ve yeniçeri ocağı beni isterler mi?»

Dedi. Yemin edip:

— «Evet, bütün padişâh kulları, vezirler ve vükelâ beklerler. "Ah, İstanbul'a gelse de Âl-i Osman devleti nizama girse" derler. Bütün bilginler ve salihler, âyân ve büyükler: "Sultan Murad çırağıdır, Hüsrev Paşa'nın yolundadır. Ah, gelse de bütün büyük işleri görüp, Venediklilerden intikam alıp, Mısır'ın deniz yollarını kâfirlerden emin etse!" derler.» dedim

İbşir Paşa:

— «Yâ Evliyâ, doğru söyle... Moralı Defterdar mühür için ikibin kese vermiş, doğru mudur?» dedi. Ben de:

— «Evet, merhum Bıyıklı Mehmed Paşa felçli iken mührü istedi. Amma saadetlû padişâh razı olmayıp, mührün karındaşın Melek Ahmed Paşa'ya verilmesini uygun gördüler. Paşa karındaşınız, "Ben bir kere mühür sahibi olup tadını tattım. Padişâhım, benim

rızamla mührü elbette İbşir Paşa lalama ihsan eyleyin. Asker sahibi ve tedbirli, akıllı ve cesurdur. Mühür onun bin kez hakkıdır. Eski vezirindir" diye bir saat sizin meziyetlerinizi sayıp, Şeyhülislâm Ebu Said Efendi ile Kızlar Ağası dahi "Padişahım, İbşir Paşa lalana mühür lâyıktır" diye Fâtiha okudular ve mübârek mührü sultanıma gönderip Melek Ahmed Paşa karındaşınıza kaymakamlık ihsan ettiler. Yedi günde bütün kuvvetlerini harcayarak ocaklara ulûfe çıkardılar...»

Dedim. Bu şekilde çeşitli konuşmalar yaptık ki yazılması mümkün değil. Sekizinci günü bana üç kese, iki at, üçyüz altın, bir okluk, bir zırh, bir kat elbise ve adamlarıma ellişer altın verip, doksan beş adet mektubu alarak yine menzil emirleri ihsan etti. Elini öpüp vedâ ederek, İbşir Paşa'dan aldığımız hediyelerin tamamını Hazret-i Mevlânâzâde Çelebi'ye Allah emâneti koyup, sonra Hazret-i Celâleddin Rûmi'yi ziyâret ederek Çelebi Efendi ile vedalaştım.

Sonra kuzeye doğru yola çıktık. Lâdik, Ilgın, Akşehir'i geçerek Bayındır'da birer menzil alıp beygirleri değiştirdik. Bir an durmayıp Hüsrevpaşa Hanı, Seydişehir, Eskişehir ve Söğüt kasabalarını geçip Lefke'ye geldik. Geçerken Âişe Sultan ağası Mercan Ağaya rasgeldım, İbşir Paşa'ya gidiyordu.

Oradan İznik, Kâfir Derbendi ve Hersek Derbendini geçip, Hersek dibinden gemi ile aşdık. Gebze'ye geldik. Oradan Üsküdar'a ve İstanbul'a geçip, Paşa'yı tersânede Girid adası hazırlıklarını tamamlarken buldum. Mübârek ellerini öpüp mektupları verdim. Paşa okumaya başladı. Ben dinlenmek için biraz uykuya yattım.

İbşir Paşa'dan, Kara Hasan Paşa'dan, Tayyarzâde Ahmed Paşa'dan, Can Mirza Paşa'dan ve öteki âyândan muhabbet mektupları getirdiğim kimseler memnun olup bana bol bol hediyeler verdiler. Amma Defterdar Moralı'ya hiç kimseden mektup olmadığından son derece üzüldü. Her an bana:

— «İbşir Paşa benim için ne dedi?»

Diye sorardı. Ben de bazı teselli edecek sözler söylerdim. Defterdar Paşa hoşlanırdı. Kara Kethüdâ ve Mevkufatçı Mehmed Efendi hoşlanmayıp, yüreklerinden kan giderdi.

Tersâneden İstanbul'a saraya gelip, İbşir Paşa ile geçen konuşmalarımı bir bir Paşa'ya anlattım. Paşa:

— «Elbette İbşir İstanbul'a gelir mi?» deyince:

— «Gelir amma, deniz gibi çapulcu askeri ile gelir. Üsküdar'da konaklar. Belki istediği adamları vermezlerse yine geri dönüp Ana-

dolu'ya gider. Ve Üsküdar'da karşılamaya çıkan adamları rehin tutmadan padişâha gitmez... Gelip sarayına yerleşirse, Üsküdar'daki askerini dağıtmaz.»

Dedim. Paşa:

— «Doğrusu öyledir» dedi.

Hülâsa, İbşir Paşa konakları bir bir geride bırakarak Eskişehir'e gelince, önce yeniçeri ocağında Kuyumcu Süleyman Ağa, Muhzır Ağa, Sarı Çavuşbaşı reisi Şâmîzâde ve yedi bölük ağaları ve öteki divan üyeleri, Paşa'dan izin alıp Eskişehir'e, İbşir Paşa'yı karşılamaya gittiler. İbşir Paşa İzmit'e gelince, İstanbul âyânının korku ve dehşete düşenlerinden giden hediyelerin hesabını Allah bilirdi.

Melek Ahmed Paşa müşavere edip, Kaptan Murad Paşaya şöyle buyurdular:

— «Kardaşım... Baştarda-i Hümâyunu, padişahın izni ile, sevgi işareti olarak İbşir Paşa karındaşımıza götür. Eğer denizden gelirse, Sultanın deniz tahtına binip Sarayburnu'na gelsin... Eğer karadan gelirse kendisine hizmet etmiş olursunuz.»

Bunun üzerine Murad Paşa:

— «Sultanım, deniz halidir. Muhtemeldir ki, karayel veyahut lodos rüzgârı şiddetlenirse padişâhın deniz tahtına belki bir zarar gelir. Sonra hünkâra ne cevap verelim?»

Diye çeşitli bahâneler ve özürler buldu. Paşa da anladı ki, Murad Paşa İbşir'i karşılamaya gitmek istemiyor. Sonunda bostancıbaşı kayığını mükellef ve süslü bir şekilde donatıp, Hazinedar Ahmed Ağa ile kırk-elli bin kuruşluk kıymetli hediyeleri İzmit'e gönderdi. İbşir Paşa çok memnun kalıp denizden, karadan gelen hediyeleri gemilere yükleyip İstanbul'a gönderdi. İbşir Paşa'nın adaletle iş görüp Büyük İskender gibi yol alarak Bostancıbaşı köprüsünde konakladığı haberi Melek Ahmed Paşa efendimize geldi. O saat yeniçeri ocağı askerine ve sipâhî askerine, karşılamak üzere Üsküdar'a geçme emri verdi. İstanbul limanında ne kadar gemi ve deniz taşıtı varsa, hepsini Üsküdar'a asker geçirmekle görevlendirdi.

Binlerce asker çadırları ve yeniçeri askeri Üsküdar sahrasına yerleşti. Yine o gün Murad Paşa'nın Baştarde-i Hümâyûn ile Üsküdar'a geçmesi ferman olunup, yedi parça kadırga ile Baştarde-i Hümâyûn Üsküdar'a geçince, hemen Murad Paşa yeniçeri ocağına suret-i haktan görünerek:

— «Gördünüz mü, yeniçeri askerine ne edecektir? Erzurum'da Abaza Paşa yeniçeriyi Kör Hazinedara ve bu İbşir'e nasıl kırdırdı ise, sizi de kırk bin sekban ve sarıcasına ve elli bin atlısına kırdırsa

gerektir. Siz biralay piyade, garip yeniçerilersiniz, bu Üsküdar sahrasında ne arıyorsunuz? İbşir İstanbul'a girip sarayına gelirse o zaman alayına çıkın!»

Diye, yeniçeri ocağına bu çeşit fitne sözleri verince, hemen Üsküdar içinde bir kıyamettir koptu. Bir kayık bin altına ele geçmez oldu. Bütün yeniçeri ocağı korku ve dehşetlerinden İstanbul'a geçtiler. Murad Paşa tahrik ve fesadının tesirini görüp, «Avanta baştarda» diye, baştardeyi tersâneye gönderdi. Kendisi Melek Ahmed Paşa'ya soluk soluğa gelip:

— «Sultanım! Gördün mü? Meğer İbşir Paşa sekban ve sarıcaya Üsküdar'daki yeniçerileri ve bütün devlette olanları kırdırmak istermiş. Sekban ve sarıcalar, «Biz Hacı Bektaşlıyız, biz ocağımızın yeniçerisine kılıç çekemeyiz» diye, ocağa haber göndermişler! Ocak halkının canı başına üşüp, hepsi İstanbul'a geçtiler. Birçok yeniçeri, geçerken izdihamdan boğuldu. Bu Allah'tan revâ mıdır? Sultanımın buna rızası var mıdır? Baştarde-i Hümâyûnu alarak işte ben de İstanbul'a geldim.»

Dedi. Bu ahvali Melek Ahmed Paşa'ya bildirmekten maksadı, görünüşte hüsn-ü tedbirlerden dem vurup fitne ve fesada sebep olmaktı. Çünkü Murad Paşa her zaman fitne ile uğraşırdı. Hattâ Girid adasında Deli Hüseyin Paşa'nın hazinesinin yağma edilmesi ve İstanbul'daki Atmeydanı cengi, Hezârpâre Ahmed Paşa'nın öldürülmesi ve daha binlerce fitne ve fesadın hep bu herifin tertibi ile olduğu Melek Ahmed Paşa efendimiz tarafından da biliniyordu. Bu şekilde Murad Paşa'ya hitaben:

— «Birader, üzüntülü hâli İbşir Paşa duyunca şüphelenip geri Anadolu'ya kaçar.»

Deyince, Murad Paşa da:

— «Güzel... Böylece isyanı ortaya çıkar. Kalabalık askerle üzerine varıp, Kuyucu Murad Paşanın yaptığı gibi, bu Murad kulun dahi padişâh fermanı ile inşallah İbşir'i ve hempalarını yeryüzünden silerim.»

Diye büyük mertlik iddiasında bulundu. Paşa anladı ki, yine fesad Murad Paşa'nın başının altından çıkmıştır. Bir anda, buna bir çare diye derhâl padişâh hazretlerine gitti. Durumu bir bir anlattı. Padişâh fermanı ile zaruri olarak Melek Ahmed Paşa'nın karşılamaya çıkması gerekti. Derhâl sarayına geldi. İki bin taşra ağalarıyla dörtyüzden iç ağalarını silâhlandırıp bir gecede Üsküdar'a geçince, bütün kubbe vezirleri ve öteki devlet ileri gelenleri, o gece meş'aleleri yakıp İbşir Paşa ordusuna gidecekleri yerde, bir kere dev-

let nefiri çalındığını duydular. Meğer hakikaten İbşir Paşa, korkusundan, geri dönmek için nefir çaldırmış. Hemen paşa bütün vezirlerden bir saat evvel İbşir'in otağına varınca İbşir ile ikisi birbirlerini bağırlarına basıp o kadar ağlaştılar ki, ikisi de sanki sar'aya tutulmuş gibi idiler. Melek Ahmed Paşa:

— «Birader, ne için altı aydanberi Haleb'den İstanbul'a gelmediniz?»

Deyince, İbşir:

— «Birader, işte geldiğimize pişman olduk. Bize yeniçeri ocağından: "Sizi Üsküdar'da kırmayı teklif ettiler. Biz kabul etmeyip, işte yine İstanbul'a geçtik" diye haber geldi. Yedi kere casus gönderdim. Hakikaten bütün yeniçerinin İstanbul'a geçtiği anlaşıldı. Şimdi mühür bende iken dönüp, bildiğimden geri durmayarak, Acem diyârına gidip Revan, Gence, Şirvan, Tiflis taraflarını fethedip, oralarda ölünceye kadar otursam gerek...»

Deyince, Melek Ahmed Paşa hemen koynundan En'âm-ı şerifini çıkardı. Vallahi, billâhi diye yemin ederek, Sultan Murad'ın ruhunu yâdedip dedi ki:

— «Biraderim, sakın! Bu hiledir. Senin İstanbul'a geleceğin katileşince, vücutları ortadan kalkası binlerce kişi araya dedikodu yaydılar. Eğer niçin yeniçeri Üsküdar'a geçmedi dersen, onların kanunlarıdır. Bir sadrazâm mühür ile İstanbul'a gelirse, sipâhi Üsküdar'da alay edip ertesi günü yeniçeri Edirnekapısı'nda alay eder. Abaza ve Hüsrev Paşaların geldiği olaylar hatırınızda yok mudur? Sakın bu hile ve şeytanlığa aldanıp isyan etme...»

Sonra binlerce teselli ile İbşir'in gönlünü alıp, ister istemez ata bindirerek büyük alaylar kuruldu. İbşir, Bostancıbaşı köprüsünde inip iki rekat namaz kıldı. Ata bineceği vakit Melek Ahmed Paşa İbşir Paşa'ya kıymetli taşlarla süslü eğer ve altın zincirli, rüzgâr süratli bir at çekince, İbşir: «Bârekallah! Padişâha lâyık attır» diyerek üzengisiz bindi. Atbaşı beraber Üsküdar'a doğru yola çıktılar. Geriden deniz gibi karşılayıcılar görünüp, yedi kubbe vezirleri yedi yerde davullarını dövdürerek süslü askerleriyle atbaşı beraber selâm dururlardı. Sağ ve soldaki sayısız askerin âlet ve silâhlarının parıltısı insanın gözünü kamaştırırdı. Amma İbşir Paşa'nın tüm askeri savaşçı olup silâhlı, mükemmel Arab, Türk ve Kürdlerden oluşmuş idi ki, sanki her biri ayaklı cebhâne gibi yürüyen sekban ve sarıca haşereleri idi.

Hepsinin zırh, külâh, cebe, cevşen ve başlarında kalpakları olup, her birinin elinde ve belinde beşer-altışar çatal telli kurşun tüfek-

ler vardı. Bunların çatal fitilleri hazır olup, sanki semender kuşu gibi Nemrud ateşi içinde kalmış da küme küme ve zorba zorba, çata çat, çarha cengine gider gibi giderlerdi. İbşir alayından başka, onsekiz yerde büyük alay ve eski tabılhâne çalınıp alaylar yürürdü. Bu büyük olayı İstanbul askeri gördükçe, sonbahar yaprağı gibi titrerlerdi. Bu haşmet ve azamet üzere İbşir Paşa Melek Ahmed Paşa efendimizle atbaşı beraber gelirken padişâh kanunu üzere yedi kubbe vezirleri gelmeye başlayıp, bizim paşa dahi vezirlere kapı kethüdâlığı edip onları tanıtırdı.

Önce Koca Nişancı Paşa ile Dellak Mustafa Paşa gelince, Ibşir ve bizim Melek Ahmed Paşa atlarından indiler ve paşalar İbşirle görüşüp öpüştüler. İbşir Paşa bu ikisine hayli itibar gösterdi. Yedinci vezir Defterdar Moralı Mustafa Paşa görününce, İbşir Paşa özengisiz atına bindi. Bizim Melek Ahmed Paşa Defterdarı tanıtmak için ne kadar gayret etti ise de İbşir asla dinlemedi. Defterdar, İbşir'in özengisini öptü. Asla bakmayıp, bir şey bile sormadı. Hayli hakaretli bir bakış atıp çeşitli azarlayıcı sözler söyledikçe, Melek Ahmed Paşa Defterdarı koruyup onun tarafını tutan çeşitli sözler söylerdi. Sonunda İbşir Paşa :

— «Birader, bu mudur benim üzerimden ikibin keseye mührü almak isteyen? Getirin şu herifi.»

Deyip bir hayli müddet at sıçrattı. Fakir Defterdar hayli yayan yürüdü. Sonra bütün İstanbul âyânları güruh güruh ve esnaf esnaf gelip, nicesine paşa efendimiz kapı kethüdalığı edip tanıştırırdı. Bu şekilde büyük alay ile İbşir Paşa Üsküdar'da konaklayıp, bütün İbşir askeri Âişesultan Sarayı'na inip kurbanlar kesildi. İbşir Paşa askerinden Üsküdar içine kırk bini dağılıp, kırkbin kadarı dahi çadır ve yükleriyle Üsküdar sahrasında konaklayıp hepsi İbşir'in oturduğu sarayı kat kat kuşattılar. Sonra İbşir Paşa ve karşılamaya çıkan vezir, vükelâ ve öteki devlet adamlarının hepsine Âişe Sultan tarafından bir büyük ziyâfet çekilmiştir ki, sanki Hâtem Taî sofrası idi.

Sonra saadetlû padişâh tarafından bostancıbaşı kayyâ ile darüssaade ağası ve şeyhülislâm Ebu Said Efendi gelip İbşir Paşa'yı padişah huzuruna davet ettiklerinde, İbşir :

— «İnşallah, yarın büyük alay ile padişâhımın tahtının ayağına yüz sürerim.»

Deyince, mecliste hazır bulunanların hepsi :

— «Ne demektir? Elbette daveti kabul edersiniz!»

Diye ısrar ettiler. Nihâyet İbşir Paşa abdest almak bahanesiyle mabeyn odasına girip, Kara Abaza Hasan Paşa, Can Mirza Paşa, Kürt Mehmed Ağa ve öteki haşerelerle müzakere etti.

Müzakere neticesinde, İbşir Paşa, adamlarına şöyle dedi:

— «Evvelâ, ben saraydan çıkınca sizler burada olun. Vezirleri, vekilleri ve ûlemayı rehin alıkoyup, nezaketle göz hapsinde bulundurun. Eğer bana bir şey olursa, burada rehin olanları kılıçtan geçirip yetmiş seksen bin askerle Üsküdar'ı yağma edip gidin.»

İşte bu şekilde, Kara Hasan Paşa ve ötekiler türlü sözlerle yemin edip Kur'an-ı Kerîm'e el bastılar. Oradan İbşir Paşa yine dışarı çıkıp Melek Ahmed Paşa, Nişancı Paşa ile Dellak Mustafa Paşa ve Moralı Mustafa, ûlemadan Şamizâde ve öteki devlet adamlarına hitaben:

— «Siz burada oturun. Saadetlû padişâhtan gelince sizinle müşaveremiz vardır. Sizi Allah'a ısmarladık.»

Deyince, Melek Ahmed Paşa:

— «Çünkü bizi Allah'a ısmarladın. Yardımcımız o şânı büyük Allah'tır. Biz de seni Allah'a emânet verdik. Yürü, Cenab-ı Hak yardımcın ve koruyucun ola!»

Dedi. Kızlarağası ve Müftü ile Bostancıbaşı kayığına binip gittiler. Beri tarafta kalanların dört tarafını sekban ve sarıca yağmacıları kuşattılar. Bu defa bütün âyân anladılar ki, nezaketle İbşir Paşa'nın yerine rehin kalmışlar!

«İlâhi! İbşir'e saadetlû padişâh 'Bre mel'un, niçin Haleb'den yedi aydan bu kadar bin askerle geldin?' diye sormaya» diye, bütün kalbleri ile dualar ettiler. İbşir Paşa'nın Sarayburnun'daki Sinanpaşa köşküne vardığı görüldü. Amma iki saat geçti, bir haber gelmedi.

Melek Ahmed Paşa'nın şecaati: Öğle vakti geldiği vakit efendimiz Melek Ahmed Paşa kollarını sıvayıp abdest tazelemek için odadan dışarı çıkmak isteyince, bu kadar devlet ileri geleni önünde Cehennem bölükbaşısı denilen meşhur şakî, başında demir tulgasıyla ve göğsünde dâvûdî zırhı ile, kemerinde altı adet tabanca ve tüfeği ile, sırtında Haleb kalkanı ile —ki, kendini gören ayaklı cebhâne sanırdı— hemen kapının önüne gerilip:

— «Koca Melek Paşa! Benim Kağan arslanım... İbşir Paşa sağ dönmeden sen nereye gidersin?»

Deyince, halim selim paşa dedi ki:

— «Namaz vakti oldu. Bir abdest alıp ibâdet edelim.»

Bölükbaşı:

— «Benim İbşir'im gitti. O sağ gelmezse, ben sana abdestler vereyim ki secdeyi mezarda yapasın!»

Dedi. Paşa gülerek yine dışarı çıkmak isteyince:

— «Bre Paşa otur!»

Diye azarladı. Bunun üzerine gayretli paşa, vezirlik hamiyyeti ile var kuvvetini pazusunda toplayarak, o Cehennem bölükbaşıya öyle bir tabanca vurdu ki, darbenin şiddetinden belindeki tabanca ve tüfekleri yere dökülüp başından demir tolgası düştü. Paşa hançerini sıyırıp, bu kadar haşaratın içinde, bölükbaşının başını hançer kabzası ile beş-altı yerinden yaraladı. Bölükbaşının başından ve burnundan kanlar boşanıp yüzüstü düştü. Allah'ın emri ile sar'ası tutunca, bütün sekban çapulcuları, «Hay, başımız vuruldu!» diye, paşanın üzerine hücum ettiler. Bütün Çerkes ve Abaza içağaları, paşayı koruyup güçlükle zaptettiler. Cehennem bölükbaşıyı da kendi cehennem zebanilerine teslim edip, koltuğuna girerek dışarı sürdüler.

Bütün mecliste hazır bulunanlar, Melek Ahmed Paşa'nın o kalabalık sarıca çapulcuları arasında gösterdiği bu cesarete şaşırıp kaldılar. Yine Melek Ahmed Paşa aslâ istifini bozmayıp, kalabalık cemaat ile, bana imamlık yaptırarak öğle namazını kıldık. Sonra baktık ki, Sarayburnu'nda bir kayık peyda olup yıldırım gibi Kurşunlumahzen tarafına gitti. Kayık içinde, bir mızrak ucuna dikilen beyaz bir bayrak apaçık göründü. İbşir'in bütün içağaları ona bakıp:

— «Allah'a şükür, efendimiz sağdır. İşte bayrak kaldırdılar. Kayık yukarıya, sonra buraya gelse gerektir. Eğer Sarayburnu'ndan aşağı gidip kırmızı bayrak açsalardı, paşaya bir fenalık geldiğine işaret idi. Buradan giderken böyle kararlaştırıldı. Şükür, Paşa sağdır, Üsküdar yanıp harap olmaktan kurtuldu.»

Diye herbiri bir vezire kararlaştırdıkları şifreyi haber verince, Şâmizâde ve bizim Kade kethüdâ ile Moralı Defterdar'ın yüzleri pembeleşerek akılları başlarına geldi. Sonra gördük ki, Sarayburnu'ndan bostancıbaşı kayığı direk akıntıya karşı kürek çekerek yıldırım gibi geliyor. Kimi dürbünü ile ve kimi göz kuvveti ile bakıp:

— «Elhamdülillâh, paşa sağdır!»

Diye sevindiler. Kayık Salacak iskelesine yanaşıp, bütün halk karşılamaya çıktı. Oradan koltuğuna girip saraya getirdiler. Melek Ahmed Paşa yerinden kımıldamadı. İbşir sarayına ayak basınca, Melek Paşa karşı çıkıp İbşir'in samur kürkünü giyerek koltuğuna girdi:

— «Hayır mukaddem... Birader! Elhamdülillâh, eninde sonunda olacağı bu idi. Hoş geldin!»

Diye beraber içeri, havuzlu odaya girdiler. İbşir Paşa:

— «Bu yatan nedir?»

Diye sorunca:

— «Sultanım, Melek Paşa kardaşın Cehennem bölükbaşı kulunuzu vurup yaraladı».

Diye cevap verdiler. İbşir Paşa:

— «Cehennemdir, cehenneme... Leşini kaldırın. Canı cehenneme...»

Deyip, bizim paşa ile muhabbet üzere görüşmeye başladılar.

— «Vallahi birader, eğer sen bana karşı gelmeye idin, bu İstanbul halkı beni zorla Celâlî ederlerdi. Hâşâ ben o fesadı kabul etmezdim amma, adım kötüye çıkardı. Allah senden razı olsun. Senin nasihatlerinden ziyade saadetlû padişâh bana ikramda bulunarak, yemin billâhlar ile 'Benden emin ol' diye, bu cevahir hançeri hediye etti. Ben dahi sana verdim. Kabul eyle birader.» Diyerek hançeri paşaya verdi. Sonra bütün halk, İbşir'den izin alarak gittiler. Divan erbabı dahi evlerine dağıldılar. Paşa ile İbşir, tâ gün batıncaya kadar beraber kalıp nice konuşmalar yaptılar. Gâh üzüntülü gâh gülerek can sohbetleri ettiler. Sonra İbşir Paşa'nın fermanı ile yüz koyun ve elli deve kurban edilip, bütün fakirlere dağıtıldı.

Bu esnada kaptan Murad Paşa, büyük bir gösterişle gelip İbşir Paşa ile buluştu. Öyle tatlı sohbetler ettiler ki, sanki ana rahminde birlikte yetişmişlerdi. Murad Paşa gidip, yine Melek Ahmed Paşa efendimiz kaldı. İbşir'e, «Gafil olma» diye nice nasihatlerde bulundu. İbşir, bizim paşadan hoşlanıp:

— «Benim canım kardeşim, sen yedi ay kaymakamım idin. Sizinle muhasebe görmek lâzım değildir. Biz muhasebeyi Kade kethüdâ ile görürüz. Sizden hemen rica ve temennimiz şudur ki, bizi sabahleyin büyük bir alay ile Eyüb Sultan'dan İstanbul'daki sarayımıza götürüp gizleyesin.» dedi.

Melek Ahmed Paşa dedi ki:

— «Sen dünya ve ahirette gizli kalmak istersen, Haleb'den getirdiğin yüzbin kadar eşkiyânın kötü düşüncelerine uyma; bir kimseye düşmanlık edip de mal ve erzakına göz koyup kan dökme. Herkes ile güzel geçinip gönüllerini yap. Bu kardeşinden ibret al ki, benim sadrazamlık zamanında onyedi vezir-i â'zam var idi. Biri Bektaş Ağa, Ömer Çelebi, ikincisi Çelebi kethüdâ ve yazıcısı, üçün-

cüsü Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, kâtibi Yusuf Çelebi ile Alahor Mehmed Efendi, Mimar Mustafa ve Koca Mimar... Bunlar gibi daha nice vezirlik taslayan adamlardan bizâr olmuşdum. Onaltı ay vezir-i â'zam olup geçindim. Sonra Siyavuş Paşa kardeşim vezir-i â'zam olup, hepsinden mülk almak ve kendini korumak için bu sözü edilen vezir pâyesindeki adamları birer birer öldürüp, 'Allah'a şükür, devlet yalnız bana kaldı' derken, ellidört günde sevinmediği yerden Cenâb-ı Hak kendisine Kızlarağası Süleyman Ağa ile bir sille vurdurup Siyavuş Paşa'dan mührü aldırdı ve Gürcü Mehmed Paşa'ya verdi. İmdi kardeşim, tahammüllü ol; kimseyi öldürmeyerek başından bu kadar haşerâtı def et, devlet tarafından ol. Benim kardeşim, seksen veya doksan bin askerle geldin; hepsi Üsküdar'da kalıp, sancak uzbaşın ile iki beylerbeyine yapışıp padişahın huzuruna vardın. Üsküdar'da bulunan fesad, iş görmez, kötü niyetli haşerâtın sana ne faydası olmuş oldu? İmdi benim kardeşim, eninde sonunda bu hânedânda yetişip, Revan altında Sultan Dördüncü Murad'ın büyük ahur emiri idin. Ben de silâhdar idim. Hamd olsun, yine İstanbul'a gelip otuzbir senede mühre kavuştuk. İmdi var kuvveti pazuya getirip, garazsız kimselere din-i mübin işlerini suâl ederek, seninle birlikte denizde ve karada deniz gibi asker topla, Mısır yollarını Venedik ve Maltalıların elinden temizle. Girid, Malta, Körfez ve İstendil adalariyle Kotur, Şebenik ve Zadar kalelerinin inşaallah hepsini fethedip, Yemen fâtihi Sinan Paşa, Kılıç Ali Paşa, Kıbrıs fâtihi Kara Mustafa Paşa gibi nam sahibi ol ki dünya durdukça hayır ile anılasın. Benim canım kardeşim! İnşallah, sabahleyin sizi Eyüb Sultan'dan, biz alay çavuşunuz olup, büyük bir tören ile İstanbul'a koyalım ki, ne Hâfız Ahmed Paşa, ne de Hüsrev Paşa öyle gelmemiş olsun. Hemen şimdi Asesbaşı ve Subaşı'ya beyaz bir buyrultu yazın. Bütün kulları temizlesin. Kaptan Paşa'dan bin kayık, sandal ve mavnalar Üsküdar'a gelip askeri karşı tarafa, Beşiktaş'a geçirsinler. Siz de sabahleyin Kaptan Paşa ile baştarde-i hümâyûna binip, bütün kadırgalar askerle dolu olarak Yavedudsultan iskelesine gelin. Oradan daha içe doğru deniz sığdır. Kaptan Paşa kayığı ile Eyüp'de Kurban iskelesine yanaşsın, orada hazır olan atlara binin. Ebâ Eyyub Ensârî Hazretleri türbesine yüz sürerek sonunuzun hayırlı olması için ruhâniyetlerinden yardım diledikten sonra, nice kurbanlar kesip binlerce fakire sadakalar dağıtın. Oradan da saadetle rüzgâr gibi süratli ata binin. Yavaş yavaş Edirne kapısına gelinceye kadar ben dahi büyük alayı hazır ederim. Allah kolaylık vere!»

Deyince, İbşir Paşa Melek Ahmed Paşa'ya bir samur hil'at ve üç kese halis altın verdi. Üsküdar'da öpüşüp görüşerek, padişâha gitmek için Melek Ahmed Paşa İbşir'den izin aldı. Oradan kayığa binerek Sarayburnu'nda, Sinanpaşa köşkünde saadetlû padişâh ile buluştu:

— «Padişâhım, sabah İbşir Paşa lalan alay ile İstanbul'a geçecektir. Ferman padişâhındır.»

Deyince padişâh:

— «Ey Melek lala, bugün İbşir bana geldiğinde sen öteki vezirler ile rehin mi idiniz?»

Dedi. Melek Paşa:

— «Hayır Padişâhım, onlar padişâhımdan gelinceye kadar bizim müşavere etmemiz gerekiyordu. Onun için Üsküdar'da kalıp padişâhımın huzuruna gelemedik.»

Diye tevil ettiyse de padişâh hazretleri:

— «Arifâne kaziyyen malûm. Lala, sabahleyin büyük alay ile lalamı sarayına getirin. Ben de bir yerden alayını seyrederim. İbşir lalamın vakarını tutup, böyle bir alay başka bir vezire yapılmamış ola.»

Diye ferman edince, Melek Paşa yer öpüp paşa sarayına geldi. Bütün ocaklara ve asker taifelerine ağalarıyla beyaz üzerine buyrultular gönderip, kendisi de bütün iç ve dış ağalarını yıldızlara boğdu. Sabahleyin de dört bin seçme asker ve yedi kubbe vezirleriyle büyük alay tertip edip, her vezir mehterhânelerini çalarak Eyüp Sultan'a varıldı. Herkes yerlerinde hazır olup selâma durdular.

SADRAZAM İBŞİR PAŞA'NIN BÜYÜK ALAYI

Evvelâ Tahir Subaşı umumi yolları temizleyerek bütün askeriyle geçti. Ondan sonra asesbaşı, caddenin sağında ve solundaki seyircilerin kalabalığını yarıp bütün adamları ile geçti. Sonra İbşir Paşa'nın Tatar askeri, deli, gönüllü, çaşnigir, kilerci, müteferrika, hürmet edilmesi gerekli kimseler, kapıcıbaşılar, imrahor ağalarıyla bütün ağaların üçyüz doksan yedekleri geçti ki anlatılamaz. Sonra Hasan Paşa askeri, Kürd Kara Mehmed Ağa askeri, sonra Can Mirza Paşa askeri... bunların her biri beşer altışar bin askerle geçip, sonra İbşir Paşa'nın tuğları ve altın yaldızlara garkolmuş murassa' süslü yedekleri geçti. Amma kethüdası ve divan efendisi ve hazinedârı, imam ve iç ağaları arkasında idiler.

Sonra Âl-i Osman askeri başladı. Evvelâ divan çavuşları alay dizerek, yol açarak silâhlarıyla geçtiler. Sonra Dergâh-ı âli müteferrikaları her biri birer beylerbeyi gibi geçtiler. Sonra yüksek çeşnigirler, tersâne-i âmire askerleri, cebeciler, Dergâh-ı âli yeniçerileri geçtiler ki, tam üç saatte o geniş divan yolu dolup, keçeli yeniçeri insan denizi gibi aktı. Baştan ayağa silâhlı idiler.

Bütün yaşlı ihtiyarlar, «Yeniçeri alayının böyle deniz gibi aktığını görmedik.» dediler ki, hakikaten doğrudur. Sonra İbşir Paşa: «Yeniçeri ve sipahiler cenkde kafadardır. Gerektir ki yeniçeriyi sipahiler önlerine alıp arkalarından alay edeler.» dedi. Çünkü sipahiler İbşir'in kendi taraftarı idi.

Sonra Allah'ın azametli askeri zırhlara bürünüp, altı bölük sipahiler tam beş saatte geçtiler. Hiçbir vezir asrında böyle sipahi askeri geçmemiştir. Meğer Sultan Osman'ın Hotin seferinde ola.

Sonra gedikli zeâmet askerleri, beylerbeyi tarzında, yedekleriyle geçtiler. Sonra gedikli zeâmet yiğitleri yedeksiz, giyinikli ve silahlı adamlarıyla ve kendi üst hil'atlarıyla geçtiler. Ondan sonra imam ve hatipler, vakarlarıyla edepli ve muhteşem bir şekilde geçtiler. Sonra şeyhlerden tam altıbin kişi çifte çifte, arkalarında örtüleri ile atlar üzerinde bütün sofularıyla geçtiler. Sonra, onbin adet giyinikli ve muhteşem kadılar silahsız olarak geçtiler. Arkalarından İstanbul kadısı ve iki kazasker ve saadat-ı kiram ve bizzat Nakibüleşraf Efendi geçince, alayın heybetinden ağlamadık kimse kalmadı.

Sonra Dergâh-ı âli kapıcıbaşıları, yanlarında keçeli kapıcılarıyla kendileri murassa eğerli küheylan atlar üzerinde geçtiler. Sonra yedi kubbe vezirleri öyle muhteşem geçtiler ki, sanki Rüstem'e akran idiler. Askerleri önceden kethüdaları ile geçtiğinden, kendileri ikişer ikişer, silahdar ve çuhadarları ve yirmişer rütbe sahibi iç ağaları, mataracı ve tüfenkçileri ile geçtiler.

Bu vezirlerden mükellef ve mükemmel Kaptan Murad Paşa kaymakam ve vezir Melek Ahmed Paşa sadrazamlık yaptıklarından, gayet muhteşem ve İskendervâri geçtiler. Sonra, dörtbin kadar kaplan postlu, sırma üsküflü, keçesi telli, mücevher tüfekli, başları otağlı, tepeden tırnağa silahlı olan süslü yeniçeri askeri, sadrazam İbşir Paşayı ortaya aldılar. Önlerinde oniki eli çökürlü yeniçeri şairleri:

Sultan Murad'ın çırağı,
İbşir lala kahramandır!

Diye, her biri sanki bıyıkaltından gülerek, İbşir'in önü sıra geçtiler. Peşinden İbşir Paşa, şeyhülislâm Ebu Said Efendiyle atbaşı beraber geçti. Ardı sıra, İbşir'in beşyüz adet yaldızlı zırhlara bürünmüş, küheylân atlı, bıyıkları kulaklarına bağlı, karaciğerleri dağlı, herbiri arslan gibi içağaları, ikişer ikişer, soylu atlarının altışar yanakları ve deniz hotoslarıyla geçtiler. Peşlerinden Paşa kethüdası Salih Ağa, hazinedar ağa, Âişe Sultan'ın başağası, ardı sıra İbşir Paşanın alemi, sonra dokuz kat mehterhâne, deve köslerine tokmaklar vura vura, gök gürültüsü gibi gürleyerek geçtiler.

Sonra bin kadar içağalarının saraç ve sakaları geçerek İbşir Paşa'nın alayı tamam oldu. Amma biz eksik yazdık. Eğer bu alayı gördüğümüz gibi Âl-i Osman kanunu mucibince yazsak uzun bir tomar olur. Özet olarak söylemek gerekirse, bu alay sabahleyin Edirne kapısından girip ikindi vaktinden bir saat sonra güçlükle tamam oldu. İbşir Paşa alayını seyretmek için onar kuruşa dükkânlar kiralandı. Sonra İbşir Paşa sarayına girince, kurbanlar kesilip alay ile kendini getiren kırk elli esnaf askere yemekler verildi.

Paşa, hemen yeniçeriocağına kırk kese, sipahilere otuz kese, topçu ve cebecilere beşer kese... velhâsıl yüzer kese dağıtıp, sarayında istirahate çekildi. Gerçi bu alayı duâlarla geçirdiler amma, bazı kalem sahipleri ve müneccimler «Uğursuz saatte İstanbul'a girdi» dediler.

İbşir Paşa hazretleri, Haleb'den mühür ile tam yedi ayda İstanbul'a gelmişti. Melek Ahmed Paşa ile Kubbealtı'nda Müslümanların işlerini görerek iki birader iyi geçinip, üç gün üç gece birbirlerinden ayrılmadılar. Bütün Müslümanların işlerini ve padişâhın hizmetini İbşir Paşa Melek Paşa reyi ile görürdü.

Dördüncü gece oldu. Melek Paşa sabahleyin fecir namazını kılıp, namazdan sonra ben, Yâsin-i şerif okudum. Paşa :

— «Evliyâm, hayırdır inşallah, bu gece bir garip ve acâib rüyâ gördüm» dedi.

— «Hayır ola, Hazret-i Yusuf'un gördüğü rüya gibi ola» dedim.

Paşa da :

— «Bu gece rüyamda merhum Sultan Murad'ı gördüm, elinde bir has ve beyaz Tophâne somunu vardı. "Ahmed, bu somun hayli lezzetli bir ekmek parçasıdır. Bunu, Kürdistanlı bir adam pişirir. Bu ekmeği bir kere İbşir, o Kürtden istedi. O adam vermedi. Amma gayet lezzetli ekmektir. Bir kere sana Van'ın iç kalesinde böyle bir ekmek vermiştim. Al, şimdi bu dahi öyle bir ekmek parçasıdır. Gönül rahatlığı ile yiyip, mansur ve muzaffer ol." diye elime o ekmek

parçasını verdi. Mübârek elini öpüp, "Padişahım, bu ekmeğe kan bulaşmış; nasıl yenir?" dedim. "O kanlı parçayı Kaya Hatununa ver. Kalanını sen ye" buyurdular. Tuhaf rüyâdır, hayır ola.»

Dedi. Ben de hayret edip, «İnşallah hayırdır» dedim.

MELEK AHMED PAŞA'NIN RÜYÂSININ TABİRİ

Paşa dedi ki:

— «Evliyâm, ben tabircisi değilim. Allah'ın ilhamı ile hatırıma şöyle geldi: Murad Han'ın musahibi ve çukadarı idim. Fetihten sonra, dönüşte Nehcivan ve Tebriz'i tepeleyerek Kotur kalesi altında Mahmudî vilâyetine geçip Van'a girdiğimizde, Sultan Murad Han Van kalesini seyre çıktı ve orada yemek yiyerek uykuya yattı. O zaman, Koca Nişancı Paşa üstadım silahdarağa idi. Ansızın bir kaza oldu. Murad Hanın üzerindeki yorganlar yanıp, kendisi uyanarak bir nâra attı. İçeri girince gördüm ki, yorgan yanmış ve alevleri odayı aydınlatmış. Hemen elimle ateşi söndürüp, evi öd ve amberle kokulandırdım. Hünkâr:

— «Tiz nöbetçi kim idi?»

Diye sorunca:

— «Padişahım, silahdarağa idi» dedim.

— «Tiz, haini kaleden aşağı atsınlar..»

Diye padişâh fermanı çıktı ise de, eski musahip Mustafa Paşa ve öteki musahipler rica eylediğinden, silahdarı azâd ettirip nişancılık görevi ile taşraya sürdürdüler. Murad Han kahvaltı ederken, altın sinisinden bir ekmek parçası ve bir mücevher sahan yemek kaldırıp:

— «Melek Ahmed, şimdiden sonra benim silahdarım olup beni hoşca gözet.. Al şu beyaz ekmeği, yiyip bana hayır duâya devam eyle...» diyerek, sırtıma bir samur kürk hediye etti. Başıma bir Muhammedî sarık sarıp, müstakil silahdar ve padişâh musahibi oldum.

Evliyâm, bu rüyânın tabiri de şöyledir: Bu gece ekmek verip, 'Bu ekmeği Kürdistanda bir Kürt pişirir, sana Van'ın iç kalesinde verdiğim beyaz ekmek parçası gibi lezzetlidir' demesi, Allah bilir, saadetlû padişah bize Van eyâletini vere. 'O ekmeği bir kere İbşir istedi, pişiren Kürd vermedi' demesi de, Sultan İbrahim Han zamanında Van eyâletini İbşir'e vermişlerdi de Van Kürdleri İbşir'e ekmek yedirmeyip balyemez toplarıyla şehre koymamış ve o da eli boş dönmüştü ya, buna işaret olmalı. 'Ekmekte olan kanlı parçayı Kaya Sultana gönder, yıkayıp yesin' demesi, Allah bilir, onun dahi benim

elimden şehid olacağına işarettir. 'Bitlis Hanı'na dahi o kanlı ekmekten veresin' demesi, Allah bilir, onun da benim elimden şehid olmasına işarettir. Zira onun hakkında Sultan Murad merhum: "Ahmed, sana Diyarbekir'i verdim. Ola ki Bitlis Hanı'ndan intikam alasın. Çünkü Revan'dan gelirken sarayına konup yüz kese ihsan ettim, onyedi çocuğuna serbest zeâmetler ihsan edip Van kulunun Muş haracını kendine ebedî ocaklık verdim, Bağdad'a giderken ve gelirken gazan mübarek ola demeye ve karşılamaya gelmedi... Elbette Ahmed, Bitlis Hanı'ndan intikâm ala" demişti. Bu rüyâmda 'O ekmekten sen de ye' demesi, Allah bilir, ömrümüzün tamam olduğu günlerde bizim de şehid olmamıza işarettir.»

Bu rüyâyı, Melek Ahmed Paşa kendi görüp kendi tâbir etti. Ben de:

— «Sultanım, bu rüyâyı bana söylediniz. İster âfâki, ister enfüsi, Allah'ın ilhamı ile yahut İbni Şîrîn'in kavli üzere tâbir etmek bana düşerdi. Amma bana tâbir etmeye fırsat vermeyip, kendiniz tabir ettiniz.»

Diyerek gördüğü rüyâyı hayra yorumladım. Paşa ise:

— «Yok Evliyâ, bu rüyâ tevil kabul etmez. Hemen kalbimde hissederek tâbir ettim. Mutlaka ben Van mansıbı yahut Erzurum veya Diyarbekir vâlisi olup Bitlis Hanı'nın kulağını bükerim ve Kaya Sultan da o kanlı ekmekten yiyip şehid olur. Ben de sonra şehid olurum. Bu rüyânın tâbiri budur. Elbette olacak olur».

Diyerek şu beyiti okudu.

İdemez def sakınmakla kazâyı kimse,
Bin sakınsan yine en son olacak olsa gerek.

Ben:

— «Vallahi Sultanım, geçende sultanıma gelen Bektaşî dedeye Ahırkapıdan dışarda kayık ile yetişmiş idim. Altınları kabul etmeyip, bana: "Evliyâ dede, bizi paşa ile Van'da hazır duâdan unutman, biz de sizi Mekke-i Mükerremede hayır duâdan unutmayız" demişti. Şimdi sultanımın da bu gördüğü rüyâyı Van mansıbı ile tâbir etmesi hakikaten gariptir».

Dedim. Paşa dedi ki:

— «Evliyâm, İbşir Paşa kardaşım Haleb'den yedi ayda mühür ile İstanbul'a gelip padişahın tahtına yüzsürdü. Hâlâ düşmanı çoktur. Görelim ayine-i devran ne suret gösterir!»

Hayırlı rüyânın tesiri ve acâiblik: Allah şâhit, böyle olmuştur. Bu rüyâyı bu şekilde tâbir edişinin ertesi günü, bir muhteşem İb-

şir Paşa ağası, bir kıt'a hatt-ı şerif ve bir kıt'a padişah fermanı ile gelip çekinmeden paşanın halvet odasına girdi. Hatt-ı şerif ve padişah emrini paşanın eline sununca paşa ayağa kalktı, hatt-ı şerifi öperek başına koyup okudu.

— «Ferman padişahımındır. Emir, emrinizdir. Tiz tuğlar divanhânemize çıksın!»

Dedi. Ağaya bir kese altın ve bir samur kürk hediye edince ağa dedi ki:

— «Sultanım, biz bu ihsanları almaya memur değiliz. Hemen Sultanımı tâ Van kalesine kadar götürmeye memuruz. Çünkü padişah fermanı ve sadrazam hükmü böyle çıkmıştır.»

Akıllı ve sakin paşa buna karşılık:

— «Ey ağa! Bizim küçük hatırımız için İbşir Paşa kardaşımıza varıp selâmımızı tebliğ et, bize bir hafta mühlet vereler. Tâ ki yol hazırlığımızı görelim. Fermanları üzere Van'a değil, tâ Isfahan'a giderim.»

Bu cevap üzerine ağa İbşir Paşaya varıp Melek Ahmed Paşanın mütevâzi sözlerini genişçe anlatınca, hemen İbşir Paşa Kara Hasan Paşa ile Kürt Kara Mehmed Ağaya hitaben der ki:

— «Allah belânızı versin! Şöyle bir uslu veziri Van gibi faydasız bir eyâlete gönderttiniz. Hatırımız için Van'ın emrini götüren ağamıza bir samur kürk ile bir kese altın vermiş. Evvelce kaymakamımız olmuş diye mi onu Van'a sürelim? İnşallah, peşinden yâ Bağdad veya Diyarbekir'i ihsan ederim.

Abaza Hasan Paşa da der ki:

— «Hey sultanım, aşiretimizden olsa gerek. Sadrazamlığı sırasında Türkmen ağalığını elimden alıp, ocak ağaları ve Kade kethüdası ağaları ile ağalığımı Ak Ali Ağaya verdi. Yetmiş kesem kapı arasında kaldı. Yine böyle iken beni Üsküdar'da katletmeye sipahi ocağı ağalarıyla Zühdü efendisini gönderip, beni haksız yere öldürtecekti. Ben Üsküdar'dan kaçarak, Haleb altında sultanıma gelip güçlükle canımı kurtardım. Bu Melek Paşaya Van değil, Maraş, Kars bile çoktur.»

Bunun üzerine, İbşir Paşa «Hayırlısı olsun» deyip susar.

Bu tarafta, o kışın şiddetli günlerinde seksen doksan konaklık yolu geçerken çekeceği elemleri düşünen Melek Ahmed Paşa derhal telhis etmeden padişahın huzuruna çıkmaya giderken ben de yanında idim. O sırada Hazret-i padişâh saadetle çimen sofa denilen yerde idi. Hemen paşa koşup yer öpmeden, «Esselâmü aleyk, padişâhım» deyip, duâ ederek padişâhın eteğini öptü. Hünkâr:

— «Melek lalam!.. Sana ben Van'ı ihsan eyledim. Sekizyüz kese tutar büyük bir eyâlettir. Otuzaltı sancağı, dört hükümet hanlığı, yetmiş ocak beyliği, yetmişaltı parça kaleleri var. Niçin gitmezsin?»

Diye hitab edince, Melek Paşa:

— «Evet padişâhım, doğrudur. Bütün sancaklar mevcud... Fakat Kürdistan olduğundan, Van kalesinin topu altından başka yerde paşaların hükmü geçmez. Amansız serhaddir. Orada valiler, aşağıdan alarak geçinirler. Beni oraya düşmanlık olsun diye atıyorlar. Sekizyüz kese değil, seksen kese bile tutmaz bir ada yerdir. İbşir Paşa lalana, yattığı yer nur olsun, babanız İbrahim Han zamanında Van eyâleti ihsan olunmuştu. Dert, belâ çekerek Van'a yollandı. Büyük alay ile kaleye gireyim derken, kale kapılarını kapatıp ikiyüz kadar balyemez topları ateşleyerek, "Dörtyüz adam ile şehri harab mı edersin?" diye top atıp kaleye uğratmadılar. İli, vilâyeti harab edersin diye de eyâleti zapteddirmeyip kovdular.»

Deyince, meğer İbşir Paşa da bizim paşanın padişâh huzuruna gittiğini haber almış, topal ayağı ile hafifçe aksayarak geliyormuş, hemen saadetlû padişâh: «Aha! İbşir lalam geliyor» buyurdular.

Melek Paşa ile İbşir Paşanın münakaşası: Hemen İbşir gelip, üç kere yer öptükten sonra bizim paşanın yanına durdu. Sanki şer'i mürafaa oldular. Hünkâr:

— «Bak İbşir lala! Devlet kapıma dün değil öteki gün dağdan gelip, bağdaki eski lalalarımı birer sebeble her birini bir fena sınıra mı atarsın? Bu Melek lalam sadrazam iken kimi sürdü, kimi öldürdü? Van'ı, sekizyüz kese tutar dedin. Melek lalam, adalet üzere seksen kese tutmaz diyor. Bir kere babam zamanında sana Van'ı vermişler, zâlimsin diye seni Vanlı kaleye komayıp topa tutmuşlar. Gerçek midir?»

Buyurdu. İbşir Paşa:

— «Komadıkları gerçektir. Amma padişâhım, o zaman halkının tamamı âsi idi. Şimdi ise iyi eyâlet oldu. Hediyeleri ile sekizyüz kese olması mutlaktır.»

Dedi. Hemen Melek Ahmed Paşa:

— «Padişâhımın ihsanı olduktan sonra, Kadıköyüne olursa da giderim. Bütün dinlerde yalan haramdır. Hazret-i Resul buyurur ki: 'Yalancı, benim ümmetimden değildir.' Padişah huzurunda yalan söylemek, küfürden de şiddetlidir. Padişahım, Van'ın kanun üzere hası hümâyunu 520.240 akçedir. Beher sene kırksekiz kesesi olur. Cürüm, cinayet ve bedavasıyla nihayet altmış kese olur. Hatta bu

Melek kulun, sadrazamlığı sırasında Van eyâletini Şemsizâde Mehmed Emin Paşa kuluna vermişti. Tamaha kapılıp Van eyâletinden altmış kese tahsil etmek sevdasında olduğundan bütün kul baş kaldırdı. Şemsizâde Paşa kaleye kapanarak kapıkullarını yanına aldı ve kırk gün büyük cenk oldu. İç kaleden bu kadar bin top atılıp, bu kadar ev aşağı kalede top güllelerinden harab olup nice ocaklar söndü.

Padişahıma malumdur ki, hatt-ı şerifiniz ile Diyarbekir Vâlisi Haydarağa zâde Mehmed Paşa lalanı eyâletiyle Van üzerine gönderip, Mehmed Emin Paşanın bertaraf edilmesi için görevlendirmiştim. Kaleyi kuşatınca, Mehmed Emin Paşa bir gece Van kalesinden kementler ile inmiş, kıyafet değiştirerek devlet kapısında yeniçeri ocağına düşmüştü. Onlar da padişâhımdan bir damla kanını rica edip, padişâhım ocakağalarının ricalarını kabul ederek Mehmed Emin Paşaya Rumelindeki Köstendil sancağını ihsan buyurmuş, sonra kendisi Girid'te merhum olmuştu. Bu uzun sözlerden maksadım odur ki padişâhım, işte Van eyâleti böyle bir amansız adadır. Ferman, cihan padişahınındır!»

Deyince, hemen İbşir Paşa der ki:

— «Padişahım, Melek lalanın bütün sözleri doğrudur. Amma şimdi tamamen iyi bir eyâlet ve emin bir yer oldu. Fakat padişâhım, bu kuluna Haleb'de mühür gelince durum böyle miydi? Van eyâletinde —Mahmudî Kürtleri bunlara Pennaşî Kürdü der— altı bin kadar savaşçı yiğit çıkartır bir kabile vardır. Yaylalarında hayvanları gayet çoktur. Acem ile hudut olmaları yüzünden top ve asker temin edip Kürdistanı yağma ederek bir milyon koyun sürmüş ve Salmas ovalarına, Dumdumi, Dumbuli ve Rümiye kalelerine mal ve ganimetleri doldurup zengin olmuşlardır. Padişâhımın saadetlû zamanlarında sulha aykırı bir harekette bulunduklarından, Kürdistan serhad ağalarının hepsi Haleb'e gelip bana dert yandılar. Ben de, 'Acaba bu Van tarafında sulha aykırı ne çeşit iş çıktı?' diye bekledim. Yedi ayda devlet kapısına gelmemin sebebi budur. Yoksa padişahım, on günde Haleb'den mühür ile rikab-ı hümâyununa yüzüm sürmem tabii idi. Sonra padişahımdan ısrar olunup elbette ve elbette gelesin diye fermanlar gelince, Kürdistan ahvâlini öğrenmekten vaz geçtim. Konya tarafına geldiğim vakit, geriden yine Van vâlisi Paşa lalandan, Bitlis, Hakkari, Mahmudî Hanları lalarından arzlar gelip feryad ve şikayetleri göğe ulaştı. Şikayetnâmelerini kan ile yazmışlar. Bu arzları padişâh huzurunda gösterip, işte o serhaddin ihtilâline tedbirli ve işbilir, sadrazamlık yapmış, serdar-ı muaz-

zamlığa lâyık Melek Ahmed lâzımdır diye düşündük ve en uygun düşünce budur kanaatıyla kendisini o tarafa görevlendirdik. Ferman padişahımındır!»

Deyip sustu. Hemen saadetlû padişâh «Kaziye malum» diye tebessüm ederek:

— «Tez, divit ve kalem getirin!»

Diye emir verdi. Derhal sır katibi divit ve inci saçan kalem getirip, mübarek eliyle şu hatt-ı şerifi yazdı:

— «Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, Anadolu memleketinde olan Mısır ve Bağdad'ta bütün yüksek makamların azil ve tâyini senin rey ve fermanında olmak üzere serdar-ı muazzam olup, arpalık olarak Van eyâletini de sana sadaka etmişim.»

Hatt-ı şerifi Melek Ahmed Paşanın eline verip, başına bir mücevher serdar otağası soktu. Sonra beş kese altın, bir Süleyman çadırı, yüz katar deve, yüz katar katır ihsan edip, Melek Ahmed Paşaya hayır duâ ederek:

— «Yürü, yardımcın ve arkan Allah ola!..»

Buyurdu. Daha sonra İbşir Paşaya hitaben:

— «Melek lalam ve Kapudan Murad Paşa lalam, arz günleri huzuruma gelsinler. Melek lalam gidinceye kadar divâna gelsin. Eski kanun üzere öteki serdarlara ne gibi mühimmat ve malzeme verilirse, Melek lalama dahi veresin. İnşallah, saadetlû asitânemden ilkbaharda deniz gibi asker ile biz dahi Acem diyârı üzerine hareket ederiz.»

Dedi. Cem mertebeli padişahın bu iltifatları üzerine İbşir Paşanın yüzünün rengi toprak gibi oldu. Üçüncü saatte bu kadar uzun konuşmadan sonra, Melek Paşa başını yere eğip cem mertebeli padişâhın hayır duâsı ile vedalaştı ve Sarayburnunda Bostancıbaşı kayığına binerek bismillah ile ilk menzil olarak Üsküdar'da Kaya Sultan sarayında kaldı.

Hemen o saat, peşimizden on adet telli çavuş ellerinde emirleriyle gelip:

— «Mutlaka hemen ılgar ile Van diyârına yola çıkacaksınız!»

Diye, paşaya ısrarla olmayacak tekliflerde bulundular. Gayretli Paşa bunlara onar kuruş verip hepsini bir kayığa koyarak akıntıya doğru kayıkçısız İstanbul'a yollayınca, bu herifler deniz üzerinde Mevlevîler gibi döne döne Ahırkapısı tarafına düştüler.

Çavuşlar bu hali İbşir'e bildirince, on tane şiddetli ve yüzsüz, edebsiz çavuş gelip Paşayı kaldırmak istediler. Paşa:

— «Bunlara değnek!»

Deyince hepsi kaçtılar.

Allah'ın hikmeti, paşa efendimiz Üsküdar'a geçip ardı sıra çavuşlar tayin olununca Kaya Sultan'ın aklı başından gitti. O an bir koçuya binip araba ile karşılamaya çıktı.

Acâib ve garip bir hikmet: Kaya Sultan ile paşa, hareme gittiler. Haremde bir gürültü koptu. Paşa derhal kan-ter içinde dışarı çıkıp, dörtyüzon iç ağalarına Kaya Sultan malından onbin altın dağıtıp, Kaya Sultan'ın kolayca doğum yapması için herkese, kurtulması niyetine, biner ihlas-ı şerif okumasını tenbih etti. Beni de bunlara baş tayin ederek, helâl maldan beşyüz altın ihsan ettikten sonra:

— «Bak Evliyâm, sen benim oğlum ve akrabamdansın, bu sır sende kalsın: Üç gece önce rüyâmda 'Bu ekmeği ye' denilince, 'Bu ekmek parçasında kan var, yenir mi?' demiştim. Sultan Murad, 'O kanlı tarafını Kaya kızıma ver. Yıkayıp yesin' demişti. İşte çıktı. Hâlâ sultan doğum yapamayıp ölüm derecesindedir.»

Deyip, serseri gibi hareme girdi. Bu sırada İbşir Paşa tarafından mübaşir çavuşlar gelince, haremde olan telaşı görüp ağırlık vermeyerek geri durdular. «Bre elbette paşa durmasın gitsin!» diye ısrar eden başka çavuşlar geldi. Bunların ardını alıp Abaza, Çerkes ve Arnavutlar bunlara «Ur bre ha!» diye öyle bir sopa çektiler ki deme gitsin.

Meğer Kaya Sultan yedi aylık hamile imiş. Müddeti tamam olmadan paşayı öldürüyorlar diye korkusundan arabaya binip nazlı vücuduna titreme gelerek Üsküdar'a gelince, Allah'ın emri ile çocuk düşmüş. Hemen saray içinden göklere yükselen bir vaveylâ koptu.

Baktım, Paşa haremden dışarı çıktı. Elinde tuttuğu bir kutu içindeki erken doğan çocuğun cesedini adamlarına gösterince, onlar da feryada başladılar. Bu kere Paşaya Van'a tayinini tebrik etmek için gelen vezir ve vekiller bu perişan hali görünce üzülüp ağlamaklı oldular. Paşaya teselli verdiler. Paşa da:

— «Bakınız ağalar, ne civan yiğit olacakmış! Bakın kaşlarına gözlerine, bakın boyuna posuna! Ali bey... beyliğine doymayan bey oğlum, ata binip kılıç kuşanmaya doyamayan yavrum!»

Diye benim yanıma gelip vücudu gösterince, gördüm ki bir kızıl ciğer parçası... Ben o zaman:

— «Sultanım, gerçi kaşı ve gözü bellidir amma ruhsuz ve tamam olmadan düşmüştür. Alay mı bozdu, düşmanı mı kırdı ki yiğitliğine doymayan diye feryad edersiniz? Bir kan parçası için et-

meyin. Hüküm Allah'ın... Hemen cenâbınız ile Kaya Sultan sağ olsun!» dedim.

Bu şekilde paşayı teselli edip sustum. Paşa:

— «Behey Evliyâm, ben buna ağlamam. Geçen gece gördüğüm rüyâdaki ekmek parçası işte bu. Van mansıbı olarak çıktı. Kanlı ekmek dahi bu çocukcağız idi. Vücudunun kanını yıkayıp yere gömmek gerek.»

Dedi. Ben:

— «Sultanım, merak etmeyin. Yine Kaya Sultan ile ekmek ve tuz yersiniz. İbşir'den dâima korku ve dehşet içinde idiniz. İşte, bununla hepsi geçti. Bu niyete el-Fâtiha!...»

Deyip, teselli ettim. Amma hakikatte güzel Kaya Sultan'ın doğumdan sonra kanı kesilmedi. Saadetlû padişâhtan Kaya Sultan'a ve bizim paşaya, «Hüküm Allah'ındır. Başlarınız sağ olsun!» diye, hatt-ı şerifler ile paşa ve sultana birer kat hil'at ve samur kürkler geldi. Arkasından da «Benim lalam, Kaya Sultan hanım iyileşince bir an durmayıp Van diyârına gidesiniz.» diye yazı geldi. O gün, düşük çocuğu yıkayıp Üsküdar'da gömdüler. Yirmi adet mübaşir ve kudurmuş köpek gibi çavuşlar gelip, elbette gidersiz diye yazı getirdiler. Israr ettiler ve zorladılar. Bunların hepsine «Vurun!» deyip kaçırdılar.

Neticede, Paşa bütün eşya ve mühimmatını görüp gitmek üzere iken, beni yanına çağırıp gizlice dedi ki:

— «Bak Evliyâm... Sen benim oğlumsun. Hizmetkârların benim otağım içindeki daireme çadırınla konsunlar ve iç ağalarımla yesinler, içsinler. Senin talebelerinden Küçük İbrahim, Rum Ali, Gürcü Mustafa, kölelerin üzerinde disiplini temin etsinler. Bütün elbiselerini ve öteki eşyalarını gözetsinler. Atlarının hepsi mirahor tavlasında dursunlar. Bütün eşyanı ben kefilleniyorum. Sen birkaç gün İstanbul'da kal. İbşir'e ve Kara Hasan'a yanaşıp bizim Kade Kethüda, Merkufati Mehmed Efendi ile Moralı Defterdarın ve diğer âyân adamlarımızdan olan hizmetlilerin durumlarını ve İbşir ile halkın yapmacık muamelelerini öğren. Herhangi bir durum olursa, Kaya Sultan ve Gümrük Emini Hasan Çelebi çırağımızdan mektuplar alıp, aslâ kimsenin haberi yok iken, arkamızdan kendi atlarınla ılgar edip acele bana gelesin!»

Sonra bana beşyüz altın verip duâ etti. Erganili Ahmed Ağaya da duâ ederek müsellim gönderdi. Ben dahi beş kölem ve dört kat elbisem ile beş atımı mirahora teslim edip, üç kölem ve beş atımla

Üsküdar'da Kaya Sultan yanında kaldım. Paşa, Kaya Sultan ile vedalaşıp Van'a hareket etti.

Evvelâ Kadıköy'ünde konakladı. Üsküdar'da Kaya Sultan, paşanın yol parası için kırk keseyi paşaya teslim ettim. Paşa, İbşir'e rağmen üç gün daha Kadıköy'ünde kalıp, dördüncü gün o şiddetli kışla hareket ederken ben el öptüğümde:

— «Gözünü aç Evliyâm!»

Deyip hayır duâlarıyla veda ettik. Onlar Van diyârına, ben ise İstanbul tarafına hareket ettik.

Ertesi gün İbşir Paşa kethüdası aziz biraderim Salih Ağaya varıp görüştüğümde:

— «Bre Evliyâm, sen paşa ile Van'a gitmedin mi?» dedi. Ben:

— «Sultanım, seyahattan usandım. Özellikle bu kış kıyamette doksan konaklık Van'a nasıl gideyim?» deyince:

— «Tez, masraf kâtibini çağırın!»

Deyip, günde yirmi ekmek, beş okka kurban eti, üç okka pirinç, bir okka yağ ve birer balmumu ihsan etti ve bizi İbşir Paşa ağaları arasına kattı.

Divan dağılıp ortalık tenhalaşınca, ben segâh makamından okumaya başladım. Fasıl bitince, pencerenin dışından bir ses geldi:

— «Bre Evliyâ, ey Evliyâ! Ekmek ve tuz hakkı bunundur ki benden haberin yok!»

Dedi. O zaman anladım ki, bizim paşanın kethüdası Kade Kethüdayı, İbşir Paşa «Seni silâhdar ederim» diye paşadan ayırıp makramacısı yapmış. Kethüda Salih Ağa dedi ki:

— «Evliyâ... Sizin Kade Kethüda murabbaat okuduğunu işitti, seni çağırır.»

Ben:

— «Ya Sultanım, onu da huzurunuza davet edip meclisinize katsanız lutuf olurdu.»

Dedim. Salih Ağa:

— «Evliyâm, o hapistir, buraya gelemez.»

Dedi. O sırada bir iç mehteri gelip, kethüdâya:

— «Sultanım, Paşa efendimiz sizi ister.»

Deyince, kethüda dedi ki:

— «Evliyâm, sen otur. Paşa şimdi seni huzuruna çağırır, bir yere gitme.»

Sonra baktım bir mehter daha geldi.

— «Evliyâ Efendi derlermiş bir kadı varmış, paşa ister.»

Dedı. Zavallı adam, beni traşlı görüp kadıya falan benzetememişti. Ben dedim ki :

— «Oğul, beni istemiş.»

Yiğit :

— «Yok, bir ihtiyar varmış, Evliyâ Efendi derlermiş, onu ister.»

Dedi. O zaman İbşir Paşa huzuruna hayır duâ ile varıp el öptüm.

Paşa :

— «Hafız Evliyâm, hoş geldin! Bildim ki akıllı imişsin, o hain Melek ile bu kışta Van'a gitmedin.»

Dedi. Ben :

— «Allah'a hamdolsun, kırkbir yılda sultanımı bu devlette güçlükle gördüm. Vardar Ali Paşa'nın Celâlî gazasında sultanım ile birlikte bu kadar dert çektik. Şükür Allah'a ki bu günleri gördüm. Ben nereye giderim?»

Dedim. İbşir Paşa :

— «Evliyâ, şimdi sana Kade Kethüda feryad edip ne dedi?» diye sordu. Ben :

— «Sultanım, Kürtçe 'Hey Evliyâ hac, hey Evliyâ hac! Benim halime pes! Esrara vâkıf değil misin? Nerede nimet ve eski hukuk?' diye feryad etti. Meğer hapis imiş.»

Dedim. Hemen Paşa :

— «Var şimdi, benim iznimle Kade, Defterdar ve Mevkufâti Mehmed Efendi ile buluş. Kade, sizin paşanın yirmi yıllık kethüdasıdır. Karun kadar mala sahiptir. Eğer canlarını kurtarmak isterlerse, 'Ak akça kara gün içindir' diyerek, hazineye üçbin kese Kade, beşbin kese defterdar, bin kese de Mevkufâti versin. Git söyle.»

Deyince, İbşir'in kethüdası ile gittik.. Bir kapı açtılar. Meğer hamam camekânı imiş. Kapıdan içeri girince etrafıma baktım: Hamam camekânının sofaları üzerinde ikiyüz adet çatal fitilli sekban ve sarıca cellâd hazır durmuştu. Ayrıca bu câmekânın büyük havuzu ağzına kadar su ile dolu olup, o Zemheri soğuğunda Kade kethüda, Mevkufâti ve Moralı dahi boyunlarında zincirler ile çırılçıplak idiler. Ağlar, inler halde, havuz içinde, aç ve gömleğe muhtaç bir durumdaydılar. Bundan başka, her gece cellâdlardan biner kırbaç yiyip çeşitli işkenceler görürlermiş! Hemen Kade kethüdayı o halde görünce aklım başımdan gitti. Yanına varıp, üçünün de ellerini öptüm. Çünkü ekmeklerini yemiştim. Kade kethüda dedi ki:

— «Evliyâm, bu ne haldir?» Ben :

— «Şimdi sadrazâmın yanında idim. "Kade kurtulmak isterse üçbin kese versin. Beşbin kese Defterdar versin, Mehmed Efendi de bin kese versin, yoksa üçünü de katlederim" diye yemin etti.» dedim.

Kade bin kese, Defterdar iki bin kese, Mevkufâti beşyüz kese ve beşyüz cild kitap vermek istediler. Bu kere İbşir'in kethüdası Salih Ağa dedi ki:

— «Ey! Kırşehir'deki kırkbin koyun nice oldu? Diyarbekir Çermiki şehrindeki bin kese kuruş nice oldu? Van'da Mallı Kaya Çelebi ortağındaki beşyüz kese altın nice oldu? Gümrük Emini Hasan Ağa'nın kardeşi Ermeni Andon'daki ikibin kese malınız nice oldu?»

Zavallı Kade Kethüdâ dedi ki:

— «İşte, Evliyâm bilir. O Kırşehrindeki kırkbin koyunun hepsi Melek Paşanındır. Çermik'de benim malım yoktur. Hepsi kardeşim Hacı Musâ Ağanındır. Van'daki malın hepsi Kaya Sultanındır. Kaya Sultan, Kaya Çelebi ile ortaktır. O altınlarda benim bir akçem, bir alâkam, bir hissem yoktur» dedi.

Bu şekilde yemin edince, fakir Kade ile Defterdarı havuzdan çıplak halde çıkarıp vücudlarına üçeryüz kırbaç vurdular. Feryad ve iniltileri göğe yükseldi. O şiddetli kışta yine havuz içine soktukları zaman ağlayıp inlemeye başladılar. Ben dedim ki:

— «Bre Mehmed Kethüda, bütün dostlara haber gönder. Borç olarak birkaç yüz kese daha bulup, kuş canını kurtar.»

Onlar dediler ki:

— «Biz bu hapiste iken bizlere kim bir kırmızı akçe verir? Bizi bu hapisten salıversinler. Sonra sadrazâmın istek ve arzu ettiği malı bulup kurtulalım.»

Ben İbşir Paşaya varıp bunları ilettim.

— «Onlar hapiste iken dahi o kadar malı verirler. Onlar iyi adamlardır. Yoksa şimdi onları katlederim.»

Dedi. Ben yine gelip, İbşir Paşanın sözlerini birer birer naklettim.

İster istemez, üçüncü gün Defterdardan üçbin sekizyüz kese ile sarayındaki bütün mal ve erzakı aldılar. İşbaşındaki adamlarını da hapsedip, onlardan da ikibin kırk kese mal tahsil ettiler. Kade Kethüdadan ikibin kese tahsil edip, Diyarbekir'de bulunan Bakkaloğlunun, Mehmed Çelebinin, kardeşi Hacı Musâ'nın, oğlu İbrahim Beyin bütün mal ve erzaklarını hazineye zaptederek kendilerinin İstanbul'a gönderilmesi için Diyarbekir Valisi Mustafa Paşaya kapıcıbaşılarla emirler gitti. Mevkufâtçı Mehmed Efendinin malı çok

idi. Bütün mülkü, akarları ve çiftlikleri hazineye devredildi. Yine de bu zavallılara her gün çeşit çeşit işkenceler yaparlardı. Ben bu hali görüp:

— «İlahi! Bu âciz kulu bir ekmek parçası için bu kadar hor ve hakir etme ve ömrümün sonuna kadar vücut sıhhati ile beni ibadetten ayırma.»

Diye, Cenab-ı Hakka duâ ve yalvarışlarda bulunup orta halli durumuma yüzbin kere şükrederdim. Amma bunun neticesi neye varır diye daima düşünmekte idim. Amma İstanbul âyânı bütün sekban, sarıca ve lokmacıların elinde çırılçıplak oldular. Sade Reisülküttâb Şâmizâde Mehmed Efendinin yetmiş adet samur kürkü, Gümrük Emini Hasan Çelebinin ve öteki âyânların haddinden fazla ve kalemin yazamayacağı kadar mal ve mülkleri zayi oldu. Eğer bildiğim olayların hepsini yazacak olsam seyâhatnâmeme mâni olur.

Nihayet işleri tersine dönen bu kötü gidişli dünyada ne çeşit zulüm ve işkenceler olduğunu görüp, atlarımla adamları hazır ederek Üsküdar'da bir köşede gizlenmiştim. Amma her gece Kaya Sultan efendimize gidip, perde arkasından konuştum ve her gün yine İbşir Paşa kethüdasıyla iyi geçinerek üç kese ihsanını alıp bir samur kürkünü giydim.

Sonra bizim Kade kethüdayı hapisten çıkardılar, kapıcıbaşılar ve sipahi ocağı çavuşlarıyla şehir dışına sürerek kayıklarla Diliskelesi'ne vardıklarında hemen Hersek kasabası dışında katledip gömdüler. Moralı defterdârı ve Mevkufâtçı Mehmed Efendiyi ve birçok adamlarını da katlettiler. Allah hepsine rahmet eylesin.

Daha bunun gibi çeşitli fenalıklar edilip, haksız yere kan dökülerek şen'i zulümler oldu. Ben hemen o zavallı Kaya Sultana vardım. On kıt'a mektuplarla beşyüz altın yol harçlığı verip:

— «Meded Evliyâm! Bir an evvel Paşama yetiş. Durmasın, hemen memuriyetine can atsın. İşte Kade Kethüdasını, Moralı Defterdar Mustafa Paşasını, Reisülküttabı olan Mevkufâti Mehmed Efendisini ve öteki adamlarını dahi katlettiler. Bundan sonra Melek Paşamın adamlarını daha çok öldürürler. Paşamı da katletmek için saadetlû padişâhtan üç kere ferman istediklerinde, bütün ulemâ ile vezirler, vükelâ, Vâlide Sultan, sipahi ve yeniçeri ocakları, hep paşamın katli için İbşir'in ferman istediğini duyunca, "Melek Ahmed Paşa bir sâlih, dindar, imanlı, muvahhid, kin gütmez, namuslu, yiğit vezirdir. Ne suçu vardır ki, onun katline ferman istersin? Verme padişahım, Melek Paşa bu devlete yine lüzumlu adamdır. Bir

kere sadrazâm, üç kere kaymakam oldu. Bütün kul ile iyi geçindi." deyip, bir ağızdan ayak dirediler ve ferman verdirmediler. Amma Evliyâm, kimbilir bu işi? Mustafa Paşa, Melek Paşa kocamın akrabasıdır. Belki bir hal ile paşacığım için gizlice ferman ala... Aman Evliyâm, yetiş paşaya! Hemen Kürdistan'a ve görev yeri Van'a acele hareket etsin. İsterse sonra Gence, Revan ve Nahcivan'a sefer etsin.»

Diye, bana ağlayarak mektupları verdi. Bir de cevahirli saat ihsan edip, «Şimdi sana yollarda saat çok lâzımdır. Hemen durma!» diye, bir samur parçası kürk de giydirdi. Beni o gece gümrük emini Hasan Ağaya gönderdi. O gece Hasan Çelebi, Ortaköy'de Baltacı Mahmudağa yalısında Mahmudağa zâde Bekir Ağa ile müşavere etmiş. Beni görünce, «Bre Evliyâm, hoş geldin!» diye ayağa kalktı. «Gel Evliyâm, seni bu gece yine İstanbul'a bir işe göndereyim. Gel, seninle bazı konuşacaklarım vardır» diye elime yapışıp odadan dışarı çıkardı. Bir gizli odada elime üç kıt'a mektuplar verip, «Durma, yetiş paşaya. İşte sana ikiyüz altın» dedi.

Sonra, «Kaya Sultan'dan mektupları aldın mı?» dedi. «Aldım» dedim. «Durma, git. Amma İzmit şehrine varınca, gündüz ve gece anayollardan gitme. Menzillere uğrayıp sakın at alma. Hemen kendi atlarınla ve ılgar ile seğirtip git.. İşte sekizyüz altın daha.» deyip, beni bir kayığa bindirdi. Açılacağım sırada, «Evliyâ Çelebi, bizim gümrüğe İstanbul'a da uğrayıp sandık eminine selâm söyle. Biz yarın İstanbul'a varırız.» dedi. Yâni halk arasında beni o gece İstanbul'a gönderdiğini göstermek istedi. Ben «He ola sultanım!» deyip, Ortaköy'den iki yatsı zamanı avanta kayık diye, akıntı ile baş aşağı akıp, göz açıp kapayıncaya kadar Üsküdar'a vardım. Önceden atlarımı gizlediğim yere geldim. Üç nefer işe yarar silahlı adamlarım, beş küheylan atlarım ile Abaza Mercan Yusuf, Abaza Kamış Mehmed, Abaza Çelebi Ali'yi ve yedi adet yüksüz ve hızlı giden küheylan atla tepeden tırnağa silahlı adamları yanıma aldım. Gece yarısında ve karanlık bir gecede, Allah'a tevekkül edip Çamlıca dağına çıktık. Yedi kişi ikişer rekat namaz kılıp, Üsküdar şehrinde ve İstanbul'da yatan erenlerin ruhâniyetlerinden yardım diledik. Bütün enbiyâ, evliyâ, kutublar kutbu, ümenâ (emin kişiler), mücabâ (temiz kimseler), nukâbâ, budala, mecâziyun, melâmiyun ve gayb adamları ile birler. üçler, yediler, kırklar, yüzler, binler ve binlerin mübârek ruhları için bir Yasin-i şerif okuyup, sevabını bunların mübârek ruhlarına hediye eyledim. Elimizi yüzümüze sürdük. Ben Nahcivan çeliği zırh giyip, bismillah diye rüzgâr süratli atımı-

zın başını hızla Van tarafına çevirdim, Van diyârına hareket ettik. Allah kolay eyleye!

Bundan sonra, bu âciz ve kulların en hakiri, âlem seyyâhı, insanoğlunun nedimi, riyâsız olan Evliyâ, dünyayı dolaşmaya ve beldeleri yazmaya başladı.

*
**

1065 SENESİ CEMÂZİYELULÂ AYININ İLK GÜNÜNDE, ÜSKÜDAR ŞEHRİNDEN ÇIKIP MELEK AHMED PAŞA'NIN ARDI SIRA VAN EYÂLETİNE GİDİŞİMİZİ BEYÂN EDER

ÜSKÜDAR'dan yedi kişi ile atlara binerek yola çıktıktan sonra, doğu tarafına giderek geceleyin bin güçlükle Sarı Gazi köyüne geldik. Üsküdar mevleviyetine bağlı, Acem ormanlığı gibi bir koru içinde, bağ ve bahçeli bir yerdir. İkiyüz hâneli olup bir câmii, bir mektebi, bir tekkesi, bir hamamı ve bir hanı vardır. Dükkânı yoktur. Verimli bir köy olup, yaz mevsiminde bütün İstanbul halkı araba ve çadırları ile buraya gelip zevk ve safâ ederler. Niceleri evlere veya Sarı Gazi Sultan tekkesine konuk olup zindeleşirler. Buranın özellikleri daha önce anlatılmıştır.

Sonra yine gelişmiş, şenlikli köylerden geçerek doğuya doğru onbeş saat gidip, Tavşanlı köyünde menzil aldık. Anadolu eyâletinde Kocaeli sancağında, İstanbul'un boğazhisarı kullarının bir köyüdür ki bütün halkı Müslümandır. Bağlı, bahçeli olup bir camii vardır. Zeâmet köyüdür. Buradan da doğuya doğru giderek, gece yarısı yâr ve ağyârdan habersiz, on üç saatte İzmit şehrine geldik.

Bu şehirde, yeniçeri süvarisi Abaza Ahmed Çelebi'nin evinde biraz istirahat edip yemek yedik. Bir atı yedeğe alıp, yine doğuya giderek, sabah şafii vaktinde Sapanca kasabasını geçtik. Ağaç ve çamur deryası içinde yüzerken altı atlıya rast geldik. Bizim üzerimize hamle ettiklerinde, göz açıp kapayıncaya kadar yaylım ok serptik. Birinin atı tepesi üzerine yıkıldı. Onlara hiç bakmayıp Sakarya kenarına geldik. Sultan Bayezid-i Veli'nin Sakarya üzerindeki ondört gözlü köprüsünü geçip, Sakarya kenarındaki Geyve kasabasına geldik. Buradan yine doğuya doğru giderek dağlar içinde Taraklı, Türbeli ve Köynük kasabası ile Nafizpaşa hanını geçtik. Yine doğuya giderek dereleri geçip Köstebek hanına, oradan köy-

lerden geçerek Sarılar köyüne, sonra Beypazarı köyünün kalesine geldik.

Paşa hemen on ağasını beşer kese para ile Engürü, Kangırı, Amasya, Çorum ve Merzifon şehirlerine gönderip, sekban ve sarıca toplatmaya başladı. Diğer vilâyetlerde bulunan adamlarına da ulak gönderdi. Bana da ikiyüz kuruş, bir kılıç ve bir Gürcü kölesi verdi. Bütün kölelerimizle sağ-salim kolayca buluşarak, yine çadırımın önünde atlarımızı bağladık Kış pek şiddetli idi.

Beypazarı şehrinden kıble tarafına giderken Ayas beli denilen belâlı yeri kar ve boradan aşıncaya kadar adamların belleri boruldu. Oradan Ayaş, İstinoz, Engüri kalesi, Fenekler, Karabağlı, Kalecik, Şeyh Şâmi, Koçu Baba, Akçakoyunlu, Sonkuroğlu, Beybastı, Sencarlı, İnli Sorgun, Akçaasma, Kıyıdlı ve Şeyh Halil köylerine uğradık. Ötekilerin özellikleri evvelki ciltlerde anlatılmış ise de, Şeyh Halil köyü henüz yazılmamıştır. Sivas eyâletinde, Keskin sancağı toprağında, ikiyüz hâneli, bir câmili, içinde Bayramiye tekkesi olan gelişmiş bir köydür. Bu tekkede defnolunmuş olan Şeyh Halil'i ziyaret ederken içime şu beyit doğdu:

«Gel ziyâret et ki bu bir hoşca mihmangâhtır,
Sıdkla mâlîde-ru ol Şeyh Halîlullahdır.»

Buradan Mirza Çavuş köyüne ve Yenişehir kasabasına uğrayarak Sivas şehrine geldik. Paşa, bu şehirde üç gün kaldı. Yirmi bayrak sekban, sarıca ve iki bin ağa ile dörtbin altmış insancğlu harcı, üçyüz deve de at ve katır harcı topladı. Dördüncü gün Sivas'tan çıktık, doğuya doğru giderek Eğri köprüden geçip yedi saatte Ulaş kasabasına geldik. Bu kasabadan yine doğuya doğru, şiddetli kış çekerek ve kar içinde nice küheylân atlar bırakarak, gidip Sultan Hasan yaylağına geldik. Azerbeycan şahlarından Uzun Hasan'ın yaylağı imiş. Buralarda dağlar arasında taş direkler, çam sütunlar var. Gelip geçenler o çam sütunları gözederek geçerler. O sütunları gözetmeyip giderlerse, minare boyu kar içinde boğulup helâk olurlar. Onun için, Türkmen ağaları bu sütunları yol üzere dikip işaret koymuşlardır. Buradan yüzbin güçlükle geçip, yedi saatte Kangal kasabasına geldik. Sivas toprağında, Türkmen ağası hükmünde idare olunur. Bir han ve câmii ile birkaç dükkânı vardır. Türkmen yatağı olup, korkulu ve tehlikeli bir yerdir. Buradan yine doğuya gidip, Alaca han menziline geldik. Burası da Sivas toprağında ve Türkmen ağası idaresinde, Türkmen yatağı küçük bir

handır. Duvarları nakışlı olduğundan, Alacahan derler. Yol için çok gerekli bir han olup, Uzun Hasan'ın oğlu Yakub Han tarafından yaptırılmıştır.

Buradan da doğuya doğru giderek Hasan Çelebi köyüne geldik. Sivas toprağında, üçyüz hâneli, câmi ve hanı olan Türkmen yatağı bir köydür. Halkı, hep şahsevenlerdendir. Buradan kıble tarafında ilerleyip, dağlar içindeki Çökeç köyüne gittik. Kışın şiddetinden daha ileri gidemeyip, burada çöktük kaldık. Yüz hâneli, mâmur bir köy olup hâss-ı hümâyundur. Halkı, şahsevenlerdendir. Bunca asker burada barınamadıklarından, halkı perişan oldu. Oradan yine doğuya giderek beş saatte Hakem Hanı kalesine geldik. Mısır diyarında Hâkim Biemrillah'ı Hıns-ı Mansur'a sürgün ettiklerinde, buradan güvenle gelip geçmek için, Hâkim Biemrillah bu hanı yaptırmıştır. Hâkim hanının yanlış söylenmesinden galat olarak, Hâkem hanı derler. Sivas toprağında, Türkmen yaylağı içinde eski bir handır. Amma, derbend çalınır bir yerdir. Etrafında abâdân yer olmadığından yüz, ikiyüz kişi burada kalmaya korkardı. Fakat sonra, Sultan Dördüncü Mehmed'in veziri buraya sağlam bir kale yaptırıp içine cephâne, üçyüz nefer ve dizdar koymuştur. Demir kapılarını kapatarak, gelen gideni Malatya ve Ulaş kasabasına ulaştırmakla görevlendirmiştir. Ayrıca üçyüz ev yaptırıp bütün halkını ağır vergilerden af tutmuştur ki, bu yollar güvenli ola. Bir cami, bir eski han, bir hamam ve yüz kadar dükkân yaptırıp geliştirmiş, bunların idaresi için mütevelli ve hâkim tayin etmiştir. Günden güne gelişmekte olup havası ve suyu lâtif, yeni bir kaledir.

Buradan yine doğuya doğru yedi saat gidip Hasan Babruk köyüne geldik. Malatya hududundadır. İkiyüz hânelidir. Bir câmii ve bir hanı vardır. Mamur bir köydür. Kış çok şiddetli olduğundan ve askerin ihtiyacını sağlayamayacaklarını bildiklerinden, şehir halkı evlerini bırakıp dağlara kaçmışlardı. Askerler burada hayli zahmet çektiler. Atlar sabaha kadar aç kaldı. Ben câmiin minaresine çıkayım derken bir çuval arpa ve bir çuval saman buldum. Atlarım kurban bayramı ettiler. Bu köy halkı da şahsevenlerdir.

Köyün câmiini Sultan Hasan yaptırdığından, köye de Hasan Badruk derler. Fatih cenginde kaçtığı için, Türkler Sultan Hasan'a «Badruk» yâni kaçak demişler. Türkmen ve Moğol sözüdür. Kırım halkına, Nogay Tatarları badruk derler. Zira Tohtamış Han ile Timur Kırım adasında büyük bir savaş yaptıklarında, Kırım halkı yan verip kaçmıştır. Bu Hasan Badruk köyü, Uzun Hasan zamanında gayet gelişmiş imiş. Câmii halen cemaatten yoksun olup tek mina-

reli, mina kubbeli güzel bir câmidir. Ben kıble kapısının sol tarafına, Celî yazı ile, «Mâ re'el-mü'minüne hasenen fehüve indallahi hasen.» mübârek sözünü yazdım. Buradan doğuya giderek Malatya kalesine geldik.

Rakabe Yani Malatya Kalesi : Rum ülkesinden olup, Rum lisanında adına Rakabe derler. İlk olarak, Hazret-i Yunus aleyhisselâm Musul şehrinde iken onun öğretmesi ile imana gelen Rakabe adındaki kayser, bu Malatya toprağının su ve havasını beğenip bir kale yaptırdı. Burası büyük bir bender şehri oldu. Sonra çeşitli hükümdarlar eline geçmiştir. Hazret-i Peygamber zamanında Nuşirevân Adil'in idaresinde idi. Harun Reşid nice kere Malatya'yı kuşatmış ise de alamadan geri dönmüştür. Hicrî 200 (30) tarihinde Hazret-i Ömer'in evlâdından Mîr Ziyâd, onun oğlu Emir Lokman ve onun oğlu Emir Ömer, ikiyüz bin asker ile gelip bu kaleyi kuşattılar. Kuşatmanın kırkyedinci günü Seyyid Battal Gâzi'nin babası Hazret-i Hüseyin Gâzi tarafından fethedildiğinde, Emir Ömer, fethettiği için mülkiyetini Hüseyin Gâzi'ye vermiştir. Sonra Seyyid Battal Cafer Gâzi bu şehirde doğmuştur. Hicrî 239 (31) senesinde Elina tekfuru Malatya'yı ele geçirmiş, yine o sene Abbâsilerden Yahya bin Ali, Hüseyin Gâzi ve oğlu Battal Gâzî, ellibin askerle Malatya'yı fethederek kalesini temelinden yıkmışlardır. Bu cenkten onaltı yıl sonra yâni Hicrî 244 (32)'de Harun Reşid Bağdad halifesi olunca, daha önce fethedemeden döndüğü için içinde uhde kalmış olduğundan, bu Malatya'ya uğrayıp çok miktarda para harcayarak kuvvetli bir sur yaptırmıştır. Sonra İstanbul'u kuşatmaya gitmiştir.

Sözün kısası, günler geçtikçe Malatya üzerinde defalarca sefer edip Rum topraklarına ayak basan Sultan Alâaddin, Hicrî 476 tarihinde Malatya'yı fethedip kalesini yerle bir etmiştir. Sonra Danişment emirlerinden Emir Mehmed bin Danişmend bin Melik Gâzi, buranın su ve havasından hoşlanıp 583 tarihinde büyük bir kale yaptırdı ki, halen mamurdur. Sonra yine birçok kimselerin eline geçti. Diyârbekir hâkimi ile Maraş hâkimi Zülkadir bu Malatya senindir, benimdir diye mücadele ettikleri esnada, Diyarbekir kürtleri de isyana kalkarak Osmanlı topraklarında Amasya ve Sivas taraflarını yağma etmeye başladılar. Sonra bu kötü durumdan Bursa'da Yıl-

(30) Hicrî 100 tarihi olması gerekir.

(31) Hicrî 139 olması gerekir.

(32) Hicrî 154 olması gerekir ki, bu tarih de yanlıştır. Harun Reşid, Hicrî 170'de halife olmuştur.

dırım Hanın haberi oldu. Yıldırım, yıldırım gibi yerinden fırlayıp otuz bin askerle Malatya'yı kuşatmış, hiç aman vermeden 800 tarihinde fethetmiştir. Sonra Amasya'dan fetihsiz geri dönen Timur, Malatya'yı ele geçirerek orada kışlamıştır. Özet olarak söylemek gerekirse dünya bir vakıftır, elden ele kalmış bir acûzedir. Mülk, ancak meliklerin sahibi olan Vahid-i Kahharındır. Fakir (Evliyâ), insan ise de orada hayallere düşmüş bir bedendir.

Şehir sonra yine Osmanlıların eline geçip Süleyman Han kaydına geçmiştir. Halen Maraş eyâletinde sancakbeyi merkezidir. Kanun üzere beyinin hâss-ı hümâyunu beşyüz bin akçedir. Beş yüz askerle idare eder. Her sene seksen kese geliri olur. Yedi zeâmeti, 276 tımarı vardır. Zeâmet sahipleri cebelileriyle 800 asker olup, paşasının sancağı altında sefere giderler. Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Üçyüz akçe pâye ile şerif ve eski bir kazâdır. Nahiyeleri Kürt ve Türkmen köyleridir. Bu köylerden her sene kadısına adalet üzere yirmi kese gelir olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, şehir naibi, şehir müftüsü, şehir voyvodası, haraç ağası ve Malatya muhassılı vardır. Bu muhassılın idam yetkisi vardır, bin kadar askerle padişah gelirini toplar. Eminağası, şehbenderi, sipah kethüdâ yeri, yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve avârızağası vardır.

Malatya adının sebebi : Şehre Acemler «Aspozan» derler. Türkmenler ve Araplar Malatya derler. Yunancada Rakbe (tarihçiler arasında Dar-ı Rakbe)'dir. Çünkü bu şehrin ilk kurucusu Yunus Peygamber ümmetinden Rakbe adlı kayser olup, sonra Aspoz adındaki kızı şehri geliştirmiştir. Bu kız, babasıyle beraber Meram bağında bir mağarada gömülüdür. Şehir âyanı, «Şehrimizin ismi Mal Âtya'dır; çünkü Efrasyab burada bulunduğundan, Efrasyab'a 'Mal âtiye' yani 'Mal geliyor' demişler.» diye anlattı. Padişah kayıt defterinde ise Malatya yazılıdır.

Malatya Kalesinin Şekli : Bu şehrin dört tarafını dağlar çevirmiştir. Kıblesi, Aspozan dağlarıdır. Buradan yüzlerce coşkun sular akar. Bu dağların arasında küçük dereler ve tepeler olup, geniş bir vadi içindeki Deyr-i Mesih nehrinin köprüsü sahilinde beş köşeli, düzgün taş ile yapılmış sağlam bir kaledir. Bu akarsular kale duvarını döğerek kuzey tarafından geçer, beş saat aşağıdaki Fırat nehrine dökülür. Amma kaynağı, Aspozan dağlarından çıkan bir pınarcıktır. Kale içinde, kayalar arasından nehre inilen bir su yolu vardır. Kuşatma sırasında içeride olanlar buradan su ihtiyaçlarını giderirler. Lâkin kale alçak bir yerde yapılmıştır.

Malatya'nın yapılış sebebi: İlk olarak Hicrî 583 senesinde, el-Melikü'l-Kebir Mehmed bin Danişmend tarafından yaptırılmıştır. Bu Danişmendoğullarının ilk ortaya çıkışları Maverâünnehirden olmuştur. Temiz Osmanlı atası Süleyman Şah ile Mâverâünnehir'deki Mahan ülkesinden Türk-i Türkân Hoca Ahmet Yesevî hazretlerinin izniyle binyediyüz aded yakınları, Rum diyarına ayak bastılar. Fırat nehrinde yıkanırken adı geçen Süleyman Bey suda boğularak muradına ermiş ve oğlu Ertuğrul, babasını Murad kenarındaki Caber kalesi dibinde defnetmiştir. Allah'a şükür, bana ziyaret etmek nasib oldu. Tarihi ile yazıp yerinde anlatılmıştır. Sonra bütün aşiret merhum Süleyman Şah'ın beyliğini oğlu Ertuğrul'a doğrultup, «Bu yurt bize uğursuzdur. beyimiz burada boğuldu» diye, Ertuğrullo beraber doğru Selçuklu sultanı Alâaddin'e gelip boybeyi oldular. Allah'a şükür, 600 senesinde Selçuklu sultanlığı sona erince, Ertuğrul'u asıl boybeyi yaptılar. Han'dan Osmancık Bey, ondan da Osmanlılar nam ve şanı ile şöhret bularak sonu gelmeyecek bir devlet doğdu. Allah sonsuz ede. İşte Süleyman Şah'ın boğulduğu gün beraberindeki bu Danişmendliler, Murad nehri sahillerinde yerleştiler. O otlak ve yaylaklarda hayvanları öyle çoğaldı ki sayılarını bilmezlerdi. Bunların bu diyardaki rahatlarını Mahan diyarındaki diğer kabileler işittiler. Onlardan binlerce kişi gelerek Cafer kalesi ile Ane, Selme, Bahis, Mümbic, Raka, Urfa ve Birecik kaleleri etrafında yerleştiler. Sonra çoğalıp ürediler, boy oldular. Kendilerine sığınacak bir yer olmak üzere, 583 tarihinde, Mehmed bin Danişmend bu Malatya kalesini yeniden yaptı. Şimdi köhne bir yer olup yontulmuş taşları gayet büyüktür. Duvarının boyu yirmi altı arşındır. Alacakapı, Susurkum kapısı, Mesak kapısı ve Pazar kapısı büyük kapılardır. Kuzeyi ve diğer tarafları hendeksizdir. Çevresinin uzunluğu 5100 adımdır. O kadar geniş değildir. Kale içinde câmi ve mescidleri, cephaneliği, erzak anbarları, üçyüz kadar evleri, dizdarı, iç il olduğundan sadece yetmiş kadar neferi vardır. Sultanî çarşısı kaleden dışarıdadır.

Malatya'nın hâne ve hânedanları: 5265 aded, tek ve iki katlı, kâgir, ayân ve eşrâf evi ile imaretleri vardır. Hepsi bağlı-bahçeli olup baştan başa temiz toprak ile örtülü, çeşitli şekillerde yapılmış eski evlerdir ki büyük bir varoşu süslemişlerdir. Etrafında kale duvarı yoktur. Amma kapılar vardır ki geceleri kapanır.

Malatya'nın mahalleleri: 32 mahallesi vardır. Meşhurları: Eski Cuma, Câmi-i kebir, Emir Ömer, Saray, Kızlar, Hankâh, Toptaş,

Karahan, Çermik, Alacakapı, Bostancılar, Küçküm, Ağaraz ve Kürtler mahalleleridir. Yedi Ermeni mahallesi vardır. Yahudi yoktur

Camileri : 32 mihrabı vardır. Onikisi camidir. En meşhuru Ulucâmi'dir. Yirmi aded mahalle mescidi vardır ki en eskileri şunlardır: Kale içinde Emir Ömer mescidi, Karahan mescidi, Saray mescidi, Kızlar mescidi, Hankâh mescidi, Bostancı mescidi, Bektaşağa, Küçükmahalle ve Kürtler mescidleri. Mekteplerinden Secâ İmam ve İvaz İmam mektepleri meşhurdur. Tekkelerinin en meşhuru Aspozan bağı içindeki Seyyid Battal Gâzi tekkesi olup, bizzat Battal Gâzi burada doğmuştur. Melek Ahmed Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Çeşmelerinin suyu buz gibi olup, kömür dağından ve Deyr-i Mesih pınarından gelerek şehri sular. Büyük şehir sebilleri gibi mükellef yedi aded sebil yeri vardır ki, birisi Silahtar Mustafa Paşanındır.

Sarayları : Onbir aded ayân ve kibâr hanedânı vardır. Hepsinin en mükellefi Paşa Sarayı ve Emir Sarayı'dır.

Kervansarayları : En güzeli Sultan Murad Han'ın makbul veziri Silahtar Mustafapaşa hanıdır. Yüzyetmiş odalı ve demir kapılıdır. Kubbelerle örtülmüş olup eşsiz bir handır. Kapısının üzerindeki tarihinin son mısraı şöyledir :

«Oldu bu han-ı cedid âramgâh-ı bî bedel.»

Çarşı ve Pazarı : Bakımlı ve güzel sultânî çarşısı vardır. Fakat Şam ve Haleb'inki gibi kâgir, kurşunlu dükkânlar değildir. Her çeşit kıymetli eşyalar bulunur.

Genç ve ihtiyarların yüzlerinin rengi : Havasının güzelliğinden çoğunlukla erkekleri kuvvetli bünyeye sahip olup, altmış ve yetmiş yaşlarına geldikleri halde dişleri inci taneleri gibi kalır. Çok yaşlı olanlarının yüz renkleri yine kırmızı olur. Pek zinde adamlardır. Suyunun ve havasının hoşluğundan halkı da güzeldir. Amma dağlık ve Kürtlerin bulunduğu yer olduğundan, dilberleri meşhur değildir. Kürt soyu olduklarından, on yaşına geldiklerinde çağları geçer. Ayân ve büyüklerinden Melek Paşalı Bektaş Ağa ün sahibi iken, Allah'ın hikmetinden olacak, kendisini kılıca düşürüp helâk olmuştur. Gerçekte Türkmen ve Kürt şehridir amma, cedlerinden işittikleri denenmiş ilaçları kullanırlar. Mütehassıs tabibleri vardır ki, Adman ve Karaman ülkelerinde öyle üstad bulunmaz. Yedi aded cerrah dükkânı vardır. Akıllı, usta Kürtleri vardır ki gayet olgun kimselerdir. Kürdistan olduğundan, eble yani oğuz adamları çoktur. Ge-

ce uyanık, gündüz oruçlu halkından kendi halinde kimseleri de çok bulunur. Ayân ve eşrafı samur kürk ve renkli suflar giyerler. Fakir halkı şal ve şâpek, orta halli olanları çuka, çeşitli Malatya bezi ve huftan giyerler. Zengin kadınları ferace ve yassıbaşı ile gezerler. Fakir kadınları da çoğunlukla beyaz câra bürünüp sivri takke giyerler. Ayaklarına sarı ve kırmızı çizme giyerler.

Özel Lehçeleri : Kürt ve Türkmen lisanı üzere konuşurlar. Amma bazı ıstılahlarında çeşitli kelimeleri vardır. Meselâ: «Hele metsafay getir» demek elbette bardağı getir; «Hemesi pozandadır» demek hepsi bağdadır, demektir.

Havası ve Suyu : Havası ve suyu gayet hoş ve yumuşaktır. Kara ve deniz gezginlerinin anlattıklarına göre, iç açıcı Tebriz'in havasına benzer. Belki daha da faydalıdır. Havasının gayet yumuşak olmasından halk zinde ve kuvvetlidirler.

Kuyu Suları : İkibin kadar kuyu vardır. Soğuk suları ile bağ ve bostanları suladıklarından başka, herkes evlerinde gerektiği zaman kuyu suyu kullanır. Gerçi kuyu sularına ihtiyaçları yoktur amma, her evde birer kuyu vardır.

Hamamları : Yedi aded havası hoş, güzel yapı hamamı vardır. Alaca hamam, Silahtar Mustafapaşa hamamı gayet ferahlık vericidir. Yeni hamam, Bey hamamı ve Komacık hamamı ikinci derecede bulunurlar. Ali Mısrî hamamını bir evliyâ yaptırmış olduğundan aynı zamanda ziyaret yeridir.

Cuma hamamı, varoşta da Behrampaşa hamamı vardır. Bunlardan başka üçyüz kadar hanedân hamamı vardır.

Erkek İsimleri : Bektaş Ağa, Hâş, Kutlu Ağa, Ata Bey, Rıza Bey, Sinan Bey, Şâdı Bey gibi isimler vardır. Bilgeleri soyları ile söylerler. Meselâ: Molla Berdincî, Molla Hodridî, Molla Şakâa, Molla Sur Ağa, Molla Halilî, Molla Habibî gibi.

Kadın isimleri : Havva, Humâ, Tenzile, Ünzile, Kelime, Alime, Rukiye, Emine, Kezâban, Gülsünme, Fatime, Hâtime, Meryem, Ümmühan, Nisakadın, Zuleyha, Meşkûre, Âtike, Zuhrüfe, Seniye, Hâşime, Hatice Hanım gibi...

Köle İsimleri : Dilâver, Server, Hünerver, Beşir, Nezir, Ayvaz, Rüstem, Fikirli, Süleymen, Kerrar, Siyavuş, Zülfikâr, Murad, Zilzen, Hüdâverdi, Allahverdi, Çolapverdi, Ca.verdi, Civanmert, Canbezdi...

Câriye İsimleri : Tâbende, Hâkime, Sâbite, Tirfil, Ancebuy, Nergis, Gülüşha, Sünbüle, Hâre, Fedâye, Verdiye, Mâlike, Mihrî, Fahrî,

Yasemen, Gülistan, Efnâd, Şâhime, Bânüye, Demirhan, Dedehşân, Gülgün, Canfedâye...

Bekâr Odaları : Her birinde biner adam yatan altı aded bekâr odası vardır. Bunlarda çoğunlukla pabuççu bekârları ile Trabzon'un bezzâz Lazları kalırlar. Her gece yatsıdan sonra davul çalınıp kapılar örtülür. İdarecisi kapıcısıdır. İmâretlerinden olan Eski Câmi imâreti daha önce bakımlı imiş amma şimdi kullanılmıyor.

Köprüleri : Malatya'dan beş mil aşağı, görülmeye değer kırk gözlü büyük bir köprü vardır. Sultan Hasan yaptırmıştır. Aspozo bağlarından akan Deyr-i Mesih suyunun Tel kısmı Malatya içinden geçip, Pınar ve Tohma nehirleri ile birleşerek bu köprü altından geçer.

Kiliseleri : Yedi aded kilise vardır. En büyüğü Aspozosu yakınındaki Deyr-i Mesih olup yüksek bir dağın eteğindedir. Dağdan inen bir ırmak yanından geçer. Sağı ve solu hep Aspozo bağlarıdır.

Ürünleri : Yedi çeşit buğdayı olur. Benzeri ancak Harran'da bulunur. Arpası, pamuğu, çöpü, ovalarındaki otlakları değerlidir. Ful ve humâsı gayet meşhurdur. Burada üretilen beyaz pamuk ipliği ve beyaz pamuk bezi pek meşhurdur.

Yiyecek ve içecekleri : Dağlarında «gerengu» denilen kudret helvası olur. Allah'ın emri ile gökden yağıp meşe ve pelid ağaçları yapraklarında olur. İshal edici bir helvadır. Dağlarında yetişen mazı, pazı, ıspanak, lahana ve diğer sebzeleri lezzetlidir. Yedi türlü kaysısı ve zerdâlisi, seksen türlü sulu armudu kayıtlara geçmiştir. Yedi çeşit ayva, yirmi çeşit elma ile kiraz ve üzümü her yerde meşhur olup aşağıda yazılıdır.

İçecekleri : Bu şehirde bir çeşit beyaz bal olur ki, yeryüzünde benzeri bulunamaz. Ancak Aydos balı ola. Kırmızı paketler halinde, İstanbul ayânına yüzbinlerce kavanoz saf bal hediye götürürler. Bunun şerbeti ile Malatya ayva perverdesi şerbeti pek tatlı olur.

Erkeklerin iş ve kazançları : Halkının çoğu bağcıdır. Çeşitli ürünlerle kazanç sağlarlar. Bir kısmı da pamuk ipliği eğirirler. Bir kısmı dokumacı olup, beyaz pamuk bezi dokurlar. Hâsılı, hepsi esnaf ve iş sahibidir.

Bağları : Malatya'da yedibin sekizyüz bağ ve altıyüz bostan olup, hepsi sicil defterlerinde kayıtlıdır.

Nehirleri : Malatya'nın nahiyelerinden ve etrafından küçük büyük onyedi aded nehir akar.

Simyat suyu : Malatya'nın Simyat kalesi dağlarından çıkıp Harin'e ve oradan Malatya dışındaki Tohma suyuna karışır.

Tohma suyu: Bu nehir, Rakbe dağlarından gelir. Kendisine Aspozon bağlarından üç küçük su karışır. Daha aşağıda da Pınarbaşı suyu karışır. Ondan aşağıda Deyr-i Mesih suyu karışıp, Aspozan bağlarını sulayarak Malatya kalesinin duvarını dövüp geçer. Daha aşağıda Deval deresi denilen yerde Tel suyu ile birleşir.

Tel suyu: Malatya şehrinden beş mil aşağıda olan Tohma suyundan bir kol daha gelir. Hepsi büyük bir çay olarak, Rum tarafından ve Divriği taraflarından gelen tüccar ve diğer gelip gidenlerin geçtiği bir nehirler üzerindeki Sultan Hasan Mansur'un kırk gözlü büyük köprüsünden geçerek Malatya'ya ulaşırlar. Kürdistan diyarında meşhur olan büyük köprülerin biri de budur. Amma Batman ve Hısn-ı Keyf köprüleri kadar büyük ve yüksek değildir.

Aspozan bağ ve yaylağı: Gezginlerce en meşhur olan bağlar şunlardır: Budin sahralarında Peçevî Sirem kalesinin ardındaki barut hâne, Siroz şehrinin kale ardı, Kefe vilâyetinin Sodak bağı, İstanbul'un Kâğıthâne ile Göksu bağları, Osmanlı Padişahlarının yetmiş aded mesire bağları, İzmit şehrinin Top yeri, Konya'nın Meram bağı, Adalya'nın Istafan bağı, Darende kasabasının Darende bağı, Diyarbekir'in Şat sahilindeki Reyhan bağı, Mısır'daki Fiyume şehri bağı ve diğerleri.

Amma bu Aspozan bağlarının —su ve havasının hoşluğu, hesapsız meyvesinin bolluğu sebebi ile— diğerlerinden üstün tutulan başlıca meyveleri şunlardır:

Kırmızı, sarı, müşmüş, beyaz, bey, sulu ve etli adları ile yedi çeşit sulu kaysısı olur ki, bağdan şehre seleler ile güçlükle getirilir. Biraz incinse suyu kalmaz. Her bir kaysı kırk-elli dirhem gelir. Zerdalisinin hesabını Allah bilir. Çokluğundan pestil yapılıp diyar diyar yüklerle taşınır. Seksen türlü sulu armudu sicillerde kayıtlıdır. Göksulu armudu meşhur olup, her biri bir kıyye gelir. Bundan turşu yaparlar. Suyu sanki ishal suyudur. Bolca içene sarhoşluk verir. Kuvvet için çok faydalıdır, güçsüzlere yedirirler. Bey armudu dahi sulu ve lezzetlidir. Hattâ İstanbul'un ayân ve ileri gelenleri, Malatya'dan ılgar ile armut filizleri getirip İstanbul fidanlarına aşılarlar. Malatya armudu pek lezzetli olur.

Malatya'nın yedi türlü elması olur. İzmit şehrinin Misket ve Frenk elmasından daha lezzetli ve suludur. Amma Kefe diyarının Sodak elması kadar iri değildir. Ancak otuz-kırk dirhem gelir. Lâkin Cenâbı Hak bu Malatya elmalarına bir çeşit renk vermiştir ki alı al, kırmızısı kırmızı ve diğer renkleri de hep Cenâb-ı Hak ya-

pısıdır. Hiçbir renge benzer tarafları yoktur. Hatta bir evde beş on aded elma olsa, tatlı kokusundan insanın dimağı kokulanır. Malatya'nın ileri gelenleri ve kibar kadınları, bu elmalara ağacında iken balmumu ile şiirler yazarlar. Niceleri kâğıda uygun beyitleri makas ile oyup elmaların üzerine yapıştırırlar. O elmalar ağacında iken havasından tazelik bulup ayın etkisinden renk ve parlaklık kazanarak olgunlaşınca, sözü edilen kâğıt ve balmumlarının altından beyaz ve sarı yazı ile öyle güzel beyitler çıkar ki, her biri sanki birer sihir eseridir. Bu elmaları kopardıktan sonra vilâyet vilâyet ayân ve büyüklere ve bizzat Padişâha hediye götürürler. Bu da buraya ait bir özelliktir.

Yedi çeşit ayva olur. Her biri birer kıyye gelir. Papat ve ekmek ayvası gayet sulu ve lezzetli olur. Misk ve anberden daha fazla koku verirler. Özellikle bu İrem bağı içinde, Seyyid Battal Cafer Gazi'nin doğduğu ev vardır. Bu evin etrafında olan üzüm başka bir ülkede bulunmaz. Torbalık üzüm sarması, Küfter badem kırması, üzüm şırası ve bastısı, üzümlü tarhanası yine buraya mahsustur. Kirazı ve vişnesi var ise de İstanbul kirazı ve Tekirdağ vişnesi kadar iri taneli ve sulu değildir. Hâsılı, bu İrem bağını övmekte dil âciz kalır. Bu İrem bağı Malatya'nın kıblesinde ve çeyrek saat mesafededir. Amma yine bağ ve bahçeleri, kafesli bostanları birbirine bitişiktir. Bahar mevsimi geldiğinde, Malatya şehrinin küçük büyük, zengin fakir bütün halkı Aspoz bağlarına göçerler. Şehirde ancak dışarıdan gelmiş kimselerle tüccarlar ve bazı Hristiyan ile üçyüz kadar bekçi kalır. Bunlar her gece fenerlerini yakıp şehir içinde bekçilik ederler. Davullarını döverek, kol kol olup şehir içinde dolaşırlar. Suç işleyen kimseleri tuttuklarında, aman ve zaman vermeyip öldürürler. Zira ellerinde kesin yetkileri vardır.

İşte bu şekilde, halk bu Aspoz bağlarında tam sekiz ay yakınları ile birlikte gece gündüz yeyip içip, devlet ve padişahın devamı için hayır duâ ederler. En fakir kimsenin bile burada bir fersah yerlik bağı vardır Hepsi yedi sekiz yüz bağdır. Bu bağlar devlet suyu ile sulandığından, hepsi defterde kayıtlıdır. Her bağın bir bağevi vardır. Üçyüz kadar fiskiye ve havuzlu, hamamlı ayân ve kibâr evleri vardır. Paşa, Müsellim, Molla, bütün yetkili kişiler buradadır. Câmileri, mescidleri, medresesi, çocuk mektepleri, tekke ve hamamları ile altı yüz kadar dükkân vardır. Velhâsıl, şehirde ne kadar imar görmüş yapı varsa bu Aspoz'da ondan daha güzel binalar vardır.

ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU